

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

*EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2018*

Zborník vedeckých prác

*ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2018*

Volume of Scientific Papers

Recenzenti/Reviewers: Ing. Kristína Baculáková, PhD., doc. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M., Ing. Mikuláš Černota, PhD., PhDr. Gilbert Futó, PhD., doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mim. prof., Ing. Ľubica Harakaľová, PhD., doc. Ing. Eva Jančíková, PhD., PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD., Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD., doc. Milan Kurucz, PhD., Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc., Mgr. Juraj Ondriaš, PhD., Ing. Leonid Raneta, PhD., doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., Ing. Natália Zagoršeková, PhD.

Zostavovatelia zborníka/Editori: Ing. Adam Cibula, Mgr. Martin Karas, Mgr. Michal Klenka, Mgr. Eva Vlková

Medzinárodný vedecký výbor/International Scientific Board:

Predseda/Chairman:

Dr. h. c. prof. Ing. Ludmila Lipková, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)

Členovia/Members:

univ.-prof. Mag. Dr. habil. Gudrun Biffel, Ph.D. Danube University Krems, (AT)
prof. Dr. Alexandru Burian DrSc. University of European Studies of Moldova (MD)
prof. Irina Elokhoa, DrSc. Perm National Research Polytechnic University (RU)
prof. Dr. Attila Fábian, PhD. University of West Hungary (HU)
doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D. Technical University of Ostrava (CZ)
doc. Olyana Kindibalyk, Ph.D. University of European Studies of Moldova (MD)
prof. Larisa Kapustina, DrSc. Urals State University of Economics, Yekaterinburg (RU)
prof. Lidija Karpenko, DrSc. Odessa National Polytechnic University (UA)
prof. Helena Kościelniak Czestochowa University of Technology (PL)
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)
prof. Mykola Palinchak DrSc. Uzhhorod National University (UA)
prof. PhD. Csaba Székely, PhD. University of West Hungary (HU)
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)
prof. Alfred Thayer Bradley, Ph.D. University of Iceland (IS)
doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)
univ.-prof., Dr. Irena Zavrl, Ph.D. University of Applied Sciences, Eisenstadt (AT)

Organizačný výbor/Organizational Committee:

Predseda/Chairman:

Mgr. Michaela Čiefová

Členovia/Members:

Ing. Adam Cibula *Mgr. Michal Klenka*
Ing. Marianna Dudášová *Ing. Emília Nováková*
Ing. Barbora Janubová *Mgr. Ludmila Surma*
Mgr. Martin Karas *Mgr. Eva Vlková*

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori./Authors are responsible for the content of their papers.

© Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, 2018

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM, 2018

Vychádza jedenkrát za rok./Is published once a year.

ISBN 978-80-225-4506-8
ISSN 2585-9404

Obsah

Maryna Azhazha – Victoria Tsypko – Stanislav Skliarov <i>Foreign Investments to the Ukrainian Youth Education</i>	6
Kristína Baculáková <i>Mafia a kultúra – mýtus alebo realita?</i>	13
Denys Braga <i>Taxation System of Ukraine</i>	20
Katarína Brocková <i>Niektoré aktuálne výzvy systému riešenia sporov WTO</i>	33
Adam Cibul'a <i>Slovensko-čínske vzťahy na pozadí iniciatívy Novej hodvábanej cesty</i>	39
Lubomír Čech <i>Islamské obrodienie v postsovietskej strednej Ázii po rozpade ZSSR</i>	46
Mikuláš Černota <i>Body zlomu (Tipping Points) a lesné ekosystémy</i>	57
Michaela Čiefová – Leonid Raneta <i>Slovensko a Rakúsko v kontexte migračných tendencií</i>	64
Tetiana Dubovyk – Iryna Buchatska – Olena Vasylenko <i>Logistic Processes Optimization in the International Trade</i>	76
Tomáš Dudáš <i>Obmedzenie zadlženia domácností v prostredí nízkych úrokových mier – prípad Slovenska</i>	83
Marianna Dudášová <i>Socio-ekonomické dôsledky rastúcej podpory populistickéj radikálnej pravice</i>	92
Boris Dziura <i>Vzácné zeminy, perspektívy rozvoja ťažby a ich ekonomického využitia</i>	103
Gilbert Futó <i>Teórie ústavnej zmeny v Spojených štátoch amerických</i>	110
Martin Grešš <i>Russia and Economic Sanctions</i>	119
Dorota Harakaľová <i>Arktická stratégia Fínska</i>	127
Lubica Harakaľová <i>Schengen, migrácia a bezpečnosť v kontexte Bielej knihy o budúcnosti Európy</i>	139

Katarína Hovorková <i>Rybolovná politika Islandu</i>	146
Liudmyla Ilich <i>Mismatching Skills in the Context of Productive Employment</i>	153
Eva Jančíková – Michal Mazák <i>Competitiveness of Benelux States by Selected Indices</i>	161
Barbora Janubová <i>Príjmová nerovnosť v kontexte hospodárskeho rastu: prípadová štúdia Argentíny a Uruguaja</i>	175
Larisa Kapustina – Tatyana Kuznetsova – Elizaveta Makovkina <i>International Companies' Contribution to the Sustainable Development in the Host Countries</i>	182
Martin Karas <i>Case Study as a Method of Research in Political Science</i>	187
Lidiia Karpenko <i>Instrumental Base of Investment Controlling in the Economic Security System</i>	193
Aiste Kirkutyte <i>The Philosophy Behind State Healthcare Policies</i>	205
Michal Klenka <i>European Aviation Environmental Strategy</i>	211
Antonín Korauš – Stanislav Backa <i>BITCOIN as an Alternative for Classic Currency</i>	223
Antonín Korauš – Pavel Kelemen <i>Protection of persons and property in terms of cybersecurity</i>	234
Antonín Korauš – Jozef Polák <i>Cryptocurrencies – Advantages and Risks</i>	245
Rudolf Kucharčík <i>Hraničné spory Bolívie s Čile (historicko-politické súvislosti)</i>	254
Mykhaylo Kunychka – Leonid Raneta – Michaela Čiefová <i>Moderné prístupy k hodnoteniu udržateľného využitia vodných zdrojov: prípad tranzitívnej ekonomiky</i>	261
Milan Kurucz <i>Vývoj vzťahov Maďarska k EÚ</i>	269
Milan Lajčiak <i>New Political Perspectives on Korean Peninsula</i>	278

Vladlena Lisenco <i>Volunteering in and NGOs in the Post-Soviet Countries: Experience of Moldova</i>	299
Michal Mazák <i>The Comparison of V4 and Benelux Countries in Terms of Competitiveness</i>	309
Stanislav Mráz <i>Katalánsko a právo národa na sebaurčenie</i>	319
Martina Novotná <i>Energetická bezpečnosť a analýza ukrajinsko-ruských plynových kríz</i>	324
Juraj Ondriaš <i>Atribúty súčasnej multipolarity</i>	334
Aleksander Ostenda – Tetyana Nestorenko – Alexey Prokopenko <i>Higher Education as an Opportunity for the Development of City's Economy: A Case Study</i>	344
Janka Pásztorová <i>Digitalizácia a transformácia obchodných modelov v energetike</i>	356
Lucia Rafajová <i>The Importance of Small and Medium-sized Enterprises in Term of Internationalization</i>	367
Petra Rendková <i>Využitie symboliky extrémizmu</i>	379
Natalia Shchukina <i>Social Protection of Migrant Workers and UN Sustainable Development Goals</i>	386
David Sklenar – Kristina Cimova – Jacek Dworzecki <i>Evaluation of the European Union's Digital Agenda's Level of Preparedness</i>	398
Dagmar Sulejmani <i>Implementácia agendy 2030 a jej cieľov udržateľného rozvoja v SR</i>	408
Liudmila Surma – Kristína Králiková <i>Belarus: Development of International Relations</i>	423
Natália Zagoršeková <i>Využívanie vodných zdrojov na výrobu elektrickej energie na Slovensku</i>	429
Tetyana Zubro – Vitalii Asotskyi <i>Úroveň dôvery obyvateľov Ukrajiny k politickým inštitúciám</i>	438

FOREIGN INVESTMENTS TO THE UKRAINIAN YOUTH EDUCATION

Maryna Azhazha^a – Victoria Tsypko^b – Stanislav Skliarov^c

^a Zaporizhzhia State Engineering Academy, Faculty of Economics and Management, 226 Soborni Avenue, Zaporizhzhia 69006, Ukraine, e-mail: azazmarina17@gmail.com

^b National Transport University, Department of Tourism,

1 Omelianivycha-Pavlenka Street, Kyiv 01010, Ukraine, e-mail: tsypkovictoria@gmail.com

^c National University of Civil Defense of Ukraine, Sector on prevention and detection of corruption 94 Chernyshevskaya Street, Kharkiv 61000, Ukraine, e-mail: nuczu@mns.gov.ua

The article analyzes the conditions of the most popular scholarships that Ukrainian youth can receive for training in some countries of the European Union. We also consider the requirements that potential foreign students must meet to obtain an opportunity to finance their education abroad.

Key words: youth, education, investment, scholarship, grant

JEL: I23, J24, J62

Introduction

In modern conditions the decisive role in the development of the country's economy is given to man as a carrier of wealth. This stimulates the all-round use of human resources. Particular attention is paid to investment in education as the main component of the accumulation of human capital. Such investments unite the efforts of both individuals wishing to receive education and investors in education. Knowledge becomes the basis of those changes that occur in production. With the increase in the educational level of the population and the intellectual potential, labour productivity increases, workers are freed from the sphere of material production and the share of those engaged in the production of knowledge grows. The latter include not only teachers, but also cultural workers, professionals in the field of management, marketing, etc.

Education is the only sphere that, completely reproducing itself, affects all other spheres, determining the trends and prospects for their development. The investments in education work for the future, dynamically reacting to changes in the external environment, adapting to the new needs of society and simultaneously actively influencing its state, thereby determining the needs themselves. Education as a component of the humanitarian sphere, on the one hand, contributes to the formation of a modern economy, on the other, largely depends on it.

Developed countries understand the importance of raising the educational level of current and future workers. They create conditions for attracting talented young people from abroad. To this aim, various programs are being implemented to provide an opportunity for foreign students, including students from Ukraine, to study in developed countries.

Today, education abroad has become achievable and real for Ukrainians. Training in the EU countries is often seen by Ukrainian youth as an investment in their own future, related to the acquisition of the knowledge, skills and experience necessary for a successful person. Acquiring education in the EU-countries, Ukrainian youth receives a world-class diploma, quality knowledge, fluency in foreign languages and career prospects.

1 Europe opens doors to future professionals

The amount of Ukrainian people leaving for study in foreign universities is increasing every year. For example, in the 2014/2015 school year, at least 60 thousand Ukrainians were studying abroad.¹

European experts almost unanimously talk about migration at the same time as both a challenge and a resource for development. Europeans are now trying to find a balance between the positive and negative aspects of this so-called legal selective.²

Thus, with the help of the European Blue Card, the access to local labour markets becomes simpler for highly skilled foreign workers. This card gives immigrants from outside the EU the right to work and live, which are very close to what every citizen of the community has.

Financing education in Europe is a priority area in the context of the Europe 2020 development strategy.³ Investments in education, vocational training, lifelong learning ensure the development of human capital to increase employment opportunities, active citizenship and social cohesion, in particular, contribute to combating marginalization and youth unemployment.⁴

The variety of ratings calls to compare the quality of education in different countries. For example, *World University Rankings* assesses universities in five groups of criteria: study (study environment), research (volume, income and reputation), citation (influence of research), international orientation (teachers, students and research), and industry income (knowledge transfer). In World University Rankings for 2017, Ukrainian universities occupy places below the 800th place. This rating is one of the three most influential university ratings in the world (Table 1).

Table 1: The number and quality of universities in Ukraine, Great Britain, Sweden, and Germany in 2017

	Ukraine	Great Britain	Sweden	Germany
Number of universities	288	160	48	427
Number of universities per 1 million population	6,35	2,48	4,95	5,28
TOP 800 Times Higher Education	0	88	11	41
QS TOP 400	1	48	8	28
ARWU TOP 500	0	37	11	38

Source: completed by authors on the base of COBCYH, I. (2017)⁵

In the top 200 the universities are most represented from developed countries: the United States (62), Great Britain (31), Germany (20), Netherlands (13), Australia (8), Switzerland (7), China (7), Sweden (6), France (6) and Canada (6).

The EU countries are constantly striving to achieve a high economic level, constantly demanding new highly educated members of society that will help achieve this goal. This is one of the main reasons why the authorities of the EU countries invest in the development and improvement of the education system and enable foreign citizens to receive free higher education. And Ukrainian youth has the opportunity to get education in the EU countries.

¹ СТАДНИЙ, Є. (2015): Чому українська молодь обирає польські університети.

² КУЗЬМЕНКО, С. (2012): Україна може потерять будущее из-за оттока мозгов.

³ EUROPE 2020 Strategy (2010).

⁴ Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи, р.317.

⁵ COBCYH, I. (2017): Чому українських університетів немає у світових рейтингах?

1.1 Opportunities for financing the training of foreign youth in Germany

The interest of Ukrainian youth to study in Germany remains high and continues to grow. Every year young people from Ukraine arrive to this country through various programs. The most ambitious are the programs of the DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst).

The DAAD scholarship ranges from 650 to 750 euro per month. For candidates who have a doctoral degree, the scholarship is 1000 euro per month and allows to cover the costs of living and training. An important condition is a high level of knowledge of German and English languages, which the future student will confirm by language tests.⁶

The scholarship of *Deutschlandstipendium* is funded by half from the funds of the sponsoring enterprises (Robert Bosch, SAP, BASF), half from the federal budget. A big plus of this program is close contact with enterprises that want to materially support future talented youth and opportunities to participate in seminars and programs for students conducted by the sponsoring company.

From *Konrad-Adenauer-Stiftung* scholars, an active social and political position, active participation in the political life of the country and interest in international relations, as well as the desire to participate in seminars and trainings held by the fund of the famous German politician, former First Federal Chancellor of Germany are expected.

Under the *Heinrich-Böll-Stiftung* program named after Heinrich Böhl only master programs and post-graduate training are funded – for those students, who share the ideas of the foundation and is able to present their projects and ideas.

The *Rosa Luxemburg Foundation* supports young students and post-graduate students who have an active civil position in matters of political literacy, democratic values, social justice and solidarity, as well as equality regardless of gender, social origin and origin. The amount of the *Rosa-Luxembourg-Stiftung* scholarship is 750 euro per month. An additional 20 euro can be allocated for books and study aids, as well as a means of paying for medical insurance at a maximum of 65 euro.

Participants in the *Copernicus Stipendium* program not only take a course of study programs at the university, but also practice at an enterprise or organization during the final part of their stay in Germany. Students live in guest houses or student hostels. The Fund takes over the payment of accommodation and utilities, insurance, food and other living expenses, and also pays 220 euro for pocket expenses every month, visa costs and travel to Germany.

The *Friedrich-Ebert-Stiftung* Foundation provides various scholarship programs for the financing of studies. Foreign students can receive a scholarship up to 650 euro a month, plus an additional allowance for health insurance. Students with children can expect 276 euro in addition to the basic amount of the scholarship. To get a scholarship, it is important to confirm a good level of German language.

1.2 Scholarships and programs for the education of foreigners in France and Italy

A well-known scholarship program in France has *Eiffel excellence grants*, which aims to attract the best foreign students to join French universities. An important condition is a completed higher education. The program provides two types of scholarships. The *Eiffel scholarship grants* pay for students 1,181 euro per month (1,031 euro for current expenses and 150 euro for a monthly stipend). For postgraduate students, the monthly allowance is 1,400 euro. In addition, the scholarship covers various expenses, including international flights, insurance, cultural events. Under certain conditions, students can receive additional allowances to cover housing expenses.

Foreign students studying on the bachelor's and master's programs in France also can

⁶ 10 стипендий для финансирования учёбы в Германии.

qualify for *Emile-Boutmy Scholarship*. It is assigned to students from countries that are not EU members and meet certain requirements (including well-being). The success in studying is the key factor in its appointment.

The *Eiffel Excellence Scholarship Program* was established by the Ministry of Foreign Affairs and International Development of France to attract the best foreign students to the master's and doctoral programs of French universities. The program cooperates with a number of specific universities, while the age of the students of the master's program that apply for the scholarship should not exceed 30 years, and the age of the doctoral students is 35 years⁷.

For Ukrainian students there are also opportunities to obtain funding for training in Italian universities. Thus, the Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation of Italy offers grants to foreign citizens who do not live in Italy. The aim is to develop international cultural, scientific and technical cooperation, promote the Italian language and culture.⁸ The scholarship is intended for Ukrainian students, post-graduate students, scientists and teachers who would like to study, get an internship or conduct research in Italy. The amount of the monthly scholarship is 620 euro and includes also medical insurance.⁹

The program *Invest Your Talent in Italy* is supported by the Ministry of Foreign Affairs of Italy, the Italian Trade Agency and Uni-Italia. As part of the program, students with higher education are also helped to build a career in engineering, architecture, design, high technology, economics and management.

The *University of Bocconi* gives an opportunity to all students of the world of any social status to obtain higher education. Students who apply for a scholarship to one of the faculties of the university can be eligible for the scholarship, taking into account the candidate's financial position, as well as his/her academic performance. The university scholarship fully covers the tuition fee of about 12,000 euro (11,500 euro for bachelor students, 12,700 euro for master students) per year. This stipend is automatically renewed for the second year of study, provided that the minimum performance is observed by the student.¹⁰

Scholarships of the *University of Pavia Scholarship Fund* are available to all students who want to study at the University of Pavia for 1 academic year as part of the student exchange program. The scholarship is given in the amount of 8,000 euro and fully covers the cost of the year of study.

Students from all over the world who want to obtain a bachelor's or master's degree at a *University of Bologna* can apply for a grant for study (*Unibo Action 2*). There are 48 scholarships for each academic year: 8 for bachelor programs and 40 for master programs. Grant amount is 11000-euro cover expenses for education at this university.¹¹

1.3 Scholarships for the education of foreigners in Czech Republic, Slovakia and Poland

The universities of the EU countries (with which Ukraine borders or which are situated relatively close) are very popular among Ukrainian students. There are the universities of the countries of Visegrad Group – Slovakia, the Czech Republic and Poland. The education in universities in Hungary is usually chosen by Ukrainian citizens with Hungarian roots.

The government of the **Czech Republic** has established a grant that can help undergraduate, graduate and postgraduate students to continue their education. The monthly scholarship is 500 euro for those who do not have a doctoral degree, and 540 euro for those who have a doctorate.

⁷ СТЕФАНОВИЧ, М. Стипендии во Франции.

⁸ Grants for foreign citizens and Italian citizens living abroad awarded by the Italian government.

⁹ Ibid.

¹⁰ Grants for foreign citizens and Italian citizens living abroad awarded by the Italian government.

¹¹ Грант для иностранных студентов на обучение в Болонском университете.

At the Faculty of Human Sciences of *Charles University* in Prague, a scholarship for excellent studies is paid once a year according to the results of the previous academic year.¹²

The Government of the Czech Republic has established a grant for training for foreign undergraduate, graduate and postgraduate students who wish to continue their studies in one of the Czech universities. The grant is paid for undergraduate programs (up to 4 years), master's programs (duration from 4 to 6 years) and postgraduate studies (duration from 3 to 4 years). The grant covers the necessary costs associated with studying and living in the Czech Republic, and also provides a monthly scholarship of 14,000 CZK (500 euro) for those who do not have a doctorate and 15,000 CZK (540 euro) for Ph.D.¹³

For foreign students studying in **Slovakia**, it is possible to receive a scholarship from 250 to 1000 euro in the framework of the *National Scholarship Program* to support the exchange of students, graduate students, university teachers and researchers, which is established by the Government of the Slovak Republic. The main condition for obtaining a scholarship is successful education. The scholarship is intended to cover the living cost (food, accommodation, etc.) of scholars from abroad during their internship. The size of the scholarship for a student of a university of the second degree of higher education is 350 euro; graduate student – 580 euro; university lecturer / researcher / art worker without Ph.D. and with experience as a university teacher / researcher / art worker no more than 4 years – 580 euro; university teacher / researcher / art worker: Ph.D. (or equivalent) with an academic degree of Ph.D. and with experience in teaching as a university teacher / researcher / art worker for not more than 10 years – 850 euro; PhD (or equivalent) and with an experience of working as a university teacher / researcher / art worker for over 10 years – 1,000 euro.¹⁴

Also, Ukrainian students, graduate students and teachers can receive a scholarship for study and internship in universities of the Slovak Republic in accordance with Article 1 of the current Cooperation Program between the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Ministry of Education of the Slovak Republic in the field of education. The Slovak side is ready to receive 5 students for partial education in higher education institutions (up to 10 months) and up to 5 teachers or doctoral students / graduate students (for the purpose of collecting materials for the study of scientific literature on the topic of research) with a stay of up to 10 months. Slovakia offers free tuition, scholarships, accommodation in hostels.¹⁵

The possibility of obtaining higher education in Poland for Ukrainian citizens is somewhat limited: Ukrainian citizens who have a Pole's card can study at state universities free of charge. However, citizens of Ukraine can apply for a free three-year course at the Economic University in Katowice, while receiving a scholarship of up to 1000 PLN per month. Only those candidates who are the foreigners (without a Pole's card or a residence permit in Poland) can apply for this scholarship.¹⁶

Also, young people can study at one of the universities of China, France, Germany, Hungary, India, Latvia, the Netherlands, the UK, Poland and the USA on the *Civil Society Leadership Awards* program. This program provides a full scholarship for candidates who demonstrate high academic performance and outstanding professional skills and commitment to social change in their homeland. Full scholarship pays for training; accommodation; food; transport costs for participation in the summer school and conferences; medical insurance; small payments for professional development.

¹² Стипендии в чешских вузах.

¹³ Правительство Чехии учредило грант на обучение для иностранных студентов.

¹⁴ Национальная стипендиальная программа Словацкой республики.

¹⁵ Програма співробітництва між Міністерством освіти і науки України і Міністерством освіти Словацької Республіки в галузі освіти на 2005-2008 роки від 12.12.2005

¹⁶ Стипендии в Польше для иностранцев.

Conclusion

Knowledge is an integral part of the effective development of human capital, by which knowledge, abilities, skills and motivations are understood. This capital is constantly accumulating. The most significant types of investment in human capital are investments in education and training. Each developed country is interested in having as many educated people as possible.

According to the model of investment in human capital, when deciding on emigration, a person compares the benefits of migration with the costs associated with the relocation. However, in the case of student migration, this model is complicated by the fact that education is also an investment in human capital, since it usually increases future income. Given this, students can go to study abroad in two cases:

1. Opportunities for studying at home are limited, but the return from home education is high, so they get the desired education and return home.

2. There are opportunities for studying at home, but the return from education is lower than in the country of destination. So youth goes to study abroad with the intention to stay there.

Most Ukrainian students studying abroad migrated for the second reason. This is due to the fact that in Ukraine access to higher education is almost unlimited due to a significant state order and, comparatively, the low cost of training on contractual terms, and the return from higher education is relatively low.

References:

1. 10 стипендий для финансирования учёбы в Германии. [Cited 5. 5. 2018.] Available online: http://www.de-online.ru/news/10_stipendij_dlja_uchjoby_v_germanii/2014-09-22-315
2. EUROPE 2020 Strategy (2010). [Cited 23. 4. 2018.] Available online: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en
3. Grants for foreign citizens and Italian citizens living abroad awarded by the Italian government. [Cited 23 4. 2018.] Available online: https://www.esteri.it/mae/en/servizi/stranieri/opportunita/borsestudio_stranieri.html?LANG=E
4. Грант для иностранных студентов на обучение в Болонском университете. [Cited 5. 5. 2018.] Available online: <http://grantist.com/scholarship/grant-dlya-inostrannyx-studentov-na-obuchenie-v-bolonskom-universitete/>
5. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с.
6. КУЗЬМЕНКО, С. (2012): Украина может потерять будущее из-за оттока мозгов. In: *Деньги*. [Cited 15. 5. 2018.] Available online: <https://ru.tsn.ua/groshi/ukraina-mozhet-poteryat-budushee-iz-za-ottok-mozgov.html>
7. Правительство Чехии учредило грант на обучение для иностранных студентов. [Cited 12. 5. 2018.] Available online: <http://grantist.com/grant/grant-na-obuchenie-pravitelstva-chexii-dlya-inostrannyx-studentov/>
8. Програма співробітництва між Міністерством освіти і науки України і Міністерством освіти Словацької Республіки в галузі освіти на 2005-2008 роки від 12.12.2005 (продовжено до підписання нового документу): [Cited 12. 5. 2018.] Available online: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/dvostoronnya-spivpracya/dogovori-i-programi-v-galuzi-osviti-i-nauki>
9. Национальная стипендиальная программа Словацкой республики. [Cited 11. 5. 2018.] Available online: <https://www.stipendia.sk/ru/main/>

10. СОВСУН, І. (2017): Чому українських університетів немає у світових рейтингах? In: *Українська правда*. 19.09.2017. [Cited 25. 5. 2018.] Available online: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/19/226499/>
11. СТАДНІЙ, Є. (2015): Чому українська молодь обирає польські університети. [Cited 15. 5. 2018.] Available online: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/pochemu-ukrainskaya-molodezh-vybiraet-polskie-1444995723.html>
12. СТЕФАНОВИЧ, М. (2013): Стипендії во Франції. [Cited 20. 5. 2018.] Available online: <https://www.hotcourses.ru/study-in-france/money/scholarships-in-france/>
13. Стипендії в Польше для іноземців. [Cited 10. 5. 2018.] Available online: <https://immigrant.today/article/10987-stipendii-v-polshe-dlja-inostrancev.htm>
14. Стипендії в чешських вузах. [Cited 20. 5. 2018.] Available online: <https://www.gostudy.cz/blog/stipendii-v-cheshskih-vuzah>

Contacts:

Maryna Azhazha, PhD.

Faculty of Economics and Management
Zaporizhzhia State Engineering Academy
Soborni 226
Zaporizhzhia 69006
Ukraine
e-mail: azazmarina17@gmail.com

Victoria Tsypko, DrSc.

Faculty of Management, Logistics and Tourism
National Transport University
1 Omelianivycha-Pavlenka Street
Kyiv 01010
Ukraine
e-mail: tsypkovictoria@gmail.com

Stanislav Skliarov, PhD.

Sector on prevention and detection of corruption
National University of Civil Defense of Ukraine
94 Chernyshevska Street
Kharkiv 61000,
Ukraine
e-mail: nuczu@mns.gov.ua

MAFIA A KULTÚRA – MÝTUS ALEBO REALITA?

Kristína Baculáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovakia, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk.

Príspevok sa zaoberá pohľadom na zlatú éru Hollywoodu a prepojením filmového priemyslu s mafiánskymi skupinami a bossmi týchto skupín. Samotný vznik Hollywoodu sa spája s kriminálnymi aktivitami pri hraniciach s Mexikom. Mafiánske skupiny využívali filmové spoločnosti aj na krytie ilegálnych aktivít, predovšetkým pašovania drog, prostitúcie, či nelegálneho gamblerstva. Kvôli veľkému plošnému vplyvu týchto skupín vo filmových spoločnostiach sa väzbami s mafiánmi spájajú aj viacerí herci a umelci. V príspevku preskúmame väzby najväčších filmových spoločností na mafiánske osobnosti a takisto aj možný vzťah niektorých umelcov ku kriminálnym skupinám.

Kľúčové slová: mafia, kultúra, umelci, filmový priemysel, Hollywood

The paper deals with the golden age of Hollywood and the connection of film industry and mafia groups. The establishment of film industry itself is connected to criminal activities next to Mexico borders. Mafia used film studios to cover the illegal activities, especially drug smuggling, prostitution or illegal gambling. Due to the large impact of these groups in film companies, several actors and artists are joined with mafias. In the paper we will examine the links of the largest film companies to mafia as well as the possible relationship of some artists to criminal groups.

Key words: mafia, culture, artists, film industry, Hollywood

JEL: Z11, N10

Úvod

Kultúra a mafia, dva pojmy, ktoré zdanlivo na prvý pohľad nesúvisia. Opak je však pravdou. Už v zlatej ére Hollywoodu sa hovorilo o prepojeniach umelcov na mafiánskych bossov. V predkladanom príspevku sa zaoberáme rôznymi aspektmi tohto vzťahu. V prvom rade sa snažíme analyzovať údajné prepojenia najúspešnejších umelcov na mafiu. Dokázať takéto prepojenie je takmer nemožné, preto sa v literatúre častokrát stretávame skôr s predpokladmi a dohadmi, ako overiteľnými faktami. Keďže v zásade ide o aktivity šedej ekonomiky, neexistujú údaje ani štatistiky, ktoré by bolo možné považovať za vedecky spoľahlivé. Napriek tomu predstavovala mafia veľmi dôležitý prvok vo vtedajšom priemysle Hollywoodu či neskoršieho centra zábavy Ameriky – Las Vegas. Keďže väčšinu zábavných klubov vlastnili mafiánske skupiny, nemožno nejakú formu vzťahu najvýznamnejších umelcov s týmito osobami poprieť. Vzájomný vzťah kultúry a mafie však nemožno ohraničiť iba na personálne prepojenia. Tento vzťah je omnoho zložitejší. Častokrát ide o tzv. krytie nekalej činnosti angažovanosťou sa v kultúre a umení. Poprední predstavitelia mafie sú neraz známi svojou obľubou v investíciách do umeleckých diel. A nielen to. Už v 30-tych rokoch sa mafiánske skupiny začali angažovať v oblasti národných športov, ktoré získavali na popularite. Neskôr ich pozornosť upútala aj rastúca popularita filmu. To už boli mafiánske skupiny neoddeliteľnou súčasťou najväčších filmových spoločností.

1 Vznik Hollywoodu a úloha mafie v tomto procese

Mafia sa s Hollywoodom spájala od jeho vzniku. Kriminálne elementy v Spojených štátoch inklinovali k prevádzke služieb ako sú kasína, pašovanie drog, prostitúcia. Neskôr vlastnili mafiánske skupiny väčšinu najlepších reštaurácií a barov v mestách. Toto podnikanie efektívne pokrývalo ilegálne aktivity, najmä pašovanie drog. S rozmachom národných športov vstúpila mafia aj do tohto biznisu. Po náraste popularity filmu sa do pozornosti mafie dostáva aj toto odvetvie.¹ 40. roky 20. storočia sa vyznačovali štrajkami vo filmovom priemysle. V stávke bola najmä kontrola nad priemyslom, ktorý sa dostával do povedomia ľudí. V roku 1945 sa konala konferencia Odborových zväzov filmu. V Kalifornii mala vtedy veľmi silné postavenie Komunistická strana, dokonca jej členská základňa bola druhá najväčšia po New Yorku (mala 10 000 členov).²

Mnoho scenáristov bolo práve členmi tejto strany. Ich postavenie bolo pritom vo filmovom priemysle oveľa silnejšie ako je dnes. Keďže ich postavenie bolo silné, boli kontrolovaní FBI, ktorá sa bála ich rastúceho vplyvu a možnej pro-sovietskej propagandy. Sledovaní pritom boli aj mnohí herci (napríklad Spencer Tracy či Katharine Hepburn).³

Sila odborov bola veľká, navyše, inšpirovaná komunistami. Majitelia filmových štúdií preto najímali do odborov členov kriminálnych gangov, aby štrajky zastavili (napríklad známeho Benjaminu „Bugsy“ Siegela).⁴ Toto obdobie bolo charakteristické nárastom organizovaného zločinu a úpadkom organizovanej ľavice. V spoločnosti vládla protikomunistická nálada a na štrajky zareagovali štúdiá v roku 1946 zatvorením. Mafiáni teda prišli do Hollywoodu udržať pracovný pokoj a morálku a preskúmať možné hrozby socializmu. Bol to iba začiatok ich pôsobenia v americkom filmovom priemysle.

2 Mafiánske osobnosti a ich vzťah k najväčším filmovým spoločnostiam

V nasledujúcej časti sa budeme venovať konkrétnemu prepojeniu a úlohe mafiánskych osobností s najväčšími filmovými spoločnosťami tej doby.

IASTE (Medzinárodná aliancia zamestnancov divadelnej scény a filmu) bola od svojho začiatku pod kontrolou Franka Nittiho. Nitti sa narodil na Sicílii a po prvej svetovej vojne emigroval do Ameriky. Sprvu bol priekupníkom. Kúpil šperky a pašovaný tovar a ďalej s ním obchodoval. Nitti bol v podstate pravá ruka Al Caponeho, mal aj prezývku Vykonávateľ.⁵ V čase rozkvetu filmového priemyslu to bol práve Hollywood, ktorý upútal jeho pozornosť. Bol členom odborov, a tak mal v rukách to, či odbory budú alebo nebudú štrajkovať. Filmové spoločnosti mafiánom museli platiť, ak nechceli, aby odbory štrajkovali. Takto Nitti vydieral Paramount či 20th Century Fox.⁶

Spoločnosť LOEW's sa spája s menom Arnolda Rothsteina. Arnold Rothstein bol známy pod prezývkou Mozog (z angl. Brain). Tak ako Nitti, aj on sa venoval pašovaniu alkoholu a drog počas vtedy prebiehajúcej prohibície. Práve 20th Century Fox bola financovaná pranými peniazmi cez LOEW's. LOEW's za to dostal kontrakt s filmovou herečkou Jean Harlow. Harlow spájal vzťah s Longiem Zwillmanom, ktorý bol bookmakerom Harryho Cohna, ktorý si požičal milión dolárov od Zwillmana, aby od svojho partnera odkúpil podiel a stal sa

¹ MINNICINO, M.J. 1982. How the U.S. film industry was subleased to the Mafia. In EIR Vol. 9, N. 43. [online]. Dostupné na: http://www.larouchepub.com/eiw/public/1982/eirv09n43-19821109/eirv09n43-19821109_058-how_the_us_film_industry_was_sub.pdf

² HORNE, G. 2001. Class Struggle in Hollywood, 1930-1950. Moguls, Mobsters, Stars, Reds, and Trade Unionists. University of Texas Press..

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ <https://www.biography.com/people/frank-nitti-20706151>

⁶ Ibid.

prezidentom Columbia pictures. Aj Harry Cohn mal podľa Mickyho Coheena žiadať odstránenie herca Sama Dawisa Jr., pretože mu nevyhovoval jeho vzťah.⁷

Filmový priemysel sa do Hollywoodu nepresťahoval preto, že je tam slnečno. Dôvody boli oveľa pragmatickejšie. Vtedy malá obec v blízkosti mexickej hranice poskytovala ideálne prostredie na podozrivé financovanie úspešných filmov.

Obrázok 1 Frank Nitti, Arnold Rothstein, Harry Cohn, Longie Zwillman

Prameň: Wikipedia, Mafia Wiki

Okrem konkrétnych spoločností sa so vzťahom s mafiánskymi skupinami, či konkrétnymi predstaviteľmi spájali aj vtedy veľmi významné osobnosti umeleckého sveta. Najznámejším je Frank Sinatra. Rodinní príslušníci Sinatru sa pritom priamo spájajú s mafiou. Ako povedal Frankie Wallie, ak ste zabávač, stretávate sa s mafiou pravidelne. Keďže väčšina podnikov bola v rukách vplyvných skupín, bolo pre hercov a hudobníkov takmer nemožné vyhnúť sa takému kontaktu. Z neskorších spojení sú špekulatívne najmä vzťahy s Marilyn Monroe (posledný večer svojho života strávila so Samom Giancanom (boss skupiny Gicago Outfit)), Frankieho Walliho (vzťahy s Janovskou skupinou), Wayne Newtona (Gambinos) či Tonyho Benneta (konflikt s Tonym Spilotrom a vzťahy s Bonnanovcami). Nemôžeme však tvrdiť, že ide o overiteľné fakty, pretože vo väčšine prípadov ide skôr o oficiálne nepotvrdené dohady.

3 Mafia a Las Vegas

S pôsobením mafie sa spája aj výstavba a rozkvet najväčšieho zábavného centra pre dospelých – Las Vegas. Z takmer neexistujúcej dediny sa pritom stalo centrum zábavy Ameriky. V Las Vegas sa podarila mafii legalizácia hazardných hier s vysokými stávkami. Tie boli dovtedy možné len v herniach vlastnených mafiou v Mexiku. Hovorí sa, že práve slávne filmové hviezdy hrali pri popularizácii zábavy v Las Vegas rolu tzv. volaviek (ako príklad možno uviesť Franka Sinatru).⁸

Najvýznamnejším hotelovým rezortom bol Flamingo Hotel, postavený mafiánom Benjaminom „Bugsy“ Siegelom. Siegel sa síce narodil v Amerike, jeho rodičia však emigrovali z Rakúska. Bol súčasťou skupiny Luckyho Luciana a Meyera Lankyho. Flamingo bolo postavené z peňazí mafiánov, ktorí do stavby investovali. Siegel však nebol odborníkom v oblasti stavebníctva, preto sa počas výstavby stávalo, že už aj tak po vojne drahý stavebný materiál mu na papieri opätovne predávali dva či viackrát. To stavbu Flaminga predražilo až na odhadovaných 6 miliónov dolárov.⁹ Táto skutočnosť vyvolala nevôľu u investorov, tak Siegler

⁷ HORNE.G. 2001. Class Struggle in Hollywood, 1930-1950. Moguls, Mobsters, Stars, Reds, and Trade nionists. University of Texas Press.

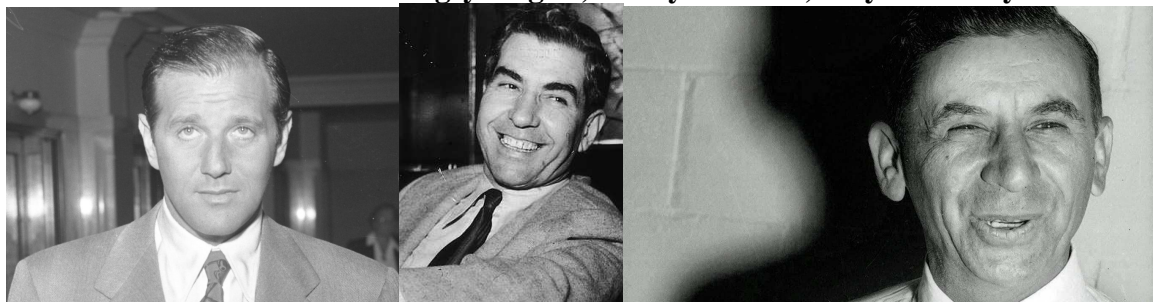
⁸ MINNICINO, M.J. 1982. How the U.S.film industry was subleased to the Mafia. In EIR Vol. 9, N. 43. [online]. Dostupné na: http://www.larouchepub.com/eiw/public/1982/eirv09n43-19821109/eirv09n43-19821109_058-how_the_us_film_industry_was_sub.pdf

⁹ KNAZEV, S. 2015. The Fame Game: A Superstar's Guide to Getting Rich and Famous. Ney York, Select Books.

naplánoval veľkolepé otvorenie kasína. Otvorenie sa ale nepodarilo, hosťom sa nedokončené izby nepáčili a tak aj s financiami odchádzali do konkurenčných kasín a hotelov. Kasíno bolo zatvorené a Siegler sa dostal do nemilosti ostatných členov skupiny. Nakoniec sa mu však opäť podarilo podnik otvoriť¹⁰ a dokonca aj jeho tržby narastali. To však Sieglerovu pozíciu ohrozilo ešte viac. V roku 1947, šesť mesiacov po otvorení Flaminga bol zastrelený vo vlastnom dome,¹¹ pričom tento skutok bol uzavretý ako nehoda a za jeho smrť nebol nikto súdený.

Las Vegas sa napriek tomu stala centrom zábavy, akýmsi ihriskom dospelých. Kasína hotely sa predbiehali v ponúkaných programoch. V Las Vegas vystupovali mená ako Frank Sinatra, Don Rickles, Buddy Hackett, Alan King, Louis Prima či Keely Smith.

Obrázok 2 Bugsy Sieglar, Lucky Luciano, Meyer Lansky

Prameň: Wikipedia, New York Times

4 Vznik konglomerátov a najúspešnejšie štúdia a filmy

Ďalším trendom, ktorý sa objavuje je vznik filmových konglomerátov. Išlo najmä o spájanie sa viacerých odvetví až do bodu, kedy vzniká dnes známy pojem zábavný priemysel.¹² Preferoval sa systém tzv. cradle-to-grave (od kolísky do hrobu), teda spájanie firiem produkujúcich hry a hračky, filmový priemysel, hudobný priemysel, kasína, cirkusy atď. Najvýznamnejším bola vtedy skupina Warner, pod ktorú patrili:

- Warner Brother
- Orion Pictures
- Warner Bros Records
- Elektra Records
- Asylum Records
- Mad Magazine
- Coca Cola Bottling
- New York Cosmos Soccer Team.¹³

Medzi najvýznamnejšie spoločnosti patrili aj Metro-Goldwyn-Mayer Pictures, ktoré patrilo konglomerátu Loew's Theatres Incorporated. Filmy v produkcii MGM patrili v rokoch 1940 – 1946 k najlepšie zarábajúcim. Ďalšími konkurentmi boli aj Paramount Picture a United Artists.

Významné postavenie mala aj spoločnosť Columbia Pictures. Prezident spoločnosti, producent David Begelman bol v roku 1976 obvinený a odsúdený za podvod na hercovi Cliffovi Robertsovi, ktorý mal podľa spoločnosti dostať finančnú čiastku v objeme desať tisíc

¹⁰ BALBONI, R. A. 2006. Beyond the Mafia: Italian Americans and the Development of Las Vegas, University of Nevada Press, s.19.

¹¹ LEWIS, J. 2017. Hard-Boiled Hollywood: Crime and Punishment in Postwar Los Angeles. University of California Press.

¹² MINNICINO, M.J. 1982. How the U.S. film industry was subleased to the Mafia. In EIR Vol. 9, N. 43. [online]. Dostupné na: http://www.larouchepub.com/eiw/public/1982/eirv09n43-19821109/eirv09n43-19821109_058-how_the_us_film_industry_was_sub.pdf

¹³ Ibid.

dolárov, ktorú však nikdy neobdržal.¹⁴ Uvedená suma bola na pomery spoločnosti malou čiastkou, hrozilo však odhalenie nekalých praktík manažmentu Columbie, ktorý bol zapojený do prania drogových fondov.

V nasledujúcej tabuľke predstavíme príjmy z najlepšie zarábajúcich filmov v rokoch 1940 – 1946 (pozn. vykazovanie v rokoch 1940 – 1946, ide teda vždy o filmy v predchádzajúcom roku).

Tabuľka 1 Najziskovejšie filmy a spoločnosti v rokoch 1940 - 1946

Rok	Film	Štúdio	Príjem v \$
1940	Rebecca	a. United Artists	6 mil.
	Boom Town	b. MGM	5 mil.
	The Great Dictator	c. United Artists	5 mil.
	Strike Up the Band	d. MGM	3,49 mil.
	The Philadelphia Story	e. MGM	3,25 mil.
1941	Sergeant York	f. Warner Bros	8,26 mil.
	They Died With Their Boots On	g. Warner Bros	4,014 mil.
	Honky Tonk	h. MGM	3,98 mil.
	Babes on Broadway	i. MGM	3,859 mil.
	Ziegfeld Girl	j. MGM	3,101 mil.
1942	Mrs. Miniver	k. MGM	5 mil.
	Yankee Doodle Dandy	l. Warner Bros	4,5 mil.
	Random Harvest	m. MGM	3,75 mil.
	Road to Morocco	n. Paramount	3,5 mil.
	Reap the Wild Wind	o. Paramount	3 mil.
1943	This is The Army	p. Paramount	8,5 mil.
	For Whom the Bell Tolls	q. Warner Bros	7,1 mil.
	The Song of Bernadette	r. 20th Century Fox	5 mil.
	Thousands Cheer	s. MGM	5 mil.
	Casablanca	t. Warner Bros	3,7 mil.
1944	Going My Way	u. Paramount	17,4 mil.
	Since You Went Away	v. 20th Century Fox	14 mil.
	Wilson	w. United Artists	6,5 mil.
	Lady in the Dark	x. Paramount	9,7 mil.
	Meet Me in St. Louis	y. MGM	13,6 mil.
1945	The Bells of St. Mary's	z. RKO	8,5 mil.
	Spellbound	aa. United Artists	7,775 mil.
	Leave Her to Heaven	bb. 20th Century Fox	cc. 6,505 mil.
	Mildred Pierce	dd. Warner Brothers	ee. 5,638 mil.
	Anchors Aweigh	ff. MGM	gg. 4,779 mil.
hh. 1946	Song of the South	Disney	29,23 mil.
	The Best Years of Our Lives	ii. RKO	11,3 mil.
	The Postman	jj. MGM	7,6 mil.

¹⁴ Ibid.

	Always Rings Twice		
	Blues Skies	kk. Paramount	5,7 mil.
	The Yearling	ll. MGM	5,6 mil.

Prameň: Box Office Digest Annual 1940-1946, <https://archive.org/search.php?query=box%20office%20digest>

Za roky 1940 – 1946 zarobili spoločnosti filmami v prvej TOP 5 odhadom podľa dostupných údajov Box Office Digest Annual približne nasledovne:

- MGM – 68 mil. \$
- Paramount – 47 mil. \$
- Warner Brothers – 33 mil. \$
- 20th Century Fox – 25 mil. \$
- United Artists – 25 mil. \$¹⁵

Záver

V uvedenom príspevku sme analyzovali vplyv mafiánskych skupín na filmový priemysel v Hollywoode. Predovšetkým sme skúmali zapojenie jednotlivých predstaviteľov skupín priamo do chodu najvýznamnejších filmových spoločností. Zistili sme, že v 40-tych rokoch boli filmové spoločnosti nútené uplácať bossov mafiánskych skupín, ktorí boli súčasťou odborov, aby zamedzili štrajkom, ktoré vznikali. V pozadí každej veľkej firmy de facto stála istá mafiánska skupina. Okrem samotných spoločností možno bez podložených faktov špekulovať aj o vzťahoch umelcov a mafie.

Mafia mala významné postavenie aj pri samotnom vzniku zábavného priemyslu v Las Vegas, ide predovšetkým o postavu Bugsyho Siegela, ktorý postavil slávny Flamingo Hotel. Samotné Las Vegas a jeho poloha boli ideálnym miestom na rozširovanie kriminálnej činnosti, ktorú mafia vykonávala v Mexiku, predovšetkým teda rozšírenie hazardných hier a povolenie hazardu s vysokými stávkami v Spojených štátoch.

Ďalším významným trendom bol vznik veľkých konglomerátov, ktoré sa podieľali na produkcii najziskovejších filmov. Záverom možno tvrdiť, že vzťah Hollywoodu s mafiou je v istom meradle nepopierateľný, zároveň je však do istej miery aj mýtom.

Použitá literatúra:

1. BALBONI, R. A. 2006. *Beyond the Mafia: Italian Americans and the Development of Las Vegas*, University of Nevada Press, s.19.
2. BIOGRAPHY. Frank Nitti. [online]. Dostupné na: <https://www.biography.com/people/frank-nitti-20706151>
3. BOX OFFICE DIGEST ANNUAL 1940 – 1946. [online]. Dostupné na: <https://archive.org/search.php?query=box%20office%20digest>
4. HORNE, G. 2001. *Class Struggle in Hollywood, 1930-1950. Moguls, Mobsters, Stars, Reds, and Trade Unionists*. University of Texas Press.
5. KNAZEV, S. 2015. *The Fame Game: A Superstar's Guide to Getting Rich and Famous*. New York, Select Books.
6. LEWIS, J. 2017. *Hard-Boiled Hollywood: Crime and Punishment in Postwar Los Angeles*. University of California Press.
7. MINNICINO, M.J. 1982. How the U.S. film industry was subleased to the Mafia. In *EIR Vol. 9, N. 43*. [online]. Dostupné na: http://www.larouchepub.com/eiw/public/1982/eirv09n43-19821109/eirv09n43-19821109_058-how_the_us_film_industry_was_sub.pdf

¹⁵ Box Office Digest Annual 1940-1946, <https://archive.org/search.php?query=box%20office%20digest>

Kontakt:

Ing. Kristína Baculáková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

TAXATION SYSTEM OF UKRAINE*

Denys Braga

University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: denys.braga@euba.sk

The purpose of this paper is to analyze the tax system of Ukraine. Tax system of Ukraine is perceived as contradictory and difficult to immediately respond to questions without a detailed study of legislation and clarification of some issues by the authorities. According to the Tax Code of Ukraine the main taxes and levies of Ukraine are determined. Other taxes and levies are defined according to main tax laws of Ukraine. Although Ukraine has taken steps to reform the tax system, the reforms have not been broad enough to tackle all the issues. Deeper reforms could target reducing exemptions, rationalizing the simplified tax system, reinforcing tax administration, and addressing issues related to international taxation.

Key words: state and local taxation, Ukraine, tax system

JEL: H20, H21, H71

General description of tax system of Ukraine

According to Tax Code of Ukraine tax is a compulsory, unconditional payment to the appropriate budget charged from taxable persons.

Levies (duty, payment, contribution) compulsory payments to the appropriate budget charged from payers of dues on condition they obtain special benefit, particularly as a result of the performance of actions with the legal effect to their benefit by state authorities, local self-government bodies, other authorized bodies and parties.

The constituent parts of the tax system of Ukraine are as follows:

- tax payers
- the object of taxation
- the tax base
- the tax rate
- the tax calculation procedure
- the tax period
- the term and the manner of payment of taxes
- the period and procedures for reporting the calculation and the payment of taxes.

Tax system of Ukraine is perceived as contradictory and difficult to immediately respond to questions without a detailed study of legislation and clarification of some issues by the authorities. According to the Tax Code of Ukraine the main taxes and levies of Ukraine are determined. Other taxes and levies are defined according to main tax laws of Ukraine.¹

The tax payment procedure is regulated by the Tax Code of Ukraine; according to the general procedure, the payment is carried out in cash or by a bank transfer.

* Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov, a doktorandov Ekonomickej univerzity v Bratislave s názvom „Environmentálne otázky a rozvoj v tranzitívnych ekonomikách s vysokou intenzitou použitia vodných zdrojov“ č. I-18-104-00.

¹ Tax Code of Ukraine from 02.12.2010 № 2755-VI, amended on 10.09.2017. In: Laws of Ukraine [online]. Dostupné na internete: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

The current legislation of Ukraine provides for several types of systems of taxation which can be used by private entrepreneurs and legal entities:

- general system of taxation and
- simplified system of taxation

When using the **general system of taxation**, the entrepreneur must submit a higher volume of reporting than if the simplified taxation system were used. The procedure for calculation of individual taxes is complex and requires professional knowledge and experience.

Simplified taxation system in Ukraine gives the right not to pay a lot of taxes and fees that makes the bookkeeping easier. The simplified tax system (single tax) can be used by individual entrepreneurs and resident legal entities.

1.1 Peculiarities of taxation in agriculture sector. Agricultural producers

Legal persons have the right to choose the fourth group of the single tax provided that their share of agricultural commodity production in the previous year amounted to at least 75%. This is applicable to:

- all entities separately, which carry out merger or accession. In this case, it is possible to become a single tax payer in the year of creation, if the share of agricultural commodity production for the previous tax year by all commodity producers involved in their creation equals to or exceeds 75%;
- each individual entity created by split-up or spin-off. In this case, it is possible to become a single tax payer from the next year, if the share of agricultural commodity production for the previous tax year equals to or exceeds 75%;
- an entity created by transformation. In this case, it is possible to become a single tax payer in the year of transformation, if the share of agricultural commodity obtained for the previous tax year equals to or exceeds 75%.

Newly created agricultural commodity producers may be single tax payers from the next year, if share of agricultural commodity production obtained for the previous tax year equals to or exceeds 75%.² Below tax mix of Ukraine is presented.

2 Tax mix in Ukraine

At present taxes and levies in Ukraine are divided into two groups which are nation-wide taxes and levies and local taxes and levies. These categories combine the following taxes and levies, which are applied in Ukraine (according to Tax Code of Ukraine³):

Nation-wide taxes and levies:

- Corporate profit tax
- Personal income tax
- Value added tax
- Excise duty
- Environmental tax
- Rental fee
- State duty

Local taxes and levies:

- Real estate tax
- Duty for vehicle parking places
- Universal tax
- Tourism duty

State Fiscal Service of Ukraine broader list of taxes and levies of Ukraine:¹

Nation-wide taxes and levies:

- Corporate profit tax
- Personal income tax

² Taxes in Ukraine [online]. . Dostupné na internete: <http://dlf.ua/ru/nalogi-v-ukraine/>.

³ Tax Code of Ukraine from 02.12.2010 № 2755-VI, amended on 10.09.2017 [online]. . Dostupné na internete: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

¹ Taxes and levies. In: State Fiscal Service of Ukraine [online]. Dostupné na internete: <http://sfs.gov.ua/en/>.

- Value added tax
- Excise duty
- Environmental tax
- Rent for the use of subsurface resources
- Land fee
- State duty
- Rental fee
- Vehicle first registration fee
- Duty for the use of the radiofrequency resource of Ukraine
- Special water resource use duty
- Special forest resource use duty
- Duty for the development of viniculture, horticulture and hop growing
- Duty in the form of a special-purpose supplement to the applicable electrical and thermal energy tariff, except for the electrical energy produced by the qualifying cogeneration facilities
- Duty in the form of a special-purpose supplement to the applicable natural gas tariff for the consumers of all forms of ownership
- Duty for use other natural resources

Local taxes and levies:

- Real estate tax for property other than land plot
- Universal tax for legal entities
- Universal tax for individuals
- Transport tax
- Universal tax for legal entities — agriculture products producers
- Land duty
- Duty for the exercise of some business activities
- Duty for vehicle parking places
- Tourism duty²

2.1 Additional levies

In addition to PIT, remuneration, and similar payments made to employees (either Ukrainian or foreign nationals) through payroll of a Ukrainian entity or a local representative office are subject to the **unified social security charge (“USSC”)**, which is due from the employer. Only foreign individuals working in a foreign company’s representative office or in the Ukrainian company are not subject to USSC. It should be noted that foreign individuals employed by the Ukrainian employer are not subject to unified USSC.

The taxable base for USSC is capped by 25 monthly minimum subsistence; as of 1 December 2016, the cap is UAH 40,000. USSC is payable at the time when the remuneration is paid at a rate of 22% of the gross income/cap. Starting 1 January 2017 Individual entrepreneurs are obliged to pay social security charges regardless of whether they gain profit in the current month.

Also, from 3, August 2014 **military duty** is paid by residents and non-residents from wages, other incentive and compensation payments or benefits, which are paid to the taxpayer on the basis of his/her employment relations or civil agreements (1,5%). The military duty is

² Taxes and levies [online]. Dostupné na internete: <http://sfs.gov.ua/en/>.

paid from wages, other incentive and compensation payments or benefits, which are paid to the taxpayer on the basis of his/her employment relations or civil agreements.³

3 Fiscal importance of taxes in Ukraine

In 2015, the Ukrainian government launched a full-scale reform to broaden the tax base, but only some of the measures were implemented. The most significant measure was a cut in the social security contribution rate from 67 different rates, with the effective rate of 41 percent reduced to a single rate of 22 percent (table 1). While this reduction is generally in the right direction – the high labor tax wedge undermined the country’s competitiveness and created incentives to under-report wages and employment – it will increase fiscal pressures in the short term. The revenue losses of the Pension Fund of Ukraine (PFU) in 2016 are estimated to be about 4 percent of GDP in 2016. Measures to partially offset the revenue loss were introduced. In addition, recent changes to the tax code did not properly tackle issues of tax exemptions and tailor-made waivers or issues related to tax administration. Despite an increase of the effective rate of PIT by almost 20 percent (from 15 to 18), the ratio of PIT revenues to GDP only increased by 1 percent of GDP in first half of 2016 and slightly reduced in Q3 2016. The increase can be attributed to a rate increase rather than any impact on compliance. Thus, the current tax system remains complicated and eroded by exemptions.

Table 1: Rates of the main taxes in Ukraine

Taxes	2015	2016
VAT	20	20
Personal Income Tax	15/20	18
Corporate Tax	18	18
Social Security Contribution:	44,6	22
- by employer	41	22
- by employee	3,6	

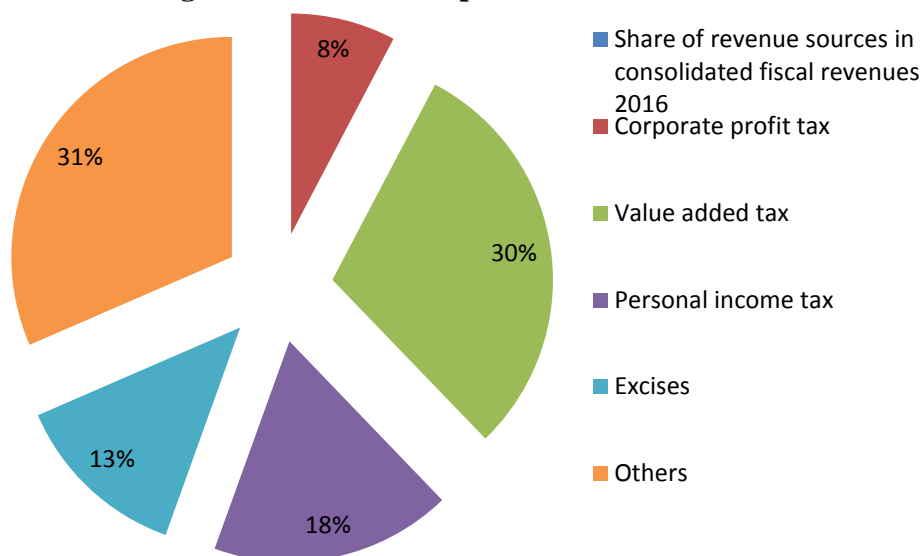
Source: Public Finance Review. Ukraine. World Bank⁴

The fiscal importance of taxes is illustrated in the Figure 1.

³ Your business in Ukraine. Tax and legal guide. Dostupné na internete: <https://home.kpmg.com/ua/en/home/insights/2017/02/your-business-in-ukraine-2017.html>.

⁴ Ukraine - Public finance review. Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>.

Figure 1: The fiscal importance of taxes in Ukraine

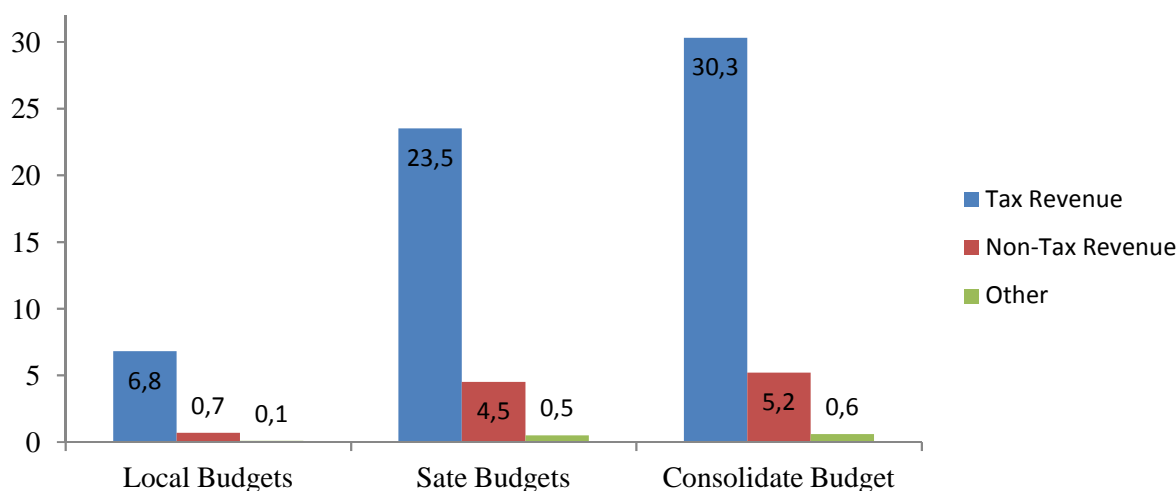

Source: German Advisory Group Institute for Economic Research and Policy Consulting⁵

Thus, it could be seen from the Figure 1 that VAT revenues are the most considerable among the main taxes of Ukraine. Recently steps were made to reduce VAT exemptions, particularly for agriculture, publishing, and pharmaceuticals. The recent reform made the agricultural sector subject to the standard VAT rate of 20 percent from 2017 onward with a transitional arrangement in 2016, eliminating an implicit subsidy to the sector. The reform should substantially reduce the policy-related VAT gap starting 2017. In the Figure 2 budget revenues as a percentage of GDP are presented and in the table 2 is illustrated detailed structure of revenues of local, state and consolidate budgets. The government began addressing VAT refund-related issues in 2014. VAT revenues account for nearly 10 percent of GDP. On the one hand, schemes like “fly-by-night” and fictitious firms and fake VAT refund invoices contribute substantially to the VAT leakage. On the other, when budgeted revenues fall short and VAT refund arrears accumulate, tax authorities have discretion to decide who gets refunds, which encourages corruption and can distort the optics of revenue performance. Transparency was enhanced by publishing information on VAT refund process, and the automatic VAT refund system was expanded by streamlining criteria for its use, but more must be done to improve the system.

⁵ DAVID SAHA, THOMAS OTTEN, OLEKSANDRA BETLIY, RICARDO GIUCCI Corporate Profit Tax vs. Exit Capital Tax: Analysis and recommendations. Dostupné na internete: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/PS_01_2017_en.pdf.

Figure 2: Budget revenues, % of GDP

Source: The Price of the State^{6,7}

Table 2: Structure of revenues of Ukrainian, % of GDP

Taxes/duties	Local Budgets	State Budgets	Consolidate Budget
Collection of VAT	-	11,3	11,3
Personal Income Tax	3,8	2,7	6,4
Excise Tax	0,5	4,4	4,8
Corporate Income Tax	0,2	2,2	2,5
Local Taxes	1,8	0	1,8
Natural Resources Consumption Tax	0	1,6	1,7
Import Duty	-	0,9	0,9
Reimbursement of VAT	-	-	-
Other	0,5	0,3	0,8

Source: The Price of the State¹⁰

4 Main problems of taxation in Ukraine

The main problems of taxation of Ukraine according to Global Competitiveness Report 2016-2017 are related to the overall inefficiency of taxation system and, in particular, negative effects of taxation on incentives to invest and to work (table 3). The results of annual review showed that tax regulations and tax rate remain of the most problematic factors for doing business in Ukraine (Figure 3).

Table 3: Taxation problems of Ukraine

<i>6th pillar: Goods market efficiency</i>	Rank/138	Value
Effect of taxation on incentives to invest	133	2,5
Total tax rate, % profits	117	52,2
<i>7th pillar: Labor market efficiency</i>		
Effect of taxation on incentives to work	124	3

Source: World Competitiveness Report 2016/2017⁸

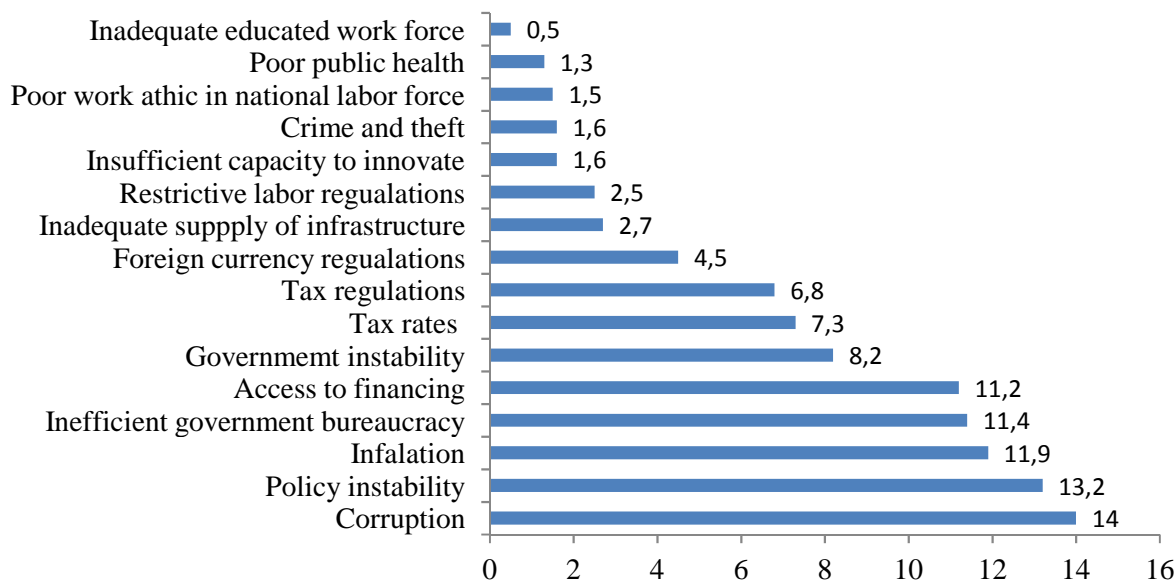
⁶ Budget of Ukraine/Revenue. In: *The Price of the State* [online]. Dostupné na internete: <http://www.cost.ua/en/budget/revenue/>.

⁷ Budget of Ukraine/Revenue. In: *The Price of the State* [online]. Dostupné na internete: <http://www.cost.ua/en/budget/revenue/>.

⁸ SCHWAB, K. *The global competitiveness report 2016-2017: insight report*. Geneva: World Economic Forum, 2016,.

Global Competitiveness Report assesses country's competitiveness from the point of view of twelve pillars: Institutions, Infrastructure, Macroeconomic environment, Health and primary education, Higher education and training, Goods market efficiency, Labor market efficiency, Financial market development, Technological redness, Market size, Business sophistication, Innovation.

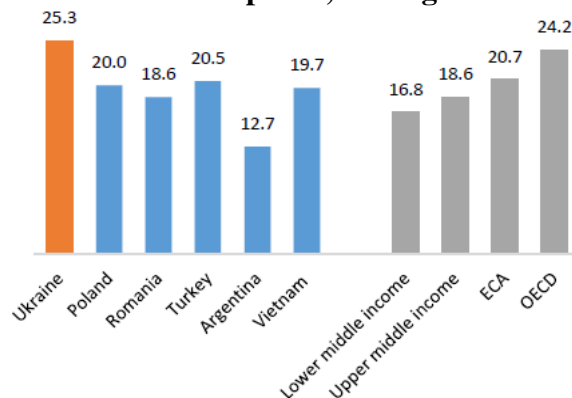
Figure 3: The most problematic factors for doing business in Ukraine

Source: World Competitiveness Report 2016/2017¹¹

In 2015, Ukraine's fiscal revenues amounted to about 40 percent of GDP, with tax revenues constituting the bulk, at about 23 percent of GDP. On average, Ukrainian tax revenues as a share of GDP are equivalent to the OECD average (figure 4), but about 5 percentage points higher than in the other countries of Europe and Central Asia (ECA). Ukraine also taxes more than comparative countries did when they had similar level of GDP per capita (PPP). Thus, comparing to other countries taxation system is far from efficient.

Figure 4: Taxes (Excluding Social Security Contributions), Composition of Tax Revenues Compared, Average Percent of GDP, 2010–15

Source: Public Finance Report. Ukraine. World Bank⁹

⁹ Ukraine - Public finance review [online]. Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>.

5 Effectivity of tax collection in Ukraine

Ukraine’s tax administration currently uses too many resources to collect. In 2012, the cost of collection in Ukraine totaled 1.25 percent of taxes collected, which was more than the cost for regional comparators (figure 5). There were over 70 taxpayers per one member of the tax administration staff in 2012, considerably fewer than Slovakia (351), Romania (285), or Sweden (882) (figure 6). Clearly, the low efficiency of tax administration raises the costs of collection. The State Tax Service downsized to 40,000 staff in 2016, however the efficiency in terms of number for taxpayers per staff can only be improved substantially with the use of a modern risk management approach to tax administration. Moreover, the downsizing did not alter Ukraine’s position vis-a-vis other countries.

Figure 5: Cost of Tax Collection: Ukraine vs Comparators

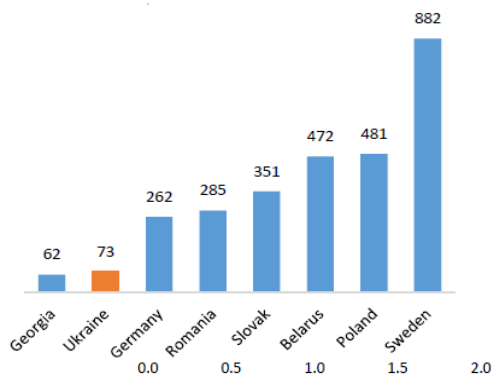
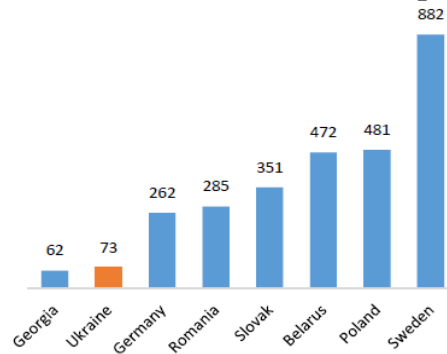

Figure 6: Number of Taxpayers Per Tax Stuffer, Ukraine and Comparators

Source: Public Finance Report. Ukraine. World Bank¹²

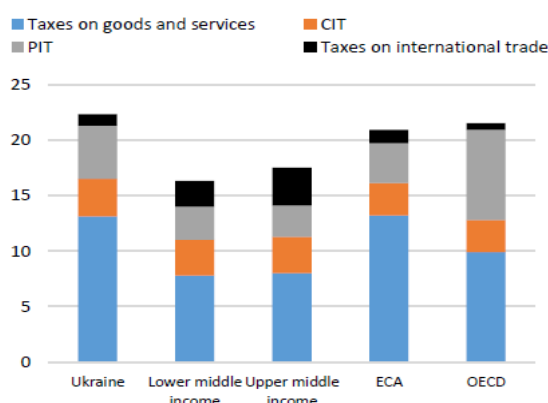
Ukraine’s tax rates are now broadly in line with European comparators. The standard 20 percent

VAT rate, and 18 percent corporate income tax (CIT) rate are in line with those in other European countries, but higher than rates in peer countries in the region. For example, rates in Bulgaria, Georgia, Moldova, and Romania range from 10 to 16 percent. The 18 percent personal income tax (PIT) rate in Ukraine is about the same as the European average. After the most recent payroll tax cut, the total tax on labor (including SSC) has been brought into line with most other European countries.

As in other ECA countries, indirect taxes generate the bulk of revenues because they are easier to administer (figure 7). The tax system is based on VAT (which accounted for 21.4 percent of general government revenues in 2015), income taxes (16.6 percent), and social security contributions (22.8 percent).

However, the tax system is still complex, inequitable, and eroded by exemptions. Exemptions and loopholes for special interests have drastically narrowed the tax base, causing a high effective tax burden on law-abiding citizens and companies. The shadow economy is estimated at 44 percent of GDP (Schneider 2012) (see box 2.1). In the Business Environment and Enterprise Survey (BEEPs) survey, “Practices of the Informal Economy,” informality is viewed as the fourth biggest constraint, and as many as 60 percent of firms view it as a problem.

Figure 7: Composition of Tax Revenues Compared, Average Percent of GDP, 2010–15

Source: Public Finance Report. Ukraine. World Bank¹⁰

The Business Environment and Enterprise Survey (BEEPS) also found that Ukraine’s tax administration is viewed as a constraint on business, producing a significantly adverse impact on the investment climate and the formal economy (Figure 8). High compliance burdens are usually associated with more informality. The problems with both compliance and revenue collection are exacerbated by the perceived corruption in tax administration. According to the 2013 BEEPS, released in May 2014, the percentage of firms that do not consider corruption to be a problem is only 19 percent; 15 percent stated that bribery is frequent in dealing with taxes, and over 50 percent stated they were expected to give gifts in meetings with tax inspectors (figure 9). (“Bribe tax”—bribes as a percentage of company revenues — is reported to be as high as 5.1 percent of annual sales (BEEPS at-a-Glance 2013). The World Economic Forum (WEF) Global Competitiveness Report 2016 Report suggested that Ukraine has problems with “irregular payments and bribes,” ranking 113th out of 140 countries evaluated. Such issues tend to unequally affect small- and medium-sized enterprises while creating tax loopholes for larger businesses. The 2013 BEEPS indicates that the incidence of bribery is ubiquitous (figure 9).

Figure 8: Top 10 Constraints on Business; Percent of Firms Indicating Each Issue Is Not a Problem

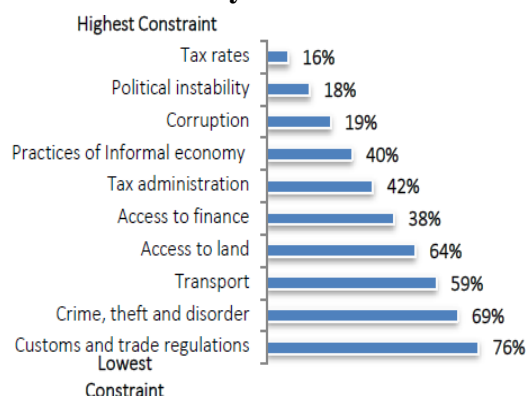
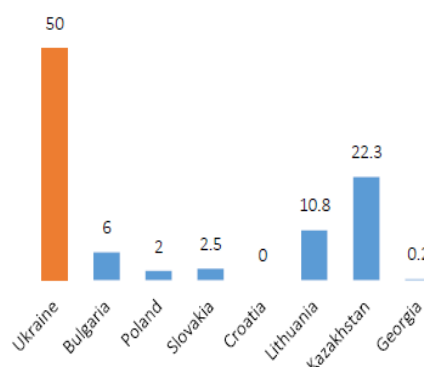

Figure 9: Firms Expecting to Bribe, Percent, 2013

Source: Public Finance Report. Ukraine. World Bank¹¹

¹⁰ Ukraine - Public finance review [online]. . Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>.

¹¹ Ukraine - Public finance review [online]. . Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>.

5.1 Tax administration is inefficient and widely perceived to be corrupt

Ukraine's tax administration currently uses too many resources to collect taxes. In 2012, the cost of collection in Ukraine totaled 1.25 percent of taxes collected, which was more than the cost for regional comparators (figure 10). There were over 70 taxpayers per one member of the tax administration staff in 2012,⁴ considerably fewer than Slovakia (351), Romania (285), or Sweden (882) (figure 11). Clearly, the low efficiency of tax administration raises the costs of collection. The State Tax Service downsized to 40,000 staff in 2016, however the efficiency in terms of number for taxpayers per staff can only be improved substantially with the use of a modern risk management approach to tax administration. Moreover, the downsizing did not alter Ukraine's position vis-a-vis other countries.

Figure 10: Cost of Tax Collection: Ukraine vs Comparators, 2012

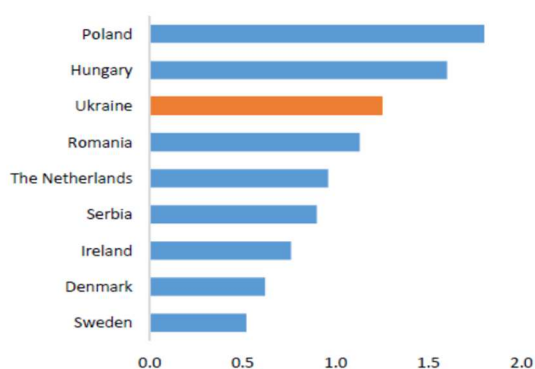
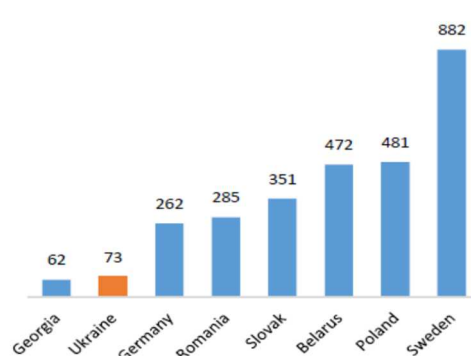

Figure 11: Number of Taxpayers Per Tax Staffer, Ukraine and Comparators, 2012

Source: Public Finance Report. Ukraine. World Bank¹²

The tax administration also imposes an excessive compliance burden on taxpayers. Ukraine ranks 84th in the *Doing Business 2017* report for ease of paying taxes. On average, firms spend 355 hours a year filing, preparing, and paying taxes, which take up 51.9 percent of profit. This compares with an average of 221.5 hours for Central Asia and Eastern Europe, and an even lower average of 163.4 hours for OECD High Income countries. The tax burden, as measured by the total tax rate is also lower in Central Asia and Eastern Europe on average at 33.8 percent, and at 40.9 percent in EU/EFTA. The new *Doing Business* methodology includes a Post-Filing Index, which evaluates performance of tax administrations on VAT refunds, tax audits, and tax dispute resolution. Ukraine lags the OECD high income average, and scores particularly low in terms of issuing VAT refunds efficiently.

Tax audits are important to promote taxpayer compliance, but their administration needs major improvements. Audit coverage has been falling: of some 600,000 legal entities, less than 1 percent (4,867) received a planned audit in 2014 (table 4) and in the first half of 2015, when only 1,635 planned audits were completed. The bulk of State Fiscal Service (SFS) coverage is achieved through unplanned audits, which are triggered by criteria within the law. However, these have also declined from 32,496 audits in 2013 to 28,013 in 2014 (IMF 2016).

Planned audits, for which companies are selected based on risk, yield much better results. Using risk management tools and risk-based audit selection can help make audits more effective, but the trend suggests that far fewer planned than unplanned audits occur.

¹² Ukraine - Public finance review [online]. . Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>.

Table 4: Audit Results for 2014 through June 2015, Smaller Taxpayers

	Planned Audits		Unplanned Audits	
Legal Entity Taxpayers				
	2014	First Semester 2015	2014	First Semester 2015
Number of Audits Performed	4 867	1 635	28 013	9 882
Total Assessments (Fines and Charges), Hrv'000	3 024 054	895 659	4 016 218	1 567 501
Hrv'000 Per Audit	621,34	547 8,8	143,37	158,62
Individuals				
	2014	First Semester 2015	2014	First Semester 2015
Number of Audits Performed	3 455	1 462	34 948	8 144
Total Assessment (Fines and Charges) Hrv'000	99 824	50 008	130 132	40 508
Hrv'000 per Audit	28,89	34,2	3,72	4,97
Collected Revenues Hrv'000	86 185	30 721	47 160	19 280

Source: Public Finance Report. Ukraine. World Bank¹³

The WEF Report ranked Ukraine 86th in terms of “technological readiness” in tax administration. Modern tax administration relies heavily on the latest information and communications technology (ICT) for improved efficiency. While the Ukraine tax administration has been using ICT systems, there may be opportunities to upgrade its systems to ensure sharper and more effective enforcement of tax laws and better service to taxpayers.

Conclusions and recommendations

Although Ukraine has taken steps to reform the tax system, the reforms have not been broad enough to tackle all the issues. Deeper reforms could target reducing exemptions, rationalizing the simplified tax system, reinforcing tax administration, and addressing issues related to international taxation.

Tax administration reform may concentrate on (1) making tax collection more efficient; (2) lowering the cost of compliance; and (3) reducing corruption. These goals can be achieved by right-sizing staffing levels of the tax administration, conducting risk-based audits, and applying better technological solutions. Among specific options to improve tax administration are these measures:

- Prepare a long-term tax administration reform strategy focused on rightsizing staff but keeping a strong central office to deal with higher-risk areas, such as large taxpayers and transfer pricing. Over the medium term this would also require to attract and retain highly skilled personnel in the taxpayer service. Continue building the capacity of the centralized transfer pricing unit in the tax administration.

- Use risk-based audit planning to lower the number of unplanned audits and focus planned audits on high risk, high yield cases.

- Make tax collection more efficient by facilitating voluntary compliance and using a robust risk management at registration, filing, payment and audit, rather than frequent inspections and payment demands driven by revenue targets.

¹³ Ukraine - Public finance review [online]. . Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>.

- Introduce mandatory PIT filing, after improving online filing to make it more user-friendly.

- Invest in state-of-the-art information and communication technologies (ICT) systems, such as counter-suppression technology, to thwart the problems posed by underreporting and non-reporting of sales transactions.

- Set up a third-party information system by law with an ICT system that supports the flow of information to the tax administration through channels such as banks, companies, customs, and property registrars.

- Cutting-edge ICT technologies also could be deployed to support “big data”-based risk profiling. Expanding data mining and information collection and matching are crucial to track evaders and reduce the shadow economy. There is a need to systematically collect data from third-party sources to track money flows and identify business relationships; the data can then be mined to build comprehensive risk profiles of taxpayers.

- ICT could also improve how the PIT is administered. Currently, PIT administration is done by employers and the tax administration, generally leaving taxpayers outside the process. In the medium term, mandatory income declarations could be considered to make it easier for the SFS to monitor compliance, but this will require considerable improvement in ease of compliance, such as moving to online filing with user-friendly taxpayer support throughout the process. Online filing would help clarify liability for income tax and provide another comprehensive database that could ensure better validation for social assistance programs.

A comprehensive tax policy reform is needed to meet revenue targets and distributional goals with the lowest possible distortions on economic activity. While many ad hoc tax policy measures have been taken in recent years, to improve the implementation capacity of tax administration, to reduce shadow economy and to make tax system more conducive to economic growth would require a more thorough analysis on who actually bears the economic costs of taxation – commonly referred to as the ‘incidence’ of a tax. Here it is important to look at tax neutrality – the degree to which taxes favor one type of economic activity over another and the distribution of the economic incidence. Among specific options to improve tax policy in short and medium term include:

- Rationalize tax exemptions, in all tax instruments.
- Reform tax laws to reduce complexities and uncertainties and thus improve the tax-related aspects of the investment climate.
- Further developments in revision of DTT.
- Amend eligibility criteria for the simplified tax regime for individuals to prohibit collusion between employers and employees, including lowering the threshold for individuals.
- Limit eligibility of legal entities to use simplified tax system based on number of employees.
- Increase in tobacco taxation.

It is estimated that these proposed revenue measures would yield a cumulative fiscal savings of about 1.4 percent of GDP over 2018-2020. Improvements in VAT administration are expected to yield fiscal savings of about 0.6 percent of GDP, while revisions in tax treaty policies would yield an additional 0.4 percent of GDP. Over the medium term, measures to amend eligibility criteria for the simplified tax regime for individuals to prohibit collusion between employers and employees, including lowering the threshold for individuals are expected to broaden tax base for PIT and SSC. At the same time implementation of some reforms would require additional fiscal resources, for example investments in ICT and big data platforms.

References:

1. DAVID SAHA, THOMAS OTTEN,, OLEKSANDRA BETLIY, RICARDO GIUCCI. Corporate Profit Tax vs. Exit Capital Tax: Analysis and recommendations. . Dostupné na internete:http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/PS_01_2017_en.pdf
2. SCHWAB, Klaus. The global competitiveness report 2016-2017: insight report. Geneva: World Economic Forum, 2016. ISBN 978-1-944835-04-0.
3. WORLD BANK GROUP. Paying Taxes. In: Doing Business [online]. Dostupné na internete: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>
4. Budget of Ukraine/Revenue. In: The Price of the State [online]. Dostupné na internete: <http://www.cost.ua/en/budget/revenue/>
5. Tax Code of Ukraine from 02.12.2010 № 2755-VI, amended on 10.09.2017. In: Laws of Ukraine [online]. Dostupné na internete: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Taxes and levies. In: State Fiscal Service of Ukraine [online]. Dostupné na internete: <http://sfs.gov.ua/en/>
7. Taxes in Ukraine. . Dostupné na internete: <http://dlf.ua/ru/nalogi-v-ukraine/>
8. Ukraine - Public finance review. Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/Ukraine-Public-finance-review>
9. Your business in Ukraine. Tax and legal guide. . Dostupné na internete: <https://home.kpmg.com/ua/en/home/insights/2017/02/your-business-in-ukraine-2017.html>

Contact:**Mgr. Denys Braga**

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: denys.braga@euba.sk

NIEKTORÉ AKTUÁLNE VÝZVY SYSTÉMU RIEŠENIA SPOROV WTO

Katarína Brocková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: katarina.brockova@euba.sk

Predkladaný príspevok sa zaoberá aktuálnou otázkou krízy systému riešenia obchodných sporov v rámci WTO, ku ktorej došlo najmä v dôsledku postoja aplikovaného administratívou USA k vymenúvaniu nových členov Odvolacieho orgánu. V ostatných mesiacoch došlo k prijatiu viacerých protekcionistických opatrení, ako aj využitiu možnosti zablokovať proces menovania nových členov Odvolacieho orgánu v rámci WTO, ktoré zásadným spôsobom negatívne ovplyvňujú fungovanie multilaterálneho obchodného systému a obmedzujú princíp predvídateľnosti ako aj záruku vynútiteľnosti pravidiel Svetovej obchodnej organizácie. Európska únia, Kanada, Čína aj ďalší obchodní partneri USA využili svoje právo na obchodnú odvetu a v dôsledku týchto opatrení dochádza k eskalácii obchodnej vojny zásadných rozmerov medzi kľúčovými ekonomickými mocnosťami sveta. V dôsledku zablokovania menovania nových členov Odvolacieho orgánu zo strany USA však otázka možného efektívneho vyriešenia nadchádzajúcich obchodných sporov zostáva otvorená.

Kľúčové slová: WTO, systém riešenia sporov, odvolací orgán, USA

The presented paper deals with the issue of the current crisis of the trade dispute resolution system within the WTO that was caused primarily due to the position applied by the U.S. administration vis-à-vis the appointment of new members of the Appellate Body. In recent months, the adoption of several protectionist measures and the blocking of the process of appointment of new WTO Appellate Body members have negatively affected the functioning of the multilateral trade system and limited the principle of transparency as well as the guarantee of enforceability of the World Trade Organization rules. The European Union, Canada, China and other U.S. trading partners used its right to trade retaliation resulting in the escalation of a trade war of substantial significance among the key world economic powers. As a result of the blocking of the appointment of new Appellate Body members by the USA, the issue of possible effective resolution of the upcoming trade disputes remains open.

Key words: WTO, dispute settlement system, Appellate Body, USA

JEL: K33

Úvod

Aktuálny systém riešenia medzinárodných obchodných sporov medzi členskými štátmi WTO je nepochybne jedným z najvýznamnejších prínosov Uruguajského kola GATT. Prijatím Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov (DSU), ako prílohy Dohody o založení Svetovej obchodnej organizácie, nahradil predchádzajúci menej efektívny systém riešenia obchodných sporov medzi členskými štátmi GATT, ktorý bol založený najmä na ekonomickej a politickej sile účastníkov sporu. Za vyše dvadsať rokov svojho fungovania bol tento nový systém vystavený mnohým skúškam a hoci čelil aj oprávnenej kritike, je právom považovaný na unikátny v rámci existujúcich systémov riešenia komplexných medzinárodných sporov najmä vďaka svojim jasným procesným pravidlám, prepracovanému inštitucionálnemu systému zabezpečujúcemu právnu ochranu existujúcich pravidiel multilaterálnej obchodnej výmeny, ako aj zabudovanému autonómnemu systému uplatnenia odvetných opatrení

v prípade, keď nedochádza k dobrovoľnej implementácii rozhodnutí Orgánu pre riešenie sporov (DSB). Od konca roka 2016 však tento systém čelí pokusu o jeho rozklad. Spojené štáty americké od konca roka 2016 odmietajú schváliť vymenovanie nových členov Odvolacieho orgánu, ktorí by nahradili členov tohto kľúčového orgánu, ktorým skončil mandát, čo v prípade zachovania tohto postoja povedie k ochromeniu celého systému riešenia obchodných sporov v rámci WTO. Táto situácia je významná aj vo svetle nových protekcionistických opatrení zavádzaných Spojenými štátmi americkými, aktuálne v podobe dovozných ciel na oceľ a hliník, ak aj ďalších prípadných obchodných sporov, nakoľko v prípade postúpenia sporu Odvolaciemu orgánu je možné, že v spore nebude možné pre nedostatočný počet členov Odvolacieho orgánu rozhodnúť, čím sa efektívne zablokuje možnosť dosiahnutia nápravy prostredníctvom systému riešenia sporov v rámci WTO.

1 Niektoré aktuálne otázky systému riešenia obchodných sporov v rámci WTO

Systém riešenia obchodných sporov v rámci WTO sa vyvinul postupne a bol výsledkom dlhoročných multilaterálnych rokovaní členských štátov GATT v rámci Uruguajského kola v období rokov 1986-1994. V ére GATT bol systém riešenia sporov založený na dvoch stručných ustanoveniach článkov XXII a XXIII Dohody GATT 1947. Vzhľadom na to, že Dohoda GATT 1947 bola pôvodne dojednaná ako prvá hmotnoprávna dohoda v rámci ITO a Charta ITO, ktorá nikdy nenadobudla účinnosť, obsahovala kapitolu o urovnávaní sporov vyplývajúcich z dohôd uzatvorených v rámci ITO¹, tieto ustanovenia Dohody GATT 1947 neobsahovali priamo odkaz na riešenie sporov a ani nepredpisovali postup pre urovnávanie takýchto sporov. Za obdobie piatich desaťročí fungovania GATT sa tak vyvinul systém riešenia sporov vyplývajúcich z porušenia ustanovení Dohody GATT a neskorších súvisiacich dohôd, v ktorom však vzhľadom na nedostatok jasne stanovených pravidiel dominoval spôsob diplomatického riešenia sporov, čo prirodzene znamenalo výhodu pre ekonomicky a politicky silnejších účastníkov systému. Tento systém tak jasne znevýhodňoval väčšinu signatárov GATT oproti hŕstke najvplyvnejších členov multilaterálneho obchodného systému.

Napriek relatívnej úspešnosti existujúceho systému však prejavy jeho nedostatkov v priebehu 80-tych rokov 20. storočia kulminovali, čo viedlo signatárov GATT v rámci Uruguajského kola k vyrokovaniu Dohovoru o pravidlách a postupoch pri urovnávaní sporov, ktorý bol prijatý ako príloha 2 Dohody o založení WTO v roku 1994 („DSU“). Nový prepracovaný systém riešenia medzinárodných obchodných sporov priniesol niekoľko zásadných zmien. Jedným z problémov pôvodného systému bola podmienka, že každá správa poroty expertov rozhodujúcich o obchodnom spore musela byť prijatá konsenzuálne Radou GATT, čo bolo zmenené na princíp negatívneho konsenzu². Okrem toho boli stanovené presné postupy a pravidlá pre vedenie obchodných sporov vrátane lehôt, v rámci ktorých majú byť ukončené jednotlivé fázy sporu, bola zavedená apelačná inštancia na preskúmanie právnych otázok súvisiacich s riešeným sporom a upravené presné pravidlá pre prípad odmietnutia implementácie rozhodnutia sporových orgánov WTO.

Práve zavedením apelačnej inštancie zriadením Odvolacieho orgánu signatári DSU vniesli do systému riešenia medzinárodných vzťahov nový prvok, ktorý je unikátnym v rámci medzinárodných spôsobov riešenia sporov. Právomoc Odvolacieho orgánu je v zmysle článku 17 ods. 6 DSU obmedzená len na právne otázky obsiahnuté v správe poroty a na právne interpretácie aplikované porotou. To v praxi znamená, že Odvolací orgán sa sústreďuje na právnu interpretáciu aplikovateľných ustanovení dohôd WTO a posúdenie správnosti ich

¹ Advisory Center on WTO Law: The Settlement of Trade Disputes: From the ITO to the WTO, dostupné na http://www.acwl.ch/download/training-course-documents/tpd-2014-2015/session_05_-_the_history_of_the_dsu/Table_of_GATT-WTO_DS_History.pdf

² Na to, aby správa poroty alebo Odvolacieho orgánu nebola prijatá, bol nevyhnutný nesúhlas všetkých členov Orgánu pre riešenie sporov

aplikácie porotami, ktoré sú zložené z odborníkov, ktorí nemusia byť právne vzdelaní. Vzhľadom na texty dohôd WTO, z ktorých väčšina má už niekoľko desiatok rokov³ a ich aplikácia musí odrážať zásadne sa meniacu ekonomickú a spoločenskú realitu, je na mieste argument, že takáto funkcia Odvolacieho orgánu je vysoko vítaná aj vzhľadom na vysokú odbornosť a geografickú reprezentatívnosť jednotlivých členov Odvolacieho orgánu WTO. V zmysle článku 17 ods. 3 DSU má Odvolací orgán pozostávať zo siedmych osôb, ktoré sú uznávanými odborníkmi s preukázateľnou expertízou v oblasti práva, medzinárodného obchodu a oblastí pokrytých dohodami WTO. Zároveň je vylúčená akákoľvek afiliácia s akoukoľvek vládou.

V zmysle článku 2.4 DSU sú členovia Odvolacieho orgánu do funkcie ustanovení na obdobie štyroch rokov, pričom ich mandát môže byť predĺžený jedenkrát. Členov Odvolacieho orgánu, ktorých navrhnu členovia WTO schvaľuje Orgán pre riešenie sporov konsenzom na návrh Výberového výboru ktorý pozostáva z predsedov Generálnej rady, Orgánu pre riešenie sporov, Rady pre obchod s tovarom a službami, Rady TRIPS a generálneho riaditeľa WTO. Odvolací orgán v zmysle článku 17 ods. 1 DSU rozhoduje spory v trojčlenných senátoch a v zmysle Pravidla 6 Pracovných postupov⁴ Odvolacieho orgánu sú členovia jednotlivých senátov určovaní na základe rotačného princípu. V jednotlivých senátoch teda môžu rozhodovať členovia Odvolacieho orgánu bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť v súvislosti s členským štátom, ktorý je účastníkom sporu. S narastajúcim náporom sporov, ktoré sa v rámci WTO riešia⁵, si Odvolací orgán v rámci Pravidla 15 svojich Pracovných postupov zaužíval postup, podľa ktorého člen Odvolacieho orgánu dokončí prácu na spore v senáte, do ktorého bol na základe rotačného prístupu ustanovený.

Predovšetkým tieto dve črty odvolacieho konania v rámci WTO a s tým súvisiace právomoci Odvolacieho orgánu a spôsob a časové vymedzenie výkonu funkcie jeho členov sa stali trňom v oku administratíve Spojených štátov amerických, a to už za čias predchádzajúceho prezidenta Baracka Obamu. Výsledkom silnejúcich kritických hlasov zo strany USA došlo postupne v roku 2017 k zníženiu počtu členov Odvolacieho orgánu zo sedem na 4, nakoľko v roku 2017 skončil mandát trom členom Odvolacieho orgánu a Spojené štáty americké blokujú vymenovanie nových členov tohto orgánu.⁶ V roku 2018 skončí mandát členovi Odvolacieho orgánu z Maurícia⁷, čím sa počet členov Odvolacieho orgánu priblíži ku kritickej hranici troch členov, čo je minimálny počet členov senátu, ktorý môže rozhodovať v zmysle DSU o odvolaní proti rozhodnutiu poroty v obchodnom spore. V roku 2019 potom vyprší mandát ďalším dvom členom a poslednou členkou Odvolacieho orgánu by v prípade pokračujúceho blokovania vymenovania nových členov zostala zástupkyňa Čínskej ľudovej republiky, pani Hong Zhao, ktorej mandát vyprší v roku 2020.

Počas ostatnej ministerskej konferencie WTO v decembri 2017 v Buenos Aires obchodný zástupca USA Robert Lighthizer uviedol, že WTO stráca svoje podstatné zameranie na obchodné rokovania a stáva sa organizáciou sústredenou na súdne riešenie sporov. Podľa veľvyslanca Lighthizera sa členovia WTO príliš často spoliehajú na získanie výhod prostredníctvom súdnych sporov, ktoré by nikdy nezískali za rokovacím stolom.⁸ Tieto slová

³ Dohoda GATT 1994 obsahuje text Dohody GATT 1947, ktorá je v podstate v nezmenenej podobe aplikovateľná dodnes

⁴ V zmysle článku 17 ods 1: DSU boli vypracované Pracovné postupy (Working Procedures), ktoré bližšie určujú podrobnosti fungovania Odvolacieho orgánu

⁵ Do dnešného dňa bolo Orgánu pre riešenie sporov predložených viac než 500 obchodných sporov

⁶ Ako uvádzame vyššie, vymenovanie členov Odvolacieho orgánu podlieha konsenzuálnemu schváleniu všetkými členmi DSB

⁷ Shree Baboo Chekitan Servansing

⁸ Office of the United States Trade Representative: Opening Plenary Statement of USTR Robert Lighthizer at the WTO Ministerial Conference, december 2017, dostupné na <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2017/december/opening-plenary-statement-ustr>

zástupcu Spojených štátov amerických naznačujú, že USA sa názorovo odkláňajú od proponentov súčasného systému, ktorý je založený na jasných pravidlách, na istote a predvídateľnosti z hľadiska možnosti dosiahnuť zachovanie výhod z dohôd WTO aj vďaka nezávislému systému riešenia obchodných sporov. Perspektíva možnosti dosiahnutia a najmä zachovania výhod vyplývajúcich z multilaterálneho obchodného systému prostredníctvom rokovaní a nie vďaka istote nezávislého súdneho systému prístupného pre všetkých členov WTO jednoznačne poskytuje výhodu ekonomicky a politicky silnejším štátom v neprospech asi 2/3 väčšiny členskej základne WTO, ktorú tvoria rozvojové štáty. Tento prístup USA je predmetom ostrej kritiky zo strany verejnej odbornosti ako aj samotných súčasných aj bývalých členov Odvolacieho orgánu (traja z nich sú z USA), ktorí vyjadrili obavy, že podmieňovanie znovuzvolenia člena Odvolacieho orgánu konkrétnym očakávaným spôsobom interpretácie pravidiel v špecifických prípadoch a postojom k rozhodnutiu vážnym spôsobom negatívne ovplyvňuje integritu a kredibilitu celého systému riešenia sporov vo rámci WTO.⁹ USA taktiež ignorujú fakt, že takýto postup bol v rámci WTO zaužívaný a je zakotvený i priamo v Pracovných postupoch. V období rokov 2000 až 2017 bolo takýmto spôsobom rozhodnutých v odvolacom konaní 15 sporov. V prípadoch, kedy bolo takto rozhodnuté v prospech USA, tento postup spochybnený nebol. Zároveň je potrebné dodať, že podobným spôsobom zostávajú vykonávať svoju funkciu do ukončenia rozhodovania na aktívnych sporov i sudcovia iných medzinárodných tribunálov, ako napríklad Medzinárodný súdny dvor, Medzinárodný trestný súd, Medzinárodný tribunál pre morské právo, Súdny dvor EÚ, ako aj niektoré regionálne juhoamerické a africké sudy.

V zmysle výročnej správy Odvolacieho orgánu WTO za rok 2017¹⁰ zostáva nápor nových sporov vo WTO podstatný, V roku 2017 pribudlo 7 nových sporov v odvolacom konaní a za prvé tri mesiace roku 2018 ďalšie tri. Odvolací orgán už v súčasnom oklieštenom zložení nestíha dodržiavať lehoty stanovené v DSU a koná s oneskorením niekoľkých mesiacov. V prípade ďalšieho zníženia počtu členov Odvolacieho orgánu bude táto situácia ešte alarmujúcejšia.

Vzhľadom na aktuálne prijaté unilaterálne protekcionistické opatrenia USA voči dovozom ocele a hliníka z krajín obchodných partnerov bolo na pôde WTO iniciovaných voči USA v priebehu mesiacov máj – jún hneď niekoľko sporov.¹¹ Vzhľadom na skutočnosť, že Spojené štáty americké pri zavádzaní nových cieľ na oceľ a hliník argumentujú bezpečnostnou výnimkou v zmysle článku XXI GATT 1994, ktorá v rámci sporového systému WTO zatiaľ nebola testovaná¹², je viac než pravdepodobné, že by akákoľvek interpretácia príslušného ustanovenia článku XXI GATT zo strany Odvolacieho orgánu v neprospech Spojených štátov amerických mohla byť opäť považovaná za prekročenie právomoci členov Odvolacieho orgánu údajnou príliš voľnou interpretáciou pravidiel. V prípade, že USA budú aj naďalej blokovať vymenovanie nových členov Odvolacieho orgánu WTO, k posúdeniu týchto sporov na úrovni Odvolacieho orgánu už možno ani nebude môcť prísť, nakoľko už dnes kvôli poddimenzovaniu Odvolacieho orgánu dochádza k prekračovaniu lehôt určených na konanie v DSU a v roku 2019 skončí mandát ďalším dvom členom Odvolacieho orgánu, čo znemožní akékoľvek rozhodovanie sporov v odvolacom konaní. Tým by sa celý systém riešenia sporov v rámci WTO dostal na

ERASMUS Gerhard: The Appellate Body Crisis, 15 December 2017, dostupné na: <https://www.tralac.org/discussions/article/12560-the-appellate-body-crisis.html>

⁹ Friedman Jennifer: New Data: extending appeals' judges mandate is common practice at WTO, 12 december 2017, dostupné na: <http://borderlex.eu/new-data-extending-appeals-judges-mandate-common-practice-wto/>

¹⁰ WTO Appellate Body Annual Report 2017, dostupné na https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_an_rep_e.htm

¹¹ WT DS 544, WT DSS 547, WT DS 550, WT DS 551, WT DS 552, WT DS 554

¹² Naposledy boli spory ohľadne uplatnenia článku XXI GATT 1947 vedené v ére GATT pred vznikom WTO

úroveň, ktorá existovala pred vznikom WTO a podpísaním DSU a jediným možným výhercom v spore by mohol byť štát oplývajúci ekonomickou a politickou prevahou.

Záver

Zavedenie nového systému riešenia sporov v súvislosti so vznikom WTO bolo zásadným víťazstvom multilateralizmu a prejavom ochoty zapojiť väčštinovú členskú základňu WTO do predvídateľného a transparentného multilaterálneho obchodného systému, v ktorom všetci účastníci majú rovnaký prístup k ochrane svojich výhod vyplývajúcich z dohôd WTO. Aktuálny postoj Spojených štátov amerických k otázke vymenovania nových členov Odvolacieho orgánu WTO a ich súčasné zavádzanie nových protekcionistických opatrení založených na nepresvedčivej argumentácii zdôrazňujúcej potrebu ochrany bezpečnostných záujmov USA, je prejavom absolútneho odmietnutia existujúceho multilaterálneho transparentného obchodného systému založeného na dohodnutých pravidlách v prospech klímy podporujúcej využívanie systému jednotlivými najsilnejšími hráčmi medzinárodnej obchodnej výmeny. Argumenty zamerané na spochybnenie legitimacy rozhodnutí Odvolacieho orgánu prijaté senátmi, v ktorých rozhodovali aj členovia po vypršaní ich mandátu sú však pomerne otázne vzhľadom na takúto dlhodobú prax Odvolacieho orgánu i vďaka zakotveniu tohto pravidla v Pracovných postupoch Odvolacieho orgánu. V súvislosti s kritikou Odvolacieho orgánu z dôvodu príliš voľného výkladu ustanovení dohôd WTO a tým prekročenia právomoci Odvolacieho orgánu stojí za zmienku, že texty dohôd WTO majú niekoľko desiatok rokov a rýchlo meniacia sa ekonomická i spoločenská realita si priam vyžaduje vysoko odbornú a zodpovednú interpretáciu týchto pravidiel, na čo sú dôkladne vyberaní členovia Odvolacieho orgánu WTO nepochybne kompetentní. Dúfajme teda, že jeden z najvýznamnejších prínosov Uruguajského kola GATT, ktorý vyše 20 rokov prispieval k formovaniu a najmä vývoju práva WTO zohľadňujúceho súvislosti aktuálnej spoločenskej aj ekonomickej reality a tým k udržiavaniu zdravého dialógu medzi členskými štátmi WTO, nebude ďalšou obeťou unilaterálnych tendencií súčasnej americkej administratívy.

Použitá literatúra:

1. Advisory Center on WTO Law: The Settlement of Trade Disputes: From the ITO to the WTO, dostupné na http://www.acwl.ch/download/training-course-documents/tpd-2014-2015/session_05_-_the_history_of_the_dsu/Table_of_GATT-WTO_DS_History.pdf
2. Dohoda GATT 1994
3. Dohovor o pravidlách a postupoch urovnávania sporov
4. ERASMUS Gerhard: The Appellate Body Crisis, 15 December 2017, dostupné na: <https://www.tralac.org/discussions/article/12560-the-appellate-body-crisis.html>
5. Friedman Jennifer: New Data: extending appeals' judges mandate is common practice at WTO, 12 december 2017, dostupne na: <http://borderlex.eu/new-data-extending-appeals-judges-mandate-common-practice-wto/>
6. Office of the United States Trade Representative: Opening Plenary Statement of USTR Robert Lighthizer at the WTO Ministerial Conference, december 2017, dostupné na <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2017/december/opening-plenary-statement-ustr>
7. Van der Bossche Peter: The Law and Policy of the World Trade Organization, 2., vydanie, Cambridge University Press, ISBN 978-0-521-72759-4
8. WTO Appellate Body Annual Report 2017, dostupné na https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_an_rep_e.htm
9. WT DS 544
10. WT DS 547

11. WT DS 550
12. WT DS 551
13. WT DS 552
14. WT DS 554

Kontakt:

Dr. habil. JUDr. Ing. Katarína Brocková, LL.M. PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: katarina.brockova@euba.sk

SLOVENSKO-ČÍNSKE VZŤAHY NA POZADÍ INICIATÍVY NOVEJ HODVÁBNEJ CESTY

Adam Cibula

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: adam.cibula@euba.sk

Čína je významným globálnym partnerom v rámci svetovej ekonomiky a politiky. Ako druhá najväčšia ekonomika sveta sa Čína do značnej miery opiera o potenciál rastu ekonomiky a zahraničnú politiku, ktorá tvorí jeden zo základných prvkov na dosiahnutie ekonomického rozvoja krajiny. Čína prechádza v posledných rokoch zmenou v smerovaní zahraničnej politiky, ktorá sa stáva oveľa aktívnejšou a asertívnejšou v porovnaní s minulosťou. V poslednom období, najmä od nástupu Si Ťing-pchinga k moci, môžeme sledovať rast čínskeho vplyvu Európe v súvislosti s novou čínskou zahraničnou politikou. Práve Iniciatíva Novej hodvábnej cesty a Platforma 16 + 1 v regióne strednej a východnej Európy sú príkladmi aktívnejšej úlohy Číny v otázkach zahraničnej politiky a diplomacie. Predkladaný príspevok sa venuje vývoju bilaterálnej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky v rámci ekonomickej a politickej spolupráce. V rámci súčasného stavu slovensko-čínskych vzťahov článok rozoberá potenciál a možnosti participácie Slovenskej republiky v rámci iniciatívy „Pás a cesta“, ako aj pôsobenie Slovenska v Platforme 16 + 1.

Kľúčové slová: Slovensko-čínske vzťahy, Iniciatíva „Pás a cesta“, platforma '16+1'

China is a major global partner in the world economy and politics. China as the second largest economy relies heavily on the potential growth of the economy and foreign policy, which is one of the cornerstones of economic development in the country. In recent years China has been changing the direction of foreign policy, which has become much more active and more assertive than in the past. In the last period, especially since the accession of Xi Jin-ping to power, we can observe the growth of China's influence in Europe in connection with the new Chinese foreign policy. Currently the New Silage Road Initiative and the 16 + 1 Platform in the Central and Eastern Europe region are examples of China's more active role in foreign policy and diplomacy. The presented article deals with the development of bilateral cooperation between the Slovak Republic and the People's Republic of China in the framework of economic and political cooperation. Within the current state of the Slovak-Chinese relations, the potential and possibilities of the Slovak Republic's participation in the "Belt and Road" initiative as well as its activities in 16 + 1 Platform will be explored.

Key words: Slovak-China Relations, "Belt and Road" Initiative, Platform '16 + 1'

JEL: F02, F15, O53

Úvod

Slovenská republika je spomedzi krajín zoskupených v tzv. Vyšehradskej skupine (V4) považovaná za najmenej aktívnu vo vzťahu k Číne. Mnoho odborníkov dlhodobo varuje, že hoci sa Slovensko snaží o posilnenie hospodárskej spolupráce s Čínou, zatiaľ ide skôr o politické vyhlásenia než konkrétne kroky. Peter Baláž z Ekonomickej univerzity v Bratislave na margo nevyužitého potenciálu vzájomných vzťahov vyhlásil, že ... „vláda je odhodlaná

posilniť hospodárske vzťahy s Čínou, ale chýbajú hmatateľné výsledky.“¹² Podobným spôsobom sa vyjadril aj Richard Turcsányi, vedúci think-tanku Stratpol, ktorý povedal, že narozdiel od Slovenska sú ostatní partneri v rámci V4 ... „skutočne odhodlaní rozvíjať vzťahy s Čínou.“¹³ Avšak od nedávna dochádza k zmene prístupu Slovenska voči Číne. V apríli 2017 prijala vláda stratégiu rozvoja hospodárskych vzťahov s Čínou 2017 – 2020. Ďalším strategickým dokumentom je akčný plán, ktorý sa momentálne nachádza v pripomienkovom konaní, a nadväzuje na už spomínanú stratégiu. Ani jeden z dokumentov výrazne nemení povahu vzájomných vzťahov, avšak oba podčiarkujú nutnosť budovania dobrých politických vzťahov na dosiahnutie ekonomických cieľov.

1 Projekt Novej hodvábnej cesty

Sieť obchodných ciest spájajúca Čínu a strednú Áziu a Arabský polostrov vznikla pred viac ako 2000 rokmi a bola pomenovaná podľa najvýznamnejšieho vývozného artikla – hodvábu. V roku 2013 navrhol čínsky prezident počas návštevy Kazachstanu znovuvybudovanie Hodvábnej cesty. Moderný ekvivalent významnej obchodnej cesty má za cieľ vybudovať sieť železníc, ciest, potrubí a rozvodných sietí, ktoré by prepojili Čínu a Strednú Áziu, západnú Áziu a časti južnej Ázie. Akčný plán Iniciatívy Novej hodvábnej cesty bol prijatý v roku 2015 a pozostáva z dvoch zložiek: Nová hodvábná cesta (*One Belt*) a Námorná hodvábná cesta (*One Road*).⁴

Iniciatíva bola pôvodne označovaná ako „Jeden pás, jedna cesta“, už pôvodné plány počítali s viacerými trasami vedúcimi pevninou naprieč Áziou až do západnej Európy a morom zatiaľ južnou cestou cez Stredozemné more do európskych prístavov, eventuálne i severnou cestou, pokiaľ sa táto cesta vplyvom klimatických zmien stane priechodnou. Vzhľadom na túto terminologickú nepresnosť bol oficiálny názov tohto projektu v anglickom jazyku premenovaný na „Belt and Road Initiative“ (BRI), aby viac vystihoval jeho skutočný zámer.⁵ Medzi konkrétne kroky Číny patrí podpis dvojstranných dohôd o spolupráci týkajúcich sa projektu BRI s Maďarskom, Mongolskom, Ruskom, Tadžikistanom a Tureckom. Taktiež je spustených niekoľko projektov, vrátane vlakového spojenia medzi východnou Čínou a Iránom, ktoré sa môžu rozšíriť do Európy.⁶ Podľa poradenskej spoločnosti PwC je do Iniciatívy Novej hodvábnej cesty zapojených 66 krajín.⁷

BRI tvorí súčasť geopolitickej stratégie Číny: zvyšuje svoj vplyv v mnohých krajinách a na rôznych trasách. Jednou zo zaujímavostí na Iniciatíve „Pás a cesta“ (BRI) je fakt, že v skutočnosti nejde len o jednu trasu, ale o viacero. „Čína sa zaisťuje zabezpečením alternatívnych spojení medzi kontinentmi v prípade, ak by niektoré z trás medzi Európou a Áziou boli ohrozené,“ povedal Wang Jisi z Pekingskej univerzity. Wang tvrdí, že si Čína potrebuje zabezpečiť dodávky ropy a iných komodít na západ prostredníctvom Novej

¹ <https://spectator.sme.sk/c/20539105/slovakia-wants-bigger-balance-in-mutual-trade-with-china.html>

² <https://spectator.sme.sk/c/20539105/slovakia-wants-bigger-balance-in-mutual-trade-with-china.html>

³ <https://spectator.sme.sk/c/20539105/slovakia-wants-bigger-balance-in-mutual-trade-with-china.html>

⁴ JINCHEN, T. (2016): 'One Belt and One Road': Connecting China and the world. In *Mckinsey & Company* [Citované dňa 28.6. 2018] Dostupné na internete: < <https://www.mckinsey.com/industries/capital-projects-and-infrastructure/our-insights/one-belt-and-one-road-connecting-china-and-the-world> >

⁵ BROCKOVÁ, K. (2017): Spolupráca ČLR a SR v rámci platformy '16+1' na pozadí iniciatívy „Pás a cesta.“ In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017 : zborník vedeckých prác* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2017. ISBN 978-80-225-4404-7, s. 46-50 online. [Citované dňa 28.6.2018] Dostupné na internete: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2017/zbornik_proceedings.pdf>

⁶ JINCHEN, T. (2016): 'One Belt and One Road': Connecting China and the world. In *Mckinsey & Company* [Citované dňa 28.6. 2018] Dostupné na internete: < <https://www.mckinsey.com/industries/capital-projects-and-infrastructure/our-insights/one-belt-and-one-road-connecting-china-and-the-world> >

⁷ WONG, G.; BOOKER, S.; DEJEAN, B. G. (2017): 'China and Belt & Road infrastructure: 2016 review and outlook', PwC B&R Watch, February 2017.

hodvábnej cesty smerujúcej z východného pobrežia Číny cez strednú Áziu a Európu až k Atlantiku a Stredomoriu.⁸ Iniciatíva Novej hodvábnej cesty zohráva dôležitú úlohu pri vnútornom raste Číny dvoma spôsobmi. Po prvé, investície do infraštruktúry pozdĺž ciest z Číny do Európy naštartujú výrobné kapacity čínskeho priemyslu vrátane oceľiarskeho, udržiavajú pracovné miesta a odstraňujú akékoľvek sociálne nepokoje v čase, keď domáca spotreba týchto komodít rastie pomalšie. Po druhé, budovanie infraštruktúry na západe má pomôcť západnej provincii Xinjiang, ktorá sa dlhodobo zmieta v etnickom násilí.⁹

V súčasnosti má BRI veľmi slabé organizačné zabezpečenie. Iba niekoľko čínskych ministerstiev a agentúr je zodpovedných za jej presadenie.¹⁰

Slovensko v rámci BRI podpísalo s čínskou vládou Memorandum o porozumení a spolupráci v rámci Iniciatívy „Pás a cesta“ na samite 16 + 1 v čínskom Suzhou v roku 2015. Slovenské memorandum sa zameriava na uľahčenie prístupu slovenských produktov na čínskom trhu, flexibilné využitie čínskych nástrojov pre strednú a východnú Európu a podporu vytvorenia vizuálneho centra pre transfer technológií na Slovensku.¹¹

Účasť Slovenska na BRI bola doposiaľ minimálna. Kým predtým premiér Robert Fico loboval za väčšiu hospodársku spoluprácu s Čínou, výstavbou vodnej elektrárne, zriadením čínskej banky alebo priamym letom medzi Slovenskom a Čínou, neschopnosť zrealizovať tieto projekty, nachádzajúcich sa mimo hlavného koridoru viedli k poklesu prvotného nadšenia a nedostatočnému mediálnemu pokrytiu v rámci slovenských spravodajských kanálov.¹²

2 Platforma 16 + 1 a Slovensko

16 + 1 je regionálne združenie šestnástich krajín strednej a východnej Európy a Číny vytvorené z iniciatívy čínskeho partnera.¹³ Oficiálny začiatok platformy spolupráce Číny a 16 krajín strednej a východnej Európy sa datuje do roku 2012, kedy sa čínsky premiér Wen Jiabao stretol vo Varšave s premiérmi zo 16 krajín a vo svojom prejave oznámil 12 bodov návrhu pre rozvoj vzájomných vzťahov.

Varšavský summit predstavoval prvé stretnutie na úrovni premiérov zúčastnených krajín. Platforma 16 + 1 sa následne po summite vo Varšave ďalej rozvíjala. V rokoch 2013 a 2014 sa summit uskutočnil v Bukurešti a Belehrade a v oboch prípadoch boli ukončené vydaním spoločného dokumentu, tzv. smernice, pod ktorým boli podpísané všetky zúčastnené štáty. V roku 2015 sa summit platformy po prvý krát konal v Číne a výsledkom boli tentokrát dva spoločné dokumenty. Zúčastnené štáty opäť vydali smernice, v ktorých navrhli konkrétne kroky spolupráce na ďalší rok a v prílohe zhrnuli aktivity s predchádzajúceho roku.¹⁴ Jednu

⁸ JISI, W. (2013): 'Marching Westwards': The rebalancing of China's geostrategy', International and Strategic Studies Report, Centre for International and Strategic Studies, Peking University, October 7th 2013.

⁹ BOND, I. (2017): The EU, the Eurasian Economic Union and One Belt, One Road Can they work together? In *Centre for European Reform* [Citované dňa 30.6.2018] Dostupné na internete: <https://cer.eu/sites/default/files/pb_eurasian_IB_16.3.17_0.pdf>

¹⁰ National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, 'Vision and actions on jointly building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road', Xinhua, March 28th 2015.

¹¹ FILLOVÁ, N. (2018): Belt and Road Initiative: the Czech and the Slovak Approaches. In *The Skeptik*, 2018, Vol. 4, No. 1, pgs. 10-20 [Citované dňa 30.6.2018] Dostupné na internete: <<http://www.spolocnostskeptikov.sk/sk/node/834>>

¹² PLESCHOVA, G. (2016): 'Slovakia: Disconnected from China's New Silk Road', In *Europe and China's New Silk Roads*, Report, F.-P. van der Putten, J. Seaman, M. Huotari, A. Ekman and M. Otero-Iglesias (eds.), 53-55.

¹³ <https://sinopsis.cz/sinopsis/16-1/>

¹⁴ TURCSÁNYI, R. Q. (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1. In *Institute of Asian Studies* [Citované dňa 1.7.2018] Dostupné na internete: <<http://www.asian.sk/wp-content/uploads/2016/04/Postavenie-a-moznosti-SR-voci-Cine.pdf>>

z hlavných tém 7. samitu, ktorý sa konal 29. júna 2018 v bulharskej v Sofii, bolo očakávanie určitého pokroku v rámci smerovania vzájomných vzťahov medzi Čínou a EÚ a potrebe, aby krajiny strednej a východnej Európy našli kompromis, pokiaľ ide o predloženie žiaduceho modelu spolupráce.¹⁵

Slovensko nepatrí v rámci platformy 16 krajín medzi najaktívnejšie štáty. To je pravdepodobne výsledkom toho, že platforma nám zatiaľ nepriniesla či neponúkla jasnú možnosť profitovať z nej, ale aj kvôli určitému pocitu, že táto spolupráca s Čínou ani do budúcnosti nepredstavuje jasné ekonomické úžitky, respektíve že naša prípadná aktivita na tento výsledok nebude mať zásadný vplyv. Slovensko ponúklo Číne oblasti, v ktorých má záujem spolupracovať a zároveň aj konkrétne projekty, ktoré sú pre nás zaujímavé. Ani v jednej z otázok, ktoré boli diskutované opakovane počas stretnutí s čínskym premiérom na samitoch však nedošlo k pozitívnemu výsledku.¹⁶

3 Slovensko-čínske vzťahy

3.1 Politické vzťahy

Pre štáty Vyšehradskej štvorky (V4) nie sú politické vzťahy s Čínou prioritné, čo je dané najmä geografickou polohou a demokratizačnými zmenami v strednej Európe po roku 1989. Aj Čína v zahraničnej politike doteraz kládla strednú Európu na okraj svojho záujmu. Dôvodom bola hlavne nízka ekonomická sila krajín V4 a ich malý vplyv v medzinárodnej politike.¹⁷

Jednoznačne najdôležitejšou devízou Slovenska vo vzťahu k Číne je členstvo v EÚ a z toho plynúca (aj keď limitovaná podielmi na rozhodovacej moci EÚ) schopnosť ovplyvňovať spoločnú politiku EÚ voči Číne, ktorá je následne kľúčová hlavne pre čínske ekonomické záujmy, ale v dôležitej miere aj pre jej geopolitiku.¹⁸

Dlhodobá politika SR voči Číne nevykazuje výrazné známky diskontinuity. Napriek tomu, že existujú určité rozdiely medzi pravicovými a ľavicovými vládami, rozdiely v celkovom smerovaní zahraničnej politiky voči Číne nie sú až také zásadné.¹⁹ Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré vo vzťahu k Číne volia opatrnejší prístup pred otvorenou kritikou. V porovnaní s ČR sa dá jednoznačne badať menšia snaha o kritické vystupovanie, pravdepodobne s nádejou, že lepšie politické vzťahy povedú k lepším ekonomickým výsledkom. V praxi sa však ukazuje, že kým ČR a SR zvolili v minulosti voči Číne odlišnú taktiku, ich výsledky sa nijako zásadne nelíšili.²⁰

3.2 Ekonomické vzťahy

Ekonomické (obchodné a investičné) záujmy Slovenska sú do veľkej miery ovplyvnené asymetriou vzájomných slovensko-čínskych vzťahov, ktorá sa prejavuje napríklad aj značným

¹⁵ BACHULSKA, A. (2018): What's Next for China's 16+1 Platform in Central and Eastern Europe? In *The Diplomat* [Citované dňa 6.7.2018] Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2018/07/whats-next-for-chinas-161-platform-in-central-and-eastern-europe/>>

¹⁶ TURCSÁNYI, R. Q. (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1. In *Institute of Asian Studies* [Citované dňa 6.7.2018] Dostupné na internete: <<http://www.asian.sk/wp-content/uploads/2016/04/Postavenie-a-moznosti-SR-voci-Cine.pdf>>

¹⁷ GREGUŠOVÁ, G. (2005): Vzťahy krajín Visegrádskej štvorky s Čínou. In *Mezinárodní politika*, vol. 40, no. 1, s. 7 – 21 [Citované dňa 7.7.2018] Dostupné na internete: <<https://mv.iir.cz/article/view/152>>

¹⁸ TURCSÁNYI, R. Q.; ŠIMALČÍK, M. (2018): Čína na Slovensku: Sme pripravení na budúcnosť? [Policy paper] In *Asociace pro mezinárodní otázky* [Citované dňa 7.7.2018] Dostupné na internete:

<https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2018/05/AMO_cina-na-slovensku-sme-pripraveni-na-buducnost.pdf>

¹⁹ TURCSÁNYI, R. Q. (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1. In *Institute of Asian Studies* [Citované dňa 7.7.2018] Dostupné na internete: <<http://www.asian.sk/wp-content/uploads/2016/04/Postavenie-a-moznosti-SR-voci-Cine.pdf>>

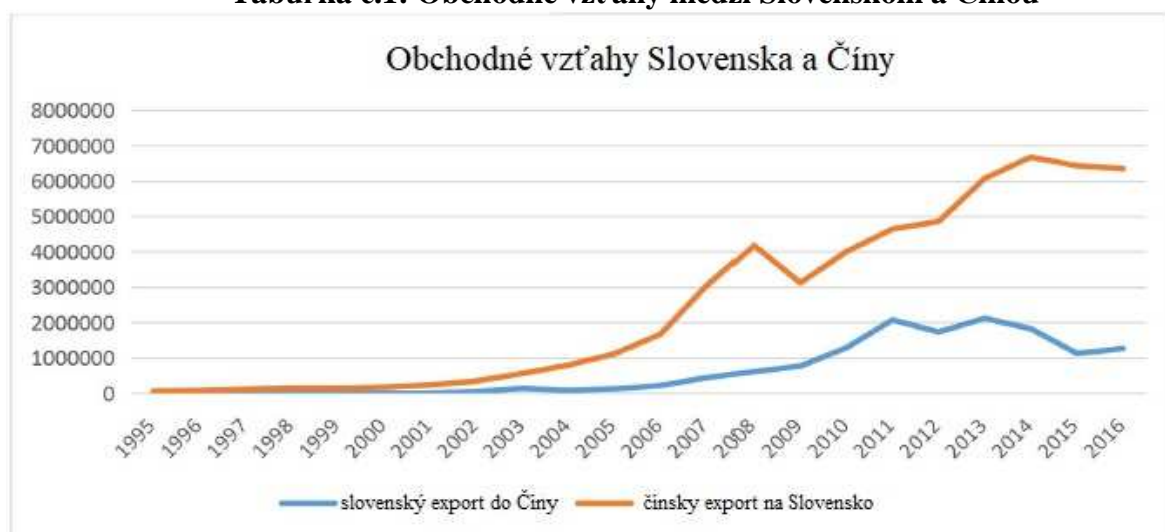
²⁰ PLESCHOVÁ, G. (2014): The Slovak and Hungarian Partnership with China: High Hopes that Did Not Come True, In FÜRST, R.; TESAŘ, F. eds, *China's Comeback in Former Eastern Europe: No Longer Comrades, Not Yet Strategic Partners*. Prague: Institute of International Relations, 45-59.

obchodným deficitom Slovenska voči Číne.²¹ Celkové saldo zahraničného obchodu bolo v roku 2017 aktívne v objeme 2,9 mld. eur. Na druhej strane, najväčšie pasívne saldo dosahovalo Slovensko v roku 2017 práve s Čínou na úrovni 3,9 mld. eur.²²

Slovenská vládna politika v súčasnosti identifikuje tieto oblasti ako najdôležitejšie záujmy pre ďalší rozvoj vzťahov s Čínou:²³

- pritiahnúť investície s vysokou pridanou hodnotou na Slovensko;
- podporiť slovenských podnikateľov s potenciálom uspieť na čínskom trhu;
- podporiť cestovný ruch (pritiahnutie čínskych turistov na Slovensko);
- rozvíjať doteraz často zanedbávané politické vzťahy.

Tabuľka č.1: Obchodné vzťahy medzi Slovenskom a Čínou

Prameň: UNCTAD

Z pohľadu Slovenska je Čína predovšetkým vnímaná ako alternatívny ekonomický partner – slúži predovšetkým ako zdroj vývozu a investícií. Preto, aby sme pochopili skúsenosti Slovenska v tomto ohľade, má zmysel sa pozrieť na to, ako prebiehajú obchodné vzťahy medzi Slovenskom a Čínou. Z obchodného hľadiska vidíme, že Slovensko zaznamená deficit obchodnej bilancie s dovozom Číny a Slovenska z Číny, ktorý je v súčasnosti viac ako štvornásobne vyšší ako vývoz do Číny. V tabuľke č.1 možno vidieť, že obchodná pozícia Slovenska voči Číne sa výrazne zmenila – v roku 2016 Slovensko exportovalo do Číny menej ako v roku 2010. Vidíme, že slovenský vývoz do Číny rástol od roku 2005 a po v kríze v roku 2008 rýchlo narástol a znížil tak rozdiel medzi vývozom a dovozom. Napriek tomu od roku 2011 celková úroveň exportu do Číny klesá.²⁴

²¹ TURCSÁNYI, R. Q.; ŠIMALČÍK, M. (2018): Čína na Slovensku: Sme pripravení na budúcnosť? [Policy paper] In *Asociace pro mezinárodní otázky* [Citované dňa 8.7.2018] Dostupné na internete: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2018/05/AMO_cina-na-slovensku-sme-pripraveni-na-buducnost.pdf>

²² ŠŮ SR (2018): Zahraničný obchod Slovenskej republiky 12/2017.

²³ TURCSÁNYI, R. Q.; ŠIMALČÍK, M. (2018): Čína na Slovensku: Sme pripravení na budúcnosť? [Policy paper] In *Asociace pro mezinárodní otázky* [Citované dňa 8.7.2018] Dostupné na internete: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2018/05/AMO_cina-na-slovensku-sme-pripraveni-na-buducnost.pdf>

²⁴ KIRONSKÁ, K.; TURCSÁNYI, R. Q. (2017): Slovak policy towards China in the age of Belt and Road Initiative and 16+1 Format. [Working paper] [Citované dňa 8.7.2018] Dostupné na internete: <https://china-cee.eu/working_papers/slovak-policy-towards-china-in-the-age-of-belt-and-road-initiative-and-161-format/>

Záver

Hoci Slovenská republika nepatrí medzi najaktívnejších členov platformy 16 + 1, stále sa zaraďuje na 4. miesto práve medzi krajinami Vyšehradskej skupiny. Slovenský prístup k Číne je determinovaný vysokou mierou konzistencie. Napriek asymetrickému charakteru vzájomných vzťahov by sa malo Slovensko snažiť jasne deklarovať svoje postavenie a požiadavky v rámci dialógu s Čínou. Z pohľadu politických vzťahov má Slovensko s Čínou stabilné a pozitívne vzťahy. V rámci obchodných vzťahov výrazne dominuje čínsky export na Slovensko. Úsilím Slovenska v najbližšom období by mala byť zvýšená angažovanosť v rámci platformy 16 + 1 a snaha o vytvorenie takého podnikateľského prostredia, ktoré by bolo atraktívne pre čínskeho partnera a zvýšilo by šance Slovenska priamo participovať na BRI.

Použitá literatúra:

1. BACHULSKA, A. (2018): What's Next for China's 16+1 Platform in Central and Eastern Europe? In *The Diplomat* Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2018/07/whats-next-for-chinas-161-platform-in-central-and-eastern-europe/>>
2. BOND, I. (2017): The EU, the Eurasian Economic Union and One Belt, One Road Can they work together? In *Centre for European Reform* Dostupné na internete: <https://cer.eu/sites/default/files/pb_eurasian_IB_16.3.17_0.pdf>
3. BROCKOVÁ, K. (2017): Spolupráca ČLR a SR v rámci platformy '16+1' na pozadí iniciatívy „Pás a cesta.“ In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017 : zborník vedeckých prác* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2017. ISBN 978-80-225-4404-7, s. 46-50 online. Dostupné na internete: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2017/zbornik_proceedings.pdf>
4. FILLOVÁ, N. (2018): Belt and Road Initiative: the Czech and the Slovak Approaches. In *The Skeptik*, 2018, Vol. 4, No. 1, pgs. 10-20 Dostupné na internete: <<http://www.spolocnostskeptikov.sk/sk/node/834>>
5. GREGUŠOVÁ, G. (2005): Vzťahy krajín Visegrádskej štvorky s Čínou. In *Mezinárodní politika*, vol. 40, no. 1, s. 7-21 Dostupné na internete: <<https://mv.iir.cz/article/view/152>>
6. JINCHEN, T. (2016): 'One Belt and One Road': Connecting China and the world. In *Mckinsey & Company* Dostupné na internete: <<https://www.mckinsey.com/industries/capital-projects-and-infrastructure/our-insights/one-belt-and-one-road-connecting-china-and-the-world>>
7. JISI, W. (2013): 'Marching Westwards': The rebalancing of China's geostrategy', International and Strategic Studies Report, Centre for International and Strategic Studies, Peking University, October 7th 2013.
8. KIRONSKÁ, K.; TURCSÁNYI, R. Q. (2017): Slovak policy towards China in the age of Belt and Road Initiative and 16+1 Format. [Working paper] Dostupné na internete: <https://china-cee.eu/working_papers/slovak-policy-towards-china-in-the-age-of-belt-and-road-initiative-and-161-format/>
9. National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, 'Vision and actions on jointly building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road', Xinhua, March 28th 2015.
10. PLESCHOVÁ, G. (2014): The Slovak and Hungarian Partnership with China: High Hopes that Did Not Come True, In FÜRST, R.; TESAR, F. eds, *China's Comeback in Former Eastern Europe: No Longer Comrades, Not Yet Strategic Partners*. Prague: Institute of International Relations, 45-59.

11. PLEŠCHOVÁ, G. (2016): 'Slovakia: Disconnected from China's New Silk Road', In *Europe and China's New Silk Roads*, Report, F.-P. van der Putten, J. Seaman, M. Huotari, A. Ekman and M. Otero-Iglesias (eds.), 53–55.
12. TURCSÁNYI, R. Q. (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1. In *Institute of Asian Studies* Dostupné na internete: <<http://www.asian.sk/wp-content/uploads/2016/04/Postavenie-a-moznosti-SR-voci-Cine.pdf>>
13. TURCSÁNYI, R. Q.; ŠIMALČÍK, M. (2018): Čína na Slovensku: Sme pripravení na budúcnosť? [Policy paper] In *Asociace pro mezinárodní otázky* Dostupné na internete: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2018/05/AMO_cina-na-slovensku-sme-pripraveni-na-buducnost.pdf>
14. WONG, G.; BOOKER, S.; DEJEAN, B. G. (2017): 'China and Belt & Road infrastructure: 2016 review and outlook', PwC B&R Watch, February 2017.

Kontakt:

Ing. Adam Cibula

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: adam.cibula@euba.sk

ISLAMSKÉ OBRODENIE V POSTSOVIETSKEJ STREDNEJ ÁZII PO ROZPADE ZSSR¹

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@gmail.com

Islam v postsovietskych republikách Strednej Ázii po roku 1991 prechádzal rozporuplným procesom obrody. Ten bol spojený so vznikom a fungovaním nových samostatných štátov a novovzniknutých politických strán a hnutí. Proces reislamizácie bol procesom zložitého hľadania, ktorý nie je do dnešného dňa ukončený. Islamské obrodzenie prostredníctvom politických strán sa stalo fenoménom, ktorý vládne štruktúry spojili s nebezpečenstvom nárastu radikalizmu a v mnohých smeroch rozdelilo politické a náboženské prostredie stredoázijských krajín. Požiadavky na regulačnú funkciu islamu v spoločnosti prostredníctvom politiky sa ozývajú čoraz častejšie. Problémom zostáva, že sa doposiaľ nepodarilo nájsť optimálny riešenie, ktoré by túto funkciu islamu využilo.

Kľúčové slová: Islamské obrodzenie, politický islam, reislamizácia, postsovietska Stredná Ázia

In post-Soviet Central Asian republics past 1991, Islam has undergone an inconsistent process of revival. It was connected to creation and functioning of new independent states and newly risen political parties and movements. The process of re-Islamization was a process of complicated search, not finished by today. Islamic revival via political parties has become a phenomenon that governmental structures have connected to the danger of growth in radicalization and in many directions, this has split the political and religious environment of Central Asian countries. Requests for regulatory function of Islam in the society via politics are becoming ever louder. The problem remains that by now, an optimum solution, using this function of Islam, has not been found yet.

Key words: Islamic revival, political Islam, re-Islamization, post-Soviet Central Asia

JEL: N95, Z12

Úvod

Koncom 80. rokov došlo Sovietskom zväze v rámci ideí „glasnosti“ a „perestrojky“ k celkovej liberalizácii života. Zmiernila sa kontrola náboženského života a veriacim bola uznaná náboženská sloboda a práva. V roku 1991 sa ZSSR rozpadol a nové nezávislé štáty – medzi nimi aj päť bývalých sovietskych republiky Strednej Ázie – začali budovať svoju samostatnosť. Dôležitým fenoménom, ktorý zohrával významnú úlohu vo formovaní novej národnej identity, sa stal islam. Jeho návrat a celková obroda mali svoje špecifiká a kontroverznosti. Článok poukazuje na protirečivosť procesu reislamizácie v postsovietskych republikách na príklade islamských politických strán a hnutí,² ktoré boli poznačené dedičstvom minulosti a ktoré do dnešných čias prešli veľmi turbulentným obdobím.

¹ Príspevok je výsledkom riešenia výskumnej úlohy KEGA č. 015EU-4/2018 *Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia*.

² HAGHAYEGHI, M (1995): *Islam and Politics in Central Asia*, s. 63-65, s. 67.

1 Rozmach náboženských hnutí

Zo skupín, ktoré sa na konci 80. rokov v Strednej Ázii začali formovať do politických strán a hnutí, sa dokázalo udržať a prežiť boj s represívnymi miestnymi režimami len niektorým z nich. Miestne režimy, založené na sekulárnom základe zvyčajne zakázali tieto strany, prípadne im povolili najmenšiu možnú mieru politickej angažovanosti. Spomenieme najvýznamnejšie islamské strany či hnutia, voči ktorým boli zo strany miestnych režimov použité tvrdé represívne opatrenia.

Takmer všetky radikálne islamské skupiny v regióne, a najmä tie, ktoré mali svoj pôvod vo Ferganskej kotline, sa usilovali o obnovu zjednoteného kalifátu – vznik islamského štátu. Kalifáty boli v minulosti symbolom spravodlivého vládnutia, rovného delenia výdobytkov a bratských vzťahov medzi moslimami. Predstavy o jeho návrate však nikdy nedospeli do želaného konca z dôvodu prekážok, ktoré sa zdajú byť neprekonateľné – ide o miestne formy každodenného islamu, ktorý sa riadi nielen islamským právom šári`a, ale aj predislamskými zvykmi a tradíciami (napr. púte a uctievanie kultu svätých). Tento islam sa dokázal prispôbiť novým nepriaznivým podmienkam, podobne ako za vlády sovietskeho režimu.

Náboženské hnutia a politické strany v podstate pôsobili v celom regióne v ilegálnom a poloilegálnom režime. Výnimkou bol Tadžikistan, kde od skončenia občianskej vojny v roku 1997 až do roku 2015 pôsobila Islamská strana obrody v aktívnej parlamentnej politike. Je zložité určiť mieru ich podpory zo strany verejnosti a zároveň mieru hrozby zo strany samotných hnutí. Ako sme uviedli v úvode, práve tento problém sa za posledných 27 rokov posunul do úplne nových polôh a súvislostí. Situáciu lepšie pochopíme, keď sa pozrieme na vývoj hlavných náboženských hnutí, ktoré sa zrodili v oblasti Ferganskej kotliny.

1.1 Islamská strana obrody Tadžikistanu (ISOT)

Islamská strana obrody Tadžikistanu bola do roku 2015 jedinou legálne fungujúcou politickou stranou v Strednej Ázii a v minulosti bola rozhodujúcim článkom Spojenej tadžickej opozície. Vznikla odštiepením od pôvodne celozväzovej Islamskej strany obrody v roku 1990. Na konci roka 1991 sa strane podarilo dosiahnuť registráciu aj napriek odporu vládnucich komunistických činiteľov. Strana si získala podporu veľmi rýchlo predovšetkým v regiónoch, ktoré boli odstavené od moci (juh krajiny, oblasti na východ od Dušanbe a neskôr aj sever krajiny). Ešte v tom istom roku začala spolupracovať s inými opozičnými stranami. V druhej polovici roka 1992 sa strana dostala na vrchol moci, no jej postavenie sa zhoršilo po ofenzíve vládných vojsk, ktorá skončila dobytím Dušanbe proruskou Národnou frontou. V roku 1993 došlo k súdnemu zákazu všetkých opozičných strán, vrátane ISOT. Napriek tomu, islamské opozičné skupiny mali väčšinu územia východného Tadžikistanu pod kontrolou a podarilo sa im zmonopolizovať obchod s narkotikami, ktoré sa stali hlavným zdrojom financovania protivládneho odporu. V roku 1997 podpísali mierovú dohodu s vládou, podľa ktorej získali 30 % podiel na pozíciách vo vládných postoch. Legálne sa mohli podieľať na politickom a spoločenskom živote krajiny až od roku 1999.³ Vo všetkých nasledujúcich voľbách ale strana nedosiahla výraznejšie výsledky a v konečnom dôsledku získala v parlamente len dve kreslá. Parlament ovládaný ľuďmi prezidenta Rahmona tak vytlačil stranu ISOT z politického spektra. Hoci prezident opakovane pripisoval tejto strane hrozbu islamského terorizmu, strana to odmietala. Zdôrazňovala, že jej podstatou je rozvoj islamských hodnôt, ale formou slobodného presadzovania myšlienok. Zároveň sa nezriekala modernizmu a nehlásila striktný návrat k praktikám doby Proroka Mohameda. Otázne je, akým smerom by sa strana uberala, ak by prevzala celkovú moc v krajine. Z jej programu bolo celkom zrejmé, že by kládla dôraz na ekonomický aspekt v oblasti školstva, zdravotníctva a sociálnych vecí, no zdroj financovania

³ MIKULSKIJ, D. V. (1994: Islamskaja partija vozrožděnija Tadžikistana. Istorija sozdanija, struktura, ideologičeskije ustanovki, s. 47-58.

programu nebol bližšie špecifikovaný. Napriek politickým neúspechom ISOT sa zdalo, že prezident bude ochotný tolerovať islamskú stranu. Prostredníctvom svojho sociálne orientovaného programu strana mohla zvýšiť svoje preferencie za podpory chudobnejších vrstiev obyvateľstva, avšak nálepku radikálnych extrémistov prisúdenú prezidentským režimom už len ťažko odstraňovala. Vo voľbách v marci 2015 strana nedokázala prekročiť hranicu hlasovania vo výške 5 %, čím stratila svoje dve kreslá v parlamente. Po zákaze v roku 2015 ju Tadžikistan označil za teroristickú organizáciu.⁴

1.2 Adolat

Jedným z prvých náboženských hnutí v uzbeckej časti Ferganskej kotliny sa stalo hnutie **Adolat**. Vzniklo začiatkom roka 1990 a hlásilo učenie wahhábizmu,⁵ čo je sunnitská forma islamu, s centrom v Saudskej Arábii. Apelovalo na Božiu jedinečnosť a striktné dodržiavanie pravidiel islamu, pričom iný výklad islamského učenia nebol povolený. Členovia tohto hnutia dokonca predkladali návrhy na premenu Uzbekistanu do podoby čisto islamského štátu riadeného právom šari'a. Išlo o extrémistické hnutie, ktorého príslušníkmi boli miestni radikálne zmýšľajúci moslimovia, ale aj bývalí členovia sovietskej armády a polície, ktorí po rozpade ZSSR stratili svoje spoločenské postavenie.⁶ Organizovali propagačné akcie s cieľom získať čo najviac prívržencov a verejne kritizovali uzbeckého prezidenta Karimova. Označili ho za neveriaceho a ich hlavným cieľom bolo zvrhnúť ho z funkcie. Verili v to, že Karimov nebude schopný bojovať proti ozbrojenému prevratu, no opak bol pravdou. Uzbecký prezident dokázal posilniť svoje postavenie, dokonca aj bez podpory regionálnych politických klanov. Koncom roka 1990 došlo v uliciach k ozbrojenej konfrontácii medzi skupinou ruských vojakov a príslušníkmi hnutia Adolat. Tí obvinili ruských vojakov z neúctivého chovania k okolo idúcim ženám. Následkom bitky bolo niekoľko mŕtvych. Táto udalosť vyvolala mnoho protestov a vlnu otázok, či motívom sporov je alebo nie je náboženský fundamentalizmus.⁷ Masové protesty pokračovali aj potom, čo vedenie štátu odmietlo výstavbu wahhábovskej mešity v uzbeckom meste Namangan. Jediným ústupkom zo strany Karimova bolo prebudovanie sídla komunistickej strany na vzdelávacie centrum islamských štúdií. Netrvalo však dlho a centrum uzatvorili, čo opätovne spustilo vlnu kritiky. Negatívny vzťah uzbeckej vlády voči moslimskému obyvateľstvu vnímali aj okolité štáty, no tie sa nijako neangažovali. Viac než 80 % obyvateľov Ferganskej kotliny tvoria moslimovia a táto väčšina bola pod Karimovým tlakom bez rozdielu na etnickú príslušnosť, teda aj etnickí Uzbeki. Uzbecká vláda od roku 1992 do roku 1999 postupne obmedzovala činnosť moslimských predstaviteľov v politickej sfére a trestala členov hnutia. Prezident si stanovil za cieľ potlačenie wahhábického prúdu a všetkých aktivít s ním spojených. V marci 1992 bolo hnutie Adolat oficiálne zakázané a v roku 1993 bol prijatý náboženský zákon, ktorým sa obnovili isté náboženské inštitúcie, s cieľom stanoviť presné podmienky a praktiky islamu. Nedodržania týchto podmienok zo strany moslimov znamenalo ich vylúčenie z náboženského života. V nasledujúcom období došlo k viacerým záhadným zmiznutiam vedúcich predstaviteľov islamských hnutí, čo uzbecká vláda nikdy nevyšvetlila a neobjasnila.

⁴ MIKULSKIJ, D. V. (1994): Islamskaja partija vozrožděnija Tadžikistana. Istorija sozdanija, struktura, ideologičeskije ustanovki, s. 47-58.

⁵ Slovo „wahhábista“ sa v sovietskom aj postsovietskom období stalo synonymom pre radikálneho islamistu a často sa tento stereotyp preniesol na všetkých moslimov. Skutočný wahhábizmus priniesli misionári z Arabského polostrova, ktorí prinášali aj dostatok finančných prostriedkov na vzdelanie, výstavbu mešít a madras a taktiež pre publikovanie vlastnej literatúry. Wahhábisti však zatiaľ nedokázali výraznejšie preniknúť do stredoázijskej oblasti a ich terčom by sa mohli stať mladí ľudia zo sociálne slabších vrstiev, z najviac islamizovaných regiónov, akým je aj Ferganský kotlina.

⁶ KLAVEC, J., PEVNÁ, K. (2013): Islamský terorizmus ako faktor nestability nedemokratických režimov, s. 193-229

⁷ Tamtiež.

1.3 Islamské hnutie Uzbekistanu (IHU)

Príamym nástupcom hnutia Adolat sa stalo hnutie **Islamské hnutie Uzbekistanu (IHU)**. Hlavným zdrojom financovania aktivít IHU bol obchod s drogami afganského a tadžického pôvodu, do ktorého sa zapojili vedúci predstavitelia predošlého hnutia Adolat. Mená jej lídrov boli známe v celom regióne: Juldašev a Namangani. Cieľom už nebolo len zvrhnutie uzbeckej vlády, ale aj vlády v Kirgizsku. Namiesto presadzovania islamu mierovou formou si hnutie zvolilo ozbrojený boj a vytvorenie štátu násilnou cestou. Zamerali sa najmä na únosy a bombové útoky so zámerom zhoršiť susedské vzťahy v regióne. Prívrženci hnutia boli vyslaní do rôznych výcvikových táborov a na školenia do Saudskej Arábie, Pakistanu a Afganistanu. Pravdou je, že nie všetci sa tam ocitli dobrovoľne, nakoľko únosy mladých ľudí boli v tejto oblasti na dennom poriadku. Začiatkom roka 1999 došlo v Taškente k bombovému útoku, ktorý bol namierený proti Karimovovi. Ten síce vyviazol bez zranenia, ale útok si vyžiadaval množstvo obetí a odštartoval vlnu ďalších samovražedných útokov. Z atentátov, nielen na prezidenta, ale aj na celú uzbeckú administratívu, bolo obvinené IHU. Podozrenie padlo aj na tadžickú Islamskú stranu obroduenia, ktorú malo IHU materiálne podporovať. Niektorí obvinení dostali trest smrti, iní boli odsúdení na dlhoročné tresty väzenia. Prezident vyzval všetkých moslimov Uzbekistanu, ktorí sa zapojili do týchto atentátov, aby odložili zbrane a pokojne sa vrátili do svojich obydľí výmenou za získanie milosti. Tí, ktorí sa prezidentovi podriadili, zomreli rukou svojich nadriadených z hnutia – za zradu. Hnutie sa naďalej snažilo o ozbrojený prevrat a snažilo sa preniknúť do uzbeckej časti kotliny cez tadžické územie. Požiadalo tadžickú vládu o pomoc výmenou za to, že v Tadžikistane už nepodniknú žiadne atentáty. Uzbecká tajná služba tieto plány odhalila a posilnila ochranu hraníc, no radikáli cez hranice prenikli za pomoci miestnych pastierov. Karimov na to reagoval okamžitým bombardovaním tadžických regiónov, kde sa mali nachádzať výcvikové tábory IHU, a to bez súhlasu tadžického prezidenta. To malo negatívny dopad na vzájomné vzťahy oboch štátov. Postupom času vychádzali najavo hlavné faktory, ktoré prispeli k radikalizmu moslimského obyvateľstva v takomto rozsahu. Išlo najmä o politický systém krajín, ktorý bol postavený na autoritárskej forme vlády, obmedzovanie náboženskej slobody a práv, zatváranie mešít, mučenie či likvidácia imámov. Tieto zložité podmienky v kombinácii s represívnymi praktikami Islama Karimova významne prispeli k tomu, že umiernené moslimské obyvateľstvo sa výrazne radikalizovalo. Stredoázijské krajiny sa snažili pred západnými krajinami ukázať, že bojujú len výhradne proti islamskému extrémizmu a iné formy opozície neutláčajú, no západné štáty tieto tvrdé kroky voči opozícii vnímali inak.⁸ Ďalším, nemenej dôležitým faktorom, bola zlá ekonomická situácia. Najslabšou ekonomikou disponovalo Kirgizsko, ktoré však neskôr uskutočnilo rad hospodárskych reforiem na zvýšenie životnej úrovne kirgizského obyvateľstva, čo znamenalo, že už neboli odkázaní na spojenectvo s akoukoľvek extrémistickou skupinou a neinklinovali k radikalizmu (na rozdiel od obyvateľov uzbeckej a tadžickej časti kotliny, ako to bolo v prípade pastierov).

V júli roku 2000 sa hnutiu opäť podarilo vpadnúť do uzbeckej časti kotliny s cieľom nastoliť islamský štát riadený právom šari'a. Rozmiestnili svojich bojovníkov pozdĺž celej uzbeckej časti kotliny. Uzbeckej armáde trvalo vyše mesiaca, kým zlikvidovala väčšinu príslušníkov IHU.⁹ V rovnakom čase prebiehal útok jednotiek IHU v kirgizskej časti kotliny, ktorý sa taktiež podarilo odvrátiť.¹⁰ Pri týchto ozbrojených vpádoch hnutia sa opäť ukázali

⁸ BOWYER, A.C. (2008): Islamic Movements and Democracy in Central Asia: Integration or Isolation? [Citované 2. 5. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.ifes.org/publications/islamic-movements-and-democracy-central-asia-integration-or-isolation>

⁹ BOWYER, A.C. (2008): Islamic Movements and Democracy in Central Asia: Integration or Isolation? [Citované 2. 5. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.ifes.org/publications/islamic-movements-and-democracy-central-asia-integration-or-isolation>

¹⁰ KLAVEC, J., PEVNÁ, K. (2013): Islamský terorizmus ako faktor nestability nedemokratických režimov, s. 193-229.

pravé príčiny zlyhania uzbeckej vlády: obyvateľstvo kotliny, ktorej značnú časť tvorili pastieri, žila v hrozných sociálnych podmienkach, bez práce a potravín, a preto sa snažila získať prostriedky na prežitie za každú cenu, aj za cenu spojenectva s radikálmi. Tí im na rozdiel od vlády zabezpečovali pravidelnú pomoc a základné potreby pre život. Táto zlá ekonomická situácia bola spôsobená najmä zle nastavenou politikou Karimova, ktorý presadzoval protekcionistickú ekonomiku.¹¹ Snažil sa udržať sovietsky model hospodárstva, kde väčšina obyvateľstva pracovala v poľnohospodárstve. Zatiaľ čo podporoval domáci export bavlny, import výrobkov bol neefektívne drahý. Zlú situáciu ešte zhoršovala extrémna korupcia, a to nielen v Uzbekistane, ale aj iných častiach kotliny.

Zástupkyňa poradného úradu ministerstva zahraničia USA, Clifford Bond, sa k situácií vyjadrila slovami: „Teroristická organizácia IHU vznikla v dôsledku násilných represíí vo Ferganskej kotline v 90. rokoch. Spojené štáty nevnímajú islamský fundamentalizmus ako základnú hrozbu pre oblasť Strednej Ázie. Touto hrozbou sú práve tieto vládne represívne politiky a nedostatok ekonomických príležitostí, ktoré vháňajú moslimov do náručia extrémistických islamistov.“¹²

Podľa uzbeckého vedenia, hnutie IHU v súčasnosti už nepredstavuje vážnu hrozbu. Väčšina jeho základní v Afganistane bola zničená počas antiteroristickej kampane USA a zdroje finančných prostriedkov sa zúžili, hlavne kvôli odstaveniu príjmov z narkotík.

1.4 Hizb ut-Tahrir (Strana oslobodenia)

Uzbecká vláda bojovala aj proti ďalšiemu islamskému hnutiu **Hizb ut-Tahrir**, ktoré vzniklo už v roku 1953 ako sunnitská moslimská organizácia v Jeruzaleme (v reakcii na vznik Izraela), s cieľom zjednotiť všetky moslimské krajiny ako islamský štát alebo kalifát. Hizb ut-Tahrir chcela presadzovať islamské právo mierovými prostriedkami – na rozdiel od wahhabistov, ktorí preferovali extrémistickú cestu prostredníctvom vytvorenia islamskej armády. V období sovietskeho režimu bola Hizb ut-Tahrir ilegálna a jej členovia boli mnohokrát väznení. V Strednej Ázii sa prvé bunky hnutia objavili v polovici 90. rokov. Po rozpade ZSSR upevnila spoje postavenie najmä vo Ferganskej kotline a zvýšila počet členov na desiatky tisíc, hoci naďalej zostala v ilegalite. Z Uzbekistanu sa postupne rozšírila do Tadžikistanu a Kirgizska. Hoci uprednostňovala mierový džihád formou vysvetľovania a objasňovania islamského práva šári`a, ozbrojené stretnutia nevyklúčovala, predovšetkým kvôli silným represíám zo strany štátov. Hizb ut-Tahrir je dnes zakázaná v Uzbekistane, Tadžikistane, Kirgizsku a Kazachstane.

Vedúcim organizácie je *mutamad* a jemu sú podriadení regionálni vodcovia – *masulovia*, ktorí sú spolu so svojimi pomocníkmi zodpovední za činnosť v rámci podrobnej štruktúry. Tá pokračuje v nasledovnej hierarchii: *okresy* sú rozdelené na *okrsky*, tie na *mahaly* a najnižšou úrovňou je *nakib*, ktorému sú ešte podriadení *mušrifovia* a *členovia strany*.¹³ Strana je financovaná z prostriedkov jednotlivých členov, ktorí sú povinní mesačne prispievať určitou čiastkou.¹⁴ Ideológiu šíri prostredníctvom propagandy a darí sa jej zvyšovať počet členov strany.¹⁵ Po operácii USA v Afganistane jej aktivita mierne utíchla no následne sa začala prudko aktivizovať a funguje až do súčasnosti aj napriek represíám zo strany uzbeckého režimu. Po útlme činnosti IHU sa hnutie Hizb ut-Tahrir stalo takpovediac jedinou funkčnou organizáciou, ktorá môže byť obviňovaná za väčšinu teroristických útokov, čím vláda

¹¹ BURGESS, M. (2002): In the Spotlight: Islamic Movement of Uzbekistan (IMU). [Citované 2. 5. 2018]. Dostupné na internete: http://www.academia.edu/1214053/The_Islamic_Movement_of_Uzbekistan_IMU

¹² McGLINCHEY, E. (2005): The Making of Militants: The State and Islam in Central Asia, s. 554-566.

¹³ RASHID, A. (1994): The Resurgence of Central Asia : Islam or Nationalism? Politics in Contemporary Asia.

¹⁴ International Crisis Group (2002): The IMU and Hizb ut-Tahrir: Implications of the Afghanistan Campaign. [Citované 6. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/imu-and-hizb-ut-tahrir-implications-afghanistan-campaign>

¹⁵ Tamtiež.

ospravedlňuje svoj boj proti terorizmu a zatýkanie podozrivých osôb. Uzbecká vláda tak automaticky pripísala tomuto hnutiu útoky uskutočnené v Uzbekistane z rokov 2003 – 2004, či nepokoje v uzbeckom Andižane v roku 2005. Obvinení sú aj z organizácie a prípravy teroristických útokov proti čínskym predstaviteľom. Nie je vždy jasné, nakoľko sú skutočne zapojení do teroristických útokov a v akej miere tento fakt využívajú vlády na šírenie dezinformácií o hnutí.

1.5 Ďalšie islamské skupiny

Náboženské hnutie **Akromiya** vzniklo vo Ferganskej kotline v roku 1996, keď sa odtrhlo od hnutia Hizb ut-Tahrir. Dôvodom bola rozdielna ideológia, podľa ktorej cieľ Hizb ut-Tahrir bol nedosiahnuteľný a vytvorenie jednotného islamského kalifátu nemožné. Preto sa hnutie orientovalo na nastolenie práva šári`a len na miestnej úrovni. Zároveň odsudzovali činy tohto hnutia a označovali ho za teroristické. Parciálny cieľ, ktorým bolo podobne ako v prípade iných hnutí, zvrhnutie Karimovho režimu, ostával nezmenený. Hnutie Akromiya používalo vlastný výklad islamu – odmietalo návštevy mešít, podporovalo obmedzenie počtu modlitieb a zvýšené angažovania sa v ekonomických záležitostiach, predovšetkým podporou podnikania a rozličnými sociálnymi programami. Hoci veľa moslimských autorít tento zreformovaný výklad odsúdilo, hnutie získavalo čoraz viac priaznivcov. Členom hnutia bola poskytnutá práca a dostatočné materiálne prostriedky, čo malo stimulovať rozvoj podnikania a obmedziť tak prekážky, ktoré hnutiu hrozili zo strany vlády. Väčšina členov sa aj tak nakoniec stala obeťou represí režimu. Zatknutie zakladateľa hnutia Juldaševa pobúrilo priaznivcov natoľko, že strana začala inklinovať k radikalizmu. V súčasnosti je toto hnutie oveľa väčšou hrozbou v regióne ako Hizb ut-Tahrir, ktoré bolo terčom jeho kritiky.¹⁶

Medzi hnutia s radikálnymi islamskými koreňmi môžeme zaradiť aj hnutie **Nurdžular**, ktoré založil šejk Sajíd Núrí v prvej polovici 20. storočia v Turecku a do stredoázijských krajín sa rozšírilo po roku 1993 cez skupiny tureckých učiteľov. Ich zámerom bolo preniknúť do silových štruktúr Uzbekistanu. Stredoázijskí prívrženci tohto hnutia však nemali dostatočné poznatky a konkrétnu predstavu o zámere a činnosti hnutia v Turecku, a tak jeho aktivita zostala minimálna.

Je dôležité spomenúť aj ďalšiu z domácich džihádistických organizácií v Strednej Ázii, ktorá mala priamy dosah na skúmané krajiny. Bolo ním **Islamské hnutie Východného Turkestanu (East Turkestan Islamic Movement – ETIM)**, ktoré USA, OSN a vlády niektorých stredoázijských krajín označili za teroristickú skupinu, hoci jej spojitosť s globálnym terorizmom nie je úplne objasnená. Vošla do povedomia verejnosti ako militantná islamistická a separatistická organizácia so sídlom v čínskej oblasti Sin-t'iang, obývanej turkotatárskymi Ujgurmi. Snaží sa o obrátenie Číňanov na islam a o nezávislosť Východného Turkestanu, ktorý by mimochodom pokrýval okrem iných častí aj časť územia Kazachstanu, Kirgizska a Uzbekistanu.¹⁷

Okrem týchto náboženských politických hnutí existujú mnohé iné, ktorých činnosť je len nepatrná a miestne režimy ohrozili minimálne. Patrí medzi nich **Hizb an-Nusra, Jamaad Mojahedin, Islom Laškorlari, Tabligh** a iné. Stredoázijské republiky však boli vystavené vážnej hrozbe v podobe agresorov z blízkyh krajín, akými boli Taliban v Afganistane a ISIS v Iraku. Afganistan bol a zostáva pomyselnou bránou do Strednej Ázie a práve spoločné hranice s ním nie sú dostatočne chránené. Pre teroristov to znamená relatívne jednoduchý prechod cez afgansko-tadžickú hranicu a postup ďalej, smerom na Kazachstan a iné krajiny.

¹⁶ KRAJČÍKOVÁ, J. (2007): Náboženský problém Ferganskej doliny. [Citované 10. 5. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.e-polis.cz/clanek/nabozensky-problem-ferganskej-doliny.html>. ISSN 1801-1438.

¹⁷ Council Foreign Relations 2014: The East Turkestan Islamic Movement (ETIM), 2014. [Citované 28. 5. 2018] Dostupné na internete: <https://www.cfr.org/backgrounder/east-turkestan-islamic-movement-etim>

2 Stredoázijskí radikáli a sýrsky konflikt

Varujúcim signálom pre bezpečnosť Strednej Ázie zo strednodobého pohľadu bola skutočnosť, že za posledné tri roky na území Sýrie a Iraku občania z bývalých postsovietskych republík vytvorili niekoľko etnických oddielov, ktoré sa organizačne podriadili Islamskému štátu (napr. **Džeš Fateh aš-Šam**). Bojové skúsenosti v nejednom prípade využili na útoky v krajinách svojho pôvodu. Týmto spôsobom sa v podmienkach „sýrskeho džihádu“ formovalo nové pokolenie radikálov.

Ako už bolo uvedené, za posledných 20 rokov mediálne najznámejšie **Islamské hnutie Uzbekistanu** malo kontakty nielen s Talibanom, ale aj s al-Káidou. Hnutie prechádzalo zmenami. Tí členovia, ktorí prešli výcvikom v Afganistane sa stávali prívržencami kozmopolitných hodnôt a opúšťali národnostnú platformu boja.¹⁸ Stále viac sa zblížovali s ideami hnutia Taliban. Avšak sýrsky konflikt vniesol dôležité zmeny do činnosti hnutia a jeho ďalšieho fungovania. V roku 2015 vodca hnutia Usman Ghazi prisahal vernosť IŠ. Dôsledkom toho bol faktický rozpad veľkej časti IHU, jedného z najlepšie pripravených stredoázijských vojenských zoskupení. Napriek kontroverziám niektorí bojovníci IHU vyhlásili, že zostávajú lojálni voči Talibanu aj al-Káide. Avšak IHU už nie je to, čím bolo a nemá vplyv, ktorým disponovalo v čase svojho vzniku.

Ďalšou skupinou bola **Únia islamského džihádu**. Tvorili ju bojovníci, ktorí sa oddelili od IHU. Údaje o tejto skupine boli dosť protirečivé. Pochybnosti o reálnom fungovaní skupiny viedli dokonca k úvahám, že Únia islamského džihádu je projektom špeciálnych služieb Uzbekistanu.¹⁹

Skupina **Džamaat Ansarullah** (Spoločenstvo pomocníkov Allaha) bola vytvorená v roku 2006 tadžickými bojovníkmi, ktorí sa taktiež odštiekli z IHU.²⁰ Podľa informácií z otvorených prameňov skupina stále aktívne pôsobí na území Afganistanu v počte asi 50 – 60 ľudí v provincii Badachšan a spolupracuje s Talibanom.²¹ Podľa niektorých informácií členovia Džamaat Ansarullah sa taktiež aktívne pripojili k „internacionálnemu džihádu“ v Sýrii.²² Džamaat Ansarullah kvôli nedostatku prostriedkov a zbraní pôsobí v podriadenosti väčších organizácií.

Ďalšou skupinou je **Katibat Tawhid al-Džihád**. Založil ju v roku 2014 občan Kirgizska, etnický Ujgur Sirožiddin Muchtarov. Skupina je aktívna predovšetkým na území Kirgizska, kde sa venuje verbovaniu nových bojovníkov, ktorým potom zabezpečuje transfer do Sýrie. Odhaduje sa, že skupina má 180 – 200 ľudí.²³ Rekrutujú sa najmä z ošskej a batkenskej oblasti v Kirgizsku, džalalabádskej oblasti v Pakistane a z ujgurskej autonómnej oblasti v Číne.

V septembri 2015 sa táto skupina pripojila k **Džabchat Fateh aš-Šam** (Front al-Nusra), bývalému spojencovi al-Káidy v Sýrii. Členovia skupiny boli nasadení proti ruským vojenským silám v Sýrii. Medzi odborníkmi prevláda názor, že skupina nemá v súčasnosti cieľ organizovať džihád v Strednej Ázii, napriek tomu Štátny výbor národnej bezpečnosti Kirgizska označil skupinu za zodpovednú za výbuch v auguste 2016 pri veľvyslanectve Číny v Biškeku.

¹⁸ GURKOV, A. (2009): Islamskoje dviženiej Uzbekistana rasširjajet svoju geografiju.. [Citované 26. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.dw.com

¹⁹ DŽANI, F. (2009): Što takoje „Sojuz islamskogo džihada“: Vyдумka specsľub ili „dočka“ „al-Kaidy“? [Citované 23. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.Fergananews.com

²⁰ BARCHOM, H. (2015): „Džamaat Asapillach“ vazraždaetstja. [online.] In: *CA online*. 8.12. 2015. [Citované 23. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.inozpress.kg

²¹ Džamaat Ansarullah objavljen vne zakona (2012). [Citované. 22. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://rus.ozodi.org>

²² Tadžikistan boretsja s terorizmom (2014). [cit. 25. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://counter-terror.kz>

²³ ISAJEV, A. (2015): Terroristy zapreščeny oficial'no. [Citované 25. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://delo.kg>

Medzi najväčšie stredoázijské bojové zoskupenie, ktoré pôsobia v Sýrii, sa radí uzbecký **Katibat al-Imam Buchari**. Tvoria ho Uzbeci a občania ostatných stredoázijských krajín. Podľa údajov tureckej tlače ide o viac ako 400 bojovníkov.²⁴ Väčšina z nich má bojové skúsenosti z Afganistanu. Zakladateľ Salahuddin (pravým menom Amal Džurabajev) bol spolubojovníkom uzbeckých radikálnych islamistov Namanganího a Juldaša a bol od roku 1999 členom IHU. Svojimi koreňmi má preto skupina veľmi blízko k IHU. V roku 2011 Džurabajev odišiel do Sýrie, kde v priebehu troch rokov sformoval elitný Katibat al-Imam Buchari. V novembri 2014 boli v médiách zverejnené informácie, že táto skupina bojuje v radoch IŠ. V septembri 2015 sa oddiel pripojil k skupine Džabat Fateh aš-Šam.²⁵ Skupina, ktorá o sebe dala vedieť prvýkrát v Sýrii, má kontakty na hnutie Taliban.

Tadžicko-uzbecké bojové zoskupenie **Sabri džamaat** vzniklo v Sýrii začiatkom roka 2014. Na jeho čele bol Chalid al-Dagestani. Zoskupenie sa dostalo do sporu kvôli vlastníctvu protiletadlových prostriedkov so skupinou Džabat Fateh aš-Šam a z aktívnej bojovej činnosti v Sýrii sa stiahlo. Základ posledných dvoch menovaných skupín tvorilo niekoľko tisícové bojové zoskupenie Uzbekov v Sýrii.

Občania bývalých postsovietskych republík Strednej Ázie bojovali aj v ďalších rusky hovoriacich skupinách bojovníkov, napr. v **Krymskom džamaate** a v štruktúrach čečenskej skupiny **Džejš al-Muhadžirin al-Ansar**, ktorej velí Omar Šišani.²⁶ Táto skupina si vybudovala v Sýrii významné postavenie. Má vojnové skúsenosti a je veľmi dobre vyzbrojená. Zoskupujú sa okolo nej poloautonómne skupiny, väčšinou podľa etnickej príslušnosti. Odhady odborníkov hovoria, že v operačnej podriadenosti Šišaniho skupiny Džejš al-Muhadžirin al-Ansar bolo 8 – 12 tisíc ľudí. Títo ľudia prichádzali s celými rodinami. Odhadom išlo o 150 – 160 rodín z Tadžikistanu a asi 65 rodín z Kirgizska.²⁷

Rôzne výskumy pracujú s rôznymi počtami bojovníkov zo Strednej Ázie v Sýrii. Odvolávať sa na ne by bolo nezodpovedné, pretože chýbajú presné údaje a najmä možnosť ich overenia. Podstatné je, že spory expertov o počte týchto bojovníkov veľakrát odvracajú pozornosť od samotnej podstaty problému. Ak by aj išlo iba o desiatky ľudí, je potrebné si uvedomiť, že Stredná Ázia má problém a musí ho riešiť.

V prípade **Uzbekistanu** platí, že táto krajina má vlastnú a špecifickú históriu rozvoja náboženského extrémizmu. Islamské hnutie Uzbekistanu bolo jedným z prvých bojaschopných stredoázijských zoskupení. Až neskôr sa objavili skupiny, ktoré sme charakterizovali na inom mieste článku.

Vojna v Sýrii začala ďalšiu etapu vývoja uzbeckého radikalizmu. Veľké uzbecké bojové formácie ako **Katibat al-Imam Buchari** a **Katibat Tawhid al-Džihád** mali popredné miesto v štruktúrach teroristickej organizácie **Džabchat Fateh aš-Šam** – pôvodne bunky al-Káidy v Sýrii. Turecké zdroje uviedli, že v Sýrii bojuje asi 3 – 3,5 tisíc občanov Uzbekistanu.²⁸

Z **Tadžikistanu** vycestovalo do Sýrie najviac občanov spomedzi ostatných krajín regiónu. Medziročný nárast v rokoch 2014 a 2015 bol päťnásobný. V roku 2014 to bolo 200 občanov, v roku 2015 už 1000 občanov republiky. Väčšinou sú to obyvatelia južných oblastí

²⁴ Suriye 'Savaşan Özbekistanh Direnişçiler (2014). [Citované 27. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.incanews.com

²⁵ WEISS, C. (2016): Uzbek groups part of new offensive in southern Aleppo. [Citované 26. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.longwarjournal.org

²⁶ Vlastným menom Tarchan Batirašvili (viac známy pod gerilovým menom Abú Umar aš-Šíšání alebo Omar aš-Šíšání (znamená „Omar čečenský“) je bývalý gruzínsky vojak, veterán z rusko-gruzínskej vojny a jeden z vodcov Islamského štátu. Jednotky pod jeho velením sa zúčastnili útokov na sýrske vojenské základne v okolí mesta Aleppo. Je považovaný za jedného z najvplyvnejších vodcov sýrskych opozičných síl (pozn. autora).

²⁷ KARIN, E. T. (2017): Dilemmy bezopasnosti Centralnoj Azii, s. 16.

²⁸ Tamtiež, s. 21.

krajiny. Za prvých šesť mesiacov roka 2016 bolo zadržaných 368 členov teroristických organizácií.²⁹

V **Turkménsku** sú údaje tohto charakteru utajované a nie sú k dispozícii. V západných médiách pracujú analytici s údajmi z roku 2013. Tie hovoria o počte 190 bojovníkov z krajiny, ktorí sa angažovali v sýrskom konflikte. Patrili k rôznym teroristickým skupinám. Namiesto je spomenúť, že nezriedka si niektorí autori mýlia občanov Turkménska s ostatnými etnickými turkickými skupinami pôsobiacimi v Sýrii a Iraku. To len zvýrazňuje problém vierohodnosti údajov o angažovanosti Turkménov na sýrskom bojisku.

Kirgizsko je vystavené vysokému stupňu teroristického ohrozenia. Vládne zdroje silových ministerstiev poukazujú na to, že väčšina vracajúcich sa z bojových zón IŠ nemá záujem prispôbiť sa starým podmienkam života a plánuje podieľať sa na príprave a realizácii násilných akcií, zameraných na zastrašenie obyvateľstva a nátlak na štátnu moc. Podľa oficiálnych údajov z roku 2015 do Sýrie vycestovalo s cieľom účasti na bojových akciách 571 občanov Kirgizska.³⁰ Zaujímavou skutočnosťou bolo, že asi 80 % celkového počtu osôb boli etnickí Uzbekovia.³¹

Kazachstan bol jednou z prvých krajín, ktorý sa stretol s problematikou pomerne širokej účasti svojich občanov v propagandistickej činnosti veľkých teroristických skupín, predovšetkým Islamského štátu. Sú o tom dôkazy v podobe rôznych videozáznamov z produkcie propagandistov IŠ, ktoré informovali o počtoch a činnosti kazašských bojovníkov. Za najnebezpečnejšie bolo považované zneužitie neploletých detí kazašských bojovníkov pre propagandistické účely.

Záver

Islamské náboženstvo sa do Strednej Ázie vrátilo. Napriek obmedzeniam počas sovietskej vlády v 20. storočí prešlo v ostatných troch dekádach obrodou, ktorá bez akýchkoľvek pochybností bude v mnohom determinovať ďalšie smerovanie postsovietskych republík. V odborných kruhoch sa vedú spory, či prevládne jeho radikálna, alebo umiernená podoba. Keď sa rozpadol Sovietsky zväz, stredoázijskí moslimovia patrili k najumiernenejším na svete. Viacero vnútorných konfliktov a problémov a súčasný globálny svet spôsobili radikalizáciu obyvateľstva, predovšetkým mladých ľudí. Čoraz viac obyvateľov v postsovietskych republikách Strednej Ázie spája svoju lepšiu budúcnosť s islamským riešením, čiže so zapojením islamu do politiky. Islamské hodnoty spolu s hospodárskym a politickým programom sa stali neoddeliteľnou súčasťou sociálnopolitického života celého moslimského sveta. Je veľmi nepravdepodobné, že Stredná Ázia bude pri napredovaní svojej budúcnosti výnimkou zo všeobecného pravidla.

Je preto len otázkou času, než sa politické strany a hnutia začnú legálne presadzovať v živote tamojších spoločností. Môžeme očakávať, že sa chopia prvej príležitosti, aby využili regulačnú funkciu islamu v spoločnosti. V žiadnej stredoázijskej republike sa doposiaľ nepodarilo nájsť optimálne riešenie, ktoré by túto funkciu islamu využilo. Kontroverzný spôsob obrodovania islamu v tomto regióne je vo veľkej miere problematický práve z tohto dôvodu.

²⁹ BARCHOM, H. (2015): „Džamaat Asapillach“ vazraždaetstja. [Citované 23. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.inozpress.kg

³⁰ KAUKENOVA, S. (2016): 200 kazachstancov v meste s semjami vojujút v Sýrii i Irake. [Citované. 26. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://vlast.kz>

³¹ PARAŠČUK, J. – KLEVCOVA, A. (2016): Central'noaziatskije i rossijskije bojeviki uchodjat iz socsetej. [Citované 22. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://rus.azattyq.org>

Použitá literatúra:

1. BARCHOM, H. (2015): „Džamaat Asapillach“ vazraždaetstja. [online.] In: *CA online*. 8.12. 2015. [Citované 23. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.inozpress.kg
2. BOWYER, A.C. (2008). Islamic Movements and Democracy in Central Asia: Integration or Isolation? [online] . In: *IFES – International Foundation for Electoral Systems* [Citované 2. 5. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.ifes.org/publications/islamic-movements-and-democracy-central-asia-integration-or-isolation>
3. BURGESS, M. (2002): In the Spotlight: Islamic Movement of Uzbekistan (IMU). [online] . In: *CDI Research Analyst*, 25. March. [Citované 2. 5. 2018]. Dostupné na internete: http://www.academia.edu/1214053/The_Islamic_Movement_of_Uzbekistan_IMU
4. Council Foreign Relations (2014): *The East Turkestan Islamic Movement (ETIM)*. [online]. In: *Council on Foreign Relations*, September 4, 2014. [Citované 7. 5. 2018] Dostupné na internete: <https://www.cfr.org/background/east-turkestan-islamic-movement-etim>
5. Džamaat Ansarullah objaven vne zakona (2012). [online.] In: *Radio Ozodi*. 3. 5. 2012. [Citované 22. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://rus.ozodi.org>
6. DŽANI, F. (2009): Što takoje „Sojuz islamskogo džihada“: Vydumka specsclub ili „dočka“ „al-Kaidy?“ [online.] In: *FerganaNews*, 28. 09. 2009. [Citované 23. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.Fergananeews.com
7. GURKOV, A. (2009): Islamskoje dviženiej Uzbekistana rasširjajet svoju geografiju. [online.] In: *DW.com*, 24. 12. 2009. [Citované 26. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.dw.com
8. HAGHAYEGHI, M. (1996). *Islam and Politics in Central Asia*. London: Macmillan Press, 1996. ISBN 0312164882
9. International Crisis Group (2002): The IMU and Hizb ut-Tahrir: Implications of the Afghanistan Campaign. [online] . In: *International Crisis Group*. [Citované 6. 5. 2018] . Dostupné na internete: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/imu-and-hizb-ut-tahrir-implications-afghanistan-campaign>
10. ISAJEV, A. (2015): Terroristy zapreščeny oficial'no. [online.] In: *Delo. Kg*. 28. 5. 2015. [Citované 25. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://delo.kg>
11. KARIN, E.T. (2017): *Dilemmy bezopasnosti Central'noj Azii*. IFRI France, № 98, Fevraľ 2017. ISBN 978-2-36567-671-7.
12. KAUKENOVA, S. (2016): 200 kazachstancev v meste s semjami vojujut v Syrii i Irake. [online.] In: *Vlast.kz*. 2. 3. 2016. [Citované 26. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://vlast.kz>
13. KLAVEC, J., PEVNÁ, K. (2013). *Islamský terorizmus ako faktor nestability nedemokratických režimov*. Bratislava UK, 2013. ISBN 978-80-223-3473-0.
14. KRAJČÍKOVÁ, J. (2007): Náboženský problém Ferganskej doliny. [online]. In: *E-polis.cz*, 11. listopad 2007. [Citované 10. 5. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.e-polis.cz/clanek/nabozensky-problem-ferganskej-doliny.html>. ISSN 1801-1438.
15. McGLINCHEY, E. (2005). The Making of Militants: The State and Islam in Central Asia. In: *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*. 2005. Roč. 25, č. 3. s. 554–566.
16. MIKULSKIJ, D. V. (1994). Islamskaja partija vozrožděnija Tadžikistana. Istorija sozdanija, struktura, ideologičeskije ustanovki. In: *Vostok*, 1994, č. 6, s. 47 – 58.
17. PARAŠČUK, J. – KLEVCOVA, A. (2016): Central'noaziatskije i rossijskije bojeviki uchodjat iz socsetej. [online.] In: *Azattyk Radio*. 6. 11. 2016. [Citované 22. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://rus.azattyq.org>

18. RASHID, A. (1994). *The Resurgence of Central Asia : Islam or Nationalism? Politics in Contemporary Asia*. St. Martin's Press, 1994. ISBN 978-1856491310.
19. Suriye ' Savaşan Özbekistanh Direnişçiler (2014). [online.] In: *IncaNews*. 6. 2. 2014. [Citované 27. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.incanews.com
20. Tadžikistan boretsja s terorizmom (2014). [online.] In: *AntiTerror*. 27. 6. 2014. [cit. 25. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://counter-terror.kz>
21. WEISS, C. (2016): Uzbek groups part of new offensive in southern Aleppo. [online.] In: *Threat Matrix*. 7. 7. 2016. [Citované 26. 5. 2018.] Dostupné na internete: www.longwarjournal.org

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lubomir.cech@euba.sk

BODY ZLOMU (TIPPING POINTS) A LESNÉ EKOSYSTÉMY

Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mikulas.cernota@euba.sk.

Problematika bodov zlomu v klimatickom systéme je v súčasnosti veľmi aktuálna v oblasti obhospodarovania prírodných zdrojov. Neistota predpovedí, zavádzanie systémov včasného varovania a dizajn politik adaptácie iba urýchlili výskum v tejto oblasti. V publikácii prezentujeme výskum odolnostného potenciálu lesov a potenciálnych bodov zlomu pod vplyvom globálnej zmeny. Venujeme sa základnej charakteristike konceptu bodov zlomu. Odolnosť lesov má vplyv na ekosystémové funkcie a služby, ktoré sú kriticky dôležité pre život na Zemi. Trvalo udržateľné obhospodarovanie lesov musí vytvárať inovatívne modely predikcií, keďže sa manažment prírodných zdrojov stal obtiažnejší pri podmienkach globálnych zmien. Detailnejšie sa venujeme Amazonskému tropickému dažďovému lesu ako príkladu najnovšieho výskumu, predikcií výskytu bodov zlomu a návrhom riešení. V tomto koncepte je samozrejme významný je aj medzinárodný aspekt, keďže tieto zmeny nerozlišujú hranice štátov.

Kľúčové slová: Body zlomu, Lesné ekosystémy, Klimatická zmena

The issue of tipping points in the climate system is currently a common place in resource management discussions. The uncertainty of predictions, the introduction of early warning systems and the design of adaptation policies have only accelerated research in this area. In the publication, we present research on the resilience potential of forests and potential tipping points under the influence of global change. We deal with the basic characteristics of the tipping point concept. The resilience of forests has an impact on ecosystem functions and services that are critical to life on Earth. Sustainable forest management must generate innovative models of predictions as natural resource management has become more difficult under the conditions of global change. In more detail, we are focusing on the Amazon tropical rainforest as an example of recent research, predicting tipping points, and designing solutions. In this concept, the international aspect is also significant, since these changes are of transboundary character.

Key words: Tipping points, Forest ecosystems, Climate change

JEL: Q24, Q54, Q57

Úvod

Odolnosť lesov (rezilienciu) definujeme podľa Scheffera ako „schopnosť lesa absorbovať disturbancie a znovu sa obnoviť pod vplyvom zmeny, aby si zachoval podobnú funkčnú štruktúru.“¹ Bod zlomu je definovaný ako prahová hodnota, pri ktorej pomerne malá zmena podmienok vedie k silnej zmene stavu systému.² Lesné ekosystémy na celom svete reagujú rôznymi spôsobmi na meniace sa podmienky. Okrem toho je veľmi obtiažne zistiť, ako špecifické lesné ekosystémy budú reagovať na procesy globálnej zmeny, pretože sú v nej obsiahnuté komplexné, možné spätné väzby a nelinearita.³ Brook a kol. definuje body zlomu

¹ SCHEFFER, M. (2009) Critical Transitions in Nature and Society. Princeton University Press, Princeton, NJ.

² BROOK, B.W., ELLIS, E.C., PERRING, M.P., MACKAY, A.W. & BLOMQUIST, L. (2013) Does the terrestrial biosphere have planetary tipping points? Trends in Ecology & Evolution, 28, 396-401.

³ REYER, CH., P.O., RAMMING, A., BROUWERS, N., LANGERWISCH, F. (2015): Forest resilience, tipping points and global change processes, Journal of Ecology, 2015, 103, 1-4, British Ecological Society

ako „križovatky kritických bodov,“ pri ktorých sa objavujú silné nelinearity vo vzťahu medzi atribútmi ekosystému a vektormi; keď raz dôjde k prekročeniu prahovej hodnoty bodu zlomu, „zmena na nový stav je zvyčajne rýchla a mohla by byť nezvratná alebo vykazujúca hysterézu.“⁴ Vzhľadom na početné priame, nepriame a vzájomne sa ovplyvňujúce zmeny, ku ktorým dochádza v dôsledku ľudských aktivít na celom svete, je dôležité vedieť, kedy zmeny prevyšujú základnú variabilitu a skutočne hrozí, že „zlomia“ les ako ekosystém do alternatívneho stavu. Bod zlomu korešponduje s kritickým prahovým bodom, v tlaku na funkčné charakteristiky, kedy je budúci stav daného systému kvalitatívne zmenený.⁵ Takisto, ešte stále musíme lepšie porozumieť mechanizmom a spätným väzbám, ktoré sa podieľajú na odolnosti lesov a bodoch na prahových hodnotách, pre zvýšenie predpovednej kapacity modelov.⁶ Zlepšené pochopenie konceptu nie je potrebné iba kvôli intelektuálnemu porozumeniu problému, ale aj praktickému riešeniu, kedy sa chceme vyhnúť negatívnej adaptácii, čo nám následne pomôže zmeniť trajektóriu adaptácie smerom k udržateľným riešeniam. Reziliencia, čiže odolnosť bola použitá ako argumentačný teoretický rámec pri transformácii tradičných stratégií manažmentu prírodných zdrojov na adaptívne stratégie.⁷ Tento koncept je relatívne nový a predchádzalo mu niekoľko desiatok rokov experimentov a zbierania databáz o podnebí a ekosystémoch. V súčasnom období už poznáme klimaxové štádiá vývoja ekosystémov, takže je možná komparácia s doterajším vývojom. Odolnosť je užitočným pojmom na pochopenie zmien ekosystému.

Body zlomu

Body zlomu podľa ich definície vyvolávajú nezvratné zmeny v stave ekosystémov. Ktoré faktory ich teda spôsobujú? Pôjde hlavne o činitele spojené so zabezpečením vlhky, výskyt požiarov, rast a pokles teploty a zmenu druhového zloženia ekosystému, ktorý reaguje. Suchom vyvolaná mortalita lesných ekosystémov vo svete bola pozorovaná vo všetkých regiónoch, ale mechanizmus odumierania a degradácie je predmetom diskusie.^{8,9} Najnovšie dáta napríklad ukazujú, že zmeny v dýzovom prúde (jet stream) prispeli k horúcej vlne v Rusku a povodniam v Pakistane v roku 2010.¹⁰ Paleo-ekologická expertiza na tropických rašelinných lesoch z malajského Bornea ukazuje, že tieto ekosystémy boli po dobu najmenej 2000 rokov vysoko odolné aj pri rôznych narušeniach stability, ako je požiar alebo meniac sa zmena klímy v dôsledku oscilácie El Niño. Na základe peľových záznamov z močiarov sa však zdá, že nedávne antropogénne narušenia mali za následok nižšiu produkciu peľu, čo poukazuje

⁴ Brook, B.W., Ellis, E.C., Perring, M.P., Mackay, A.W. and Blomqvist, L. (2013). Does the terrestrial biosphere have planetary tipping points? *Trends in Ecology and Evolution*, 28(7): 396-401.

⁵ Lenton, T.M., Held, H., Kriegler, E., Hall, J.W., Lucht, W., Rahmstorf, S. & Schellnhuber, H.J. (2008) Tipping elements in the Earth's climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 105, 1786-1793

⁶ Reyer, Ch., P.O., Ramming, A., Brouwers, N., Langerwisch, F. (2015): Forest resilience, tipping points and global change processes, *Journal of Ecology*, 2015, 103, 1-4, British Ecological Society

⁷ Garschagen, M., Solecki, W. (2017): Tipping Points in Adaptive Capacity and Adaptation Processes, *Journal of Extreme Events*, Vol. 4, Nr. 1, 1702002, doi:10.1142/S234573761702002X

⁸ Allen, C.D., Macalady, A.K., Chenchouni, H., Bachelet, D., McDowell, N., Vennetier, M. et al. (2010) A global overview of drought and heat-induced tree mortality reveals emerging climate change risks for forests. *Forest Ecology and Management*, 259, 660-684.

⁹ Reyer, Ch., P.O., Ramming, A., Brouwers, N., Langerwisch, F. (2015): Forest resilience, tipping points and global change processes, *Journal of Ecology*, 2015, 103, 1-4, British Ecological Society

¹⁰ Schellnhuber, H.J. and Martin, M. (2014). Climate-system tipping points and extreme weather events. In *Sustainable Humanity, Sustainable Nature: Our Responsibility Proceedings of a Joint Workshop, 2-6 May 2014, The Pontifical Academy of Science, Extra Series 41, Vatican*. Online available at: <http://www.casinapioiv.va/content/accademia/en/publications/extraseries/subsustainable.pdf>. In: Garschagen, M., Solecki, W. (2017): Tipping Points in Adaptive Capacity and Adaptation Processes, *Journal of Extreme Events*, Vol. 4, Nr. 1, 1702002, doi:10.1142/S234573761702002X

na zníženie odolnosti tohto ekosystému.¹¹ Procesy súvisiace so stresom v dôsledku sucha a výskytom úhynu stromov sú veľmi zložité a vyžadujú si ďalšiu pozornosť vo výskume a vývoji.¹² Pre komplexnejší obraz uvádzame body zlomu, tak ako boli identifikované na globálnej úrovni, keďže tieto budú ovplyvňovať celý reťazec života na kontinentoch.

Potenciálne relevantné body zlomu v klimatickom systéme Zeme:¹³

1. Morský letný ľad v Arktíde.
2. Grónsky ľadový priekrov.
3. Antarktický ľadový priekrov.
4. Indický letný monzún.
5. Arktická ozónová vrstva.
6. Vegetačná pokrývka v oblasti Sahary/Sahelu a Západoafrický monzún.
7. Boreálne lesy /tajga/.
8. El Nino Južná Oscilácia.
9. Amazonský dažďový les.
10. Permafrost.
11. Tundra.
12. Atlantická Termohalinná cirkulácia.

Tieto body zlomu v systéme Zeme majú subkontinentálnu povahu, avšak tento koncept sa dá použiť aj na nižšie geografické úrovne. Pre účely publikácie, uvádzame konkrétnejšie body zlomu identifikované v lesných ekosystémoch Zeme.

Medzi súčasné príklady bodov zlomu v lesných ekosystémoch na Zemi patria nasledovné (kontinentálna úroveň):¹⁴

- Lykožrútom vyvolaná mortalita lesov v západnej časti severnej Ameriky.
- Rozľahlé časti Amazonského a Konžského pralesa sa môžu zmeniť buď na iný druh lesa alebo savanu v závislosti od režimu požiarov.
- Postupný dlhodobý pokles v zrážkach a zvyšovaní teplôt, čo ovplyvní zdravotný stav stromov v juho-západnej Austrálii.
- Transformácia boreálneho biómu na Sibíri a v Kanade.
- Zvyšujúca sa záťaž suchom v oblasti južného Stredomoria.
- Suchom vyvolané hynutie topoľového ekotónu v centrálnej časti kontinentálnej Severnej Ameriky.
- Nízke tolerančné rozpätie mnohých druhov v Afrike, J. Amerike a Ázii na stres vyvolaný suchom.
- Odumieranie lesov spôsobeným nedostatkom zrážok a následnými požiarimi v oblasti Stredomoria.
- Smrekové lesy zasiahnuté lykožrútovými premnoženiami od Škandinávie cez Karpaty až po Alpy.

Keďže poznáme dôležitú úlohu postupných a relatívne pomalých zmien, ktoré mali a majú vplyv na odolnosť lesov v dôsledku globálnych zmien, a zároveň stále zaznamenávame súčasný nedostatok dôkazov o mechanizmoch vedúcich k bodom zlomu, navrhujeme, aby boli body zlomu skúmané z hľadiska hodnotenia rizík. To znamená, že napriek tomu, že zatiaľ existuje nízka pravdepodobnosť výskytu faktora akým bod zlomu je, je stále dôležité diskutovať

¹¹ Cole, L., Bhagwat, S. & Willis, K. (2015) Long-term disturbance dynamics and resilience of tropical peat swamp forests. *Journal of Ecology*, 103, 16-30.

¹² Reyer, Ch., P.O., Ramming, A., Brouwers, N., Langerwisch, F. (2015): Forest resilience, tipping points and global change processes, *Journal of Ecology*, 2015, 103, 1-4, British Ecological Society

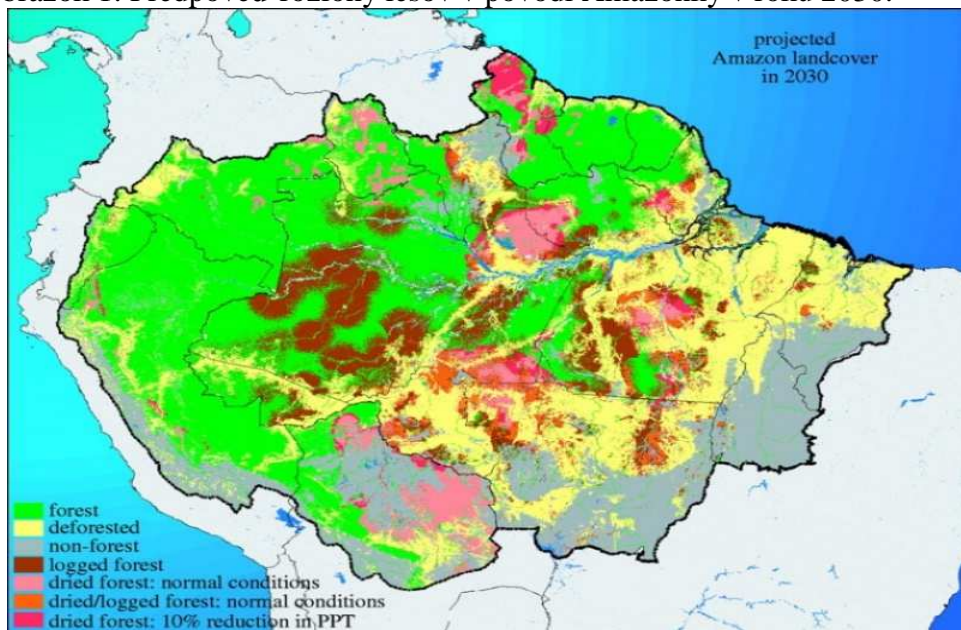
¹³ Lenton, T.M., Held, H., Kriegler, E., Hall, J.W., Lucht, W., Rahmstorf, S. & Schellnhuber, H.J. (2008) Tipping elements in the Earth's climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 105, 1786-1793.

¹⁴ Reyer, C., Brouwers, N., Rammig, A., Brook, B., Epila, J., Grant, R. et al. (2015) Forest resilience and tipping points at different spatio-temporal scales: approaches and challenges. *Journal of Ecology*, 103, 5-15.

o tom, či sme ochotní riskovať pôsobenie tohto faktora v budúcnosti, čo môže mať významný degradačný účinok na funkcie a služby ekosystémov, s čím je spojená existencia života ako takého na planéte.¹⁵ Môžeme sa pýtať, ktoré body zlomu v adaptačnej kapacite a procesoch adaptácie sú zvrtné a ktoré nie sú? V krajinách nízkeho alebo stredného príjmu budú napríklad zmeny v adaptačnej kapacite silno napojené na ne-environmentálne trendy a zmeny ako napríklad zvyšujúca sa cenová hladina, rastúce disparity alebo korupcia.¹⁶ Lesy v niektorých krajinách hrajú nezastupiteľnú úlohu pri miestnom rozvoji, takže bod zlomu v prírodnej oblasti sa môže transformovať do bodu zlomu v oblasti socioeconomickej. Ako príklad uvádzame lesy Amazonu, súčasný stav skúmania a návrh riešení.

Amazon

Obrázok 1: Predpoveď rozlohy lesov v povodí Amazonky v roku 2030.

Zdroj: Nepstad, D. C., Stickler, C. M., Filho, B. S.-, & Merry, F. (2008). Interactions among Amazon land use, forests and climate: prospects for a near-term forest tipping point. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1498), 1737–1746. <http://doi.org/10.1098/rstb.2007.0036>

Mapa povodia Amazonky v predikcii roka 2030. Hnedou sú vyznačené vyťažované lesy, ružová, oranžová a červená znázorňujú les pod stresovým faktorom sucha. Žltá ukazuje už odlesnené územie a sivá nelesné plochy. Na mape vidno pokračujúci tlak na celý ekosystém, kedy dochádza z zмене tvaru lesa, resp. k trvalej zmene druhu ekosystému z lesného na poľnohospodársky alebo urbánny. Šachovnicové usporiadanie plôch s ťažbou dreva ukazuje aj štýl alebo vzorec, akým je ťažba vykonávaná. Tzv „rybia kost“, kedy pri stavbe hlavnej prístupovej cesty do regiónu dochádza k ďalšiemu rozširovaniu bočných ciest a tým pádom holorubov okolo ciest, čo má negatívny efekt na mikroklimu aj vodnú bilanciu plochy. Z mapy aj vidno, že okrem relatívne konzistentnej severozápadnej časti, je takmer celá plocha pralesa z každej svetovej strany zasiahnutá ťažbou, čo urýchľuje dosiahnutie potenciálneho bodu zlomu, hlavne kvôli nedostatku konzistentnej plochy lesa pre udržanie vlhkosti a vodnej bilancie.

¹⁵ Reyer, C., Brouwers, N., Rammig, A., Brook, B., Epila, J., Grant, R. et al. (2015) Forest resilience and tipping points at different spatio-temporal scales: approaches and challenges. *Journal of Ecology*, 103, 5-15.

¹⁶ Garschagen, M., Solecki, W. (2017): Tipping Points in Adaptive Capacity and Adaptation Processes, *Journal of Extreme Events*, Vol. 4, Nr. 1, 1702002, doi:10.1142/S234573761702002X

Amazónsky dažďový prales má body zlomu definované v spojitosti s odlesňovaním nad 40 % rozlohy,¹⁷ ktoré spôsobuje 20 – 30 % zníženie zrážok, predĺžením obdobia sucha a nárastu letných teplôt, ktoré by znemožnili les obnoviť a naznačujú, že systém môže vykazovať bistabilitu. Degradácia amazonského dažďového pralesa sa viaže na globálne otepľovanie o 3 – 4 °C a fenomén El Niño, ktorý vedie k vyschnutiu väčšiny Amazonskej kotliny¹⁸. Regionálny klimatický model predpovedá odumieranie Amazonu kvôli rozsiahlej redukcii zrážok a predĺženiu obdobia sucha.¹⁹ Zmeny frekvencie požiarov pravdepodobne prispievajú k bistabilite a budú rozšírené postupujúcou fragmentáciou v dôsledku ľudskej činnosti. Zmena využívania pôdy môže potenciálne priniesť lesnú plochu na kritickú hranicu výmery. Takže osud Amazonky môže byť určený komplexnou súhrou medzi priamou zmenou využívania pôdy a reakciou regionálnych zrážok a ENSO k pôsobeniu globálnej zmeny.²⁰ Odolnosť lesa by mohla byť zvýšená efektom fertilizácie zvýšeného CO₂, čo ale nemusí stačiť pre zvrátenie bodu zlomu kvôli disturbančným činiteľom popísaným vyššie.²¹ Modely už vlastne 20 rokov poukazujú na podobný vývoj, tentoraz sa k tomu pridal už bod zlomu, ktorý slúži ako indikátor systému včasného varovania pre tvorbu politík resp. mechanizmov pre zvrátenie trendu, keďže je jasné, že aj bez klimatickej zmeny alebo požiarov bude les ďalej miznúť. Amazónsky prales si generuje aj „svoje“ zrážky, pomocou výparu – evapotranspirácie. Z plochy, ktorá je odlesnená, je táto tvorba zrážok významne zredukovaná a dochádza celkovému vysychaniu okolitej vegetácie. Pre niektoré oblasti je dokonca bod zlomu definovaný na úrovni deforestácie už okolo 20 – 25 %, to znamená, že pri tomto stupni odlesnenia sa les už nedokáže obnoviť do pôvodného stavu a stane sa z neho typ krajiny podobný savane.²² Zistenia naznačujú interakciu zintenzívnenia využívania pôdy, stratu zostávajúcich pralesov a rastúcej dominancie krov a lian, čo vedie k pozastavenému štádiu ďalšej sukcesie stromov. Toto štádium poskytuje menej ekosystémových služieb, ako je ochrana pred eróziou pôdy, udržiavanie zásobovania vodou a ochrana pred burinami a škodcami a mohlo by to zahŕňať vyššie sociálno-ekonomické náklady, napríklad na zabránenie šírenia buriny. Autori štúdie zdôrazňujú úlohu asistovanej regenerácie a zameranie sa na rýchlejší rast druhov pre udržanie odolnosti sekundárneho lesa.²³ To znamená, že činnosť človeka má stále význam pri obnove zdegradovaných oblastí, či pri technických opatreniach ako sú lesopestevné činnosti, tak pri tvorbe politík a prístupov k prírodnému zdroju, jeho zhodnocovaniu a dlhodobej ochrane.

Koncepcia odolnostného potenciálu nie je len čisto teoretickým rámcom pre vedecké účely, ale môže rovnako vytvárať odporúčania súvisiace s tvorbou politík a stratégií. Riešenia môžu byť v chránených územiach, zmene chovania vlastníkov pôdy, praktických technikách pre moderný chov dobytka na menších územiach, prevencii požiarov a samozrejme globálneho úsilia v redukcii používania fosílnych palív pre udržanie rastu teploty.²⁴ V tomto úsilí je nutné

¹⁷ Nobre, C.A., Borma, L. D.S. (2009): Tipping points for the Amazon forest, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 1, Issue 1, October 2009, P. 28-36

¹⁸ Lenton, T.M., Held, H., Kriegler, E., Hall, J.W., Lucht, W., Rahmstorf, S. & Schellnhuber, H.J. (2008) Tipping elements in the Earth's climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 105, 1786-1793

¹⁹ Cook, K., H., Vizzy, E., K. (2008): Effects of Twenty-First-Century Climate Change on the Amazon Rain Forest, *Journal of Climate*, Vol. 21, 542-560

²⁰ Lenton, T.M., Held, H., Kriegler, E., Hall, J.W., Lucht, W., Rahmstorf, S. & Schellnhuber, H.J. (2008) Tipping elements in the Earth's climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 105, 1786-1793

²¹ Nobre, C.A., Borma, L. D.S. (2009): Tipping points for the Amazon forest, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 1, Issue 1, October 2009, P. 28-36

²² Lovejoy, T.E., Nobre, C (2018): Amazon Tipping Point, *Sciences Advances*, Vol. 4, no. 2, eaat2340, DOI: 10.1126/sciadv.aat2340

²³ Jakovac, A.C., Pe-na-Claros, M., Kuyper, T. & Bongers, F. (2015) Loss of secondary-forest resilience by land-use intensification in the Amazon. *Journal of Ecology*, 103, 43-56.

²⁴ Nepstad, D. C., Stickler, C. M., Filho, B. S.-, & Merry, F. (2008). Interactions among Amazon land use, forests and climate: prospects for a near-term forest tipping point. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1498), 1737–1746. <http://doi.org/10.1098/rstb.2007.0036>

uvažovať o Amazonskom pralese ako o poskytovateľovi služieb pre globálne spoločenstvo a byť schopný tieto služby globálne oceniť a zaplatiť. V opačnom prípade budú obyvatelia Brazílie a ďalších krajín aj naďalej nútení hľadať každodennú obživu a zdroj zárobku v pralese a produktoch, ktoré poskytuje.

Použitá literatúra:

1. BROOK, B.W., ELLIS, E.C., PERRING, M.P., MACKAY, A.W. & BLOMQUIST, L. (2013): Does the terrestrial biosphere have planetary tipping points? *Trends in Ecology & Evolution*, 28, 396-401.
2. COOK, K., H., VIZY, E., K. (2008): Effects of Twenty-First-Century Climate Change on the Amazon Rain Forest, *Journal of Climate*, Vol. 21, 542-560
3. GARSCHAGEN, M., SOLECKI, W. (2017): Tipping Points in Adaptive Capacity and Adaptation Processes, *Journal of Extreme Events*, Vol. 4, Nr. 1, 1702002, doi:10.1142/S234573761702002X
4. JAKOVAC, A.C., PE~NA-CLAROS, M., KUYPER, T. & BONGERS, F. (2015) Loss of secondary-forest resilience by land-use intensification in the Amazon. *Journal of Ecology*, 103, 43-56.
5. LENTON, T.M., HELD, H., KRIEGLER, E., HALL, J.W., LUCHT, W., RAHMSTORF, S. & SCHELLNHUBER, H.J. (2008) Tipping elements in the Earth's climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 105, 1786-1793
6. LOVEJOY, T.E., NOBRE, C (2018): Amazon Tipping Point, *Sciences Advances*, Vol. 4, no. 2, eaat2340, DOI: 10.1126/sciadv.aat2340
7. NEPSTAD, D. C., STICKLER, C. M., FILHO, B. S. & MERRY, F. (2008). Interactions among Amazon land use, forests and climate: prospects for a near-term forest tipping point. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1498), 1737–1746. <http://doi.org/10.1098/rstb.2007.0036>
8. NOBRE, C.A., BORMA, L. D.S. (2009): Tipping points for the Amazon forest, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 1, Issue 1, October 2009, P. 28-36
9. REYER, C., BROUWERS, N., RAMMIG, A., BROOK, B., EPILA, J., GRANT, R. et al. (2015) Forest resilience and tipping points at different spatio-temporal scales: approaches and challenges. *Journal of Ecology*, 103, 5-15.
10. REYER, CH., P.O., RAMMING, A., BROUWERS, N., LANGERWISCH, F. (2015): Forest resilience, tipping points and global change processes, *Journal of Ecology*, 2015, 103, 1-4, British Ecological Society
11. SCHEFFER, M. (2009): *Critical Transitions in Nature and Society*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
12. SCHELLNHUBER, HJ AND MARTIN, M. (2014). Climate-system tipping points and extreme weather events. In *Sustainable Humanity, Sustainable Nature: Our Responsibility Proceedings of a Joint Workshop, 2 – 6 May 2014, The Pontifical Academy of Science, Extra Series 41, Vatican*. Online available at: <http://www.casinapioiv.va/content/accademia/en/publications/extraseries/sustainable.pdf>. In: GARSCHAGEN, M., SOLECKI, W. (2017): Tipping Points in Adaptive Capacity and Adaptation Processes, *Journal of Extreme Events*, Vol. 4, Nr. 1, 1702002, doi:10.1142/S234573761702002X

Kontakt:

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: mikulas.cernota@euba.sk

SLOVENSKO A RAKÚSKO V KONTEXTE MIGRAČNÝCH TENDENCIÍ

Michaela Čiefová^a – Leonid Raneta^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk.

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: leonid.raneta@euba.sk.

Téme migrácie patrí v súčasnosti v spoločenskom i akademickom diskurze významné miesto. Ide o obzvlášť aktuálnu problematiku, pričom diskusie o nej zahŕňajú kultúrne, hospodárske, politické, dokonca ekologické či lingvistické aspekty. Predložený príspevok má za cieľ pomocou štatistických metód analyzovať vzájomnú migráciu medzi Slovenskou a Rakúskou republikou v období posledných rokov, pričom sa špeciálne sústreďuje na aktuálne trendy. Na záver sa pokúsime o predikciu potenciálneho budúceho vývoja. Poukážeme aj na signifikanciu pracovnej migrácie, a to najmä zo Slovenska do Rakúska.

Kľúčové slová: migračné trendy, Slovensko, Rakúsko, pracovný trh

The topic of migration has earned a significant position in social, as well as academic discourse. It is an especially up-to-date issue, whereby discussions concerning it include cultural, economic, political, even environmental, or linguistical aspects. The objective of the present contribution is, by means of statistical methods, to analyse mutual migration between the Slovak and Austrian republic within the period of latest years, with special focus on the contemporary trends. In conclusion, it will be attempted to predict the potential future development. Moreover, the significance of labour migration, and thus mainly in direction from Slovakia to Austria, will be highlighted.

Key words: migration trends, Slovakia, Austria, labour market

JEL: F22, J61, R23

Úvod

Fenomén migrácie je v súčasnosti diskutovaný v kultúrnych, politických, socioekonomických, environmentálnych a iných kontextoch. Táto téma sa teší nie len pozornosti domácich a svetových médií, ale stala sa aj obľúbeným predmetom vedeckého bádania. Je zrejmé, že migrácia má mnoho príčin, jednou z najčastejších je bezpochyby snaha jednotlivca o zlepšenie svojej socioeconomickej situácie.

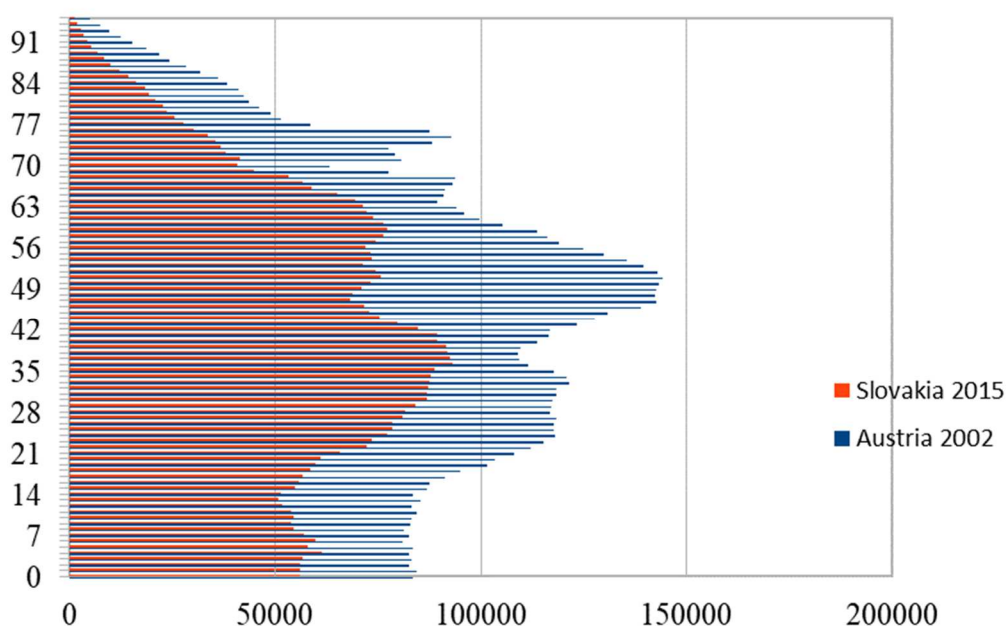
Problematika migračných tokov je diskutovaná a reprezentovaná v médiách častejšie ako presuny iných výrobných faktorov kvôli svojej „viditeľnosti“, či už priamej alebo odvodenej. Ak porovnáme migráciu napríklad s presunom kapitálu, tak prílev/odlev PZI môže mať razantnejšie účinky ako presun pracovnej sily, avšak verejnosť sa skôr bude zaujímať o problémy vyvolané imigrantmi než prílevom/odlevom miliardy Euro. Teoreticky migračné toky prinášajú ako výhody pre majiteľov výrobných faktorov v prijímajúcej krajine tak aj samotným účastníkom migrácie. Demografické problémy spojené so starnutím populácie sú dávnou témou v rozvinutých štátoch západnej Európy (napr. Rakúsko) a pomerne novým javom pre krajiny centrálnej Európy (napr. Slovensko).

V rámci predloženého príspevku autori realizujú komparáciu migračných tokov Slovenskej a Rakúskej republiky za obdobie posledných rokov, ako aj súčasné trendy a prognózy budúceho vývoja. Naším hlavným cieľom je teda preskúmať frekvenciu a intenzitu

migrácie na Slovensku a v Rakúsku, pričom sa na základe niekoľkoročného vývoja pokúsime o načrtnutie potenciálneho obrazu situácie do blízkej budúcnosti. Odvolávať sa budeme na dostupné oficiálne dáta, ktorých primárnym zdrojom budú štatistické úrady skúmaných krajín, a na ich následné vlastné spracovanie. Teoretickú bázu pre naše skúmanie predstavujú odborné domáce i zahraničné publikácie.

Dostupná literatúra ponúka široké spektrum vedeckých statí, článkov a štúdií, ktoré sa migráciou zaoberajú, a to z rôznych perspektív. Veľmi často je v súčasnej dobe migrácia diskutovaná napr. aj v európskom kontexte, resp. v kontexte Európskej únie. Pre nás relevantné sú ale predovšetkým publikácie pojednávajúce o migrácii medzi dvoma predmetnými krajinami, a to najmä v kontexte trhu práce, prípadne v súvislosti s celkovým stavom demografických ukazovateľov.

Graf 1: Demografické pyramídy Slovenskej republiky (2015) a Rakúskej republiky (2002)

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky a Štatistický úrad Rakúska

Sme presvedčení, že Slovensko a Rakúsko ako susediace krajiny s dlhoročnou spoločnou históriou a migračnými skúsenosťami predstavujú optimálny model pre náš výskum. Okrem toho sa výrazne nelíšia rozlohou a extrémne rozdiely nevykazuje ani počet obyvateľov, čo vytvára lepšiu spoločnú bázu pre komparáciu a predikciu. Pre potreby predloženého výskumu budeme abstrahovať aj od rozdielov v kultúrnych profiloch oboch krajín, nakoľko sa nazdávame, že existujúce kultúrne špecifiká a ich vplyv na migráciu je v tomto prípade zanedbateľný. Navyše, skúmanie migračných tendencií tematicky nadväzuje na predošlý výskum autorov tohto článku, v rámci ktorého bolo preskúmané a komparatívne analyzované vekové zloženie populácie predmetných krajín, a to primárne so zreteľom na fenomén starnutia populácie.¹ V predchádzajúcom článku sa preukázalo, že demografický vývoj týchto krajín nasleduje podobný vývojový profil. Rakúska republika je približne 20 rokov popredu z pohľadu posunov v demografickej pyramíde, čiže klesajúcej natalite a starnutiu populácie. Inými slovami, približne na prelome milénia sa Rakúsko nachádzalo zhruba v tých podmienkach,

¹ ČIEFOVÁ, M. – RANETA, L. (2017): Demografické trendy na Slovensku a v Rakúsku. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017. Bratislava: Ekonóm, 2017, s. 77-86. ISBN 978-80-225-4404-7

v ktorých je Slovenská republika v roku 2018. Konkrétnejšie povedané to boli podmienky ekonomického rastu súbežne s klesajúcou natalitou, stagnujúcim celkovým množstvom obyvateľov a nedostatkom pracovnej sily (najnižšie hodnoty nezamestnanosti). Demografická pyramída v Rakúsku na prelome milénia vyzerala veľmi podobne ako na Slovensku v čase napísania tohto materiálu (pozri Graf 1). Naša hypotéza spočíva v tom, že začiatkom milénia Rakúsko riešilo otázku nedostatku pracovnej sily vrátane aj prostredníctvom a imigrácie, čo umožnilo zvýšiť celkové obyvateľstvo a zároveň predstavuje určitý príklad riešenia demografických problémov pre rastúcu ekonomiku Slovenska. Z teoretického hľadiska dodatočná ponuka pracovnej sily môže mať negatívne efekty v podobe rastúcej nezamestnanosti.

2 Teoretické východiská skúmanej problematiky

Ako už bolo vyššie uvedené, v prípade migrácie ide o širokú, takmer nevyčerpatelnú tému. Je teda pravdepodobné, že i problematika pracovnej migrácie a vzájomných migračných tokov medzi Slovenskom a Rakúskom sa v literatúre objavuje relatívne často.

Štatistické úrady oboch krajín pravidelne aktualizujú údaje o demografických trendoch. V súvislosti s migráciou, resp. sťahovaním obyvateľstva, je dostupná publikácia Štatistického úradu Slovenskej republiky, ktorá sa venuje téme zahraničného sťahovania obyvateľstva za rok 2015² či 2016.³ Keďže ide o každoročne vydávané dielo, dostupné sú aj jeho staršie vydania. Naopak, údaje za rok 2017 doposiaľ neboli v takomto súhrnom diele zverejnené.⁴ Migrácia ako komplexný fenomén je veľmi úzko prepojená aj s problematikou vekového zloženia obyvateľstva a starnutím populácie. Hoci na vekovú štruktúru obyvateľstva majú priamy dopad dva demografické ukazovatele, konkrétne úmrtnosť a pôrodnosť, bezpochyby zohráva významnú úlohu aj migračný aspekt.⁵ V súvislosti s pracovnou migráciou zo Slovenska do Rakúska sa zrejme každému vybaví asociácia so zdravotnými sestrami a opatrovatelkami. Práve touto témou sa zaoberá Bahna, M. Z jeho pohľadu je vhodnejšie vysvetľovať veľkosť a zloženie migrujúcej pracovnej sily so zohľadnením podmienok v domácej krajine, nie len na základe sociálnej politiky v cieľovej krajine. Uvádza, že Rakúsko je pre slovenské opatrovatelky najdôležitejšou destináciou. Zároveň zdôrazňuje, že slovenské opatrovatelky sú v Rakúsku najčastejšími poskytovateľmi starostlivosti o starších ľudí v rámci migrujúcej pracovnej sily.⁶ Dopady zmien v demografickom vývoji na spotrebu sa stali predmetom skúmania Aigner-Walder B., pričom záverom výskumu bolo zistenie, že starnutie rakúskeho obyvateľstva a zmenšovanie sa rodín má za následok aj zmeny v spotrebe.⁷ Napriek tomu, že sa v tomto prípade abstrahuje od migračných javov, zastávame názor, že i migrácia sa do určitej miery môže odzrkadliť v zmene spotrebiteľských preferencií. Tézu, že v prípade pracovnej migrácie nejde o nový jav, a ani novú sféru vedeckého bádania, dokazuje aj práca Maresovej, J., ktorá skúma slovenských a českých krátkodobo zamestnaných pracovníkov vo Viedni,

² KATERINKOVÁ, M. – FOLTÁNOVÁ, N. – IVANČÍKOVÁ, E. – PODMANICKÁ, Z. (2016): My v číslach. Zahraničné sťahovanie 2015. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2016. ISBN 978-80-8121-519-3.

³ KATERINKOVÁ, M. – FOLTÁNOVÁ, N. – IVANČÍKOVÁ, E. – PODMANICKÁ, Z. (2017): My v číslach. Zahraničné sťahovanie 2016. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2017. ISBN 978-80-8121-604-6.

⁴ Publikácia za rok 2016 vyšla v novembri 2017. Predpokladáme teda, že aktualizované vydanie bude zverejnené taktiež v priebehu novembra 2018, teda v čase, kedy bude tento príspevok už finalizovaný.

⁵ ŠPROCHA, B. (2015): Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030, s. 8.

⁶ BAHNA, M. (2014): Slovak Care Workers in Austria: How Important Is the Context of the Sending Country? In: Journal of Contemporary European Studies, 2014, roč. 22, č. 4, s. 411-426. ISSN 1478-2790.

⁷ AIGNER-WALDER, B. (2014): Effects of the Demographic Changes on Private Consumption: An Almost Ideal Demand System Analysis for Austria. In: Journal of Economic and Social Studies, Vol. 5, 1/2015. S. 33-57. ISSN 1986-8502.

a ktorá vyšla už na konci 90. rokov.⁸ Migráciu v kontexte zamestnanosti a trhu práce v Rakúsku skúmali aj Winter-Ebmer R. a Zweimüller J., ktorí dospeli k záveru, že imigranti v špecifických odvetviach zvyšujú konkurenciu na pracovnom trhu,⁹ avšak štatisticky nezamestnanosť spomedzi cudzincov je dvojnásobne väčšia než rakúsky priemer (13 % oproti 8 %).¹⁰ Pohyb pracovných síl bude existovať, kým existuje diferenciácia medzi jednotlivými skúmanými regiónmi. Diferenciácia vo vybavenosti jednotlivých regiónov výrobnými faktormi, infraštruktúrou, klimatickými podmienkami, sociálnymi výhodami bude objektívne spôsobovať koncentráciu aj takého výrobného faktoru ako je pracovná sila, či už budeme uvažovať o dichotómii vidiek – mesto alebo rozvinutejší štát – menej rozvinutý štát.

V prípade migrácie pracovnej sily môžeme identifikovať niekoľko entít, ktoré sú buď beneficiárom procesu alebo poškodenou stranou. Majitelia výrobných faktorov (pôda a kapitál), zvyčajne sú to miestne a/alebo medzinárodné elity, ktoré koncentrujú vlastníctvo na tieto výrobné faktory, majú záujem o prílev pracovnej sily zo zahraničia. Tento presun pracovnej sily znižuje náklady a zvyšuje dopyt po kapitáli a nehnuteľnostiach. Pre domácu pracovnú silu to spôsobuje pokles dopytu po výrobnom faktore práca a respektíve, ak ekonomický rast je pomalší ako prílev pracovnej sily, môže to vyvolať vyššiu nezamestnanosť a vyšší tlak na sociálny systém (napr. výplaty pre nezamestnaných, rast dlhodobu nezamestnaných atď.). Diametrálne efekty to má pre štát odosielateľ, čiže pokles dopytu po výrobných faktoroch pôda a kapitál. Keďže zo štatistík vieme,¹¹ že nezamestnanosť spomedzi cudzincov v Rakúsku je podstatne vyššia, očakávame, že bude kladná súvzťažnosť medzi prílevom migrantov a rastom počtu nezamestnaných, čo respektíve overíme v aplikačnej časti.

2.1 Migrácia a demografia na Slovensku

Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že Slovensko počas uplynulých rokov vykazuje dynamický demografický vývoj, čo vo významnej miere ovplyvní fungovanie celej spoločnosti.¹² Pre lepšie pochopenie uvedieme príklad. Ku 31. 12. 2015 žilo na Slovensku 5 426 252 osôb, z toho 2 780 170 žien a 2 646 082 mužov.¹³ Išlo o medziročný prírastok populácie, ktorý činil 4 903 osôb. Prírodný prírastok sa pritom medziročne znížil a migračný prírastok zvýšil. Počet obyvateľov Slovenskej republiky počas posledných rokov neustále rastie, posledný zaznamenaný pokles obyvateľstva bol počas 2. svetovej vojny. Odborníci sa domnievajú, že najbližší pokles slovenskej populácie nastane okolo roku 2030.¹⁴ Podľa údajov Svetovej banky je Slovenská republika prevažne krajinou, z ktorej sa vo väčšej miere emigruje než do ktorej sa imigruje (11 % populácie sa nachádza v emigrácii). Táto početná skupina emigrantov zabezpečuje podstatný prílev remitencií (2,367 mld. USD).¹⁵ Imigrácia do Slovenskej republiky začala naberať na intenzite posledné roky, avšak predstavuje zatiaľ menej významný jav ako emigrácia. Kumulatívny počet imigrantov predstavuje 158 tis. imigrantov prevažne zo susediacich krajín, najväčší počet imigrantov bol z Českej republiky. Slovensko je

⁸ MARESOVÁ, J. (1999): Labor Migration to Austria. Czech and Slovak Temporary Workers in Vienna. In: Paradigms and Contentions, IWM Junior Visiting Fellows Conferences, 1999, roč. 7.

⁹ WINTER-EBNER, R., & ZWEIMÜLLER, J. (1999): Do immigrants displace young native workers: The Austrian experience. *Journal Of Population Economics*, 12(2), 327. ISSN 09331433.

¹⁰ STATISTIK AUSTRIA (2018): Population. [online]. In: Statistik Austria, 2018. [Citované 08. 05. 2018.] Dostupné na internete: http://www.statistik.at/web_en/statistics/PeopleSociety/population/index.html.

¹¹ Tamtiež.

¹² ŠPROCHA, B. (2015): Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030, s. 8.

¹³ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015, s. 33.

¹⁴ Tamtiež, s. 6-8.

¹⁵ SVETOVÁ BANKA (2016): Migration and Remittances Factbook 2016. Publishing and Knowledge Division, The World Bank, 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA. ISBN 978-1-4648-0320-8.

prevažne recipient remitencií, pretože odoslaných remitencií bolo len 220 mil. USD verzus 2,367 mld. USD prijatých (pozri Tab. 1).

Tabuľka 1: Remitencie v Rakúsku a na Slovensku

	Slovensko		Rakúsko	
	Prílev	Odlev	Prílev	Odlev
2006	1,088	48	2,099	1,406
2007	1,483	73	2,449	1,594
2008	1,973	144	2,671	1,913
2009	1,671	138	2,591	1,881
2010	1,591	70	2,526	2,017
2011	1,753	70	2,815	2,613
2012	1,928	154	2,656	2,52
2013	2,072	175	3,262	3,896
2014	2,395	225	3,315	4,037
2015	2,367	275	3,251	4,178

Prameň: Svetová banka (2016): Migration and Remittances Factbook 2016. Publishing and Knowledge Division, The World Bank, 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA. ISBN: 978-1-4648-0320-8.

Na Grafe 1 možno vidieť vekovú štruktúru populácie Slovenska v roku 2015. Z grafu vyplýva, že najpočetnejšou je skupina obyvateľstva v produktívnom veku, čo platí pre mužov i ženy. Na Grafe 1 je viditeľná stabilizácia natality na úrovni 50 – 55 tis. novonarodených ročne a stagnácia celkového množstva populácie. Táto skutočnosť následne spôsobí potrebu ekonomiky v pracovnej sile, podobne ako to bolo v Rakúskej republike.

Jedným z badateľných populačných trendov na Slovensku je populačné starnutie. Spôsobuje ho na jednej strane zvyšovanie podielu osôb v produktívnom veku na obyvateľstve, na strane druhej znižovanie podielu detskej zložky na obyvateľstve. Tieto procesy odzrkadľuje i tvar aktuálnej populačnej pyramídy. Významným bol rok 2015, kedy bol priemerný vek na Slovensku po prvý raz vyšší ako 40 rokov.¹⁶ To, že ide o signifikantný nárast, potvrdzuje i skutočnosť, že na začiatku 50. rokov 20. storočia sa nachádzal priemerný vek obyvateľstva Slovenskej republiky iba mierne nad hranicou 30 rokov.¹⁷ Veková štruktúra Slovenska je v súčasnosti podmienená pôsobením dvoch faktorov. Prvým je relatívne málo početná detská zložka, druhým činiteľom je nedostatočná reprodukcia (regresívny typ vekovej štruktúry). Zmena tvaru populačnej pyramídy teda odzrkadľuje procesy starnutia populácie zdola, zhora a zo stredu.¹⁸ Pre nás je relevantné predovšetkým starnutie zdola, ktoré sa prejavuje znížením podielu 0 – 14-ročného obyvateľstva na celkovej populácii.¹⁹ Podobnú situáciu riešilo Rakúsko riešilo približne pre tromi desiatkami rokov (pozri Graf 3). Rakúsko vo svojej podstate zvolilo najľahšiu²⁰ cestu zvýšenia dovozu pracovnej sily zo zahraničia. Tiež treba podotknúť, že nie je pre nás podstatné, či to bola cieľavedomá politika alebo „to tak dopadlo,“ pretože skúmame vývoj „de facto.“

¹⁶ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015, s. 35.

¹⁷ ŠPROCHA, B. (2015): Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030, s. 10.

¹⁸ KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015): Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 46.

¹⁹ Tamtiež.

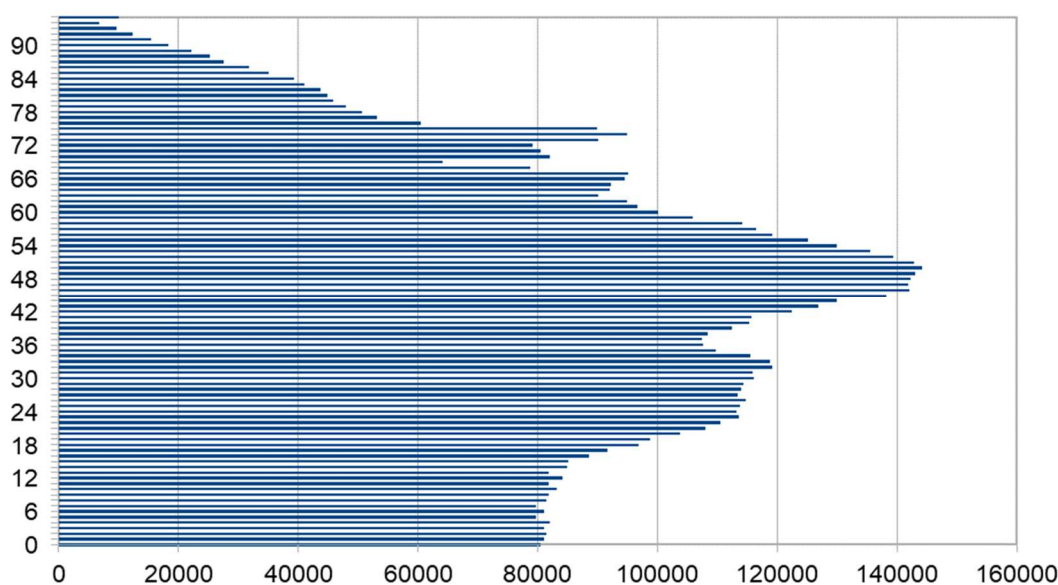
²⁰ Sme nútení podotknúť, že najľahšia z pohľadu realizácie nie však z pohľadu dôsledkov.

2.2 Demografické ukazovatele a migrácia v Rakúsku

Populácie oboch krajín, ktoré v tomto príspevku skúmame, vykazujú rastúce tendencie. Počet obyvateľov Rakúska prekonal hranicu ôsmich miliónov v období na prelome milénií. V roku 2015 bola populácia Rakúska na úrovni 8,63 miliónov.²¹ K 1. januáru 2016 to bolo už 8,7 milióna.²²

Okrem rastových tendencií sa obe populácie vyznačujú starnutím. Odhaduje sa, že Rakúsko bude o niekoľko rokov krajinou s výrazne starou populáciou. V roku 2024 by mala časť populácie vo veku 65 a viac prekročiť hranicu 21 % (pozri Graf 2). V roku 2016 to bolo 18 %. Tento trend možno pozorovať napr. v Japonsku alebo Taliansku.²³ Napr. starnutie zdola je problémom vo viacerých európskych krajinách. Medzi prvé krajiny, v ktorých klesol podiel populácie do 14 rokov pod 24 %, patrí Švédsko, Luxembursko, Nemecko i Rakúsko.²⁴

Graf 2: Veková pyramída obyvateľstva Rakúskej republiky v roku 2015

Prameň: Štatistický úrad Rakúska.

Ako vidieť na Grafe 2, dominantnou skupinou na populácii sú obyvatelia vo veku viac ako 40 rokov. Do úvahy sa pritom berie celkové obyvateľstvo, nezohľadňuje sa migračný faktor. Fenomén migrácie je v Rakúsku dlhodobo etablovaný, nakoľko práve Rakúsko je cieľovou krajinou imigrantov, ktorí prichádzajú do krajiny v signifikantných množstvách (Graf 3). Počas posledných päťdesiatich rokov mal vývoj príchodu migrantov takmer exponenciálny charakter ($R^2 = 0,882$).

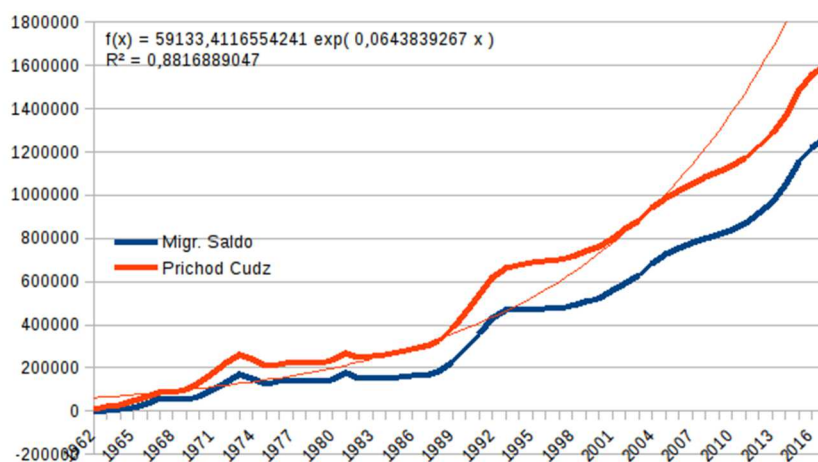
²¹ STATISTIK AUSTRIA (2017): Bevölkerung im Jahresdurchschnitt.

²² WIENER ZEITUNG (2016): Österreich wächst.

²³ DIE PRESSE (2016): Österreich wird ab 2024 zu "superaltem" Land.

²⁴ KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015): Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 48.

Graf 3: Migrácia v Rakúsku v jednotlivých rokoch

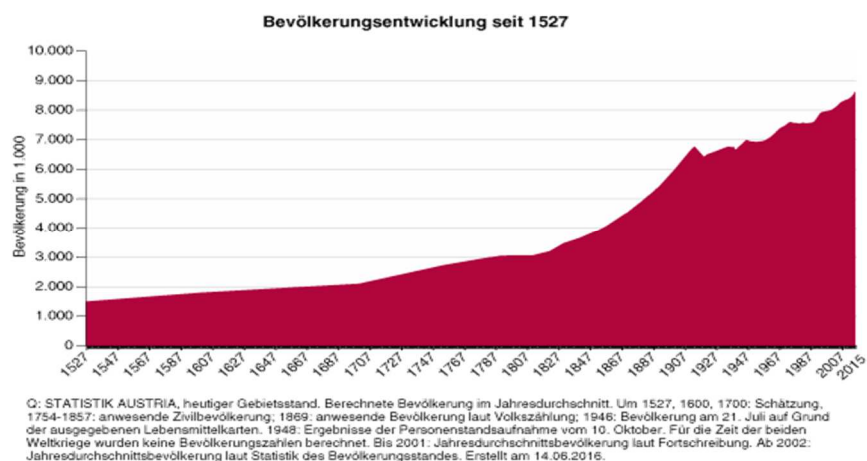

Prameň: Štatistický úrad Rakúska.

Napríklad len v roku 2015 bol čistý prílev imigrantov na úrovni 113 tisíc, čo predstavuje väčší počet než celkový počet rakúskych obyvateľov vo veku 27 rokov (pozri Graf 4). Z dostupných údajov Rakúskej štatistickej služby (2002 – 2015) je zrejmé, že počas tohto obdobia predstavoval čistý prílev takmer 600 tisíc. Celkovo však od 60. rokov do Rakúska prišlo viac než 1,5 milióna cudzincov (v tomto prípade počítame len tých, ktorí fakticky prišli a nezapočítavame deti, ktoré sa im narodili za toto obdobie). Táto skutočnosť naznačuje, že prírastok obyvateľstva Rakúska v tomto období takmer výlučne pozostával z prílevu imigrantov (pozri Graf 4), a to spomíname len čistý prílev.

Graf 5 ukazuje, ako sa vyvíjalo obyvateľstvo Rakúska od roku 1527 do roku 2015. Vzhľadom na vyššie spomenuté počty cudzincov a vývoju demografickej pyramídy môžeme tvrdiť, že bez migračného prírastku počet obyvateľstva Rakúska by sa začal klesať už od 80. rokov minulého storočia.

Graf 4: Vývoj počtu obyvateľstva Rakúskej republiky od roku 1527

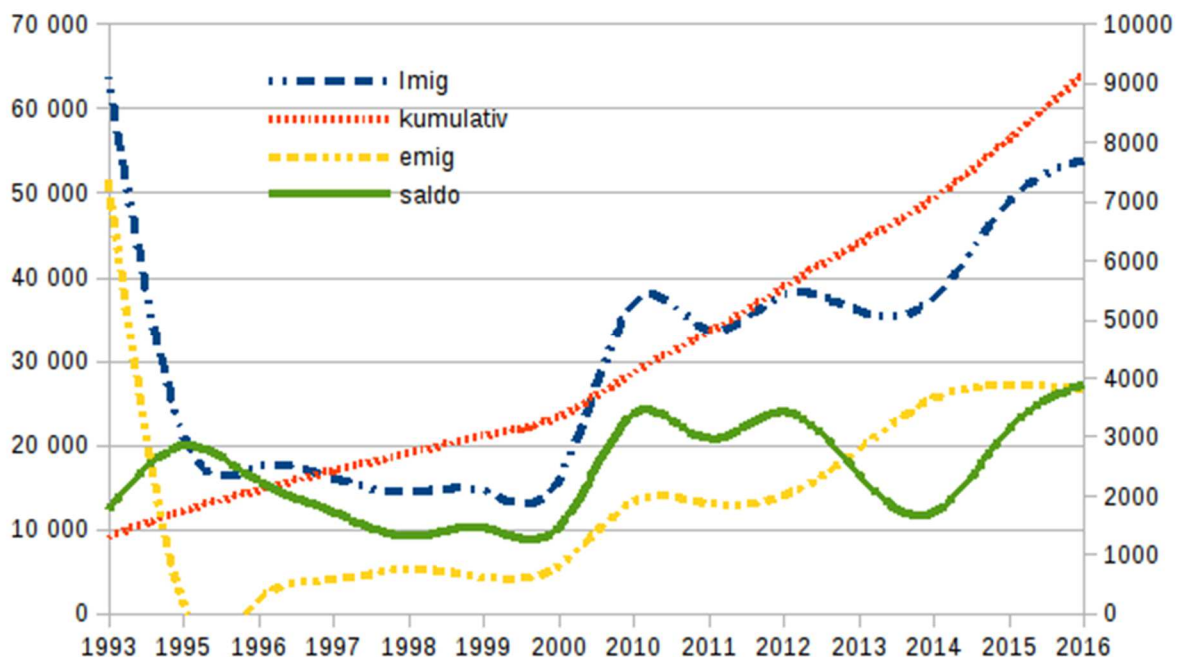
Prameň: Štatistický úrad Rakúska.

Na Grafe 4 vidíme, že koncom 60. rokov prírastky obyvateľstva v Rakúsku začali stagnovať, dokonca v 80. rokoch dochádza k miernemu poklesu. V tom čase migračné saldo dosahovalo relatívne nízke hodnoty (Graf 3). Svedčí to o tom, že v Rakúsku sa v tomto období prejavili tendencie starnutia obyvateľstva, čo viedlo k plnej zamestnanosti na jednej strane a nedostatku pracovných síl na strane druhej. Graf 3 ukazuje, že práve v tomto období (koniec 80. rokov) naštartovali podstatné zmeny a migračné saldo začalo rapídne stúpať (Graf 3). Prírastky obyvateľstva Rakúska boli do veľkej miery spojené s príchodom cudzincov, pretože čistý prírastok obyvateľstva od 80. rokov do roku 2016 je takmer totožný s celkovým počtom imigrantov za rovnaký čas. Je to podobná situácia ako v súčasnej Slovenskej republike (starnutie, nízka natalita, takmer plná zamestnanosť a zatiaľ relatívne nízke migračné saldo). Prírastky príchodu cudzincov sú zatiaľ počtovo na úrovni tých, ktoré boli v Rakúsku v 70. a 80. rokoch (pozri a porovnaj Graf 3 a Graf 5).

Keďže skúmané dva štáty majú veľmi podobné charakteristické črty, je možné predpokladať, že budúci vývoj demografickej pyramídy na Slovensku bude kopírovať tendenciu posledných tridsiatich rokov v Rakúsku. Treba si samozrejme uvedomovať aj faktor, že Rakúsko v tomto období prijalo veľmi veľký počet prisťahovalcov, čo im umožnilo zachovať kladné hodnoty rastu populácie (+600 tisíc za 12 rokov).

Celkom logicky nasleduje otázka migračného salda v Slovenskej republike. Aká je kvantitatívna situácia s prisťahovalectvom v Slovenskej republike? Je zrejme, že demografický problém starnúceho Rakúska sa z časti rieši početným prisťahovalectvom (pozri Tabuľku 1). V tabuľke 2 uvádzame údaje Slovenského štatistického úradu o počtoch osôb prisťahovaných na Slovensko a vyst'ahovaných na trvalý pobyt do zahraničia.

Graf 5: Migrácia v Slovenskej republike v jednotlivých rokoch (osôb)

Prameň: Štatistický úrad SR. Poznámka: kumulatívny počet imigrantov os Y vpravo, ostatné os Y vľavo

Celkovo sa na Slovensku za obdobie viac než dvadsiatich rokov prisťahovalo na trvalý pobyt takmer o 34 tisíc osôb viac než sa vyst'ahovalo. Z toho salda tvoria 23 % obyvatelia pôvodom z Českej republiky. Pri komparácii migračných kvantitatívnych údajov Slovenskej a Rakúskej republiky je zrejme, že v absolútnych hodnotách Slovensko prijíma niekoľkonásobne menej prisťahovalcov než Rakúsko (600 tisíc v Rakúsku oproti 34 tisíc za dlhšie obdobie na

Slovensku). Údaje za Rakúsko za dlhšie obdobie ukazujú, že rozdiely v saldách sú ešte výraznejšie.

Ako sme už vyššie spomínali, spomaľovanie rastu populácie na Slovensku si bude žiadať určité riešenia. Zostáva však otvorenou otázka akceptovateľnosti migračných tokov, vzhľadom na aktuálne politické tendencie.

Zaujímavá je otázka, či sa Slovensko vyberie podobnou cestou v sfére riešenia demografických problémov? Metódou analógie môžeme tvrdiť, že táto cesta, vzhľadom na veľkosť krajiny, by predpokladala príchod približne jedného milióna cudzincov počas nasledujúcich tridsiatich rokov, čo by predstavoval ročný príchod viac než 30 tisíc cudzincov, pritom prišlo za celé obdobie nezávislosti do SR v čistom necelých 40 tisíc. Otázka politickej akceptovateľnosti takého vývoja zostáva otvorenou (najmä vzhľadom na posledné zmeny vo volebných preferenciách).

Tabuľka 2: Vzťah imigrácie a nezamestnanosti

Model 1: OLS, using observations 1970-2017 (T = 48) Dependent variable: UnemAU

coefficient std. error t-ratio p-value

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	66663.8	7922.13	8.415	7.29e-11 ***
MigrSaldo	0.167004	0.0137150	12.18	5.42e-16 ***

Mean dependent var	145110.6	S.D. dependent var	64941.26
Sum squared resid	4.69e+10	S.E. of regression	31942.11
R-squared	0.763220	Adjusted R-squared	0.758072
F(1, 46)	148.2729	P-value(F)	5.42e-16

Model 2: OLS, using observations 1970-2017 (T = 48)
Dependent variable: UnemAU

coefficient std. error t-ratio p-value

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	55932.0	8211.22	6.812	1.75e-08 ***
PrichodCudz	0.134816	0.0104668	12.88	7.26e-17 ***

Mean dependent var	145110.6	S.D. dependent var	64941.26
Sum squared resid	4.30e+10	S.E. of regression	30584.45
R-squared	0.782920	Adjusted R-squared	0.778201
F(1, 46)	165.9035	P-value(F)	7.26e-17

Prameň: Vlastné spracovanie.

Z teórie vieme, že zvýšená ponuka výrobného faktora znižuje jeho cenu. V prípade výrobného faktora práca to spôsobuje buď pokles ceny VF (miezd) alebo zvýšením nezamestnanosti (v prípade ak štát zasahuje v podobe minimálnej mzdy alebo sociálnej pomoci pre nezamestnaných). Vzhľadom k tomu, že spomedzi cudzincov v Rakúsku je vyššia miera nezamestnanosti, sme očakávali, že jeden z negatívnych efektov prílevu cudzincov predstavujú vyššie celkové počty nezamestnaných (Tab. 2 závislá premenná UnemAU). Porovnali sme to s čistým prílevom (Tab. 2 nezávislá premenná MigrSaldo) a celkovými kumulatívnymi počtami imigrantov (Tab. 2 nezávislá premenná PrichodCudz). Vzťah sa potvrdil ako relevantný, pritom v druhom prípade (Model 2) bol ešte výraznejší, čo sa tiež ľahko vysvetľuje vyššou mierou nezamestnanosti spomedzi cudzincov. Z pohľadu interpretácie výsledkov je druhý model relevantnejší, pretože migračné saldo odpočítava odtok, ktorý je neočistený z pohľadu pôvodu

emigrujúcich. Údaje sme čerpali zo Štatistického úradu Rakúska za roky 1970 – 2017. Výsledok za celé obdobie hovorí o tom, že každých 100 imigrantov do Rakúska s veľkou mierou pravdepodobnosti zvyšuje počet nezamestnaných od 13 do 16 osôb (ak berieme do úvahy výsledky oboch modelov) ($R^2 = 0,76$ a $0,78$). V každom prípade je tento výsledok značne vyšší než je nezamestnanosť spomedzi narodených v Rakúsku.

Záver

Výsledky nášho výskumu poukazujú na to, že v krátkodobom horizonte migračný prílev umožňuje vyriešiť určité obmedzenia ekonomického rastu, ktoré sa vyskytujú pri rýchlom raste ekonomiky a umožňujú riešiť otázku nedostatku pracovných síl, najmä v období ekonomickej konjunktúry. Pre majiteľov kapitálu, čiže elity Slovenskej republiky, je to určite veľmi lákavý nástroj, pretože neobnáša problémy spojené s výchovou a vzdelávaním kvalifikovanej pracovnej sily, umožňuje to brzdiť rast miezd, čo pre majiteľov kapitálu znamená zvýšenie celkovej miery ziskovosti. Avšak z dlhodobého hľadiska, ako sme ukázali na modeli Rakúska, je pracovná sila zo zahraničia dvojnásobne viac náchylná k prepadu do nezamestnanosti, čo z dlhodobého hľadiska vytvára riziká nielen cyklické (koniec konjunktúry) ale aj politické. Majitelia výrobného faktora práca sú v tomto prípade v nevýhode ako z krátkodobej perspektívy: deflačný tlak na mzdy, menší záujem elít rozvíjať kvalifikáciu pracovnej sily, tak aj v dlhodobom horizonte (politické problémy, vyššia nezamestnanosť pri cyklickom vývoji). Naša analýza ukazuje, že tlak verejnosti na elity (cez politické procesy, odborárske organizácie) by mal premietat' konzervatívnejšie rozhodnutia do migračnej politiky. Pre pracovnú silu Slovenskej republiky je oveľa výhodnejšie sa rozvíjať kvalitatívne, než primitívne dovažovať lacnú pracovnú silu, pretože nové tendencie v priemysle dokazujú, že lacná pracovná sila v súčasnosti nie je zárukou ekonomického rastu (vzhľadom na nízku pridanú hodnotu).

Použitá literatúra:

1. AIGNER-WALDER, B. (2014): Effects of the Demographic Changes on Private Consumption: An Almost Ideal Demand System Analysis for Austria. In: *Journal of Economic and Social Studies*, Vol. 5, 1/2015. S. 33-57. ISSN 1986-8502.
2. BAHNA, M. (2014): Slovak Care Workers in Austria: How Important Is the Context of the Sending Country? In: *Journal of Contemporary European Studies*, 2014, roč. 22, č. 4, s. 411-426. ISSN 1478-2790.
3. BOTLÍK, J. (2015): Efektívni nástroje predikcie migračných toků v EU. In: *Zborník príspevkov zo 16. medzinárodnej vedeckej konferencie*, 2015, roč. 16, s. 100-114. ISBN 978-80-225-4219-7.
4. CECCORULLI, M. – LUCARELLI, S. (2017): Migration and the EU Global Strategy: Narratives and Dilemmas. In: *The International Spectator*, 2017, roč. 52, č. 3, s. 83-102. ISSN: 1751-9721.
5. ČIEFOVÁ, M. – RANETA, L. (2017): Demografické trendy na Slovensku a v Rakúsku. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017*. Bratislava: Ekonóm, 2017, s. 77-86. ISBN 978-80-225-4404-7.
6. DIE PRESSE (2016): Österreich wird ab 2024 zu "superaltem" Land. [online]. In: *Die Presse*, 01.06.2016. [Citované 08. 03. 2017.] Dostupné na internete: <http://diepresse.com/home/panorama/oesterreich/5000404/Oesterreich-wird-ab-2024-zu-superaltem-Land>.
7. DATACUBE (2017): <http://datacube.statistics.sk/TM1Web/TM1WebLogin.aspx>.
8. GALANSKÁ, N. – KRKOŠKOVÁ, Z. (2016): Analýza sociálneho kapitálu cudzincov v krajinách Vyšehradskej skupiny. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016*. Zborník vedeckých prác, 2016, roč. 15, s. 134-142. ISBN 978-80-225-4281-4.

9. HEINECK, G. (2012): The Relationship between Religion and Fertility: Evidence from Austria. In: *Homo Oeconomicus* 29(1) 2012. S. 73-94. ISSN 0943-01480.
10. KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015): Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2015, roč. 25, č. 3, s. 44-58. ISSN 1339-6854.
11. KATERINKOVÁ, M. – FOLTÁNOVÁ, N. – IVANČÍKOVÁ, L. – PODMANICKÁ, Z. (2016): *My v číslach. Zahraničné sťahovanie 2015*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2016. ISBN 978-80-8121-519-3.
12. KATERINKOVÁ, M. – FOLTÁNOVÁ, N. – IVANČÍKOVÁ, L. – PODMANICKÁ, Z. (2017): *My v číslach. Zahraničné sťahovanie 2016*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2017. ISBN 978-80-8121-604-6.
13. MARESOVÁ, J. (1999): Labor Migration to Austria. Czech and Slovak Temporary Workers in Vienna. In: *Paradigms and Contentions, IWM Junior Visiting Fellows Conferences*, 1999, roč. 7.
14. SCHIERUP, C.-U. – HANSEN, P. – CASTLES, S. (2006): *Migration, Citizenship, and the European Welfare State. A European Dilemma*. Oxford: Oxford university press, 2006. ISBN 978-0-19-928402-3.
15. STATISTIK AUSTRIA (2017): Population. [online]. In: *Statistik Austria*, 2017. [Citované 08. 05. 2017.] Dostupné na internete: http://www.statistik.at/web_en/statistics/PeopleSociety/population/index.html.
16. STATISTIK AUSTRIA (2016): *Demographisches Jahrbuch 2015*. Viedeň: Verlag Österreich GmbH, 2016. ISBN 978-3-903106-26-0.
17. STATISTIK AUSTRIA (2017): Bevölkerung im Jahresdurchschnitt. [online]. In: *Statistik Austria*, 2017. [Citované 08. 03. 2017.] Dostupné na internete: https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstand_und_veraenderung/bevoelkerung_im_jahresdurchschnitt/index.html.
18. ŠPROCHA, B. (2015): Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2015, roč. 25, č. 3, s. 7-21. ISSN 1339-6854.
19. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): *Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2016. ISBN 978-80-8121-520-9.
20. WIENER ZEITUNG (2016): Österreich wächst. [online]. In: *Wiener Zeitung*, 02.02.2016. [Citované 08. 03. 2017.] Dostupné na internete: http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/oesterreich/chronik/798790_Oesterreich-waechst.html.
21. WINTER-EBMER, R., & ZWEIMÜLLER, J. (1999): Do immigrants displace young native workers: The Austrian experience. In: *Journal Of Population Economics*, 12(2), 327. ISSN 09331433.

Kontakty:

Mgr. Michaela Čiefová

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: leonid.raneta@euba.sk

LOGISTICS PROCESSES OPTIMIZATION IN THE INTERNATIONAL TRADE

Tetiana Dubovyk^a – Iryna Buchatska^b – Olena Vasylenko^c

^a Department of Marketing and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economics,
19 Kioto Street, Kyiv 02156 Ukraine, e-mail: Tatiana_dubovik@i.ua

^b Department of Marketing and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economics,
19 Kioto Street, Kyiv 02156 Ukraine, e-mail: ira_buchatska@ukr.net

^c Department of Tourism, National Transport University,
1 Omelyanovich-Pavlenko Street, Kyiv 01010 Ukraine, e-mail: mega-elena2017@ukr.net

In recent years, the changing geopolitical situation in Eastern Europe has led the Ukrainian enterprise to the need to reorient to other markets in the international trade. The article discusses the need to optimize the logistics processes of the typical Ukrainian enterprise when entering Western markets. The calculations showed the expediency of using for this purpose a modification of Slesarenko-Nestorenko for the EOQ model.

Key words: optimization, logistics, international trade

JEL: C61, C99, F17

Introduction

In the conditions of the vector's changing of Ukraine's development from the Customs Union (CU) and the Commonwealth of Independent States (CIS) to the association with the European Union¹, there was a need for many Ukrainian enterprises to reorient to the markets of the EU countries. Enterprises located on the territory of Western Ukraine, historically since the existence of the Soviet Union, were oriented toward the domestic consumer or to the economies of the Warsaw Pact countries and the Baltic republics of the Soviet Union, which are currently members of the European Union. The proximity of borders, knowledge of languages, traditions, economic, cultural and family ties allowed the enterprises of the Western region of Ukraine to smoothly integrate into the European economic space.

A different economic situation has developed for the enterprises of Eastern Ukraine, which were mainly founded during the existence of the Soviet Union. These are large coal, energy, metallurgical, machine-building, oil and gas enterprises, and enterprises of the military-industrial complex. They were initially created and worked as a single complex together with enterprises of other republics of the former USSR.

The annexation of the Crimea by the Russian Federation and military actions in Donetsk and Lugansk regions of Ukraine led to the loss of Ukraine's control over part of its territory and its border with Russia, to the imposition of economic sanctions on Russia, country-aggressor, by the US, the EU, and Ukraine². For various organizations (including enterprises) in Eastern Ukraine, located in the unoccupied territory and displaced from the occupied territory³, these events led to the loss of markets, the break of economic ties with the enterprises of the Russian

¹ EU Ukraine Association Agreement (2012): https://euoua.com/association/eu-ukraine-association-agreement_EN.pdf.

² LAW OF UKRAINE № 2268-19 (2018) Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях.

³ NESTORENKO, T. – NESTORENKO, O. – PELIOVA, J (2017). Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine, p. 265.

Federation, the cessation of logistical flows across the territory of Russia between Ukraine and the CIS countries and also China, which required an urgent reorientation to the markets of the European Union countries. The saturation of the EU markets, transparent market rules for doing business, the lack of experience, knowledge, culture and traditions of business with partners from advanced economies, the big risks of “non-viability” of economic projects with European partners, the psychological fear of alterations and changes – these and other factors led to a decrease in the economic activity of the region’s enterprises, to the reorientation to the domestic market and, as an extreme case, to the bankruptcy for a number of Ukrainian enterprises. Only a small part of them managed to achieve a different level of integration with the EU economy.

1 Formulation of the problem

Ukrainian enterprises providing consumer goods of mass consumption, faced the problems of reducing the level of economic activity. Low purchasing power of the population of Eastern Ukraine, post-Soviet syndrome (fear of the narrow range and lack of goods on sale) led to the fact that there was a steady demand for a wide range of low-quality, but inexpensive goods. Trade networks and stores successfully satisfied it due to the sale of enterprises’ products from the CIS and China. Low quality, cheap labour and transportation allowed delivering products over long distances without a special price increase for end users. The main optimization method of logistics was corrupt schemes. That’s why market mechanisms to optimize logistics flows were not often used.

Changes in the political and economic conditions of doing business have set before the enterprises the task of optimizing logistics processes, not only in domestic, but also in international trade.

Consider the problem of logistics processes’ optimization on a model example for an average medium-sized enterprise located on the territory of Eastern Ukraine. The activity type of the enterprise is wholesale trade of consumer goods produced in the CIS and China.

After 2014, in connection with the impossibility or limited work with enterprises of the Russian Federation and the delivery of products through its territory from other countries, the company tried to replace goods from the CIS countries with Chinese goods and deliver them bypassing the territory of Russia. The increase in the cost of delivery, the need to pay all customs duties, and the reduction in the possibility of using corrupt schemes for tax evasion led to the fact that the cost of low-quality goods from China became commensurate with the value of high-quality goods from the European Union. As a result, consumer preferences have tended to European goods.

Therefore, the enterprise under consideration decided to reorient the trade in mass consumption goods produced on the territory of the European Union. It was determined that the partner enterprise should be located on the territory of the EU country having a common border with Ukraine. After analysing potential partners from these countries and negotiating with them, the company, which was located in the city of Bratislava (Slovakia) was selected. The positive factors that determined the choice:

- a wide range of products offered, which closes most of the required positions;
- the products offered are manufactured by enterprises of a number of the EU countries;
- geographical location (close to Austria, Hungary, Czech Republic, Germany, and Poland), which can be regarded as a springboard for further expansion cooperation with enterprises of the other EU countries;
- access to aviation, water, road, railway transport.

Aviation transport is the most expensive kind of transport, but the availability of rapid delivery of goods is an important factor in choosing a partner enterprise.

Availability of goods transportation variant by the cheapest water transport mode (Bratislava – the Danube River – the Black Sea – the Sea of Azov – Mariupol) would be the

main factor in choosing the method of delivery, but the annexation of the Crimea, the fighting in the Donbas, the loss of control by Ukraine of the Kerch Strait leave this option for the future.

Goods can be quickly delivered by road. But the delivery time largely depends on natural factors, queues at customs checkpoints, breakdowns, accidents, etc.

The cost of delivery by railway is less than by automobile, but the delivery time is longer. The advantage of railway transport is the delivery in the expected time.

After analyzing the advantages and disadvantages of all kinds of transport, it was decided to choose the railway transport as a basic type of delivery (if necessary with the possibility of combination with other kinds of transport).

2 Results of the study

Consider the situation when the entire transported goods are homogeneous – the same size and price (41.75 € / unit – after payment of all customs duties). After discussing the conditions and the cost of goods' delivery with the transport company, an agreement was reached on the cost of transporting the goods by one railroad car 0.7 € / km. The distance from Bratislava to the place of reception is 2000 km. Consequently, the cost of goods' delivery by one railroad car is 1400 € / railroad car. The capacity of the railroad car is 400 units. The cost of initializing the delivery of one goods' consignment (information, legal, customs, and expedition support for the consignment of goods) is estimated at 400 € per lot. Demand for products is evenly distributed throughout the year (360 days) and is 200 units / day.

The directive method (argumentation: convenience of control and accounting) established the frequency of deliveries - monthly. At the same time, the size of one consignment is 6000 units (200 units / day * 30 days), which is 15 railroad cars (6000 units: 400 units / railroad car). Since the monthly costs for the purchase of 6000 units and their delivery are related to different points in time, in order to calculate the total costs for the year they must be brought to one point in time - by the end of the year. The target profitability of the enterprise was estimated at 25% per annum. Then the total costs for a monthly delivery of 6000 units (TS (6000)), taking into account the daily return of money in the amount of 41.75 * 200 = 8350 €, for the year will be equal to:

$$\begin{aligned}
 TC(6000) &= (6000 * 41,75 + 400 + 1400 * 15) * 1,25 + \\
 &+ (6000 * 41,75 + 400 + 1400 * 15) * 1,25^{(11/12)} + \dots \\
 &+ (6000 * 41,75 + 400 + 1400 * 15) * 1,25^{(1/12)} - \\
 &- 8350 * 1,25 - 8350 * 1,25^{(359/360)} - \dots - 8350 * 1,25^{(1/360)} = \\
 &= 271900 * 0,25 * 1,25^{(1/12)} / ((1,25^{(1/12)} - 1) - \\
 &- 8350 * 0,25 * 1,25^{(1/360)} / ((1,25^{(1/360)} - 1) = \\
 &= 322\,844 \text{ (€)} \quad (1)
 \end{aligned}$$

The enterprise needs to optimize total costs. Since the described situation is a classical task of inventory management⁴, it is supposed to use Economic Order Quantity Model (model EOQ), to calculate optimal order quantity q_o .⁵ using Wilson's formula (2)

$$q_o = \sqrt{\frac{2c_s D}{c_1 T}}, \quad (2)$$

where in our case the demand is $D = 200 \text{ units / day} * 360 \text{ days} = 72000 \text{ units / year}$, the cost of a storage unit of goods per year with $1 = 0,25 * 41,75 \text{ € / unit} = 10,44 \text{ € / unit}$, planning horizon $T = 1 \text{ year}$.

However, there is the question of determining the cost of the consignment delivery c_s .

⁴ WILSON, R. H. (1934): A Scientific Routine for Stock Control, p. 116-128.

⁵ Ibid, p. 116-128.

We take the cost of delivery of goods' consignment with c_s as the sum of the initialization cost with $c_{s0} = 400$ € and the cost of delivery of one railroad car with the goods $c_{s1} = 1400$ €, i.e. $c_{s1} = 1800$ €. The optimal order size q_0 , calculated with the Wilson formula, will be 5240 units, which is greater than the capacity of one railroad car $q_v = 400$ units. In this case, it is necessary to determine at what number of railroad cars X the optimal order size q_0 , calculated with the Wilson formula, will be less than the capacity of X railroad cars? For this it is necessary to solve the inequality:

$$q_0 = \sqrt{\frac{2(c_{s0} + Xc_{s1})D}{c_1T}} \leq Xq_v \quad (3)$$

Solving the inequality (3), we get that it is necessary to deliver 121 railroad cars of goods at a time. We calculate the total costs for the year using the formula from the EOQ model⁶:

$$TC(X) = \frac{(c_{s0} + Xc_{s1})D}{Xq_v} + \frac{1}{2}c_1TXq_v, \quad (4)$$

The total costs for the year for the supply of 121 cars of goods at a time, calculated using the formula (4), are 505 183 €, which is more than in (1). Proceeding from (1), we will calculate the total costs for the year with the delivery of 121 railroad cars with goods at a time:

$$\begin{aligned} TC(121 \cdot 400) &= (121 \cdot 400 \cdot 41,75 + 400 + 1400 \cdot 121) \cdot 1,25 + \\ &+ (121 \cdot 400 \cdot 41,75 + 400 + 1400 \cdot 121) \cdot 1,25^{118/360} - \\ &- 8350 \cdot 1,25 - 8350 \cdot 1,25^{359/360} - \dots - 8350 \cdot 1,25^{1/360} = \\ &= 1\,728\,103 \text{ (€)} \quad (5) \end{aligned}$$

The total annual costs for the supply of 121 railroad cars of goods at a time, calculated using the formula (5), are equal to 1,728,103 €, which is more than in (1). Consequently, the option of supplying 121 railroad cars of goods at a time is not optimal. Moreover, since the result obtained using formula (5) is almost 3.5 times different from the result obtained using formula (4), one can speak of a low level of compliance of the EOQ model of the economic situation under consideration.

A number of studies⁷ consider the reason for the low adequacy of the EOQ model – in the construction of the model; the sums of money related to different points in time were formed. A. Slesarenko & A. Nestorenko proposed a new model of EOQ:

$$TC(t_s) = (c_s + p\mu t_s) \frac{(1+r)^{t_s}((1+r)^T - 1)}{(1+r)^{t_s} - 1} - \frac{p\mu((1+r)^T - 1)}{\ln(1+r)}, \quad (6)$$

where t_s is the time between deliveries, r is the interest rate per day, p is the unit price, μ - daily demand.⁸

Let's check the adequacy of the new EOQ model for the economic process under consideration. We calculate the total costs for the year using the formula (6) for a monthly supply of 15 railroad cars with goods and compare it with the result (1). In our case $t_s = 30$ days,

$$r = 1,25^{1/360} - 1 = 0,00062, \quad p = 41,75 \text{ €}, \quad \mu = 200 \text{ units.}$$

⁶ ЭДДОУС, М. (1997): Методы принятия решений, 590 p.

⁷ СЛЕСАРЕНКО, А. П. – НЕСТОРЕНКО, А. В. (2014): Разработка аналитических моделей оптимизации запасов информационной системы логистики предприятия, p. 62.

⁸ Ibid, p.63.

$$TC(30) = (400 + 15 * 1400 + 41,75 * 200 * 30) \frac{(1,00062)^{30} * 0,25}{(1,00062)^{30} - 1} - \frac{41,75 * 200 * 0,25}{0,00062} = 322844 \text{ (€)} \quad (7)$$

The result (7) coincided with the result (1), which confirms the high adequacy of the new EOQ model to the economic process under consideration.

Also, some researchers suggest an algorithm for determining the optimal size of an order and a number of vehicles⁹. Let us apply this algorithm to the problem under consideration:

Step 1.

We find the volume of the order using the formula:

$$q^* = \sqrt{\frac{2c_{S0}\mu}{(c_{S1}+p)r}} = \sqrt{\frac{2*400*200}{\left(\frac{1400}{400}+41,75\right)*0,00062}} = 2388. \quad (8)$$

Step 2.

We find the possible number of necessary vehicles (integer k from inequality (9)).

$$\frac{q^*}{q_V} - 1 \leq k < \frac{q^*}{q_V}. \quad (9)$$

$$4,97 \leq k < 5,97,$$

Therefore, k = 5.

Step 3.

We find the volume of the order using the formula:

$$q^{**} = \sqrt{\frac{2(c_{S0}+(k+1)c_{S1}q_V)\mu}{pr}} = \sqrt{\frac{2*(400+6*1400)*200}{41,75*0,00062}} = 11661. \quad (8)$$

Step 4.

Since $11661 > (5 + 1) * 400 = 2400$, we find the total cost using the formula (6) with k = 5 and k = 6.

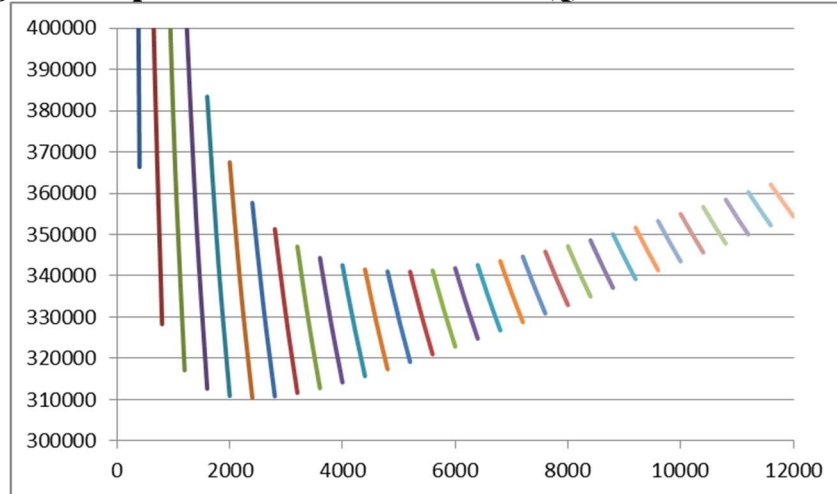
$$TC(10) = TC(k = 5) = (400 + 5 * 1400 + 41,75 * 200 * 10) \frac{(1,00062)^{10} * 0,25}{(1,00062)^{10} - 1} - \frac{41,75 * 200 * 0,25}{0,00062} = 310881 \text{ (€)}.$$

$$TC(12) = TC(k = 6) = (400 + 6 * 1400 + 41,75 * 200 * 12) \frac{(1,00062)^{12} * 0,25}{(1,00062)^{12} - 1} - \frac{41,75 * 200 * 0,25}{0,00062} = 310459 \text{ (€)}.$$

Since the total costs for the year when the shipment of goods is delivered by 6 railroad cars is less than by 5 railroad cars, the optimal order size is $q_0 = 6 * 400 = 2400$ units, for the delivery of which 6 railroad cars are needed (Figure 1).

⁹ Ibid, p.65.

Figure 1: Dependence of the total costs $TC(q)$ on the batch volume q

Thus, for the situation under consideration, the optimal logistics process has the following characteristics: it is necessary to bring 6 railroad cars of goods in quantity of 2400 units every 12 days. At the same time, the total costs for the implementation of the logistics process for the year will be 310.459 €, which will save 12.384 € for the year in comparison with the directive decision (1).

Conclusion

For successful integration into the economy of the European Union, Ukrainian enterprises need to optimize decision-making processes, including logistical processes, using a scientific, systemic approach. A large number of process parameters, many different factors that influence the processes of making managerial decisions, require the use of economic and mathematical models. At the same time, special attention needs to be given to checking the adequacy of the models used for real economic processes. The application of the new EOQ model, proposed by A. Slesarenko & A. Nestorenko¹⁰, will allow Ukrainian enterprises to determine the optimal parameters for the supply of goods in the international trade and, thereby, to reduce their costs.

References:

1. EU Ukraine Association Agreement (2012). [online]. [Cited 3. 5. 2018.] Available online: https://euroua.com/association/eu-ukraine-association-agreement_EN.pdf.
2. LAW OF UKRAINE (2018): Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Закон від 18.01.2018 № 2268-19. [online]. [Cited 3. 5. 2018.] Available online: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.
3. NESTORENKO, T. – NESTORENKO, O. – PELIOVA, J. (2017). Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine. Volume of Scientific Papers, “Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2017,” University of Economics in Bratislava, EKONOM: Bratislava, pp. 265 - 271, ISBN 978 – 80 – 225 – 4404 – 7. Available online: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2017/zbornik_proceedings.pdf.
4. WILSON, R. H. (1934): A Scientific Routine for Stock Control [Text] / R. H. Wilson // Harvard Business Review. – 1934. – Vol. 13. – P. 116-128.

¹⁰ СЛЕСАРЕНКО, А. П. – НЕСТОПЕНКО, А. В. (2014): Разработка аналитических моделей оптимизации запасов информационной системы логистики предприятия, р. 65.

5. СЛЕСАРЕНКО А. П. – НЕСТОРЕНКО А. В. (2014): Разработка аналитических моделей оптимизации запасов информационной системы логистики предприятия // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2014. – № 5/3 (71). – С. 61-66. ISSN 1729-3774, DOI: 10.15587/1729-4061.2014.27746.
6. ЭДДОУС, М. (1997): Методы принятия решений [Текст]: пер. с англ. / М. Эддоус, Р.Стэнсфилд. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 590 с.

Contacts:

prof. Tetiana Dubovyk, DrSc.

Department of Marketing and Advertising
Kyiv National University of Trade and Economics
19 Kioto Street
Kyiv 02156
Ukraine
e-mail: Tatiana_dubovik@i.ua

doc. Iryna Buchatska, PhD.

Department of Marketing and Advertising
Kyiv National University of Trade and Economics
19 Kioto Street
Kyiv 02156
Ukraine
e-mail: ira_buchatska@ukr.net

Olena Vasylenko

Department of Tourism
National Transport University
1 Omelyanovich-Pavlenko Street
Kyiv 01010
Ukraine
e-mail: mega-elena2017@ukr.net

OBMEDZENIE ZADLŽENIA DOMÁCNOSTÍ V PROSTREDÍ NÍZKYCH ÚROKOVÝCH MIER – PRÍPAD SLOVENSKA

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Cieľom príspevku je preskúmať expanziu na trhu úverov pre domácnosti na Slovensku a zhodnotiť pokusy Národnej banky Slovenska (NBS) smerujúce k tlmeniu tejto úverovej expanzie. Prvá časť príspevku popisuje vývoj úverov pre domácnosti na Slovensku po globálnej hospodárskej kríze, pričom zameriava sa najmä na rast úverov na bývanie. Druhá časť príspevku poskytuje prehľad opatrení NBS od roku 2014 až po súčasnosť. Posledná časť príspevku sa snaží zhodnotiť vplyv opatrení NBS na finančný trh, s dôrazom na posledné opatrenia, ktoré nadobudnú platnosť v júli 2018. Dáta bankového sektoru ukazujú, že prvé dva pokusy NBS mali iba limitovaný úspech a nevedeli výraznejšie spomaliť rast novo poskytnutých úverov. Zmenu môže priniesť zatiaľ posledná intervencia NBS z júna 2018, ktorá výraznejšie limituje poskytovanie úverov na bývanie a môže mať vplyv aj na vývoj cien na trhu s nehnuteľnosťami na Slovensku.

Kľúčové slová: úverová expanzia, úvery na bývanie, Národná banka Slovenska

The aim of the paper is to examine the credit expansion in the domestic lending market in Slovakia and to evaluate the attempts of the National Bank of Slovakia (NBS) to reduce this credit expansion. The first part describes the development of loans to households in Slovakia after the global economic crisis, focusing in particular on the growth of housing loans. The second part of the paper provides an overview of NBS measures from 2014 to the present. The last part of the paper seeks to evaluate the impact of NBS measures on the financial market, with emphasis on the latest measures coming into force in July 2018. The banking sector data show that the first two attempts of the NBS had only limited success and did not significantly slow down the growth of newly granted loans. The last intervention of the NBS announced in June 2018 can be a potential game-changer, as it significantly restricts the provision of housing loans and may also affect the development of prices on the real estate market in Slovakia.

Key words: credit expansion, housing loans, National Bank of Slovakia

JEL: G21, G28, E58

Úvod

Globálna hospodárska kríza z rokov 2008/2009 zmenila svetové hospodárstvo v mnohých ohľadoch. Jedným z najdôležitejších zmien bola výrazná zmena monetárnej politiky centrálnych bánk kľúčových štátov vo svetovom hospodárstve. Centrálné banky reagovali na hospodársku krízu výrazne expanzívnu monetárnou politikou, čím sa začala tzv. „dekáda lacných peňazí.“ Keďže na oživenie svetového hospodárstva nepostačilo ani zníženie základných úrokových mier na nulovú úroveň, centrálné banky (najmä Federálny rezervný systém USA a Európska centrálna banka) pristúpili k ďalším opatreniam, ktoré sú známe pod súhrnným pojmom kvantitatívne uvoľňovanie. O príspevku týchto opatrení k oživeniu svetového hospodárstva sa v ekonomickej vede vedú vášnivé debaty, faktom však je, že na finančných trhoch v mnohých štátoch došlo k expanzii úverov pre domácnosti s veľmi priaznivými úrokovými mierami.

Cieľom tohto príspevku je preskúmať túto úverovú expanziu na Slovensku a zhodnotiť pokusy Národnej banky Slovenska (NBS) smerujúce k tlmeniu tejto úverovej expanzie. Ide o veľmi zaujímavý prípad, keďže na ňom možno preskúmať možnosti tlmenia úverovej expanzie v prípade, ak centrálna banka nedisponuje nástrojmi monetárnej politiky. V prípade Slovenska je za monetárnu politiku zodpovedná Európska centrálna banka (ECB), takže NBS musela použiť alternatívne nástroje na riešenie rastúceho rizika na finančnom trhu.

Príspevok je členený na tri hlavné časti. Prvá časť popisuje vývoj úverov pre domácnosti na Slovensku po globálnej hospodárskej kríze, pričom sa zameriava najmä na rast úverov na bývanie. Druhá časť príspevku poskytuje prehľad opatrení NBS od roku 2014 až po súčasnosť. Posledná časť príspevku sa snaží zhodnotiť vplyv opatrení NBS na finančný trh, s dôrazom na posledné opatrenia, ktoré nadobudnú platnosť v júli 2018. Z metodologického hľadiska, práca vychádza najmä z dát a materiálov NBS a ECB.

1 Vývoj trhu úverov pre domácnosti na Slovensku po roku 2010

Pred vstupom do eurozóny patrilo Slovensko medzi krajiny s vyššími úrokovými mierami. Proces vstupu krajiny do eurozóny priniesol aj postupnú konvergenciu úrokových mier na Slovensku k jej úrokovej miere. Vstup Slovenska do eurozóny sa udial začiatkom roku 2009, teda v období, kedy už bola globálna finančná kríza v plnom prúde a práve dochádzalo k prechodu väčšiny krajín EÚ do hospodárskej recesie. ECB reagovala na tento hospodársky vývoj dynamickým znižovaním svojej základnej úrokovej miery. V deň vstupu Slovenska do eurozóny (1.1.2009) ECB práve uskutočnila ďalšie zníženie základnej úrokovej miery na úroveň 2,5 percent. Toto zníženie však nebolo zďaleka posledné, keďže na konci roka 2009 dosahovala základná úroková miera ECB už iba jedno percento a v ďalších rokoch sa znižovala postupne ďalej, až kým v roku 2014 nedosiahla de facto nulovú úroveň.

¹

Tabuľka 1: Vývoj základnej úrokovej miery ECB od roku 2009

Platné od	Výška
16.3.2016	0,00 %
10.9.2014	0,05 %
11.6.2014	0,15 %
13.11.2013	0,25 %
8.5.2013	0,50 %
11.7.2012	0,75 %
14.12.2011	1,00 %
9.11.2011	1,25 %
13.7.2011	1,50 %
13.4.2011	1,25 %
13.5.2009	1,00 %
8.4.2009	1,25 %
11.3.2009	1,50 %
21.1.2009	2,00 %
1.1.2009	2,50 %

Prameň: NBS (2018): Úrokové sadzby ECB.

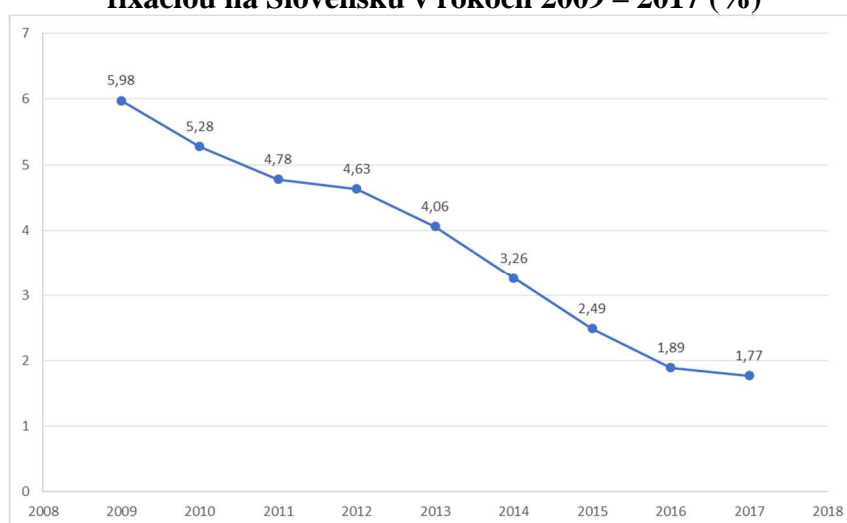
Zníženie základnej úrokovej miery ECB po roku 2009 sa premietlo aj do vývoja na slovenskom finančnom trhu. Komerčné banky pôsobiace na Slovensku začali znižovať úrokové miery svojho úverového portfólia, pričom najväčšími zmenami prešiel hypotekárny segment.

¹ NBS (2018): Úrokové sadzby ECB.

Situáciu dobre dokumentuje vývoj priemernej úrokovej miery novo poskytnutých hypoték v segmente s 1 až 5 ročnou fixáciou úrokov.² Kým v roku 2009 sa priemerná úroková miera týchto hypoték pohybovala na úrovni 5,98 percent, v roku 2017 to už bolo len 1,77 percent. Výrazné znižovanie úrokov hypoték nastalo hlavne po roku 2013, keď v tomto roku sa priemerné úrokové miery hypoték v danom segmente stále držali na úrovni štyroch percent (pozri graf 1).

Podobný vývoj bolo možné pozorovať v segmente spotrebných úverov. Kým v roku 2009 sa začiatková fixácia úrokovej sadzby novo poskytnutých spotrebných úverov na obdobie 1 až 5 rokov pohybovala na úrovni 10 až 11 percent, v prvom kvartáli roku 2018 poklesla začiatková fixácia až na úroveň 5,5 percent. K poklesu došlo aj v priemernej úrokovej miere spotrebiteľských úverov z úrovne 13 percent v roku 2009 na úroveň 10,5 percent koncom roku 2017.³

Graf 1: Vývoj priemernej úrokovej miery novo poskytnutých hypoték s 1 až 5 ročnou fixáciou na Slovensku v rokoch 2009 – 2017 (%)

Prameň: NBS (2018): Priemerné úrokové miery z úverov obchodných bánk.

Uvoľnené úverové podmienky vo svetovom hospodárstve viedli k nárastu zadlženosti. Na úrovni štátov G20 sa celkový objem dlhu v poslednej dekáde zvýšil z 75 miliónov USD na 135 miliónov USD. Zadlženosť síce rástla najrýchlejšie vo vládnom a firemnom sektore, v menšej miere možno tento rast pozorovať aj v sektore domácností.⁴ Situácia nie je odlišná ani v Slovenskej ekonomike, kde najrýchlejší rast zadlženosti dosiahol práve sektor domácností.

Z historického hľadiska patrili pritom slovenské domácnosti medzi najmenej zadlžené v rámci EÚ. Dôležitým faktorom je dedičstvo centrálnej plánovanej ekonomiky a jej následná transformácia po roku 1989. Po začatí procesu transformácie totiž mnohé slovenské domácnosti mohli odkúpiť svoje nehnuteľnosti v družstevnom alebo štátnom vlastníctve za výhodné podmienky, čo viedlo k tomu, že úvery na bývanie neboli v tomto období potrebné (a ani dostupné). Výsledkom tohto procesu je stav, že v súčasnosti až 90 percent domácností vlastní svoju nehnuteľnosť, čo je najvyššia miera v celej EÚ.⁵ Táto skutočnosť má však v sebe zakódovaný aj rast úverov na bývanie, keďže túžba po vlastníctve nehnuteľnosti v prípade mladších generácií vedie nevyhnutne k tomu, že budú siahnuť po hypotekárnych úveroch.

² Ide o najpopulárnejší produkt na slovenskom hypotekárnom trhu.

³ NBS (2018): Priemerné úrokové miery z úverov obchodných bánk.

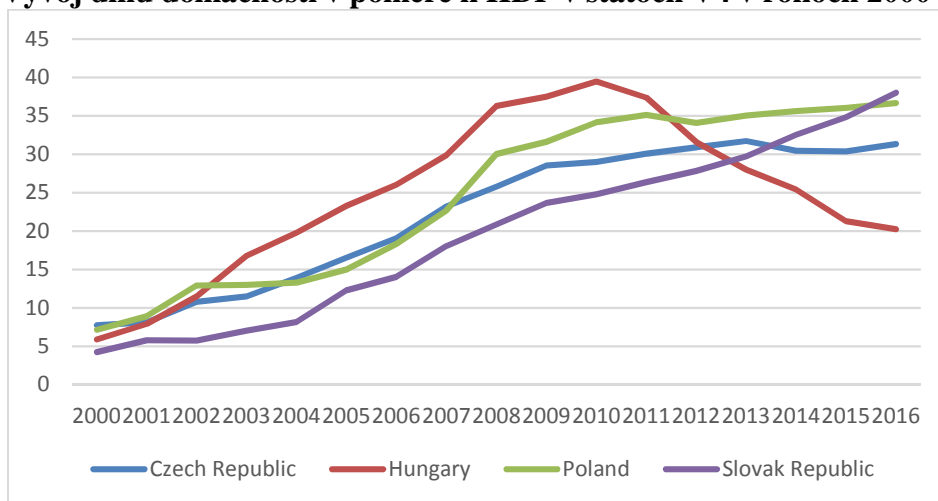
⁴ NBS (2017): Správa o finančnej stabilite k novembru 2017, s. 12.

⁵ MESSNER, T., ZAVADIL, T. (2014): Regional differences in household wealth across Slovakia, s. 12.

K tomuto prispieva aj málo rozvinutý segment nájomných bytov, pričom nájomné bývanie na Slovensku patrí medzi najmenej dostupné v rámci celej EÚ.

Rast zadlženosti slovenských domácností možno pozorovať po roku 2000, pričom dynamickejší nárast segmentu úverov pre domácnosti nastal až po roku 2003. Podľa údajov MMF tvoril dlh domácností v roku 2000 iba 4,2 percent HDP, a ešte aj v roku 2004 sa pohyboval pod hranicou 10 percent.⁶ Pre porovnanie, dlh slovenských domácností bol v pomere k HDP v danom momente najnižší v skupine štátov V4 (pozri graf 2). V nasledujúcom období však začalo obdobie dynamického rastu dlhu domácností. Tento rast trvá dodnes a nezastavila ho ani globálna finančná a hospodárska kríza v rokoch 2008/2009. V roku 2016 dosiahol dlh slovenských domácností úroveň 38 percent, čo je najvyššia úroveň v existencii samostatného Slovenska. V európskom porovnaní sú síce slovenské domácnosti ešte stále pomerne málo zadlžené (priemer EÚ sa pohybuje okolo 70 percent), ale znepokojujúca je dynamika rastu dlhu. Slovensko je jedinou krajinou v EÚ, v ktorej dlh domácností rástol nepretržite každým rokom od roku 2005.⁷ Vysokú dynamiku rastu dlhu slovenských domácností potvrdzuje aj porovnanie s ostatnými krajinami V4, keď dlh slovenských domácností v pomere k HDP postupne prekonal tak úroveň Maďarska (2013), ako i Českej republiky (2014) a Poľska (2016).

Graf 2: Vývoj dlhu domácností v pomere k HDP v štátoch V4 v rokoch 2000-2016 (%)

Prameň: IMF (2018): Global Debt Database.

Ako už bolo spomenuté, hlavným faktorom rastu zadlženosti slovenských domácností boli v poslednej dekáde úvery na bývanie. Kombinácia rýchlo klesajúcich úrokových mier a postupne zlepšujúcej sa makroekonomickej situácie zlepšila očakávania domácností a rozšírila dostupnosť bývania. Dôležité bolo najmä zlepšenie situácie na trhu práce po roku 2013, ktoré zvýšilo ochotu slovenských domácností zadlžiť sa. Samozrejme, dôležitú úlohu v úverovej expanzii hrali aj slovenské komerčné banky, ktoré sa snažili riešiť výpadok úrokových výnosov spôsobený poklesom úrokov zvýšením objemu poskytnutých úverov.⁸ Zjednodušene možno povedať, že zmeny tak na strane dopytu ako aj na strane ponuky viedli k rekordnému rastu poskytnutých úverov na bývanie na slovenskom finančnom trhu. Na konci roku 2017 dosiahli tieto úvery úroveň 24,7 miliárd eur, čo tvorilo zhruba tri štvrtiny všetkých úverov poskytnutých slovenským domácnostiam.⁹

⁶ IMF (2018): Global Debt Database.

⁷ NBS (2017): Správa o finančnej stabilite k novembru 2017.

⁸ RYCHTÁRIK, S. (2015): Zadlžovanie domácností, s. 15.

⁹ NBS (2017): Správa o stave a vývoji finančného trhu za rok 2017.

2 Kroky NBS smerujúce k tlmeniu rastu úverov domácnostiam

Národná banka Slovenska v rámci politiky obozretnosti na makroúrovni sleduje aj vývoj situácie na domácom finančnom trhu, keďže sa snaží zabrániť vzniku nadmerných rizík, ktoré by mohli viesť k problémom, prípadne až ku kríze na finančnom trhu. V tomto kontexte bolo možné pozorovať prvé kritické poznámky zo strany NBS ohľadom rýchleho rastu dlhu slovenských domácností už v roku 2013. Analytici NBS v novembri 2013 konštatovali, že tempo rastu retailových úverov je príliš vysoké, a preto je potrebné, aby ďalšie úvery boli poskytované obozretné, „najmä s ohľadom na hodnotu poskytnutého zabezpečenia a dostatočného vankúša pre prípad zvýšenia úverových splátok alebo poklesu príjmu.“¹⁰ V tom čase však centrálna banka zostala iba pri slovných upozorneniach, keďže ešte necítila potrebu zasiahnuť na finančnom trhu priamo.

Situácia sa začala meniť v roku 2014, keď rast úverov na bývanie na slovenskom trhu ďalej akceleroval. Vedenie NBS sa rozhodlo, že prišiel čas na priamejší zásah, čoho výsledkom bolo *Odporúčanie NBS č. 1/2014 zo 7.októbra 2014 v oblasti politiky obozretnosti na makroúrovni k rizikám spojeným s vývojom na trhu retailových úverov*. Ako naznačuje názov textu, zatiaľ išlo iba o súbor odporúčaní pre banky pôsobiace na slovenskom finančnom trhu s cieľom predísť kumulácii rizík týchto bánk a pre ich klientov v budúcnosti. Treba však dodať, že NBS očakávalo, že slovenské banky tieto odporúčania budú implementovať, o čom svedčí aj odporúčaný časový harmonogram implementácie pripravený centrálnou bankou.

Dá sa povedať, že základným motívom odporúčaní bolo zvýšenie obozretnosti zo strany bánk pri poskytovaní úverov domácnostiam. NBS najviac znepokojovalo poskytovanie úverov na bývanie s vyššou hodnotou podielu objemu poskytnutého úveru k hodnote jeho zabezpečenia (tzv. loan to value alebo LTV). Slovenské banky bežne poskytovali úvery vo výške 100 percent hodnoty nehnuteľnosti, čo môže byť v prípade zhoršených makroekonomických podmienok problematické pre domácnosti s týmto typom úveru. NBS preto navrhovala postupné obmedzenie úverov s LTV hodnotou nad 90 percent. Z ďalších odporúčaní možno vyzdvihnúť nutnosť zachovať obozretnosť pri oceňovaní nehnuteľnosti, dôkladnejšie hodnotenie schopnosti klienta splácať úver a overovať ich príjem, vykonávanie stresového testovania klientov alebo obozretné využívanie sprostredkovateľov pri poskytovaní úverov.

Implementácia odporúčaní NBS bola naplánovaná na rok 2015, možno však konštatovať, že zmeny navrhované centrálnou bankou nepriniesli výraznejšie zmeny na trhu úverov pre domácnosti. V máji roku 2016 museli analytici NBS skonštatovať, že aj keď v roku 2015 došlo k miernemu spomaleniu tempa rastu úverov pre domácnosti, ich prílev sa stále pohyboval blízko historickým maximám. Kľúčovú úlohu na raste úverov hrali stále úvery na bývanie, ktoré aj v roku 2015 rástli najvyšším tempom v celej EÚ. Aj keď opatreniami z roku 2014 NBS podarilo výrazne obmedziť poskytovanie úverov na bývanie s LTV hodnotou 100 percent, analytikov znepokojovalo, že sa zvyšovala koncentrácia úverov s LTV hodnotou 90 percent (tieto už NBS nelimitovala).¹¹

Keďže dynamický rast úverov na bývanie pokračoval aj v druhom polroku 2016, NBS sa rozhodla opäť aktívne zasiahnuť na trhu úverov pre domácnosti. V tomto prípade pritom už nešlo iba o odporúčania, ale o zavedenie regulácie, ktoré retailové banky museli dodržiavať. *Opatrenia v oblasti obozretného poskytovania úverov na bývanie platné od 1. januára 2017* priniesli sprísnenie poskytovania úverov, ktoré boli ohraničené dvoma spôsobmi. Prvým opatrením NBS bol tlak na zníženie LTV hodnoty poskytovaných úverov na bývanie, pričom centrálna banka chcela výraznejšie znížiť počet úverov s LTV hodnotou nad 80 percent. Nové pravidlá stanovovali, že v každom štvrtí roku môžu úvery s LTV hodnotou nad 90 percent tvoriť iba 10 percent z celkovej sumy poskytnutých úverov a úvery s LTV hodnotou nad 80 percent sa postupne majú obmedziť na 40 percent z celkovej sumy poskytnutých úverov.

¹⁰ NBS (2013): Správa o finančnej stabilite k novembru 2013, s. 5.

¹¹ NBS (2016): Správa o finančnej stabilite k máju 2016, s. 26-28.

Opatrenia NBS z decembra 2016 priniesli dôležitú zmenu aj pre samotné domácnosti, ktoré dostali limit na poskytované úvery, ktorý je meraný ukazovateľom schopnosti splácať. Tento ukazovateľ porovnáva splátky všetkých finančných záväzkov s čistými príjmami zníženého o životné minimum. Cieľom tohto opatrenia je zabezpečiť, to aby domácnostiam zostali finančné rezervy aj po splátkach úverov, čím zlepšuje ich finančnú stabilitu. NBS chcela tento limit postupne znižovať, s tým, že po 1. júli 2018 môžu celkové splátky úverov jednotlivca tvoriť maximálne 80 percent čistých príjmov znížených o životné minimum. Táto zmena mala zabezpečiť, že prípadné zvýšenie úrokových mier v budúcnosti neohrozí finančnú stabilitu domácností a nespôsobí im neriešiteľné finančné problémy.

Druhý zásah NBS na trhu úverov pre domácností síce priniesol čiastočné zníženie rizík, ale v konečnom dôsledku nedokázal spomaliť rast poskytovaných úverov. Práve naopak, silná medializácia nových pravidiel a marketingové kampane bánk viedli k ešte rýchlejšiemu rastu objemu novo poskytovaných úverov. Keďže stále pretrvávalo obdobie nízkych úrokových mier v eurozóne, ani obmedzenia NBS nedokázali výraznejšie ovplyvniť vývoj trhu úverov na bývanie. Na konci roku 2017 už boli slovenské domácnosti najviac zadlžené v celom regióne strednej a východnej Európy.¹²

S týmto stavom NBS nebola spokojná, a preto na jar 2018 pripravila nové obmedzenia poskytovania úverov na bývanie. Tieto opatrenia predstavujú najsilnejší zásah centrálnej banky na trh úverov pre domácností a vstúpili do platnosti 1. júla 2018. *Opatrenie Národnej banky Slovenska č. 7/2018 z 29. mája 2018, ktorým sa mení a dopĺňa opatrenie Národnej banky Slovenska č. 10/2016, ktorým sa ustanovujú podrobnosti o posúdení schopnosti spotrebiteľa splácať úver na bývanie* zavádza prísnejšie limity najmä na úvery na bývanie, pričom najkontroverzejším opatrením je limitovanie maximálnej výšky poskytnutého úveru na základe ukazovateľa celkovej zadlženosti k príjmu. Tento ukazovateľ porovnáva celkovú zadlženosť klienta (suma poskytnutého úveru a už existujúcich úverov) s jeho ročnými čistými príjmami.

Ide vlastne o zavedenie maximálneho stropu na poskytnuté úvery na úrovni osemnásobku čistého ročného príjmu klienta. NBS síce ponecháva istú voľnosť aj pre poskytovanie úverov nad týmto stropom, podiel týchto úverov však bude v nasledujúcom roku postupne klesať. Po 1. júli roku 2019 iba 10 percent poskytnutých úverov môže presiahnuť stanovenú hranicu, pričom polovica z toho bude určená pre mladých ľudí do 35 rokov s príjmom nepresahujúcim 1,3-násobok priemernej mzdy. NBS pri tomto opatrení argumentuje existenciou podobnej regulácie aj v iných európskych krajinách, pričom upozorňuje, že limity v týchto krajinách sú často prísnejšie.¹³

NBS pritom pokračuje aj v sprísňovaní limitov pre pomer úveru k hodnote nehnuteľnosti. Pred 1. júlom 2018 mohli úvery, ktoré presahujú 80 percent hodnoty založenej nehnuteľnosti, tvoriť najviac 40 percent nových úverov. Počas nasledujúcich 12 mesiacov sa tento limit bude postupne znižovať, a po 1. júli 2019 budú môcť tieto úvery tvoriť najviac 20 percent nových úverov. Zároveň, po 1. júli 2018 sa ruší možnosť poskytovať úvery nad 90 % hodnoty nehnuteľnosti. Týmto opatrením sa centrálna banka snaží o udržateľný vývoj na trhu úverov na bývanie a o zníženie rizika vzniku cenových nerovnováh na trhu nehnuteľností. Vysoké hodnoty LTV môžu spôsobiť problémy pri prípadnom poklese cien nehnuteľností tak pre spotrebiteľa, ako aj pre veriteľa. Ak spotrebiteľ zlyhá v splácaní úveru, jeho nehnuteľnosť nemusí postačovať na vyplatenie úveru a je vystavený exekučnému konaniu.¹⁴

¹² NBS (2017): Správa o finančnej stabilite k novembru 2017, s. 5.

¹³ NBS (2018): Najčastejšie otázky k zmenám podmienok poskytovania úverov od 1. júla 2018.

¹⁴ NBS (2018): Najčastejšie otázky k zmenám podmienok poskytovania úverov od 1. júla 2018.

3 Vplyv opatrení NBS na vývoj trhu úverov pre domácnosti

Pohľad na opatrenia NBS, ktorými sa od roku 2014 snažila tlmieť rast poskytovania úverov pre domácnosti, ukazuje, že hlavným cieľom snaženia centrálnej banky bolo (a stále je) obmedziť poskytovanie úverov na bývanie. Je to pochopiteľné, keďže tento typ úveru tvorí rozhodujúcu časť úverov pre domácnosti a práve ich dlhá doba splácania je rizikovým faktorom do budúcnosti. Aj keď takmer všetky úvery na bývanie majú fixáciu úrokovej miery na obdobie niekoľko rokov, po konci súčasnej éry „lacných peňazí“ musia domácnosti rátať s rastúcimi úrokovými mierami a mesačnými splátkami. Ak sa toto skombinuje s negatívnou ekonomickou konjunktúrou (stagnácia alebo kríza), môže to spôsobiť rast počtu nesplácaných úverov. Podobný jav bolo možné pozorovať v USA v čase globálnej finančnej krízy v rokoch 2007 a 2008, kedy zlyhávanie rizikových hypoték bolo jedným z dôležitých faktorov jej vzniku. Je pochopiteľné teda, že NBS sa snaží tlmieť riziká a predchádzať podobnej situácii na Slovensku.

Už bolo naznačené, že opatrenia NBS doteraz neprinesli úplný očakávaný efekt. Aj keď došlo k určitým korekciám, trh úverov pre domácnosti sa doteraz novým podmienkam vždy prispôbil a rast poskytovaných úverov pokračoval naďalej. To vyplýva z faktu, že nástroje použité centrálnou bankou zatiaľ neboli príliš obmedzujúce a nedokázali prebiť spoločný vplyv nízkych úrokových mier a historicky najlepšieho stavu trhu práce na Slovensku. Mnohé domácnosti zhodnotili, že pri súčasnom nastavení úrokových mier majú na dosah kúpu nehnuteľnosti, pričom alternatíva nájomného bývania je v mnohých lokalitách Slovenska *de facto* neexistujúca.

Rastúci dopyt po nehnuteľnostiach vyvolaný dostupnými úvermi na bývanie v posledných rokoch viedol aj k stálemu rastu cien nehnuteľností. Dostupné dáta NBS potvrdzujú, že od prvého kvartálu roku 2016 dochádza k rýchlejšiemu rastu cien nehnuteľností, pričom tento trend pretrváva až dodnes. Rast cien nehnuteľností zrýchlil aj v prvom kvartáli roku 2018, keď medziročný rast cien predstavoval 4,8 percent. Ceny nehnuteľností pritom rástli v každom regióne Slovenska a postupne sa začínajú približovať maximám dosiahnutých v roku 2008.¹⁵ Aj keď sa NBS v súčasnosti ešte neobáva vzniku cenovej bubliny, aj rastúce ceny nehnuteľností hrali úlohu v pokusoch o utlmenie rastu úverov na bývanie.

Zmenu na trhu však môžu priniesť nariadenia NBS platné od 1. júla 2018. Limitujúcim prvkom je najmä strop na úrovni osemnásobku čistého ročného príjmu klienta, ktorý postihne primárne záujemcov o úver, ktorí si plánujú zaobstarať nehnuteľnosť v Bratislavskom kraji. Podľa údajov NBS sa cena jedného metra štvorcového v tomto kraji pohyboval v prvom kvartáli roku 2018 na úrovni 1 945 eur, čo takmer dvojnásobok cien ďalších dvoch najdrahších krajov na Slovensku (Košický kraj – 1 073 eur a Trnavský kraj 1 000 eur).¹⁶ To znamená, že aj pri najvyššej priemernej mzde na Slovensku (hrubá mzda 1200 eur) bude bezdetný a slobodný žiadateľ v Bratislavskom kraji po novom môcť požičať najviac 86 592 eur, čo mu bude pri súčasných cenách postačovať iba na 56,8 metrov štvorcových (pozri tabuľku 2).¹⁷ Samozrejme, v prípade manželského páru, v ktorom obaja pracujú, sa počet metrov štvorcových zdvojnásobuje, situáciu však môže komplikovať narodenie dieťaťa a následná rodičovská dovolenka.

Situáciu mladých rodín komplikuje aj limit na hypotéky iba vo výške 80 percent hodnoty nehnuteľnosti. Znamená to, že klient musí zvyšných 20 percent kúpnej ceny vykryť vlastnými úsporami, alebo siahnuť po alternatívnom financovaní napríklad prostredníctvom menej výhodného spotrebného úveru. Takéto možnosti budú však dostupné skôr pre bonitnejších klientov s vyššími príjmami. Opäť raz pritom platí, že sťaženú situáciu budú mať najmä mladí ľudia s nízkymi úsporami v Bratislavskom kraji. Tu sa zmeny môžu premietnuť aj

¹⁵ NBS (2018): Vývoj cien nehnuteľností na bývanie na Slovensku v 1. štvrtroku 2018.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ ŠTALMACH KUŠNÍROVÁ, M. (2018): Získať úver bude ešte ťažšie, Národná banka zavádza strop na dlhy.

do toho, že porastie záujem o staršie byty, keďže limitované hypotéky sťažia prístup k novostavbám.¹⁸

Tabuľka 2: Vývoj maximálneho úveru na bývanie na základe nových pravidiel NBS (euro a m²)

	Priemerná mzda	Maximálny úver	Výmera bytu
Bratislavský kraj	1 200	86 592	56,82
Trnavský kraj	890	65 760	86,53
Trenčiansky kraj	895	66 048	111,57
Nitriansky kraj	789	58 944	111,98
Žilinský kraj	855	63 360	91,2
Banskobystrický kraj	807	60 192	102,93
Košický kraj	869	64 320	76,57
Prešovský kraj	734	55 296	85,76

Prameň: ŠTALMACH KUŠNÍROVÁ, M. (2018): Získať úver bude ešte ťažšie, Národná banka zavádza strop na dlhy.

V rovine hospodárskej politiky prebieha debata o primeranosti zásahov NBS na trhu úverov pre domácnosti. Kritici (najmä posledného) zásahu NBS hovoria o zbytočnom sťažení prístupu domácnosti k úverom na bývanie, pričom argumentujú ekonomickou slobodou. Na druhej strane, NBS argumentuje nedostatočnou finančnou gramotnosťou domácností, ktoré často nevedia úplne odhadnúť finančné riziko, ktoré na seba berú pri výbere úveru. Aktivita komerčných bánk im v tomto rozhodovaní nie vždy pomáha, keďže motivácia bánk je odlišná a smeruje k maximalizácii množstva poskytnutých úverov. Po dekáde výrazne expanzívnej monetárnej politiky si domácnosti často neuvedomujú nástrahy vyšších úrokových mier, pričom je veľmi pravdepodobné, že Európska centrálna banka začne v nasledujúcich mesiacoch úrokové miery postupne zvyšovať. NBS priamy dosah na monetárnu politiku nemá, používa teda iné nástroje na zmiernenie možných budúcich rizík na slovenskom finančnom trhu.

Záver

Kombinácia expanzívnej monetárnej politiky v eurozóne a zlepšujúcej sa hospodárskej konjunktúry na Slovensku po roku 2013 viedla k výraznému nárastu zadĺženia slovenských domácností, pričom najdôležitejšiu úlohu v tomto procese zohrávali úvery na bývanie. NBS sa v rámci politiky obozretnosti na makroúrovni snažila opakovanými zásahmi na finančnom trhu tlmiť rast úverov poskytovaných domácnostiam, ale až do súčasného momentu bez väčších úspechov. Napriek viacerým zásahom NBS rástol segment úverov na bývanie kontinuálne od roku 2012, pričom tento rast pokračoval aj v prvom kvartáli roku 2018. Tento vývoj viedol k ďalším opatreniam zo strany NBS, ktoré nadobúdajú účinnosť postupne po 1. júli 2018. Ide pritom o najvýraznejšie obmedzenia v oblasti úverov na bývanie, keď najmä kombinácia zavedenia úverového stropu pre domácnosti a zníženia hodnoty úveru na 80 percent hodnoty nehnuteľnosti môže výraznejšie obmedziť rast zadĺženosti domácností. V súčasnosti však ešte príliš skoro hodnotiť dôsledky týchto opatrení, ich vplyv na slovenskom finančnom trhu sa naplno prejaví až v roku 2019.

Použitá literatúra:

1. IMF (2018): Global Debt Database. [online]. In: *Webové sídlo IMF*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/GDD>.

¹⁸ INVESTUJEME.SK (2018): Nové pravidlá pri hypotékach postihnú najviac Bratislavčanov.

2. INVESTUJEME.SK (2018): Nové pravidlá pri hypotékach postihnú najviac Bratislavčanov. In: *Investujeme.sk*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.investujeme.sk/clanky/nove-pravidla-pri-hypotekach-najviac-postihnu-bratislavcanov/>.
3. MESSNER, T. – ZAVADIL, T. (2014): Regional differences in household wealth across Slovakia. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2014.
4. NBS (2013): Správa o finančnej stabilite k novembru 2013. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2013.
5. NBS (2016): Správa o finančnej stabilite k máju 2016. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2013.
6. NBS (2017): Správa o finančnej stabilite k novembru 2017. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2017.
7. NBS (2017): Správa o stave a vývoji finančného trhu za rok 2017. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2018.
8. NBS (2018): Najčastejšie otázky k zmenám podmienok poskytovania úverov od 1. júla 2018. [online]. In: *Webové sídlo NBS*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: https://www.nbs.sk/sk/informacie-pre-media/tlacove-spravy/detail-spravy/_najcastejsie-otazky-k-navrhovany-m-zmenam-podmienok-poskytovania-uverov/bc.
9. NBS (2018): Priemerné úrokové miery z úverov obchodných bánk. [online]. In: *Webové sídlo NBS*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/financne-trhy/urokove-sadzby/priemerne-urokove-miery-z-uverov-obchodnych-bank>.
10. NBS (2018): Úrokové sadzby ECB. [online]. In: *Webové sídlo NBS*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/financne-trhy/urokove-sadzby/urokove-sadzby-ecb>.
11. NBS (2018): Vývoj cien nehnuteľností na bývanie na Slovensku v 1. štvrtroku 2018. [online]. In: *Webové sídlo NBS*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie-podla-krajov>.
12. RYCHTÁRIK, S. (2015): Zadlžovanie domácností. In: *Biatec*, 2015, č. 3, s. 14-18.
13. ŠTALMACH KUŠNÍROVÁ, M. (2018): Získať úver bude ešte ťažšie, Národná banka zavádza strop na dlhy. In: *SME*, [Citované 5. 7. 2018.] Dostupné na internete: <https://ekonomika.sme.sk/c/20817019/ziskat-uver-bude-este-tazsie-narodna-banka-zavadza-strop-na-dlhy.html>.

Kontakt:

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: tomas.dudas@euba.sk

SOCIO-EKONOMICKÉ DÔSLEDKY RASTÚCEJ PODPORY POPULISTICKEJ RADIKÁLNEJ PRAVICE

Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

Dôsledky rastúcej podpory populistického radikálneho praveho sú v relevantnej literatúre stále nedostatočne preskúmanou oblasťou, väčšina autorov sa totiž v súvislosti s touto straníckou rodinou venuje vysvetľovaniu príčin tohto fenoménu, prípadne analyzovaniu štruktúry a volebných motívov elektorátu. Socio-ekonomická politika nie je síce považovaná za prioritnú oblasť záujmu populistických radikálnych strán, avšak jej význam vzhľadom na snahu o stabilizáciu volebnej podpory i proletarizáciu elektorátu populistických radikálnych strán rastie. Na základe analýzy údajov z expertnej štúdie Chapel Hill Survey sme potvrdili viaceré predpoklady týkajúce sa socio-ekonomickej agendy strán populistického radikálneho praveho – konštatovali sme jej druhoradý, aj keď rastúci význam, jej nekoherentnosť v rámci tejto straníckej rodiny, ako aj výrazný odklon od pôvodne neoliberalných pozícií. Špecifická kombinácia pravicovej socio-kultúrnej a ľavicovej socio-ekonomickej agendy je atraktívna z pohľadu voličov, ale ako sme ilustrovali na viacerých konkrétnych prípadoch, pri súčasnej konštelácii straníckych systémov v Európe sa presadzuje len ťažko.

Kľúčové slová: populistická radikálna pravica, socio-ekonomická politika, expertná štúdia Chapel Hill Survey

Assessing the consequences of the growing support for populist radical right parties still remains an underresearched area in the relevant literature on this party family. Most of the authors are focusing on explaining the causes of this phenomenon or analysing the electorate structure and electoral motives of the radical right constituencies. While socio-economic policy is not considered a priority area of interest for populist radical parties, its importance is growing, given the efforts to stabilize their electoral support and also due to the proletarianization of their electorates. Based on the analysis of the Chapel Hill Survey, we have confirmed a number of assumptions about the socio-economic agenda of the populist radical right. We found that economics remains a secondary issue to the populist radical right, although its importance is growing. However, a significant departure from the originally neoliberal positions can be observed within this party family and a relatively high level of incoherence as well. The specific combination of a right-wing socio-cultural and a left-wing socio-economic agenda may be attractive for voters, but as illustrated on several concrete cases, it can only hardly be implemented within the context of the current European party systems.

Key words: populist radical right, socio-economic policy, Chapel Hill Survey

JEL: F52, F59

Úvod

Literatúra o populistickom radikálnom pravom sa ešte stále do veľkej miery zaoberá predovšetkým hľadaním príčin jej rastúcej popularity, skúmaním štruktúry a volebných motívov jej elektorátu. Oveľa menšia časť literatúry sa venuje dôsledkom rastúcej (volebnej) podpory tejto straníckej rodiny. Kým vo verejnosti rezonuje najmä otázka, do akej miery možno na rastúcu podporu krajného praveho nazerať ako na patologický jav, ohrozujúci samotnú

podstatu liberálno-demokratických režimov, vo vedeckej komunite sa pozornosť venuje aj niektorým ďalším partikulárnym témam. Napríklad v komparatívnej politológii sa rieši najmä otázka, ako rastúca podpora populistckej radikálnej pravice mení podobu straníckej súťaže i samotných straníckych systémov. Predmetom záujmu politológov ale aj expertov na politický diskurz i komunikáciu vo všeobecnosti, je zasa spôsob, akým populistická radikálna pravica ovplyvňuje verejný diskurz a do akej miery dokáže určovať jeho dominantné témy. A v neposlednom rade je tu aj otázka, do akej miery má populistická radikálna pravica schopnosť ovplyvňovať podobu rôznych verejných politík, či už z pozície vládnej strany alebo ako opozičná strana. Najčastejšie analyzovanou oblasťou verejnej politiky je vzhľadom na dominanciu nativizmu v ideológii týchto strán imigračná politika. Predmetom tohto článku je však vplyv populistckej radikálnej pravice v oblasti socio-ekonomickej politiky, ktorá nie je obvykle považovaná za oblasť prioritného záujmu týchto strán. Hlavne v obdobiach, keď témy migrácie a bezpečnosti nedominujú politickému diskurzu, môže význam ekonomických motívov voľby rásť, a to najmä vo voličských skupinách s vyššou mierou ekonomickej a sociálnej deprivácie. Napriek tomu, že socio-ekonomicke otázky sú považované v súvislosti s úspechom populistických radikálnych strán za druhoradé, možno sa oprávnene domnievať, že v dôsledku proletarizácie elektorátu týchto strán bude ich význam rásť. Kým pred hospodárskou a finančnou krízou strany radikálnej pravice získavali voličov najmä vďaka svojim odmietavým postojom k imigrácii či európskej integrácii, po kríze čelili výzve výraznejšie sa profilovať aj v otázkach ekonomickej a sociálnej politiky, zamestnanosti či redistribúcie. Afonso a Rennwald v tejto súvislosti zistili nárast počtu vyjadrení týkajúcich sa sociálneho štátu a redistribúcie v programoch francúzskej, talianskej, rakúskej či švajčiarskej populistckej radikálnej pravice.¹

V prvej časti článku sa zaoberáme charakterom socio-ekonomickej agendy populistckej radikálnej pravice, významnými zmenami v tejto agende, ku ktorým došlo v posledných dekádach, ako aj koherentnosťou postojov politických strán patriacich do tejto straníckej rodiny. V druhej časti článku sa zaoberáme konkrétnymi príkladmi strán populistckej radikálnej pravice, ktoré mali možnosť ovplyvňovať podobu socio-ekonomickej politiky štátu z pozície vládnej strany alebo z pozície strany, ktorá poskytuje parlamentnú podporu menšinovej vláde. Na základe týchto príkladov prezentujeme závery ohľadom schopnosti týchto strán ovplyvňovať socio-ekonomicke politiku vlády a upozorňujeme na niektoré rozdiely medzi pôsobením týchto strán v západnej a strednej a východnej Európe.

1 Socio-ekonomicke agenda populistckej radikálnej pravice

Populistická radikálna pravica predstavuje podľa popredného odborníka na krajnú pravicu, Casa Muddeho, dominantný prúd v rámci širšie definovanej straníckej rodiny krajnej pravice. Minimálnou definíciou, čiže kľúčovou ideologickou črtou populistckej radikálnej pravice (PRP) je *nativizmus*, teda kombinácia xenofóbie a nacionalizmu, ktorá sa prejavuje ako snaha o vytvorenie monokultúrneho štátu. Druhou črtou populistckej radikálnej pravice je *autoritárstvo*, ktoré sa prejavuje ako viera v hierarchicky usporiadanú spoločnosť, v ktorej sa právo a poriadok striktné vynucujú disciplínou. Treťou ideologickou črtou tejto straníckej rodiny je *populizmus*, ktorý vychádza z myšlienky, že spoločnosť je rozdelená na dve homogénne skupiny – „nepoškvrnený ľud“ a „skorumpované elity,“ ktoré sú v antagonistickom vzťahu. Kombinácia nativizmu, autoritárstva a populizmu tak definuje stranícku rodinu populistckej radikálnej pravice.²

Literatúra o populistckej radikálnej pravici (ďalej len PRP) sa ešte stále do veľkej miery zaoberá predovšetkým hľadaním príčin jej rastúcej popularity a skúmaním štruktúry jej

¹ Bližšie pozri: AFONSO, A. – RENNWALD, L. (2016): The Changing Welfare State Agenda of Radical Right Parties in Europe.

² MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 15-26.

elektorátu. Podstatne menej autorov sa doteraz zaoberalo vplyvom týchto politických strán na rôzne aspekty politického a spoločenského života. Zásadnou ostáva najmä otázka, či tieto strany závažným spôsobom ohrozujú európske liberálne demokracie.³ Z perspektívy komparatívnej politológie sa autori zaoberajú najmä vplyvom strán populistickej radikálnej pravice na stranícke systémy príslušných krajín. Je zaujímavé, že kým niektorí označujú tieto strany za hybnú silu súčasnej transformácie západoeurópskych straníckych systémov,⁴ iní tvrdia, že pôsobenie strán PRP zásadne nezmenilo fungovanie týchto straníckych systémov.⁵ Pokiaľ ide o dosah strán PRP na konkrétne verejné politiky, väčšina autorov sa doposiaľ sústredila na skúmanie ich schopnosti ovplyvniť podobu migračných a integračných politík, ktoré sú považované za ich hlavné domény.⁶ Zatiaľ sa však relatívne malý počet autorov zaoberal (potenciálnym) vplyvom týchto strán v oblasti socio-ekonomickej politiky. To je spôsobené najmä tým, že socio-ekonomická agenda je v prípade týchto strán obvykle považovaná za druhoradú. Tento predpoklad potvrdzujú aj údaje z expertnej štúdie *Chapel Hill Survey* (ďalej len CHES), v rámci ktorej hodnotia experti ideologické ukotvenie a postoje európskych politických strán v najdôležitejších oblastiach verejnej politiky.⁷ V Tabuľke 1 vidíme, do akej miery sú socio-ekonomické otázky dôležité pre jednotlivé stranícke rodiny. Z údajov vyplýva, že najmenej dôležité sú socio-ekonomické otázky práve pre strany populistickej radikálnej pravice. Naopak, socio-ekonomické témy dominujú v ideológii a programe radikálnej ľavice.

Tabuľka 1 Dôležitosť socio-ekonomickej agendy pre jednotlivé stranícke rodiny

Stranícka rodina	Ekonomika	Dane	Deregulácia	Redistribúcia
Populistická radikálna pravica	5,27	4,80	4,25	4,94
Konfesionálne strany	5,30	4,54	3,91	5,39
Zelení	6,21	5,87	5,25	5,86
Regionalistické strany	6,46	5,62	4,73	5,07
Agrárne/centristické strany	6,97	5,41	5,14	5,79
Kresťanskí demokrati	7,21	6,21	5,64	5,63
Konzervatívci	7,44	6,17	5,85	5,13
Liberáli	7,55	6,63	6,10	5,68
Socialisti	7,80	6,68	5,50	6,82
Radikálna ľavica	8,24	7,58	6,32	8,64
Celkový priemer	7,07	6,18	5,46	5,90

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015) doplnená o údaje za Švajčiarsko, Nórsko, Ukrajinu a kandidátske krajiny z *Chapel Hill Survey 2014* a *Chapel Hill Candidate Survey* (Polk et al., 2017).

Poznámka 1: Dôležitosť jednotlivých tém bola hodnotená na škále od 0 (vôbec nie je dôležité) do 10 (extrémne dôležité).

Poznámka 2: V CHES uvádzaná stranícka rodina Radikálnej pravice bola upravená a premenovaná na Populistickú radikálnu pravicu na základe výsledkov dizertačnej práce autorky pod názvom Socio-ekonomické príčiny a dôsledky vzostupu európskej krajnej pravice. Detailnejšie informácie sú k dispozícii u autorky.

Poznámka 3: Keďže v sledovanom období (1999-2014) sa význam ekonomických tém hodnotil len v roku 2014 a význam otázok spojených s dereguláciou, daňovým zaťažením a redistribúciou len v rokoch 2006 a 2010, nevieme na základe údajov z CHES zhodnotiť, či došlo v sledovanom období k nejakej signifikantnej zmene.

³ Pozri napr. ALBERTAZZI, D. – MÜELLER, S. (2013): Populism and liberal democracy: Populists in government in Austria, Italy, Poland and Switzerland alebo MUDDE, C. (2004): The populist Zeitgeist.

⁴ KRIESI, H. et al. (2008): West European politics in the age of globalization, s. 19.

⁵ MUDDE, C. (2014): Fighting the system? Populist radical right parties and party system change.

⁶ Pozri napr. AKKERMAN, T. (2012): Comparing radical right parties in government: Immigration and integration policies in nine countries (1996–2010) alebo ZASLOVE, A. (2004): Closing the door? The ideology and impact of radical right populism on immigration policy in Austria and Italy.

⁷ BAKKER, R. et al. (2015): Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file.

V databáze CHES sú pre každú politickú stranu k dispozícii aj údaje o jej troch najdôležitejších témach. Podľa očakávaní sa u väčšiny strán PRP nachádzajú v prvej trojke témy ako migrácia, národnostné menšiny, nacionalizmus, multikulturalizmus, rétorika namierená proti elitám, korupcia či európska integrácia. Výnimku predstavujú rakúsky Zväz pre budúcnosť Rakúska (BZÖ) a grécke Ľudové ortodoxné zhromaždenie (LAOS), u ktorých je najdôležitejšou témou daňové zaťaženie. Obom stranám však v posledných rokoch podpora klesla natoľko, že nemajú zastúpenie v parlamente, čím stratili na relevantnosti. Z úspešnejších a relevantnejších strán PRP možno ešte spomenúť Dánsku ľudovú stranu (DF), pre ktorú predstavujú dane a štátne výdavky druhú najdôležitejšiu tému po imigrácii.

Spochybňovaná je nielen dôležitosť socio-ekonomickej agendy PRP strán, ale aj jej koherentný charakter. Kitscheltovu *winning formulu*⁸ (kombináciu autoritárstva a neoliberálnej ekonomickej agendy) odmietli viacerí autori ako prinajmenšom neaktuálnu.⁹ Podľa Muddeho dokonca neplatila nikdy. Súčasná literatúra sa zhoduje na tom, že súbežne s proletarizáciou elektorátu došlo aj k výraznej zmene socio-ekonomických pozícií PRP, ktorá v súčasnosti v čoraz väčšej miere vystupuje ako ochranca záujmov nižších sociálnych tried. Opäť to potvrdzujú aj údaje z CHES – v Tabuľke 2 vidíme zmeny v postojoch strán k ekonomickým otázkam medzi jednotlivými rokmi hodnotenia. Priemerné hodnotenie strany PRP na ľavo-pravej ekonomickej škále kleslo zo 7,71 bodu v roku 1999 na 5,14 bodu v roku 2014. Pre porovnanie, u konzervatívnych strán došlo v sledovanom období k poklesu zo 7,26 na 6,81 bodu. K miernemu posunu doľava došlo aj v otázkach týkajúcich sa daní, deregulácie či redistribúcie.

Tabuľka 2 Vývoj postojov straníckej rodiny PRP v ekonomickej oblasti

Rok	ĽP (Ekonomika)	Dane	Deregulácia	Redistribúcia	Intervencie
1999	7,71				
2002	5,39				
2006	5,60	5,25	5,03	4,71	
2010	5,49	5,52	4,71	4,83	
2014	5,14	5,13	4,55	4,52	4,60
Celkový priemer	5,72	5,29	4,73	4,67	4,60

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015) doplnená o údaje za Švajčiarsko, Nórsko, Ukrajinu a kandidátske krajiny z *Chapel Hill Survey 2014* a *Chapel Hill Candidate Survey* (Polk et al., 2017).

Poznámka 1: Postoje boli hodnotené na škále od 0 (extrémne ľavicové) do 10 (extrémne pravicové).

Poznámka 2: V CHES uvádzaná stranícka rodina Radikálnej pravice bola upravená a premenovaná na Populistickú radikálnu pravicu na základe výsledkov dizertačnej práce autorky pod názvom Socio-ekonomické príčiny a dôsledky vzostupu európskej krajnej pravice. Detailnejšie informácie sú k dispozícii u autorky.

Tento vývoj však nebol rovnomerný. Väčší posun doľava zaznamenali strany v západnej Európe, s výnimkou Strany nezávislosti Spojeného kráľovstva (UKIP) či talianskej Národnej aliancie (AN). Najväčšiu zmenu zaznamenali experti CHES v prípade holandskej Strany slobody (z 8,29 na 4,56), belgického Flámskeho záujmu (z 8,75 na 5,5) a Dánskej ľudovej strany (zo 7,29 na 4,5). Vo východnej Európe vykazovali strany PRP v celom sledovanom období ľavicovejšie pozície ako v západnej Európe (priemerné umiestnenie na škále bolo 4,23 oproti 6,51 na západe). Na rozdiel od západnej Európy tu nedošlo k výraznému posunu (zanedbateľný nárast zo 4,19 na 4,32). O stranách z východnej Európy máme síce menej údajov, ale tie naznačujú posun doprava v prípade Hnutia za lepšie Maďarsko (JOBBIK),

⁸ KITSCHOLT, H. – MCGANN, A. J. (1995): The radical right in western Europe: A comparative analysis.

⁹ Pozri napr. MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe alebo DE LANGE, S. L. (2007): A new winning formula? The programmatic appeal of the radical right.

Strany veľkého Rumunska (PRM), Slovenskej národnej strany (SNS) i Slovinskej národnej strany (SNS). Posun doľava zaznamenala už aj tak značne ľavicová bulharská Ataka – národný zväz (z 3,25 na 1,44).

V porovnaní s inými straníckymi rodinami zostáva socio-ekonomická agenda PRP relatívne nekonzistentná.¹⁰ Podľa Rovneho sa PRP zámerne vyhýba jasnému vymedzeniu sa v socio-ekonomických otázkach, hlavne ak je jej prioritou maximalizácia volebných ziskov.¹¹ Dokazujú to aj údaje z CHES v Tabuľke 3, v ktorej sú zobrazené minimálne, maximálne, priemerné hodnoty a smerodajné odchýlky hodnotení straníckych pozícií v ekonomickej oblasti.

Tabuľka 3 Koherentnosť socio-ekonomickej agendy v rámci straníckych rodín

Stranícka rodina	Maximum	Minimum	Priemer	Smerodajná odchýlka
Regionalistické strany	8,83	1,14	4,80	1,86
Populistická radikálna pravica	8,86	1,44	5,72	1,82
Agrárne/centristické	7,67	1,17	4,43	1,78
Konfesionálne	7,30	1,17	5,08	1,70
Liberálne	9,23	2,38	6,47	1,49
Konzervatívci	9,59	2,00	6,69	1,43
Kresťanskí demokrati	8,38	2,17	6,08	1,19
Zelení	7,00	1,63	3,28	1,13
Radikálna ľavica	5,14	0,09	1,39	0,96
Socialisti	6,50	0,67	3,58	0,93
Celkový priemer			4,85	2,20

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015) doplnená o údaje za Švajčiarsko, Nórsko, Ukrajinu a kandidátske krajiny z *Chapel Hill Survey 2014* a *Chapel Hill Candidate Survey* (Polk et al., 2017).

Poznámka 1: Postoje boli hodnotené na škále od 0 (extrémne ľavicové) do 10 (extrémne pravicové).

Poznámka 2: V CHES uvádzaná stranícka rodina Radikálnej pravice bola upravená a premenovaná na Populistickú radikálnu pravicu na základe výsledkov dizertačnej práce autorky pod názvom Socio-ekonomické príčiny a dôsledky vzostupu európskej krajnej pravice. Detailnejšie informácie sú k dispozícii u autorky.

Vidíme, že v porovnaní s PRP sú väčšie rozdiely v postojoch k socio-ekonomickým otázkam v rámci jednej straníckej rodiny už len v prípade regionalistických strán, u ktorých je rozptýl pochopiteľný vzhľadom na to, že ekonomické otázky môžu byť pre nich dôležité v závislosti od toho, aké dôvody sú v pozadí ich separatistických či autonomistických snáh. Strany PRP sa na ľavo-pravej ekonomickej škále pohybujú v rozpätí od 1,44 do 8,86 a priemerná odchýlka od stredovej hodnoty predstavuje 1,82 bodu. Údaje teda potvrdzujú vysokú mieru nekoherentnosti ekonomických programov strán PRP.

Ako ukázali vo svojej analýze Röth a kol.,¹² stratégia zahmlievania socio-ekonomických postojov, výhodná z pohľadu volebnej mobilizácie, sa dostáva do rozporu so snahou strán PRP vymaniť sa z úlohy protestnej strany a prebrať vládnú zodpovednosť. V západnej Európe boli strany PRP súčasťou vlád len ako menší partneri konzervatívnych, kresťanskodemokratických či liberálnych strán, ktorých socio-ekonomický program je v mnohých ohľadoch v rozpore so záujmami kľúčovej skupiny elektorátu PRP – pracujúcej triedy. V konečnom dôsledku tak

¹⁰ AFONSO, A. – RENNWALD, L. (2016): The Changing Welfare State Agenda of Radical Right Parties in Europe.

¹¹ ROVNY, J. (2013): Where do radical right parties stand? Position blurring in multidimensional competition.

¹² RÖTH, L. – AFONSO, A. – SPIES, D. C. (2017): The impact of Populist Radical Right Parties on socio-economic policies.

vpływ PRP na podobu socio-ekonomickej politiky vlády, ktorej sú súčasťou, závisí od toho, ako sa strana rozhodne medzi stratégiou maximalizácie voličskej podpory a účasťou vo vláde. Ak ustúpi koalíčnému partnerovi v otázkach, ktoré majú nepriaznivý sociálny dopad na jej elektorát, riskuje stratu podpory v najbližších voľbách, ak neustúpi, tak k vytvoreniu vlády ani nemusí dôjsť. Podľa Afonsa tak strany PRP čelia obzvlášť vysokým „nákladom vládnutia“ a musia si vybrať medzi preferenciami svojich voličov a svojich koalíčných partnerov.¹³ V nasledujúcej časti článku sa budeme zaoberať tým, ako túto dilemu vyriešili strany populistckej radikálnej pravice, ktoré boli súčasťou vlády alebo ju aspoň nepriamo podporovali.

2 Pôsobenie strán populistckej radikálnej pravice vo vláde

V západnej Európe boli strany PRP súčasťou vlády zatiaľ len v Rakúsku, Taliansku, Švajčiarsku a Nórsku. Okrem toho sa nepriamo (formou podpory menšinovej vlády) podieľali na vládnutí aj v Dánsku a Holandsku.¹⁴ Vo východnej Európe strany PRP priamo participovali na vláдах v Poľsku, Lotyšsku, Rumunsku a na Slovensku. V Bulharsku poskytovali podporu menšinovej vláde.¹⁵

Azda najznámejším príkladom strany, ktorá po vstupe do vlády stratila značnú voličskú podporu, je Rakúska strana slobodných (FPÖ), ktorá vytvorila v roku 2000 koalíčnú vládu s Rakúskou ľudovou stranou (ÖVP). FPÖ sa v predvolebnej kampani profilovala ako strana „malého muža.“ Zároveň však, motivovaná snahou rozbiť tradičné korporatistické väzby medzi dvoma veľkými stranami a sociálnymi partnermi, žiadala dereguláciu či zníženie daní.¹⁶ Čoskoro po vytvorení vlády sa však ukázalo, že podpora nepopulárnych škrtov v sociálnej oblasti a reforiem dôchodkového systému spôsobila značný pokles popularity strany.¹⁷ Niekoľko prehíer v regionálnych voľbách spôsobilo zvýšenie vnútorného napätia v strane a následne i v celej vláde. Vláda nevydržala v úrade ani dva roky a v predčasných parlamentných voľbách stratila FPÖ 17 percent voličov, z ktorých veľká časť sa vrátila k sociálnym demokratom.¹⁸ Rozpory v strane sa však nevyriešili a vyústili do rozpadu strany. FPÖ získala imidž nespoľahlivého koalíčného partnera, a tak bola v nasledujúcich voľbách obnovená veľká koalícia ľudovcov a sociálnych demokratov.¹⁹ V reakcii na tento vývoj sa FPÖ posunula na ľavo-pravej ekonomickej škále doľava, a tí ktorí s týmto kurzom nesúhlasili, založili liberálnejšiu BZÖ, ktorá nahradila FPÖ v druhej vláde Wolfganga Schüssela. Do vlády sa FPÖ dostala opätovne až po voľbách v roku 2017. Na hodnotenie jej činnosti je v súčasnosti (máj 2018) ešte skoro, no v programovom vyhlásení sa hovorí o znižovaní daní, zvýšení najnižších dôchodkov i zabránení „imigrácie do sociálnych systémov.“²⁰ Na základe údajov z CHES (Tabuľka 4) možno tiež povedať, že rozdiely medzi FPÖ a ÖVP v ekonomickej oblasti narástli – obe strany sa posunuli doľava, avšak FPÖ výraznejšie. Avšak v porovnaní s predchádzajúcimi vládami vstupuje FPÖ do tejto vlády vnútorne jednotnejšia, a ani priebeh

¹³ AFONSO, A. (2015): Choosing whom to betray: populist right-wing parties, welfare state reforms and the trade-off between office and votes.

¹⁴ Údaje získané z viacerých zdrojov, najmä CHES 1999-2014 a RÖTH, L. – AFONSO, A. – SPIES, D. C. (2017): The impact of Populist Radical Right Parties on socio-economic policies.

¹⁵ MINKENBERG, M. (2016): Profiles, Patterns, Process. Studying the Eastern European Radical Right in its political environment, s. 36.

¹⁶ AFONSO, A. (2015): Choosing whom to betray: populist right-wing parties, welfare state reforms and the trade-off between office and votes, s. 279-280.

¹⁷ ARNDT, C. (2013): The electoral consequences of third way welfare state reforms: Social democracy's transformation and its political costs.

¹⁸ Tamtiež, s. 280.

¹⁹ Tamtiež, s. 281.

²⁰ Regierungsprogramm 2017 – 2022.

rokovaní o zostavení vlády nenasvedčoval tomu, že by medzi stranami existovali také diferencie, ktoré by zakladali budúcu nestabilitu vlády.

Tabuľka 4 Pozície rakúskych politických strán na ľavo-pravej ekonomickej škále

Strana	1999	2002	2006	2010	2014	Priemer
BZÖ			6,00	7,29	7,20	6,83
FPÖ	6,40	7,31	4,83	5,00	5,50	5,81
ÖVP	6,20	7,56	6,83	6,86	6,40	6,77

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015).

Poznámka 1: Postoje boli hodnotené na škále od 0 (extrémne ľavicové) do 10 (extrémne pravicové).

Poznámka 2: FPÖ vytvorilo vládu s ÖVP v roku 2000 a aj po predčasných voľbách 2002. Druhá vláda kancelára Schüssela sa však v roku 2005 zmenila na vládu ÖVP s BZÖ.

V roku 2010 vznikla v Holandsku menšinová vláda zložená z liberálov (VVD) a kresťanských demokratov (CDA), podporovaná populistickou radikálne pravicovou Stranou slobody (PVV). PVV poskytovala vláde podporu výmenou za presadenie niektorých kľúčových oblastí jej programu, hlavne prísnejšej imigračnej legislatívy (Van Kessel, 2015: 106).²¹ Vláda však stála od začiatku na krehkých základoch, keďže CDA a VVD chceli v socio-ekonomickej oblasti presadiť opatrenia, ktoré PVV odmietala, aj keď skôr zo strategických ako z ideologických dôvodov. PVV, ktorá bola ešte v roku 2006 považovaná za najpravícovejšiu z tejto trojice strán, sa stala v priebehu jedného volebného obdobia najľavicovejšou z nich (pozri Tabuľka 5). PVV nesúhlasila napr. so zvyšovaním veku odchodu do dôchodku a inými úpravami penzijného systému, keďže sa obávala reakcie svojho elektorátu. Vo voľbách 2010 totiž významne stúpol počet voličov PVV (z 2 % v 2006 na 17 %),²² ktorý ako motív voľby uviedli program strany v socio-ekonomickej oblasti. Situácia sa vyhrotila v dôsledku hospodárskej krízy, keď sa vládne strany nedokázali dohodnúť s PVV na presadení úsporných opatrení, v dôsledku čoho PVV stiahla svoju podporu vláde.²³ V predčasných voľbách, pred ktorými PVV vystupňovala najmä rétoriku namierenú proti „Bruselskému diktátu,“ stratila strana tretinu svojich voličov.²⁴

Tabuľka 5 Pozície holandských politických strán na ľavo-pravej ekonomickej škále

Strana	1999	2002	2006	2010	2014	Priemer
CDA	5,30	6,22	5,56	6,50	6,56	6,03
PVV			8,29	5,23	4,56	6,03
VVD	7,40	8,00	7,89	8,29	8,33	7,98

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015).

Poznámka 1: Postoje boli hodnotené na škále od 0 (extrémne ľavicové) do 10 (extrémne pravicové).

Poznámka 2: PVV poskytovalo podporu menšinovej vláde zloženej z CDA a VVV v rokoch 2010 až 2012.

Iným príkladom je Dánska ľudová strana (DF), ktorá poskytuje podporu liberálno-konzervatívnym vládam už od roku 2001, s výnimkou rokov 2011-2015. V tomto období sa imigrácia stala kľúčovou témou politického diskurzu a popri otázkach sociálnej politiky rozhodujúcim motívom volebného rozhodovania v Dánsku. Na rozdiel od Rakúska či Holandska sa DF podarilo popri sprísnení imigračnej a integračnej politiky presadiť aj opatrenia v sociálnej oblasti – napr. rodinnej politike, starostlivosti o starších a rodiny s deťmi či

²¹ VAN KESSEL, S. (2015): *Populist Parties in Europe: Agents of Discontent?*, s. 106.

²² Tamtiež, s. 110-111.

²³ AFONSO, A. (2015): *Choosing whom to betray: populist right-wing parties, welfare state reforms and the trade-off between office and votes*, s. 284.

²⁴ VAN KESSEL, S. (2015): *Populist Parties in Europe: Agents of Discontent?*, s. 111.

v zdravotníctve.²⁵ Strana vďaka tomu získala imidž kompetentného subjektu, ktorý je schopný prevziať zodpovednosť.²⁶ Pokles volebnej podpory, aj keď nie veľmi výrazný (z 13,8 na 12,3 %), bol zaznamenaný v časoch hospodárskej krízy, čo je v prípade vládnych strán, resp. strán, ktoré vládu podporujú v parlamente, pochopiteľné. Popri všeobecne nepriaznivej hospodárskej situácii sa ešte uvádza jeden dôvod poklesu volebnej podpory strany, a to dohoda medzi DF a vládnymi stranami na reforme penzijného systému. Táto znamenala obmedzenie predčasného odchodu do dôchodku a medzi voličmi DF, pochopiteľne, nebola populárna. Ani vyrokovanie ďalších ústupkov v imigračnej politike nedokázalo túto voličskú nespokojnosť kompenzovať.²⁷ DF opätovne podporila liberálnu vládu aj po voľbách 2015. Menšinová vláda strany Ľavica (V) sa v roku 2016 rozšírila o konzervatívco (KF) a Liberálnu alianciu (LA). Liberálna aliancia zastáva libertariánske pozície a požaduje zníženie daní a znižovanie verejného sektora (Christiansen, 2017).²⁸ Súčasná dánska vláda (marec 2018) je tak s ohľadom na svoju ekonomickú politiku veľmi heterogénna.

Tabuľka 6 Pozície dánskych politických strán na ľavo-pravej ekonomickej škále

Strana	1999	2002	2006	2010	2014	Priemer
DF	7,29	6,08	4,75	5,45	4,50	5,61
KF	7,29	6,85	7,50	7,82	7,60	7,41
V	7,71	7,85	6,63	7,09	7,30	7,32
LA				9,18	9,10	9,14

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015).

Poznámka 1: Postoje boli hodnotené na škále od 0 (extrémne ľavicové) do 10 (extrémne pravicové).

Poznámka 2: PVV poskytovalo podporu menšinovej vláde zloženej z CDA a VVV v rokoch 2010 až 2012.

V odlišnej situácii sa nachádza Švajčiarska ľudová strana (SVP), ktorá patrí medzi tie strany populistckej radikálnej pravice, ktoré si (podobne ako nórška Strana Pokroku či britský UKIP) zachovali veľkú časť svojej neoliberalnej agendy. Napriek tomu vykazuje v posledných dvoch dekádach stabilne vysokú podporu, najmä z radov manuálne pracujúcich.²⁹ V posledných voľbách získala takmer 30 percent hlasov, čím si od volieb 2003 udržuje pozíciu najsilnejšej strany v krajine. SVP, pre ktorú je otázka fiškálnej zodpovednosti dôležitým prvkom jej programu, podporovala reformy sociálneho systému aj vtedy, ak tieto neboli podporované veľkou časťou jej elektorátu.³⁰ Napriek tomu sa to neprejavilo na poklese podpory strany, tak ako v predchádzajúcich príkladoch. Dôvody môžu byť dva. Sami predstavitelia strany priznávajú, že ich ideologická pozícia v ekonomických otázkach je odlišná od postojov prevládajúcich v elektoráte strany, a preto sa snažia vo volebných kampaniach tematizovať také témy, ktoré „vlastnia“ – t. j. imigráciu či bezpečnosť.³¹ Na druhej strane je tu ešte osobitosť švajčiarskeho politického systému, v ktorom dôležitú úlohu zohrávajú inštitúty priamej demokracie. Voliči tak majú možnosť odmietnuť politiku vlády v konkrétnej oblasti bez toho, aby jej v nasledujúcich voľbách odopreli dôveru ako takú. Takto napr. švajčiarski občania odmietli v roku 2004 v referende reformu penzijného systému, ktorú vedenie SVP podporovalo.

²⁵ WIDFELDT, A. (2014): *Extreme right parties in Scandinavia*. Routledge, s. 135.

²⁶ Tamtiež, s. 137.

²⁷ Tamtiež, s. 138.

²⁸ CHRISTIANSEN, J. (2017): *Conflict and co-operation among the Danish mainstram as a condition for adaptation to the populist radical right*.

²⁹ OESCH, D. (2006): *Redrawing the class map: Stratification and institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*, s. 116-117.

³⁰ Bližšie pozri AFONSO, A. (2015): *Choosing whom to betray: populist right-wing parties, welfare state reforms and the trade-off between office and votes*, s. 285-287.

³¹ Tamtiež, s. 287.

Kým v západnej Európe mali doteraz strany PRP možnosť vládnúť len so stranami konzervatívnymi a liberálnymi, v strednej a východnej Európe existujú aj príklady iných spojení. Najzaujímavejším príkladom je Slovensko, kde Slovenská národná strana v minulosti vládla i v súčasnosti vládne so sociálnodemokratickou stranou SMER. Z pohľadu oboch strán ide napriek ich odlišnému ideologickému ukotveniu o výhodné spojenie, keďže SMER je v porovnaní s inými sociálnodemokratickými stranami hodnotovo konzervatívnejší,³² a tak sa dokáže s SNS zhodnúť na témach tak kultúrnych ako aj ekonomických. SMER dosahuje na ľavo-pravej ekonomickej škále priemerné hodnotenie 2,73 bodu, SNS 4,43 bodu. V roku 2010, po štyroch rokoch vládnutia, sa pozície týchto strán priblížili, keďže SNS sa v hodnotení posunula z centristickej pozície (5 bodov) na 4,23 bodu. Po odchode do opozície sa SNS opäť posunula bližšie k svojej pôvodnej centristickej pozícii (Pozri Tabuľku 7). V súčasnej vláde, ktorú vytvorila so SMERom a stranou MOST-Híd, sa pod tlakom silnejšieho koaličného partnera snaží silnejšie profilovať aj v sociálnej oblasti (napr. požiadavka na zavedenie 13. platu). Keďže SNS kombinuje vo svojom ekonomickom programe prvky pravicové (odburavanie regulácií a štátnej byrokracie) i ľavicové (sociálne opatrenia pre zraniteľné skupiny obyvateľstva), zvyšuje to jej koaličný potenciál, resp. atraktivnosť v očiach potenciálnych partnerov z ľavého i pravého spektra. To jej, v porovnaní so stranami PRP v západnej Európe, poskytuje istú komparatívnu výhodu.

Tabuľka 7 Pozície slovenských politických strán na ľavo-pravej ekonomickej škále

Strana	2002	2006	2010	2014	Priemer
ĽS-HZDS	4,17	5,46	4,43		4,69
Most-Híd			6,29		6,29
Smer-SD	3,75	2,36	2,23	2,57	2,73
SNS	3,67	5,00	4,27	4,77	4,43

Prameň: vlastné spracovanie autorky podľa údajov z *Chapel Hill Survey 1999 – 2014* (Bakker et al., 2015).

Poznámka 1: Postoje boli hodnotené na škále od 0 (extrémne ľavicové) do 10 (extrémne pravicové).

Poznámka 2: SNS bola súčasťou vládnej koalície so stranami SMER-SD a ĽS-HZDS v rokoch 2006-2010.

V roku 2016 vytvorila koaličnú vládu so stranami SMER-SD a Most-Híd..

Záver

Socio-ekonomická politika nie je považovaná za prioritnú oblasť záujmu populistických radikálnych strán, avšak jej význam vzhľadom na snahu o stabilizáciu volebnej podpory i proletarizáciu elektorátu radikálnych strán rastie. Na základe analýzy údajov z expertnej štúdie Chapel Hill Survey sme potvrdili viaceré predpoklady týkajúce sa socio-ekonomickej agendy strán populistickej radikálnej pravice – konštatovali sme jej druhoradý význam, jej nekoherentnosť v rámci tejto stránickej rodiny, ako aj výrazný odklon od pôvodne neoliberálnych pozícií. Zistili sme tiež, že vo východnej Európe vykazovali strany PRP v sledovanom období ľavicovejšie pozície ako v západnej Európe.

Strany PRP čelia pri presadzovaní svojej ekonomickej a sociálnej agendy vážnej dileme, ktorá vyplýva z rozporu medzi záujmami ich voličskej základne a socio-ekonomickou agendou strán, s ktorými sú obvykle schopné vytvárať vládu. Ani presadenie sa v témach, ktoré tvoria jadro programu PRP (migrácia, vnútorná bezpečnosť, suverenita) nemusí byť totiž pre voličov dostatočnou kompenzáciou za škrtý v sociálnej oblasti, ktoré vládla s (priamou či nepriamou)

³² Podľa údajov CHES patrí SMER medzi najkonzervatívnejšie strany v rodine socialistických, resp. sociálnodemokratických strán. Dosahuje výrazne vyššie hodnoty nacionalizmu, xenofóbie i autoritárstva ako je priemer stránickej rodiny, ku ktorej patrí. Dosahuje napr. priemerné hodnotenie nacionalizmu na úrovni 6,79 (priemer stránickej rodiny socialistov je 3,97). V prípade odmietania rozširovania práv etnických menšín má dokonca najvyššie hodnotenie zo všetkých strán v rámci stránickej rodiny socialistov. Taktiež môžeme pozorovať, že hodnotenia mali medzi jednotlivými vlnami CHES stúpajúcu tendenciu (silnejúci hodnotový konzervativizmus).

účasťou PRP presadí. Osobitne problematické sa ukazujú zmeny v dôchodkovom zabezpečení či úsporné opatrenia podniknuté s cieľom fiškálnej konsolidácie, a to najmä v časoch recesie či krízy. Keďže význam socio-ekonomických otázok v programoch PRP v posledných rokoch narastá, môžeme predpokladať, že problémy s presadzovaním tejto agendy budú pretrvávať, kým budú strany PRP pôsobiť ako menší koalíční partneri vo vládach, ktoré budú presadzovať znižovanie sociálnych výdavkov či reformy penzijných systémov. Keďže nie je pravdepodobné, že by v blízkej budúcnosti (až na výnimky v strednej a východnej Európe) mohli strany PRP vytvárať koalície so sociálnodemokratickými stranami, bude pre nich aj naďalej ťažké hľadať kompromisy s konzervatívnymi a liberálnymi stranami, ktoré sú ochotné vyjsť im do určitej miery v hodnotových otázkach a pri riadení migrácie. Špecifická kombinácia pravicovej socio-kultúrnej a ľavicovej socio-ekonomickej agendy je teda atraktívna z pohľadu voličov, ale pri súčasnej konštelácii stranických systémov v Európe sa presadzuje len ťažko.

Použitá literatúra:

1. AFONSO, A. (2015): Choosing whom to betray: populist right-wing parties, welfare state reforms and the trade-off between office and votes. In: *European Political Science Review*, roč. 7, č. 2, s. 271-292.
2. AFONSO, A. – RENNWALD, L. (2016): The Changing Welfare State Agenda of Radical Right Parties in Europe. In: MANOW, P. – PALIER, B. (Eds.): *Electoral Realignments and Welfare Transformations in Europe*. Oxford University Press, 2016.
3. AKKERMAN, T. (2012): Comparing radical right parties in government: Immigration and integration policies in nine countries (1996–2010). In: *West European Politics*, roč. 35, č. 3, s. 511-529.
4. ALBERTAZZI, D. – MÜELLER, S. (2013): Populism and liberal democracy: Populists in government in Austria, Italy, Poland and Switzerland
5. BAKKER, R. et al. (2015): Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file. In: *Party Politics*, roč. 21, č. 1, s. 143-152.
6. DE LANGE, S. L. (2007): A new winning formula? The programmatic appeal of the radical right. In: *Party Politics*, roč. 13, č. 4, s. 411-435.
7. DUDÁŠOVÁ, M. (2018): Socio-ekonomické príčiny a dôsledky vzostupu európskej krajnej pravece. Dizertačná práca. Školiteľ: František Škvrnda. Zatiaľ a nepublikovaná.
8. CHRISTIANSEN, J. (2017): Conflict and co-operation among the Danish mainstream as a condition for adaptation to the populist radical right. In: ODMALM, P. – HEPBURN, E. (Eds.): *The European Mainstream and the Populist Radical Right*. Taylor & Francis, 2017.
9. KITSCHOLT, H. – MCGANN, A. J. (1995): *The radical right in western Europe: A comparative analysis*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1995.
10. KRIESI, H. et al. (2008): *West European politics in the age of globalization* Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
11. MINKENBERG, M. (2016): Profiles, Patterns, Process. Studying the Eastern European Radical Right in its political environment. In: MINKENBERG, M. (Ed.). *Transforming the Transformation. The East European radical right in the political process*. Oxon: Routledge, 2015, s. 27-56.
12. MUDDE, C. (2004): The populist Zeitgeist. In: *Government and Opposition*, roč. 39, č. 4, s. 542–563.
13. MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, 2007.
14. MUDDE, C. (2014): Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. In: *Party Politics*, roč. 20, č. 2, s. 217–226.

15. OESCH, D. (2006): *Redrawing the class map: Stratification and institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
16. POLK, J. et al. (2017): Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data. In: *Research & Politics*, roč. 2017 (January-March), s. 1-9.
17. REGIERUNGSPROGRAMM 2017 – 2022. [online]. [Citované 10.5.2018]. Dostupné na:
https://www.bundeskanzleramt.gv.at/documents/131008/569203/Regierungsprogramm_2017%E2%80%932022.pdf/b2fe3f65-5a04-47b6-913d-2fe512ff4ce6
18. RÖTH, L. – AFONSO, A. – SPIES, D. C. (2017): The impact of Populist Radical Right Parties on socio-economic policies. In: *European Political Science Review*, roč. 2017, s. 1-26.
19. ROVNY, J. (2013): Where do radical right parties stand? Position blurring in multidimensional competition. In: *European Political Science Review*, roč. 5, č.1, s. 1-26.
20. VAN KESSEL, S. (2015): *Populist Parties in Europe: Agents of Discontent?* Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015.
21. ZASLOVE, A. (2004): Closing the door? The ideology and impact of radical right populism on immigration policy in Austria and Italy. In: *Journal of Political Ideologies*, roč. 9, č. 1, s. 99-118.

Kontakt:

Ing. Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

VZÁCNE ZEMINY, PERSPEKTÍVY ROZVOJA ŤAŽBY A ICH EKONOMICKÉHO VYUŽITIA

Boris Dziura

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: boris.dziura@euba.sk

Vzácne prvky (VZ)¹ predstavujú skupinu chemických prvkov nachádzajúcich sa v zemskej kôre v jednotlivých mineráloch, ktoré označujeme ako vzácne zeminy. Tieto sú životne dôležité pre mnohé moderné technológie vrátane spotrebnej elektroniky, počítačov a IT sietí, pre prístroje určené na komunikáciu, dopravné prostriedky, zdravotníctvo, pre oblasť vojenskej techniky a iné. Vďaka svojim jedinečným magnetickým, luminiscenčným a elektrochemickým vlastnostiam tieto prvky pomáhajú pri výrobe mnohých technológií kde je potrebné vyrábať výrobky so zníženou hmotnosťou, výrobky, ktoré produkujú znížené emisie a sú zamerané na nižšiu spotrebu energie. Zároveň je prioritou vyšší výkon, miniaturizácia, rýchlosť, trvanlivosť atď. V súčasnosti hrá stále dominantnú úlohu pri zásobovaní svetového trhu ČLR. Je predpoklad, že v blízkej budúcnosti budú hrať stále dôležitejšiu úlohu aj štáty, ktoré v minulosti boli najdôležitejšími producentmi vzácnych zemín. Článok má umožniť získanie predstavy o minulosti, súčasnosti a potenciálnych vektoroch vývoja v budúcnosti ohľadom ťažby a následného uplatnenia vzácnych minerálov v ekonomike jednotlivých štátov.

Kľúčové slová: vzácne prvky, vzácne zeminy, udržateľnosť

Rare elements (VZ) represent a group of chemical elements found in the earth's crust in individual minerals, which we may name as rare earths. These are vital for many modern technologies, including consumer electronics, computers and IT networks, communications devices, vehicles, health, military equipment, and more. Thanks to their unique magnetic, luminescent and electrochemical properties, these elements help in the production of many technologies where it is necessary to produce low-weight products, products that produce reduced emissions and are aimed at lower energy consumption. At the same time, superior performance, miniaturization, speed, durability, etc. At present, it is still playing a dominant role in supplying the world market for the PRC. In the near future it might be possible, the countries that have been the most important rare earth producers in the past will also play a crucial role. The article should give us example from the past and current times as well as, present and potential future development vectors for the extraction and subsequent application of rare minerals in the national economies.

Key words: rare earth minerals, rare earth minerals, sustainability

JEL: Q30, Q48

Úvod

Zložky vzácnych zemín (REE), ktoré sú kľúčom k novým technológiám a ekologickým inováciám, sú rozhodujúce pre ekonomiku-moderných spoločností. Čína naďalej dominuje na celosvetovom trhu s REE napriek niekoľkým medzinárodným obchodným sporom a výkyvom na trhu. Čínska vláda uskutočňuje reštrukturalizáciu priemyslu a v posledných rokoch zaviedla

¹ WEBMASTER@CHEMICALELEMENTS.COM, YINON, 2012. Chemical Elements.com - Rare Earth Elements. *Chemicalements.com* [online] [accessed. 26 . February 2018]. Dostupné na: <http://www.chemicalelements.com/groups/rareearth.html>

regulačné reformy na podporu zdravého rozvoja odvetvia vzácnych zemín. Tento článok sa zaoberá celkovým vývojom odvetvia vzácnych zemín . Poukazuje na súčasný ako aj minulý stav priemyslu vzácnych zemín, zaoberá sa zmenami v tejto oblasti priemyslu, ale aj hlavnými ťažkosťami, ktorým čelí celé odvetvie.

1 História vzácnych zemín

Pri pohľade späť do histórie musíme konštatovať, že rok 1787 bol rokom, kedy v blízkosti Štokholmu (Ytterby) bol objavený materiál, ktorý nebol dovtedy vedeckej obci známy. Následne v roku 1794² došlo k jeho pomenovaniu po fínskom chemikovi (J. Gadolin) Gadolinit, ktorý tento materiál označil za vzácnu zeminu. Bolo to prvýkrát, keď sa toto označenie vyskytlo. Až v priebehu 19. storočia došlo takpovediac k dešifrovaniu celej vzorky a objavené aj zvyšné prvky, ktoré sa v nej nachádzali. Podobný objav prebehol aj v inej časti Švédska (Bastnas) a následne podľa nej pomenovaný Bastnaezit. V roku 1801 nasledovalo Cérium (materiál získaný zahriatím bastnaezitu) a následne jedným z posledných prvkov bolo objavené Europium. V roku 1839 švédsky chemik C. G. Mosander začal označovať niektoré druhy zemín ako Lantaneidy (z latinského latnaneín t.z. skrytý). V Rusku podľa svojho objaviteľa bolo pomenovaný Samarium. Thulium (podľa mystického názvu Thule). Reálne celý proces trval viac ako 150 rokov až do úplného zmapovania všetkých 17 prvkov, ktoré sa nachádzajú vo vzácnych mineráloch.

2 Vývoj v označovaní vzácnych zemín

Prvky vzácnych zemín nie sú tak vzácne, ako to naznačuje ich názov.³ Avšak tieto kovy sú ťažko vyťažiteľné pretože je neobvyklé ich nájsť v koncentráciách dostatočne vysokých na ekonomicky obhájiteľnú extrakciu.

Najpočetnejšie prvky vzácnych zemín sú céry, yttrium, lantan a neodým. Sú podobné bežne používaným priemyselným kovom, ako je chróm, nikel, zinok, molybdén, cín, volfrám a olovo. Opäť sa zriedka vyskytujú v extrahovateľných koncentráciách.

Prvky VZ sú často v odbornej literatúre rozdeľované na „ťažké vzácne zeminy“ a „ľahké vzácne zeminy.“⁴ Lantan, céry, praseodym, neodým, proménium a samarium sú „ľahké vzácne zeminy.“ Yttrium, europium, gadolínium, terbium, dysprosium, holmium, erbium, thulium, yterbia a lutecium sú „ťažké vzácne zeminy.“

Ide celkovo o 17 prvkov, ktoré sa dajú hodnotiť ako vzácne,⁵ 15 z nich patrí medzi lantanidy. Číslo v zátvorke vyjadruje ich protónové číslo: Scandium – Sc (21), Yttrium – Y (39), Lanthanum – La (57), Cerium – Ce (58), Praseodym – Pr (59), Neodym – Nd (60), Promethium – Pm (61), Samarium – Sm (62), Europium – Eu (63), Gadolinium – Gd (64), Terbium – Tb (65), Dysprosium – Dy (66), Holmium – Ho (67), Erbium – Er (68), Thulium – Tm (69), Ytterbium – Yb (70), Lutetium – Lu (71).

3 Vývoj ťažby vzácnych zemín

Od obdobia druhej polovice 20. storočia existovalo obdobie, ktoré sa označovalo ako éra monazitu. Monazit sa primárne nachádza v granitoch a pegmatitoch. Jeho sekundárny výskyt sa niekedy označuje jedným slovom ťažké piesky. A spolu s ložiskami rutilu, ilmenitu

² ZEPF, V, 2013. *Rare earth elements, a new approach to the nexus of supply, demand and use*. Heidelberg: Springer. S.12

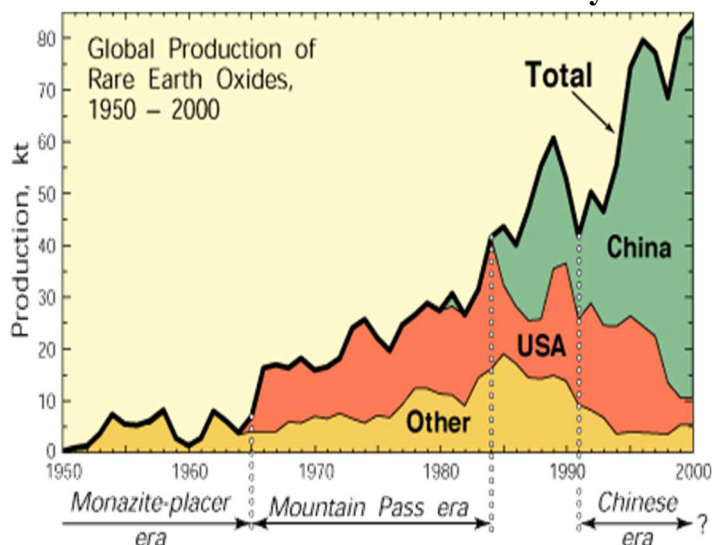
³ Rare Earth Elements Critical Resources for High Technology | USGS Fact Sheet 087-02. *Pubs.usgs.gov* [online] [accessed. 29. April 2018]. Dostupné na: <https://pubs.usgs.gov/fs/2002/fs087-02/>

⁴ Rare Earth Element Mines, Deposits, and Occurrences, Greta J. Orris and Richard I. Grauch., 2002. [online] [accessed. 25. June 2018]. Dostupné na: <https://pubs.usgs.gov/of/2002/of02-189/of02-189.pdf>

⁵ KING, HOBART, 2018. REE - Rare Earth Elements - Metals, Minerals, Mining, Uses. *Geology.com* [online] [accessed. 25. June 2018]. Dostupné na: <https://geology.com/articles/rare-earth-elements>

a zirkónu smonazit bol ťažený v niekoľkých krajinách sveta, ale primárne v USA. Následne prišlo k zvýšenej ťažbe minerálu, ktorý sa nazýval Bastnaezit je a ťažil v Mine Mountain Pass v Kalifornia, USA. Ako aj obrázok napovedá, bolo to obdobie pred nástupom ČĽR.

Tabuľka č. 1: Historické obdobia ťažby VZ

Prameň: U.S. Geological Survey Fact Sheet 087-02, 2002. Rare Earth Elements Critical Resources for High Technology | USGS Fact Sheet 087-02. *Pubs.usgs.gov* [online] Dostupné na: <https://pubs.usgs.gov/fs/2002/fs087-02/>

Reálne využitie VZ, môžeme rozdeliť na obdobie pred rokom 1965 a po roku 1965. Pred rokom 1965 bol relatívne malý dopyt po prvkoch vzácnych zemín, nakoľko ich potenciálne využitie a hospodársky význam neboli signifikantné, väčšina ich dodávok na svetový trh pochádzala z nálezísk v USA a aj Indii a Brazílii. V 50. rokoch sa Južná Afrika (JAR) stala popredným výrobcom z monazitových ložísk s vzácnymi zeminami.

Dopyt po prvkoch VZ zaznamenal svoju prvý enormný nárast v polovici šesťdesiatych rokov, keď prichádzali na trh prvé farebné televízory. Europium bol totiž základným materiálom na výrobu farebných obrazoviek. V bani Mountain Pass v Kalifornii⁶ sa začala ťažba a následná výroba europia, ktorý sa získaval z bastnasitu a obsahoval približne 0,1 % podiel europia. Mountain Pass Mine sa stala jedným najväčších výrobcov vzácnych zemín na svete a Spojené štáty to posunulo medzi ich hlavných producentov.

V nasledujúcich rokoch sa začala situácia meniť, keď komunistická Čína začala vyrábať významné množstvo oxidov vzácnych zemín (VZ) už začiatkom 80. rokov a stala sa popredným svetovým výrobcom na začiatku 90. rokov. V deväťdesiatych a dvadsiatych rokoch 20. storočia Čína neustále upevňovala svoju pozíciu na svetovom trhu s oxidmi vzácnych zemín. Aj s dôvodu poklesu ich cien bane ako napríklad Mountain Pass Mine (MPM) a mnoho ďalších na celom svete neboli schopní súťažiť s ČĽR a boli donútení pozastaviť prevádzku, je pritom zaujímavé, že tri hlavné banské oblasti v Číne sú v oblastiach Baotou, Sichuan a Jiangxi, ktoré spoločne produkujú 88 % VZ v Číne. Najväčší banský areál sa nachádza v meste Bayan Obo v oblasti Vnútornej Mongolsko. Ťažba sa začala koncom päťdesiatych rokov minulého storočia.⁷

⁶ Industrial Uses of Rare Earths: Namibia Rare Earths Inc. *Namibiarareearths.com* [online] [accessed. 29. April 2018]. Dostupné na: <http://www.namibiarareearths.com/rare-earths-industry.asp>

⁷ Investorintel.com [online] [accessed. 29. April 2018]. Dostupné na: <http://investorintel.com/wp-content/uploads/2014/01/China-rare-earth-strategy-in-wHighlights-.pdf>

V roku 1993 pochádzalo 38 % svetovej produkcie VZ z ČĽR, následných 33 % bolo zo Spojených štátov, 12 % z Austrálie a 5 % v Malajzii a Indii.⁸ Niekoľko ďalších krajín vrátane Brazílie, Kanady, Južnej Afriky, Srí Lanky a Thajska tvorilo zvyšok. V roku 2008 však Čína predstavovala viac ako 90 % svetovej produkcie VZ a do roku 2011 Čína následne až predstavovala 97 % svetovej produkcie.⁹ Počnúc rokom 1990 a v riebehu neskoršej doby sa dodávky VZ stali problémom, keďže vláda Číny začala obmedzovať množstvo VZ, ktoré umožňuje následne produkovať a vyvážať. Čínska vláda tiež začala snaha obmedzovať počet čínskych a čínsko-zahraničných spoločných podnikov, ktoré by mohli vyvážať VZ z územia ČĽR. Od 80. rokov minulého storočia ČĽR dodala celosvetovo na trh viac ako 90 % produkcie vzácnych zemín.¹⁰ V súčasnosti produkuje stále viac ako 80 % výroby (viď. tabuľka č. 3) vzácnych zemín a to dáva Číne obrovskú obchodnú výhodu. Na základe dostupných informácií sa dá konštatovať, že Čína uplatňuje aktívnu obchodnú politiku, ktorá sa vyznačovala v nedávnej minulosti okrem iného spomalením vývozu do EÚ a USA a existujú úvahy, že VZ budú hrať úlohu aj v prípadnej obchodnej vojne medzi ČĽR a USA.¹¹

Pri poklese tohto vývozu svetové ceny vzrástli v priebehu krátkeho času až na 1 500 % pôvodnej ceny.¹² Krajiny, ktoré vyrábajú výrobky obsahujúce VZ, by preto boli závislé od ochoty Číny a sú nútené pokračovať v ich dovoze. Geologické prieskumy z územia Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska a USA však môžu naznačovať, že rezervy VZ sa nachádzajú na mnohých rôznych miestach po celom svete a niektorí výrobcovia závislí od VZ finančne podporujú ďalší prieskum potenciálnych rezerv aj mimo Číny.¹³ Čína je taktiež najväčším spotrebiteľom vzácnych zemín celosvetovo. Okrem toho, že je najväčším svetovým výrobcom materiálov vzácnych zemín, je aj dominantným spotrebiteľom a dovozcom. Používa vzácne zeminy najmä vo výrobe elektronických výrobkov pre domáce a vývozné trhy. Japonsko a Spojené štáty sú druhým a tretím najväčším spotrebiteľom materiálov vzácnych zemín.. Samotná čínska dominancia v produkcii VZ zaznamenala vrchol v roku 2010, keď (ako už vyššie uvedené- kontrolovala približne 97 % svetovej produkcie vzácnych zemín a ceny za mnohé oxidy vzácnych zemín za niekoľko rokov vzrástli opätovne skokovo). Ťažobné spoločnosti v Spojených štátoch, Austrálii, Kanade a ďalších krajinách začali prehodnocovať staré perspektívy ťažby vzácnych zemín a skúmať nové. Vysoké ceny tiež spôsobili, že výrobcovia sa sústreďovali na: 1) hľadanie spôsobov, ako znížiť množstvo prvkov vzácnych zemín potrebných na výrobu svojich výrobkov; 2) hľadanie alternatívnych materiálov na použitie vo výrobe namiesto prvkov vzácnych zemín; 3) snaha o vyvinutie takých produktov, ktoré nevyžadujú prvky vzácnych zemín. V Spojených štátoch amerických sa priemerná spotreba vzácnych zemín na jednotku vyrobeného výrobku znížila, ale dopyt po viacerých výrobkoch vyrobených z prvkov vzácnych zemín sa zvýšil. Výsledkom bola vyššia spotreba. Čínske spoločnosti taktiež vykupujú ložiská VZ v iných krajinách. V roku 2009 čínska spoločnosť Non-Ferrous Metal Mining Co na ťažbu neželezných kovov kúpila väčšinový podiel

⁸ Levkowitz, Lee and Nathan Beauchamp-Mustafaga. "China's Rare Earths Industry and its Role in the International Market." [online] [accessed. 26 . February 2018]. Dostupné na: <http://www.uscc.gov/researchpapers/2011/RareEarthsBackgrounderFINAL.pdf>

⁹ Tamtiež.

¹⁰ CHAKHMOURADIAN, A. R. and F. WALL, 2012. *Rare Earth Elements: Minerals, Mines, Magnets (and More)* [online] [accessed. 26 . February 2018]. Dostupné na: <http://elements.geoscienceworld.org/content/8/5/333.full>

¹¹ STEVENSON, A. How Rare Earths (What?) Could Be Crucial in a U.S.-China Trade War. In: *Nytimes.com* [online] [cit. 14. 09. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2018/07/11/business/china-trade-war-rare-earths-lynas.html>.

¹² HATCH, G. P., 2012. *Dynamics in the Global Market for Rare Earths*. Dostupné na <http://elements.geoscienceworld.org/content/8/5/341.full>

¹³ CHAKHMOURADIAN, A. R. and F. WALL, 2012. *Rare Earth Elements: Minerals, Mines, Magnets (and More)* [online] [accessed. 26 . February 2018]. Dostupné na: <http://elements.geoscienceworld.org/content/8/5/333.full>

v Lynas Corporation, austrálskej spoločnosti, ktorá má jeden z najvyšších výstupov prvkov vzácnych zemín mimo Číny.¹⁴ Zakúpili tiež baňu v Zambii v Afrike. Produkcia vzácnych zemín mimo Číny Bane v Austrálii začali vyrábať oxidy vzácnych zemín v roku 2011. V rokoch 2012 a 2013 dodávali približne 2 až 3 % svetovej produkcie. V roku 2012 sa vrátila do výroby Mountain Pass Mine a Spojené štáty vyrobili v roku 2013 približne 4 % (ďalší vývoj v tabuľke č.3) svetových prvkov vzácnych zemín. Výroba v Brazílii, Malazii, Rusku, Thajsku a Vietname pokračovala rovnakým tempom, alebo sa zvýšila.¹⁵ Nové hodnotenia nerastných surovín, ktoré vykonal Geologický prieskum Spojených štátov amerických, identifikovali významné zdroje mimo Číny. Od roku 2016, hoci Čína bola svetovým lídrom vo výrobe vzácnych zemín, ovládali len asi 36 % svetových zásob. To poskytuje príležitosť pre ďalšie krajiny, aby sa stali dôležitými výrobcami, keďže Čína (už) nepredáva materiály vzácnych zemín pod svojimi výrobnými nákladmi.¹⁶ Na doplnenie celkového obrazu, sa v článku nachádza prehľad projektov (aj budúcich) v oblasti VZ v Kanade.

Tabuľka č. 3: Odhadovaná výroba/zásoby- vzácne zeminy (rok 2016)

<i>Odhadovaná výroba/zásoby- vzácne zeminy (rok 2016)</i>		
Krajina	Výroba (metrické tony)	Rezervy (metrické tony)
USA	--	1,400,000
Austrália	14,000	3,400,000
Brazília	1,100	22,000,000
Kanada	--	--
ČLR	105,000	44,000,000
Grónsko	--	1,500,000
India	1,700	6,900,000
JAR	--	860,000
Malajzia	300	30,000
Malawi	--	136,000
Rusko	3,000	18,000,000

¹⁴ Kingsdale, Jim 2009. Lynas Accepts Offer from Chinese Mining FirmIn: [cit. 14. 09. 2018]. Dostupné na internete: <https://seekingalpha.com/article/134912-lynas-accepts-offer-from-chinese-mining-firm>

¹⁵ Rare earths: resource distribution and production, reserves, supply and demand-Metalpedia.

In: Metalpedia.asianmetal.com [online] [cit. 14. 09. 2018]. Dostupné na internete:

http://metalpedia.asianmetal.com/metal/rare_earth/resources&production.shtml

¹⁶ UDLAND, MYLES, 2014. Rare Earth Metals Were Supposed To Be The 'Can't-Lose' Investment Of The Decade -- Look How That Turned Out. *Business Insider Australia* [online] [accessed. 25 . June 2018]. Dostupné na: <https://www.businessinsider.com.au/molycorp-decline-in-2014-2014-9>

Thajsko	800	--
Vietnam	300	22,000,000
Svet (celkovo)	126,000	120,000,000

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa U.S. Geological Survey, Mineral Commodity Summaries, January 2017, https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/rare_earths/mcs-2017-raree.pdf

Tabuľka č. 4: Pripravované projekty a perspektíva ťažby VZ v Kanade

Projekt	Provincia	Očakávaná produkcia použiteľných VZ (v tis. ton za rok)	Očakávaný nábeh výroby	Percento (ťažkých) VZ (%)
Buckton, DNI Metals	Alberta	-	>2020	24
Clay Howells, Canada Rare Earth	Ontario	5,000	>2020	10
Eco-Ridge, Pele Mountain	Ontario	4,000	>2020	11
Foxtrot, Search Minerals	Newfoundland and Labrador	10,000	>2020	21
Nechalacho, Avalon	Northwest Territories	10,000	>2020	28
Kipawa, Matamec	Quebec	6,000	>2020	36
Strange Lake, Quest	Quebec	12,500	>2020	47
Grand-Vallée, Orbite Aluminae	Quebec	1,000	>2020	20

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa Rare earth elements facts | Natural Resources Canada. *Nrcan.gc.ca*: <https://www.nrcan.gc.ca/mining-materials/facts/rare-earth-elements/20522>

Záver

Vzácne prvky, ktoré sú nachádzané a zložitým a nákladným spôsobom získavané z jednotlivých vzácnych minerálov, budú s predpokladaným zlepšením technologického potenciálu jednotlivých krajín pri ich ťažbe hrať stále významnejšiu úlohu vo svetovom hospodárstve. Moderné technológie sa bez nich nemôžu zaobiť. Je predpoklad, že ČĽR bude posilňovať svoje dominantné postavenie pri ich umiestňovaní resp. obmedzovaní ich umiestňovania na svetový trh. Existujú perspektívne náleziská napríklad v Kanade, kde je predpoklad ťažby v najbližších rokoch. V USA je na druhej strane predpoklad obnovovania starších baní, svoju úlohu bude opätovne zohrávať aj JAR a potenciálne iné náleziská v Afrike, ako sme uviedli v tabuľke potenciálnych projektov. Budúcnosť môžu predstavovať aj novoobjavené ložiská, ktoré boli objavené vo vzdialenosti viac ako 2000 km od Tokia. Zásoby

sa odhadujú na 16 miliónov ton, ležia však v hĺbke viac ako 5 km a v prípade úspechu projektu by Japonsko mohlo začať hrať dominantnú úlohu v celosvetovej ťažbe a prestalo by byť závislé od cudzích zdrojov.¹⁷

Použitá literatúra:

1. Centuries worth of rare earth elements found in Japan's EEZ : The Asahi Shimbun. *The Asahi Shimbun* [online] [accessed. 28 . June 2018]. Dostupné na: <http://www.asahi.com/ajw/articles/AJ201804170045.html>
2. CHAKHMOURADIAN, A. R. and F. WALL, 2012. *Rare Earth Elements: Minerals, Mines, Magnets (and More)* [online] [accessed. 26 . February 2018]. Dostupné na: <http://elements.geoscienceworld.org/content/8/5/333.full>
3. HATCH, G. P., 2012. *Dynamics in the Global Market for Rare Earths*. Dostupné na <http://elements.geoscienceworld.org/content/8/5/341.full>
4. Industrial Uses of Rare Earths: Namibia Rare Earths Inc. *Namibiarareearths.com* [online] [accessed. 29 . April 2018]. Dostupné na: <http://www.namibiarareearths.com/rare-earths-industry.asp>
5. Investorintel.com [online] [accessed. 29 .April 2018]. Dostupné na: <http://investorintel.com/wp-content/uploads/2014/01/China-rare-earth-strategyin-wHighlights-.pdf>
6. Levkowitz, Lee and Nathan Beauchamp-Mustafaga. "China's Rare Earths Industry and its Role in the International Market." [online] [accessed. 26 . February 2018]. Dostupné na: <http://www.uscc.gov/researchpapers/2011/RareEarthsBackgrounderFINAL.pdf>
7. Rare earth elements facts | Natural Resources Canada. *Nrcan.gc.ca*: <https://www.nrcan.gc.ca/mining-materials/facts/rare-earth-elements/20522>
8. Rare Earth Elements—Critical Resources for High Technology | USGS Fact Sheet 087-02. *Pubs.usgs.gov* [online] [accessed. 28 . June 2018]. Dostupné na: <https://pubs.usgs.gov/fs/2002/fs087-02/>
9. UDLAND, MYLES, 2014. Rare Earth Metals Were Supposed To Be The 'Can't-Lose' Investment Of The Decade -- Look How That Turned Out. *Business Insider Australia* [online] [accessed. 25 . June 2018]. Dostupné na: <https://www.businessinsider.com.au/molycorp-decline-in-2014-2014-9>
10. U.S. Geological Survey, Mineral Commodity Summaries, January 2017 [online] [accessed. 28 . June 2018]. Dostupné na: https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/rare_earths/mcs-2017-raree.pdf
11. What Are Rare Earths?. *Rareearthtechalliance.com* [online] [accessed. 28 . June 2018]. Dostupné na: <http://www.rareearthtechalliance.com/What-are-Rare-Earths>

Kontakt:

Ing. Boris Dziura, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: boris.dziura@euba.sk

¹⁷ Centuries worth of rare earth elements found in Japan's EEZ : The Asahi Shimbun. *The Asahi Shimbun* [online] [accessed. 28 . June 2018]. Dostupné na: <http://www.asahi.com/ajw/articles/AJ201804170045.html>

TEÓRIE ÚSTAVNEJ ZMENY V SPOJENÝCH ŠTÁTOCH AMERICKÝCH

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

V roku 1787 bola vytvorená federálna ústava Spojených štátov amerických. Jedným zo spôsobov zmeny ústavného textu je prijatie ústavného dodatku tak, ako to predpisuje piaty ústavný článok. Komplikovanosť tohto procesu dala priestor inému spôsobu, a to zmene významu textového znenia. K uvedenej zmene dochádza primárne prostredníctvom rozhodnutí Najvyššieho súdu Spojených štátov, ale dôležitú úlohu zohrávajú aj ďalšie zložky moci. Príspevok sa venuje skúmaniu troch hlavných teórií ústavnej zmeny v Spojených štátoch.

Kľúčové slová: ústavná zmena, ústavné revolúcie, dialektická legitimácia

The Constitution of the United States was created in 1787. One way of changing the text of the Constitution is by the constitutional amendment. Constitutional amending process is prescribed by Article V. The complexity of this process has given room to another way, namely to change the meaning of the text. This change occurs primarily through the decisions of the Supreme Court of the United States, but other branches of government play a significant role too. This paper focuses on examining three major theories of constitutional change in the United States.

Key words: constitutional change, constitutional revolutions, dialectic of legitimation

JEL: K33

Úvod

V Deklarácii nezávislosti spísanej 4. júla 1776 Thomas Jefferson pokladal za „samozrejme pravdy, že všetci ľudia sú stvorení rovní a svojim Stvoriteľom sú obdarení istými nescudziteľnými právami, medzi ktoré patrí život, sloboda a možnosť dosiahnuť šťastie (*pursuit of happiness*).“¹ Deklarácia vyjadrila vzťah človeka a štátu, položila základ vízie vtedajšej spoločenskej zmluvy. Zhmotnením týchto myšlienok mala byť federálna ústava z roku 1787. Stručný text a komplikovaný proces prijímania ústavných dodatkov vytvoril priestor iným spôsobom zmeny významu ústavy v priebehu nasledujúcich desaťročí. Dôležitým okamihom bol začiatok 19. storočia, kedy Najvyšší súd Spojených štátov (ďalej len „Najvyšší súd“) získal právomoc vyhlasovať federálne zákony za odporujúce federálnej ústave, čím bol vytvorený jeden zo základných princípov amerického konštitucionalizmu, súdna kontrola ústavnosti. Interpretácia a konštrukcia ústavy alebo zákonov nie je v Spojených štátoch ponechaná výlučne na federálnych súdoch, ale sú do nej zapojení aj politickí aktéri z legislatívy a exekutívy pri výkone každodennej politickej činnosti. Všetky zložky moci tak istým spôsobom nie len že vplývajú na aplikáciu ústavných princípov v praxi, ale zároveň sú aj hybnou silou ich zmeny. So zapojením širokej verejnosti do politického života sa súčasťou procesu ústavných zmien stala aj občianska spoločnosť. Príspevok sa zaoberá tromi hlavnými teóriami ústavnej zmeny v Spojených štátoch amerických.

¹ NATIONAL ARCHIVES: Deklarácia nezávislosti (*Declaration of Independence*). [cit. 2018-06-08] Dostupné na internete: http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html

1 Charakter a rozsah slobody

Vízia novovznikajúcej americkej politickej spoločnosti bola postavená na ochrane slobody a snahe o jej zachovanie. Samotný termín „sloboda“ môže byť chápaný vo viacerých významoch. Isaiah Berlin v roku 1958 priblížil v diele *Štyri eseje o slobode* dve centrálné vnímania slobody. Prvým je „negatívny“ zmysel slobody (*negative freedom*), ktorý vzniká odpoveďou na otázku: „Čo všetko zasahuje priestor, v rámci ktorého je alebo by mal byť subjekt (osoba alebo skupina osôb) ponechaný (*left*) robiť to alebo byť tým, čo je schopný (*able*) robiť alebo [pozn. kým je schopný] byť, bez zásahu iných osôb?“² Človek je slobodný do takej miery, do ktorej žiaden iný človek nenaruša jeho aktivitu. Čiže ak mu je zabránené iným človekom konať tak, ako by inak konať mohol, do tej miery je neslobodný (*unfree*).³ Ak sa táto miera zvýši, dochádza k donúteniu (*coercion*), až zotročeniu (*enslave*): „Kritériom útlaku je úloha, o ktorej si myslím, že je zohrávaná inými ľudskými bytosťami, priamo alebo nepriamo, bez alebo so zámerom tak konať, pri narušovaní mojich želaní. Byť slobodný v tomto zmysle znamená nebyť ovplyvňovaný inými.“⁴ Takto formulovaná definícia ideálneho prirodzeného stavu musí byť vytvorením spoločnosti limitovaná zákonom. V nej musí byť ponechané isté nenarušiteľné minimum osobnej slobody (*personal freedom*) potrebnej pre rozvoj prirodzených ľudských schopností, ktoré sú nevyhnutné pre dosahovanie rôznych cieľov, ktoré jedinec pokladá za dobré, správne alebo posvätné.⁵ Musí byť stanovená hranica medzi oblasťou súkromného života človeka a verejnej autority. Negatívna sloboda je slobodou od (*from*) niečoho, absencia narušenia za hranicou nenarušiteľného minima.⁶

Na druhej strane je princíp „pozitívnej“ slobody (*positive freedom*) zodpovedaný otázkou: „Čo, alebo kto je zdrojom kontroly alebo narušenia určujúceho, že niekto robí skôr to, než ono alebo je skôr tým, než iným?“⁷ Pozitívny zmysel slobody je odvodený od túžby jednotlivca byť svojim pánom, rozhodovať sa autonómne (*self-determined*), bez vplyvu vonkajších faktorov, byť riadený sebou samým (*self-directed*), formulovať si ciele a názory podľa vlastného presvedčenia, byť si vedomý seba samého ako mysliacej, túžiacej, aktívnej bytosti nesúcej zodpovednosť za svoje rozhodnutia a mať schopnosť obhájiť si ich s odvolaním sa na vlastné názory a zámery.⁸ Človek sa cíti slobodný do tej miery, do ktorej verí, že sú vyššie uvedené predpoklady naplnené.

Koncept slobody je postavený na vnímaní samého seba (*self*), človeka. Ak manipuláciou dôjde k zmene chápania toho, čo človek považuje za „riadiť sa sebou samým,“ potom sloboda môže mať odlišné parametre. I. Berlin rozlišuje dve formy „skutočného seba“ (*true self*), a to (1) sebazaprenie (*self-abnegation*)⁹ so zámerom dosiahnuť nezávislosť a (2) sebarealizáciu (*self-realization*) alebo inak úplnú identifikáciu s konkrétnym princípom alebo predstavou v snahe dosiahnuť stanovený cieľ.¹⁰ Pozitívna sloboda je charakteristická prítomnosťou niečoho, napríklad sebakontroly alebo možnosti sebarealizácie.

Americká politická a právna tradícia je do dnešnej doby postavená na odlišnosti vnímania týchto dvoch typov slobôd. Sudca Clarence Thomas v nesúhlasnom stanovisku z júna 2015 v rozhodnutí uznávajúc om manželstvo za fundamentálne právo zasahujúce aj osoby rovnakého

² BERLIN, I. (1971): *Four Essays on Liberty*, s. 121.

³ Id. s. 122.

⁴ Id.

⁵ Id. s. 123.

⁶ Id. s. 124.

⁷ Id. s. 121.

⁸ Id. s. 123.

⁹ Inými slovami človek sa rozhodne nesnažiť o dosiahnutie zdanlivo nedosiahnuteľného a povie si, že netúži po ničom a nie je na žiaden predmet, človeka alebo túžbu viazaný a nič pre neho viac nemá cenu, na ničom mu nezáleží. I. Berlin tento stav označuje ako strategický návrat do vnútornej citadely (*strategic retreat into an inner citadel*).

¹⁰ Id. s. 129.

pohlavia oponoval, že americký systém už pred prijatím ústavy chápal slobodu (*liberty*) ako slobodu pred (*freedom from*) vládnym konaním, nie ako nárok alebo právo na vládne benefity.¹¹ Slovo *liberty* sa okrem preambuly nachádza v celej ústave len dvakrát, a to v piatom¹² a štrnástom dodatku,¹³ ktoré chránia osoby pred zbavením ich života, majetku a slobody bez riadneho zákonného procesu (*due process of law*). Podľa C. Thomasa je v oboch prípadoch slovo sloboda použité v negatívnom zmysle označujúcom slobodu len od fyzických zábran.¹⁴ Ústavná ochrana sa mala vzťahovať na slobodu existujúcu pred vznikom vlády formou absencie zábran alebo formou ochrany pred sociálnymi a politickými neuhmi vrátane svojvoľnej vládnej moci.¹⁵

Prax a precedensy sú však v Spojených štátoch založené na pozitívnom chápaní slobody. Všetky fundamentálne práva (aj mimo Listiny práv) zahrnuté v koncepte americkej slobody sú chránené federálnou ústavou pred štátnymi zásahmi.¹⁶ Ústredným motívom slobody majú byť: „Záležitosti týkajúce sa najintímnejších a najosobnejších rozhodnutí, ktoré môže človek počas svojho života urobiť, rozhodnutí najdôležitejších pre osobnú dôstojnosť a autonómiu. ... V srdci slobody sa nachádza právo definovať vlastný koncept existencie, zmyslu, vesmíru a záhad ľudského života. Presvedčenia o týchto veciach nemôžu definovať atribúty osobnosti (*personhood*) pokiaľ sú tvorené pod štátnym donútením.“¹⁷ Ústava sľubuje slobodu, ktorá zahŕňa isté špecifické práva umožňujúce človeku definovať a vyjadriť jeho identitu.¹⁸ Úlohou súdnej vetvy má byť identifikácia a ochrana týchto práv interpretáciou ústavy uplatnením rozumného úsudku (*reasoned judgement*) pri identifikácii záujmov človeka, ktoré sú tak fundamentálne, že ich štát musí rešpektovať: „Charakter nespravodlivosti nemôžeme vždy vidieť v prítomnej dobe. Generácie, ktoré spísali a ratifikovali Listinu práv a štrnásty dodatok nepredpokladali, že poznajú rozsah slobody (*extent of freedom*) vo všetkých jej dimenziách, a tak budúcim generáciám zverili dokument chrániaci práva všetkých ľudí užívať slobodu, ktorej význam [pozn. s novou dobou] zistíme (*to learn its meaning*). Ak sa na scéne objaví nové porozumenie, ktoré odhalí nezhodu medzi hlavnou ústavnou ochranou a prijatým právnym obmedzením, nárok na slobodu musí byť preskúmaný.“¹⁹

2 Teória ústavných momentov

Spolu so zmenou charakteru slobody dochádza k zmene charakteru ústavného systému s ohľadom na vzťah medzi občanom a štátom. Tieto zmeny sú badateľné od „podpisu“ spoločenskej zmluvy. Samotná ústava je listinou stanovujúcou limity a vzťah medzi zvrchovanou mocou a členmi spoločenstva, nad ktorými svoju moc uplatňuje. Ak má byť jedným z cieľov politickej vedy skúmanie ústav, nevyhnutne je v tejto kategórii obsiahnutá potreba zaoberať sa týmto vzťahom.

K modifikáciám ústav môže dochádzať prostredníctvom ústavných zmien, revolúcií. Bruce Ackerman predstavil v roku 1985 svoju teóriu ústavných momentov (*constitutional moments*), pomocou ktorej sa snažil reagovať na „proti-väčšinový problém“ (*counter-*

¹¹ *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. _ (2015). Slip. op. s. 1. Nesúhlasné stanovisko (Clarence Thomas).

¹² U.S. Const. amend. V. Na federálnej úrovni.

¹³ U.S. Const. amend. XIV, § 1. Na štátnej úrovni.

¹⁴ Sudca preberá definíciu z *Blackstonových* Komentárov k anglickému právu: „Osobná sloboda je moc pohybu (*loco-motio*), zmeny situácie alebo premiestnenie svojej osoby na akékoľvek miesto, kam ho vlastná chuť zavedie, bez uväznenia alebo zábrany, leda riadnym zákonným postupom.“ BLACKSTONE, W. (1771): *Commentaries on the laws of England*, s. 134.

¹⁵ Preto ani homosexuálne páry nemohli byť zbavené slobody odopretím štátu uznať ich manželstvo. *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. _ (2015). Slip. op. s. 11. Nesúhlasné stanovisko (Clarence Thomas).

¹⁶ *Planned Parenthood v. Casey*, 505 U.S. 833, 847 (1992).

¹⁷ Id. s. 851.

¹⁸ *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. _ (2015). Slip. op. s. 1-2.

¹⁹ Id. s. 11.

majoritarian difficulty) Alexandra Bickela.²⁰ S odvolaním sa na Listy federalistov rozoznáva dualistické chápanie politického života (*dualism*), viz. ústavnú politiku (*constitutional politics*) charakteristickú apelovaním na spoločné dobro a ratifikovanú mobilizovanými masami amerických občanov vyjadrujúcich ich súhlas prostredníctvom mimoriadnych inštitucionálnych foriem²¹ a bežnú politiku (*normal politics*) vyplňujúcu obdobia medzi ústavnými momentmi. Prvý typ je „najvyššou formou politiky a mal by byť povolený dominovať národnému životu len počas výnimočných období zvýšeného politického povedomia (*heightened political consciousness*).“ Druhý typ je bežnou politikou, kedy sa politické frakcie snažia manipulovať politický život pre dosahovanie vlastných záujmov. To musí byť v mene individuálnej slobody tolerované, aj keď je obyčajná politika „demokraticky nižšia oproti občasnej a nepravidelnej politike verejnej cnosti spojenej s momentmi ústavnej tvorby.“

Podľa B. Ackermana zažili Spojené štáty vo svojej histórii štyri vrcholy, ústavné momenty (revolúcie). Prvou bola doba vytvorenia federálnej ústavy, Listiny práv spolu s vyhlásením súdnej kontroly ústavnosti²² a implikovaných právomocí Kongresu.²³ Druhým vrcholom boli udalosti týkajúce sa Občianskej vojny od potvrdenia otroctva²⁴ až po potvrdenie rekonštrukčných ústavných dodatkov²⁵ a tretím ústavným momentom sa stal proces legitimácie aktivistického sociálneho štátu Nového údela od súdneho odmietania progresívnych reforiem, až po koniec *Lochnerovej éry*²⁶ v roku 1937.²⁷ Ponaučenia z týchto momentov determinujú riešenia neskorších problémov. V roku 2014 B. Ackerman pridal štvrtý moment, ktorým je obdobie boja za občianske práva v druhej polovici 20. storočia (*civil rights revolution*). Nové podmienky spoločenskej zmluvy majú byť obsiahnuté dominantne v Zákone o občianskych právach (1964), Zákone o volebných právach (1965) a Zákone o spravodlivom bývaní (1968). Spolu s nimi tam spadajú aj rozhodnutia Najvyššieho súdu schvaľujúce „druhú rekonštrukciu“, počnúc prípadom *Brown v. Board of Education of Topeka*.²⁸

Dôležitú úlohu zohráva súdnictvo, konkrétne Najvyšší súd. Keď vyhlási zákon za protiústavný, vykonáva zásadnú dualistickú funkciu, kedy sa pozerá späť na ústavné momenty a rozhoduje, či bežná politika prekročila hranice stanovené ústavným momentom. Súdna kontrola je nástrojom občanov na modifikáciu demokratickej autority prepožičanej voleným zástupcom: „Americká ústava je len ťažko konzervatívnym priateľom *status quo*, skôr je nástrojom na revolučné spochybňovanie počas dlhých období apatie, nevedomosti a egoizmu značiacich politický život liberálnych demokracií.“ *Ackermanova* teória sa sústreďuje prevažne na legitimáciu súdnej kontroly a chápe Najvyšší súd ako potvrdzovateľa ústavnej zmeny dosiahnutej ústavnou politikou, čím mu pripisuje „ochrannú“ úlohu nasledovať revolučnú, ľudom vytvorenú ústavnú paradigmu.

²⁰ „Základným problémom je, že súdna kontrola ústavnosti (*judicial review*) je proti-väčšinovou silou v našom systéme. ... Keď Najvyšší súd vyhlási legislatívny akt alebo konanie voleného člena exekutívy za protiústavné, marí vôľu reprezentantov skutočného ľudu tu a teraz, vykonáva kontrolu nie v mene prevládajúcej väčšiny, ale proti nej. ... To je dôvod na vznesenie obvinenia, že súdna kontrola ústavnosti je nedemokratická.“ BICKEL, A. M. (1986): *The Least Dangerous Branch: The Supreme Court at the Bar of Politics*, s. 16 – 17.

²¹ ACKERMAN, B. A. (1984): *The Sttors Lectures: Discovering the Constitution*, s. 1022.

²² *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803).

²³ *McCulloch v. Maryland*, 17 U.S. 316 (1819).

²⁴ *Dred Scott v. Sandford*, 60 U.S. 393 (1857).

²⁵ Medzi rekonštrukčné dodatky patrí trinásť, štrnásť a pätnásť.

²⁶ *Lochnerovou* érou sa v Spojených štátoch označuje obdobie v rokoch 1905 – 1937, kedy Najvyšší súd systematicky odmietal ekonomické regulácie federálnej vlády ovplyvňujúce slobodu uzatvárania zmlúv. Zamestnanci a zamestnávateľia sa mali slobodne dohodnúť na takých pracovných podmienkach, ktoré sami uznali za najlepšie. *Lochner v. New York*, 198 U.S. 45, 61 (1905).

²⁷ *West Coast Hotel Co. v. Parrish*, 300 U.S. 379 (1937).

²⁸ ACKERMAN, B., A. (1984), *supra*, s. 1052.

3 Teória ústavných revolúcií

Robert J. Lipkin teóriou ústavných revolúcií (*constitutional revolutions*) ďalej rozpracúva načrtnutý koncept ústavnej zmeny s dôrazom na súdnu kontrolu, preto svoju teóriu označuje aj za teóriu súdnych revolúcií (*judicial revolutions*).²⁹ Tá považuje kreatívnu úlohu sudcov pri vytváraní ústavného práva za kľúčový prvok procesu uskutočňovania ústavných zmien, ktoré sú vysvetlené a odôvodnené poukázaním na to, ako sudcovia s ohľadom na históriu a morálku sú buď verní ústavnej praxi, alebo sa od nej odchyľujú. Ak preváži história, sudcovia sa odvolávajú na konvenčné autority akými sú ústavný text, zámer tvorcov alebo historické okolnosti, ale ak sudca považuje vzniknutú situáciu za ústavnú krízu, dôjde k riešeniu mimo zaužívaných nástrojov, opustením tradičných princípov.

Teória súdnych revolúcií rozlišuje dva druhy ústavného rozhodovania (*constitutional adjudication*), bežné a revolučné. Bežné rozhodovanie (*normal adjudication*) je charakteristické riešením sporov pridržiavaním sa ustálenej súdnej paradigmy. Revolučné rozhodovanie (*revolutionary adjudication*) sa uplatňuje pri integrácii prvkov politického a kultúrneho života do novej ústavnej paradigmy, ktorá slúži na inštruovanie nižších súdov ako riešiť podobné prípady v danej oblasti. Paradigmou sa rozumie súbor inštrukcií pre riešenie alebo skúmanie ústavných problémov, inými slovami sú ústavné paradigmy interpretácie pôvodných častí ústavy a determinujú konceptualizáciu a faktografickú relevantnosť pri riešení prípadov.³⁰ Konkrétne sú to (1) typy faktov potrebné na vznesenie ústavnej otázky, (2) štandard skúmania, (3) analytický rámec vyhodnocovania faktov, čiže procedúry, prostredníctvom ktorých sa štandardom skúmania transformujú fakty na výsledok, (4) všeobecné právne pravidlo a jeho aplikácia a (5) dostupné opravné prostriedky. Ústavné revolúcie tvoria nové alebo menia doterajšie paradigmy s prispením vonkajších faktorov mimo ústavnej praxe, teda vtedy, keď Najvyšší súd pragmaticky vytvorí formálny (otázka o spôsobe dosiahnutia výsledku) alebo hmotnoprávny (konkrétny výsledok) princíp ústavného rozhodovania.

Ústavný pragmatizmus spočíva na vnútorných (*intrinsic*) a vonkajších (*extrinsic*) ústavných faktoroch. Medzi vnútorné sa radí text ústavy, zámer tvorcov, história, štruktúra a logika ústavy. V mnohých prípadoch tieto faktory nie sú schopné vyriešiť vzniknutý problém. Vtedy je riešenie postavené na vonkajších faktoroch. K tým R. Lipkin radí zvažovanie odvodené od širšej politickej kultúry alebo od abstraktných etických alebo politických teórií ukotvených v najdôležitejšom faktore, koncepte demokracie. Okrem neho tam patrí aj nový kultúrny kontext, nové porozumenie konceptu kľúčovej ústavnej klauzuly, vedecké objavy alebo „jednoducho postup času.“³¹

Pri bežnom rozhodovaní nedochádza k zmene paradigmy a súd len vyplňuje prázdne miesta na základe ustálených paradigiem. Vo všeobecnosti by sa dalo hovoriť o originalistickej interpretačnej teórii (*Originalism*). Revolučné rozhodovanie plodiace ústavnú revolúciu vzniká ako dôsledok ústavnej krízy rôznych rozmerov. Ústavné revolúcie s prispením vonkajších ústavných faktorov určujú šírku a dosah významu ústavy (klauzúl) a zvyčajne sa vyskytujú v kontexte sociálnych, ekonomických a ideologických povstaní (*upheaval*), kedy slúžia na presadzovanie a kontrolu sociálnej zmeny, ktorú procedúry momentálnej ústavy nedokážu vyriešiť: „Revolučné rozhodovanie explicitne pojíma úlohu sudcov pri transformácii širšej politickej kultúry do ústavného práva.“ Revolučná paradigma určuje význam ústavných klauzúl a jeho implikácií pre budúce rozhodovanie. Ústavné revolúcie sú potom rozhodnutia (najčastejšie Najvyššieho súdu) založené na pragmatickom posúdení všetkých faktorov

²⁹ LIPKIN, R. J. (2000): *Constitutional Revolutions. Pragmatism and the Role of Judicial Review in American Constitutionalism*, s. 120.

³⁰ LIPKIN, R. J. (1989): *The Anatomy of Constitutional Revolutions*, s. 734.

³¹ LIPKIN, R., J. (2000), *supra*, s. 132.

s cieľom zlepšiť demokraciu.³² Väčšina sudcov sa ale musí zhodnúť na tom, že revolúcia je nevyhnutnou, tradičné interpretačné prostriedky sú nedostatočné a rozhodnutie morálne a prakticky zodpovedá vážnosti krízy.³³ Keď je revolúcia dokončená, následné ústavné rozhodovanie sa stáva bežným a nová paradigma precedensom v danej oblasti. Revolučné rozhodovanie je v podstate novým pohľadom na interpretačnú teóriu „Žijúcej ústavy“ (*Living constitutionalism*).³⁴

4 Teória dialektickej legitímácie

Treťou teóriou ústavnej zmeny je teória dialektickej legitímácie (*dialectic of legitimation*) Jacka M. Balkina. Tá rozoznáva dva druhy ústavných zmien, a to zmeny režimov vládnutia (*governing regimes*) a zmeny súdnych doktrín (*judicial doctrines*). Teória je postavená na premisách interpretačného smeru nazývaného Nový Originalizmus (*New Originalism*). Ten sa od pôvodného Originalizmu odlišuje uprednostňovaním pôvodného verejného významu (*original public meaning*) ústavného textu pred zámerom jeho tvorcov a terminologickou špecifikáciou interpretačno – konštrukčného rozdielu. Pri vysvetľovaní a aplikovaní právnych textov (medzi hlavné patrí ústavný dokument) dochádza podľa Nového Originalizmu k dvom rôznym činnostiam. Interpretácii (*interpretation*) a konštrukcii (*construction*). Interpretáciou sa zisťuje alebo odhaľuje lingvistický význam textu, čiže jeho komunikačný obsah (sémantický význam) a konštrukcia dáva právny efekt sémantickému významu právneho textu, inými slovami súd buď transformuje lingvistický význam textu na doktrínu, podľa ktorej rozhoduje podobné prípady, alebo priamo aplikuje výsledok interpretácie. Konštrukcia je neoddeliteľnou súčasťou súdnej analýzy rovnako ako interpretácia a zároveň je normatívnou činnosťou, zatiaľ čo interpretácia sa riadi neutrálnymi pravidlami syntaxu a gramatiky pri kombinovaní slov a fráz textu. Konštrukcia môže prebiehať automaticky s interpretáciou, ak je text dostatočne jasný, napríklad druhá sekcia prvého článku ústavy si vyžaduje od členov Snemovne reprezentantov minimálny vek 25 rokov.³⁵ Sémantický význam číselného vyjadrenia údaje nemôže byť žiadnym spôsobom spochybnený, ani inak konštruovaný.³⁶ Ak je však text nejasný alebo neurčitý (*underdetermined*), nemôže dôjsť k okamžitému aplikovaniu ústavného pravidla (z komunikačného obsahu nie je zreteľné), a preto dochádza k vzniku konštrukčnej zóny (*construction zone*), v ktorej prebiehajú ústavné konštrukcie.³⁷

J. Balkin považuje ústavy za rámce (*frameworks*), v ktorých sa uskutočňuje politika.³⁸ Pri písaných ústavách sú rámce tvorené ústavnými normami, ktoré zahŕňajú pravidlá, štandardy

³² Id. s. 140. Z toho plynú prívlastky významných súdnych rozhodnutí, napríklad historické (*landmark*) alebo transformačné (*transformative*). Príkladom môže byť *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

³³ Id. s. 238.

³⁴ Interpretačný smer vnímajúci ústavu ako s dobou sa meniaci dokument, čo znamená, že za rozhodujúci faktor pri interpretácii alebo konštrukcii ústavného textu sa považuje jeho význam v prítomnosti s ohľadom na momentálne hodnoty občanov a skúsenosti ľudstva (Američanov) v priebehu storočí. Ústava si neponecháva statický význam z doby jej prijatia, ale adaptuje sa na aktuálne okolnosti a potreby. BRENNAN, W. J. (1987): *The Constitution of the United States: Contemporary Ratification*, s. 152-167. V širšom ponímaní je možné teóriu Žijúcej ústavy zaradiť pod Neoriginalistické interpretačné teórie (*Nonoriginalism*). Tie odmietajú fixačnú tézu a princíp obmedzenia Originalizmu v rôznej miere. SOLUM, L. B. (2013): *Originalism and Constitutional Construction*, s. 456. Poznámka pod čiarou č. 6.

³⁵ U.S. Const. art. I, § 2, cl. 2.

³⁶ Teoreticky by zmena významu mohla nastať v prípade, ak by došlo k zmene definície jedného roka. Predpokladom na konci osemnásteho storočia a rovnako aj dnes je, že jeden rok má 365 dní. Zároveň sa za jeden deň považuje jedno otočenie Zeme okolo vlastnej osi (jedno vystriedanie dňa a noci).

³⁷ SOLUM, L., B. (2013), *supra*, s. 469.

³⁸ BALKIN, J. M. (2015): *Constitutional Interpretation and Change in the United States: The Official and the Unofficial*, s. 2.

a princípy. Pravidlá sú jasnými údajmi a nepotrebujú bližšie objasnenie (vyššie spomínaný minimálny vek členov Snemovne reprezentantov). Štandardy a princípy používajú nejasné alebo abstraktné pojmy a vyžadujú si bližšie skúmanie, konštrukciu, ktorou sú ústavné zmeny dosahované, aj keď nedochádza k zmene textu. Je potrebné rozlíšiť ústavný text a „ústavu v praxi“ (*constitution-in-practice*). Práve pomocou praktickej aplikácie ústavy je možné dosahovať zmeny ústavného systému: „Musíme byť verní pôvodnému významu [pozn. textu] v zmysle pôvodného sémantického a komunikačného obsahu slov. Ale to neznamená, že musíme aplikovať slová ústavy rovnakým spôsobom, akým by boli aplikované ľuďmi, čo ju napísali.“ Pretože ústavy sú len rámce, v ktorých prebieha klasická politika, je *Balkinova* teória známa ako Rámcový Originalizmus (*Framework Originalism*).

Spojením teórií Originalizmu a Žijúcej ústavy sa *Balkinova* teória nazýva tiež „Žijúci Originalizmus“ (*Living Originalism*), čo znamená, že kombinuje Originalizmus pôvodného verejného významu pre zachovanie ústavného rámca a teóriu Žijúcej ústavy pre umožnenie budúcich rozšírení a zmien inštitucionálnych štruktúr, politických praktík alebo súdnych doktrín, pokiaľ dané konštrukcie nie sú v rozpore s pôvodným významom. Podľa tohto modelu nie je ústava nikdy dokončeným dokumentom a politické a súdne konštrukcie neustále budujú nové prvky v súlade s nastaveným rámcom: „Budúce generácie musia budovať inštitúcie a praktiky pre úspešné uskutočňovanie politiky a vládnutia v zmenených podmienkach, musia sa adaptovať podľa nových problémov, ktorým krajina čelí a nových príležitostí vytvorených zmenami v zahraničných hrozbách, technológiách, ekonomických podmienkach, kultúre a demografii.“

Ústavná konštrukcia môže mať formu politických alebo súdnych rozhodnutí. Politickí aktéri konštruujú ústavu vtedy, keď presadzujú ústavné hodnoty vytváraním zákonov, inštitúcií, praktík vládnutia, regulácií, vo všeobecnosti každodennou politikou. Táto forma je označovaná ako štátotvorná konštrukcia (*state-building construction*). Súdy sa zapájajú do konštrukcie ústavy vtedy, keď skúmajú politické konštrukcie a rozhodujú o ich legitimitě, pričom rozhodnutiami produkujú súdne doktríny. Vytvára sa dialektický proces neustálej interakcie medzi politickými konštrukciami a ich vnímaním toho, čo ústava povoľuje alebo zakazuje a súdnymi konštrukciami legitimujúcimi (alebo odmietajúcimi legitimovať) štátotvorné konštrukcie. Dialektická interakcia je základom teórie dialektickej legitimácie. Takýto postup je označovaný za oficiálnu (*official*) ústavnú zmenu.

Za neoficiálnu (*unofficial*) zmenu je považované pôsobenie občianskej spoločnosti, politických organizácií, záujmových skupín alebo kultúrnych zmien. Všetky faktory vplyvajú na pretváranie sociálnych noriem a očakávaní funkcie vlády v spoločnosti. Tieto názory vytvárané sociálnymi a politickými silami sa odrážajú v súdnom skúmaní politických konštrukcií, čím sú dôležitou súčasťou ústavnej zmeny. V Spojených štátoch sa väčšia časť ústavných revolúcií v 20. storočí odohrala formou ústavnej konštrukcie. Ústavné revolúcie sú zmeny v očakávaní významu ústavných klauzúl, ich aplikácie a zmeny vo vnímaní odôvodnených a neodôvodnených opatrení. Zmena formálnych súdnych doktrín je poväčšine spájaná s pokusom iných mocenských vetiev zmeniť *status quo* inštitucionálnou transformáciou, napríklad zmenou režimov vládnutia.

Režimy vládnutia sú štátotvornými konštrukciami politických aktérov, ako napríklad sociálny štát (*Welfare state*) budovaný programom Nového údely v 30. rokoch 20. storočia alebo Národný bezpečnostný štát (*National Security State*) po druhej svetovej vojne. Režimy sú kontrolované a legitimované súdnou mocou. *Balkinova* teória stranického ohradenia sa (*patrisan entrenchment*) vysvetľuje, prečo dochádza k zmene súdnych doktrín a prečo sa nakoniec Najvyšší súd prikláňa na stranu dominantnej vládnucej strany. Stranícke ohradenie sa je motorom ústavnej zmeny, kedy je dostatok prívržencov jednej strany dosadených do federálneho súdnictva, čím dochádza k celoplošným zmenám súdnych doktrín za predpokladu, že vedúca strana má koherentnú ideologickú predstavu, ktorú premieta do štátotvornej

konštrukcie. Predpokladom je, že z dlhodobého hľadiska sú politické konštrukcie (inštitucionálne zmeny) racionalizované súdnou vetvou a uvedené do súladu s ústavnými doktrínami (pôvodné doktríny sú pretvorené alebo nahradené inými).

Záver

Po podpise spoločenskej zmluvy sa človek síce vzdal istej časti svojej osobnej slobody, ale na druhej strane získal práva spojené s organizovanou spoločnosťou. S vytvorením štátnych jednotiek došlo aj k zmene charakteru slobody. Z prevažne negatívneho chápania slobody v prirodzenom stave, keď bol človek slobodný vtedy, ak mu nič nebránilo v snahe naplniť svoje potreby, sa vytvorením štátu postupne sloboda menila na (alebo bola doplnená o) slobodu pozitívnu, keď štát na seba prevzal zodpovednosť poskytnúť občanovi nástroje na prekonávanie životných prekážok a umožniť mu dosahovanie svojich cieľov. So zmenou charakteru slobody dochádzalo postupne aj k zmene vyjadrenia vzťahu občana a štátu, ktorý je primárne stanovený v ústave. V Spojených štátoch sa väčšina ústavných zmien neodohrala prostredníctvom ústavných dodatkov. Od roku 1791 ich bolo prijatých len sedemnášť. K ústavnej zmene dochádzalo inými spôsobmi. V príspevku boli predstavené tri hlavné teórie ústavnej zmeny. Teória ústavných momentov B. Ackermana je postavená na dualizme bežnej a ústavnej politiky, kedy je schvaľovateľom ústavnej zmeny Najvyšší súd. Teória ústavných revolúcií R. Lipkina rovnako pripisuje kľúčovú úlohu Najvyššiemu súdu. Dualizmus je v tomto prípade vyjadrený bežnými a revolučnými súdnymi rozhodnutiami. Práve druhé spomínané sú nástrojmi ústavnej zmeny, pretože vytvárajú nové ústavné paradigmy. Teória dialektickej legitímácie J. Balkina vníma ústavu ako rámec na uskutočňovanie politiky, ktorý sa neustále pretvára prostredníctvom oficiálnej a neoficiálnej zmeny, kedy na jednej strane pôsobia vzájomné vzťahy medzi mocenskými vetvami a na strane druhej občianska spoločnosť. Významným prvkom je opäť Najvyšší súd, ktorý potvrdzuje štátotvorné konštrukcie. Ústavná zmena je podľa uvedených teórií dôsledkom fungovania moderného štátu, ku ktorej musí so zmenou spoločenských pomerov nevyhnutne dochádzať.

Použitá literatúra:

1. ACKERMAN, B. A.: The Sttors Lectures: Discovering the Constitution. In: *The Yale Law Journal*, Vol. 93, 1984.
2. BALKIN, J. M.: Constitutional Interpretation and Change in the United States: The Official and the Unofficial. In: *Institute Villey Lecture*, Vol. 00, 2015.
3. BERLIN, I.: Four Essays on Liberty. Oxford University Press, 1971.
4. BICKEL, A. M.: The Least Dangerous Branch: The Supreme Court at the Bar of Politics. (2nd Ed.) Yale University Press, 1986.
5. BLACKSTONE, W.: Commentaries on the laws of England. (4th Ed.) Prvá kniha, Dublin, 1771.
6. BRENNAN, W. J.: The Constitution of the United States: Contemporary Ratification. In: *US DEPARTMENT OF JUSTICE: Report to the Attorney General. Original Meaning Jurisprudence: A Sourcebook*. Office of Legal Policy, 1987.
7. Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954).
8. Dred Scott v. Sandford, 60 U.S. 393 (1857).
9. LIPKIN, R. J.: Constitutional Revolutions. Pragmatism and the Role of Judicial Review in American Constitutionalism. Duke University Press, 2000.
10. LIPKIN, R. J.: The Anatomy of Constitutional Revolutions. In: *Nebraska Law Review*, Vol. 68, 1989.
11. Lochner v. New York, 198 U.S. 45 (1905).
12. Marbury v. Madison, 5 U.S. 137 (1803).
13. McCulloch v. Maryland, 17 U.S. 316 (1819).

14. NATIONAL ARCHIVES: Deklarácia nezávislosti (*Declaration of Independence*). [cit. 2018-06-08] Dostupné na internete: http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html.
15. NATIONAL ARCHIVES: Ústava Spojených štátov (The Constitution of the United States). [cit. 2018-06-08] Dostupné na internete: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript>.
16. Obergefell v. Hodges, 576 U.S. _ (2015).
17. Planned Parenthood v. Casey, 505 U.S. 833 (1992).
18. SOLUM, L. B.: Originalism and Constitutional Construction. In: *Fordham Law Review*, Vol. 82, 2013.
19. West Coast Hotel Co. v. Parrish, 300 U.S. 379 (1937).

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: gilbert.futo@euba.sk

RUSSIA AND ECONOMIC SANCTIONS¹

Martin Grešš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martin.gress@euba.sk

Economic sanctions may be an important instrument of foreign policy and international diplomacy with rather long-lasting effects. Economic sanctions of the EU were implemented in 2014. In March 2014, the first measures were taken including travel restrictions and freezing of the assets for selected Russian individuals as well as an import ban on goods originating in Crimea or Sevastopol. In July 2014, a complex package of targeted economic sanctions was adopted by the EU Member states. The aim of the article is to analyze the impacts of economic sanctions imposed in 2014 on the economy of the Russian Federation on its economy from macroeconomic point of view. We come to conclusion that the imposed economic sanctions by the EU had negative effects on the economy of the Russian Federation leading to decrease in the GDP per capita, GDP growth, investment in energy sector and increase in inflation.

Key words: economic sanctions, the Russian Federation, the European Union, trade
JEL: F51

Introduction

In the last century, relations among the countries became more complex and countries, especially their national economies, became significantly interdependent on each other. Economic interdependence between Russia and the European Union can be observed in trade flows between these two economic areas in years preceding the sanctions. In 2013, Russia was, with share of 7.7% on total exports of the EU, the fourth largest trading partner of the EU after the USA, Switzerland and China. From the perspective of the Russian economy, the EU share on total exports of Russia was 42.4%, making the EU the most important trading partner.² However, after 2013, situation in exports changed significantly. According to INTA (2017), the EU exports to Russia declined by almost 21% annually between 2013 and 2016, while between 2009 and 2012 they were increasing by 20% annually.

Concerning the economic sanctions in general, they may be an important instrument (double-edged) of foreign policy and international diplomacy with long-lasting effects³ and often removed more slowly than implemented. Van Bergeijk (1989) argues in a similar manner and notes that economic sanctions as an instrument of foreign policy became more controversial. He notes that generally sanctions are believed ineffective because of the impossibility to create necessary political unity for a forceful embargo and even if established, embargoes and trade warfare are easy to circumvent. According to Yang et al. (2009), sanctions in general may take many forms like withholding of the diplomatic recognition, boycotting cultural and sports events and sequestering of property of citizens of targeted country. On the other hand, they argue that the form of sanctions that usually attracts the most attention and may have the most visible effects are the economic sanctions including the various restrictions

¹ This article has been elaborated with the contribution from KEGA project no. 015EU-4/2018 “Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia.”

² INTA (2017). *Russia's and the EU's sanctions: economic and trade effects, compliance and the way forward*, p. 6.

³ KLINOVA, M. – SIDOROVA, E. (2016). *Economic Sanctions and Their Impact on Russian Economic Relations with the European Union*, p. 218-234.

on international trade, financial flows and the movement of people. Economic sanctions and their impact on economy may be analyzed at two levels. The first level is microeconomic level where impacts of the economic sanctions is focused on two main economic subjects – households and companies. The second level of economic sanctions' analysis include the macroeconomic level. Impacts of economic sanctions are studied at the national level focusing on basic macroeconomic indicators including the gross domestic product, inflation rate, unemployment rate and external economic balance.

Another level of the study includes the objectives that are to be achieved by the sanctions. On one hand there are explicit objectives, on the other hand there may be some implicit objectives. Aalto and Forsberg note that objectives may vary including achieving a policy change, regime change, etc.⁴

Aalto and Forsberg (2016) note that researchers used to agree that international economic sanctions are rarely effective, even though this view of imposing of international economic sanctions and their impact changed in the 1980s when Hufbauer et al. (1985) published a comprehensive study on the impact of economic sanctions and found out that imposition of international economic sanctions was quite successful in one third of all analyzed cases. Klinova and Sidorova (2016) argue that economic sanctions are most effective in case when both, imposing and targeted economies, are traditional trading partners.

Davis (2016) argues that economic warfare (including specific economic sanctions) is intended primarily to influence the power balances (economic, technology, military) to the advantage of those who conduct the economic warfare. According to Davis (2016)⁵, the punitive measures may lead to decline or complete abolition in mutual trade in commodities and finance. Concerning the mutual trade, countries may impose refusal of export licenses, denial of the most-favored nation status or even the embargo. In finance, there is possibility of assets freezing, restrictions on lending and expropriation of property. Comparing Davis economic warfare with imposed economic sanctions, we note that both punitive measure areas were deployed. In the first step (spring 2014), the punitive finance measures were taken and, in the summer of 2014, the punitive measures in mutual trade in the form of a complex package were introduced. Russia introduced countermeasures in mutual trade in commodities (import ban on certain agri-food products). So far Davis and the introduction of the measures and countermeasures are in line. However, we may see a difference between Davis's definition of economic warfare (to influence the power balance to the advantage of those conducting the economic warfare) and economic areas imposing the economic sanctions. Especially Russia as a significant importer of agri-food products with the EU being its largest supplier is not in the line with the economic warfare definition proposed by Davis. Russia did not comply with the definition, because the countermeasures it imposed did not bring any significant advantage to the Russian economy (especially modernization and increase in the self-sufficiency of the agricultural sector of the Russian economy). Davis also note (2016) that two main features of economic sanctions against Russia undermined their effectiveness. As Davis puts it (2016), economic sanctions had the support of countries with collective GDP of 42.5 trillion USD.⁶ However, seven major industrial countries (Brazil, China, India, Indonesia, Iran, South Korea, Turkey) with a collective GDP of 31.5 trillion USD did not participate in the imposition of the economic sanctions against Russian economy. The second was the outsourcing or transferring of high-technology production from developed economies (those who imposed the economic sanctions) to lower income economies which significantly facilitated trade diversion and covert acquisitions of high technologies by Russia.

⁴ AALTO, P. – FORSBERG, T. (2016). *The Structuration of Russia's Geo-economy under Economic Sanctions*, p. 223.

⁵ DAVIS, C. M. (2016). *The Ukraine Conflict, Economic-Military Power Balances and Economic Sanctions*, p. 170.

⁶ DAVIS, C. M. (2016). *The Ukraine Conflict, Economic-Military Power Balances and Economic Sanctions*, p. 185.

Economic sanctions of the EU were implemented in 2014. The political conflict between Russia and western countries paved the way for economic sanctions by the EU, the USA and other countries against Russia. In March 2014, the first measures were taken including travel restrictions and freezing of the assets for selected Russian individuals as well as an import ban on goods originating in Crimea or Sevastopol. In July 2014, a complex package of targeted economic sanctions was adopted by the EU Member states. The package included:

- Measures to restrict Russia's access to EU capital markets,
- Embargo on the imports and exports of arms and related material from or to Russia,
- Prohibition of exports of dual use goods and technology for military use in Russia,
- Prohibition of exports of products that are destined for deep water oil exploration and production, arctic oil exploration or production and shale oil projects in Russia.

Since their imposition, the sanctions were extended several times with latest decisions made in 2017. In December 2017, the period for sanctions was prolonged until July 31st, 2018.

The aim of the article is to analyze the impacts of economic sanctions imposed on the economy of the Russian federation in 2014 on its economy from macroeconomic point of view. We use the following methods in the article: analysis, synthesis, chronological comparison.

2 Literature review

The works of van Bergeijk (1989, 1995) compose an important part of the academic literature on the economic sanctions. Van Bergeijk (1989) focuses on the theoretical foundations of the economic sanctions analyzing two basic premises from the economic science. The first is that boycott and embargo deprive the targeted economy of some of the gains from trade and lower its welfare. The second is the idea that the disutility caused by imposed sanctions on the targeted economy influences its behavior.⁷ Van Bergeijk (1995) analyzes factors that will lead to the increase in the use of economic sanctions. Kim (2009) empirically analyzes the determinants of the success of economic sanctions. Kim proposes three arguments related to the determinants of effectiveness of economic sanctions and argues, that sanction duration and financial type do not have much impact on the success of economic sanctions. Klinova and Sidorova (2016) focus on the exchange of the economic sanctions between the EU and Russia and on the impacts of these exchanges on their mutual economic relations. They note that economic sanctions in combination with other (military-political) measures can be significantly effective in terms of destabilizing the political system of governance in targeted country. They also examine the potential consequences of the economic sanctions. They believe that the strongest negative impact on the Russian economy will be in the sectors with the most crucial cooperation with foreign partners, namely financial, high-tech and other strategic sectors. They conclude, similarly to Aalto and Forsberg, that the embargo on the exports of high technologies needed for the exploration of Arctic shelf, will lead to limited revenues of state budget in the long term. Aalto and Forsberg (2016) try to examine the structure and possible restructuring of the Russia's geo-economy under the economic sanctions imposed by the EU, the USA and other western countries since spring of 2014 (when the first round of the sanctions was delivered). They focus also on restrictions on economic cooperation in the areas of trade, energy technology, access to credit, trade in arms, travel bans and assets freezing. Their main research question stands as how the economic sanctions affect the geo-economy of Russia and they conclude that the overall capacity of Russia to realize its interests has been significantly impaired in three geo-economics areas. Yang et al. (2009)⁸ show that the

⁷ VAN BERGEIJK, P. G. (1989). *Success and Failure of Economic Sanctions*, p. 385.

⁸ YANG, J. – ASKARI, H. – FORRER, J. – ZHU, L. (2009). *How Do US Economic Sanctions Affect EU's Trade with Target Countries?*, p. 1223.

economic sanctions are expected to have an economic impact on both, the sender country and the target country. Yang et al. argue that the economic sanctions imposed unilaterally by a single country or by a small group of countries against particular countries are rather ineffective and lead to benefiting the third parties. According to them, to generate the successful outcome of the imposed economic sanctions, multilateral cooperation among countries imposing the economic sanctions is a necessary condition. Neuenkirch and Neumeier (2015) empirically assess GDP growth of economic sanctions targeted economies. They conclude that the effects from the economic sanctions imposed at the multilateral level (the economic sanctions imposed by the UN) have a significant influence on the economic growth of the targeted country. On average, the imposition of UN sanctions decreases the target country annual real per capita GDP growth rate by more than 2%. Significant is also the period when the detrimental influence impacts the targeted economy. Based on their models, the dynamics of the economic sanctions decreases over time and becomes insignificant after 10 years with the aggregate drop in targeted economy's GDP per capita of 25.5%.⁹

Results and discussion

We focus on basic macroeconomic indicators of the Russian economy – gross domestic product per capita and its growth, inflation rate, unemployment rate, natural resources rent and international trade. We use the data from the World Bank's online database World Development Indicators.

Table 1: Macroeconomic performance of the Russian economy, 2016

GDP growth (%)	-0.2
GDP per capita	11 099.2
Inflation, GDP deflator (%)	3.6
Total unemployment (% of total labor force)	5.6
Total natural resources rents (% of GDP)	10.3
Exports of goods and services (% of GDP)	25.7
Imports of goods and services (% of GDP)	20.6

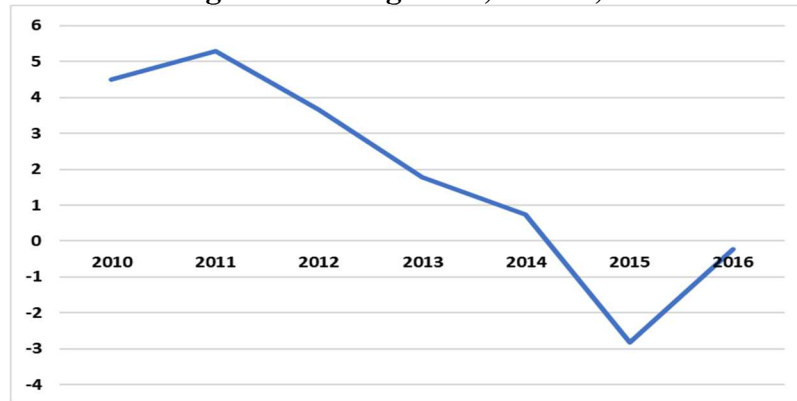
Note: Data for unemployment and total natural resources rent for 2015.

Source: World Development Indicators.

The basic economic performance of the Russian economy with latest available data is presented in Table 1. GDP growth is annual percentage growth rate of the GDP at market prices. GDP per capita is gross domestic product divided by midyear population. Data are in constant 2010 U.S. dollars. Inflation as measured by the annual growth rate of the GDP implicit deflator shows the rate of price change in the economy. The GDP implicit deflator is the ratio of GDP in current local currency to GDP in constant local currency. Unemployment refers to the share of the labor force that is without work but available for and seeking employment. Total natural resources rents are the sum of oil, natural gas, coal, mineral and forest rents. Exports and imports of goods and services represent the value of all goods and other market services provided to / received from the rest of the world. They include the value of merchandise, freight, insurance, transport, travel, royalties, license fees, and other services, such as communication, construction, financial, information, business, personal, and government services.

⁹ NEUENKIRCH, M. – NEUMEIER, F. (2015). *The Impact of UN and US Economic Sanctions on GDP Growth*, p. 122.

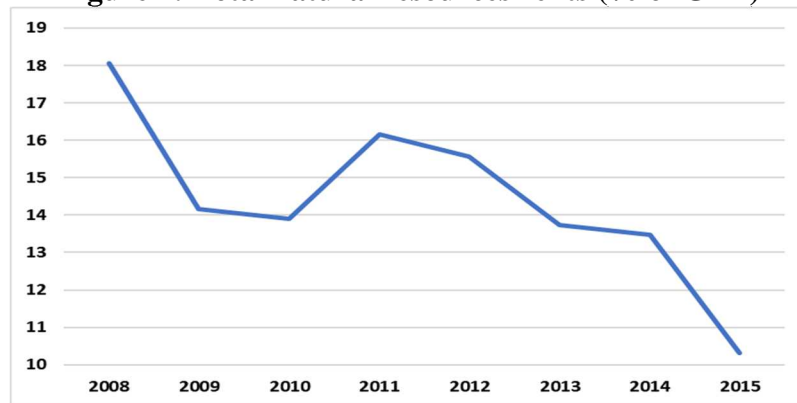
Figure 1: GDP growth, annual, %

Source: World Development Indicators.

Figure 1 shows the development of GDP growth in the years 2010-2016. In 2009, the Russian economy declined by 7.8% because of the global financial crisis and the decline in the demand of its trading partners. However, the economy surged in 2010 and 2011 with the growth of 4.5% and 5.3% respectively. Even though there was a slight decline in the GDP growth in 2012 and 2013, Russian economy still experienced the growth period. The growth, however, halted in 2014 (0.7%) and did not get to previous levels also in 2015-2016 when the economy experienced the decline in the GDP (-2.8% and -0.2% respectively). There are several underlying factors of the decline in the development of GDP. The first factor is the oil prices which sharply fell in 2014 and in 2015. The second factor is the economic sanctions imposed on the Russian economy and leading to change in trade flows between Russia and the EU economies. GDP per capita developed similarly to the growth of GDP. After the crisis, GDP per capita increased in the period 2010-2013 from 10 675 USD to 11 615 USD. However, since 2014 until 2016 there was ongoing decline in the GDP per capita reaching the level of 11 099 USD in 2016. One of the factors impacting the development of the GDP and its growth was also significant depreciation of ruble in 2015 by 77% from 45 RUB/1 EUR to 80 RUB/1 EUR. Concerning inflation, the development was rather ambiguous. In 2010 and 2011, the deflator was rather high at 14.2% and 23.7% respectively. Since 2012 the deflator declined significantly averaging at 6.7% annually. However, the economic growth in this period was negligible. The inflation leveled at 3.6% in 2016, which was the lowest level since 2009 (when the inflation was 2%). This low level of inflation might have been caused by poor economic development in terms of GDP and GDP growth leading to decline in the prices. However, the levels of inflation in 2014 and 2015 (7.5% and 8.2%) were caused mainly by rising of food prices which can be directly related to the impacts of Russian countersanctions introduced in August 2014. Concerning the unemployment rate, it was continuously declining between 2011-2015 (from 16.2% to 10.3%). However, we did not have available relevant data for 2016 to compare the development in this macroeconomic indicator. We assume, with the development of inflation and growth of GDP, that the unemployment in the Russian economy increased due to companies going bankrupt.

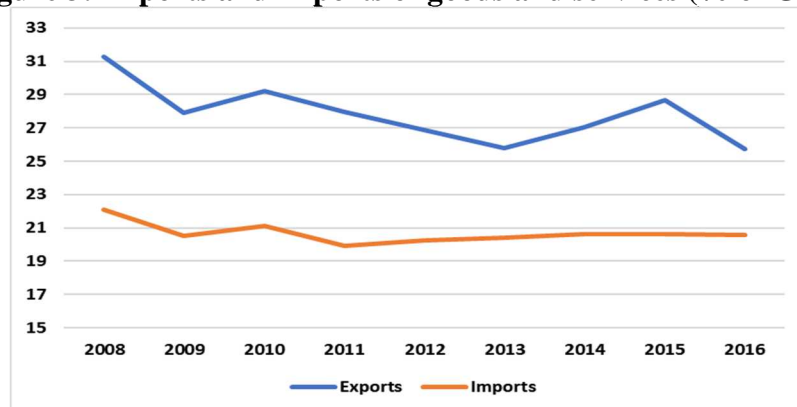
Figure 2: Total natural resources rents (% of GDP)

Source: World Development Indicators.

Russian state budget revenues depend significantly on the natural resources rent coming from oil and natural gas. Figure 2 shows the share of total natural resources rent on Russian GDP. While in 2008 the share was 18%, it dropped significantly in following years. There was a decline caused by the global crisis and slow down in the demand for natural resources in 2009 and 2010. Despite the recovery in 2011, the decline continued in all the following years reaching 10.3% share in 2015 which was the lowest share of total natural resources rents on the GDP since 1998. We may associate this decline partly to prohibition of exports of products that are destined for deep water oil exploration and production, arctic oil exploration or production and shale oil projects in Russia.

Figure 3: Exports and imports of goods and services (% of GDP)

Source: World Development Indicators.

Concerning the developments in the international trade, figure 3 depicts the share of Russian exports and imports on the GDP. While the share of imports was stable since 2011 at 20%, the share of exports witnessed more turbulent development with the decline from 29% in 2010 to 25.7% in 2016 which may be associated to the decline in the revenues coming from the natural resources rents, especially from oil and natural gas and slump in their prices.

Conclusion

We conclude the decline in mutual trade relations between Russia and the EU. Concerning the Russia, the impacts of imposed economic sanctions are hard to assess because of overall downturn of the Russian economy caused by the economic crisis in 2008-2009 as well as by negative oil price shock in 2014. Decline in the price of oil came in the same period

when the economic sanctions entered into force with oil prices being a significant source of government revenues in Russia. Further research will be required in order to assess the impacts on Russian economy that was caused purely by economic sanctions imposed by Western countries and the impacts caused by the change in oil prices in the world market.

Based on our analysis, we conclude the following impacts on the Russian economy:

- Potential economic impact of economic sanctions may reach 8-10% GDP,
- GDP growth in 2014-2016 was negative,
- GDP per capita fell to 11 099 USD in 2016,
- Inflation increased in 2014-2015 due to higher prices of food products which may be associated with the import ban on agri-food products decreasing the overall supply,
- Import of agri-food products from the members of the Eurasian Economic Union increased by 13% in 2014-2016,
- Decline in the investments in energy sector,
- Total natural resources rents dropped significantly resulting partly in low oil prices.

On the other hand, one of the positive outcomes of Russian countersanctions imposed on the EU and weaker ruble is a significant expansion of Russian primary sector. As Bidder (2016) notes, Russian agriculture dwindled since the disintegration of the USSR in 1991 with investors leaving the sector for the expanding sector of natural resources. Bidder (2016) notes that Russia has lost 35 million hectares of arable lands during the last 25 years, however, there was a change after the 2014 imposition of sanctions on the Russian Federation and Russian countersanctions imposed later on. In 2015, Russia became a world leader in growing and exporting of wheat replacing the USA. Based on the data from Bidder, the grain yields in 2016 were estimated at 110 million tons which is the highest number in the history. Bačišin and Voronkova (2017) note that in 2017, Russia has become completely self-sufficient in poultry, 90% in pork and 65% in beef. According to the Russian government, milk self-sufficiency is at 75% and the milk production is more cost competitive than the production in the EU, USA, and Latin America.¹⁰

References:

1. AALTO, P. – FORSBERG, T. (2016). The Structuration of Russia's Geo-economy under Economic Sanctions. In: *Asia Europe Journal*, 14, 2016, 2, ISSN 1610-2932, 221-237.
2. BAČIŠIN, V. – VORONKOVA, M.: Sankcie pomohli ruskej ekonomike. In: *Pravda Online*. Available at: <https://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/431098-sankcie-pomohli-ruskej-ekonomike/>
3. BIDDER, B.: Sanktionen? Super!. In: *Spiegel Online*. Available at: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/russland-landwirtschaft-boomt-a-1109524.html>.
4. DAVIS, C. M.: The Ukraine Conflict, Economic-Military Power Balances and Economic Sanctions. In: *Post-Communist Economies*, 28, 2016, 2, ISSN 1463-1377, 167-198.
5. INTA. 2017. Russia's and the EU's sanctions: economic and trade effects, compliance and the way forward.
6. HUFBAUER, G. – SCHOTT, J. – ELLIOTT, K. 1985. *Economic sanctions reconsidered: history and current policy*. Washington DC: Institute of International Economics, 1985. ISBN 978-0881321364.
7. KIM, H.: Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis. In: *Journal of International and Area Studies*, 16, 2009, 1, ISSN 1226-8550, 27-51.

¹⁰ BAČIŠIN, V. – VORONKOVA, M. (2017). *Sankcie pomohli ruskej ekonomike*.

8. KLINOVA, M. – SIDOROVA, E.: Economic Sanctions and Their Impact on Russian Economic Relations with the European Union. In: Problems of Economic Transition, 58, 2016, 3, ISSN 1061-1991, 218-234.
9. NEUENKIRCH, M. – NEUMEIER, F.: The Impact of UN and US Economic Sanctions on GDP Growth. In: European Journal of Political Economy, 40, 2015, A, ISSN 0176-2680, 110-125.
10. VAN BERGEIJK, P. G.: Success and Failure of Economic Sanctions. In: Kyklos, 42, 1989, 3, ISSN 1467-6435, 385-404.
11. VAN BERGEIJK, P. G.: The Impact of Economic Sanctions in the 1990s. In: World Economy, 18, 1995, 3, ISSN 1467-9701, 443-455.
12. WORLD DEVELOPMENT INDICATORS. Available at:
<https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>.
13. YANG, J. – ASKARI, H. – FORRER, J. – ZHU, L.: How Do US Economic Sanctions Affect EU's Trade with Target Countries? In: World Economy, 32, 2009, 8, ISSN 1467-9701, 1223-1244.

Contact:

doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mimoriadny profesor

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak republic

e-mail: martin.gress@euba.sk

ARKTICKÁ STRATÉGIA FÍNSKA

Dorota Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Postavenie Fínska medzi arktickými štátmi a jeho arktická stratégia sú ovplyvnené jeho geografickou polohou a ďalšími špecifikami krajiny (know-how, kvalita vzdelávania). Napriek tomu, že Fínsko nepatrí medzi päťicu najvplyvnejších arktických štátov, vyvíja v regióne efektívnu arktickú politiku. Medzinárodná spolupráca v Arktíde má svoje počiatky v ministerskom stretnutí v Rovaniemi vo Fínsku v roku 1991. Článok charakterizuje činnosť Fínska v rámci Arktickej rady a program jej aktuálneho predsedníctva na roky 2017 – 2019, ďalej analyzuje fínske arktické stratégie, predovšetkým tú aktuálne platnú z roku 2013 a novelizovanú v roku 2016.

Kľúčové slová: Arktída, Fínsko, stratégia, know-how

Finland's position among Arctic states and its Arctic strategy is influenced by its geographical location and other country specifics (know-how, quality of education). Although Finland is not one of the most influential Arctic states, it develops an effective Arctic policy in the region. International cooperation in the Arctic has its origins at the ministerial meeting in Rovaniemi, Finland in 1991. The article characterizes Finnish activities within the Arctic Council and the program of its current presidency for the years 2017-2019, further analyzes the Finnish Arctic strategies, especially the current from 2013 and revised in 2016.

Key words: Arctic, Finland, strategy, know-how

JEL: H70, F52, F53

Úvod

Arktída je vymedzená na základe viacerých teórií, ktoré záležia od vedeckých disciplín a politických dohôd. Prvou z nich je tá, ktorá Arktídu definuje ako oblasť za Severnou polárnou kružnicou. Ďalšie teórie ju vymedzujú na základe prirodzených hraníc ako oblasť nad hornou hranicou leša (angl. *treeline*) alebo oblasť vymedzená izotermou 10 °C, ktorá označuje územie, kde priemerná teplota za mesiac júl neprekročí túto výšku. Pracovné skupiny Arktickej rady používajú vlastné definície, s ohľadom na predmet ich skúmania.

Vplyv arktických štátov je determinovaný ich geografickou polohou aj samotnou geopolitikou regiónu. Tak je to aj v prípade Fínska. Približne tretina územia Fínska leží za Severnou polárnou kružnicou, ale Fínsko nie je zahrnuté ako súčasť Arktídy podľa všetkých definícií. Takisto nemá priamy prístup k Severnému ľadovému oceánu, čo značne určuje jeho pozíciu medzi arktickými štátmi, tzv. A8. Spolu so Švédskom a Islandom nemá v Severnom ľadovom oceáne územné nároky ani suverénne práva vyplývajúce z Dohovoru o morskom práve (UNCLOS). Tieto tri štáty neboli spolu s predstaviteľmi pôvodných obyvateľov pozvané v roku 2008 na konferenciu v grónskom meste Ilulissat, kde päťica pobrežných štátov, tzv. „arktická päťka“ (USA, Kanada, Dánsko, Ruská federácia a Nórsko) podpísala deklaráciu, v ktorej potvrdzujú, že aktuálna správa Severného ľadového oceánu v podobe morského práva je postačujúca (Ilulissatská deklarácia).

Článok analyzuje angažovanosť Fínska v Arktickej rade, stratégie, ktoré Fínsko uplatňovalo sa na región Arktídy v minulosti a detailne hodnotí jednotlivé časti aktuálne platnej aktualizovanej stratégie z roku 2013, respektíve 2016.

1 Arktická rada

V roku 1989 začalo Fínsko iniciovať začatie organizovanej spolupráce medzi ôsmimi arktickými štátmi zameranú na ochranu arktického životného prostredia. Táto iniciatíva viedla k ministerskej konferencii usporiadanej v Rovaniemi (Fínsko) v roku 1991. Išlo o prelomovú konferenciu – bola to prvá ministerská schôdza arktických krajín, ktorou sa začala ich nepretržitá spolupráca nazývaná Rovaniemský proces („*Rovaniemi Process*”). Tu bola prijatá Stratégia ochrany životného prostredia Arktídy (*the Arctic Environmental Protection Strategy*). V rovnakom období, v roku 1991, vláda Kanady predložila návrh na širšiu spoluprácu v hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a iných oblastiach medzi ôsmimi arktickými krajinami. Kanada navrhla vytvorenie Arktickej rady ako politického zastrešenia spolupráce medzi príslušnými vládami. Tento nový orgán mal slúžiť ako fórum na diskusiu, koordináciu a poskytovanie politického usmerňovania a impulzu pre vtedajšiu, skôr rozdrobenú spoluprácu. Arktická rada bola založená v roku 1996 prijatím Ottawskej deklarácie (1996) a Stratégia na ochranu životného prostredia v Arktíde sa stala jej súčasťou.¹

V súčasnosti je Arktická rada rešpektovaným fórom medzinárodnej spolupráce arktických štátov. Článok 1 Deklarácie determinuje ciele Arktickej rady – „poskytovať prostriedky na podporu spolupráce, koordinácie a vzájomného pôsobenia medzi arktickými štátmi so zapojením arktických domorodých komunít a iných obyvateľov Arktídy do spoločných arktických otázok, najmä otázky udržateľného rozvoja a ochrany životného prostredia v Arktíde.”² Vyplývajúci priamo z Deklarácie, Arktická rada by sa nemala zaoberať záležitosťami súvisiacimi s vojenskou bezpečnosťou.

Fínsko v minulosti predsedalo Arktickej rade v rokoch 2000 – 2002. Vtedy medzi priority predsedníctva patrilo zvyšovanie profilu Arktickej rady vo vzťahu k iným medzinárodným inštitúciám, propagovanie spolupráce s EÚ, zintenzívnenie ochrany životného prostredia Arktídy, objasnenie opatrení na podporu trvalo udržateľného rozvoja, arktický výskum a *University of the Arctic*, podpora projektov sociálneho a ekonomického rozvoja a posilnenie účasti obyvateľov Arktídy, vrátane pôvodných obyvateľov, na rozvoji arktickej spolupráce.³

Aktuálne je Fínsko predsedajúcou krajinou na obdobie rokov 2017 – 2019. Dvojročné rotujúce predsedníctvo prevzalo po USA. Program Fínska na predsedníctvo v Arktickej rade nesie heslo „Skúmanie spoločných riešení” („*Exploring common solutions*”). Medzi priority fínskeho predsedníctva patrí ochrana životného prostredia, konektivita (satelitné spojenia, mobilné komunikačné systémy, prenosové káble s nízkou šírkou pásma a morské káble), meteorologická spolupráca a vzdelávanie (vzhlľadom na riedke osídlenie a kultúrnu rozmanitosť).⁴

Program uvádza aj oblasti aktivít Arktickej rady. Oblasť „Životné prostredie a klíma” sa zameriava na environmentálne otázky. Oblasť „Moria” sa zameriava na udržateľný rozvoj

¹ ARCTIC COUNCIL (2015): Finland. [online]. [cit. 12.6.2018]. Dostupné na: <<http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/member-states/finland>>.

² ARCTIC COUNCIL (1996): Declaration on the Establishment of the Arctic Council. [online]. [cit. 8.6.2018]. Dostupné na: <<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/85>>.

³ MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND (2000): PROGRAM FOR THE FINNISH CHAIR OF THE ARCTIC COUNCIL 2000-2002. [online]. [cit. 11.6.2018]. Dostupné na: <<https://www.arcticfinland.fi/loader.aspx?id=074b870d-c3d1-4d22-98ff-02f57ae09fb7>>.

⁴ MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND (2017): Finland's Chairmanship Program for the Arctic Council 2017–2019 [online]. [cit. 8.6.2018]. Dostupné na: <SuomenArktisenNeuvostonPuheenjohtajuusohjelma.cdr>.

Arktídy. Poukazuje na to, že dopyt po prírodných zdrojoch a nové námorné trasy môžu priniesť regiónu prosperitu, ale predstavujú zvýšenú mieru environmentálneho hazardu pre obyvateľov Arktídy a prírodu. Ľudský rozmer činnosti Arktickej rady sa vzťahuje na oblasti ako zdravie, voda, energia, infraštruktúra a pôvodné kultúry a jazyky, či dokonca rovnosť pohlaví, a prispieva tak k realizácii cieľov trvalo udržateľného rozvoja OSN (SDGs). Záverečnú oblasť tvorí posilňovanie arktickej spolupráce. Fínsko víta rozvoj Arktickej rady, má v úmysle podporovať jej činnosť a účinne vykonávať stratégiu.

2 Arktická stratégia

Fínsko malo svoju arktickú stratégiu *de facto* už od 90. rokov 20. storočia, a tá sa reflektovala v dvoch návrhoch medzinárodnej povahy. Ako už bolo vyššie spomenuté, v roku 1989 Fínsko propagovalo medzinárodnú spoluprácu týkajúcu sa environmentálnej ochrany Arktídy založenú na Murmanskom príhovore prezidenta ZSSR Michaila Gorbačova, ktorá vyústila do prijatia Stratégie ochrany životného prostredia v Arktíde (*Arctic Environmental Protection Strategy*) v roku 1991. V roku 1997 Fínsko iniciovalo spoluprácu v rámci Severnej dimenzie (*Northern Dimension*), čo viedlo k prijatiu politiky Severnej dimenzie v roku 2000, čím EÚ po prvýkrát poskytla dosiahla osobitný rámec pre intervencie v severnej Európe vrátane tzv. Ďalekého severu (*High North*). Severná dimenzia bola v roku 2006 revidovaná na spoločnú politiku EÚ, Ruskej federácie, Islandu a Nórska v severnej Európe.⁵ Prostredníctvom iniciatívy Severnej dimenzie Fínsko posilnilo zapojenie EÚ do európskeho severu, vrátane arktických oblastí.⁶

Fínsko publikovalo svoju prvú arktickú stratégiu v 4. júna 2010 („*Finland's Strategy for the Arctic Region*“). Heslom tejto stratégie bolo „Fínsko ako arktická krajina je prirodzeným aktérom v arktickom regióne.“⁷ Stratégia bola zameraná na zahraničné vzťahy a skúmala úlohu Fínska ako aktéra v arktických záležitostiach na regionálnej aj celosvetovej úrovni.⁸ Obsahovala 7 priorít: životné prostredie, ekonomické aktivity, doprava a infraštruktúra, pôvodné obyvateľstvo, nástroje arktickej politiky a Európska únia. Bola orientovaná na ekonomické aktivity, ktoré môžu byť vykonávané v krehkom arktickom prostredí.

Keďže bola stratégia aktualizovaná a niektorí autori sa dokonca odvolávajú na Stratégiu z roku 2013, ako na prvú fínsku stratégiu, väčší dôraz je v článku kladený práve na ňu.

3 Fínska stratégia pre arktický región z roku 2013

Stratégia z roku 2013 („*Finland's Strategy for the Arctic Region 2013*“) už nesie podtitul „uznesenie vlády z 23. augusta 2013“ („*Government resolution on 23 August 2013*“).⁹ Jej účelom bolo dôkladne aktualizovať predošlú stratégiu a vypracovať nový program na realizáciu jej cieľov. Zatiaľ čo bol predchádzajúci dokument vytvorený relatívne malou skupinou štátnych zamestnancov, aktualizovaná stratégia bola výsledkom činnosti pracovnej skupiny, v ktorej boli zastúpené všetky zložky administratívy (v praxi založené na sieti osôb zodpovedných za arktické záležitosti na rôznych ministerstvách). Okrem toho sa uskutočnili

⁵ BAYLES A., JK – HEININEN, L. (2011): *Strategy Papers on the Arctic or High North: A comparative study and analysis*, s. 64.

⁶ ARCTIC COUNCIL (2015): *Finland*. [online]. [cit. 12.6.2018]. Dostupné na: <<http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/member-states/finland>>.

⁷ „*As an Arctic country, Finland is a natural actor the Arctic region.*“

PRIME MINISTER'S OFFICE (2010): *Finland's Strategy for the Arctic Region*, s. 7.

⁸ HALINEN, H. (2017): *The emergence of an Arctic strategy*. In: LÄHTEENMÄKI, M (2017): *Footprints in the Snow The Long History of Arctic Finland*, s.191.

⁹ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): *Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013*. [online]. [cit. 12.6.2018]. Prime Minister's Office, 2013. 72 s. ISBN 978-952-287-062-9. Dostupné na: <<http://vnk.fi/documents/10616/334509/Arktinen+strategia+2013+en.pdf/6b6fb723-40ec-4c17-b286-5b5910fbecf4/Arktinen+strategia+2013+en.pdf.pdf>>.

konzultácie s mnohými hovorcami zainteresovaných strán a prípravné práce boli pozorne sledované Poradnou radou pre arktickú oblasť (*Advisory Board on the Arctic Region*) a stálymi tajomníkmi kľúčových ministerstiev.¹⁰ Aktualizovaná stratégia je aj kratšia – pôvodný dokument mal 94 strán, stratégia z roku 2013 má 71 strán.

Aktualizovaná fínska stratégia pre arktickú oblasť je založená na arktickej politike prijatej na večernom vládnom zasadnutí 10. októbra 2012, ktoré tvorí aj základ fínskej arktickej vízie uvedenej v úvodnej časti stratégie: „Fínsko je aktívnym arktickým aktérom schopným udržiavať zladené obmedzenia a obchodné príležitosti poskytované prostredím Arktídy trvalo udržateľným spôsobom pri súčasnom využívaní medzinárodnej spolupráce.“¹¹

Úloha Fínska v Arktíde je determinovaná štyrmi piliermi vládou prijatej arktickej politiky, ktorými sú arktická krajina, arktické skúsenosti (know-how), trvalo udržateľný rozvoj s ohľadom na životné prostredie a medzinárodná spolupráca.¹²

Členstvo v organizáciách

Činnosť Fínska v Arktíde je založená na medzinárodnej spolupráci a medzinárodných dohovoroch. Fínsko je stálym členom Arktickej rady a považuje ju za primárne fórum pre spoluprácu v oblasti arktických záležitostí. Taktiež je členom všetkých regionálnych organizácií podieľajúcich sa na správe Arktídy – Barentsova euro-arktická rada (*Barents Euro-Arctic Council*), Barentsova regionálna rada (*Barents Regional Council*) a Nordická rada ministrov (*Nordic Council of Ministers*).

Vzhľadom na členstvo v EÚ je súčasťou Severnej dimenzie (*Northern Dimension*). Fínsko ako jediná z arktických krajín, ktoré sú súčasne aj členskými štátmi EÚ (Švédsko, Dánsko), zdôrazňuje úlohu EÚ v Arktíde a venuje jej v stratégiách samostatnú časť (to dokonca aj v pôvodnej stratégii z roku 2010). Okamihom vstupu Fínska (a Švédska) do EÚ 1. januára 1995 sa územie EÚ rozšírilo za hranicu Severnej polárnej kružnice. Práve členstvo týchto dvoch škandinávskych krajín a Dánska predstavuje spojenie EÚ s Arktídou z geografického hľadiska. V roku 2007 EÚ vydala Modrú knihu (Integrovaná námorná politika Európskej únie) načrtávajúcu svoju politiku v oblasti medzinárodnej námornej dopravy v regióne, ktorá sa môže považovať za prelomový moment prejavovania záujmu EÚ o Arktídu.¹³

Pôvodní obyvatelia

Samostatná časť je venovaná aj fínskemu obyvateľstvu v Arktíde. V dôsledku globálneho otepľovania a zvýšenej hospodárskej aktivity sa podmienky v Arktíde zmenili spôsobom, ktorý bude mať dôsledky na zdravie, blahobyt a životné prostredie a bude výzvou pre ľudí žijúcich v regióne. V tejto časti stratégia pojednáva o príležitostiach, ktoré sa na trhu práce rozvojom regiónu môžu objaviť [mobilita pracovnej sily, dopyt po expertoch na Arktídu, Nordická dohoda o spoločnom trhu práce (*Nordic Common Labour Market Agreement*) z roku 1954, spolupráca medzi nordickými krajinami].

Vo Fínsku žije približne 10 000 Sámov. Iba približne 35 % z nich žije v pôvodných sámskych územiach alebo v ich blízkosti, a tí, ktorí žijú v Laponsku, tvoria iba 5 % populácie. To predstavuje výzvu pre sámsku komunitu a kultúru. Ďalšími výzvami, ktorým Sámovia vo

¹⁰ HALINEN, H. (2017): The emergence of an Arctic strategy. In: LÄHTEENMÄKI, M (2017): Footprints in the Snow The Long History of Arctic Finland. s.192.

¹¹ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 7.

¹² PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 7.

¹³ LÄHTEENMÄKI, M (2017): Footprints in the Snow The Long History of Arctic Finland, s. 179.

Fínsku čelia, sú zachovanie sámskeho jazyka, obmedzená dostupnosť zdravotných a sociálnych služieb vo vzdialených komunitách, ako aj problémy sociálneho vylúčenia.¹⁴

Sámovia sú jediní pôvodní obyvatelia v rámci Európskej únie. Sámovia žijúci vo Fínsku, Nórsku, Švédsku a Ruskej federácii sú v Arktickej rade spoločne reprezentovaní jednou z organizácií pôvodných obyvateľov – Sámskou radou (*Saami Council*). V pracovnej skupine pôvodných obyvateľov v Barentsovej euro-arktiskej rade sú fínski Sámovia zastúpení Sámskym parlamentom (*Saami Parliament*). Postavenie Sámov, ako pôvodných obyvateľov Fínska, je garantované fínskou Ústavou. Na základe § 17 ods. 3 majú Sámovia právo udržiavať a rozvíjať vlastný jazyk a kultúru.¹⁵ Nová právna úprava zavedená do Ústavy v roku 1995 zaručuje, že jazyk a kultúra Sámov v ich vlasti bude riadená nimi samotnými a nie fínskou vládou. Fínske orgány sa preto musia poradiť so Sámskym parlamentom vo všetkých záležitostiach, ktoré majú vplyv na status Sámov ako domorodého obyvateľstva.¹⁶

Ako sa uvádza v programe vtedajšej vlády, práva Sámov budú podporované aktívnou účasťou na medzinárodnej spolupráci zameranej na posilnenie legálnej a skutočnej ochrany pôvodných obyvateľov. Fínsko považuje za dôležité zabezpečiť aktívnu účasť pôvodných obyvateľov na tejto spolupráci. Program vládneho predsedu Jyrkiho Katainena vyhlasoval ratifikáciu Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce č. 169 o domorodom a kmeňovom obyvateľstve v nezávislých krajinách č. 169 (*ILO Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries*) za jeden z jeho cieľov na volebné obdobie 2011 – 2015. Deklarácia je právne záväzný dokument garantujúci základné práva pôvodných obyvateľov. Spomedzi arktických štátov bol ratifikovaný len Dánskom a Nórskom. Ratifikácia Dohovoru Fínskom sa veľmi nepredpokladá. Každá nová vláda zahŕňa túto otázku do svojho programu, ale keďže ide o veľmi citlivú otázku, k jej realizácii nikdy nedošlo. Škandinávске krajiny majú povest' tolerantných a znášateľných, ale otázka práv pôvodných obyvateľov je stále kontroverzná, hlavne keď kolidujú s ekonomickými záujmami.¹⁷

Fínsko však hlasovalo za prijatie ďalšieho významného medzinárodnoprávneho dokumentu – Deklarácie OSN o právach pôvodných obyvateľov (*United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*), prijatej Valným zhromaždením OSN 13. Septembra 2007. Deklarácia je právne nezáväzná, ale ustanovuje univerzálny rámec minimálnych noriem pre prežitie, dôstojnosť a blahobyt domorodého obyvateľstva sveta a rozpracúva existujúce normy a základné slobody v oblasti ľudských práv, ktoré sa vzťahujú na špecifickú situáciu domorodého obyvateľstva.

Odborné znalosti a výskum

Fínsko je známe vysokou kvalitou svojho vzdelávacieho systému, preto nie je prekvapením, že sa v stratégii nachádza aj kapitola venovaná vzdelávaniu a výskumu. Vzhľadom na geografickú polohu Fínska sú takmer všetky oblasti výskumu nejakým spôsobom spojené s odbornými znalosťami chladných klimatických podmienok v Arktíde. Vysokoškolské inštitúcie a výskumné inštitúcie zapojené do výskumu v oblasti Arktídy a ich príslušných osobitných oblastí sú uvedené v publikácii Ministerstva zahraničných vecí „Odborné znalosti

¹⁴ THE ARCTIC INSTITUTE (2018): Finland. [online]. [cit. 25.6.2018]. Dostupné na: <<https://www.thearcticinstitute.org/countries/finland/>>.

¹⁵ PRIME MINISTER'S OFFICE (2010): Finland's Strategy for the Arctic Region, s. 31.

¹⁶ THE ARCTIC INSTITUTE (2018): Finland. [online]. [cit. 25.6.2018]. Dostupné na: <<https://www.thearcticinstitute.org/countries/finland/>>.

¹⁷ Ďalej pozri HUMAN RIGHTS COMMITTEE (2005): *Länsman et al. v. Finland* [online]. Dostupné na: <http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2005.03.17_Lansman_v_Finland.htm> alebo HARAKALOVÁ, D. (2017): Práva pôvodných obyvateľov Fínska: The Nellim Case. In: Almanach [elektronický zdroj] : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : vedecký časopis. - ISSN 1339-3502. - Roč. 12, č. 3 (2017), s. 22-32 online.

o Arktíde vo Fínsku.“¹⁸ Stratégia uvádza konkrétne príklady, ako sa konkrétne univerzity (*University of Helsinki, University of Lapland, The University of Oulu*) a ďalšie inštitúty zapájajú do arktického výskumu a iných aktivít.¹⁹

Štvrtá časť stratégie je venovaná podnikateľským príležitostiam v Arktíde. Arktický región ponúka širokú škálu nových obchodných príležitostí, ktoré sú atraktívne pre viaceré spoločnosti, dokonca aj v iných oblastiach, ako je námorná technológia, v ktorej Fínsko vyniká. Z týchto dôvodov podnikanie a priemysel prejavujú veľký záujem o Fínsku stratégiu pre arktickú oblasť, ktorá predpokladá celý rad opatrení na skombinovanie spoločných záujmov štátu a podnikateľskej sféry.²⁰

Fínsko je známe svojím know-how a odbornými znalosťami v rôznych oblastiach spočívajúcimi v skúsenostiach s chladnými arktickými podmienkami, čo Halinen nazýva „cold know-how.“²¹

Využívanie arktických zásob ropy a zemného plynu si vyžaduje efektívnu infraštruktúru. Všetky ťažobné a výrobné štruktúry na ťažbu ropy v Arktíde musia byť špeciálne navrhnuté pre podmienky a prísne požiadavky na odolnosť voči ľadu, vetru a vlnobitiu. Znalosti v oblasti konštrukcie a materiálového inžinierstva umožňuje Fínsku byť súčasťou takýchto projektov. Výstavba infraštruktúry potrebnej pre dopravu a prístavné zariadenia predstavujú nové obchodné príležitosti. Ďalšími oblasťami, v ktorých môže Fínsko ponúknuť svoje odborné znalosti je oblasť energetickej účinnosti budov, siete diaľkového vykurovania, využívanie obnoviteľných zdrojov energie a rašeliny ako paliva, generácia tepla a elektriny; a energetických mriežok, bioenergia a technológia arktických veterných elektrární, geotermálna energia.²²

Fínsko patrí medzi odborníkov v oblasti lodnej dopravy, stavbe lodí pre plavbu v Arktíde, námornej a offshore technológii a pri využívaní skúseností s námornou plavbou. Fínsko vyrába špičkové arktické ľadoborce a špecializované offshore plavidlá. Medzi hlavné vývozné trhy pre námornú technológiu v Arktíde patria Kanada, Nórsko, Rusko, Spojené štáty americké a Čína. Tieto krajiny potrebujú nové zariadenia a flotily schopné prevádzkovať ropné a plynové polia na mori, ako aj ťažbu v arktických podmienkach.²³

Pri obnoviteľných prírodných zdrojoch je pozornosť venovaná chovu sobov, zachovaniu zásob lososov a lesnému priemyslu. Čo sa týka ťažobného priemyslu, ambíciou Fínska je stať sa globálnym priekopníkom v ekologicky efektívnej ťažbe nerastných surovín do roku 2020, čo je cieľ podporovaný programom zeleného baníctva na roky 2011 – 2016 („*Green Mining Programme*“), ktorý zaviedla fínska agentúra pre financovanie technológií a inovácií Tekes. Fínsko môže prispieť k ekologicky efektívnej ťažbe v arktických projektoch tým, že obhajuje postupy opísané v sprievodcovi Najlepšie environmentálne postupy v banských ťažobných činnostiach („*Best Environmental Practices in Metal Mining Operations*“). Overenie ekologickej efektívnosti si vyžaduje dlhodobý výskum a monitorovanie vplyvu ťažby

¹⁸ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 23.

¹⁹ Pozri s. 24-26 Stratégie.

²⁰ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 26.

²¹ HALINEN, H. (2017): The emergence of an Arctic strategy. In: LÄHTEENMÄKI, M (2017): Footprints in the Snow The Long History of Arctic Finland. s.191.

²² PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 28.

²³ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 29.

na životné prostredie.²⁴ Stratégia sa ďalej v stručnosti venuje ešte čistej technológii (*cleantech*), turizmu, doprave a digitálnym službám.

Piata časť má názov „Životné prostredie a stabilita“, ktorá pojednáva o ochrane krehkého arktického životného prostredia, cezhraničných polutantoch a význame ochrany životného prostredia s dôrazom na pôvodné skupiny, ktorých tradičné živobytie závisí od biodiverzity.

Pobrežné štáty Severného ľadového oceánu zlepšili svoje námorné pozorovanie a vojenské spôsobilosti, ako aj frekvenciu cvičení v regióne. Rôzne schopnosti obranných síl zohrávajú dôležitú úlohu pri podpore civilných bezpečnostných a záchranných orgánov pri takých činnostiach, akými sú pátracie a záchranné operácie a zmiernovanie účinkov možných prírodných katastrof a škôd na životnom prostredí. Podľa stratégie je vojenský konflikt v Arktíde je nepravdepodobný – arktické štáty vyhlásili, že akékoľvek spory budú riešené mierovým spôsobom a v súlade s medzinárodným právom.

Fínske obranné sily majú vynikajúce možnosti pre prostredie Arktídy kvôli svojim skúsenostiam v oblasti studenej klímy a materiálom prispôbeným severským podmienkam. Fínsko okrem toho disponuje rozsiahlymi výcvikovými a cvičebnými areálmi v oblastiach *Rovajärvi*, *Sodankylä* a *Kajaani*, ako aj v morských oblastiach *Quarku*, Botnického zálivu a Fínskeho zálivu. Fínske letecké sily majú skúsenosti s prevádzkou v chladných klimatických podmienkach v Arktíde. Fínsko ponúka svoje znalosti Arktídy a školenia svojim medzinárodným partnerom, čo prispieva aj k interoperabilite svojich vlastných síl. Je tiež dôležité, aby sa administratíva obrany zúčastňovala na cvičeniach, ktoré posilňujú spoluprácu medzi agentúrami, ako sú *Barents Rescue Exercises*.²⁵

Medzinárodná spolupráca

Šiesta časť „Medzinárodná spolupráca v Arktíde“ definuje pozíciu Fínska v rámci Arktídy, bilaterálne partnerstvá a úlohu EÚ v Arktíde. Jedným z cieľov Fínska týkajúcich sa arktického regiónu je dôsledná regulácia. V súčasnosti je zmluvný systém roztrieštený a môže viesť k nejednoznačnosti týkajúcej sa zodpovednosti za škody. Fínsko takisto odporúča preskúmať primeranosť existujúcich dohovorov týkajúcich sa regiónu. V Arktíde má významnú úlohu Dohovor o morskom práve (UNCLOS) a na základe neho zriadené orgány Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu (*Commission on the Limits of the Continental Shelf*) a Medzinárodný úrad pre morské dno (*International Seabed Authority*).²⁶

Arktická rada je považovaná za najdôležitejšie fórum pre riešenie problémov súvisiacich s Arktídou. Jednou z najdôležitejších úloh Arktickej rady je sledovať a hodnotiť stav životného prostredia v regióne a upozorňovať na akékoľvek zmeny. Zatiaľ čo Arktická rada vykonáva mimoriadne dôležitú prácu, mnohé správy a iné zistenia vypracované pracovnými skupinami nedokážu pritiahnúť pozornosť širokej verejnosti. Z tohto dôvodu je dôležité zvýšiť viditeľnosť činnosti Arktickej rady v médiách. Okrem toho by sa jej odporúčania a regionálne hodnotenia klimatických zmien mali efektívnejšie využívať tak pri rozhodovaní na regionálnej úrovni, ako aj pri príprave výziev, ktoré predstavuje zmena klímy.²⁷

Barentsova euro-arktická rada a Barentsova regionálna rada regionálnu perspektívu do všeobecnejších arktických politík. Konečným cieľom Barentsovej spolupráce je zintenzívniť spoluprácu medzi Ruskom a severskými krajinami s cieľom zabezpečiť stabilitu a prosperitu najsevernejších regiónov Európy. Na praktickej úrovni sa táto regionálna spolupráca

²⁴ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 30-32.

²⁵ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 40-41.

²⁶ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 43-44.

²⁷ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 44.

uskutočňuje prostredníctvom pracovných skupín špecifických pre daný sektor zahŕňajúcimi rad odborníkov na ministerskej a miestnej úrovni. Barentsova regionálna rada je často nazývaná „motorom“ Barentsovej euro-arktiskej rady, udržiavaná miestnymi odbornými znalosťami a tradíciami.²⁸

Stratégia stručne pojednáva aj o Severnej dimenzii a Nordickéj rade ministrov (tej Fínsko predsedalo v roku 2016 a ústrednou témou bolo „Voda, príroda a ľudia“²⁹). Bilaterálnej spolupráci Fínska s Ruskou federáciou.

V súvislosti s úlohou EÚ v Arktíde, je, pokiaľ ide o Fínsko, tiež dôležité, aby malo vplyv na výber budúcich projektov Európskej vesmírnej agentúry (ESA) a Európskej organizácie pre využívanie meteorologických satelitov (EUMETSAT) s cieľom zabezpečiť, aby sa vybrali arktické služby a monitorovanie ako prioritné. Takisto je cieľom vytvoriť Arktické informačné centrum EÚ (*EU Arctic Information Centre*) v Rovaniemi vo Fínsku v spolupráci s Arktickým centrom *University of Lapland*. Arktické informačné centrum EÚ by malo byť založené vo forme siete zahŕňajúcej 19 európskych inštitúcií zaoberajúcich sa výskumom v Arktíde. Arktické informačné centrum by tiež zvýšilo viditeľnosť Fínska na medzinárodnej scéne ako arktického experta.³⁰

Ciele stratégie

Záverečná časť stratégie sumarizuje ciele a činnosti, ktoré sa majú vykonať na ich dosiahnutie. Stratégia uvádza aj konkrétne inštitúcie – ministerstvá, ktoré majú činnosti vykonávať. Napriek tomu, že ako zodpovedné strany sú uvedené iba ministerstvá, ostatné strany – miestne orgány, podniky, záujmové skupiny a mimovládne organizácie – sa budú podieľať na vykonávaní týchto opatrení podľa potreby.

Ciele sú však stanovené porovnateľne s ostatnými stratégiami a takisto aj činnosti na ich dosahovanie. Nie vždy sú však uvedené dostatočne konkrétne. Ako príklad môžeme uviesť ciele súvisiace s pôvodnými obyvateľmi a populáciou Sámov vo Fínsku, kde stratégia stanovuje 3 ciele: zabezpečiť, aby sa domorodé obyvateľstvo mohlo zúčastňovať na diskusiách a rozhodovaní vo veciach, ktoré majú vplyv na ich postavenie domorodého obyvateľstva; rozšíriť podporu pre sámsky jazyk a kultúru a zlepšiť dostupnosť služieb v sámskom jazyku a cieľ ratifikovať Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 169 o domorodom a kmeňovom obyvateľstve (1989). Na splnenie týchto cieľov majú byť vykonávané tieto aktivity: podporovať realizáciu programu obnovy sámskeho jazyka na školenie profesionálov hovoriacich po sámsky a na podporu sámskeho jazyka a kultúry (Ministerstvo školstva a kultúry) a zabezpečiť, aby sa domorodé obyvateľstvo mohlo zúčastňovať na diskusiách a rozhodovaní v záležitostiach, ktoré majú vplyv na ich postavenie domorodého obyvateľstva (Ministerstvo spravodlivosti, Ministerstvo zahraničných vecí, Ministerstvo práce a hospodárstva, Ministerstvo poľnohospodárstva a lesného hospodárstva, Ministerstvo životného prostredia).³¹

4 Aktualizácia stratégie z roku 2016

Stratégia z roku 2013 bola 26. septembra 2016 aktualizovaná z pohľadu cieľov fínskej vlády týkajúcich sa rozvoja arktického regiónu a tiež úlohy Fínska v regióne. V aktualizácii boli zohľadnené odporúčania uvedené v správach zverejnených v roku 2015, „Rast zo severu“

²⁸ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 45.

²⁹ THE ARCTIC INSTITUTE (2018): Finland. [online]. [cit. 25.6.2018]. Dostupné na: <<https://www.thearcticinstitute.org/countries/finland/>>.

³⁰ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 47.

³¹ PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013, s. 50.

(„*Growth from the North*”) – o tom, ako môžu Nórsko, Švédsko a Fínsko dosiahnuť udržateľný rast v škandinávskej časti Arktídy³² – a „Strategická vízia pre sever” („*A Strategic Vision for the North*”) a oznámenie EÚ o Arktíde uverejnené v apríli 2016.

Aktualizácia z roku 2016 predstavuje požadovaný vývoj v arktickom regióne – ochrana životného prostredia a zároveň jeho udržateľný rozvoj v kontexte nových príležitostí s ohľadom na pôvodných obyvateľov. Ďalším cieľom je vytvoriť kľúčové riešenia problémov v oblasti rozvoja Arktídy poskytovaním inovatívnych produktov a postupov.

Fínsko samé seba vníma ako vedúceho aktéra v medzinárodnej arktickej politike či už v rámci EÚ alebo celosvetovo. Opäť je zdôraznená úloha EÚ a z pohľadu Fínska by sa arktická politika mala stať jednou z priorit medzinárodných vzťahov EÚ.

Kľúčovým elementom fínskej arktickej politiky je stále aj podpora záujmov pôvodných obyvateľov. Je nutné podotknúť, že ani v tomto období nedošlo k ratifikácii Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce č. 169 o domorodom a kmeňovom obyvateľstve (1989).

Stratégia berie do úvahy aj vtedy sa blížiace predsedníctva Fínska v Arktickej rade a Arktickej ekonomickej rade v rokoch 2017 – 2019.

Základné prvky fínskej arktickej stratégie z roku 2013 zostávajú stále v platnosti. Fínsko si želá dosiahnuť rast a konkurencieschopnosť, napríklad v oblasti čistoty technológie (*cleantech*) a bioekonomických odvetví prostredníctvom arktických operácií s náležitým ohľadom na životné prostredie. K implementácii arktickej politiky taktiež prispieva okrem turizmu a brandingu aj *Team Finland*, sieť subjektov verejného sektora, ktoré poskytujú služby internacionalizácie, začínajúc poradenskými službami a končiac financovaním.³³ Vláda sa snaží odstrániť právne a iné prekážky, napríklad na voľný pohyb pracovnej sily v severných krajinách a uľahčenie predaja ľadoborcov do USA. Vláda tiež podporuje veľké infraštrukturálne projekty a spájanie fínskych konzorcií a fínskej arktickej značky cestovného ruchu.³⁴

Hlavné myšlienky súčasnej stratégie zostávajú podobné tým z roku 2013 – fínske odborné arktické skúsenosti, udržateľný turizmus a riešenia pre infraštruktúru. Arktický výskum bol posilnený rôznymi prostriedkami a všetky opatrenia uvedené v stratégii na rok 2013 boli buď zavedené do praxe, alebo sa stali zavedenou súčasťou činností. Zvýšenie cestovného ruchu v arktickom regióne si vyžaduje zodpovedne zohľadňovať zraniteľnosť prírody, práv domorodého obyvateľstva a potrebu zabezpečiť bezpečnosť a kvalitu. Otázky infraštruktúry spočívajú v prepojení severu a východu telekomunikačnými káblami, projekte bezdrôtového pripojenia a tuneli Helsinki-Talinn. Na základe aktualizovanej stratégie vypracuje vládny sekretariát pripraví v spolupráci s ministerstvami konkrétny akčný plán, v ktorom bude definovaný každý prioritný sektor a obsah, harmonogram a strana zodpovedná za kľúčové opatrenia.

Priority aktualizovanej stratégie sú prehľadne a stručne uvedené v 4 sekciách v niekoľkých bodoch. Sekcia „Arktická zahraničná a politika EÚ“ si dáva za cieľ posilniť úlohu Fínska počas jeho predsedníctva v Arktickej rade, synergiu arktických a nordických záležitostí, ťaženie z Barentsovej euro-arktckej rady a predsedníctva, bilaterálne arktické partnerstvá, líderstvo

³² Pozri PRIME MINISTER'S OFFICE (2015): *Growth from the North How can Norway, Sweden and Finland achieve sustainable growth in the Scandinavian Arctic? Report of an independent expert group.* [online]. [cit. 21.6.2018]. Dostupné na: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79892/J0415_Growth%20from%20the%20North_net.pdf>.

³³ TEAM FINLAND (2018): *Team Finland in brief.* [online]. [cit. 20.6.2018]. Dostupné na: <<https://team.finland.fi/en/team-finland-in-brief>>.

³⁴ PRIME MINISTER'S OFFICE (2016): *GOVERNMENT POLICY REGARDING THE PRIORITIES IN THE UPDATED ARCTIC STRATEGY.* [online]. [cit. 20.6.2018]. Dostupné na: <<https://vnk.fi/documents/10616/334509/Arktisen+strategian+p%C3%A4ivitys+ENG.pdf/7efd3ed1-af83-4736-b80b-c00e26aebc05/Arktisen+strategian+p%C3%A4ivitys+ENG.pdf>>.

v arktickej politike EÚ a medzinárodné dohovory týkajúce sa životného prostredia. Časť „Udržateľný turizmus“ obsahuje program trvalo udržateľných cestovných destinácií, na mieru ušitá spolupráca medzi sektormi, marketing špičkového medzinárodného cestovného ruchu, vyvíjanie služieb medzipristátia. „Arktické skúsenosti“ si dávajú za cieľ ťažiť z výskumu, udržiavanie, vývoj a marketing odborných znalostí v chladných podmienkach a vytváranie obchodných príležitostí a úžitok z nich. Časť infraštruktúra v podstate popisuje už vyššie uvedené ciele – podanie správy o severovýchodnom káblom prepojení, predbežná správa o bezdrôtovej sieti a ďalší nekonkretizovaný rozvoj infraštruktúry.

V marci 2017 vláda schválila akčný plán aktualizovanej arktickej stratégie, ktorý zavádza konkrétne opatrenia na dosiahnutie cieľov a podľa možnosti poskytuje harmonogramy pokroku, ktorý sa má dosiahnuť.

Záver

Napriek tomu, že Fínsko nepatrí medzi najvplyvnejšie arktické štáty, vyvíja v arktickom regióne efektívnu stratégiu. Cieľom Fínska je posilniť environmentálnu ochranu a stabilitu bezpečnostnej politiky v regióne Arktídy a zvýšiť vitalitu regiónu v rámci trvalo udržateľného rozvoja.

Vývojom sa hlavné motto stratégie zmenilo z pôvodne skromného „Je prirodzené, že Fínsko ako arktická krajina je aktérom v arktickej oblasti“ z roku 2010 na aktuálny ambiciózný cieľ byť vedúcim aktérom medzinárodnej arktickej politiky a kľúčovým poskytovateľom riešení problémov týkajúcich sa rozvoja Arktídy. Podľa stratégie, lepším využitím fínskych odborných znalostí pri rozvoji Arktídy je možné dosiahnuť významný vplyv na trvalo udržateľný rozvoj a zamestnanosť aj na národnej úrovni. Vo fínskej arktickej politike hrá významnú úlohu aj presadzovanie záujmov pôvodných obyvateľov.

Stratégia sa zaoberá oblasťami bezpečnosť, ekonomické aktivity, doprava, pôvodní obyvatelia, výskum a know-how. Ako jediná spomedzi stratégií arktických štátov, ktoré sú zároveň aj členskými štátmi EÚ, zdôrazňuje úlohu EÚ v arktickom regióne. Pre porovnanie, stratégia Dánskeho kráľovstva vyzdvihuje úlohu NATO.

Aktuálne platný program fínskeho predsedníctva v Arktickej rade „Skúmanie spoločných riešení“ je v súlade fínskou arktickou stratégiou. Ide o oblasti, ktorými sú ochrana životného prostredia, konektivita (satelitné spojenia, mobilné komunikačné systémy, prenosové káble s nízkou šírkou pásma a morské káble), meteorologická spolupráca a vzdelávanie (vzhlľadom na riedke osídlenie a kultúrnu rozmanitosť).

Keďže Fínsko nepatrí medzi pobrežné arktické štáty, ktoré majú v regióne najväčší vplyv, aj jeho stratégia adekvátne reflektuje tento fakt. Vôbec nerieši otázky suverenity. Súčasná fínska arktická stratégia sa sústreďuje najmä na udržateľný rozvoj regiónu, využívanie obchodných príležitostí, ktoré Arktída ponúka, zvýšenie povedomia o využívaní fínskych odborných znalostí arktického prostredia („*cold know-how*“), zvýšenie prepojenosti regiónov, uplatňovanie práv pôvodných obyvateľov a podpora EÚ ako aktéra v regióne Arktídy.

Spomedzi arktických štátov, ktoré sú zároveň členskými štátmi EÚ, má najambicióznejšiu arktickú politiku Dánske kráľovstvo. Berúc do úvahy postavenie Fínska a Švédska v rámci Arktídy je pochopiteľné, že sa ich stratégie budú zameriavať na menej kontroverzné oblasti.

Použitá literatúra:

1. ARCTIC COUNCIL (1996): Declaration on the Establishment of the Arctic Council. [online]. [cit. 8.6.2018]. Dostupné na: <<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/85>>.
2. ARCTIC COUNCIL (2015): Finland. [online]. [cit. 12.6.2018]. Dostupné na: <<http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/member-states/finland>>.

3. BAYLES A., JK – HEININEN, L. (2011): Strategy Papers on the Arctic or High North: A comparative study and analysis. Institute of International Affairs Centre for Small State Studies, 2011. 130 s. ISBN 978-9979-54-979-6.
4. HALINEN, H. (2017): The emergence of an Arctic strategy. In: LÄHTEENMÄKI, M (2017): Footprints in the Snow The Long History of Arctic Finland. Prime Minister's Office, Helsinki, 2017. ISBN print: 978-952-287-428-3. Dostupné na: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80043/VNK_J1217_Footprints%20in%20the%20snow_net.pdf>.
5. LÄHTEENMÄKI, M (2017): Footprints in the Snow The Long History of Arctic Finland. Prime Minister's Office, Helsinki, 2017. ISBN print: 978-952-287-428-3. Dostupné na: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80043/VNK_J1217_Footprints%20in%20the%20snow_net.pdf>.
6. MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND (2000): PROGRAM FOR THE FINNISH CHAIR OF THE ARCTIC COUNCIL 2000-2002. [online]. [cit. 11.6.2018]. Dostupné na: <<https://www.arcticfinland.fi/loader.aspx?id=074b870d-c3d1-4d22-98ff-02f57ae09fb7>>.
7. MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND (2017): Finland's Chairmanship Program for the Arctic Council 2017–2019 [online]. [cit.8.6.2018]. ISBN 978-952-281-319-0. Dostupné na: <Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajuusohjelma.cdr>.
8. PRIME MINISTER'S OFFICE (2010): Finland's Strategy for the Arctic Region. [online]. [cit. 11.6.2018]. Helsinki University Print, Helsinki, 2010. ISBN 978-952-5896-10-7. 94 s. Dostupné na: <http://library.arcticportal.org/1262/1/Finland_Arctic_Strategy.pdf>.
9. PRIME MINISTER'S OFFICE (2013): Finland's Strategy for the Arctic Region 2013. Government resolution on 23 August 2013. [online]. [cit. 12.6.2018]. Prime Minister's Office, 2013. 72 s. ISBN 978-952-287-062-9. Dostupné na: <<http://vnk.fi/documents/10616/334509/Arktinen+strategia+2013+en.pdf/6b6fb723-40ec-4c17-b286-5b5910fbecf4/Arktinen+strategia+2013+en.pdf.pdf>>.
10. PRIME MINISTER'S OFFICE (2015): Growth from the North How can Norway, Sweden and Finland achieve sustainable growth in the Scandinavian Arctic? Report of an independent expert group. [online]. [cit. 21.6.2018]. Dostupné na: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79892/J0415_Growth%20from%20the%20North_net.pdf>.
11. PRIME MINISTER'S OFFICE (2016): GOVERNMENT POLICY REGARDING THE PRIORITIES IN THE UPDATED ARCTIC STRATEGY. [online]. [cit. 20.6.2018]. Dostupné na: <<https://vnk.fi/documents/10616/334509/Arktisen+strategian+p%C3%A4ivitys+ENG.pdf/7efd3ed1-af83-4736-b80b-c00e26aebc05/Arktisen+strategian+p%C3%A4ivitys+ENG.pdf.pdf>>.
12. TEAM FINLAND (2018): Team Finland in brief. [online]. [cit. 20.6.2018]. Dostupné na: <<https://team.finland.fi/en/team-finland-in-brief>>.
13. THE ARCTIC INSTITUTE (2018): Finland. [online]. [cit. 25.6.2018]. Dostupné na: <<https://www.thearcticinstitute.org/countries/finland/>>.

Kontakt:

Ing. Mgr. Dorota Harakal'ová, PhD.

Ekonomická univerzita

Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenska republika
e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

SCHENGEN, MIGRÁCIA A BEZPEČNOSŤ V KONTEXTE BIELEJ KNIHY O BUDÚCNOSTI EURÓPY

Lubica Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

Biela kniha o budúcnosti Európy prezentuje 5 scenárov budúceho vývoja EÚ do roku 2025 a je reakciou na požiadavku občanov Európskej únie na diskusiu o ďalšom vývoji EÚ a jej budúcnosti. V článku analyzujeme scenáre vývoja ďalšej integrácie v oblasti Schengenu, migrácie a bezpečnosti v kontexte 5 scenárov vývoja EÚ. Využívame odborné články a diskusie autorov, ktorí sa zaoberajú problematikou európskej integrácie. Cieľom článku je prezentácia rôznych pohľadov a názorov na aktuálne najkontroverznejšiu – migračnú politiku EÚ a jej vplyv na Schengen a na bezpečnosť občanov EÚ. Článok je pokusom o deskripciu implementácie všetkých scenárov uvedených v Bielej knihe so zameraním na voľný pohyb osôb a migračnú politiku EÚ v kontexte bezpečnosti občanov EÚ. Cieľom článku je poukázať na možnosti a ohrozenia pri aplikácii scenárov v ďalšom vývoji EÚ a zhodnotiť dokument Biela kniha o budúcnosti EÚ vo všeobecnosti.

KLúčové slová: Európska únia, Schengen, migrácia, bezpečnosť, Biela kniha

The White Paper on the Future of Europe presents 5 scenarios of future EU development by 2025, responding to the demand of European Union citizens to discuss the further development of the EU and its future. In this article, we analyze scenarios of further integration in Schengen, migration and security in the context of 5 EU development scenarios. We use expert articles and discussions of authors dealing with European integration issues. The aim of the article is to present different perspectives and views on the most controversial EU migration policy and its impact on Schengen and on the security of EU citizens. The article attempts to describe the implementation of all the scenarios set out in the White Paper focusing on the free movement of persons and EU migration policy in the security context of EU citizens. The aim of the article is to highlight the possibilities and threats to the application of scenarios in the further development of the EU and to evaluate the White Paper on the future of the EU in general.

Key words: European Union, Schengen, migration, security, White Paper

JEL: F15, F22, F52

Úvod

Európska únia (EÚ) je v súčasnosti konfrontovaná s viacerými kritickými okolnosťami, ktoré preverujú funkčnosť jej procesov, politik a celkového jej inštitucionálneho fungovania. Za vážny dôsledok konfrontácie medzi očakávaniami občanov EÚ a realitou, je v súčasnosti prebiehajúci proces vystúpenia Spojeného kráľovstva z EÚ. Je to najvážnejší akt, aký kedy absolvovalo európske integračné zoskupenie od začiatku svojho vzniku. Brexit možno tiež považovať za výsledok spochybňovania prínosu EÚ k zlepšeniu života občanov EÚ, a tiež dôsledok toho, že EÚ je považovaná za veľmi vzdialenú od riešenia každodenných potrieb občanov alebo naopak za príliš zasahujúcej do ich života. Ako najvážnejšiu hrozbu vnímajú občania hrozbu teroristických útokov. Od roku 2015 sa Európa stala útočiskom pre desaťtisíce utečencov, ktorých Európania prestali vnímať ako len ľudí, ktorým je potrebné pomáhať, ale najmä ľudí, ktorí ohrozujú ich bezpečnosť. Migračná kríza tiež preverila funkčnosť

rozhodovacích procesov v inštitúciách EÚ a zapríčinila vážne nezhody medzi členskými krajinami EÚ.

Procesy prebiehajúce na európskom kontinente si vyžadovali reakciu zo strany európskych inštitúcií. Za určitú formu reakcie možno považovať zverejnenie Bielej knihy o budúcnosti Európy – úvahy a scenáre pre štáty EÚ – 27 k vývoju do roku 2025 (ďalej len Biela kniha).¹ Jean-Claude Juncker prezentovaním Bielej knihy otvoril diskusiu o budúcnosti Európskej únie, ktorá by mala hľadať odpovede na niektoré otázky, ktoré si kladú nielen občania EÚ, ale politici, či už národní alebo európski. Biela kniha predkladá 5 možných scenárov vývoja v Európe do roku 2025, ktoré majú pomôcť nasmerovať diskusiu o budúcnosti Európy. Biela kniha o budúcnosti Európy prezentuje 5 scenárov ďalšieho rozvoja EÚ:

1. Pokračovanie v súčasnom smerovaní.
2. Iba jednotný trh.
3. Tí, ktorí chcú, robia viac.
4. Menej, ale efektívnejšie.
5. Oveľa viac spoločne.

Dokument analyzuje vplyv na niektoré európske politiky v prípade realizácie ktoréhokoľvek z piatich scenárov, a to na: jednotný trh a obchod; hospodárska a menová únia; Schengen, migrácia a bezpečnosť; zahraničná politika a obrana; rozpočet EÚ a schopnosť dosahovať výsledky.

V článku sa zameriavame na popis piatich scenárov týkajúcich sa Schengenu, migrácie a bezpečnosti. V úvodnej časti prezentujeme súčasnosť v oblasti vnútornej bezpečnosti EÚ a vplyv migračnej krízy na bezpečnosť občanov EÚ. V tejto časti prezentujeme názory odborníkov na danú tému analyzovaním odborných a vedeckých článkov z publikácií a vedeckých zborníkov, ktoré sa zaoberajú problematikou Európskej únie. Abstrahovali sme tie časti článkov, ktoré sa dali implementovať na scenáre vývoja EÚ podľa Bielej knihy.

1 Súčasná situácia v oblasti Schengenu, migrácie a bezpečnosti

Jedným z najväčších výdobytkov EÚ sú tzv. 4 slobody, pričom voľný pohyb osôb v rámci jednotného trhu, znamená voľný pohyb obyvateľov EÚ naprieč všetkými členskými krajinami EÚ bez akýchkoľvek prekážok na vnútorných hraniciach. Otvorenie vnútorných hraníc je hmatateľným prínosom, ktorý môžu vnímať bežní občania EÚ, s uplatňovaním voľného pohybu osôb súvisí možnosť pracovať v ktoromkoľvek členskom štáte a mať rovnaký profit zo sociálnych výhod. V súčasnosti dochádza každodenne 1,7 milióna Európanov do zamestnania do iného členského štátu.² Členské štáty však stratili kontrolu nad svojimi vnútornými hranicami, čo paradoxne prinieslo nové požiadavky pri zabezpečovaní bezpečnosti svojich občanov. Zrušenie kontrol na vnútorných hraniciach tak musí byť vyvážené dôkladnejšou ochranou vonkajších hraníc EÚ. Obe skutočnosti znamenajú nutnosť zvýšenia policajnej a súdnej spolupráce medzi členskými štátmi EÚ, pretože voľný pohyb osôb znamená aj slobodný pohyb páchatel'ov trestných činov. Sprísnenie kontrol na vonkajších hraniciach EÚ sa stalo prioritou a preto bola v roku 2014 zriadená agentúra FRONTEX, ktorá sa v roku 2016 transformovala na Európsku pohraničnú a pobrežnú stráž.

Európa má tradíciu v prijímaní cudzincov a tiež svojou ochotou poskytnúť azyl prenasledovaným utečencom. Bohužiaľ táto ochota je v súčasnosti konfrontovaná s obrovským prílevom legálnych, ale najmä nelegálnych imigrantov. Už v minulosti EÚ zjednotila svoje pravidlá a normy pri uplatňovaní žiadostí o azyl a to implementovaním tzv. dublinského dohovoru. Kritériá vychádzajú z primárnej úvahy, že zodpovedná za preskúmanie žiadosti o azyl je krajina, ktorá zohrala najdôležitejšiu úlohu pri umožnení vstupu žiadateľa na územie štátov Európskej únie, napr. tým, že žiadateľovi udelila vízum, umožnila mu nelegálne

¹ EURÓPSKA KOMISIA (2017): Biela kniha o budúcnosti Európy, s. 7.

² EURÓPSKA KOMISIA (2017): Biela kniha o budúcnosti Európy, s. 11.

prekročiť vonkajšie hranice Európskej únie, či tolerovala jeho nelegálny pobyt na svojom území.³ Obrovský nárast žiadateľov o azyl v rokoch 2014 – 2015 spôsobilo EÚ aj k dnešnému dňu neriešiteľné problémy. Rozlišovanie medzi utečencami, politickými alebo ekonomickými migrantmi dostalo v tomto období novú dimenziu. Najväčším testom spoločného postupu v otázkach vonkajšej bezpečnosti bola nepochybne tzv. migračná kríza, ktorá naplno prepukla v lete roku 2015. Reakcie členských štátov na situáciu boli rôzne. Nemecko bolo ochotné prijať úplne všetkých migrantov zo Sýrie a sľubovalo neuplatňovanie Dublinského dohovoru v azylovej procedúre. Niektoré členské štáty boli ochotné prijať len určitý počet migrantov, aby pomohli krajinám na vonkajších hraniciach Schengenu, ktorými sú Grécko, Taliansko a Maďarsko. Žiadanými krajinami z pohľadu migrantov bolo Švédsko, Rakúsko s aj Maďarsko. Ku kríze sa postavili odmietavo najmä štáty Vyšehradskej štvorky, ktoré obviňovali štáty na vonkajších hraniciach z nedostatočného plnenia si povinností a záväzkov voči EÚ a nezvládnutia vzniknutej situácie.⁴ Najviac ohrozené pobrežné krajiny – Grécko a Taliansko však dúfali vo väčšiu solidaritu ostatných členských krajín EÚ. Situácia došla tak ďaleko, že boli opätovne zavedené dočasné kontroly na vnútorných hraniciach niektorých členských štátov EÚ.

Azylový systém EÚ sa ukázal ako nedostatočný a krajiny ako Grécko a Taliansko boli (a stále sú) vystavené obrovskému tlaku migrantov. Azylová registrácia bola nedostatočná, čoho dôsledkom bolo aj ohrozenie bezpečnosti jednotlivých členských štátov EÚ. Neefektívne a neprímerané reakcie boli aj reakcie predstaviteľov inštitúcií EÚ. Migračná kríza vyvolal ostrú diskusiu medzi členskými štátmi o solidarite a zodpovednosti medzi členskými štátmi a rozsiahlejšiemu spochybňovaniu o budúcnosti ochrany hraníc a tým aj voľného pohybu osôb v EÚ.

EÚ disponuje dostatočným množstvom orgánov a nástrojov na zachovanie svojej vnútornej a vonkajšej bezpečnosti, má vybudovanú sieť európskej policajnej a justičnej spolupráce.⁵ Faktom je že až migračná kríza poukázala na limity v spolupráci medzi orgánmi vnútornej bezpečnosti členských krajín EÚ.

Na nesúlad v rozhodovacích mechanizmoch EÚ pri formovaní dokumentoch reagujúcich na migračnú krízu upozorňuje aj Šuplata.⁶ Tesné rozhodnutie Rady ministrov vnútra, napriek tomu, že naplnilo znenie Zmluvy o EÚ, ktorá o otázke migrácie rozhoduje kvalifikovanou väčšinou jednoznačne narušilo atmosféru dôvery na diplomatickej aj politickej úrovni v Rade a očakávanú diskusiu o sankcionovateľnom, permanentnom prerozdeľovacom mechanizme, ktoré následne chcela s podporou luxemburského predsedníctva (pod tlakom niektorých členských krajín, na čele s Nemeckom) v Rade iniciovať Európska komisia, urobila prakticky nemožnou. Je možné predpokladať, že návrhy Európskej komisie, zastrešené podporným postojom nemeckej kancelárky A. Merkelovej nie sú a, v prípade, že nepríde k ich zásadnej korekcii, nebudú schopné občanom členských krajín garantovať funkčnú obranu a bezpečnosť, ktorú ako základnú funkciu štátu od čias Adama Smitha naprieč vedeckou komunitou nikto nespochybnil. Naopak, vystavuje ich bezprecedentnému riziku bezpečnostného ale aj kultúrneho morálneho hazardu. V tomto prípade možno očakávať, že spôsob riešenia migračnej krízy môže mať vážny dopad na ďalší povolebný vývoj na všetkých úrovniach naprieč národnými štátmi EÚ28 a teda aj na ďalšie smerovanie celej Európskej únie.

European Security strategy⁷ poukázala na päť kľúčových hrozieb: terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia (WMD), regionálne konflikty, zlyhanie štátu a organizovaný zločin

³ NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č. 604/2013.

⁴ ŘÁDEK, M. (2016): Stav vnútornej bezpečnosti európskej únie v súvislosti s migračnou krízou 2015, s. 963.

⁵ ŘÁDEK, M. (2016): Stav vnútornej bezpečnosti európskej únie v súvislosti s migračnou krízou 2015, s. 967.

⁶ ŠUPLATA, M. (2016): Vybrané dopady rozhodovania manažmentu Európskej komisie v otázke migračnej krízy, s. 1065.

⁷ EUROPEAN COUNCIL (2003). European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World.

a základe tohto dokumentu by sa mohli uviesť a zdôrazniť súčasné hrozby: nelegálne prisťahovalectvo (kvôli stavom zlyhania z dôvodu ozbrojených konfliktov, životného prostredia alebo ekonomické problémy) a medzinárodný terorizmus. Schengenský informačný systém je komplexná databáza umožňujúca výmenu informácií medzi policajnými a súdnymi orgánmi členských štátov EÚ. Takisto zriadenie Europolu je vytvorenie ďalšieho nástroja pre spoluprácu donucovacích orgánov.

Za posledné roky sa bezpečnostná situácia v globálnom a najmä regionálnom meradle významne zmenila. Sýrska občianska vojna, politické zmeny v severnej Afrike a zhoršenie situácie na Blízkom východe v dôsledku existencie „islamského štátu“ boli, okrem iných, dôvodmi vzniku najväčšej migračnej krízy, ktorú EÚ ešte nezažila a táto migračná kríza stále pokračuje. K týmto realitám je potrebné tomu skutočné nebezpečenstvo teroristických útokov (v Paríži, v Bruseli) a zvyšujúce sa vojenské napätia v globálnom meradle. Tieto bezpečnostné hrozby predstavujú veľkú výzvu pre Európsku úniu a jej členské štáty aby posilnili postavenie Únie v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Na základe uvedených skutočností začala vznikať potreba vybudovať vojenské, policajné a civilné kapacity a s cieľom zabezpečiť požadovaný bezpečnostný stav. Okrem misií a operácií SBOP môžeme predpokladať, že na zabezpečenie regionálnej a celosvetovej bezpečnosti je nevyhnutná funkčná spolupráca medzi EÚ a NATO. Bojovať proti všetkým uvedeným hrozbám je komplexná výzva, a preto potrebujeme „komplexný prístup“ – potrebujeme vojenské prostriedky, politické prostriedky spoločne s diplomatickým úsilím.⁸ Napriek postupnému posilňovaniu úlohy Únie v oblasti medzinárodných vzťahov a v diplomatických činnostiach pri riešení mnohých konfliktov, EÚ má obmedzené možnosti udržiavať a úspešne riešiť skutočne rozsiahle vojenské operácie mimo území členských štátov EÚ (hlavne z dôvodu obmedzených vojenských výdavkov).⁹

V súvislosti so zahraničnou politikou EÚ sa vynárajú otázky, kto by mohol byť lídrom v otázkach bezpečnosti. Ak v prípade ekonomického lídra je odpoveď jednoznačná, v oblasti bezpečnosti má líderstvo Nemecka svoje limity. Ako uvádza Dolná (2015),¹⁰ jedným zo zásadných „handicapov“ nemeckej zahraničnej politiky je jeho neúčast' v Bezpečnostnej rade OSN, na rozdiel od Francúzska či Veľkej Británie, štátov, ktoré majú aj historicky „silné“ postavenie svojej zahraničnej politiky a diplomacie k tretím štítom v rámci medzinárodného kontextu. Nemecko nemá ani skúsenosť s koloniálnym protekcionizmom, potrebu expanzívnosti pre svoje zámorské teritória.

2. Päť scenárov vývoja: Schengen, migrácia a bezpečnosť

	Schengen, migrácia a bezpečnosť
Pokračovanie v súčasnom smerovaní	Spolupráca pri riadení vonkajších hraníc sa postupne posilňuje; pokrok smerom k spoločnému azylovému systému; lepšia koordinácia v otázkach bezpečnosti.
Iba jednotný trh	Žiadna jednotná politika v oblasti migrácie alebo azylu; hlbšia koordinácia v oblasti bezpečnosti sa uskutočňuje na bilaterálnej úrovni; kontroly na vnútorných hraniciach sú systematickejšie.
Tí, ktorí chcú, robia viac	Ako v scenári „Pokračovanie v súčasnom smerovaní“ s výnimkou skupiny krajín, ktoré prehľbia spoluprácu v otázkach bezpečnosti a spravodlivosti.

⁸ KAŇA, R. – MYNARZOVÁ, M. (2016): Common Security and Defence Policy of European Union in Light of Contemporary Security Threats, s. 425-433.

⁹ KAŇA, R. – MYNARZOVÁ, M. (2014): European Union's Contribution to Global Security, s. 310-317.

¹⁰ DOLNÁ, L. (2015): Postavenie Nemecka v súčasnej EÚ, s. 211-221.

Menej, ale efektívnejšie	Spolupráca v oblasti riadenia hraníc, azylových politík a otázok boja proti terorizmu má systematický charakter.
Oveľa viac spoločne	Ako v scenári „Menej ale efektívnejšie“ spolupráca v oblasti riadenia hraníc, azylových politík a otázok boja proti terorizmu má systematický charakter.

Prameň: EURÓPSKA KOMISIA. (2017): Biela kniha o budúcnosti Európy.s.29

Ak by EÚ pokračovala v súčasnom smerovaní (scenár 1) posilnilo by sa jednotné vystupovanie EÚ voči zahraničiu. Aj keď by zabezpečenie vonkajších hraníc zostalo v kompetencii členských krajín, spolupráca by bola posilnená vďaka podpore pohraničnej a pobrežnej stráže. To je však v rozpore s realitou z leta 2015, kedy štáty, ktoré si svoje povinnosti plnili (napr. Maďarsko) boli vystavené kritike zo strany predsedu EK. Posilnenie bezpečnostných kontrol pri prechode vnútornými, ale najmä vonkajšími hranicami znamená isté obmedzenie pre občanov EÚ.

V prípade zachovania len jednotného trhu (scenár 2) by otázky migrácie a zahraničnej politiky boli v rozsahu bilaterálnych dohôd. EÚ by prestala byť partnerom ako právny subjekt na medzinárodných fórach. Na hraniciach by boli postupne zavedené kontroly, voľný pohyb osôb by bol obmedzený. Ak by sa realizoval tento scenár, jednotný trh ako taký by mal svoje obmedzenia, a to v oblasti voľného pohybu osôb a pracovných síl. Práve obmedzenie mobility pracovnej sily môže byť ohrozením pre niektoré ekonomiky členských štátov EÚ.¹¹ Otázkou je, či naopak flexibilné prispôsobenie sa istej časti prisťahovalcov by riešilo stále väčší nesúlad medzi potrebami a možnosťami pracovného trhu. Ďalšou otázkou je, či by sa jednotný trh neobmedzil len na voľný pohyb tovaru a kapitálu. Faktom je, že kontroly na hraniciach sú realitou už aj v súčasnosti. V oblasti migrácie by nejstvovala jednotná politika. Otázkou je, či tento stav nenastal už aj v súčasnosti.

Tí, ktorí chcú, robia viac (scenár 3) vymedzujú skupinu štátov, ktorí budú v oblasti napr. obrany spolupracovať intenzívnejšie využívajúc existujúci právny stav. Podobne budú spolupracovať v otázkach bezpečnosti, v boji proti kriminalite a terorizmu. Nazdávame sa, že v tejto oblasti by sa nemali vytvárať tzv. „koalície ochotných,“ t. j. selektovanie na tzv. jadro a perifériu EÚ by sa v tejto oblasti nemalo implementovať. Bezpečnosť a obrana by mali byť vecou všetkých členských štátov EÚ bez akýchkoľvek výnimiek, t. j. scenár 3 by sa nemal aplikovať na otázky bezpečnosti a obrany. Súčasná dominancia určitých členských štátov EÚ (najmä Nemecko) v riešení otázok migrácie mala za následok deštrukciu inštitucionálneho a právneho rámca migračnej a azylovej politiky EÚ. V čase finalizácie článku sme svedkom enormnej snahy A. Merkelovej zakryť fatálne dôsledky otvorenej migračnej politiky Nemecka na celú EÚ. Odmietanie prijatia lodí s migrantmi na palube do prístavov na Malte, v Taliansku a ich ponechanie na voľnom mori je len dlho očakávaným efektom takejto politiky.

Scenár 4 – menej, ale efektívnejšie znamená prevzatie vonkajších hraníc Európskou pohraničnou a pobrežnou strážou resp. Agentúrou EÚ pre azyl, ktorá by riešila všetky žiadosti o azyl. Zároveň by boli vybudované spoločné kapacity pre vnútornú bezpečnosť a obranu. V kontexte súčasnej bezpečnostnej situácie by tento model mal byť implementovaný ako jediný možný scenár budúceho vývoja EÚ.

Oveľa viac spoločne (scenár 5) je proklamácia robiť oveľa viac vo všetkých európskych politikách. EÚ by mala konať ako jeden jednotný subjekt vo všetkých oblastiach, pričom prioritou by bola obrana a bezpečnosť EÚ. Popri NATO by mala byť vytvorená paralelná Európska obranná únia. Konzistentná zahraničná politika EÚ by mala odraz v spoločnom prístupe k otázkam migrácie. Pre bezpečnosť a obranu občanov EÚ je prijateľný aj tento scenár – otázkou sú možnosti členských štátov podieľať sa na zvýšených výdavkoch na obranu a

¹¹ GALOVSKÁ, M. (2018): European Integration in the Context of the European Single Market, s. 303-309.

bezpečnosť, postoj k NATO a v neposlednom rade rozhodovacie právomoci EÚ kontra členské štáty. Tento scenár má podľa Francovej¹² svoje limity minimálne na úrovni európskych inštitúcií, ale aj v prístupe jednotlivých členských krajín.

Záver

Je potrebné zdôrazniť, že Biela kniha je dokumentom, ktorý pojednáva len o niektorých politikách EÚ a aj tieto a popisuje optimisticky. Takisto je dokument jednostranne zameraný hlavne na potreby hlavných globálnych hráčov Únie.¹³ Optimisticky vyznievajú najmä scenáre č. 4 a č. 5 a možno preto majú najväčšiu podporu nielen u politikov, ale aj u verejnosti. Tento optimizmus by sa mal využiť na to, aby sa odstránili čoraz väčšie rozdiely vo vnímaní reality medzi politickou elitou a bežnými občanmi EÚ. Je nevyhnutné, aby sa uskutočnili inštitucionálne reformy EÚ, ktoré by prispôsobili súčasnej turbulentnej dobe – t. j. mali by flexibilnejšie a rozhodnejšie reagovať na reálne situácie. Nie však zväčšovaním už aj tak širokej byrokracie európskych inštitúcií, ale skôr kvalitným výberom „promotérov EÚ“ a skutočných odborníkov, ktorí by vedeli nielen prezentovať, ale reálne implementovať politiky EÚ. Pretože aj to je kanál prostredníctvom ktorého je EÚ vnímaná jej občanmi.

Obava z konfrontácie medzi civilizáciami a kultúrami je jav, ktorý je potrebné vnímať ako realitu, pretože práve táto realita boli hlavnými marketingovými nástrojmi predvolebných kampaní vo viacerých členských štátoch EÚ. Zdôrazňovaním možných dôsledkov antagonizmov medzi kultúrami sa získavali voličské hlasy najmä pre extrémistické strany resp. tzv. neštandardné strany. Vo viacerých členských štátoch absentoval realistický pohľad, pretože ľahko získané politické body z tejto situácie brali všetky politické strany.

Rešpektovanie originality a jedinečnosti členských štátov EÚ môže byť naďalej motorom európskej integrácie, pretože členské štáty sú aj v súčasnosti najdôležitejšími ohniskami integračnej reťaze. Akékoľvek nerešpektovanie a ignorovanie členského štátu, by znamenalo postupné oslabovanie EÚ. Biela kniha sa môže stať platformou na konštruktívnu diskusiu o budúcnosti EÚ, pričom najreálnejšie sa ukazuje uskutočnenie šiesteho scenára, ktorý by rešpektoval individuálne záujmy členských štátov EÚ.

Použitá literatúra:

1. DOLNÁ, Ľ. (2015): Postavenie Nemecka v súčasnej EÚ In: Medzinárodné vzťahy 2015 [elektronický zdroj] : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov zo 16. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 3. – 4. december 2015 ; Bratislava : EKONÓM publishing, 2015. ISBN 978-80-225-4219-7. S. [211-221] CD-ROM.
2. EUROPEAN COUNCIL (2003): European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World [online]. [cit.2018-06-03]. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
3. EURÓPSKA KOMISIA (2017): Biela kniha o budúcnosti Európy. ISBN 978-92-79-66481-6 doi:10.2775/848183. 31 s.
4. FRANCOVÁ, O. (2014): Institutional and Economic Aspects of Deeper Integration of the Eurozone. In: International conference on european integration 2014 Ostrava - Poruba : VŠB-Technical University of Ostrava, 2014. ISBN 978-80-248-3388-0. pp. 138-146
5. GALOVSKÁ, M. (2018): European Integration in the Context of the European Single Market In STANIČKOVÁ, M., L. MELECKÝ, E. KOVÁŘOVÁ and K. DVOROKOVÁ (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European

¹² FRANCOVÁ, O. (2014): Institutional and Economic Aspects of Deeper Integration of the Eurozone, s. 138-146.

¹³ HRIVÍK, P. (2018): The European Union at a Crucial Crossroads – Survives or Finishes? S. 475-481.

- Integration 2018. Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, 2018, pp. 303-309. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
6. HRIVÍK, P. (2018): The European Union at a Crucial Crossroads – Survives or Finishes? In Staníčková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VŠB-Technical University of Ostrava, 2018, pp. 475-481. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
 7. KAŇA, R. – MYNARZOVÁ, M. (2014): European Union's Contribution to Global Security In: International conference on european integration 2014 Ostrava - Poruba : VŠB - Technical University of Ostrava, 2014. ISBN 978-80-248-3388-0, pp 310-317
 8. KAŇA, R. – MYNARZOVÁ, M. (2016): Common Security and Defence Policy of European Union in Light of Contemporary Security Threats, In: International conference on european integration 2016. Ostrava : VŠB-Technical University of Ostrava, 2016. ISBN 978-80-248-3911-0, pp. 425-433
 9. NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č. 604/2013
 10. ŘÁDEK, M. (2016): Stav vnútornej bezpečnosti európskej únie v súvislosti s migračnou krízou 2015. In: Medzinárodné vzťahy 2016. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : Zborník príspevkov zo 17. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : Ekonomická univerzita, 2016. ISBN 978-80-225-4365-1, s. 959-967.
 11. ŠUPLATA, M. (2016): Vybrané dopady rozhodovania manažmentu Európskej komisie v otázke migračnej krízy s.1065 In: Medzinárodné vzťahy 2016 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov zo 17. medzinárodnej vedeckej konferencie, 1. vyd. Bratislava : Ekonomická univerzita v Bratislave, Vydavateľstvo Ekonóm, 2016. ISBN 978-80-225-4365-1. S. 1057-1067.

Kontakt:

Ing. Ľubica Harakal'ová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

RYBOLOVNÁ POLITIKA ISLANDU

Katarína Hovorková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com

Cieľom tejto práce je analýza rybolovného priemyslu a jeho význam na Islande, pričom poukážeme na vývoj podielu rybolovného priemyslu na HDP, ekonomickú závislosť Islandu na tomto odvetví hospodárstva a na vývoj produkcie rybolovu a následné exportné príležitosti. Zároveň sa zameriame na problematiku regulácie rybolovu. Výsledky práce indikujú, že islandský rybolovný priemysel patrí k najdôležitejším odvetviám hospodárstva. Napriek postupnému odklonu od rybolovu a sústredeniu sa na sektor bankových služieb, po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy sa Althingi opätovne zameril na tradičné odvetvia ekonomiky. S nárastom produkcie rýb a rybích produktov na Islande v pokrízovom období, prišla aj relatívne rýchla a úspešná stabilizácia islandskej ekonomiky.

Kľúčové slová: Island, rybolov, hospodárstvo

The aim of this paper is an analysis the fishery industry and its importance in Iceland, pointing to the development of the fishery industry's share on GDP, Iceland's economic dependence on this sector and the development of fisheries production and subsequent export opportunities. We will also focus on the issue of fisheries regulation. The results indicate that the Icelandic fishing industry is one of the most important sectors of the national economy. Despite a gradual shift away from fisheries and focusing on the banking sector, after the outbreak of the global economic crisis, Althingi again focused on the traditional sector of the economy. With Iceland's production of fish and fish products in the post-crisis period, a relatively rapid and successful stabilization of the Icelandic economy took place.

Key words: Iceland, fisheries, economy

JEL: Q22, E23, E66

Úvod

Lov rýb a ich spracovanie patrí k najvýznamnejším zložkám hospodárstva na Islande. Vzhľadom na takmer arktické podmienky na ostrove sa farmári v krajine začali orientovať na rybolov a jeho významný rozvoj bol ovplyvnený najmä industrializáciou počas vlády dánskej koruny na Islande v 18. storočí. Islandský rybolovný priemysel si zachoval majoritné postavenie v primárnom hospodárstve až do súčasnosti a patrí k najdominantnejším producentom a exportérom nielen v Európe, ale aj vo svete.

Cieľom tejto práce je analýza rybolovného priemyslu a jeho význam v národnej ekonomike, pričom sa zameriame na spracovanie problematiky podielu rybolovného priemyslu na HDP a ekonomickú závislosť Islandu na tomto odvetví hospodárstva. Poukážeme však aj na význam a hodnotu produkcie rybolovu v krajine a jeho exportné záujmy. Parciálnym cieľom je spracovanie problematiky vývoja regulácie rybolovu, teda systém rozdeľovania kvót v národnom hospodárstve a vývoj rozširovania rybolovnej zóny ostrova. Na dosiahnutie cieľov budeme vychádzať najmä z metód analýzy, komparácie, abstrakcie a dedukcie.

1 Vývoj rybolovného priemyslu na Islande

Prvé zmienky o islandskom rybolove siahajú až do 12. storočia p. n. l., no s jeho reguláciou sa začalo až začiatkom 20. storočia. V roku 1901 patrila Islandu rybolovná zóna 3 námorných míľ. Toto vymedzenie zostalo v platnosti až do 50. rokov 20. storočia, kedy bolo rozšírené na 4 míle a následne až na 12 míľ. V 70. rokoch 20. storočia Althingi¹ jednostranne rozšíril rybolovnú zónu krajiny na 50 námorných míľ a následne na 200 míľ. Toto územie však patrilo najmä Veľkej Británii a Nemecku, ktoré reagovali zákazom pristávania islandských rybárskych lodí v prístavoch týchto krajín a následnými sankciami² v podobe zákazu možnosti znižovania dovozných ciel na ryby a rybie produkty do krajín Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) pokiaľ, krajiny EHS v tejto veci nedosiahnu uspokojivú dohodu. Konflikt sa vystupňoval až do tzv. „vojen o tresky,“ keď došlo k priamym konfrontáciám islandských plavidiel a britských vojnových lodí. Obchodné sankcie trvali do roku 1976, keď bola dosiahnutá dohoda vymedzujúca rybolovnú zónu Islandu na 200 námorných míľ.³

V súčasnosti má výhradná ekonomická zóna Islandu rozlohu 758 000 km²,⁴ čo predstavuje územie 7-násobne väčšie ako má ostrov samotný. Medzi najvýznamnejšie druhy rýb islandského rybolovného priemyslu patrí treska nachádzajúca sa na juhozápade a severozápade rybolovného územia Islandu, následne koruska polárna, ktorá sa vyskytuje takmer výhradne v islandských vodách. Nemenej významným druhom je sled' a v posledných rokoch aj makrela, ktoré sa nachádzajú na východe ekonomickej zóny Islandu. K ďalším produktom rybolovného priemyslu Islandu patria aj ostrieže, tresky modrasté a halibuty, ktoré sú lovené na okrajoch islandských vôd.⁵

Rybolovný priemysel a kvóty na výlov jednotlivých druhov rýb je založený na Zákone o riadení rybolovu z 90. rokov 20. storočia. Jeho základom je zachovanie efektívneho využívania morských zdrojov a zabezpečenie stability zamestnanosti a udržateľnosti rybolovného priemyslu krajiny. Za jeho vykonávanie je zodpovedné Ministerstvo rybolovu a poľnohospodárstva, ktoré stanovuje ročné kvóty na výlov rýb na základe odporúčania Inštitútu pre morský výskum. Výška týchto kvót závisí od stavu a produktivity komerčných zásob, vplyvu námornej dopravy na životné prostredie a ekosystému okolo Islandu.⁶

Trvalé kvóty sú poskytnuté oprávneným rybárskym plavidlám spoločností, ktoré majú historické zastúpenie v rybolovnom priemysle, pričom spravidla jedno obdobie trvá od septembra príslušného roku do augusta nasledujúceho roka. V prípade ak niektorá loď nevyloví 50 % z povolených kvót niekoľko rokov po sebe, stratí jej pridelené trvalé kvóty na výlov rýb. Zároveň však, rybolovná spoločnosť nesmie prekročiť 12 % kvót na tresku, resp. 35 % na ostrieže, inak jej tieto kvóty budú taktiež odobraté.⁷ Problémom však zostáva obchodovanie spoločností s kvótami na výlov rýb.

¹ Althingi – Parlament Islandu

² V súlade s Protokolom č. 6 v dohode o EHS

³ KNÚTSSON, Ö., et al. (2011). A Comprehensive Overview of the Icelandic Fish Industry: A Background Report for a Value Chain Analysis of International Fish Trade and Food Security with an Impact of the Small Scale-Sector. In: The Fisheries Research Science Centre of The University of Akureyri, s. 1-2.

⁴ POPESCU, I., POULSEN K. (2012). Icelandic Fisheries: A Review. In: European Parliament, Directorate General for Internal Policies, s. 7.

⁵ POPESCU, I., POULSEN K. (2012). Icelandic Fisheries: A Review. In: European Parliament, Directorate General for Internal Policies, s. 13.

⁶ KNÚTSSON, Ö., et al. (2011). A Comprehensive Overview of the Icelandic Fish Industry: A Background Report for a Value Chain Analysis of International Fish Trade and Food Security with an Impact of the Small Scale-Sector. In: The Fisheries Research Science Centre of The University of Akureyri, s. 2.

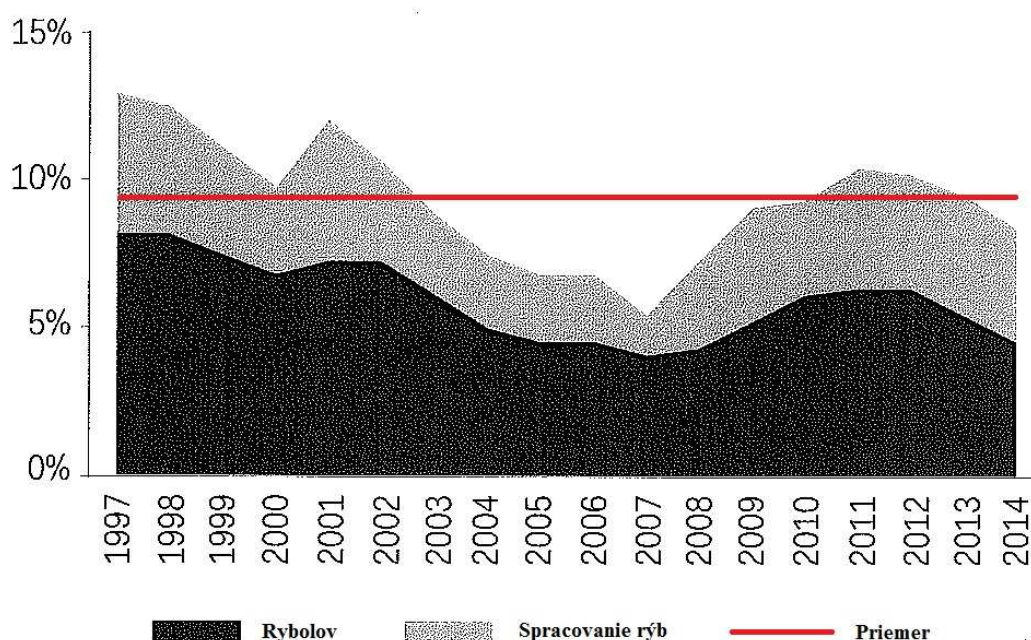
⁷ OECD (2011). Fisheries Policy Reform: National Experiences. In: OECD.

2 Význam islandského rybolovného priemyslu

Island patrí k jedným z mála krajín sveta, ktorých hospodárstvo je v značnej miere závislé na rybolovnom priemysle. V roku 2009 sa umiestnil na 19. pozícii čo sa týka závislosti krajiny na rybolove.⁸ Začiatkom 20. storočia bol rybolov hnacím motorom islandskej ekonomiky, čo sa postupne začalo meniť diverzifikáciou v hospodárstve v období islandského vstupu do Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP), najmä zvyšujúcim sa podielom služieb v hospodárstve. Dôležitosť rybolovného priemyslu zostala však stále vysoká.

Podiel rybolovného priemyslu, teda rybolovu a produktov jeho spracovania, tvoril v roku 2014 viac ako 8 % HDP Islandu. Historicky bol tento podiel v krajine vysoký, začal sa však znižovať so zvyšujúcim významom bankových služieb v predkrízovom období na ostrove. Svoje minimum dosiahol v roku 2007 v hodnote menej ako 6 % HDP. V pokrízovom období sa však krajina začala orientovať na svoje tradičné priemyselné odvetvia a v rokoch 2011 až 2013 podiel rybolovu na HDP presahoval 10 %.

Graf 1: Podiel rybolovného priemyslu na HPD Islandu

Prameň: E. O. Hreinsson, I. Bender (2015): *Icelandic Seafood Market Report*, s. 8.

S poklesom významu rybolovného priemyslu na HDP na Islande však začali stúpať investície v tomto sektore, v posledných rokoch na takmer hodnoty z predkrízového obdobia. Kým po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy investície do rybolovného priemyslu vzrástli až na hodnotu takmer 110 000 miliónov ISK v roku 2011, v nasledujúcich rokoch sa objem investícií znižoval kvôli stabilizácii islandskej ekonomiky. Od roku 2014 však znova vzrástli až na hodnotu 85 000 miliónov ISK v roku 2016.⁹

Podľa nasledujúcej tabuľky môžeme konštatovať, že Island je druhým najväčším producentom rybolovného priemyslu v Európe po Nórsku. Ako už bolo spomínané, toto hospodárske odvetvie malo majoritné postavenie v islandskej ekonomike, avšak pred vypuknutím globálnej finančnej krízy sa rybolovný priemysel dostával do úzadia a nahradili ho služby. Preto môžeme pozorovať postupný pokles množstva vylovených rýb po roku 2002, kedy sa z objemu takmer 2 150 000 ton prepadol na objem 1 080 000 ton v roku 2010. Avšak

⁸ POPESCU, I., POULSEN K. (2012). *Icelandic Fisheries: A Review*. In: European Parliament, Directorate General for Internal Policies, s. 7.

⁹ STATISTICS ICELAND (2018). *Profitability in Fishing and Fish Processing 2016*. In: Statistical series.

so zvyšujúcimi sa investíciami v tomto sektore a s reorientáciou na tradičné hospodárske odvetvia sa produkcia rybolovného priemyslu postupne obnovuje a v roku 2015 to islandský rybolovný priemysel vyprodukoval takmer 1 335 000 ton rýb a rybích produktov.

Tabuľka 1: Množstvo vylovených rýb v krajinách s najvýznamnejším rybolovným priemyslom v Európe (tisíc ton)¹⁰

	DK	FO ¹¹	FR	DE	IC	LV	NL	NO	PL	PT	ES	UK
2015	869	586	504	240	1 334	81	383	2 440	187	190	969	704
2014	745	549	554	227	1 095	119	369	2 456	173	184	1 058	755
2013	668	487	539	219	1 384	116	326	2 233	195	197	983	630
2012	503	360	471	199	1 377	94	345	2 291	180	199	922	629
2011	716	355	500	218	1 154	155	368	2 434	180	216	1 004	599
2010	828	394	450	228	1 081	165	432	2 839	171	224	969	610
2009	778	351	438	229	1 164	163	385	2 692	205	199	926	588
2008	691	518	498	258	1 306	158	438	2 585	124	224	917	593
2007	653	621	552	274	1 421	155	486	2 514	132	257	814	617
2006	868	623	593	276	1 348	140	511	2 401	126	230	956	622
2005	911	565	596	264	1 686	150	554	2 546	136	221	849	669
2004	1 090	599	662	239	1 755	125	520	2 672	172	223	806	653
2003	1 031	621	707	238	2 008	114	524	2 706	160	213	883	640
2002	1 442	526	699	202	2 149	117	461	2 923	204	203	877	726
2001	1 511	516	699	188	2 004	128	516	2 862	207	194	1 083	766
2000	1 534	454	696	183	2 000	136	494	2 891	200	192	1 056	751

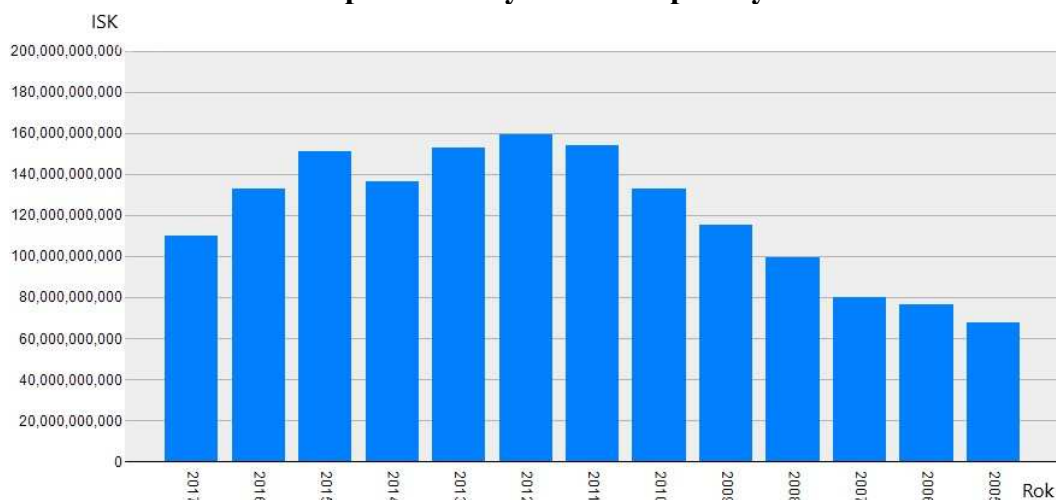
Prameň: Vlastné spracovanie podľa Statistics Iceland.

Na nasledujúcom grafe však môžeme vidieť, že napriek tomu, že produkcia islandského rybolovného priemyslu sa v predkrízovom období znižovala, hodnota jeho produkcie zasa stúpala najmä kvôli zvyšujúcim sa svetovým cenám rýb a rybích produktov. Avšak v pokrízovom období táto hodnota aj naďalej stúpala, čo bolo spôsobené zvýšeným výlovom rýb na Islande, ale aj novou konkurenčnou výhodou ostrova – v dôsledku masívnej inflácie a depreciácie meny v súvislosti s finančnou krízou boli islandské exporty lacnejšie. Hodnota produkcie rybolovného priemyslu na Islande dosiahla maximum v roku 2012, a to vo výške 160 miliónov ISK. Z uvedeného vyplýva, že reorientácia na rybolovný priemysel v roku 2008 mala výrazný vplyv na stabilizáciu ekonomiky na Islande. V súčasnosti hodnota produkcie rýb a rybích produktov na Islande opätovne klesá, najmä v súvislosti so zhodnocovaním islandskej koruny, aj keď množstvo produkcie rybolovného priemyslu je relatívne stabilné.

¹⁰ Pozn.: V krajinách, ktorých toto množstvo prekročovalo

¹¹ FO: Faerské ostrovy

Graf 2: Hodnota produkcie rybolovného priemyslu na Islande

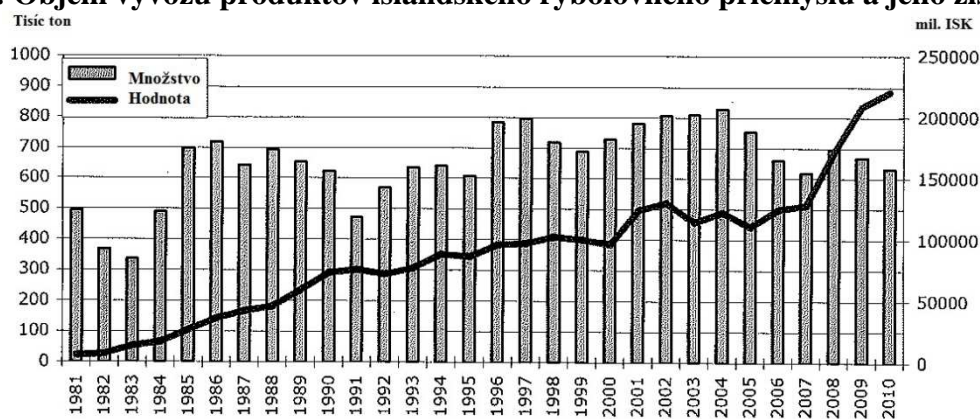

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Statistics Iceland.

Veľká časť produktov rybolovného priemyslu na Islande je určená na export. V roku 2010 predstavoval vývoz rýb a rybích produktov viac ako 630 000 ton v hodnote 220 miliárd ISK v súvislosti s miernym zvýšením produkcie rybolovného priemyslu, no najmä v dôsledku devalvácie islandskej koruny. Najväčšiu časť exportného zisku v tomto období tvoril vývoz mrazených výrobkov, predovšetkým tresky, zatiaľ čo podiel vývozu kreviet klesá.¹²

Najdôležitejším trhom pre export islandských produktov rybolovného priemyslu je Európska únia. V roku 2010 bola hodnota exportovaných rýb a rybích produktov (krmivá pre zvieratá a rybí olej) na európsky trh, najmä však do Veľkej Británie, Francúzska, Nórska, Španielska, Holandska, Francúzska a Nemecka, vo výške 145 miliardy ISK, to znamená 66 % z celkového vývozu. Vývoz do krajiny tradične najdôležitejšieho importéra islandských produktov rybolovu, Spojených štátov amerických, v poslednej dekáde značne klesol, avšak novým čistým importérom sa stala Nigéria a importérmi z Ázie sú Japonsko, Čína a Taiwan.¹³

Graf 3: Objem vývozu produktov islandského rybolovného priemyslu a jeho ziskovosť

Prameň: I. Popescu, K. Poulsen (2012): Icelandic Fisheries: A review, s. 35.

¹² POPESCU, I., POULSEN K. (2012). Icelandic Fisheries: A Review. In: European Parliament, Directorate General for Internal Policies, s. 35.

¹³ KNÚTSSON, Ö., et al. (2011). A Comprehensive Overview of the Icelandic Fish Industry: A Background Report for a Value Chain Analysis of International Fish Trade and Food Security with an Impact of the Small Scale-Sector. In: The Fisheries Research Science Centre of The University of Akureyri, s. 19-20.

Rybolovný priemysel na Islande pozitívne ovplyvňuje aj iné oblasti ekonomiky na ostrove, úzko súvisí s mikrohospodárstvom lodeníc, elektronických spoločností, ale aj podnikaním lodných maklérov. Štúdie OECD dokazujú, že 1 % zvýšenie hodnoty produkcie v rybolovnom priemysle vedie k 0,3 % krátkodobému nárastu HDP.¹⁴ Zároveň aj produktivita v tomto sektore je vysoká v súvislosti s automatizáciou. Každá pracovná sila v rybolovnom priemysle produkuje viac ako 2-násobok jej hodnoty v porovnaní s rokom 1997.¹⁵

Pozitívny vplyv má výlov rýb a spracovanie jeho produktov aj na zamestnanosť v krajine. V roku 2011 takmer 4 600 ľudí pracovalo v oblasti lovu rýb, čo predstavuje 2,7 % z celkovej zamestnanosti na Islande a ďalších takmer 4200 ľudí pracovalo v spracovateľskom priemysle rýb, čo tvorí 2,5 % z celkovej zamestnanosti.¹⁶ Zamestnanosť však v odvetví rybolovu kontinuálne klesá od polovice 90. rokov 20. storočia, najmä kvôli klesajúcim kvótam na výlov rýb, a teda nižšej produkcie v rybolovnom priemysle, a industrializácii a technickom pokroku, kedy manuálna pracovná sila prestáva byť potrebná. Rybárske spoločnosti a spoločnosti na spracovanie rýb však patria k významným zdrojom práce na pobreží, kde sú pracovné príležitosti obmedzené.

Záver

Rybolovný priemysel patrí k najtradičnejším odvetviam hospodárstva Islandu. Počas 20. storočia Island formoval reguláciu rybolovu ako aj rozširoval rybolovnú zónu ostrova. Tá v súčasnosti predstavuje 7-násobok celkovej rozlohy krajiny, a teda patrí k najväčším v Európe. Island je zároveň druhým najväčším producentom rýb a rybích výrobkov v Európe na základe kvót na výlov rýb stanovených Althingi.

V národnej ekonomike má rybolovný priemysel taktiež nemalý význam. Jeho podiel na HDP v 20. storočí sa blížil k 15 %, avšak s diverzifikáciou ekonomiky a vývojom sektora služieb, najmä však bankovníctva tento podiel klesal až po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy. Tento vývoj sa odzrkadlil aj v celkovej produkcii rýb a rybích produktov na Islande. Vzhľadom na to, že Island patril ku krajinám najviac zasiahnutých touto krízou a nastal kolaps bankového sektora, ostrov sa znova začal sústreďovať na tradičné odvetvia ekonomiky, to znamená na rybolov. Ten bol významne podporovaný masívnymi vládnyimi investíciami, ako aj zvýšenou zamestnanosťou a produkciou v sektore. Na základe našej analýzy môžeme pozorovať, že s nárastom produkcie rýb a rybích produktov na Islande, resp. s takmer 2-násobne zvýšeným podielom rybolovu na HDP v pokrízovom období, prišla aj relatívne rýchla a úspešná stabilizácia islandskej ekonomiky.

K nášmu záveru prispieva aj preukázateľne zvýšená produktivita rybolovného priemyslu na Islande. Nemenej významným faktorom bola mohutná depreciačia islandskej koruny po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy, a teda konkurencieschopnejšie exporty produktov rybolovu na zahraničné trhy, ku ktorým mal Island ako člen EHP (s preferenčnými výnimkami v oblasti rybolovu) jednoduchý prístup. Proexportne orientovaná islandská ekonomika, aj v súvislosti s rozšírením odbytových trhov mimo krajín EÚ, dokázala stabilizovať národné hospodárstvo po vypuknutí finančnej krízy za pomoci rybolovného priemyslu a príjmami plynúcich z neho.

Použitá literatúra:

1. HREINSSON, E. O., BENDER I. (2015). Icelandic Seafood Market Report [online]. In: *Islandsbanki*. [Citované 30.05.2018.] Dostupné na internete:

¹⁴ OECD (2011). Fisheries Policy Reform: National Experiences. In: OECD.

¹⁵ HREINSSON, E. O., BENDER I. (2015). Icelandic Seafood Market Report. In: *Islandsbanki*.

¹⁶ POPESCU, I., POULSEN K. (2012). Icelandic Fisheries: A Review. In: European Parliament, Directorate General for Internal Policies, s. 37.

- <<https://islandsbanki.is/library/Skrar/Seafood-Reports/Islenki%20Sjavarutvegurinn%202015%20-%20ENSKA.pdf>>.
2. KNÚTSSON, Ö., et al. (2011). A Comprehensive Overview of the Icelandic Fish Industry: A Background Report for a Value Chain Analysis of International Fish Trade and Food Security with an Impact of the Small Scale-Sector. In: *The Fisheries Research Science Centre of The University of Akureyri*.
 3. OECD (2011). Fisheries Policy Reform: National Experiences. In: *OECD*. OECD Publishing. DOI: 10.1787/9789264096813-en.
 4. POPESCU, I., POULSEN K. (2012). Icelandic Fisheries: A Review [online]. In: *European Parliament, Directorate General for Internal Policies*. [Citované 27.05.2018.] Dostupné na internete: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/474540/IPOL-PECH_NT\(2012\)474540_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/474540/IPOL-PECH_NT(2012)474540_EN.pdf)>.
 5. STATISTICS ICELAND (2018). Catch of countries with over 500 thousand tonnes of fish, 1950-2015 [online]. In: *Statistics Iceland*. [Citované 23.05.2018.] Dostupné na internete: <http://px.hagstofa.is/pxen/pxweb/en/Atvinnuvegir/Atvinnuvegir__sjavarutvegur__aflatolur__heimsafli/SJA03005.px/?rxid=82d61088-7870-4443-bdbd-9dd5e12b88a1>.
 6. STATISTICS ICELAND (2018). Price indices of marine products, subindices by months from 2006 [online]. In: *Statistics Iceland*. [Citované 22.05.2018.] Dostupné na internete: <http://px.hagstofa.is/pxen/pxweb/en/Atvinnuvegir/Atvinnuvegir__sjavarutvegur__verdvisitolursjav__verdvisitolur/SJA06100.px/?rxid=82d61088-7870-4443-bdbd-9dd5e12b88a1>.
 7. STATISTICS ICELAND (2018). Profitability in Fishing and Fish Processing 2016. In: *Statistical series*. Reykjavik: Statistical Series. ISSN 1670-4770.
 8. THORDARSON, G., VIDARSSON, J. R. (2014). Coastal Fisheries in Iceland. In: *Skyrsla Matis*, No. 12-14. ISSN 1670-7192.

Kontakt:

Ing. Katarína Hovorková

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com

MISMATCHING SKILLS IN THE CONTEXT OF PRODUCTIVE EMPLOYMENT

Liudmyla Ilich

Department of Social Problems of Labour Market,
Ptukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Taras Shevchenko Blvd., 60, 01032, Kyiv, Ukraine,
E-mail: ilyich_l@meta.ua

Nowadays slowdown of national economic growth rate as well as identification of social tension at labour market is linked to both scantiness of economic resources and aggravation of mismatch between labour force skills and needs of existing jobs. Labour force qualifications and skills misbalance is specific for the most world countries. Developed countries are mainly afflicted with labour force undereducation whereas developing countries suffer from overeducation. In both cases mismatch of labour force skills negatively impacts efficient employment of population. Based on the survey held by the author among employers and employees, the article reveals the existence of correlation between mismatch of labor force skills and labor productivity.

Key words: labour market, mismatching skills, misbalance, productivity

JEL: J01; J24; J6.

Introduction

Efficient employment means such a level of population employment and its structure that allows to meet quantitative and qualitative needs of economy for human capital as well as needs of active population for highly productive jobs with decent remuneration of labour. In this way efficient employment favours balance achievement between population needs for jobs and their availability within professions, qualifications, working conditions and terms, other qualitative characteristics specified by both human demands and objected imperatives.

These days national labour markets face significant disproportions between supply and demand by education and skills attributes which, on the one hand, result in existence of a good deal of the unemployed, on the other hand, condition deficiency of employees of specific professions, trades and qualifications. All above mentioned restrain labour productivity growth, cause decline in rate of production and deterioration of goods and services quality. Under such circumstances education and skills misbalance is a serious deterrent of economy efficiency. First and foremost, the matter is that there is mismatching labour force skills and jobs demands, overeducation (undereducation) of employees, the latter is characterized by the existence of excess(shortage) special knowledge level necessary for performing specific work.

1 Matching and mismatching skills

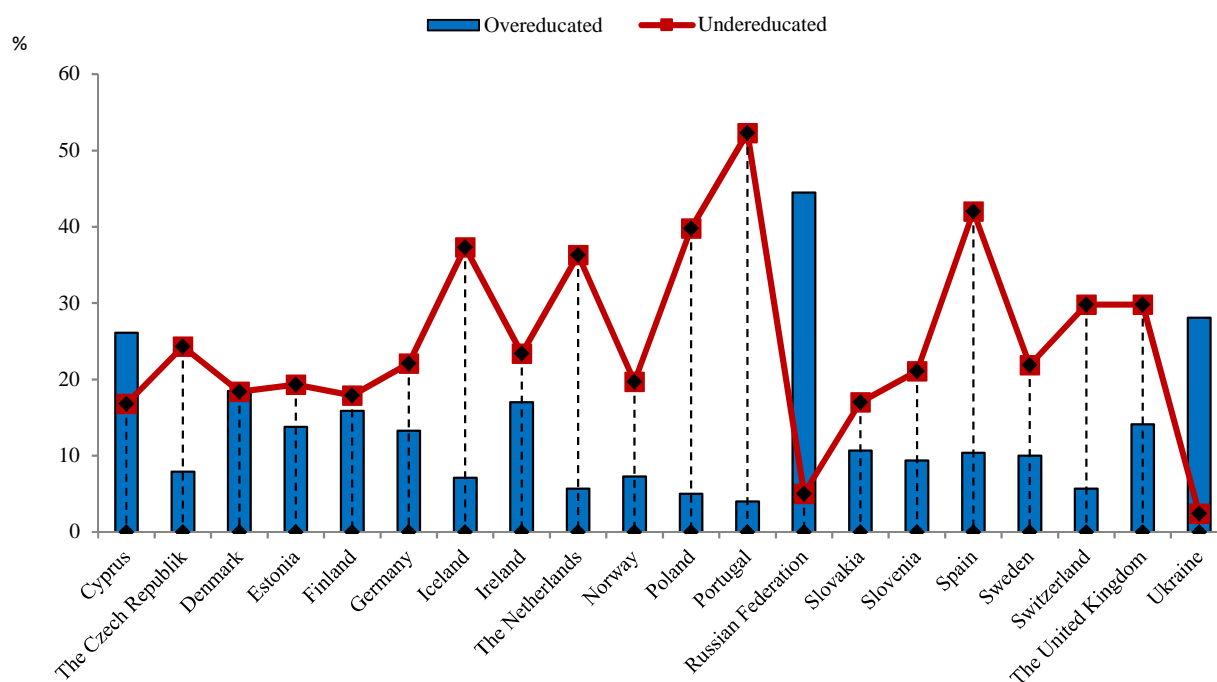
Matching skills are specified by the availability of necessary education and qualification level, professional training and mastery required for qualitative performance of duties determined in the functional instruction. Any divergence concerning increased or decreased education and qualification levels as well as professional mastery is evidence of mismatching between skills and jobs demands.

There is a significant gap in mismatching skills among both the employed and job applicants all over the world. As a rule, it varies from 10% to 30% among the overeducated and

comprises nearly 20% among the undereducated. For instance, the indicator of general mismatching skills among the employed differs within 30% - 60%. The highest percentage of the overeducated live in Russia – 44,5% of employees, Ukraine – 28,1%, Cyprus – 26,1%. The lowest rate of overeducation is observed in Portugal (4%), Poland (5,0%), Switzerland (5,7%), the Netherlands (7,3%), Iceland (7,1%), the Czech Republic (7,9%).

Comparing the indicators of undereducation and overeducation, it is observed that the rate of the undereducated prevail in most European countries (Fig. 1).

Figure 1: The rate of the overeducated and undereducated labour force in 2017

Source: Calculated according to the World Bank Open Data

For instance, more than 20% undereducated labour force reside in Iceland, Spain, Ireland, the Netherlands, Poland, Portugal, Czech Republic, the UK, Slovenia, Sweden and Switzerland. In general, the range of the undereducated varies from 2,4% (Ukraine) to 52,3% (Portugal). The highest rate of deficiency of the skilled labour force is observed in Portugal, where every second person is the undereducated. Every fourth undereducated lives in Spain, Poland, the Netherlands and Switzerland.

Mismatching skills or their deficiency negatively impact economy competitiveness. It is the businesses which experience the shortage of skills that have to employ less skilled or overeducated labour force who lack necessary competences. In search of more or less suitable applicants for jobs employers have to raise remuneration of labour which in its turn does not encourage productive employment.

Researching mismatching skills and jobs demands, D. Finegold and D. Soskice,¹ as well as J. Haskel and R. Holt² proved that skills deficiency leads to breaking the balance in economy without fail. Their studies emphasize that businesses responding to lack of skills, are inclined to increase investments to technology and able to replace low skilled labour force. Due to that fact the economy is characterized by low labour rate and gradual decrease in demand for skilled

¹ FINEGOLD, D. – SOSKICE, D. (1988): The failure of training in Britain: analysis and prescription. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4, № 3, P. 21-52.

² HASKEL, J. – HOLT, R. (1999): *Anticipating future skill needs: can it be done? Does it need to be done?* Sheffield: Department for Education and Employment, 43 p.

labour force. Low labour rates do not encourage population to invest into accumulation of own human capital. Thus, balance is reached, and low skilled labour force is of demand. B. Tether defines that if the such balance is reached, it will be difficult to renew the demand for highly skilled labour³. But then, in spite of wide discussion on this theoretical conception in scientific literature there are not enough actual proofs concerning correlation between skills deficiency and market balance when low skilled labour force is in demand, i.e. low skilled balance.

The interconnection between wages and overeducation (undereducation) and efficiency is investigated in works written by J. Hartog,⁴ P. Sloane,⁵ K. Mavromaras,⁶ S. McGuinness⁷ and others. At the same time the impact of such types of mismatching skills on productive employment is poorly highlighted in scientific studies. At defective labour market businesses can get a rent for their employees' services, so the link between wages and productive employment is unclear. There is also a difference between long-term and short-term effects. In particular, it is obvious that overeducation lessens job satisfaction with the lapse of time which negatively reflects productive employment. In its work M. Tsang and H. Levin emphasize that the overeducated often show counterproductive behaviour in workplaces.⁸

As a rule, overeducated and undereducated labour force earns less. In both cases they do not meet the employers' needs. But in the first case the employer is not eager to pay higher salary for excess skills, whereas in the second case the matter is in skills deficiency. Thus, both groups of employees, doing the same jobs, will always get lower salary than those ones who suit these jobs requirements in full way and possess necessary skills. So unsatisfied with the opportunity to actualize own knowledge and low wages, the overeducated seek to find a job suitable for their skills level. Whereas the undereducated will face the option: either to obtain new competences through professional retraining and get higher reward for their labour or change the workplace suitable for their skills. So the undereducated will always call for special attention of the government in order to lessen the risk of their social rejection in the labour sphere.

Impact of skills mismatches on labour productivity

The impact of overeducation on labour productivity can be estimated in two ways:

- 1) comparison of marginal productivity and wage rate;
- 2) calculation of working per person on micro-, meso- and macrolevels.

In the first case, when wage equals marginal productivity the overeducated will be highly efficient and get higher salary compared to other colleagues. In the second case it is expected that the overeducated negatively impact productive employment as they will be able to fulfill themselves partly, gradually lose interest in their jobs and be of low efficiency.

³ TETHER, B. et al. (2005): *A literature review on skills and innovation: how does successful innovation impact on the demand for skills and how do skills drive innovation?* Manchester: ESRC, 124 p.

⁴ HARTOG, J. (2000): Overeducation and earnings: where are we, where should we go? *Economics of Education Review*, Vol. 19, № 2, P. 131-148.

⁵ SLOANE, P. J. (2003): *Much ado about nothing? What does the overeducation literature really tell us?* F. BÜCHEL et al. (eds). *Overeducation in Europe: current issues in theory and policy*. Berlin: Max Planck Institute For Human Development, 51 p.

⁶ MAVROMARAS, K. et al. (2010): The Problem of Overskilling in Australia and Britain. *The Manchester School*, Vol. 78, № 3, P. 219-241.

⁷ MCGUINNESS, S. – BENNETT, J. (2006): Examining the link between skill shortages, training composition and productivity levels in the Northern Ireland construction industry. *International Journal of Human Resource Management*, Vol. 17, № 2, P. 265-279.

⁸ TSANG, M. C. – LEVIN, H. M. (1985): The economics of overeducation. *Economics of Education Review*, Vol. 4, № 2, P. 93-104.

At the same time J. Hartog noted that overeducated employees affect wage rate decrease as jobs mismatching in education and qualification discourage employers to pay more.⁹ Skills mismatching leads to labour force redistribution on macro level, which in the end should positively impact gross national product volume and productivity. In its turn, L. Borghans and A. De Grip emphasized that to estimate objectively matching skills and jobs one should be guided by the faithful representation of skills the human possesses and the ways these skills are applied.¹⁰

The study by M. Tsang and H. Levine, performed in Bell Corporation (USA) was one of the fewest attempts to trace the correlation between overeducation and productivity.¹¹ The scholars proved that overeducation dispirits the human in the absence of full performance, negatively impacts the quality of the job done, causes increase in production costs and drop in labour productivity. Later J. Hersch confirmed such dependence, having held the research into impact of education on the quality of the job done in state of Oregon. Though the results obtained in all his works did not reveal significant drop in labour productivity on account of hiring overeducated employees.¹²

The more significant impact on productive employment is resulted from skills shortage which brakes economic growth acceleration and welfare increase. J. Haskel and C. Martin¹³ proved that skilled employees shortage caused insufficient drop in productivity in the UK. While studying interconnection between skills shortage and productivity, S. Nickell and D. Nikolitsas¹⁴ came to conclusion that growth in businesses which experience skills shortage at least at the rate of 10%, the investments into R&D lower by 4%.

M. Frogner aiming at researching into the effect of skills mismatching on productive employment held the social opinion poll which allowed to reveal an insignificant correlation between them.¹⁵ A year later the study by G. Mason and R. Wilson confirmed that skills shortage negatively impacts the general production output and labour productivity. The results of their study showed that working per the one employee in the UK production was less by 60% than in Germany which was explained by the shortage of British employees' necessary skills.¹⁶

J. Bennett and S. McGuinness proved that hi tech enterprises experience decrease in productivity in the period when there are vacancies on account of employees' shortage with necessary skills.¹⁷ T. Hogarth and R. Wilson described the similar case and revealed that the shortage of highly skilled employees in British enterprises, particularly engineers and researchers, caused decline in working per employee.¹⁸

Alongside with a great deal of research into correlation between productivity and skills shortage, interconnection between skills gap and labour productivity remains unclear and lacks

⁹ HARTOG, J. (2000): Overeducation and earnings: where are we, where should we go? *Economics of Education Review*, Vol. 19, № 2. P. 131-148.

¹⁰ BORGHANS, L. – DE GRIP, A. (2000): *The overeducated worker*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 260 p.

¹¹ TSANG, M. C. – LEVIN, H. M. (1985): The economics of overeducation. *Economics of Education Review*, Vol. 4, № 2, P. 93-104.

¹² HERSCH, J. (1991): Education and job match. *Review of Economics and Statistics*, № 79, P. 140–144.

¹³ HASKEL, J. – MARTIN, C. (2001): Technology, wages and skill shortages: evidence from UK micro data. *Oxford Economic Papers*, Vol. 53, № 4, P. 642-658.

¹⁴ NICKELL, S. – NICOLITSAS, D. (1997): *Human capital, investment and innovation: what are the connections?* Discussion paper. London: Centre for Economic Performance, 370 p.

¹⁵ FROGNER, M. (2002): Skill shortages. *Labour Market Trends*, January, P. 17-27.

¹⁶ MASON, G. – WILSON, R. (2003): *Employer skill survey: new analysis and lessons learned*. London: NIESR, 215 p.

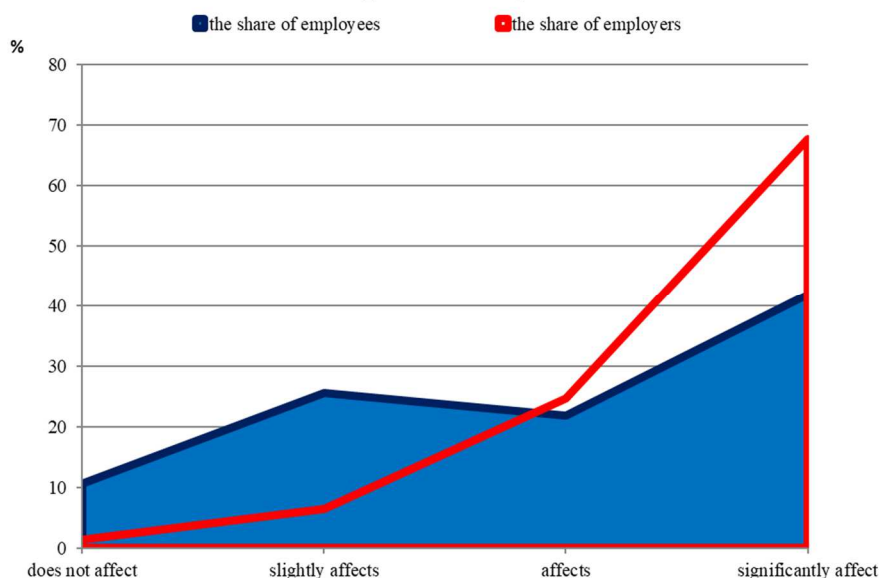
¹⁷ BENNETT, J. – MCGUINNESS, S. (2009): Assessing the impact of skill shortages on the productivity performance of high-tech firms in Northern Ireland. *Applied Economics*, Vol. 41, № 6, P. 727-737.

¹⁸ HOGARTH, T. – WILSON, R. (2001): *Skills matter: a synthesis of research on the extent, causes and implications of skills deficiencies*. Nottingham: Department for Education and Skills, 112 p.

scientific studies. Some attempts were done in above mentioned studies by S. McGuinness,¹⁹ K. Bonner²⁰ and J. Doyle,²¹ though any significant correlation was not revealed.

Based on own social monitoring of matching educational and qualification labour force skills and jobs requirements in Ukraine, the author of this article can't agree on such statement. To check the correlation between educational and qualification matching and labour productivity both employers and employees were asked the following: "Does overeducation / undereducation impact labour productivity?" The scale of responses varied in such a way: 'has no effect', 'slightly affects', 'affects', and 'significantly affects'. (Fig. 2). It should be mentioned that both employers and employees estimated differently such effect. The employers replying the question were more categorical in their judgments concerning the correlation between labour productivity and overeducation/ undereducation. The majority of them (67,6% of responded) consider the effect significant, 24,6% think it affects, 6,4% note slight effect, and 1,4% believe there is no effect at all. Among employees the replies were distributed the following: 10,6% note there is no effect, 25,6% consider the effect slight, 21,9% believe it affects, 41,9% regard the effect as significant. Despite the opinions' distribution the common feature is that both groups admit the impact of overeducation/ undereducation on labour productivity.

Figure 2: The impact of overeducation and undereducation on labour productivity

Source: ІЛЬЧ Л.М. (2017): Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: моногр., Київ, Алерта, 608 с.

Sectorial studies of Economy Research Centre of Ireland prove that gap in skills substantially complicate businesses' economic activity.²² It was confirmed by the national study of employment in the UK whose results revealed the following: more than a fifth of employers

¹⁹ MCGUINNESS, S. – BONNE,R K. (2002): Employer characteristics and practices as drivers of unfilled IT vacancies. *Service Industries Journal*, Vol. 22, № 4, P. 137-153.

²⁰ MCGUINNESS, S. – DOYLE, J. (2003): *Three years on: reassessing the Northern Ireland labour market for IT skills*. Belfast: DEL, 40 p.

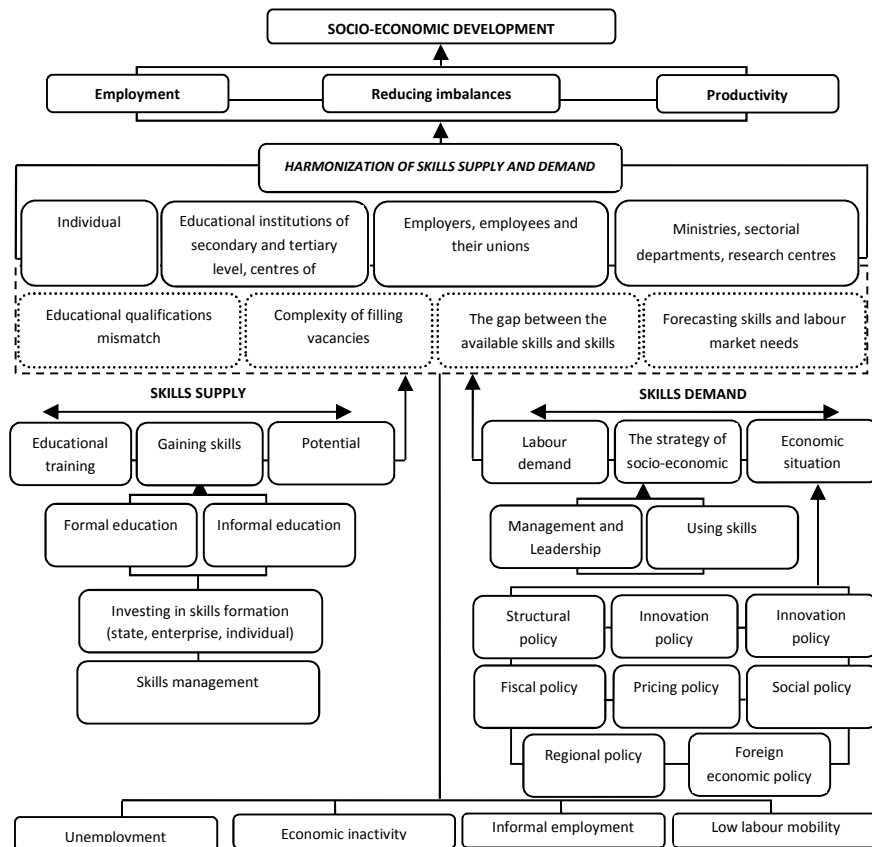
²¹ MCGUINNESS, S. – DOYLE, J. (2005): *An examination of the Northern Ireland labour market for construction skills*. Belfast: DEL, 38 p.

²² MCGUINNESS, S. – BONNER, K. (2001): A study of labour market conditions in the Northern Ireland electronics industry. *A Northern Ireland Skills Task Force Report*, Belfast, 84 p.

experience a gap in skills on own enterprises which caused low rates of new products introduction. Every third employer stated that a gap in skills was a barrier for introducing new technology and new labour organization.²³

The Dutch scholars J. Allen and R. Van Der Velden proved that a gap in competences results in decline in employees' cognitive skills (their partial use or full loss) that is a proof of overeducation prevention which in its turn gives an employee and opportunity to be more confident and provides comparatively higher competitive advantages at labour market.²⁴ CEDEFOP experts state that in 2020 in Europe only 31,5% of jobs will require skills of third level and 34% of labour force with suitable skills will apply for them. Nearly 50 % of jobs will require skills of second level with 48% of employees suitable to fill these vacancies. Only 18,5% of jobs will require unskilled or low skilled labour force with 18% of active population eager to apply for them.²⁵ Thus, the priority task for the country to overcome skills misbalance is the need for harmonization between personnel educational attainment and employers' demands. Rate acceleration of skills formation over rate growth in demand for them will cause building-up of excess skilled employees and overeducation which will negatively impact labour productivity and labour force mobility as well as brake socio economic growth (Fig. 3).

Figure 3: Interconnection of socio-economic development and skills harmonization

²³ TETHER, B. et al. (2005): *A literature review on skills and innovation: how does successful innovation impact on the demand for skills and how do skills drive innovation?* Manchester: ESRC, 124 p.

²⁴ ALLEN, J. - VAN DER VELDEN, R. (2007): When do skills become obsolete, and when does it matter? The economics of skills obsolescence. *Research in Labor Economics*, Vol. 21, P. 27-50.

²⁵ FEILER, L. (2014): *Skills Needs Identification and Anticipation Policies and Practices in the Eastern Partnership Region: Cross-country Report*. Brussels: EC, 118 p.

One of the tasks of high priority within this trend is improvement of skills supply and demand monitoring at labour market aimed at getting involved all stakeholders in skills mismatching problem solving, in particular, state authorities, managers of vocational and higher educational establishments, retraining centres and improving qualification centres, employers, employees and their unions, non-governmental organizations. Proper statistical data disclosure on labour market and education development encourage deeper understanding of challenges concerning vacancies filling, more accurate estimation of existing misbalances at labour market by education and skills, and consequently, reliability of forecasting demands for skilled personnel.

Conclusion

The results of the study provide strong evidence that undereducation and overeducation affect labour productivity and prospective of population employment. It should be realized that overeducated labour force impact economy in the same negative way as the undereducated ones. In the first case overeducation prevents labour force from fulfilling their own potential in full, in the second case businesses are unable to achieve the desired level of productivity due to the use of less productive labour force. At the same time to understand these processes deeply some monitoring studies are of great necessity which will be aimed at revealing educational and qualification misbalances by the types of economic activity. Such monitoring estimates will help understand the branches requirements for skills and minimize the negative impact of educational and qualification misbalances on productivity. Within this context it is of utmost importance to unite all the stakeholders' efforts including state authorities', employers' and employees' to overcome misbalance between demands for skills and supply of them. The success of main stakeholders' coordination will encourage to lessen the tension at labour market, and in macroeconomic aspect it will provide sustainable economic development, labour productivity growth and increase in human capital competitiveness.

References

1. ALLEN, J. – VAN DER VELDEN, R. (2007): When do skills become obsolete, and when does it matter? The economics of skills obsolescence. *Research in Labor Economics*, Vol. 21, P. 27-50.
2. BENNETT, J. – MCGUINNESS, S. (2009): Assessing the impact of skill shortages on the productivity performance of high-tech firms in Northern Ireland. *Applied Economics*, Vol. 41, № 6, P. 727-737.
3. BORGHANS, L. – DE GRIP, A. (2000): *The overeducated worker*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 260 p.
4. FEILER, L. (2014): *Skills Needs Identification and Anticipation Policies and Practices in the Eastern Partnership Region: Cross-country Report*. Brussels: EC, 118 p.
5. FINEGOLD, D. – SOSKICE, D. (1988): The failure of training in Britain: analysis and prescription. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4, № 3, P. 21-52.
6. FROGNER, M. (2002): Skill shortages. *Labour Market Trends*, January, P. 17-27.
7. HARTOG, J. (2000): *Overeducation and earnings: where are we, where should we go?* *Economics of Education Review*, Vol. 19, № 2, P. 131-148.
8. HASKEL, J. – HOLT, R. (1999): *Anticipating future skill needs: can it be done? Does it need to be done?* Sheffield: Department for Education and Employment, 43 p.
9. HASKEL, J. – MARTIN, C. (2001): Technology, wages and skill shortages: evidence from UK micro data. *Oxford Economic Papers*, Vol. 53, № 4, P. 642-658.
10. HERSCH, J. (1991): *Education and job match*, *Review of Economics and Statistics*, № 79, P. 140-144.

11. HOGARTH, T. – WILSON R. (2001): *Skills matter: a synthesis of research on the extent, causes and implications of skills deficiencies*, Nottingham: Department for Education and Skills, 112 p.
12. ILICH L. (2016): *Evaluation of matching skills and jobs*. International Relations 2016 «Current issues of world economy and politics» Conference proceedings 17th International Scientific Conference Smolenice Castle 1st – 2nd December 2016: Volume of Scientific Papers, Bratislava: University of Economics in Bratislava, Pp. 475-481.
13. MASON G. – WILSON R. (2003): *Employer skill survey: new analysis and lessons learned*, London: NIESR, 215 p.
14. MAVROMARAS K. et al. (2010): The Problem of Overskilling in Australia and Britain. *The Manchester School*, Vol. 78, №. 3, Pp. 219-241.
15. MCGUINNESS, S. – BENNETT, J. (2006): Examining the link between skill shortages, training composition and productivity levels in the Northern Ireland construction industry. *International Journal of Human Resource Management*, Vol. 17, № 2, P. 265-279.
16. MCGUINNESS, S. – BONNER, K. (2001): A study of labour market conditions in the Northern Ireland electronics industry. *A Northern Ireland Skills Task Force Report*, Belfast, 84 p.
17. MCGUINNESS, S. – BONNER, K. (2002): Employer characteristics and practices as drivers of unfilled IT vacancies. *Service Industries Journal*, Vol. 22. № 4. Pp. 137-153.
18. MCGUINNESS, S. – DOYLE, J. (2003): *Three years on: reassessing the Northern Ireland labour market for IT skills*. Belfast: DEL, 40 p.
19. MCGUINNESS, S. – DOYLE, J. (2005): *An examination of the Northern Ireland labour market for construction skills*. Belfast: DEL, 38 p.
20. NICKELL, S. – NICOLITSAS, D. (1997): *Human capital, investment and innovation: what are the connections?* Discussion paper. London: Centre for Economic Performance, 370 p.
21. SLOANE, P. J. (2003): *Much ado about nothing? What does the overeducation literature really tell us?* F. BÜCHEL et al. (eds): *Overeducation in Europe: current issues in theory and policy*. Berlin: Max Planck Institute For Human Development, 51 p.
22. TETHER, B. et al. (2005): *A literature review on skills and innovation: how does successful innovation impact on the demand for skills and how do skills drive innovation?* Manchester: ESRC, 124 p.
23. TSANG, M. C. – LEVIN, H. M. (1985): The economics of overeducation. *Economics of Education Review*, Vol. 4, № 2, P. 93-104.
24. ПЛІЧ, Л. М. (2017): *Структурні трансформації транзитивного ринку праці України*. Київ: Алерта, 608 с.

Contact:

Associate Professor Liudmyla Ilich, PhD.

Department of Social Problems of Labor Market
Ptukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv-32, Taras Shevchenko Blvd., 60
e-mail: ilyich_1@meta.ua

COMPETITIVENESS OF BENELUX STATES BY SELECTED INDICES

Eva Jančíková^a – Michal Mazák^b

^a Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: eva.jancikova@euba.sk

^b The Faculty of Economics and Business, The Paneuropean University in Bratislava, Tematínska 10,
85101 Bratislava, Slovak republic, e-mail: mazak@lxt.sk

The current world is becoming more and more open and complex, the interconnections and interdependence of national economies are increasing, markets are characterized by high degree of openness, and global trade is steadily rising in the long run. The paper examines the competitiveness of BENELUX states by selected indices. The aim of paper is to identify the position of the BENELUX states in the global economy in terms of competitiveness based on three selected indexes: The Global Competitiveness Index, Doing Business, Index of Economic Freedom). We are using scientific method of description, analysis, comparison, synthesis, and deduction.

Key words: BENELUX countries, Competitiveness, Global Competitiveness Index, Doing Business, Index of Economic Freedom

JEL: C82, F12, F19, F63

Introduction

The current world is becoming more and more open and complex, the interconnections and interdependence of national economies are increasing, markets are characterized by high degree of openness, and global trade is steadily rising in the long run. For world trade, the increasing competition and interdependence of the various actors involved in the economic process are typical. As the result of closer cooperation and the penetration of information and communication technologies, the differences between the national and international gradually disappear in the context of liberalization tendencies, and deregulatory activities of national governments and integration groups gradually opening up the scope for the development of economic activities virtually anywhere in the world.

The aim of this paper is to identify the position of the Benelux states in the global economy in terms of competitiveness based on selected indexes: Global Competitiveness Index, Doing Business, Economic Freedom Index. We have drawn on research data to identify the competitiveness of the BENELUX states from a number of sources, notably the indexes analysing the competitiveness of the EU Member States.¹ We then compared the data from the above indices with each other and identified the differences between the regions examined in terms of competitiveness. For Doing Business and Economic Freedom indices we evaluated the data for 2017 and for the GCI for the period 2016/2017.

1 Literature review

The development of globalized world is closely linked to competitiveness and to an increasing degree of challenging global competition. Economic competitiveness is not only a microeconomic problem for business management. It is also an important indicator of comparison among the economic development, advancement and sustainability of respective countries. The investigation of macroeconomic competitiveness of individual states is at the

¹ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). Index of Economic Freedom.

forefront of the discourse of both macroeconomic experts and politicians.² Economic and social progress will increasingly depend on lifelong learning, education, creation and use of specific knowledge about the sustainability of international trade which is closely associated with the implementation of innovations and ensuring the nation's success in international markets.³

The essence of competitiveness is primarily the ability of the state to be attractive to foreign investors, in line with the ideas and requirements of these investors.⁴ State competitiveness is "a measure of the capacity and performance of the country to sell goods and services on certain market. It is important to maintain productivity growth and raise living standards, especially in small open economies that are based on international trade and are largely based on foreign direct investments."⁵ For competitiveness of countries the taxation is a very important issue. The freedom itself, associated with tax administration, is strictly determined by the law and ultimately related to the stimulation of a state budget and, therefore, a limitation of state freedom is necessary for its further existence.⁶ In recent decades, the EU devoted considerable attention to issues of environmental protection. Environmentally responsible behaviour is associated with resource and energy savings, use of renewable energy sources instead of fossil fuels, waste recycling, and proper wastewater management and disposal.⁷ In BENELUX countries they take these issues very seriously.

The European Commission defined regional competition as the ability of regions to produce goods and services that are able to compete in international markets and at the same time the region in which they operate to ensure a high and sustainable level of income. Regional competitiveness therefore means the region's ability to generate profits while maintaining an adequate level of employment (under the pressure of external competition). People daily use various social media where they express their feelings, emotions, moods, as well as sensitive or personal information.⁸

Regional competitiveness can be perceived from a horizontal and vertical perspective. The horizontal view is the competition between regions located at the identical regional level. The vertical view of competitiveness is an expression of competitiveness between different levels of government (regional - central), which have different competences and also different possibilities to obtain and redistribute financial resources.⁹

Porter¹⁰ considers productivity as the best measure of the competitiveness of the region in terms of measuring the competitiveness of other regions. Competitiveness at national level also defines national productivity.

There is an effort present in the EU to increase competitiveness at all levels; at the level of the regional community, in the states of the Union, at the level of the regions (self-governing regions, federal states, etc.), as well as at the level of enterprises. Enhancing competitiveness

² KORAUS, A. – MAZÁK, M. – DOBROVIČ, J. (2018). Quantitative analysis of the competitiveness of Benelux countries, p 1069.

³ KORAUS, A. – KAŠČÁKOVÁ, Z. – PAROVÁ, V. and VESELOVSKÁ, S. (2017). Sustainable Economic Development through Human Resource Management: Social Intelligence of Managers and Performance, *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(3): 457–477.

⁴ VAŠKOVÁ, V. (2011). *Stratégia zvyšovania konkurencieschopnosti Európy*.

⁵ JURAŠEKOVÁ KUCSEROVÁ, J. a kol. (2009). *Stručný prehľad vybraných indikátorov konkurencieschopnosti*, p. 3.

⁶ DOBROVIČ, J. – KORAUS, A. – DANČIŠINOVÁ, L. (2016). Sustainable economic development of Slovakia: factors determining optimal tax collection.

⁷ RAJNOHA, R. – KORAUS, A. – DOBROVIC, J. (2017). Information systems for sustainable performance of organizations.

⁸ KORAUS, A. – VESELOVSKÁ, S. – KELEMEN, P. (2017). Cyber Security as Part of the Business Environment in International Relations 2017.

⁹ KOREC, P. – MAČANGA, M. – SOPKULIAK, A. (2011). Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov, p. 57.

¹⁰ PORTER, M. E. (1999). *The Competitive Advantage of Nations*.

represents strategic political and economic objective for the EU, declared in a number of key EU long-term documents.

In the strategy EUROPE 2020, the EU seeks to achieve greater competitiveness, in particular through sustainable development, innovation and knowledge-based economy.¹¹ At present, the EU (or its Member States) is weaker and lags behind the competitive states of the USA, South Korea or Japan in the development of innovation potential.¹² The EUROPE 2020 strategy should help the EU to rival economically with the US.¹³ However, the issue of competitiveness in the EU is not only a development of innovation or labour costs. The EU is heavily dependent on increasing exports, which in the context of globalization is also related to the change in world production capacity.¹⁴

The European Commission has defined competitiveness as “the ability of the country to provide its citizens with a high and still increasing standard of living and employment for all who want to work.”¹⁵

2 Methodology

The advantage of exploring the competitiveness of states according to these indices can be seen in the fact that several variables enter their calculation which then provide a comprehensive overview of the competitiveness of the countries surveyed. Each index evaluates competitiveness from another perspective according the used data therefore we decided to study several indexes, namely:

1. *The Global Competitiveness Index* published annually by the World Economic Forum,
2. The Doing Business index, focusing on the quality of the business environment in the surveyed countries, published every year by the World Bank,
3. The Economic Freedom Index published annually by the Heritage

2.1 Global Competitiveness Index

The Global Competitiveness Index (GCI), called also The Global Freedom Index, has been publishing by the World Economic Forum since 1979. The index measures the factors of sustained economic growth and the long-term prosperity of states. GCI considers competitiveness as a “set of institutions, policies and factors that determine the level of productivity of an economy that sets the level of prosperity the state can achieve”¹⁶

In the context of competitiveness, the index evaluates 114 different indicators capturing attributes important for measuring competitiveness, i.e. for the productivity and long-term prosperity of states. The indicators are then grouped into 12 pillars (institutions forming the legal and administrative framework of the state, infrastructure as an indispensable part of competitiveness, macroeconomic stability important for the inflow of foreign direct investment, health and basic education as an indicator of living standards of the population, higher education and training – an indicator important for countries producing products with higher added value, the market pushing by higher efficiency for quality and price reduction, labour market efficiency assessing labour force flexibility, financial market development, technological readiness to establish new technologies and know-how, market size in terms of openness to the

¹¹ EURÓPSKA KOMISIA (2010). Oznámenie Komisie. EURÓPA 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. Brusel: Európska komisia, p. 35.

¹² KNOŠKOVÁ, Ľ. – DUDEKOVÁ, A. (2015.) Hodnotenie inováčnej výkonnosti Slovenska v kontexte Európskej únie, p. 394.

¹³ KRUŽLÍKOVÁ, E. 2011. Evropská unie jako globální hráč. In: MEZŘICKÝ, V. (ed.) 2011. Perspektivy globalizace. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-846-3, pp. 169-194.

¹⁴ PAUHOFOVÁ, I. a kol. (2013). Paradigmy zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko - súvislosti globálneho a ekonomického a mierového potenciálu.

¹⁵ VAŠKOVÁ, V. (2011). Stratégia zvyšovania konkurencieschopnosti Európy, p.83.

¹⁶ SCHWAB, K. (ed.) (2016). The Global Competitiveness Report 2016-2017, p. 4.

economy, business maturity linked to enterprise productivity and innovation as the basis of a competitive economy). These pillars are organized into three sub-indexes (sub-index current requirements, sub-index efficiency gains, and sub-index of innovations and sophistication factors). The composition of the GCI index is shown in Table 1.

The GCI index “is currently considered to be the best source of information on the competitiveness of the selected country.”¹⁷ Its structure, resp. the overall composition is based on the three stages of competing capacity developed by M. Porter.¹⁸

Table 1: Structure of GCI

Sub-index current requirements	Sub-index efficiency gains	Sub-index innovations and sophistication factors
Institutions	Higher education and training	Trade development
Infrastructure	Efficiency of the market with goods and services	Innovations
Macroeconomic environments	Efficiency of labour market	
Health and basic education	Development of financial market	
	Technological readiness	
	Market size	
<i>Factor-Driven Economy</i>	<i>Investment-Driven Economy</i>	<i>Investment-Driven Economy</i>

Source: Authors own from SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017* and SCHWAB, K. (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

Individual pillars are then given values from 1 to 7, resulting in the country’s global competitiveness index.¹⁹ Competitive Competency and Assessment Scale Pairs are defined in Table 2.

Table 2: Stages of Competitive Competency of Countries according to GCI

	Stage 1 (factors)	Transition from stage 1 to stage 2	Stage 2 (production efficiency)	Transition from state 2 to stage 3	Stage 3 (innovations)
GDP p. c. (USD)	Up to 2000	2000 – 2999	3000 – 8999	9000– 17000	More than 17000
Weight of subindex 1	60%	40 - 60%	40%	20 – 40%	20%
Weight of subindex 2	35%	35 – 50 %	50%	50%	50%
Weight of subindex 3	5%	5 – 10 %	10%	10 – 30%	30%

Source: SCHWAB, K. (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. p. 38.

¹⁷ BALÁŽ, P. – HAMARA, A. – SOPKOVÁ, G. (2015). *Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike. Zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy*, p. 166.

¹⁸ PORTER, M. E. (2004). *Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index*, p. 29.

¹⁹ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

In stage 1 there were 35 economies from Africa and Asia in 2016. One state from Europe (Moldova) and Latin America (Nicaragua) was included in this stage. At the stage of transition from the first to the second stage, there were 17 states, including Ukraine and the Russian Federation. From the EU Member States, none at these stages (Stage 1 and transition from stage 1 to stage 2).²⁰

Stage 2 was a total of 30 states in 2016, of which two countries from the EU (Bulgaria and Romania). In transition from Stage 2 to Stage 3, 20 countries were in total 19, 6 of which were EU members (Croatia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland and the Slovak Republic). Stage 3 included 37 states, 19 of which were EU members.²¹

2.2 Doing Business

The World Business Index (Doing Business) is published annually by the World Bank, which evaluates the business environment of 189 countries. The evaluation focuses on 10 categories that concern individual components of competitiveness from the point of view of the attractiveness of the state for the inflow of new foreign direct investment. These include the start of business, obtaining building permits, electricity supplies, property registration, credit opportunities, investor protection, tax payments, cross-border trading, enforceability of contracts, solutions to insolvency of the entrepreneur. The index value, resp. the ranking of the country in Doing Business is calculated by averaging the ranking of all categories.²² Index values are very important for an overall assessment of the country's competitiveness as "... is among the most important indicators from the viewpoint of investors because it can help to estimate the greatest risks or benefits of investing in a particular country."²³

2.3 Index of Economic Freedom

The Economic Freedom Index has been compiled since 1995 by The American Heritage Foundation. It is based on the idea of A. Smith, who supported the free market. The Index assesses 10 economic freedoms, which are focused on property rights, freedom from corruption, fiscal freedom, government spending, freedom of enterprise, freedom of labour, monetary freedom, freedom of trade, freedom of investment, and financial freedom.²⁴ The constituents of this index are convinced that "... if institutions protect the freedom of the individual, it has a positive influence on the growth of the well-being of the whole society."²⁵

Each of the freedoms is assessed in the Economic Freedom Index on a scale of 0-10 points, the total index being calculated as the sum of the individual points allocated to each freedom. The higher the value of the index (in points), the freer the business is in the state of appreciation. According to the final score of economic freedom, each country is then ranked in five categories with the highest economic freedom (Free, 100-80 points), High Economic Freedom (Mostly Free, 79.9-70 points), Average Freedom, (Moderately Free 69.9 - 60 points), a small economic freedom (Mostly Unfree, 69.9 - 50 points) and no economic freedom (Repressed, score below 49.9 points).²⁶

²⁰ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

²¹ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

²² THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

²³ BALÁŽ, P. – HAMARA, A. – SOPKOVÁ, G. (2015). *Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike. Zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy*, p. 188.

²⁴ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

²⁵ BALÁŽ, P. – HAMARA, A. – SOPKOVÁ, G. (2015). *Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike. Zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy*, p. 190.

²⁶ BALÁŽ, P. – HAMARA, A. – SOPKOVÁ, G. (2015). *Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike. Zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy*, p. 166.

3 Results and discussion

In this section, we analyse the current status of competitiveness of the BENELUX states according to the Global Competitiveness Index (World Economic Forum), the Doing Business (World Bank) index and the Heritage Foundation index. The aim of our research is to:

1. Quantify the competitiveness of the Benelux countries using the above-mentioned Competitiveness Indexes.
2. Use a comparative method to compare the competitiveness of the countries surveyed

In research, we focused on the analysis of the competitiveness of Belgium, the Netherlands and Luxembourg, which established a customs union in 1948. In 1960, the customs union was replaced by a higher integration degree, an economic union that allowed free movement of capital, services and labour.

3.1 Competitiveness of Belgium

Belgium is one of the founding members of the EU (ECSC). It is an EU Member State using the euro. Since 26 of March 1995, Belgium has been a member of the Schengen Area. The country's population is 11.3 million. In 2015 Belgium reached GDP of 454.7 billion. USD. Belgium's GDP share in world GDP is 0.43%.

According to the GCI index for 2016, Belgium ranked 17th in 138 rated countries with a total average score of 5.3. Over the last 5 years (2012-2017) there has been no significant shifts in the above rating. Belgium's overall score in the GCI ranks at 5.1 (2013/14) to 5.3 (2016/17) with 17th to 19th place. In the subindex of current requirements (score 5.6), Belgium was on the 24th place. The lowest value in this sub-index was achieved by the macroeconomic environment (score 4,8), the highest value reached by the index of health and primary education (index 6,7). In the efficiency improvement sub-index (18th place, average score 5.2), the Labour Market Efficiency Index was the lowest value (score 4.5). Higher education and training performance and technological readiness (both score 6.0) were highest. Within the innovation and sophistication factors sub-index, Belgium achieved 14th place and an average score of 5.2.²⁷

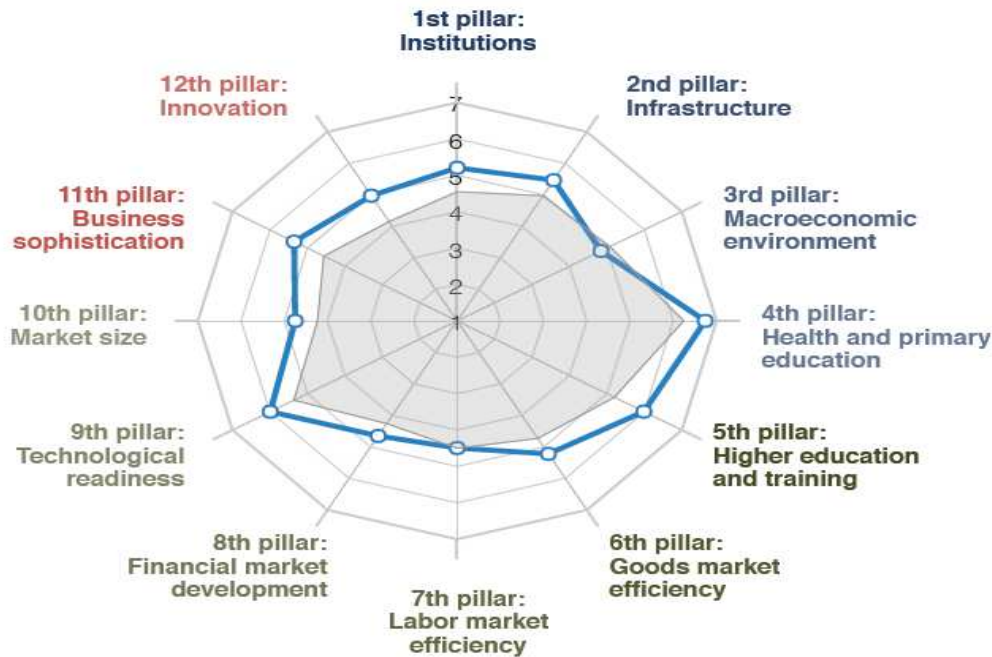
According to GCI in 2016 the biggest problems reducing competitiveness in terms of business start-up in the country were high tax rates, fiscal regulation, restrictive labour regulations, inefficient government bureaucracy, and inadequate infrastructure support in the country. The problem was also the government regulations, the risk of terrorism, the country's debt (in % of GDP, currently at 106.3%, i.e. bigger than the whole of the Belgian economy), as well as the flexibility of labour law, which mainly concerns wage setting or the impact of taxation on labour incentives gained low ratings in the GCI index. The scores for the selected items ranged from 2.7 to 3.9 in each case.²⁸

However, overall competitiveness of Belgium (Figure 1 in blue) was higher than the European and North American countries (Gray Figure 1) according to the GCI index. An exception is only the third pillar (the macroeconomic environment) that has averaged North American and European states (Figure 1).

²⁷ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

²⁸ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

Figure 1: Belgium's Competitiveness Compared to the States of Europe and North America by the GCI Index in 2016

Source: SCHWAB, K. (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. p. 114.

In the evaluation of Doing Business, Belgium ranked in 2017 from the 190 rated countries in 42nd place. Compared to 2016, when the World Bank rated Belgium as the 38th best country to start business, it was a fourfold slump. Belgium, however, has also dropped in other indicators of Doing Business²⁹:

- Start of business was the 17th best in the world (compared with 2016 a 2-fold fall),
- In obtaining a building permit, Belgium was ranked 44th (compared with 2016 a 3-fold fall)
- In the context of electricity supplies, Belgium received 60th place, which was the highest fall (by 7 places) compared to 2016,
- Property registration was rated 131st from 190 countries, compared to 2016 by 1 step upward (132nd)
- In the possibilities of obtaining a loan, Belgium dropped from 97th place in 101st position to 2016,
- Investor protection in Belgium was on 63rd place (compared with 2016 1 position down),
- Fiscal issues were rated by The World Bank the 66th position (2 positions down compared with 2016), but also the GCI Index highlighted these issues.

Foreign trade (1st place), enforceability of contract (52nd) and solutions of insolvency (10th place) remained unchanged compared to 2016.³⁰ Foreign trade was also very significant for Belgium, as the value of exports and imports reached a level of 167% of GDP in 2016.³¹ The Heritage Foundation rated Belgium in the 49th position in the Economic Freedom Index. From the 68 countries in Europe, it was ranked (within the region) at the 25th place. Belgium's

²⁹ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

³⁰ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

³¹ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

economic freedom, according to the above assessment, was 67.8 points, averaged, down by 0.6 points compared to 2016.³²

In spite of the fact that Belgium was ranked as the 17th most competitive country in the world by the GCI, the World Bank Doing Business index, on the basis of other criteria, identified Belgium as the 42nd most appropriate country to start a business. The current major shortcomings in Belgium are, in particular, tax aspects (high income tax, including a burdensome tax system - due to the existence of a strong welfare state), the inflexible labour code³³ problematic asset registration, weaker investor protection, and problems with obtaining loans.³⁴ In spite of the reforms that Belgium is trying to implement in recent years, such as retirement pension reform, they do not benefit from overall economic growth and job growth, as economic growth is hampered by structural shortcomings (rigid labour market), high tax burden - up to 50% of the income of natural persons. The highest tax burden on legal entities is at 34%, excluding value added tax and real estate tax.

3.2 Competitiveness of the Netherlands

The Netherlands was, like Belgium, a founding member of the ECSC. At present, the Netherlands is a member of the EU and also part of the Schengen area. Uses the euro. The state's population is 16.9 million. In 2015, the Netherlands achieved GDP of 738.4 billion USD. The share of GDP in the world's GDP is 0.73%.

In 2016, the Netherlands ranked the 4th among the 138 countries under the GCI index. The average score for individual indicators was at 5.57. Only in Switzerland, Singapore and the USA were better economies in 2016. The same value as the Netherlands achieved in GCI index in 2016 also Germany.³⁵

The Netherlands's 4th position in 2016 was the best position since 2012. Thus, the Netherlands has, in the end, continued the trend of steadily improving the high ratings it has achieved in past years rated by the GCI index. Compared to the year 2015/2016, the Netherlands ranked 5th in the index, but the improvement in the situation in all the subindexes examined has resulted in a better rating. Netherlands has seen a positive trend in the labour market efficiency sector, in particular by adopting a new Labour Code, which revised the flexible employment area and simplified redundancy.

In the subindex of normal requirements (score 6.1), the Netherlands achieved the 4th place. The lowest value in this subindex was achieved by the macroeconomic environment (scores of 5.7 and 22. position), the highest position reached the infrastructure index (3rd place and 6.4 score). In the efficiency enhancement subindex, the Netherlands occupied the 9th position with a score of 5.4. The lowest value was achieved by the financial market development indicator (37th place and 4.5). The highest value was achieved by the higher education and training indicator, the 3rd place and the score of 6.1). Under the innovation and sophistication factors sub-index, the Netherlands achieved the 6th place and an average score of 5.5.³⁶ The overall competitiveness of the Netherlands according to the GCI index is shown in Figure 3 in blue, compared to the countries of Europe and North America are shown in grey.

³² MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

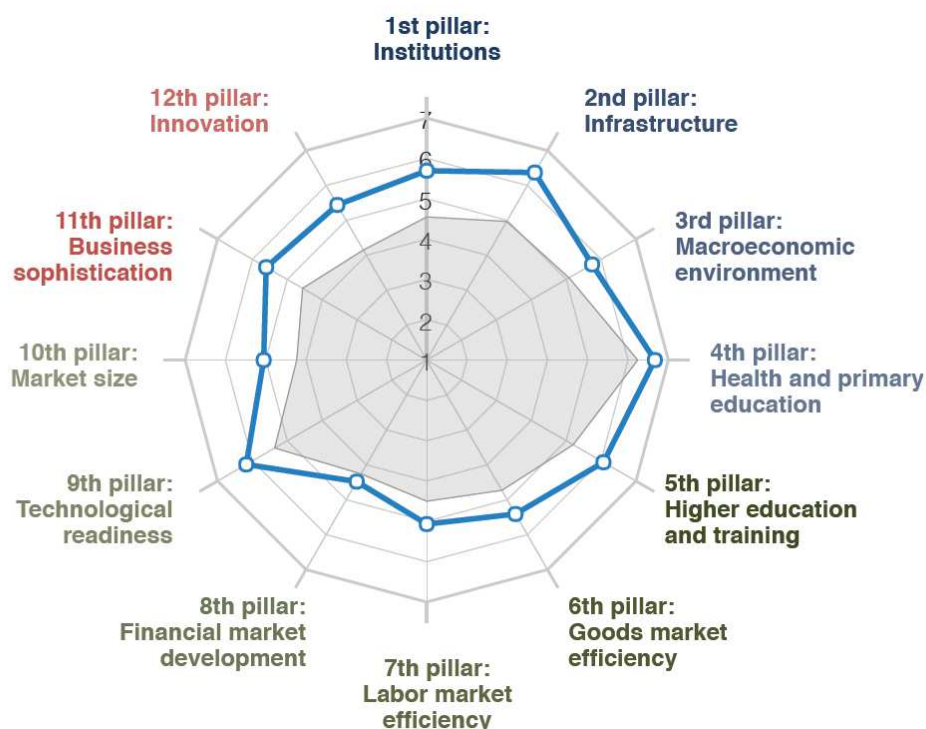
³³ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

³⁴ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

³⁵ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

³⁶ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*

Figure 2: Competitiveness of the Netherlands compared to the European and North American countries by the GCI index in 2016

Source: SCHWAB, K. (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. p. 276.

The strengths of the Netherlands include, in particular, education, including high-quality training, developed infrastructure, technological development, innovation, and the quality of science-related facilities linked to the private sector. According to the GCI, the competitiveness of the Netherlands is also strengthening:

- at the institutional level: compliance with the rule of law, ethical behaviour of companies, government transparency,
- quality of infrastructure (roads, motorways, ports, aviation infrastructure), quality and availability of electricity,
- high HIV prevention, primary education quality, high life expectancy,
- the quality of the education system, school management, internet accessibility, agricultural costs, employee and employer cooperation,
- availability of the latest technologies, companies' ability to absorb technologies.³⁷

However, the financial market development situation (8th pillar) was negative, with the Netherlands gaining 37th position and an average score of 4.48. The most notable was the Legal Rights Index, which reached the value of the 3.0 and 97 positions.

The weaker rating was reached by the Netherlands in the 10th pillar, - in the area of market size (23rd place) and in the 3rd pillar - macroeconomic environment (22nd place and score 5.7). In the 7th pillar, the wage flexibility was most negatively evaluated, with the Netherlands ranked 127th and reached 3.9.

In *Doing Business*, the Netherlands was ranked 28th in 2017. From the total scores on the scale from 0 to 100, Netherlands reached 76.38 points. Netherlands' top positions were in terms of business start-ups (22nd place and ranking 94,15), property registration (29th place and 80,04 ranking), insolvency solutions (11th position and score 84), tax payments (20th

³⁷ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

position and 88.07). In foreign trade, they achieved the 1st in the 100.00.³⁸ The World Bank has positively assessed the area of tax payments and the reforms implemented by the Netherlands in the fiscal field have led to the strengthening of competitiveness under the Doing Business.³⁹

In the Economic Freedom Index, issued by the Heritage Foundation, Netherlands achieved in 2017 the 15th place with a score 75.8, which meant an increase in the index by 1.2 in comparison with the 2016 rating. From the 68 countries in Europe, it was ranked the 7th in the region. The economic freedom of Netherlands is High by the Heritage Foundation.⁴⁰

The Netherlands has traditionally been placed in high positions in its competitiveness assessments. It is among the most competitive states of Europe, the world and also foreign investors. The realization of the business in the Netherlands in 2017 was the 28th best in the world. The biggest barriers to business start-up are, according to a World Economic Forum survey, particularly restrictive labour market regulations, tax burdens, insufficient capacity for innovation, and inefficient government bureaucracy. On the contrary, corruption, possible government instability, public health and crime are the least problematic factors.⁴¹

3.3 Competitiveness of Luxembourg

Luxembourg was one of the founding members of the ECSC. At present, Luxembourg is a member of the EU, the Schengen area and also the euro area. The state's population is 0.6 mil. In 2015, Luxembourg achieved GDP of 57.4 billion USD. The share of Luxembourg GDP in world GDP is 0.05%. The banking sector also plays an important role in generating GDP, as most leading banks or their subsidiaries are located in Luxembourg.

According to the GCI, Luxembourg ranked 20th with a score of 5.2 in 2016 from 138 countries surveyed. Luxembourg maintains the score for the long-term.⁴² (Schwab, 2016).

In the subindex of current requirements, Luxembourg achieved 9th place and a total score of 5.9. Institutions as well as macroeconomic environment (8th and 7th place), more negative infrastructure and primary education (16th and 43rd position) were positively evaluated. In the efficiency improvement sub-index, Luxembourg achieved the 23rd position with a score of 5.0. The market value indicator (93rd position and score 3.2) and higher education and training (47th position and score 4.8) reached the lowest value. In the sub-index of innovation and sophistication factors, Luxembourg achieved the 16th place and the average ranking of 5.1. The overall competitiveness of Luxembourg according to the GCI is shown in Figure 4 in blue, compared to the states of Europe and North America shown in gray.

³⁸ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

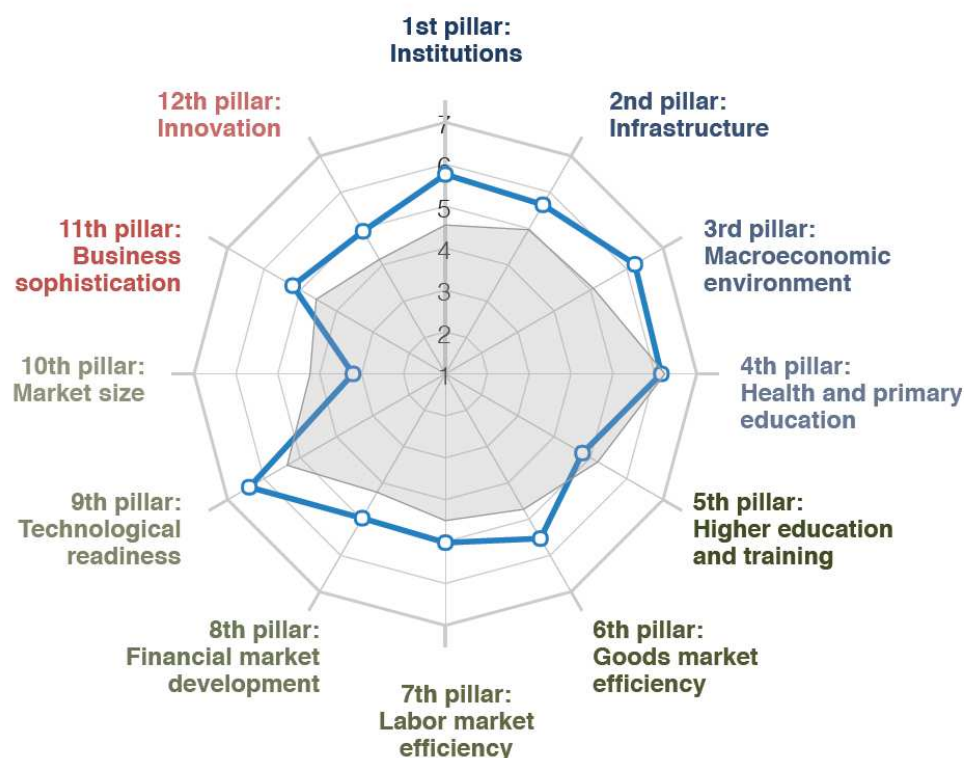
³⁹ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

⁴⁰ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

⁴¹ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

⁴² SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

Figure 3: Competitiveness of Luxembourg compared to the European and North American countries by GCI index in 2016

Source: SCHWAB, K. (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. p. 242.

Among the most competitive advantages of Luxembourg according to the GCI in 2016 was primarily the institutional level (1st pillar) and the macroeconomic environment (3rd pillar), market efficiency (6th pillar), technological progress (9th pillar). Luxembourg has also had a very good rating in the field of innovation (16th place) and in terms of sophistication factors (15th place). In terms of government debt, Luxembourg ranked 15th with 21.8% of GDP.⁴³

Luxembourg has a low rating, especially in the area of investor protection (101st position and ranking 4.5), the time needed to start business (96th place, 18.5 days), cost recovery (95th) and Legal Rights index (97th position). In general, in comparison to the overall result of the Luxembourg GCI, the country can be assessed as less competitive in the 4th pillar (Health and Primary Education), 5th Pillar (47th, Higher Education and Practice) and in 10th pillar, which assesses market size (93rd position, ranking 3.2). The low rating, given the size of the state and the population, also achieved an assessment of the number of local suppliers where Luxembourg occupied the 98th position and gained 4.2.⁴⁴

Very important for Luxembourg is foreign trade, which reached 391% of GDP in 2016. Trade also supports low tariffs for third countries, which are at an average level of 1.5%.⁴⁵

According to Doing Business, Luxembourg is ranked as the 59th state where it is most easy to start a business.⁴⁶ In this regard, the Heritage Foundation says that the Luxembourg business environment is transparent, and domestic investors have identical business conditions

⁴³ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

⁴⁴ SCHWAB, K. (ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*.

⁴⁵ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

⁴⁶ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

as foreign investors, but the employment rules are relatively tough and the minimum wage is high.⁴⁷

Overall ranking reached by Luxembourg is 68.81. The start of the business was rated 88.66 (67th position), property registration reached 63.84 and 88th position. In the area of obtaining credit, Luxembourg obtained a score of 15.00, thus occupying a 170th position from a total of 190 states. A very low rating was also given to the protection of small investors (123rd position and score 45.0) as well as insolvency solutions (82nd position and score 45.40). The positive rating was given to Luxembourg in the trade area (1st place and 100.00 ranking), in the fiscal area (16th place and ranking 88.92) and also in the area of building permits solution, where they managed to occupy the 7th place and score 83.70.⁴⁸

In the Economic Freedom Index, issued by the Heritage Foundation, Luxembourg achieved in 2017 the 14th place with a score 75.9, which meant an increase in the index by 2.0 comparing with the 2016 rating. From the 68 countries in Europe, it was placed (within the region) on the 6th place. According to the Heritage Foundation, Luxembourg's economic freedom, like the economic freedom of Netherlands, is high.⁴⁹

Conclusion

The analysed countries Belgium, the Netherlands and Luxembourg are among the most competitive countries in the world, as evidenced by all three analysed indices.

When analysing competitiveness, it is very important to take into account inputs with which a particular index works. An example is the GCI index of Belgium (17th), which is three positions better than Luxembourg (20th place). But the economic freedom index is rated by Luxembourg (14th position in the world) 35 points better than Belgium (49th position in the world). Similarly, the index of the Netherlands and Luxembourg can be evaluated. The Economic Freedom Index is fairly identical in both cases, but there is a difference of 17 in the GCI index and the Doing Business score of 31 places. Differences also exist between individual states in indexes.

In this paper we focused on the examination of competitiveness of national economies grouped into the BENELUX economic union. We analysed the competitiveness of Belgium, the Netherlands and Luxembourg by evaluating three indices: GCI, Doing Business and Index of Economic Freedom.

The results of our research show that the use of these indices can be useful for evaluating the competitiveness of selected economies. We compare the results of different national economies and find their strengths and weaknesses. The disadvantage of using this kind of indices is their subjectivity depending on the available data. Our research can therefore serve as a basis for further quantitative research of competitiveness of the BENELUX states or as a basis for similar group of countries' assessments.

References:

1. BALÁŽ, P. – HAMARA, A. – SOPKOVÁ, G. (2015). *Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike. Zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy*. Bratislava: SPRINT2, 2015. ISBN 978-80-89710-20-1.
2. DOBROVIČ, J. – KORAUŠ, A. – DANČIŠINOVÁ, L. (2016). Sustainable economic development of Slovakia: factors determining optimal tax collection. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 5(4), 533-544.
[https://doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4\(7\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4(7)) in Paseková, M.; Müllerová, L.; Crhová, Z.; Svitaková, B. 2018. Impact of reporting of deferred tax on sustainable development of

⁴⁷ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

⁴⁸ THE WORLD BANK (2017). *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*.

⁴⁹ MILLER, T. – KIM, A. B. (2017). *Index of Economic Freedom*.

- a country: case of Czech Republic, *Journal of Security and Sustainability Issues* 7(4): 769-779. [https://doi.org/10.9770/jssi.2018.7.4\(13\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2018.7.4(13))
3. EURÓPSKA KOMISIA 2010. *Oznámenie Komisie. EURÓPA 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. Brusel: Európska komisia, 2010.
 4. JURAŠEKOVÁ KUCSEROVÁ, J. a kol. 2009. *Stručný prehľad vybraných indikátorov konkurencieschopnosti*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2009. p. 12.
 5. KNOŠKOVÁ, Ľ. – DUDEKOVÁ, A. 2015. Hodnotenie inovačnej výkonnosti Slovenska v kontexte Európskej únie. In: *Studia commercialia Bratislavensia*, 2015. ISSN 1337-7493, year 2015, Vol. 8, No. 31 (3), pp. 393-406.
 6. Korauš, A.; Kaščáková, Z.; Parová, V. and Veselovská, S. (2017). Sustainable economic development through human resource management: social intelligence of managers and performance, *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(3): 457–477. [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2017.6.3\(11\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2017.6.3(11)) in Al-Kahtani, N.S. 2018. Perception of private telecom employees towards unfair HRM practices: an empirical investigation, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 5(4): 957- 966. [http://doi.org/10.9770/jesi.2018.5.4\(18\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2018.5.4(18))
 7. KORAUS A. – MAZÁK M. – DOBROVIČ J. 2018. “*Quantitative analysis of the competitiveness of Benelux countries,*” *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, VSI Entrepreneurship and Sustainability Center, vol. 5(4), pages 1069-1083, June.
 8. KORAUS, A. – VESELOVSKÁ, S. – KELEMEN, P. 2017. Cyber Security as Part of the Business Environment in International Relations 2017: Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference, Smolenice: University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Publishing Ekonóm 2017, pp. 571-577. ISBN 978-80-225-4488-7, ISSN 2585-9412
 9. KOREC, P. – MAČANGA, M. – SOPKULIAK, A. 2011. Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov. In: *Geographia Cassoviensis V.*, 2011. ISSN 1337-6748, yer 2011, No. 2, s. 57-66.
 10. KRUŽLÍKOVÁ, E. 2011. Evropská unie jako globální hráč. In: MEZRICKÝ, V. (ed.) 2011. *Perspektivy globalizace*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-846-3, pp. 169-194.
 11. MILLER, T. – KIM, A. B. (eds.) 2017. *2017 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation, Institute for Economic Freedom, 2017. ISBN 978-0-89195-293-0.
 12. PAUHOFOVÁ, I. a kol. 2013. *Paradigmy zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko - súvislosti globálneho a ekonomického a mierového potenciálu*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2013. ISBN 978-80-7144-209-7.
 13. PORTER, M. E. 1999. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1999. ISBN 978-0-684841-47-2.
 14. PORTER, M. E. 2004. Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. In: PORTER, M. E. – SCHWAB, K. – SALA-I-MARTIN, X. 2004. *The Global Competitiveness Report 2003-2004*. Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 29-56.
 15. RAJNOHA, R. – KORAUS, A. – DOBROVIC, J. 2017. Information systems for sustainable performance of organizations, *Journal of Security and Sustainability Issues* 7(1): 167–179. [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2017.6.1\(14\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2017.6.1(14)) in Muhtar; Sutaryo; Muhammad, S. 2018. Towards regional sustainable development via government financial transparency: evidence from Indonesia, *Journal of Security and Sustainability Issues* 7(4): 753-767. [https://doi.org/10.9770/jssi.2018.7.4\(12\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2018.7.4(12))

16. SCHWAB, K. (ed.) 2016. *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. Ženeva: World Economic Forum, 2016. ISBN 978-1-944835-04-0.
17. THE WORLD BANK 2017. *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*. 14. edition. Washington: International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2017. ISBN 978-1-4648-0948-4.
18. VAŠKOVÁ, V. 2011. Stratégia zvyšovania konkurencieschopnosti Európy. In: WORKIE TIRUNEH, M. a kol. 2011. *Determinanty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti: výzvy a príležitosti*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2011. ISBN 978-80-7144-187-8.

Contacts:

doc. Ing. Eva Jancíková, PhD.

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: eva.jancikova@euba.sk

JUDr. Ing. Michal Mazák

The Faculty of Economics and Business
The Paneuropean University in Bratislava
Tematínska 10
851 01 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: mazak@lxt.sk

PRÍJMOVÁ NEROVNOSŤ V KONTEXTE HOSPODÁRSKEHO RASTU: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA ARGENTÍNY A URUGUAJA

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: jozef.vedecky@euba.sk

V príspevku sa venujeme vzťahu príjmovej nerovnosti a hospodárskeho rastu v dvoch latinskoamerických krajinách- Argentíne a Uruguaji. Prostredníctvom regresnej analýzy skúmame vplyv HDP p. c. na Giniho koeficient. Prichádzame k záveru, že hospodársky rast vplýva na príjmovú nerovnosť v prípade Argentíny a Uruguaja.

Kľúčové slová: príjmová nerovnosť, hospodársky rast, Argentína, Uruguaj

In the article, we deal with income inequality and economic growth in two Latin American countries – Argentina and Uruguay. We are researching the influence of GDP p. c. on Gini index via regression analysis. We conclude that the economic growth lead to the reduction of income inequality in the case of Argentina and Uruguay.

Key words: income inequality, economic growth, Argentina, Uruguay

JEL: O40, O54, P46.

Úvod

V predkladanom článku sa venujeme príjmovej nerovnosti v kontexte hospodárskeho rastu na príklade dvoch latinskoamerických krajín: Argentíny a Uruguaja, najvyspelejších štátov regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku.¹ Skúmame vplyv hospodárskeho rastu na príjmovú nerovnosť, konkrétne predpokladáme, že „*S hospodárskym rastom klesá príjmová nerovnosť v najvyspelejších ekonomikách Latinskej Ameriky a Karibiku.*“

Argentína a Uruguaj okrem stupňa rozvoja vykazujú aj iné spoločné charakteristiky. Sú si geograficky aj ekonomicky blízke, nakoľko oba štáty sa nachádzajú v subregióne Južného kužela² a sú členskými štátmi MERCOSUR- u.

Takisto ich spája podobná história, typická pre celý latinskoamerický región. V druhej polovici 20. storočia v oboch krajinách vládla vojenská junta. Avšak treba podotknúť, že v prípade Uruguaja išlo vždy o jemnejšie, menej drastické formy režimov ako aj prevratov. Ďalším výraznejším rozdielom je miera nerovnosti v krajine. Podľa Giniho koeficienta patril Uruguaj vždy k viac príjmovo rovným krajinám regiónu na rozdiel od Argentíny, ktorá v priebehu 90. rokov a na začiatku nového milénia stále patrila k viac nerovným. Čo sa týka ďalších sociálno-ekonomických ukazovateľov, oba štáty patria s 92 % argentínskej a 95 %³ uruguajskej populácie žijúcej v mestách k vysoko urbanizovaným až najurbanizovanejším krajinám nielen regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku, ale aj na celom svete. Výrazne odlišné výsledky od ostatných latinskoamerických krajín vykazujú v stratifikácii obyvateľstva, stredná trieda v Argentíne a Uruguaji je bohato zastúpená. Takisto, vykazujú vysokú sociálnu mobilitu

¹ Čile, hoci patrí k rozvinutým latinskoamerickým štátom, sme do nášho výskumu nezaradili z dôvodu nedostatku dát, ktoré by umožnili porovnanie s Argentínou a Uruguajom.

² Angl. Southern Cone, šp. Cono Sur- geograficky najjužšia oblasť Južnej Ameriky (Argentína, Čile, Uruguaj), socioekonomicky zahŕňa aj Paraguaj a Brazíliu.

³ SVETOVÁ BANKA. (2018): Urban population (% of total).

oproti ostatným štátom Latinskej Ameriky, čo je pravdepodobne spôsobené výraznejším zastúpením vyššie spomínanej strednej triedy. Dané ukazovatele sa odzrkadľujú aj na väčšej rovnosti v oblasti služieb (vzdelanie, zdravotníctvo a sanitácia). Obe krajiny tiež vykazujú najnižšie riziko vystavenia sa prírodným katastrofám, čo však neznamená, že nie sú ohrozené, iba že sú najlepšie pripravené im čeliť v prípade, že nastanú. Argentína a Uruguaj takisto patria k vyššie príjmovým krajinám regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku, čomu sa spoločne s príjmovou nerovnosťou venujeme v nasledujúcej podkapitole príspevku.

1 Stručný hospodársky vývoj v Argentíne a Uruguaji

Najviac úspešnou krajinou v 19. storočí bola Argentína. Po prekonaní krízy nestability v prvých rokoch nezávislosti sa stala najrýchlejšie sa rozvíjajúcim štátom celej Latinskej Ameriky. Dokonca v rokoch 1870 – 1913 rástla rýchlejšie ako ekonomiky USA a Nemecka, investovala sa v nej toľko kapitálu ako v Kanade.⁴ V roku 1870 Argentína predbehla vo výške reálneho HDP p. c. niektoré európske krajiny, napríklad Španielsko, ale stále sa nachádzala pod úrovňou priemeru HDP p. c. vyspelých európskych ekonomík.⁵ To sa zmenilo o pár desaťročí neskôr, nakoľko v roku 1920 HDP p. c. Argentíny bolo vyššie ako priemer európskych hospodárstiev (Tabuľka 1). Tento úspech dosiahla Argentína ako jediná z regiónu Latinskej Ameriky.

Približne 100 rokov po dosiahnutí nezávislosti sa Argentína stáva jednoznačným lídrom v región. Avšak, pri porovnávaní s dnes úspešnými juhovýchodnými ekonomikami, Indiou a Čínou, bola argentínska ekonomika úspešnejšia (Tabuľka 1).

Tabuľka 8: Reálne HDP p. c., 1820 – 1920

	1820	1870	1920
<i>Argentína</i>	-	1311	3473
<i>Európa</i>	1234	2080	3313
<i>Španielsko</i>	1008	1207	2212
<i>Čína</i>	600	530	-
<i>India</i>	5333	533	635
<i>Južná Kórea</i>	600	604	1092
<i>Thajsko</i>	570	608	-
<i>Taiwan</i>	550	550	861
<i>Hongkong</i>	615	683	-
<i>Malajzia</i>	603	663	1110
<i>Singapur</i>	83	682	-
<i>svet</i>	666	870	-

Prameň: SOTO, R. – ZURITA, F. 2011. Two Centuries of Economic Growth: Latin America at its Bicentennial Celebration. In: *Latin American Journal of Economics*. Roč. 48, č. 2, 2011. s. 114. ISSN: 0719-0433.

Aj vďaka prvej svetovej vojne dochádza k hospodárskemu boomu. Síce ukončenie vojnového konfliktu znamenalo pre väčšinu krajín aj koniec, resp. spomalenie hospodárskeho rastu, Latinskej Amerike priniesol pozitíva v podobe čiastočnej diverzifikácie výroby a zahraničných trhov. Medzi najväčších lídrov regiónu patrila Argentína, ktorá sa spoločne s Brazíliou a Čile zaradila medzi tzv. *ABC powers*. Očakávalo sa, že práve tieto tri krajiny budú zabezpečovať rast celému regiónu. Konkrétne, Argentína rozvíjala naďalej poľnohospodársku výrobu a zároveň zlepšovala možnosti vývozu mäsa založením rozsiahlych *frigoríficos*, teda

⁴ FERGUSSON, N. 2011. *Vzostup peňazí*. Kaligram, Bratislava, 2011, s. 124. ISBN: 978-80-8101-456-7.

⁵ Výskum zahŕňal Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Nórsko, Fínsko, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Holandsko, Švédsko, Švajčiarsko a Veľkú Britániu.

mraziarní. Avšak, argentínsky priemysel bol zaostalý. Napriek prvotným pochybnostiam⁶ sa Argentína aj Uruguaj pridali na stranu Dohody, a stali sa tak dôležitými zásobárňami strategických surovín, aj priemyselných výrobkov. Takisto dôležitým míľnikom v hospodárskom vývoji celej Latinskej Ameriky bolo zavedenie a postupné prehĺbenie politiky substitúcie dovozu, ktorej začiatky sa začali formovať práve počas druhej svetovej vojny, konkrétne na začiatku 40. rokov. 2. svetová vojna, podobne ako prvá, znamenala opäť príležitosť pre oba štáty na ekonomický boom.

Medzi prvé krajiny, ktoré sa začali odkláňať od stratégie substitúcie dovozu v 70. rokoch, bola práve Argentína,⁷ kde export v rokoch 1951 – 1960 výrazne poklesol. Už začiatkom 70. rokov sa objavuje vysoká inflácia, zahraničná zadlženosť, nízka produktivita a prejavujú sa chronické problémy platobnej bilancie. Navyše, v dôsledku najvýznamnejšieho externého faktora v podobe prvého ropného šoku sa zvýšili náklady na pohonné látky, čo spoločne so znížením svetovej ceny poľnohospodárskych komodít znamenalo zhoršenie platobnej bilancie.

Dôležitým faktorom, ktorý prispel ku kríze v 80. rokoch bolo aj nastavenie systému pôžičiek. Pomocou externých zdrojov sa ekonomikám darilo financovať schodky platobnej bilancie. Banky im vydávali úvery aj bez zisťovania informácií o projektoch, na ktoré mali byť peniaze použité, a tak sa častokrát stávalo, že boli vynakladané práve na financovanie režimov, resp. pre vojenské potreby, a nie pre rozvoj štátov.

Situácia v Argentíne a Uruguaji sa ešte zhoršila príchodom druhého ropného šoku v 1978 – 1979, kedy sa podobne ako pri prvom zvýšila cena ropy, znížili sa ceny pre poľnohospodárske komodity. Štáty prišli o časť exportných príjmov a zvýšila sa potreba externého financovania pre zabezpečenie importu. V Argentíne a Uruguaji sa objavili sa hyperinflácia a deficit platobnej bilancie.

V dôsledku vyššie uvedených ekonomických problémov, začali krajiny prijímať reformné opatrenia. Medzi prvé, ktoré tak uskutočnili, boli o. i. aj Uruguaj a Argentína, ktoré začali s reformami už v 70. rokoch. Najprv zaviedli protiinflačnú politiku na zníženie deficitov, a neskôr sa snažili o liberalizáciu ekonomík, decentralizovanie moci štátu a dereguláciu trhu práce. Medzi výrazné zmeny patrilo tiež zavedenie DPH v Uruguaji.⁸

Argentína sa snažila vyriešiť ekonomické problémy prostredníctvom zníženia miezd, ktorých podiel na HDP⁹ v dôsledku politiky vojenskej junty poklesol v roku 1977 na najnižšiu úroveň od roku 1935. Hospodárska politika, ktorá nadobudnuté financie z okresaných platov¹⁰ ušetrila, ich využila ako investície do poľnohospodárstva. Spočiatku sa Argentíne v náprave hospodárstva darilo, export v roku 1976 vzrástol o 33 % a import poklesol o 20 %. Avšak, rýchla privatizácia a predovšetkým liberalizácia postupne spôsobila krach mnohých priemyselných podnikov, napr. textilných, ktoré neboli schopné konkurovať zahraničnej konkurencii. Najväčším negatívom ale zostáva, že hospodárskej politike sa darilo na úkor zamestnancov, ktorých reálne životné náklady sa znížili o 50 % v roku 1976,¹¹ a postupne bola ohrozená existencia strednej triedy v Argentíne, čo ju v podstate odlišovalo od väčšiny latinskoamerických štátov, v ktorých stredná trieda kvázi neexistovala, resp. iba vo veľmi nízkej miere. Nakoniec sa presadila v rámci vojenskej junty frakcia, ktorá nesúhlasila

⁶ Nakoľko v Argentíne a Uruguaji žilo veľa nemeckých prisťahovalcov, ktorí sympatizovali s nacizmom rovnako ako talianskych, ktorí zase sympatizovali s fašizmom v Taliansku.

⁷ Spoločne s Brazíliou.

⁸ CORBO, V. 1988. Problemas, Teoría del Desarrollo y Estrategias en América Latina. In: *Estudios Públicos*, 1988., s. 31-32.

⁹ 31 %.

¹⁰ Neskôr boli zmrazené aj platy zamestnancov v štátnej správe a zvýšené dane.

¹¹ CHALUPA, J. 2012. *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile*. Lidové noviny, Praha, 2012, s. 240-242. ISBN:978-80-7422-193-4.

s poklesom životnej úrovne väčšiny obyvateľstva, čo však vyústilo do opätovného zvýšenia inflácie, tentokrát na úroveň 150 – 500 %.¹²

Podobne aj v Uruguaji bola oslabená stredná vrstva, pretože ku koncu obdobia diktatúry, t. j. 1984, sa až 80 % rodín nachádzalo na hranici životného minima v dôsledku hospodárskej politiky v predchádzajúcich obdobiach. Napriek liberalizácii ekonomiky a rastu HDP v rokoch 1973 – 1976 v priemere 3 – 6 % ročne, sa zvyšoval zahraničný dlh a predovšetkým inflácia, ktorá dosiahla 83 % v roku 1979.¹³

80. roky sa zvyknú nazývať stratenou dekadou pre Latinskú Ameriku pre nízky rast, vysokú infláciu, vysoké deficity štátnych rozpočtov a vysokú zadlženosť. V porovnaní s predchádzajúcimi desaťročiami bol zaznamenaný výrazný pokles rastu HDP, v Argentíne došlo k prepadu do záporných hodnôt. V 90. rokoch bola zaznamenaná v Argentíne najvýraznejšia pozitívna zmena v hospodárskom raste v regióne.

Následne, vplyvom argentínskej krízy na začiatku nového milénia dochádza k výraznému prepadu HDP p. c. v Argentíne, ale aj v Uruguaji, kam sa kríza preniesla prostredníctvom bankového systému. Pre Argentínu bol zoznamovaný pokles HDP p. c. o 5,5 % pre rok 2001 a o 11,9 % pre 2002, pre Uruguaj o 3,6 % v 2001 a 11 % v 2002.¹⁴ Postupne dochádzalo k hospodárskemu rastu, v Argentíne rýchlejšiemu, ale zároveň v období krízy sa opäť dostala do recesie na rozdiel od Uruguaja, ktorý si udržuje mierny rast až stagnáciu.

2 Príjmová nerovnosť a hospodársky rast v Argentíne a Uruguaji

Latinskoamerický región je najnerovnejším regiónom sveta. Avšak jednotlivé krajiny sa v ukazovateli príjmovej nerovnosti líšia. Argentína a Uruguaj v súčasnosti patria k menej príjmovovo nerovným štátom regiónu. Uruguaj svoju pozíciu nemení dlhodobo, nakoľko hodnoty Giniho indexu sa nachádzali pod 0,4 nielen po roku 2000, ale aj v 20. storočí. Prípud Argentíny je odlišný. Napriek súčasnej pomerne nízkej hodnote Giniho koeficientu v rámci regiónu, ešte na začiatku nového milénia dosahoval Giniho index pre Argentínu hodnotu približne 0,522.¹⁵ Od tohto roku môžeme badať zníženie z 0,522 na 0,419 v Giniho indexe za skúmané obdobie, čo je pomerne veľký progres.

Tabuľka 2: Vývoj príjmovej nerovnosti v Argentíne a Uruguaji (Giniho index)

	Argentína	Uruguaj
2001	0,522147	0,449920
2002	0,532640	0,454383
2004	0,496004	0,461611
2005	0,488426	0,449618
2011	0,43327	0,43347
2012	0,42256	0,41302
2013	0,41938	0,41856

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: CEPALSTAT. (2018): *Estadísticas e indicadores: Distribución del ingreso.*

V súčasnosti patria Argentína a Uruguaj k najviac príjmovým krajinám regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku. Jedine Čile s HDP p. c. 14 692.1 USD za rok 2016 sa nachádza

¹² CHALUPA, J. 2012. *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile.* Lidové noviny, Praha, 2012, s. 242. ISBN:978-80-7422-193-4.

¹³ CHALUPA, J. 2012. *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile.* Lidové noviny, Praha, 2012, s. 329-330. ISBN:978-80-7422-193-4.

¹⁴ CEPALSTAT. (2018): *Estadísticas e indicadores: Cuentas nacionales anuales en dólares Tasa de crecimiento del producto interno bruto (PIB) total anual por habitante a precios constantes (Porcentaje.)*

¹⁵ CEPALSTAT. (2018): *Estadísticas e indicadores: Distribución del ingreso*

pred Uruguajom (14015,14 USD) a Argentínou (10254,12 USD). Môžeme konštatovať, že za skúmané obdobie, t. j. v novom miléniu, dochádza k rastu HDP p. c. ako v Argentíne tak aj v Uruguaji s výnimkou roka 2002. Dôvodom poklesu HDP p. c. v tomto roku v oboch krajinách bola argentínska kríza, ktorá sa prostredníctvom bankového sektora presunula aj do Uruguaja. K takémuto výraznejšiemu poklesu HDP p. c. nedochádza v Argentíne ani v období globálnej krízy po 2008, pričom v Uruguaji nedošlo k poklesu vôbec.¹⁶ Rýchlejšiu obnovu ekonomík a neprehĺbenie krízy podporila odolnosť bankového a finančného sektora, ktorý si vyžadoval reformu po kríze v 80. rokoch.

Tabuľka 3: Hospodársky vývoj Argentíny a Uruguaja (HDP p. c.)

	Argentína	Uruguaj
2001	7804,9	8363,4
2002	6878,9	7440,3
2004	7988,2	8511,2
2005	8602,9	9069,0
2011	10877,3	12519,1
2012	10653,5	12919,6
2013	10796,9	13473,2

Prameň: Vlastné spracovanie podľa CEPALSTAT. (2018): *Total Annual Gross Domestic Product (GDP) per capita at constant prices in dollars.*

3 Metodika

V príspevku sa venujeme vplyvu hospodárskeho rastu na príjmovú nerovnosť. Prostredníctvom regresnej analýzy vytvorenej v programe Eviews sme zostrojili model, ktorého súčasťou bolo niekoľko premenných. Závislou premennou bol Giniho index, ktorý reprezentuje príjmovú nerovnosť. Hlavnú nezávislú premennú predstavuje HDP p. c., ktorý vyjadruje, či sa jedná o ekonomický rast alebo pokles. Pre obohatenie modelu sme použili aj nasledovné dodatočné nezávislé premenné:

- Index vzdelania
- Zamestnanosť
- Výdavky do zdravotníctva- vyjadrené ako percento HDP
- Očakávaná dĺžka života žien
- Daňové príjmy vrátane sociálnych príspevkov- vyjadrené ako percento HDP.

Pracovali sme so štatistickými údajmi zo CEPALSTAT- u a Svetovej banky a sledovali sme časové obdobie rokov 2001, 2002, 2004, 2005, 2011, 2012 a 2013.

4 Výsledky

Nami zostrojený model (Tabuľka č. 4) pozostáva z jednej závislej (Giniho index) a šiestich nezávislých premenných (HDP p. c., index vzdelania, zamestnanosť, výdavky do vzdelania, očakávaná dĺžka života žien a daňové príjmy vrátane sociálnych príspevkov).

¹⁶ CEPALSTAT. (2018): *Total Annual Gross Domestic Product (GDP) per capita at constant prices in dollars.*

Tabuľka 4: Hospodársky vývoj Argentíny a Uruguaja (HDP p. c.)

	Giniho index (Model)
HDP p. c.	-0.551874 (0.0069)*
Index vzdelania	-0.347318 (0.0152)*
Zamestnanosť	1.227769 (0.0046)*
Výdavky do zdravotníctva	0.151586 (0.0002)*
Očakávaná dĺžka života žien	-3.166498 (0.0586)*
Dane	-0.176412 (0.0005)*
R ²	0.987948

Prameň: Vlastné spracovanie.

Na základe nami zostrojeného modelu sme zistili, že s rastom HDP p. c. dochádza k poklesu príjmovej nerovnosti. Konkrétne, pre nami zvolené ukazovatele, ide o nasledovné výsledky. Pri raste HDP p. c. o jednu jednotku sa zníži Giniho index o 0,552 jednotky po zaokrúhlení, čo je výrazné zníženie v prípade sledovanej jednotky. Naše výsledky teda potvrdzujú stanovenú hypotézu: „*S hospodárskym rastom klesá príjmová nerovnosť v najvyspelejších ekonomikách Latinskej Ameriky a Karibiku.*“

Ďalej, nezanedbateľný vplyv na príjmovú nerovnosť vykazuje očakávaná dĺžka života žien, index vzdelania a Daňové príjmy vrátane sociálnych príspevkov. Opačný účinok, a teda na zväčšovanie príjmovej nerovnosti pôsobí zamestnanosť a výdavky do vzdelania, napriek očakávaniam, že práve zvyšovanie zamestnanosti a výdavkov do vzdelania bude prispievať skôr k znižovaniu Giniho indexu. Predpokladáme, že táto skutočnosť je spôsobená kvôli nerovnosti príležitostí, konkrétne na trhu práce a v prístupe k vzdelaniu.

Záver

V predkladanom príspevku sme sa venovali problematike príjmovej nerovnosti v Argentíne a Uruguaji. Konkrétne, po stručnej charakteristike oboch krajín, príjmovej nerovnosti a hospodárskeho rastu v nich, sme sa zamerali na vzťah medzi hospodárskym rastom a príjmovou nerovnosťou. Skúmali sme, ako vplýva HDP p. c. (ukazovateľ pre hospodársky rast) na Giniho koeficient (ukazovateľ pre príjmovú nerovnosť). Pre preukázanie určitého vzťahu medzi nimi sme zostrojili model, ktorý pozostával z niekoľkých nezávislých premenných (HDP p. c., index vzdelania, zamestnanosť, výdavky do vzdelania, očakávaná dĺžka života žien a daňové príjmy vrátane sociálnych príspevkov). Výsledky potvrdili nami stanovenú hypotézu: „*S hospodárskym rastom klesá príjmová nerovnosť v najvyspelejších ekonomikách Latinskej Ameriky a Karibiku,*“ nakoľko s rastom HDP p. c. dochádza k poklesu príjmovej nerovnosti.

Použitá literatúra:

1. CEPALSTAT. (2018): Estadísticas e indicadores: Distribución del ingreso.
2. CEPALSTAT. (2018): Total Annual Gross Domestic Product (GDP) per capita at constant prices in dollars. [online]. In: CEPAL, 3. 6. 2018. [Citované 3. 6. 2018.] Dostupné na internete:< <http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=2206&idioma=i>>
3. CEPALSTAT. (2018): *Estadísticas e indicadores: Cuentas nacionales anuales en dólares: Tasa de crecimiento del producto interno bruto (PIB) total anual por habitante*

- a precios constantes (Porcentaje..)* [online]. In: CEPAL, 22. 6. 2018. [Citované 22. 6. 2018.] Dostupné na internete: <http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp>
4. CORBO, V. 1988. Problemas, Teoría del Desarrollo y Estrategias en América Latina. In: Estudios Públicos, 1988., s. 31-32.
 5. FERGUSSON, N. 2011. Vzostup peňazí. Kaligram, Bratislava, 2011, 492 s. ISBN 978-80-8101-456-7.
 6. CHALUPA, J. 2012. Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile. Lidové noviny, Praha, 2012, 575 s. ISBN 978-80-7422-193-4.
 7. SOTO, R. – ZURITA, F. 2011. Two Centuries of Economic Growth: Latin America at its Bicentennial Celebration. In: Latin American Journal of Economics. Roč. 48, č. 2, 2011. s. 113-132. ISSN 0719-0433.
 8. SVETOVÁ BANKA. (2018): Urban population (% of total). [online]. In: CEPAL, 3. 6. 2018. [Citované 3. 6. 2018.] Dostupné na internete: <<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS>>

Kontakt:

Ing. Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: barbora.janubova@euba.sk

INTERNATIONAL COMPANIES' CONTRIBUTION TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE HOST COUNTRIES

Larisa Kapustina^a – Tatyana Kuznetsova^b – Elizaveta Makovkina^c

^a Marketing and International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: lakapustina@bk.ru

^b Marketing and International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: tatyana.kuznetsova.1995@inbox.ru

^c Marketing and International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: elizavetamakovkina@gmail.com

The article examines the main ways of the international company's impact on the global economy sustainable development. The authors provide some examples of international companies' contribution to the sustainable development in the sphere of environmental protection and charitable activities the host countries.

Key words: sustainable development of the global economy, international company

JEL: Q01

Introduction

Natural resources depletion lays humanity under a necessity to grope the answers to the following questions. What will the unrestrainable pursuit of economic growth and profit at any cost lead to? How to build a sustainable economy without detriment to the environment and the human himself in the long term? There are more and more studies about aftermath of climate change and issues of human development in scientific literature. Main criteria determined by the United Nations (UN) are the following ones:

- 1) protection of the environment and formation of ecosystems,
- 2) public health ensuring,
- 3) eradication of poverty, reduction of income inequality within the region and inter-regional distribution of economic benefits,
- 4) maintaining a balanced growth of environmentally adjusted GDP,
- 5) civil society institutions strengthening,
- 6) partnership of states and regions in the development of the "green economy".

The term "sustainable development" first appeared in the 1987 UN report and regarded now as the provision of modern society needs without compromising the ability of future generations to meet their needs. There is an understanding of sustainable development as the optimal consumption of limited resources and the use of environmental, energy and material-saving technologies at all stages of the product life cycle, including extraction and processing of raw materials, minimization and destruction of waste, and the creation of environmentally friendly products.¹ The 1997 Kyoto Protocol became the first global agreement on environmental protection and international trade in quotas for emissions of harmful gases.

Sustainable economic development implies a change of consumers' preferences for the goods made with environmentally friendly technologies. Sustainability has been defined as the set of behaviors that meets the needs of the present without compromising the ability of future

¹ OMELCHENKO, I. (2013): Osnovnye napravleniya razvitiya logistiki XXI veka: resursosberezhnie, energetika i ekologiya [The main directions of development of logistics in the XXI century: resource conservation, energy and ecology]

generations to meet their own needs; such behaviors often involve environmental activity and sustainable consumption.²

Throughout the decades, mankind has noted a tendency to the environment degradation, increasing deficit of energy, food, freshwater resources and general magnification of anthropogenic impact on the environment. In this regard the question arose as how to eliminate the destabilization and to increase distinctness in the dynamics of world economy development.³

The UN formulated the basic principle of sustainable development as the capital management in the interests of preserving and multiplying human capabilities. International organizations estimate the ecological status with such indicators as: access to drinking water, air quality, green zones, investment in green zones and water supply systems, environmental audits, drinking water quality, means of transport, energy consumption, travel time, population density, infant mortality, etc. The need to measure and apply environmentally adjusted GRP is noted by Ye. Ryumina.⁴

In the 20th century two of ten people lived in cities, at the beginning of the 21st century there are already seven people out of ten.⁵ The cost of comfort increases the growth in energy and resources consumption, which turn cities into the largest sources of greenhouse gas emissions, water and air pollution. As a result, energy conservation can be seen as a key indicator of the sustainable development of the city. The main conditions for reducing energy consumption are the large-scale use of modern energy-saving and energy-efficient technologies, as well as the energy culture education of population. According to experts from Siemens, buildings consume 40% of the world's electricity, and CO₂ emissions to the atmosphere are 21%. By 2030, energy consumption and CO₂ emissions can exceed current levels by 50%.⁶

The main spheres of international companies' activity in the sustainable development field are ecology and charity.

1. Ecology and preservation of the environment in the host country

The American fast food restaurant chain McDonald's can be an example of ecological responsibility. McDonald's employees make efforts to ensure that every country where the restaurant operates became better place. The idea is reflected in annual McDonald's corporate social responsibility report.⁷ The principle of "four actions" is proclaimed: consumption reduction, reuse, recycling, modernization. In particular, McDonald's organizes daily litter patrols in order to keep clean the streets where restaurants are located, cooperate with local governments and participate in Clean Up Days. In addition to this, all the products packages feature a sign that actively encouraging restaurant guests to recycle garbage responsibly.

The Japanese Toyota for preservation of the environment directs considerable efforts and funds to develop environmentally friendly engines. Toyota is one of the leaders in the hybrid engine development. The company also finances various environmental movements, international actions in the subsidiaries located countries. The company annually holds "Toyota Global Environment Month", which includes thematic activities for employees, partners and consumers. In Russia, Toyota conducts environmental classes for children in summer camps, where children are invited to develop possible ways to solve the global environmental problem.⁸

² GRINSTEIN, A. (2015) Citizens of the (green) world? Cosmopolitan orientation and sustainability

³ FORRESTER, J. (2009) World Dynamic

⁴ RYUMINA, Ye. (2013) Ehkologicheskii skorrektyrovannyj VVP: sfery ispol'zovaniya i problemy ocenki [Ecologically adjusted GDP: spheres of using and assessment problems]

⁵ LOFTHOUSE, G. (2009) Megacity Challenges: a stakeholder perspective

⁶ WATSON, J. European Green City Index. Assessing the environmental impact of Europe's major cities

⁷ McDonald's environmental protection programs

⁸ Toyota social programs

Heineken participates in the implementation of the global sustainable development strategy they called "Brewing a Better World," reducing the negative impact of production and transport activities on the environment, and also promoting responsible attitude to the beer consumption. The approach to sustainable development covers the entire production and logistics cycle: from barley to the bar counter. Heineken committed to 2020 to reduce greenhouse gas emissions in the industrial sector by 40% in Russia, by 20% in Europe and America in the distribution sector. Heineken plans to reduce carbon dioxide emissions using refrigeration equipment by 50%.⁹ The company introduces technologies that allow reducing water volumes for production needs; ensuring safe discharge of sewage from brewing; reducing the volume of water use at all stages of the product and logistics chain. Heineken tries as much as possible to compensate for the amount of water expended. The decrease in water consumption was achieved due to the following technological solutions: installation of additional water consumption meters, introduction of water reuse systems for technical needs, optimization of the refrigeration systems, which made it possible to reduce the amount of water used for cooling.

2. Charity and sponsorship of international companies

The Shell oil and gas company is known for its contribution to the fight against AIDS in the Niger Delta in Africa since 2001. Thematic activities aimed at preventing HIV infections are carried out at the production sites of the company's enterprises. Such activities include free HIV testing, treatment for HIV-infected or AIDS-infected employees and their families, and consultation for residents of the Niger Delta region in Africa. Shell's manifestation of social responsibility is certainly important for this region. According to the company's 2016 research 67% of its inhabitants suffer from AIDS.¹⁰

Lukoil Overseas Holding LTD implements the "Social Code" of the group of companies "Lukoil" in all countries and regions of residence.¹¹ It provides financial support to museums, philharmonics and participates in the improvement of health care and education systems. The company helps local hospitals in Kazakhstan and Uzbekistan, Astana and Alma-Ata schools. Lukoil funds programs of preservation and development of culture and art, sponsors local sports clubs and organizations. These confirm the presence of social responsibility in the company.¹²

3. Siemens' contribution to the sustainable development of industrial city

Siemens urban development center supports the city of Yekaterinburg (Russia) in the tasks of increasing jobs in the industrial sector and improving the competitiveness of local industry. The key issues are: what should be the optimal balance between the use of land for industrial development and other types of land use, how can the economy be maintained at the proper level through the development of infrastructure and, in addition, where to begin the process of modernizing the city to create a postindustrial society with high-performance industry.

Almost like all other industrial cities, Yekaterinburg is exploring ways to save jobs in the industrial sector, opportunities to develop the competencies of existing personnel and new perspectives for highly skilled employees, as well as ways to digitize production and introduce high-tech jobs, ensure the safety of citizens and promote a high standard of living of the total

⁹ HEINEKEN Production and Sales Chain

¹⁰ Shell Official Website

¹¹ MARTYNOVA, Yu. (2015): Responsible business practices of OAO "LUKOIL": specifics of Russian and foreign experience.

¹² Lukoil social programs

urban population. In addition to this task, there is also the problem of environmental safety and public transport systems that need unavoidable investments and investments.

Siemens together with Yekaterinburg conducted a review of the potential for improving the energy efficiency of the city's entire infrastructure, including buildings, transport, energy and industry. The work is focused on the cost-effectiveness of modernizing local infrastructure using a wider range of technologies, and as a result, the potential for energy efficiency has been determined. In 2010, Siemens presented the results of the joint study in the form of a report "Yekaterinburg as an energy-efficient city." Over the past years, urban infrastructure has undergone a number of transformations, but many structures are still in the process of change and modernization, and industry is at the stage of automation and digitalization, as well as throughout the world.

Siemens noted that if classical technologies were installed in buildings throughout the city, then energy savings would amount to 34 billion kW / h (44% of the total volume) for each year until 2020, this amount is equivalent to 2 billion cubic meters of gas consumption a year. Siemens also estimated that the payback period of expenditures of 3.6 billion euros will be significantly reduced and will make up average 4 years, and 35,000 new jobs will appear. If advanced technology is used instead of traditional, energy consumption will be reduced by 35%, and ultimately, the savings will be 79%. The introduction of 12 main levers with the highest potential for energy saving will lead to a reduction in the consumption of primary energy (natural gas) to 22%.¹³

Conclusion

To sum up the analysis of international companies' practical examples in the host countries, it can be concluded that social responsibility plays an important role in the implementation of the sustainable development concept. It manifested through assistance in solving the socially important environmental and social problems of the host country.

References:

1. FORRESTER, J. (2009) *World Dynamic*. Cambridge, M.A.: Wright-Allen Press, 2009.
2. GRINSTEIN, A. (2015) Citizens of the (green) world? Cosmopolitan orientation and sustainability. In: *Journal of International Business Studies*, 2015, Vol. 46, No. 6, pp. 694-714.
3. HEINEKEN Production and Sales Chain. [online]. In: *sustainabilityrussia*, 2014. [Cited 25.2.2018] Available online: <http://sustainabilityrussia.ru/otchetnost/2014/overview/supply-chain/>
4. LOFTHOUSE, G. (2009) Megacity Challenges: a stakeholder perspective. [online]. In: *Siemens*, 2009. [Cited 31.01.2018] Available online: https://www.siemens.com/entry/cc/features/urbanization_development/all/en/pdf/study_megacities_en.pdf
5. Lukoil social programs. [online]. In: *lukoil*, 2017. [Cited 25.2.2018] Available online: <http://www.lukoil.ru/Responsibility/SocialActivities>
6. MARTYNOVA, Yu. (2015): Responsible business practices of OAO "LUKOIL": specifics of Russian and foreign experience. [online]. In: *csrjournal*, 2015. [Cited 22.12.2017] Available online: goo.gl/gH5M9z
7. McDonald's environmental protection programs. [online]. In: *trender*, 2007. [Cited 26.12.2017] Available online: <http://trender.ru/archives/121>
8. OMELCHENKO, I. (2013): Osnovnye napravleniya razvitiya logistiki XXI veka: resursoberezhenie, energetika i ekologiya [The main directions of development of

¹³ Yekaterinburg: in the new industrial era

- logistics in the XXI century: resource conservation, energy and ecology]. [online]. In: *Gumanitarnyy vestnik MGTU im. N.E. Baumana – Humanities Bulletin of the Bauman Moscow State Technical University*, 2013, no. 10. [Cited 15.1.2016] Available at: <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/econom/log/118.html>
9. RYUMINA, Ye. (2013) Ehkologicheskii skorrektyrovannyj VVP: sfery ispol'zovaniya i problemy ocenki [Ecologically adjusted GDP: spheres of using and assessment problems]. In: *Ehkonomika regiona - Economy of Region*, 2013, No. 4, pp. 107-115.
 10. Shell Official Website. [online]. In: shell, 2017. [Cited 15.1.2018] Available online: <https://www.shell.com/>
 11. Social responsibility of business. [online]. In: *soc-otvet*, 2017. [Cited 13.11.2017] Available online: <https://soc-otvet.ru/>
 12. Toyota social programs. [online]. In: *eco.toyota*, 2017. [Cited 29.11.2017] Available online: <http://eco.toyota.com>
 13. WATSON, J. European Green City Index. Assessing the environmental impact of Europe's major cities. [online]. In: *Siemens*, 2009. [Cited 15.09.2017] Available online: https://www.siemens.com/entry/cc/features/urbanization_development/all/en/pdf/report_en.pdf
 14. Yekaterinburg: in the new industrial era (2016) Siemens urban development center, 2016.

Contacts:

prof. Larisa Kapustina, DrSc.

Marketing and International Management Department
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg
Russia
e-mail: lakupustina@bk.ru

Tatyana Kuznetsova

Marketing and International Management Department
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg
Russia
e-mail: tatyana.kuznetsova.1995@inbox.ru

Elizaveta Makovkina

Marketing and International Management Department
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg
Russia
e-mail: elizavetamakovkina@gmail.com

CASE STUDY AS A METHOD OF RESEARCH IN POLITICAL SCIENCE

Martin Karas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martin.karas@euba.sk

Case study is a research method that has been widely used in the social sciences, despite some scholars denying its usefulness. This article provides an introduction into case study research and aims to analyze the advantages and weaknesses of case study as a distinct methodology of political science. In the first part of the paper, I provide and discuss the basic definition and history of case study, as well as analyze the theoretical background on the level of epistemology and methodology. In the second part of the paper, I use a specific example of research aimed at studying the regulatory chill hypothesis related to investment arbitration regimes in order to further clarify the issues connected with studying social reality through the means of a case study. The article concludes that the case study remains a relevant method of research, which is the most suitable way to study social phenomena when statistical methods prove unsuitable.

Key Words: case study, methodology, qualitative methods, political science

JEL: B49

Introduction

Case study represents one of the main methodologies for qualitative research. At the same time, it is often used with little reflection as to what the case study is and what its strengths and weaknesses as a methodology are. As a result, there is a considerable confusion about what the definition, objectives and methodological choices of a case study are¹. This article provides an introduction into the methodology and uses a specific case to analyze the main challenges that the researcher faces when conducting a case study.

There is a plethora of definitions of a case study. One parsimonious account states that case study is “an in-depth exploration from multiple perspectives of the complexity and uniqueness of a particular project, policy, institution, program or system in a ‘real life’”². A more complex definition is provided by Sagadin (2009), who defines case study in a following way: “case study is used when we analyze and describe, for example each person individually (his or her activity, special needs, life situation, life history, etc.), a group of people (a school department, a group of students with special needs, teaching staff, etc.), individual institutions or a problem (or several problems), process, phenomenon or event in a particular institution, etc. in detail. If we remain in such analyses on the descriptive level, then a case study is considered as a form of descriptive method, but if we climb to the causal level, case study proceeds towards causal experimental method”³. Sturman (1997) defines it as “a general term for the exploration of an individual, group or phenomenon”⁴. For the purposes of this article, it is not necessary to delve into the merits of the respective definitions. I will simply use the common denominator of these definitions in order to describe the most basic property of the

¹ See for example VERSCHUREN, P. J. M. (2003): Case study as a research strategy: some ambiguities and opportunities. p. 121., or GERRING, J. (2004): What is a case study and what is it good for? p. 341.

² SIMONS, H. (2009): Case study research in practice.

³ SAGADIN, J. as cited in STARMAN A. B. (2013): The case study as a type of qualitative research, p. 31.

⁴ STURMAN, A. (1997): Case study methods.

case study, which will serve as our definition for the rest of this text. What these definitions all have in common is they define the case study as a method with a commitment to explaining complex phenomena by an in-depth analysis of the case.

In the first part of the paper, I will introduce a brief description of the case study as a research method in political science and sketch out its development and theoretical and philosophical background. In the second part of the paper, I will use a specific example of research problem in the field of research in investment regimes in order to discuss the challenges that case study research presents.

1. Case study: History, and Conceptualization

The history of case study as a methodology is the story of contrast between its widespread use and the simultaneous fight for recognition on the field of methodology. The case study faces a specific challenge in political sciences, due to the historical development of the field, which is closely connected to the methodological debates and domination of US scholars in the field, especially in the past. Predominance of positivistic paradigm in American political science connected to the desire of scholars to utilize methods of natural sciences with the aim of emulating its successes has led to marginalization of qualitative methodology in politology and the related field of international relations and security studies. Since the 1930s, the quantitative approaches preferred by the departments of the Columbia University in New York have gained the upper hand in the methodological debate with their counterparts from the Chicago school, who were proponents of qualitative methods. However, case study research has remained a part of American political science, especially in the policy arena, where applicable analysis of particular cases is generally preferred to high-n statistical generalizations. Since the end of the Cold War, case study has completed its return to the fore of political science research.

In order to analyze methods of social science, we generally use one of two (or both) continua: quantitative/qualitative, and interpretative/explanatory. Interpretative/explanatory continuum represents an epistemological position that the researcher takes towards the subject matter which directly influences his methodological choices. In general, explanatory research seeks to come with causal explanations for social phenomena, by identifying the relationship between variables. Interpretative research is more concerned with meanings that the social world has for the people that are its subject. Case studies can be used to study social world from both of these viewpoint⁵, although due to the fact that single case (and to a large extend also multiple-case) studies are for obvious reasons not very good for generalizing causality, some scientists working within the explanatory paradigm do not consider case study as a valid method of social science research. We will come back to this question later.

Quantitative/qualitative continuum represents a methodological choice that the researcher makes when studying social phenomena. It is a simplified way of classifying different methods based mostly on the kind of data and the kind of sample that is used for the particular research. Simply put, qualitative research relies on data in the form of text or unique facts. In qualitative research, we do not operationalize this data, because a crucial part would be lost by representing it numerically⁶. Case study can be found at the extreme end of the qualitative/quantitative spectrum, representing basically the prototype of qualitative research, since it usually deals with one case and the data it analyzes are mostly textual. The main

⁵ Some scholars prefer to think of case study as a methodology only suited to interpretative epistemology. For contrast see CRESWELL, J.W. (2007): *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, and DRULÁK, P. (ed.), (2008): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*.

⁶ DRULÁK, P. (ed.), (2008): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, p. 14.

advantage that the case study has compared to quantitative methods is the detail that brings into the analysis, by identifying all the intervening variables and facts, gaining depth of analysis. On the other hand, by focusing on a single (or a small number of) case, the case study loses the theoretical validity that quantitative methods have through generalization. Also, case study (and other qualitative approaches) are criticized on the grounds that the analysis of textual data requires a certain degree of interpretation on the part of the researcher, while the goal of the quantitative methods is to create a distance between the researcher and the subject with the aim of gaining objectivity. Case study is seen as subjective from this point of view and therefore less “scientific” in the eyes of scholars working within the positivistic framework.

The conceptualization of case study as a method of research that is used in this article to discuss the choices and the issues that the researcher needs to address when using case study is from Drulák (2008)⁷. It uses the central methodological question of the case study in order to classify case study research into two categories. The question is whether it is possible (and useful) to generalize from a single case. The answer to this question divides the case study into unique/intrinsic⁸ on one hand and instrumental on the other hand. If we answer no to the previous question, we are confined to performing the intrinsic case study, which does not offer generalization, but is an expression of the view that knowledge of a particular case is relevant and often may provide deeper insight than generalized and abstract theory. The intrinsic case study is particularly suited to policy arena, where the so-called “expert” knowledge of a particular case takes on increased significance. If we answer yes to our question, we open our methodological space to the instrumental case study, which is an expression of the view that it is possible to generalize from a single case. This means that an instrumental case study can be used to work with a theory. This can be done through testing or building a theory. Testing a theory through a case study is done by applying the theory to a particular case and analyzing how do the expectations of a theory stand up to a detailed analysis of the case. An important consideration here is the selection of the case. To prove the theory right, it is most useful to select the so-called “least likely case”, where based on our experience, the theory is expected to perform the least. If the theory works well in such case, we consider it a strong proof. Disproving a theory on the other hand is best done by selecting the “most likely case”. If a case where the theory ought to work very well turns out to be one where the theory does not work, we consider it a strong proof against the theory.

When it comes to building a theory through a case study, we generally use the method of “process tracing”.⁹ It consists of carefully identifying the causal mechanism that intervenes between the independent and dependent variables. Here, a case study presents an opportunity that is often not available to quantitative methods, namely the ability to identify all the potential intervening variables that could influence the dependent variable and throw of its measurement. Process tracing is a strategy that attempts to carefully describe every step of the process that happens between the independent and the dependent variable. For example, if we were to use process tracing for the theory of democratic peace, we would be looking at all the phenomena that are connected to transposing public opinion (that the theory presupposes is pacifistic) into the political decision not to engage in a war. This would include analysis of the media coverage, political decision-making process, civil activities against war, etc. The goal here would be to provide a comprehensive account of the process, which would leave no doubt as to the cause of the decision not to go to war. In this way, process tracing can be used both to build a theory and also to test a theory, as my example shows.

⁷ DRULÁK, P. (ed.), (2008): Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích, p. 14.

⁸ SEE STAKE, R. (1995). The art of case study research pp. 49-68.

⁹ BENNETT, A. (2004) Testing theories and explaining cases, Workshop on scientific foundations of qualitative research, p. 35

In this part of the article, I have provided a brief historical overview of the case study in political science and a basic conceptualization of the case study as a method of research based on the question of generalization from a single case. In the next part of this paper, I will expand on the analysis provided here by introducing a concrete research problem and identifying the possibilities and limits of a case study in this context.

2. Case Study: Solving the Problems in Identifying Regulatory Chill Caused by Investment Arbitration Regimes?

Politically oriented research of investment arbitration is mostly concerned with the interaction between the investor rights and governments' ability to regulate their investment environment. One of the most controversial hypothesis that this research has produced is the so-called "regulatory chill" hypothesis. It defines the phenomenon of regulatory chill as a situation in which "a state actor will fail to enact or enforce *bona fide* regulatory measures because of a perceived or actual threat of investment arbitration". Furthermore, we generally distinguish between 1) not drafting particular legislation in anticipation of arbitration, 2) chilling legislation upon awareness of arbitration risks, and 3) chilling legislation after the outcome of a specific dispute.¹⁰ This means that we have the government decision making in face of litigation and the actions of the investor to prevent the regulation by threatening litigation as independent variables and absence of regulation as the dependent variable.

The hypothesis formulated in this way faces one obvious methodological hurdle, namely the hurdle of proving a cause of absence of a phenomenon. The absence of the phenomenon is the absence of regulation on the part of the government. The problem of proving the cause of an absence is that an absence can happen even without a cause and we can therefore never be sure that the absence is caused by our variable or it is simply an absence without a cause (like absence of flying unicorns). In this situation, a detailed case study that is able to eliminate all the intervening variables and trace the causal mechanism between the independent and dependent variables is potentially the only way to test the hypothesis. In order to prove the causal link between the variables, we need to identify two phenomena. First, we need to show that the investors use the threat of litigation against planned regulatory measures of a government and that the governments are aware of this threat. Second, we need to show that the threat of litigation is the direct cause of the government's decision to not regulate in a particular case. This means that we need to analyze the governmental decision-making processes directly, which presents an obvious challenge in accessing the necessary data.

There have been attempts made in this direction, with case studies focused on proving the regulatory chill hypothesis. These studies¹¹ are usually capable of demonstrating that the investors use the threat of litigation and that the government are aware of this threat and evaluate their policies against the threat of litigation. However, where these case studies do not succeed, is in tracing every step of the causal mechanism linking investment arbitration regimes with absence of regulation. They are generally lacking on the level of government decision-making. In order to prove the hypothesis, the threat of litigation needs to be a direct cause for the government deciding against a particular regulation. This is impossible to prove without a member of the government going on record confirming that a particular regulation was offset by the potential costs of a litigation that would follow this regulatory measure. We can therefore

¹⁰ Whole paragraph from TIETJEM, BAETENS (2014): The Impact of Investor-State-Dispute Settlement (ISDS) in the Transatlantic Trade and Investment Partnership, Study prepared for the Minister of Foreign Trade and Development Cooperation, Ministry of Foreign affairs, pp. 68.

¹¹ See for example GROSS, S. G. (2003): Inordinate Chill: Bits, Non-NAFTA MITs, and Host-State Regulatory Freedom- An Indonesian Case Study, available at: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol24/iss3/11>, and SCOTT D. N., VAN HARTEN G. (2016) Investment Treaties and the Internal Vetting of Regulatory Proposals: A Case Study from Canada.

not claim at the moment that case study research has been successful in proving the regulatory chill hypothesis, but it is possible with the right data.

This brief analysis of the use of case study research into the regulatory chill phenomenon shows both the advantages and the limits of case study as a method of research in political science. Its detailed analysis allows us to identify causal links that are problematic for quantitative research, such as finding the cause of absence of a phenomenon. On the other hand, a case study can often suffer from lack of data necessary to perform a thorough process tracing, for example on the level of government decision making.

Conclusion

This paper is concerned with case study research in political sciences. It provides a brief description of the case study as a methodology and a conceptualization of the case study based on methodological considerations. It uses Drulák's (2008) conceptualization, dividing cases study into intrinsic and instrumental case study in order to discuss their respective strengths and weaknesses, the main difference being the ability to contribute to theoretical knowledge in the relevant fields. In the second part of the paper, I have critically analyzed the existing case study research into the regulatory chill phenomenon in the field of investment arbitration research. I came to a conclusion that while the case study is the best suited research method for proving the regulatory chill hypothesis, it faces a crucial challenge in accessing the data necessary to perform the process tracing that has enough detail to demonstrate that the mechanisms postulated by the hypothesis do take place in reality.

References:

1. BENNETT, A. (2004): *Testing theories and explaining cases*, Workshop on scientific foundations of qualitative research, p. 49.
2. CRESWELL, J.W. (2007): *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, 2nd ed., SAGE Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
3. DRULÁK, P. (ed.), (2008): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, Portál.
4. GERRING, J. (2004): What is a case study and what is it good for? *The American Political Science Review*, 98, Issue 2, pp. 341–354.
5. GROSS, S. G. (2003): *Inordinate Chill: Bits, Non-NAFTA MITs, and Host-State Regulatory Freedom- An Indonesian Case Study*, 24 Mich. J. Int'l L. 893. Available at: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol24/iss3/11>
6. JOHANSON, R. (2003): *Case Study Methodology, International Conference "Methodologies in Housing Research"* – Keynote Speech, Stockholm.
7. SIMONS, H. (2009): *Case study research in practice*. London: SAGE.
8. STARMAN, A. B. (2013): The case study as a type of qualitative research, *Journal Of Contemporary Educational Studies* 1/2013.
9. STURMAN, A. (1997): Case study methods. In: J. P. Keeves (ed.). *Educational research, methodology and measurement: an international handbook* (2nd ed.). Oxford: Pergamon, pp. 61-66.
10. VERSCHUREN, P. J. M. (2003): Case study as a research strategy: some ambiguities and opportunities. *International Journal of Social Research Methodology*, 6, Issue 2, pp. 121-139.

Contact:

Mgr. Martin Karas

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: martin.karas@euba.sk

INSTRUMENTAL BASE OF INVESTMENT CONTROLLING IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM

Lidiia Karpenko

Odessa National Polytechnic University Institute of Business, Economy and Information Technologies,
1, Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine, e-mail: Lidiiko888@gmail.com

The article explores and justifies the using of the tool base for the policy of investment controlling in the system of financial and economic security. The functional tasks and objectives of investment controlling are systematized, which determine the formation of the necessary structural elements and the general scheme of the economic security organization. The tasks of investment controlling include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. Investment controlling is a system of methods and tools with special direction for supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting. The preceding article have been concerned with how an individual or institution-acting upon a set of estimates, could select an optimum portfolio, or set of portfolios. The Assumptions Underlying the Standard Capital Asset Pricing Model (CAPM) was investigated. In the article the questions research of the conceptual bases for the development of strategic planning programs in international business: bonus-compensation is offered. The objective of research consists in defining the Executive Bonus Compensation Plans. In the article in tabular form the Types of Executive Bonus Compensation were presented in the article, their characteristics are systematized and presented. The strategy of foreign economic activity is one of the important components of the strategic plan of the enterprise and the system of strategic management.

Key words: investment controlling, capital investment, management stages, investment, investment sector, mechanism of innovation development, static methods, standard capital asset pricing model (CAPM), strategic planning programs, international business, bonus-compensation

JEL Classification: M21, M29, O16, O29, C19

Problem setting

At the current stage of development of the enterprise foreign economic activity, the strategic planning process and its realization on foreign markets, the policy of investment controlling in the system of financial and economic security take a significant place. The investment controlling has its own peculiarities.

Subject to the condition stabilization of economic situation investment activity comes forward or the not most important factor of proof growth and dynamic development of the Ukrainian economy. However, much absence on many enterprises of the integral system of investment policy, that responds to request variable market environment and directed on providing of the rational use of investment resources, sharpens the problem of perfection and development of scientific-methodical approaches and tool of management by investment activity, application of one will be instrumental in acceleration of socio-economic development of the Ukrainian enterprises through the investment of capital.

The high level of economic development, as shown by the experience of the industrial countries of the world, is provided by a number of conditions, the main of which is the

accumulated scientific and technical, industrial, investment potential, institutional factors of technological progress, and state support for innovative transformations. Economic deformations are convinced of the expediency of activating and increasing the effectiveness of the investment and investment processes in the industry and minimizing the influence of the factors that are decomposing them. Significant influence on innovation and investment activity, ensuring of leading positions, competitiveness in industry has the power of its innovative potential. Under such conditions, the substantiation of the theoretical foundations and practical measures for the development of domestic production through the formation and realization of its innovative potential on a competent basis becomes of special significance.

To survive in a competitive struggle in the modern world market, companies should be able to quickly use any favourable business opportunities anywhere in the world and respond promptly to changes that take place both on the domestic and the external the market. This situation requires a clear definition of a corporate mission, a vision of ways to achieve this mission, and a clear understanding of the methods of competition. Defining competitive positions requires careful assessment of the strengths and weaknesses of the company in comparison with its competitors, forecasting of probable political, economic and social changes among existing and potential consumers, as well as analysis of the impact of new technologies on business methods.

1 Recent publications analysis

Research of potential strategy in the external market, its structure and methods for evaluation, innovation and investment into enterprises development features of the strategic planning of the enterprise foreign economic activity, investment controlling in the system of financial and economic security were conducted in the studies by foreign and domestic scientists: O.Amosha, V.Andriychuk, I.Blank, M.Bondar, I.Boyarko, L.Hrytsenko, V.Grinova, E.Dobrovolsky, E.Elton, F.Fabozzi, N.Ilysheva, S.Krylov, L.Karpenko, V.Koyuda, L.Lipkova, M.Mamut, B.Mizyuk, D.Pierce, O.Suharev, F.Fabozzy, N.Hrusch, A.Yakovlyev, O.Yastremskaya and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the innovation and investment mechanism elements, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations, in total modelling of functioning of enterprise development strategy in the external market.

However, some issues need to be more mainstream, is of interest to develop a conceptual approach to the formulation of the administrative management at the enterprise, or “How to make the administrative work”. A number of researches are devoted to problematic issues of attracting investors at an initial stage of implementation of the project. A considerable part of innovative projects is left without financing owing to the lack of confidence of the investor on timely return of financial means.

2 The goal of this work

The aim of the work consists of studding the economic nature of investment control and its development and maintenance the policy in the coordinates of financial and economic security, analysis and characterization of the investment control management steps.

New tasks of investment controlling in the economic security system create new requirements of the company. The purpose of the work is to study the instrumental base of investment controlling in the coordinates of sustainable development. The article explores and justifies the using of the tool base for the policy of investment controlling in the system of financial and economic security. The functional tasks and objectives of investment controlling are systematized, which determine the formation of the necessary structural elements and the general scheme of organization of economic security. The tasks of investment controlling

include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. Investment controlling is a system of methods and tools aimed at supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting. The Assumptions Underlying the Standard Capital Asset Pricing Model (CAPM) was investigated. In the article the questions research of the conceptual bases for the development of strategic planning programs in international business: bonus-compensation is offered.

3 Key research findings

Controlling, as an effective system of supporting timely, adequate management decisions on various aspects of enterprise activity, has not yet become a “panacea” for Ukrainian enterprises. The reality of Ukrainian enterprises is the introduction into the management of individual elements of the control system: the structuring of the existing organizational structure by the centres of responsibility; budget development; construction of two or three cascade schemes for calculating marginal profit; grouping expenses on the basis of elasticity from the volume of production; using the “theory of break-even” for making managerial decisions. At large enterprises (for example, pharmaceutical company „Darnitsa „) such advanced control technologies are being introduced as costing for business processes. But all advancements or efforts at Ukrainian enterprises are aimed at finding levers of current cost management, which is considered to be the main criterion for the competitiveness of enterprise products in the Ukrainian consumer market.¹

Controlling is a key tool of the system of target management. Controlling serves as a “feedback” in the management of the company. Investment monitoring includes a system for monitoring, evaluating and monitoring investment projects with a view to developing management solutions that will best achieve the goals set.

The main task of controlling investments is to achieve the target profit in the sphere of investment activity. Among the main activities of investment controlling there are:

- planning and coordination of investment activities in the framework of strategic and operational planning;
- justification of the effectiveness of investment projects through an integrated system of performance indicators;
- budgeting for financial responsibility centres;
- implementation of investments (project-controlling);
- control over the implementation of investments, including ongoing verification calculations, as well as monitoring the budget of the investment project.

An important task of investment controlling is to conduct preparatory work before acquiring new property (enterprises). Preliminary selection of potential candidates is carried out, the rank of the enterprise and the acceptable purchase prices are determined. To conduct such work, appropriate methods should be developed. Management stages of investment controlling you can see on the Table 1.

The tasks of investment controlling include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. First of all, this refers to new investment projects that provide long-term success potentials (for example, merging with other enterprises, opening new branches, etc.). Investment monitoring is an element of the mechanism of financial and economic management and is implemented through certain methods and management principles.

¹ EDVIN, J. ELTON, MARTIN J. GRUBER (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th Edition. USA: New York University, 2014. 728 pages.

According to the mechanism of financial and the enterprise economic security management it includes such methods as: administrative, economic, organizational and technological, institutional, legal, information, socio-psychological.

Table 1: Management stages of investment controlling

Stage	Characteristics
Economic justification of the investment project in accordance with the goals and strategy	Establish the project goal, identify the nature and extent of the influence of external and internal factors on the achievement of this goal
Selection of the criterion for achieving the project goal	Possible project objectives: current value of future cash flows, market share, growth rate, degree of risk reduction of existing activities, financial freshness
Development of criteria for achieving goals and controlled indicators for each responsibility centre, taking into account the capabilities and authority of managers of such centres	Setting the budgeting system for financial responsibility centres. Coordination in accordance with the principles of financial and economic security of the company
Working out of organizational aspects of investment controlling and, above all, organizational aspects of monitoring and control	A structure of the reporting system for the investment project is being developed. Such reporting should record planned and actual indicators for the stages of work, timing, costs. It should also indicate deviations of the actual values of the controlled indicators from the planned ones and determine the degree of influence of the deviations that have occurred in achieving the goal of the whole project
Development and implementation of the document management system	Maintenance of the investment project, preliminary and current control over deviations

Source: systematized by the author on the bases [3;5;7;10].

Forms of economic management methods: forecasts, national programs, government orders, tax policy, pricing policy, financial and credit policy; investment policy, investment control.

Investment controlling supports the decision-making process for the selection of preferred projects at the stages of search and evaluation. The following tasks are solved:

- creation of an investment planning system;
- formation of the concept of investment settlements and the definition of criteria for decision-making;
- establishment of qualitative parameters that are of fundamental importance for investment calculations;
- carrying out detailed investment calculations for large projects;
- control over all investment projects and calculation of their effectiveness².

We will outline the criteria for evaluating investment projects in controlling. Central to controlling investment projects is the choice of criteria for assessing the achievement of goals. The objectives of implementing investment projects can be both financial and non-financial. Consider primarily financial goals as the most typical in the market economy conditions. There are many financial criteria for evaluating investment projects, each of which has its advantages and disadvantages.

² MIZYUK, B.M. (2013): Competitive strategies of trading companies: [monograph] / B.M. Mizyuk, I.I. Tuhkovsky // Lviv: View of the Lviv Commercial Academy, 2013. 192 pages.

It is normal that the using of different criteria for the evaluation of investment projects can lead to different results. Therefore, the final choice of criteria (or criterion) is used in controlling investment projects should be carried out taking into account the specific situation.

Consider these criteria in order to identify their advantages and disadvantages, as well as determine the scope of each.

To date, in the economic literature, the authors (indicators) of the effectiveness of investment are classified according to the following characteristics:

1) types of generalizing indicator, acting as a criterion of economic efficiency of investment:

– absolute, in which generalizing indicators are defined as the difference between the cost estimates of the results and costs associated with the implementation of the project;

– relative, in which generalizing indicators are defined as the ratio of cost estimates of project results to the total costs of obtaining them;

– temporary, which evaluates the payback period of investment costs;

2) methods of comparing the different financial costs and results:

– static, in which cash flows arising at different points in time are valued as equivalent;

– dynamic, in which the cash flows caused by the implementation of the project are reduced to an equivalent basis by discounting them, ensuring the comparability of the different cash flows.

Static methods are called basing methods of accounting estimates, and dynamic methods are called basing methods of discounted estimates³.

The preceding article have been concerned with how an individual or institution-acting upon a set of estimates, could select an optimum portfolio, or set of portfolios. If investors act as we have prescribed, then we should be able to draw on the analysis to determine how the aggregate of investors will behave, and how prices and returns at which markets will be set. The construction of general equilibrium models will allow us to determine the relevant measure of risk for any asset and the relationship between expected return and risk for any asset when markets are in equilibrium. Furthermore, though the equilibrium models are derived from models of how portfolios should be constructed, the models themselves have major implications for the characteristics of optimum portfolios.

The subject of equilibrium models is so important that we have devoted four chapters to it. In this work we develop the simplest form of an equilibrium model, called the standard capital asset pricing model, or the one-factor capital asset pricing model. This was the first general equilibrium model developed, and it is based on the most stringent set of assumptions. The second step on general equilibrium models deals with models that have been developed under more realistic sets of assumptions. The third step in this sequence deals with tests of general equilibrium models. The final step deals with a new theory of asset pricing: arbitrage pricing theory.

It is worthwhile pointing out, at this time, that the final test of a model is not how reasonable the assumptions behind it appear but how well the model describes reality. Despite the stringent assumptions and the simplicity of the model it does an amazingly good job of describing prices in the capital markets.

Now, we are investigating *the Assumptions Underlying the Standard Capital Asset Pricing Model (CAPM)*.⁴

³ FRANK J. FABOZZI, CFA (2008): Investment management / Frank J. Fabozzi. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 2008. 837 pages.

⁴ CASIDY, R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector / R. Casidy // Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing. 2014. № 26 (2). P. 142-161.

The real world is sufficiently complex that to understand it and construct models of how it works, one must assume away those complexities that are thought to have only a small (or no) effect on its behaviour. As the physicist builds models of the movement of matter in a frictionless environment, the economist builds models where there are no institutional frictions to the movement of stock prices.

The first assumption we make is that there are no transaction costs. There is no cost (or friction) of buying or selling any asset. If transaction costs were present, the return from any asset would be a function of whether or not the investor owned it before the decision period. Thus, to include transaction costs in the model adds a great deal of complexity. Whether it is worthwhile introducing this complexity depends on the importance of transaction costs to investors' decisions. Given the size of transaction costs, they are probably of minor importance.

The second assumption behind the CAPM is that assets are infinitely divisible. This means that investors could take any position in an investment, regardless of the size of their wealth. For example, they can buy one dollar's worth of IBM stock.

The third assumption is the absence of personal income tax. This means, for example, that the individual is indifferent to the form (dividends or capital gains) in which the return on the investment is received.

The fourth assumption is that an individual cannot affect the price of a stock by his buying or selling action. This is analogous to the assumption of perfect competition. While no single investor can affect prices by an individual action, investors in total determine prices by their actions.

The fifth assumption is that investors are expected to make decisions solely in terms of expected values and standard deviations of the returns on their portfolios. In other words, they make their portfolio decision utilizing the framework discussed in other chapters.

The sixth assumption is that unlimited short sales are allowed. The individual investor can sell short any amount of any shares.

The seventh assumption is unlimited lending and borrowing at the riskless rate. The investor can lend or borrow any amount of funds desired at a rate of interest equal to the rate for riskless securities.

The eighth and ninth assumptions deal with the homogeneity of expectations. First, investors are assumed to be concerned with the mean and variance of returns (or prices over a single period), and all investors are assumed to define the relevant period in exactly the same manner. Second, all investors are assumed to have identical expectations with respect to the necessary inputs to the portfolio decision. As we have said many times, these inputs are expected returns, the variance of returns, and the correlation matrix representing the correlation structure between all pairs of stocks.

The tenth assumption is that all assets are marketable. All assets, including human capital, can be sold and bought on the market. It is allowed to see the reason for the earlier warning that manager might find many of the assumptions behind the CAPM untenable. It is clear that these assumptions do not hold in the real world just as it is clear that the physicist's frictionless environment does not really exist. The relevant questions are: How much is reality distorted by making these assumptions? What conclusions about capital markets do they lead to? Do these conclusions seem to describe the actual performance of the capital market?

The next, we are investigating *the Capital Asset Pricing Model*. The standard form of the general equilibrium relationship for asset returns was developed independently by Sharpe, Lintner, and Mossin. Hence, it is often referred to as the Sharpe-Lintner-Mossin form of the capital asset pricing model. This model has been derived in several forms

involving different degrees of rigor and mathematical complexity. There is a trade-off between these derivations. The more complex forms are more rigorous and provide a framework within which alternative sets of assumptions can be examined. However, because of their complexity, they do not convey the economic intuition behind the capital asset pricing model as readily as some of the simpler forms. Because of this, we approach the derivation of the model at two distinct levels. The first derivation consists of a simple intuitively appealing derivation of the CAPM. This is followed by a more rigorous derivation.

The next we will describe *Deriving the CAPM – a Simple Approach*.⁵

When we introduced riskless lending and borrowing, we showed that the portfolio of risky assets that any investor would hold could be identified without regard to the investor's risk preferences. This portfolio lies at the tangency point between the original efficient frontier of risky assets and a ray passing through the riskless return (on the vertical axis).

We digress for a moment and point out one seeming fallacy in the potential use of the CAPM. Invariably, when a group of investors is first exposed to the CAPM, one or more investors will find a high Beta stock that last year produced a smaller return than low Beta stocks. The CAPM is an equilibrium relationship. High Beta stocks are expected to give a higher return than low Beta stocks because they are riskier. This does not mean that they will give a higher return over all intervals of time. In fact, if they always gave a higher return, they would be less risky, not riskier, than low Beta stocks. Rather, because they are riskier, they will sometimes produce lower returns. However, over long periods of time, they should on the average produce higher returns⁶.

We have written the CAPM model in the form:

$$\bar{R}_1 = R_F + B_i(\bar{R}_M - R_F) \quad (1)$$

This is the form in which it is most often written and the form most amenable to empirical testing. However, there are alternative forms that give added insight into its meaning. Recall that:

$$B_i = \frac{\sigma_{IM}}{\sigma_M^2} \quad (2)$$

We could then write the security market line as:

$$\bar{R}_i = R_F + \left(\frac{\bar{R}_M - R_F}{\sigma_M} \right) \frac{\sigma_{IM}}{\sigma_M} \quad (3)$$

where:

\bar{R}_1 – is the expected on the portfolio;

R_F – is the fraction of the portfolio held in asset F;

R_M – is the fraction of the portfolio held in asset M;

σ_M – is the standard deviation of the return on the portfolio;

σ_M^2 – is the covariance between the returns on security M.

This, in fact, is the equation of a straight line located in expected return σ_{IM}/σ_M space.

⁵ KARPENKO, L.N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N. Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8

⁶ ILYSHEVA, N., KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 pages.

Currently, investment controlling is a part of the strategic planning program. Let's consider questions of *conceptual bases for the development of strategic planning programs in international business: bonus-compensation*⁷.

International business can be defined as the business interaction of firms of different forms of ownership or their units located in different countries, the main purpose of which is to profit from the benefits and advantages of business international operations. International business is an entrepreneurial activity connected with the use of capital in various forms and the advantages of increased business activity; it is carried out for the purpose of profit making and is extended to the international economic sphere⁸.

The international strategy of the company is a generalized description of the coordinated actions regarding the definition of the main direction of the activity of the international organization, its place in the International business and ways to realize the whole complex of its international goals.

The main purpose of the international management strategy is:

1. Definition and content of the main direction of the company's development in the context of diversification of international operations.

2. The necessity to coordinate and integrate a variety of operations on a corporate scale.

3. Strengthening of positions in competitive struggle⁹.

The result of the planning process is the Program of Plans. The plan includes the main performance indicators that must be achieved before the end of the planned period. For strategic planning, the clarity of the interpretations of the concepts "social program" and "social problem" is essential. The social program is the content and plan of activities, outlining the main goals and objectives of solving social (or) problems (problems), the nature of the activities, clarifying the terms of execution and determining the participants in the processes and their role functions. The social problem is objectively arising in the course of functioning and development of a society a contradiction; the set of issues that need to be addressed for means of social management. Programs usually determine the development of an important aspect of the organization. These may include programs for improving technology, quality control programs, inventory accounting programs, and others¹⁰.

Types of Executive Bonus Compensation you can see on the Table 2.

Let's consider *Executive Bonus Compensation Plans*.¹¹ First of all, it seems advisable to analyze *Major Plan Types*. The goal of an executive bonus compensation plan is to motivate executives to achieve maximization of shareholder wealth – the underlying goal of most firms.

⁷ KARPENKO, L.M. (2016): Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity / L.M. Karpenko, S.V.Filyppova // Actual problems of the economy. 2016. № 6 (180). P. 392-404. ISSN 1993-6788. SciVerse Scopus

⁸ DOBROWOLSKIY, E., KARABANOV, B., BOROVKOV, P. (2011): Budgeting: step by step. 2nd ed., Optionalp. St.: Peter, 2011. 480 p pages

⁹ Individual Competence Baseline for Project, Programme & Portfolio International Project (2015): 4th edition. – Management [Text] Management Association, 2015. 415 pages

¹⁰ HILORME, T. (2018): Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects / T Hilorme, L. Karpenko, O. Fedoruk, I. Shevchenko, S. Drobyazko // Academy of Strategic Management Journal [Scopus; Print ISSN: 1544-1458; Online ISSN: 1939-6104, Research Article: 2018; Vol: 17; Issue: 2]. London, United Kingdom.

¹¹ HILORME, T. (2018): Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects / T Hilorme, L.Karpenko, O. Fedoruk, I. Shevchenko, S. Drobyazko // Academy of Strategic Management Journal [Scopus; Print ISSN: 1544-1458; Online ISSN: 1939-6104, Research Article: 2018; Vol: 17; Issue: 2]. London, United Kingdom.

Table 2: Types of Executive Bonus Compensation

Bonus Type	Description	Rationale	Shortcomings
1. Stock option grants	Right to purchase stock in the future at a price set now. Compensation is determined by “spread” between option price and exercise price.	Provides incentive for executive to create wealth for shareholders as measured by increase in firm’s share price.	Movement in share price does not explain all dimensions of managerial performance.
2. Restricted stocks	Shares given to executive who is prohibited from selling them for a specific time period.	Promotes longer executive tenure than other forms of compensation.	No downside risk to executive, who always profits unlike other shareholders
3. Golden handcuffs	Bonus income deferred in a series of annual instalments. Deferred amounts not yet paid are forfeited with executive resignation.	Offers an incentive for executive to remain with the firm.	May promote risk-averse decision making due to downside risk borne by executive.
4. Golden parachute	Executives have right to collect the bonus if they lose position due to takeover, firing, retirement, or resignation.	Offers an incentive for executive to remain with the firm.	Compensation is achieved whether or not wealth is created for shareholders. Rewards either success or failure.
5. Cash based on international business performance using financial measures	Bonus compensation based on accounting performance measures such as return on equity.	Offsets the limitations of focusing on market-based measures of performance.	Weak correlation between earnings measures and shareholder wealth creation. Annual earnings do not capture future impact of current decisions ¹² .

Source: systematized by the author [on the base 7;12;13;14;15] .

Since shareholders are both owners and investors of the firm, they desire a reasonable return on their investment¹³. Because they are absentee landlords, shareholders want the decision-making logic of their firm’s executives to be concurrent with their own primary motivation. However, agency theory instructs us that the goal of shareholder wealth maximization is not the only goal that executives may pursue. Alternatively, executives may choose actions that increase their personal compensation, power, and control. Therefore, an executive compensation plan that contains a bonus component can be used to orient management’s decision making toward the owners’ goals. The success of bonus compensation as an incentive hinges on a proper match between an executive bonus plan and the firm’s strategic objectives. As James E. Nelson has written: „Companies can succeed by clarifying their business vision or strategy and aligning company pay programs with its strategic direction.¹⁴

¹² STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In Honova, I., L. Melecky and M. Stanickova (ed). *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.

¹³ LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In Honova, I., L. Melecky and M. Stanickova (ed). *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.

¹⁴ PEARCE JOHN A. (2013). *Strategic management: formulation, implementation and control*. – 8th ed: Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8

Conclusions

Integration of knowledge from strategic, innovative and investment management, as well as the obligatory availability of the ability to put you in different positions according to the “consultant-theoretician-expert-client” scheme, is the most important new competence of the managerial staff that will carry out the strategy. It is actualized as the ability: a) the theorist – to develop the theory, to participate in the theoretical search, which is responsible for: scientific substantiation of innovation-investment development and its components, methods, tools, etc., and the introduction of theoretical innovations in the strategic development of experts and consultants through seminars and resolving problem crises; b) the consultant – to combine the positions of the theorist, expert, analyst, organizer and develop a certain strategy of strategy. He discusses theoretical approaches, promotes new knowledge, new approaches, new strategic steps – both publicly and publicly – for their use as effective solutions. Consultants using the products of analysts and experts directly communicate with the client, deal with his old knowledge, and promote new knowledge in direct communication and in the form of applied strategic steps for the client’s activities. The consultant activity has a public and non-public client component; c) expert – to obtain new knowledge from the real object on the results of the analysis of the experience of other enterprises and provide recommendations. In the strategic area of innovation and investment development, experts study the reality, the goals of competitors, the consistency of different goals; offer their variants of strategy of activating innovation-investment development in general or its components, own tools and methods; d) analytic – to search and justify the connection of the trends and processes of the object, to build models, to develop scenarios and to make forecasts; e) organizational or project manager – to organize client-service activity of analysts, experts and consultants within the framework of separate innovation-investment projects and in general. Main task consists of the organization of round tables, internal seminars, PR-actions, etc.; e) service personnel – to establish means of communication, to check the state of administration techniques. Integration of these positions takes place at the level of professional tasks and corresponding competencies.

Investment Controlling is a system of methods and tools with main vector for supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting¹⁵. Accordingly, the main objective of investment control is to ensure the development of management decisions in the area of investment activity of the enterprise in order to achieve the best strategic goals. In the framework of this goal, tasks that can be grouped according to the phases of the investment process must be solved.

Thus, creating an investment control system in international business, we should first of all look for structure of any company. The studies conducted suggest that the economic transformations taking place in the Ukrainian economy create conditions for the development of enterprises on an international scale on the basis of investment control.

The process of planning is a very important component management, since it is the planning that is the fundamental basis for the future development of both the enterprise as a whole, and the sphere of foreign economic activity in particular. The first concern in the implementation of business strategy is to translate that strategy into action throughout the organization. Short-term objectives are derived from long-term objectives, which are then translated into current actions and targets. They differ from long-term objectives in time frame, specificity, and measurement. To be effective in strategy implementation, they must be integrated and coordinated. They also must be consistent, measurable, and prioritized. Functional tactics are derived from the business strategy. They identify the specific, immediate actions that must be taken in key functional areas to implement the business strategy. Implementation of the strategic planning process requires the availability of qualified and

¹⁵ MAMUT, M.V. (2018): Impact-investment as a new pattern: [online]. [cit.2018-02-28]. Available at: http://www.nb-forum.ru/social/social_investing/impact-investirovanie-patern.html

competent specialists who will be engaged in its implementation, that is, it is necessary: to create an appropriate management structure; to develop rules for its functioning; to select and motivate staff; organize information support.

Acknowledgements

The scientific and methodical tools of the scientific article have been implemented: by the Executive Committee of the Odessa City Council in the form of “Scientific and methodological recommendations to local authorities regarding the evaluation of the effectiveness of investment projects under the conditions of compliance control (certificate No. 12.2-16 outgoing number / 890 dated December 6, 2016, Act No. 21 / 01-12 / D dated September 1, 2016); Department of Economic Development of Odessa City Council (certificate No. 2565 / 01-41 dated December 5, 2016) during the development of the Strategy of Economic and Social Development of Odessa City until 2022, Program of Socio-Economic and Cultural Development of Odessa City in 2017, Investment Strategy “Odessa 5T”.

References:

1. EDVIN J. ELTON, MARTIN J. GRUBER (2014): *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7-th Edition. USA: New York University, 2014. 728 pages.
2. MIZYUK, B.M. (2013): *Competitive strategies of trading companies: [monograph]* / B.M. Mizyuk, I.I. Tuchkovsky // Lviv: View of the Lviv Commercial Academy, 2013. 192 pages.
3. FRANK J. FABOZZI, CFA (2008): *Investment management* / Frank J. Fabozzi. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 2008. 837 pages.
4. CASIDY, R. (2014): *Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector* / R. Casidy // *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing*. 2014. № 26 (2). P. 142-161.
5. KARPENKO, L.N. (2015): *Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises* / L.N. Karpenko // *Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles*. Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8
6. ILYSHEVA N., KRYLOVA, S. (2014): *Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity*. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 pages.
7. KARPENKO, L.M. (2016): *Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity* / L.M. Karpenko, S.V. Filyppova // *Actual problems of the economy*. 2016. № 6 (180). P. 392-404. ISSN 1993-6788. SciVerse Scopus
8. DOBROWOLSKIY, E., KARABANOV, B., BOROVKOV, P. (2011): *Budgeting: step by step*. 2nd ed., Optionalp. St.: Peter, 2011. 480 p pages.
9. *Individual Competence Baseline for Project, Programme & Portfolio International Project* (2015): 4th edition. Management [Text] Management Association, 2015. 415 pages.
10. HILORME, T. (2018): *Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects* / T Hilorme, L. Karpenko, O. Fedoruk, I. Shevchenko, S. Drobyazko // *Academy of Strategic Management Journal* [Scopus; Print ISSN: 1544-1458; Online ISSN: 1939-6104, Research Article: 2018; Vol: 17, Issue: 2]. London, United Kingdom. Available at: <https://www.abacademies.org/journals/academy-of-strategic-management-journal-current-issue.html>
11. LIPKOVA, L. (2012): *Innovation Policy of the European Union*. In Honova, I., L. Melecky and M. Stanickova (ed). *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.

12. KOVAROVA, E. (2016): Value and Commodity Structure of the West Africa`s Exports to the European Union. In Kovarova, E., L. Melecky and M. Stanickova (ed). *Proceeding of the 3st International Conference on European Intergration 2016*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2016, pp. 480-488. ISBN 978-80-248-3911-0.
13. PEARCE JOHN, A. (2013). *Strategic management: formulation, implementation and control*. 8th ed: Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8
14. STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In Honova, I., L. Melecky and M. Stanickova (ed). *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.
15. MAMUT, M.V. (2018): Impact-investment as a new pattern: [online]. [cit.2018-02-28]. Available at: http://www.nb-forum.ru/social/social_investing/impact-investirovanie-patern.html.

Contact:

prof. Lidiia Karpenko, DrSc.

Certificated International Business Coach

Department of the Management of Foreign Economic and Innovative Activity

Institute of Business, Economy and Information Technologies

Odessa National Polytechnic University

1, Shevchenko Avenue

Odessa, 65044

Ukraine

e-mail: Lidako@list.ru; Lidiiko888@gmail.com

THE PHILOSOPHY BEHIND STATE HEALTHCARE POLICIES

Aiste Kirkutyte

University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovakia, e-mail: aiste.kirkutyte@gmail.com.

Healthcare systems have a strong connection to Western values, which originate from Western cultures and religions. The values can be summarized in three ethical principles – fairness, equality, and optimality – however, the strongest value identified as the basis for a state’s healthcare system is *solidarity*. These ethical principles are directly linked to healthcare quality and contribute to the idea that everyone has a right to health. Different stakeholders involved in healthcare are exposed to varying ethical issues because of their involvement with people who are ill or needy. This study was conducted by applying the research tool of literature review to collect and evaluate information available on the subject of governmental healthcare policies.

Key words: healthcare, ethics, solidarity, insurance

JEL: I13, I18, H75

Introduction

This article is an analysis of the social, ethical, and economic aspects of healthcare insurance policies. It is based on a review of literature related to the philosophy and ethics of medicine, reimbursement of pharmaceutical costs, and social healthcare insurance.

The goal of this article is to identify the key elements which ground the concept of state healthcare policy. The article focuses not only on governmental structures but also on the individuals and industry involved in healthcare. Healthcare represents a social contract, not only between the individual and the state but also with society, and thus its legal aspects and humanitarian values cannot be divided.

This study is a literature review focusing on articles that cover the social aspects of social insurance and state healthcare policies. The publications were retrieved from the Springer Link and Google Scholar databases.

Most of the literature sources used describe and evaluate social healthcare systems based on their financial models, effectiveness, and quality, and we lose sight of the origin of the healthcare system. However, this subject is more important than ever because of current developments in state-financed healthcare insurance around the world. One example is the United States of America’s recent politicization of and disagreements surrounding the *Patient Protection and Affordable Care Act* (also known as *Obamacare*). Another example could be the World Health Organization’s promotion of the establishment of state-financed social health insurance in low-income countries.

1 Healthcare stakeholders and their roles

Social health insurance and healthcare policies have their roots in the practice of medicine. The practice of medicine is not only concerned with the application of different methods to achieve the goal of healing the patient or at least alleviating the symptoms of the condition, but also the employment of scientific knowledge.

Medical care in general is intertwined with bioethics and moral principles, and healthcare organizations and their employees are constantly exposed to ethical issues. Each

healthcare stakeholder plays an important role in the healthcare system by fulfilling their specific function. The hospitals and their personnel are responsible for providing the best available treatment for the patient. The regulatory authorities are responsible for assuring that safe and efficacious medicines are supplied to those who need them. The pharmaceutical companies are responsible for manufacturing these safe and efficacious medicines.

The roles are different but all of them depend on each other and all other parties involved (medical doctors and other hospital personnel, regulators, and industry) experience the same struggle – they must balance their responsibility to provide an adequate return for shareholders with the obligation to aid their patients and meet their healthcare needs.¹

The stakeholder exposed to the most pressure is the hospital, because hospitals are in a position to make moral judgements with respect to social expectations, the morality of its means and management of patients, employees, and contractual partners.²

The hospital can be seen as a contact point between different healthcare stakeholders and the patients. The hospital provides treatments by medical personnel, as well as medication or prescriptions for medication. This means that the hospital, and its ethical considerations and actions, are constantly exposed to direct contact with the patient. However, other stakeholders are also expected to act in the interest of the patient and in accordance with moral standards.

2 Ethical considerations in healthcare

Each stakeholder acts in alignment with their personal code of conduct, but the origins of these ethical principles can be found in religion or culture. Eddy³ has identified three ethical principles which can be applied in the healthcare sector: fairness, equality, and optimality.

The concept of fairness can be identified as the inclusion of each person who is contributing to a pool dedicated to covering the cost of the treatment and the provision of equal consideration in terms of the treatment.⁴ This simply means that everyone who is supporting the healthcare system should receive the same quality of medical care.

The concept of equality can be identified as the providing the same treatment for two essentially identical patients with the same health problem.⁵ This principle does not justify first-rate medical care for one patient and the second-rate care for other patient, as both patients have the right to equivalent treatment.

The concept of optimality can be identified as the application of treatment which is expected to lead to the best possible health outcome.⁶ Restrictions may be presented in regard to resources or technical capabilities, however, according to this principle the best medical care should be provided under the given circumstances in alignment with the principle of fairness.

These three principles apply in conjunction to each other and are strongly linked. However, it is important to note that in case these principles are violated by someone who has no control over their choice, that person should not be held ethically responsible.⁷

The fundamentals of these ethical concerns are based on Western values. Social healthcare insurance and healthcare altogether is deeply rooted into many Western societies, as the concept originated in Germany.⁸ Therefore, the values contained within the concept of healthcare and consequently in healthcare policies also originate from Western culture.

¹ ODDO, A.R. (2001): Healthcare Ethics: A Patient-Centered Decision Model.

² RORTY, M.V. (2000): Ethics and economics in healthcare: the role of organization ethics.

³ EDDY, D.M. (1997): Balancing Cost and Quality in Fee-For-Service Versus Managed Care.

⁴ ODDO, A.R. (2001): Healthcare Ethics: A Patient-Centered Decision Model.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ EDDY, D.M. (1997): Balancing Cost and Quality in Fee-For-Service Versus Managed Care.

⁸ SALTMAN, R.B. – DUBOIS, H.F. (2004): The historical and social base of social health insurance systems, p. 21.

The most important value is solidarity; this is also defined as one of the fundamental rights in European Union. This solidarity binds individual members to the greater society based on a foundation of kinship and shared virtues. Solidarity in a broad sense is derived from cultural, philosophical or political sources,⁹ and is also key in the context of healthcare.

Social insurance is closely related to the principle of social solidarity and social justice, which is expressed in the idea that all individuals should be treated equally.¹⁰ It can be said with certainty that solidarity is the driving force behind the existence and development of healthcare principles and policies.

3 Quality and resources in healthcare

Among the most important of all ethical principles is the quality of medical care. It is generally considered to be an ethical issue because moral standards correlates with quality standards.

It is clear that under-use, over-use or misuse of resources leads to low-quality care, whereas appropriate treatment at the right time in the right way by the right person in a dedicated setting leads to high-quality care.¹¹ A balance must be reached to provide the best quality care to assure the individual's health and well-being.

Besides the balance in medical care, resources must be also used in an efficient and effective manner to provide the best possible healthcare in accordance with those ethical principles.¹² And this again, can lead to an ethical dilemma. The doctor following the ethical principles of healthcare has to provide the best care available, but without financial incentives the doctor might only be able to provide less care than is appropriate.¹³ These financial incentives contribute to a conflict of interest because the financial incentives must adhere to the dedicated budget.

The equilibrium between quality of medical care and the obligation to provide a reasonable return is hard to achieve and this can be facilitated only by the fair pricing of medicines and medical services.

4. The right to health

From an ethical perspective, every individual has the right to health; however, as was mentioned above, the healthcare system is dependent on finances. A balanced healthcare system is supported by fair prices, which means that medicines should be affordable for patients but at the same time should provide sufficient market incentives for the industry to invest in innovation, quality and production of medicines.¹⁴

Fairness in respect to the patient was discussed previously, but fairness in health care system can also mean that positive incentives are available for all stakeholders: not only payers but also stakeholders involved in research, development, and manufacture.¹⁵

The principle of fairness must be considered in a broad sense, because focusing only on patients represents an ethical injustice to the other stakeholders. Furthermore, such an imbalance in the system would eventually lead to a rebound away from patient-oriented ethical principles. The stakeholders in a healthcare system are dependent on each other, so fairness toward each must be ensured.

⁹ *Ibid*, p. 28.

¹⁰ *Ibid*, p. 27.

¹¹ RORTY, M.V. (2000): Ethics and economics in healthcare: the role of organization ethics.

¹² ODDO, A.R. (2001): Healthcare Ethics: A Patient-Centered Decision Model.

¹³ *Ibid*.

¹⁴ WHO (2017): Fair pricing of medicines http://www.who.int/medicines/access/fair_pricing/en/ (cited 09.10.2017)

¹⁵ *Ibid*.

In general, the price of a healthcare product is a reflection of the market and its changes over time and can be compared on different levels: ex-factory, wholesale or consumer.¹⁶ As a rule, new innovative medicines have high prices and are protected by patents; after the expiry of the patent the price decreases rapidly-sometimes by as much as 90%.¹⁷ However, for several reasons, not all countries are able to benefit from lower-priced generics and this underlines the need for fair pricing.

Due to a lack of fairness towards the pharmaceutical industry, not all companies are interested in entering the market in such countries. There is no universal approach that fits all healthcare systems, however, strategies for price regulation, including monitoring, are essential to fulfil the fair pricing mandate, ensure equity in access to new products, and secure pharmaceutical industry response to public needs.¹⁸

Fair pricing is easier to achieve in the presence of social healthcare insurance. Social health insurance can be seen as a method of healthcare financing which provides a visible flow of funds into the health sector and can operate in accordance with government health policy.¹⁹ Health financing is an important function of a healthcare system and contributes to the system meeting its goals.²⁰ Bluntly put, health is the primary goal of a healthcare system, and meeting this goal includes evaluating the status and distribution of health in the population, as well as taking measures to protect the population from avoidable diseases and provide efficient health services.²¹ This also includes social protection, universal coverage and equity in financing.²² Social healthcare financing provides for ongoing state monitoring and control of public health, which contributes in turn to the well-being and economic status of the country.

Expenditures on medicines in OECD countries reaches up to 18%, with low- and middle-income countries spending 20-60%.²³ In developing countries, medicines are usually paid for out of pocket and represent the largest category of family expenditures after food; this can lead to pressure to forego the treatment or go into debt.²⁴ The absence of social insurance can lead to poverty and negatively impact on economic growth.

Policies providing for the reimbursement of medication costs are often included in social healthcare insurance. This reimbursement is considered to be an important part of healthcare in all countries, but especially in developed countries.²⁵ This is related to the aforementioned financial burden that medication costs can impose on a family, and their potential impact on the overall familial financial situation.

The decision whether to reimburse for medication costs is thus directly linked to the ethical aspects of healthcare. Reimbursement is a complex process that deals with a multitude of ethical, social, economic, and scientific questions as, through this policy, national authorities decide to fully or partially cover patients' medication expenses, determine which types of medication are covered (i.e. should contraceptives be reimbursed or not), and where to offer a support to the local pharmaceutical industry.²⁶

¹⁶ WHO (2017): Medicines Pricing and Financing. <http://www.who.int/medicines/areas/access/en/> (cited 09.10.2017)

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ BÄRNIGHAUSEN, T. – SAUERBORN, R. (2002): One hundred and eighteen years of the German health insurance system: are there any lessons for middle- and low-income countries?

²⁰ NORMAND, C. – WEBER, A. (2009): Social Health Insurance, p. 14.

²¹ *Ibid.*, pp. 14, 31.

²² *Ibid.*, p. 31.

²³ CAMERON, A. – HILL, S. – WHYTE, P. – RAMSEY, S. – HEDMAN, L. (2015): WHO guideline on country pharmaceutical pricing policies, p. 1.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ BUCSICS, A. (2010): Current issues in drug reimbursement, p. 33.

²⁶ *Ibid.*

Conclusion

Healthcare is a sensitive topic due to presence of ethical considerations and societal interactions. A hospital brings together all stakeholders involved in the healthcare process, each of whom attempts to “succeed,” although the definition of success depends on the perspective and position of the individual involved. This exposes stakeholders to moral questions and conflicts of interest.

The creation of a balanced healthcare system calls for thorough consideration of the ethical principles of fairness, equality, and optimality. These principles are derived from a fundamental Western value – solidarity. Solidarity is demonstrated convincingly by many healthcare policies.

However, it is not only ethics that shape the healthcare system; the other factor involved is a sustainable healthcare financing policy. The right balance between moral virtues and the quality of healthcare based on the resources available must to be found to ensure that each individual in need of medical treatment can afford it. This basic principle of right to health includes the timely, suitable and affordable access to necessary medication.

References:

1. BÄRNIGHAUSEN, T. – SAUERBORN, R. (2002): One hundred and eighteen years of the German health insurance system: are there any lessons for middle- and low-income countries? In: *Social Science & Medicine*, 2002, Vol. 54, No. 10, pp. 1559-1587.
2. BUCSICS, A. (2010): Current issues in drug reimbursement. In: *Clinical Pharmacology: Current Topics and Case Studies*. Vienna: Springer Verlag, 2010, pp. 33-50. ISBN 978-3-7091-0143-8.
3. CAMERON, A. – HILL, S. – WHYTE, P. – RAMSEY, S. – HEDMAN, L. (2015): WHO guideline on country pharmaceutical pricing policies. Geneva: World Health Organization, 2015. ISBN 978-92-4-154903-5.
4. EDDY, D.M. (1997): Balancing Cost and Quality in Fee-For-Service Versus Managed Care. In: *Health Affairs*, 1997, Vol. 16, No. 3, pp. 162-173.
5. NORMAND, A. – WEBER, A. (2009): Social Health Insurance. Bad Homburg: Verlag für Akademische Schriften, 2009. ISBN 978-3-88864-491-7.
6. ODDO, A.R. (2001): Healthcare Ethics: A Patient-Centered Decision Model. In: *Journal of Business Ethics*, 2001, Vol. 29, No. 1-2, pp. 125-134.
7. REISS, J. (2016): Philosophy of Medicine [online]. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2016. Available online: <https://plato.stanford.edu/entries/medicine/>
8. RORTY, M.V. (2000): Ethics and economics in healthcare: the role of organization ethics. In: *HealthCare Ethics Committee Forum: An Interprofessional Journal on Healthcare Institutions' Ethical and Legal Issues*, 2000, Vol. 12, No. 1, pp. 57-68.
9. SALTMAN, R.B. – DUBOIS, H.F. (2004): The historical and social base of social health insurance systems. In: *Social health insurance systems in western Europe*. Glasgow: World Health Organization, 2004. ISBN 0-335-21363-4.
10. WHO (2017): Fair pricing of medicines [online]. In: *World Health Organization*, 2017. [Cited 9. 10. 2017.] Available online: http://www.who.int/medicines/access/fair_pricing/en/
11. WHO (2017): Medicines Pricing and Financing [online]. In: *World Health Organization*, 2017. [Cited 9. 10. 2017.] Available online: <http://www.who.int/medicines/areas/access/en/>

Contact:

Aiste Kirkutyte

University of Economics in Bratislava

Faculty of International Relations

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovakia

e-mail: aiste.kirkutyte@gmail.com

EUROPEAN AVIATION ENVIRONMENTAL STRATEGY*

Michal Klenka

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, email: michal.klenka@euba.sk

This Article is giving an overview about the European Aviation Environmental Strategy of the European Union. We examine the first European Aviation Environmental Report (2016), the result of close collaboration between the European Commission, the European Aviation Safety Agency (EASA), the European Environment Agency (EEA) and EUROCONTROL. The main objective is to provide a regular overview of the environmental performances of the aviation sector in order to plan suitable policy making measures. We analyse key performance indicators on noise, greenhouse gas emissions and air pollution of the aviation in Europe.

Key words: aviation, aircraft noise, air pollution, climate change, European Union

JEL Classification: K23, K32

Introduction

It is recognised that Europe's aviation sector brings significant economic and social benefits. Aviation supports 5.1 million jobs, directly and indirectly, and contributes €365 billion, or 2.4 %, to European GDP.¹ However, its activities also contribute to climate change, noise and local air quality impacts, and consequently affect the health and quality of life of European citizens. The historic rate of improvement in various areas (e.g. technology and design – today's aircraft are much quieter and produce much less emissions than their equivalents thirty years ago) has not kept pace with past growth in the demand for air travel leading to increased overall pressures (e.g. emissions, noise) on the environment. This trend is forecast to continue, thereby increasing the environmental challenge for the sector, and future growth in the European aviation sector will be inextricably linked to its environmental sustainability. The environmental and health impacts of the aviation sector clearly impose a cost on society as a whole. However, as with other transport modes, these external costs are typically not fully reflected within the sector itself.²³

The European Commission's main ambition is to strengthen the European Union (EU) air transport value network in order to enhance its competitiveness and make the sector more sustainable, which is why the Commission adopted 'An Aviation Strategy for Europe'⁴ in December 2015. Aviation needs concerted, co-ordinated and consistent policy support, which can be delivered by the EU, with a shift in mindset. Europe must take a collective stance to tackle common challenges. In this respect, the task of finding many of the solutions lies as much with the industry as it does with the regulators who have the responsibility to provide an appropriate regulatory framework. Europe is a leading player in international aviation and a global model for sustainable aviation, with a high level of service and ambitious EU standards. However, the aviation sector's contribution to climate change, air pollution and noise levels is under increasing scrutiny. Violeta Bulc, European Commissioner for Transport, is confident

* This article is published in the frame of the project EDGE – Environmental Diplomacy and Geopolitics. This project has received funding from the European Union's Horizon H2020 research and innovation programme under grant agreement No. 692413.

¹ European Commission (2014). *The European Union Explained. Transport*. p. 11.

² European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 6.

³ *Ibid.* p. 9.

⁴ Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/aviation-strategy_en

that European aviation is taking on the challenge to contribute as much as possible to these efforts and she is convinced that innovation, both in technologies and business models will offer solutions to make aviation more sustainable. Good coordination and collaboration between the different aviation stakeholders, including policy makers and regulators, manufacturers, airlines and airport operators, air navigation service providers, nongovernmental organisations and the public, are crucial.⁵

The Main Environmental Effects of Aviation

The main environmental effects of aviation are those of aircraft noise and aircraft emissions. The former largely affects areas at and around airports, the latter can have both local effects on air quality and global effects on climate.⁶ The environmental impacts of European aviation have increased following the growth in air traffic. Between 1990 and 2005 air traffic and emissions of CO₂ have both increased by about 80%. However due to technological improvements, fleet renewal, increased Air Traffic Management (ATM) efficiency and the 2008 economic downturn, both emissions and noise exposure in 2014 are around 2005 levels. Future improvements are not expected to be sufficient to prevent an overall growth in emissions during the next 20 years but may stabilise noise exposure by 2035.⁷

Aircraft noise

Noise is generated by transport and industrial activities on land and in the air. It is a pervasive pollutant that directly affects the health of exposed humans and wildlife in terms of physical, mental and social well-being. Populations exposed to high noise levels can exhibit stress reactions, sleep-stage changes, and clinical symptoms like hypertension and cardiovascular diseases. All of these impacts can contribute to premature mortality.⁸ About 2.5 million people were exposed to noise at 45 major European airports in 2014, and this is forecast to increase by 15% between 2014 and 2035.⁹ Although individual aircraft have become some 75 % less noisy over the last 30 years, the growing amount of air traffic¹⁰ means that many EU citizens are still exposed to high noise levels. In order to ensure the sustainability of aviation, measures targeting the noise impact will remain necessary at a number of important airports.¹¹

The Environmental Noise Directive (END)¹² and Balanced Approach Regulation¹³ are the overarching EU legislative instruments under which environmental noise is monitored and

⁵ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 2.

⁶ European Commission (2018). *Air. Environment*.

⁷ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 13.

⁸ *Ibid.* p. 10.

⁹ *Ibid.* p. 6.

¹⁰ The number of flights in Europe during 2014 was about 80% higher than in 1990. The passenger increase is also due to increasing load factors (the fraction of seats that are occupied) from 70.2% to 76.7% and to lighter and slimmer seats so that more seats can be accommodated on the same aircraft. The mean distance per flight has increased from 1,480 km to 1,650 km between 2005 and 2014. These combine to reduce fuel burn per passenger kilometre flown by 19%. By 2035, the total number of flights could reach 12.8 million under the base (most likely) traffic forecast, against 8.85 million in 2014. *In: European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). European Aviation Environmental Report 2016*. p. 14.

¹¹ European Commission (2018). *Air. Air Noise*.

¹² Directive 2002/49/EC of the European Parliament and of the Council of 25 June 2002 relating to the assessment and management of environmental noise. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0049&qid=1527440983693&from=EN>

¹³ Regulation (EU) N° 598/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on the establishment of rules and procedures with regard to the introduction of noise-related operating restrictions at

actions are taken. Member States are applying common criteria for noise mapping as well as developing and implementing action plans to reduce exposure in large cities and places close to major transport infrastructure.¹⁴

The END is the main EU instrument to identify noise pollution levels and to trigger the necessary action both at Member State and at EU level.¹⁵ The Directive requires noise action plans to be drawn up by Member States addressing the main sources of noise, including aviation, with the aim of reducing the impact of noise upon affected populations. The first action plans were developed in 2008 and thereafter again in 2013 and are aimed at reducing noise exposure where it is excessive and where it is above national noise limits. Depending on available financial resources, Member States have identified a range of specific measures in their action plans to address noise from aviation-related sources. In the case of the 79 major airports in the EU (airports with more than 50,000 movements in 2006), 28 of them have adopted an action plan. These adopted plans include operational measures (e.g. optimised flight procedures, airport night-time restrictions) and measures focused on the receiver (e.g. noise insulation of houses).¹⁶

However, noise-related measures constrain not only airport capacity at a particular airport but also the aviation system as a whole through knock-on effects. Therefore, decisions on noise measures and the desired level of noise protection must be balanced against the overall capacity implications. That was why the European Community adopted Balanced Approach Regulation on the procedures concerning the introduction of noise-related operating restrictions. As restrictions also impact air carriers from non-EU countries, the Regulation is compliant with international principles on noise management agreed and recommended by the International Civil Aviation Organization (ICAO). The Balanced Approach comprises four principal elements. These are: making aeroplanes quieter by setting noise standards; managing the land around airports in a sustainable way; adapting operational procedures to reduce the noise impact on the ground; and introducing operating restrictions. The EU rules establish a clear and transparent procedure to introduce operating restrictions so that decisions are evidence-based and offer optimal solutions for noise problems with regard to safety, capacity and cost.¹⁷

Aircraft noise exposure is typically assessed by looking at the area of noise contours around airports, as well as the number of people within these contours. A noise contour represents the area around an airport in which noise levels exceed a given decibel (dB) threshold.¹⁸ Under the END, aircraft noise data from 56 out of 91 airports having more than 50,000 movements/year, were reported by EU Member States. These data showed that for these 56 airports 2.4 million people were exposed to noise levels of 55 dB L_{den} (day-evening-night) and above in 2012. An analysis was conducted on the remaining 35 European airports having more than 50,000 movements/year and, combined with the reported data, showed that around 5 million people in Europe were exposed to noise above 55 dB¹⁹ L_{den} that year. The World Health Organization (WHO) regional office for Europe is reviewing the latest scientific evidence and

Union airports within a Balanced Approach and repealing Directive 2002/30/EC. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0598&from=EN>

¹⁴ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 10.

¹⁵ European Commission (2016). *Noise. Environmental Noise Directive*.

¹⁶ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 24.

¹⁷ European Commission (2018). *Air. Air Noise*.

¹⁸ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 17.

¹⁹ Above 55dB long-term average exposure, noise can trigger elevated blood pressure and lead to ischaemic heart disease. In: http://ec.europa.eu/environment/noise/health_effects_en.htm

the harmful effects of aircraft noise at lower dB levels. Past work on noise dose-response curves and health effects shows that aircraft typically generate more annoyance and sleep disturbance than other sources at same dB levels.²⁰

Air pollution and air quality

Globally, aviation is one of the fastest-growing sources of greenhouse gas emissions and at a regional level aviation contributes to acidification, eutrophication and to the formation of tropospheric ozone by emissions of air pollutants.²¹ The EU is taking action to reduce aviation emissions in Europe and working with the international community to develop measures with global reach. In 2012, aviation represented 13% of all EU transport CO₂ emissions. Direct emissions from aviation account for about 3% of the EU's total greenhouse gas emissions and more than 2% of global emissions. It was also estimated that European aviation represented 22% of global aviation's CO₂ emissions. Similarly, aviation now comprises 14% of all EU transport NO_x emissions, and 7% of the total EU NO_x emissions. In absolute terms, NO_x emissions from aviation have doubled since 1990, and their relative share has quadrupled, as other economic sectors have achieved significant reductions.²²

If global aviation was a country, it would rank in the top 10 emitters. Someone flying from London to New York and back generates roughly the same level of emissions as the average person in the EU does by heating their home for a whole year. By 2020, global international aviation emissions are projected to be around 70% higher than in 2005 and the ICAO forecasts that by 2050 they could grow by a further 300-700%. Along with other sectors, aviation is contributing to emission reductions within the EU through the EU emissions trading system.²³

Local and regional air pollution is a top environmental risk factor of premature death in Europe. It increases the incidence of a wide range of diseases, and also damages vegetation and ecosystems. Such impacts constitute a real economic loss for Europe in terms of its natural systems, agriculture, productivity of its workforce and health of its citizens. Two important air pollutants relevant to aviation are:

1. *Nitrogen oxides (NO_x)* which are emitted from fuel combustion and can lead to the formation of other air pollutants which harm health such as particulates and ground-level ozone. They also cause the acidification and eutrophication of waters and soils and are an indirect GHG which can contribute to the creation of ozone at altitude.
2. *Particulate matter (PM)* which is one of the most harmful pollutants for health, as it penetrates into sensitive regions of the respiratory system and can cause or aggravate cardiovascular and lung diseases and cancers.²⁴

The other main aircraft engine emission pollutants are: carbon dioxide (CO₂), sulphur oxides (SO_x), unburned hydrocarbons (HC), carbon monoxide (CO) and soot.²⁵

The EU air pollution legislation²⁶ follows a twin-track approach of implementing both local air quality standards and source-based mitigation controls (e.g. engine emissions and fuel

²⁰ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 19.

²¹ European Commission (2018). *Climate Change*.

²² European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 22.

²³ European Commission (2018). *Reducing emissions from aviation*.

²⁴ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 11.

²⁵ *Ibid.* p. 20.

²⁶ Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on ambient air quality and cleaner air for Europe. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX>

quality standards). Binding national limits for emissions of the most important pollutants have also been established in the EU, but not all aviation activities are included.²⁷

Concern is focused on the potential health and environmental effects of air pollution from emissions such as oxides of nitrogen (NO_x), volatile organic compounds and particulates. The ICAO technical design standards limit emissions of NO_x, carbon monoxide (CO) and unburnt hydrocarbons (HC). Although there is no specific EU legislation in relation to aviation emissions, the general EU air pollution legislation²⁸ follows a twin-track approach of implementing both local air quality standards and source-based mitigation controls (e.g. engine emissions and fuel quality standards). Binding national limits for emissions of the most important pollutants have also been established in the EU, but not all aviation activities are included.²⁹ The legislation establishes limit values for the concerned pollutants (mainly NO_x and particulates in the case of aircraft emissions), being Directive 2008/50/EC on ambient air quality and cleaner air for Europe and developing legislation, applies at and around airports just as they do everywhere else in the EU. Likewise, in February 2016, the ICAO developed a CO₂ standard for aircraft with the support of the Committee on Aviation Environmental Protection (CAEP³⁰). This Standard is a key element of the ICAO's "basket of measures"³¹ aimed at tackling the impact of international aviation on climate change. Compliance with these requirements will become a pre-requisite for the issuance of an aircraft or aircraft engine EASA Type Certificate, which is required to operate aircraft. The standard will be applicable as of 2020.³²

Sustainable Alternative Fuels

While the uptake of sustainable alternative fuels in the aviation sector is still in its infancy, it is assumed that these fuels will play a large role in reducing aviation greenhouse gas emissions in the coming decades. The European Advanced Biofuels Flightpath³³ provides a roadmap to achieve an annual production rate of two million tonnes of sustainably produced biofuel for civil aviation by 2020. European commercial flights have trailed sustainable alternative fuels. However, regular production of aviation alternative fuels is projected to be very limited in the next few years, and thus it is unlikely that the roadmap 2020 target will be achieved. Facing increasing environmental and energy challenges, the aviation industry has engaged significant resources over the last decade to develop sustainable alternative fuels which

:32008L0050&from=EN, Directive 2001/81/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2001 on national emission ceilings for certain atmospheric pollutants. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0081&from=EN>

²⁷ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 11.

²⁸ Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on ambient air quality and cleaner air for Europe. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0050&from=EN>

²⁹ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 11.

³⁰ <https://www.icao.int/ENVIRONMENTAL-PROTECTION/Pages/CAEP.aspx>

³¹ Including technological advances in green aircraft technology and standards, operational improvements, sustainable alternative fuels and global market-based measures scheme. In: ICAO. (2016): *ICAO Environmental Report 2016. Aviation and Climate Change*. p. 97 – 98; ICAO. (2016) *Agenda Item 22: Environmental Protection – International Aviation and Climate Change – Policy, Standardization and Implementation Support*. A39-WP/414. 12.09.2016. p. 2.

³² European Commission (2018). *Air. Air Quality*.

³³ Available at: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/renewable-energy/biofuels/biofuels-aviation>

can contribute to the agreed policy goals to diversify energy supply, support agriculture, and tackle climate change.³⁴

Biofuels

The Community is committed to the development and use of all types of renewable/alternative energies which can simultaneously contribute to security of supply, sustainability and competitiveness. A binding target of a 20% share of renewable energies in overall EU energy consumption by 2020 was agreed by the European Council on 9 March 2007 with a 10% binding minimum target to be achieved by all Member States for the share of biofuels, to be introduced in a cost-efficient way, in overall EU transport petrol and diesel consumption by 2020. The air transport industry can also make significant contribution to the EU's policy on climate change, energy and environment by using renewable fuels and reducing the emissions of greenhouse gases and other pollutants. This requires joint efforts by the aeronautics industry and its energy suppliers. It is imperative to have secure, environmentally friendly and affordable supplies of energy that can be used in a sustainable way. Thus, to help spur the commercial development of biofuels for aviation, the European Commission and its partners have launched the European Advanced Biofuels Flightpath, which aims:

1. To get sustainably produced biofuels to the market faster, through the construction of advanced biofuel production plants in Europe. The first set of plants are expected to be operational by 2015 or 2016, with the second set operational by 2020.
2. To get the aviation industry to use 2 million tonnes of biofuels by 2020.³⁵

An international fuel specification committee has developed a standardised process³⁶ to check the suitability of sustainable alternative fuels with aviation's requirements, current systems and infrastructures. As a result, three jet fuel production pathways are currently approved for use in commercial aviation and have been included in a new alternative fuels standard³⁷. These include:

1. Fuels from hydro processing of vegetable oils and animal's fats such as Hydro processed Esters and Fatty Acids / Hydrotreated Vegetable Oils (HEFA/HVO);
2. Fischer-Tropsch fuels obtained from biomass (Biomass to Liquid-BTL); and
3. Synthetic iso-paraffin fuels obtained from the conversion of sugars.

The two first fuels are approved for blending ratios up to 50% with conventional jet fuel, while synthetic iso-paraffin blending ratio is limited to 10%.

A larger quantity of biofuel could be made available to aviation in the short term if green diesel obtains approval for aviation. While it does not match aviation requirements, and needs further processing to produce equivalent jet fuel, it could potentially be used for aviation at low blending ratios of up to 10% with conventional jet fuel. Potential emissions savings from using biofuels may be as large as 80% but depend highly on the feedstock type and the production processes. For biofuels originating from agricultural crops, special attention must be paid to the potential emissions generated by the direct or indirect land use conversion induced by the cultivation of the crops. From this point of view and regarding possible risks of competition with food production, alternative fuels produced from wastes are of special interest. An additional benefit from the use of alternative fuels could be improved air quality. Depending on the type of production pathway, alternative fuels may contain no aromatics and sulphur,

³⁴ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 37.

³⁵ European Commission (2018). *Air. Biofuels*.

³⁶ Available at: <https://www.astm.org/Standards/D4054.htm>

³⁷ Available at: <https://www.astm.org/Standards/D7566.htm>

leading to a significant reduction of soot and sulphur oxides emissions when blended with conventional jet fuel.³⁸

In contrast to the automotive transport, there are only limited possibilities for aviation to move away from liquid-based hydrocarbon fuels in the next few decades, despite emerging plans to develop technologies for battery-driven short-haul aircraft. Current sustainable alternative fuels, such as advanced biofuels, are therefore the only short-to-mid-term alternative to the current conventional jet fuel. The sector of alternative jet fuels has developed considerably since the first test flight in February 2008 by Virgin Atlantic. Many European airlines have subsequently performed commercial passenger flights powered with biofuel blends.³⁹

In 2011, KLM was the first airline to use an alternative fuel based on used cooking oil for a commercial flight from Amsterdam to Paris. The BioPort Holland project and KLM Corporate Biofuel Programme aim to supply 1% of KLM's entire fleet with sustainable jet fuel in 2015-2016. Similarly, Lufthansa has been operating the domestic route from Frankfurt to Berlin using a 10% alternative fuels blend based on sugarcane, and the Frankfurt to Washington route using a 46.8% blended HEFA fuel based on jatropha, camelina and animal fats. Since 2013, Air France has been using a sugarcane based 10% blend alternative fuel on Toulouse to Paris (Orly Airport) routes. Iberia has also operated the Madrid to Barcelona route using a 25% HEFA (from camelina) alternative fuels blend. First demonstration flights were completed by KLM in 2014 with 200 tonnes of used cooking oil-based biofuel.⁴⁰

In September 2014, world leaders met at the United Nations Climate Summit in New York to discuss climate change. Finnair's flight from Helsinki to New York on the same day was operated using a biofuel mixture that was partly manufactured from used cooking oil. Finnair is also evaluating the possibility of establishing a biofuel hub at Helsinki Airport. Croatia Airlines aligned its potable water use with actual demand resulting in annual weight savings of about 40 tonnes of CO₂ per A319/A320. In addition, recent measures to modernise certain cabin reconfigurations have reduced the weight of a single aircraft by 200 kg, leading to annual savings of about 80 tonnes of CO₂ per aircraft. In December 2014, Austrian Airlines and the Austrian rail services (ÖBB) started an intermodal cooperation project called 'AIRail' which links Linz Mainline Train Station and Vienna airport. Passengers with an Austrian Airlines ticket may alternatively use a train connection on this route, thereby saving Austrian Airlines around 800 tonnes of CO₂ a year. Up to 90% of the energy used for the train stems from hydro power and other renewable energy sources.⁴¹

Adapting Aviation to a Changing Climate

Climate change is a risk for the European aviation sector. Its impacts are likely to include more frequent and more adverse weather disruption as well as sea-level rise. The aviation sector needs to prepare for and develop resilience to these potential future impacts. Adaptation actions have been initiated at European, national and organisational levels. There is broad political and scientific agreement on the main types of future impacts from climate change which Europe will experience. The specific impacts for aviation will vary according to the different European geographical climate zones. However, in general, the expected impacts are:

1. *More frequent heavy rain* in areas such as Northern Europe which may reduce the number of flights taking off and landing at an airport. This can lead to delays and cancellation of flights.

³⁸ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 37-38.

³⁹ *Ibid.* p. 52.

⁴⁰ *Ibid.* p. 39.

⁴¹ *Ibid.* p. 52.

2. *Higher air temperatures* that affect the general performance of an aircraft such as rate of climb. There may also be heat damage to airport surface areas such as runways and taxiways if sufficiently resilient materials are not used.
3. *Changes in snow cover* throughout Europe could either reduce snow-related delays and cancellations, or lead to heavy snow events in areas previously unaccustomed to such weather. Snow in locations where it is not usually experienced has the biggest impact on airport operations due to insufficient snow clearing and de-icing equipment being available.
4. *Europe's strongest storms* are expected to become larger, more frequent and more powerful. This can impact flight regularity and punctuality whilst also having implications for flying the most efficient routes.
5. *Changing wind direction* can lead to an increase in runway crosswinds. Any subsequent changes which are required in airport operational procedures may have a negative environmental impact, with capacities potentially reduced at airports with no crosswind runway.
6. *Long term sea-level rise* will threaten coastal airports. At some locations, ground transport connections to the airport may also be at risk. In the shorter timescale, more frequent and more intense storm surges are expected in several areas, reducing capacity and increasing delay.

Continued changes to temperature, precipitation (rain and snow), and storm patterns are all expected during the next decade. This will lead to more frequent incidents of turbulence which is the leading cause of weather-related injuries on planes, and costs airlines millions of euros every year. The impacts of sea level rise are more gradual and are not expected to become significant until later this century.⁴²

Adaptation case studies

London Heathrow: Preparing for changing winds and temperatures

As a result of future climate change patterns, the UK is expected to experience more extreme summer and winter temperatures, as well as changing wind speeds and direction, which can disrupt air traffic flow. One-way Heathrow is mitigating the impact of changes to wind, a key issue at the airport, is through the implementation of time-based separation procedures instead of distance-based separation. Heathrow's climate change risk assessment also examined how more extreme temperatures might affect the airport pavements. The risk is considered low in the near to medium term. However, in 50 years or more, there may be more significant temperature increases. Therefore, Heathrow revisits its adaptation response plan regularly to ensure that it is up to date and that its engineering strategy is adequately responding to changing risks.⁴³

Avinor: Preparing for more water at Norwegian airports

Most of Avinor's (Norwegian airport operator and ANSP) airports are scattered along the rugged Norwegian coastline, with several having runways less than 4 metres above sea level. Avinor began considering climate adaptation in 2001. Following new legislation in 2006, a procedure was developed for defining the dimensioning criteria for runway safety areas close to the sea, as well as a set of guidelines for low-lying coastal runways and strengthened requirements for potential new runways, which now have to be established at least 7 metres above sea level. A comprehensive risk assessment of all Avinor airports has now been undertaken. In general, more extreme weather events, storms and storm surges are expected.

⁴² European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 67.

⁴³ *Ibid.* p. 69.

Heavier and more frequent precipitation will challenge drainage systems. During the planning phase of the terminal expansion at Oslo Airport and the related work on the apron, it was revealed that the new drainage systems required 50% additional capacity compared with the original drainage systems from the 1990s. Avinor's experience is that adaptation investments in planned and/or ongoing projects can have both a positive impact on airport operations and save on future resources.⁴⁴

In the context of international efforts to limit climate change, the EU is committed to cutting its GHG emissions by at least 20% in 2020 compared to 1990 levels, and by 40% in 2030. The transport sector is expected to contribute to these goals through the reduction of its GHG emissions by 20% in 2030 compared to 2008 levels, and by 70% in 2050. These commitments have been backed by a basket of measures such as the inclusion of the aviation sector in the EU ETS and the development of an aircraft CO₂ standard.⁴⁵

EU Mechanisms to Reduce Emissions

The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) Special Report "Aviation and the Global Atmosphere"⁴⁶ (1999) noted that aviation's impact on climate while modest was growing. It estimated, based on 1992 data, that globally carbon dioxide (CO₂) emissions from aviation would grow at 3% annually over the period from 1990 to 2015 – slightly lower than the rate of traffic growth as improvements in fuel efficiency and technology would reduce the impact. And that this would increase to 5% if no action is taken. While these proportions may seem small, what matters is the radiative forcing (warming) effect, not the volume. The IPCC Report estimated that this could be 2-4 times greater than that from aviation's CO₂ emissions alone. Following a review of the policy options, the Commission adopted a Communication in September 2005 setting a strategy for reducing the Climate change impact of aviation⁴⁷. The Communication, which was accompanied by an impact assessment, concluded that a comprehensive approach was necessary.⁴⁸ The EU is taking action in three areas:

1. *R&D for "greener" technology*

High priority was given to "the greening of air transport" in the 7th Framework Programme for RTD. The flagship will be the "Clean Sky" Joint Technology Initiative. By 2020, the aim is to reduce fuel consumption and hence CO₂ emissions by 50% per passenger kilometre, to reduce NO_x emissions by 80% (in landing and take-off according to ICAO standards) and to reduce unburnt hydrocarbons and CO emissions by 50%, alongside pursuing significant noise reductions. The 7th Framework Programme has been substituted by Horizon 2020, a six-year plan (2014-2020), for which the motto is „Smart, Green and Integrated Transport". In the line of the former programme, it will encourage resource-efficient transport that respects the environment by making aircraft cleaner and quieter to minimise transport systems' impact on climate and the environment, by developing smart equipment, infrastructures and services.

2. *Modernised air traffic management systems*

The Single European Sky (SES) legislation reforms the way air traffic management is organised in Europe. This requires a modernisation of ATM systems in Europe. The

⁴⁴ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 69.

⁴⁵ *Ibid.* p. 11.

⁴⁶ Available at: <https://www.ipcc.ch/pdf/special-reports/spm/av-en.pdf>

⁴⁷ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Reducing the Climate Change Impact of Aviation {SEC (2005) 1184} Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52005DC0459>

⁴⁸ European Commission (2018). *Climate Change*.

SESAR initiative is the technological component of SES and one of the objectives is to reduce emissions by 10% per flight.

3. *Market-based measures*

Aviation is included in the EU Emissions Trading System (ETS) by Directive 2008/101/EC⁴⁹, in line with the ICAO's resolution A35-5⁵⁰ on incorporating international aviation into existing trading schemes. However, for the period 2013-2016, the legislation has been amended so that only emissions from flights within the European Economic Area (EEA), which includes EU Member States, Norway, Iceland and Liechtenstein and closely related territories, fall under the ETS.⁵¹

In 2010, Member States agreed to work through the ICAO to achieve a global annual average fuel efficiency improvement of 2%, and to stabilise the global net carbon emissions of international aviation at 2020 levels. During 2012, Member States submitted voluntary Action Plans to the ICAO outlining their annual reporting on international aviation CO₂ emissions and their respective policies and actions to limit or reduce the impact of aviation on the global climate. New or updated action plans were submitted during 2015 and are expected once every three years thereafter. The 44 Member States of the European Civil Aviation Conference (ECAC), which includes the EU and EFTA Member States, recognise the value of submitting Action Plans on CO₂ emissions reductions to ICAO as an important step towards the achievement of the global collective goals. As of 2015, 38 out of the 44 ECAC Member States had submitted their Action Plans which included measures listed in this report. The ECAC Member States share the view that a comprehensive basket of measures, as summarised in this report, is necessary to reduce aviation emissions. In Europe, many of the actions which are undertaken within the framework of this comprehensive approach are in practice taken at a supra-national level and led by the EU. In relation to actions which are taken at a supra-national level, it is important to note that the extent of participation varies from one country to another, reflecting their priorities and circumstances (e.g. economic situation, size of the aviation market, historical and institutional context). The ECAC Member States are thus involved to different degrees and on different timelines in the delivery of these common actions. In addition, some of the component measures, although implemented by some but not all of ECAC Member States, will nonetheless provide emission reduction benefits across the whole of the region (e.g. research measures, technology development).⁵²

The EU made a change following an agreement by the ICAO Assembly in October 2013 to develop a global market-based mechanism addressing international aviation emissions by 2016 and applicable from 2020. The EU welcomes the commitment from the ICAO to promote and develop a comprehensive framework for limiting or reducing aviation emissions from international aviation. In this respect, the EU supports the ICAO with regard to development of global market-based measures (GMBMs⁵³) for international aviation. The design and implementation are still under negotiation.⁵⁴

CO₂ emissions from aviation have been included in the EU ETS since 2012. Under the EU ETS, all airlines operating in Europe, European and non-European alike, are required to

⁴⁹ Directive 2008/101/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 amending Directive 2003/87/EC so as to include aviation activities in the scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0101&from=EN>

⁵⁰ Available at: <http://www.icao.int/environmental-protection/Documents/a35-5.pdf>

⁵¹ European Commission (2018). *Air. Environment*.

⁵² European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 24.

⁵³ Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/environment/climate_change/gmbm_infographics_en

⁵⁴ European Commission (2018). *Air. Environment*.

monitor, report and verify their emissions, and to surrender allowances against those emissions. They receive tradeable allowances covering a certain level of emissions from their flights per year. The system has so far contributed to reducing the carbon footprint of the aviation sector by more than 17 million tonnes per year, with compliance covering over 99.5% of emissions. In addition to market-based measures like the ETS, operational measures – such as modernising and improving air traffic management technologies, procedures and systems – also contribute to reducing aviation emissions. The EU, however, decided to limit the scope of the EU ETS to flights within the EEA until 2016 to support the development of a global measure by the ICAO. In light of the adoption of a Resolution by the 2016 ICAO Assembly on the global measure⁵⁵, the EU has decided to maintain the geographic scope of the EU ETS limited to intra-EEA flights from 2017 onwards. The EU ETS for aviation will be subject to a new review in the light of the international developments related to the operationalisation of Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation (CORSA)⁵⁶. The next review should consider how to implement the global measure in Union law through a revision of the EU ETS legislation. In the absence of a new amendment, the EU ETS would revert back to its original full scope from 2024.⁵⁷

Conclusion

This first European Aviation Environmental Report (2016) marks an important step towards the regular monitoring of the overall environmental performance of the European aviation system. It will also support better coordination and collaboration within Europe on future priorities by feeding discussions on the effectiveness of different policies and measures already in place.⁵⁸ It looks at how European aviation performs environmentally as well as measures available to reduce fuel burn, emissions and noise per flight.⁵⁹

Europe's population density, and the proximity of its airports to major urban centres, makes noise and local air quality a priority concern for local communities.⁶⁰ The EU Aviation Strategy aims to improve the environmental impact of aviation. Aviation needs to develop in a sustainable way of reducing its environmental footprint and contributing to the fight against climate change.⁶¹ The main conclusion was that the EU ETS should be extended to include aviation. This conclusion drew on detailed studies of taxation, emission charges as well as emission trading as possible means of incentivising the aviation sector to limit or reduce its emissions.⁶² Global climate change impacts will affect Europe in many ways, including changes in average and extreme temperature and rainfall, warmer seas, rising sea level and shrinking snow and ice cover on land and at sea. These have already led to a range of impacts on ecosystems, socio-economic sectors and human health, and will continue to do so.⁶³

The international aviation emissions are growing fast and need to be tackled to achieve the internationally agreed target. Europe and the rest of the world will need to take adaptation

⁵⁵ Resolution A39-3: Consolidated statement of continuing ICAO policies and practices related to environmental protection – Global Market-based Measure (MBM) scheme. Available at: https://www.icao.int/environmental-protection/Documents/Resolution_A39_3.pdf

⁵⁶ Available at: <https://www.icao.int/environmental-protection/Pages/market-based-measures.aspx>

⁵⁷ European Commission (2018). *Reducing emissions from aviation*.

⁵⁸ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 2.

⁵⁹ EUROCONTROL (2018). *European Aviation Environmental Report 2016*.

⁶⁰ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 25.

⁶¹ European Commission (2018). *Air. Environment*.

⁶² European Commission (2018). *Climate Change*.

⁶³ European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. p. 11.

measures to deal with the unavoidable impacts of climate change and their economic, environmental and social costs. Pre-emptive action is likely to be cost-effective in comparison to addressing impacts as they occur in the future. In Europe, action to adapt aviation to a changing climate is already being taken at regional, national, and organisational levels.

References:

1. European Commission, EUROCONTROL, European Aviation Safety Agency and European Environment Agency (2016). *European Aviation Environmental Report 2016*. Available at: http://www.eurocontrol.int/download/publication/node-field_download-11269-0, <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/european-aviation-environmental-report-2016-72dpi.pdf>, <https://www.easa.europa.eu/eaer/downloads>.
2. European Commission (2014). *The European Union Explained. Transport*. Available at: https://europa.eu/european-union/file/1232/download_en?token=xCqI9RmY
3. European Commission (2016). *Noise. Environmental Noise Directive*. Available at: http://ec.europa.eu/environment/noise/directive_en.htm
4. European Commission (2018). *Air. Environment*. Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/environment_en
5. European Commission (2018). *Air. Air Quality*. Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/environment/air_quality_en
6. European Commission (2018). *Air. Air Noise*. Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/environment/aircraft_noise_en
7. European Commission (2018). *Air. Biofuels*. Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/environment/biofuels_en
8. European Commission (2018). *Climate Change*. Available at: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/environment/climate_change_en
9. European Commission (2018). *Reducing emissions from aviation*. Available at: https://ec.europa.eu/clima/policies/transport/aviation_en
10. EUROCONTROL (2018). *European Aviation Environmental Report 2016*. Available at: <http://www.eurocontrol.int/publications/european-aviation-environmental-report-2016>
11. ICAO. (2016) *Agenda Item 22: Environmental Protection – International Aviation and Climate Change – Policy, Standardization and Implementation Support*. A39-WP/414. 12.09.2016. Available at: https://www.icao.int/Meetings/a39/Documents/WP/wp_414_en.pdf
12. ICAO. (2016): *ICAO Environmental Report 2016. Aviation and Climate Change*. Available at: https://cfapp.icao.int/tools/38thAssyKit/story_content/external_files/Flyer_US-Letter_ENV_Basket-Measures_2013-08-28.pdf

Contact:

Mgr. Michal Klenka

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: michal.klenka@euba.sk

BITCOIN AS AN ALTERNATIVE FOR CLASSIC CURRENCY

Antonín Korauš^a – Stanislav Backa^b

^a Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10, 851 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: antonin.koraus@paneurouni.com

^b Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10, 851 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: stanislav.backa@gmail.com

Bitcoin (BTC), a leading cryptocurrency, has registered significant success since its inception in 2009 and is continuing to scale new record high prices. Bitcoin and its position in the global financial markets is nowadays attractive for investors. Bitcoin is a finite, decentralized digital currency, not tied to any government or bank. The payments using Bitcoin can be done instantly anywhere across the globe using peer-to-peer technology for a very nominal cost. The tasks like tracking of the transactions and issuing new money are managed collectively by the network, making it anonymous and relatively safe to an extent. And this is reason why is increasing number of businesses that are now adopting Bitcoin as a currency.

Key words: digital currency, cryptocurrency, Bitcoin, alternative Coins, electronic payments.

Bitcoin (BTC), predné kryptomena, zaznamenala výrazný úspech od svojho vzniku v roku 2009 a pokračuje v mierke nový záznam vysoké ceny. Bitcoin a jeho pozícia na svetových finančných trhoch sú pre investorov dnes atraktívne. Bitcoin je konečná decentralizovaná digitálna mena, ktorá nie je viazaná na žiadnu vládu ani banku. Platby pomocou služby Bitcoin sa dajú okamžite uskutočniť kdekoľvek na celom svete pomocou technológie peer-to-peer za veľmi nominálne náklady. Sledovanie transakcií a vydávanie nových peňazí, sú spravované kolektívne sieťou a sú anonymné. A to je dôvod, prečo sa zvyšuje počet obchodov, ktoré teraz používajú Bitcoin ako menu.

Kľúčové slová: digitálna mena, krypto mena, Bitcoin, alternatívne mince, elektronické platby.

JEL Classifications: G21

Introduction

One of the first cryptocurrencies was introduced by a person or a group under the pseudonym Nakamoto Satoshi in a white paper in 2008.¹ Many of us do not attribute great importance to cyber-attacks, cyber criminals, or cyber-protection.² Cyber protection in digital business of cryptocurrencies is an essential element. Nowadays, every business should pay close attention to this issue.³ The entity named this cryptocurrency Bitcoin and defined it as “an electronic cash system.”⁴ In 2009 Satoshi made Bitcoin to an open-source project and retired

¹ NAKAMATO, S. (2008). A peer-to-peer electronic cash system.

² KORAUŠ, A., DOBROVIČ, J., RAJNOHA, R., BREZINA, I. (2017a). The safety risks related to bank cards and cyber attacks. *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(4), pp. 563-574; KORAUŠ, A., VESELOVSKÁ, S., KELEMEN, P. (2017b). Cyber Security as Part of the Business Environment in International Relations 2017: Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference, Smolenice: University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Publishing Ekonóm 2017, pp. 571-577.

³ BALCERZAK, P. A., PIETRZAK, B. M. (2017). Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015. *Journal of Competitiveness*, 9 (2), 5-18.

⁴ NAKAMATO, S. (2008). A peer-to-peer electronic cash system.

from the project. Today, Bitcoin is the most used cryptocurrency with a market capitalization of around 117 billion USD (coinmarketcap.com 31.5. 2018).

The fundamental difference between the Bitcoin system and the standard banking system that we encounter in ordinary life is that the system is not run by a central authority (banks and governments). Transactions are executed directly between clients, resulting in small or often no transaction fees. The speed of execution of payment transactions is incomparably higher. It's usually just a few minutes. Bitcoin is a currency with a deflationary trend in which the maximum number of funds the system will work with is known. This is about 21 million units. Based on this fact, it will not be possible to create new funds after this limit is exceeded to prevent artificially created inflation. In case of Bitcoin system, it is not possible to freeze the account.

The Bitcoin system currency is referred to as BTC (Bitcoin). The basic unit with which the Bitcoin system works is referred to as Satoshi. 1 BTC can be divided into a total of 108 Satoshi. As a result of the fact that 1 BTC is made up of 108 Satoshi it is possible to create very small transactions. Bitcoin funds can be converted to regular currencies such as the dollar, the euro, and others according to the current conversion rate. For this purpose, so-called exchange offices are used.

In researching cryptocurrencies, three different layers next to the currency unit have to be teased out: the protocol the CC is based on, and the transaction network or the surrounding ecosystem.⁵ The currency unit is, however, often the general name given to the cryptocurrency system. For simplicity, if the name of cryptocurrency is used in the paper, it refers to the currency unit. Every other layer is named directly. Following this, the different layers are explained with reference to the example of Bitcoin.

For instance, Bitcoin (currency) users rely on the Bitcoin protocol to receive and send payments over the internet (Brito and Castillo 2013). Participants who want to exchange Bitcoins connect to a peer-to-peer network (transaction network), the Bitcoin network established on the basis of the Bitcoin protocol.⁶ Every partner is anonymous, only the enabling Bitcoin protocol encrypt and verify a transaction from one user's "wallet" to another's. To avoid double-spending of Bitcoins, each transaction is verified by Bitcoin network nodes or "Miners", who have to solve a cryptographical puzzle (calculation of a predefined hash value). The Miner who has solved the puzzle, includes the transaction into a public ledger, the blockchain, and is rewarded with Bitcoins.⁷ A copy of the blockchain is stored at each node of the Bitcoin network. Therefore, as the encryption, verification and transfer for each transaction is based on the Bitcoin protocol, and transactions are publicly available through the ledger that is shared by peers in the network, there is no need for trust in any individual actors and no central institution for money transactions is required. Both the Bitcoin protocol, the Bitcoin network and Bitcoin are supported and enabled by a community of active supporters, who update the Bitcoin protocol and ensure the healthiness of the Bitcoin network (Yelowitz and Wilson 2015). In addition, the first firms were formed to exchange Bitcoins for fiat currencies like the Dollar, Euro and Yen soon after the introduction of Bitcoin.⁸ Entrepreneurs introduce new business models (e.g. mining pools) or adapt existing business models to work with Bitcoin (e.g. peer-to-peer lending of Bitcoins). Today, around 80 000 merchants accept Bitcoins as payment

⁵ BÖHME, R., CHRISTIN, N., EDELMAN, B. G., MOORE, T. (2014). "Bitcoin," Harvard Business School NOM Unit Working Paper No. 15-015.

⁶ MEIKLEJOHN, S., POMAROLE, M., JORDAN, G., LEVCHENKO, K., MCCOY, D., VOELKER, G. M., SAVAGE, S. (2013): *A fistful of bitcoins: characterizing payments among men with no names*, in IMC '13 Proceedings of the 2013 conference on Internet measurement conference, K. Papagiannaki, K. Gummadi and C. Partridge (eds.), Barcelona, Spain, pp. 127-140.

⁷ NAKAMATO, S. (2008). A peer-to-peer electronic cash system.

⁸ MAURER, B., NELMS, T. C., SWARTZ, L. (2013). "When perhaps the real problem is money itself!: the practical materiality of Bitcoin," *Social Semiotics* (23:2), pp. 261-277.

methods, with Microsoft and Dell as the two largest Bitcoin accepting retailers.⁹ The merchants, the entrepreneurs and the active Bitcoin community form the Bitcoin ecosystem.¹⁰

1 BITCOIN

The first cryptocurrency is called Bitcoin. It was born in 2009 and its author is considered to be a man or group of people with the nickname Satoshi Nakamoto. Soon, other cryptocurrencies followed. Litecoin in 2011, Namecoin in 2011, Peercoin in 2013, etc. Today, more and more traders accept bitcoins, but also other types of cryptocurrencies. Cryptocurrencies are easily available online and can be purchased on different sites. Trading with these currencies therefore provides users with a new form of payment, without the need of any government or financial institution. So, what's the basic difference between cryptocurrency and conventional currency? The conventional currency is under the supervision of a national bank and is generally acceptable. The cryptocurrency is without supervision and only a closed circle of people accepts it.

Bitcoin is a decentralized financial system based on an open source (free source) protocol in a P2P network (a network with reciprocal accessibility). It is the first and most popular cryptocurrency. A currency that uses cryptography to control its origin, administration, and security. Through this cryptocurrency it is possible to make money transfers anytime and anywhere in the world without waiting and at unbeatably low fees.¹¹ Unlike physical currencies such as the dollar or the euro, it exists almost entirely in electronic space.

Bitcoin meets the basic characteristics of money. The founders of Bitcoin considered it a new type of means of payment, with the use of cryptography. For users, bitcoins can be considered as crypto money. However, the definition itself is a bit more challenging when regulations are involved in the bitcoin. From the legal point of view, it is very important how the bitcoin itself is classified. If bitcoin was considered also legally as money, the same rules would have to pay for it as for the conventional money. This is, however, inconsistent with its main idea - decentralization, and so there is currently no unanimous consent to the definition of bitcoin for law enforcement purposes¹².

It is also important to be aware of the difference between Bitcoin and bitcoin. Bitcoin with a large initial letter, i.e. Bitcoin, is used to indicate the name of the entire payment system. Example: "Satoshi Nakamoto is the author of Bitcoin." Bitcoin, with a small initial letter, i.e. "bitcoin", is used to indicate the means of payment when talking about the amount or specific transactions. Example: "He must pay 0.05 bitcoin for goods."¹³

Its basic features include:

- Decentralization - there is no central authority controlling the Bitcoin network. Bitcoins are sent directly over the Internet, without the need of a third party such as Paypal, Visa or Master Card, which reduces fees.
- Anonymity - Transactions are anonymous but public. No one knows whose the Bitcoin addresses are. Everyone has the right to own an unlimited number of Bitcoin addresses, and the owners of those addresses can again arbitrarily and freely send bitcoins to other addresses.

⁹ CoinDesk (2015b): *State of Bitcoin 2015*.

¹⁰ GRINBERG, R. (2012). *Bitcoin: An Innovative Alternative Digital Currency*, Hastings Science & Technology Law Journal (4:1), pp. 159–208.

¹¹ Bitcoins.sk [online]. 2015 [cit. 2018-05-31]. Available online at: <https://bitcoins.sk/>

¹² Verdict [online]. 2015 [cit. 2018-05-31]. Available online at: <https://verdict.justia.com/2014/09/09/bitcoin-money>

¹³ KRYPTODŽEK. Kryptomena [online]. 2013/2014 [cit. 2018-05-31]. Available online at: <http://www.kryptomena.sk/2013/12/30/bitcoin-sa-pise-s-malym-alebo-velkym-zaciatocnym-pismenom/>

- Peer to peer - translated into English as a “reciprocal-accessing network,” in which all participants can perform both client and server tasks. Each participant can not only provide information but also receive information. This network allows each individual to communicate directly with the other. Payments go directly from one bitcoin account to another within a few seconds.
- Open-source protocol - the protocol is a summary of instructions that guide Bitcoin network users. Open source or a free source means that the source code of the protocol is publicly known.
- Cryptocurrency - Bitcoins cannot be caught or held. They are like a bank money you that we can check and send or receive using a computer or smartphone.

2 History of BITCOIN

Bitcoin was first debated in 1998, at a time when the internet itself only gained popularity. A group of people who were members of the “cypherpunks mailing list” created a list of recipients in which members of this group could not only send and receive emails but also discuss various topics. One theme was the concept of the online currency. Great thanks in this respect goes to Wei Dai, who came up with the idea of cryptocurrency. His idea was to create a new currency that would not be managed by one central authority, but instead would prefer the use of cryptography and network of interconnected computers to control new emerging currencies and transaction management. The primary objective was therefore to remove everything that could affect, manipulate or control the monetary system.

Over the next ten years, several digital currencies appeared on the market, such as ecash, DigiCash, Cybecash, but each of them eventually failed.

In 2008, Satoshi Nakamoto published a document in which he presented an advanced mathematical algorithm that he used to create the Bitcoin Cryptocurrency. The document contained solutions to previous issues like Double-spending, which means using the same currency multiple times. Nakamoto used a system of decentralized computers where it is possible to verify each transaction, thus eliminating this double spending. Based on the Nakamoto’s document, each bitcoin is unique with its own serial number. Bitcoins cannot be duplicated or copied.

In January 2009, Satoshi himself produced the first batch of 50 bitcoins. Nakamoto was part of the project until the end of 2010. However, when Bitcoin began to gain popularity, Nakamoto vanished. Nakamoto’s identity has never been revealed. At first it was claimed that he is a 37-year-old man living in Japan, but this claim has not been confirmed, and we can even believe that under the pseudonym Nakamoto lies not only male or female, but also a group of people working together.

In 2010, the first Bitcoin exchange office Mt. Gox was established, which gave users a bitcoin trading space. At the end of this year, the value of one bitcoin was \$ 0.30. Over time, however, more and more people have begun to be interested in this new cryptocurrency and by the end of 2013, the value of one bitcoin was even \$ 1,000. In February 2014, the largest bitcoin exchange office ever mentioned in Mt. Gox has suspended trading, closed its website and exchange services. Over time, we can say that 2014 was not at all favorable for bitcoin. Interestingly, despite its great decline in value, its popularity is rising sharply.

3 Mining of BITCOINS

Mining is an expression that is used to produce cryptocurrencies using a computer. Money is printed by central or national banks. Bitcoins are exploited by miners or, better said, their very powerful computers. The computer has to solve the mathematical equation, and the miner as a reward for the effort gets a number of bitcoins. Miners also receive all transaction fees. It all resembles gold mining. One has to do some work to find it. And since what he finds

has some value, there is demand and people want it, then it is possible to sell it with profit. That's why the process of finding a block is typically referred to as mining.

The entire bitcoin network mining process is based on adding new records of transactions to the account books of all past transactions, so called chain block. Chain block is a shared database of all successful transitions. Each transaction that has ever been created is backed up in so-called block chain, a chain that consists of blocks. At the same time, anyone who is connected to this bitcoin network has a copy of this "block chain." The goal of miners is to verify pending transactions and then join the whole new block to the chain of blocks. Blocks add themselves into a chain documenting all transactions and each subsequent block checks all previous blocks. It should be noted that each transaction is confirmed as many times as the blocks have already been created since the bitcoin was created.

Verification of these transaction blocks can be likened to solving a mathematical puzzle. Each transaction contains several information such as the amount, payer, payee, confirmation keys, etc. The role of miners is to create a new block from transactions that have not yet been recorded in any block. New blocks are created by hashing (Bitcoin specifically using the SHA-256 hash function). In general, this is a method whereby different data of varying lengths are transformed using this hash function into data with a fixed, desired length, so called hashes. Creating such hash would be simple. The sophistication of Bitcoin is based on the fact that there is the target that the miner needs to achieve. Miners try to recode data from new transactions into a hash that is smaller than this current target. In other words, miners are also trying to get a number (hash) that will contain more zeros than the goal of complexity. This goal is also gradually decreasing, while complexity is increasing. This task is not algorithmically solvable, and the result can only be done with brute force and random testing. Therefore, solving this riddle is extremely difficult. At the same time, it is very easy to verify this solution. The person whose computer solves this puzzle first receives not only bitcoins but also all fees from the included transactions. The new block is therefore permanently connected to the entire master block chain. The winning computer also informs the entire Bitcoin network about it, and the entire process of "brainstorming" resolves. This work, at first glance, is superfluous but fulfills an important function. It avoids the aforementioned double-count fraud and ensures that the transaction block was generated by the most powerful network.

The new block is generated approximately every 10 minutes. To maintain this time, the complexity of the "mathematical puzzle" is corrected and changes according to the current calculation power of all miners, on average every 2016 blocks, which is roughly every 2 weeks. Cryptocurrency is generated to the network at approximately the same speed, while the number of miners does not matter.

When Bitcoin was just starting a few years ago, the difficulty of mining was relatively simple, and more or less everyone could benefit from bitcoins, using only a home computer / CPU. As time went by, as more people tried to get bitcoins by mining, the whole process of extraction became more demanding. To CPUs have been added the GPU (graphics processor unit), which are essentially high-performance computers with expensive graphics cards. Their graphics cards, however, have much greater encryption performance than a CPU. Today, however, we have even more sophisticated technologies called ASIC (use of a specific computer chip). This expensive device is designed exclusively for cryptocurrency mining.

Another way to get to the bitcoin is to try the Mining pool. Because the creation of a new block is a challenging process, small miners are very unlikely to be able to earn anything on mining. These small miners are therefore merging into the mining pools, and thus they try happiness together. If one of them creates a new block, the reward will be shared among all. The main advantage is greater predictability. The disadvantage lies in relatively high fees to individual mining pool communities.

4 Principle of Payment with BITCOINS– BITCOIN Wallets

Before we own or send the bitcoins from one address to another, we need to have a place to save them. The account on which bitcoins are stored is called Bitcoin wallet. It serves not only for the storage of bitcoins, but also for the actual payments. There are four types of Bitcoin wallets:

1. Software wallet - This is basically a kind of software downloaded to your computer. With its use, all necessary bitcoin information is stored on the hard disk of the computer.
2. Mobile Wallet - An application installed directly on your mobile phone. Bitcoins themselves are stored directly on the mobile and can be paid with either by scan, or by using a QR code (Quick Response Code). If Internet is not available, Bluetooth can also be used.
3. Web wallet - saved on the Bitcoin service provider web site. The least effort is needed to establish this wallet. While software wallets require you to keep a file on your computer and back it up regularly, the user can access the online wallet online anywhere, anytime. It is therefore more practical for ordinary users to use this type of wallet. One of the most used is Coinbase. It is necessary to be especially careful to allow others to host our wallet. There have been several cases when this web wallet has been devalued.
4. Paper wallet - the safest option to keep Bitcoins is paper wallets. This term only means that the investor prints the data on paper, so this option is not very practical. It is recommended especially for those planning a longer-term investment in Bitcoin.

5 Advantages and Disadvantages associated with BITCOIN

At first, Bitcoin was admitted with great skepticism. But it was only the natural reaction of people to the new product. Citizens of any country are closer and more trustworthy to their own currency. (In small fragile countries, using the international currency as a dollar or euro.) Nevertheless, over time, people have begun to trust this new tool. They also anticipated the many benefits that Bitcoin itself offers. However, it should be remembered that each coin has two sides and some weaknesses are associated with the advantages.

Advantages

- The deflationary nature - unlike most fiat money, the quantity of which is not permanent, and the state has the right to issue new money, if necessary, the total amount of bitcoins in circulation is final and known in advance. (21 million bitcoins)
- Micro Payments - Bitcoin also allows very small transfers, such as one-thousandth of Bitcoin, or one millionth of bitcoin. $1\text{BTC (bitcoin)} = 1\text{ BTC}$,
 $1\text{mBTC (mili bitcoin)} = 0.001\text{ BTC}$
 $1\text{uBTC (micro bitcoin)} = 0.000\ 001\text{ BTC}$
 $1\text{satoshi} = 0.00000001\text{ BTC}$
- No or only minimum fees - Bitcoin conversion fees are low compared to other methods. For bitcoins, on average, around \$ 0.006 is payed per transfer of one bitcoin. On the contrary, using most credit cards, this is around 3% to 5% of the total amount of money sent. The amount of transaction fees is based on a voluntary basis. The person who sends the bitcoins has the ability to determine what the charges will be, if any. These fees are then a reward for miners. However, miners are not required to place each transaction in a block. Therefore, if a user does not enter a transaction fee, it may happen that his transaction will put by miners into a newly created block for quite a while later. Therefore, the higher the fee, the sooner the transaction is recorded. At least by minimum fees, users will assure that their transaction will be part of the next generated block.

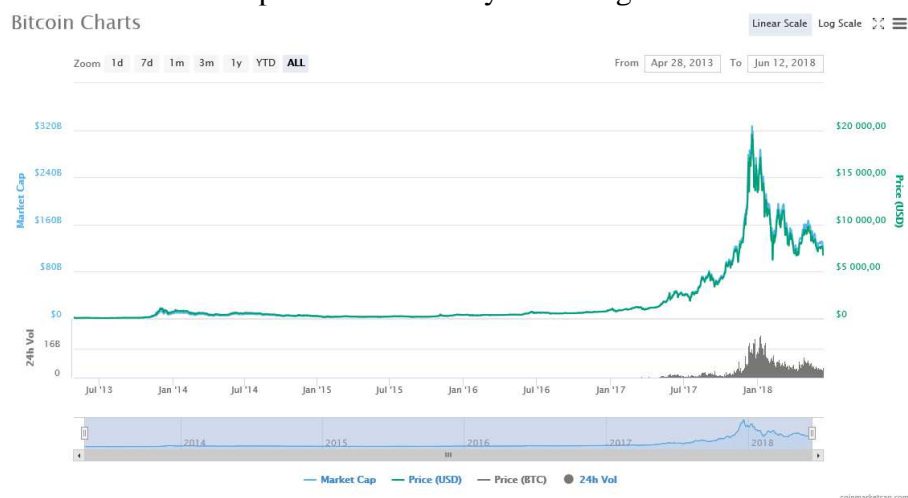
- Minimum administration - no filling of form is required when sending or receiving bitcoins from anyone, no form of identification is required, or notifying the office the proof of the bill or the housing document.
- The ability to bring bitcoins anywhere - it's even possible to bring bitcoins worth of millions of dollars, inconspicuously, as they simply fit into the memory card. It is something that is not possible with paper money or gold.
- No Taxes - since the Bitcoins are not governed by any government or organization, they are not linked to tax paying.
- Without third party domination - no one can capture Bitcoins or freeze Bitcoin wallet.

Disadvantages

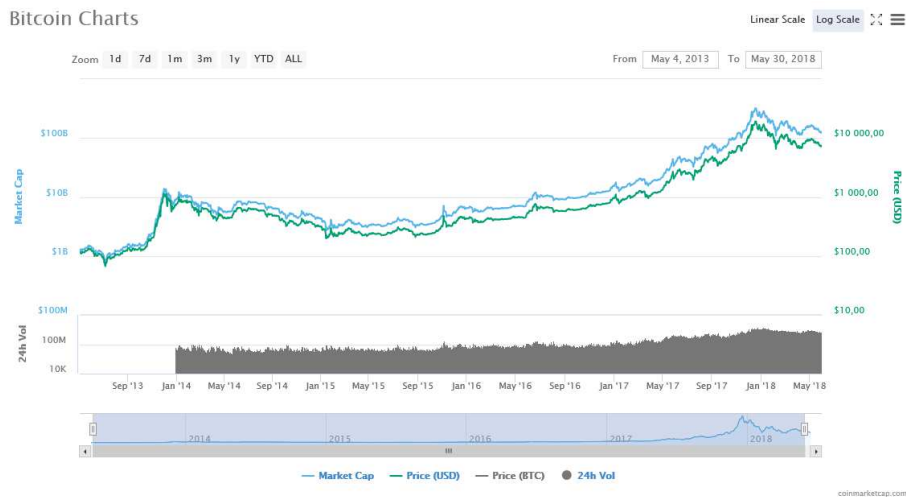
- Limited acceptance - there are still only a limited number of business institutions in the world that directly accept bitcoins as a form of payment, which discourages customers and causes Bitcoin's development to slow down.
- High volatility - the limited number of bitcoins in circulation is facing ever-increasing demand. The bitcoin value is then incredibly fast. Volatility is intensified by tiny world events or market innovations.
- Increasing competition - bitcoin is not the only cryptocurrency, so it's still possible that another cryptocurrency will overtake it and become more successful than Bitcoin. At present, however, this theory is unlikely.
- Anonymity - this attribute can be considered as positive or negative. Bitcoin thus allows suspects to sell drugs or illegally trade without anyone tracking them.
- Security - often home computers are easy targets for attackers. If someone hacks into the computer or phone where the keys to the Bitcoin are stored, they can steal them.
- Technological skills - Bitcoin use requires at least basic technological skills. Knowledge of Bitcoin functionality or computer security.
- Bitcoin irreversibility - if bitcoins are sent to a wrong address, they are irretrievably lost.
- Dependent on people's trust
- Uncertainty about further developments

6 BITCOIN ACTUAL¹⁴

Bitcoin's current development is shown by following two charts

¹⁴ Coinmarketcap.com 31. 5. 2018.

Notes:

- The blue line is a market cap.
- The green line is the price in USD.
- Market cap is total coins in circulation plus the current market price.
- Price is the current average market price across exchanges.
- Volume is how much of a coin was traded in the past 24 hours.
- Supply is how many are in existence (multiply that by the price, and you get the market cap).

Bitcoin versus classical currencies

Bitcoin is worse than classic currencies. The current popularity of Bitcoin internet cryptocurrency can be interpreted as a sign of ignorance of economic history (Reuters 2014)¹⁵.

Bitcoin points to the general loss of historical memory, wrote Edward Hadas, a Reuters commentator. If Bitcoin ever became a real currency, he would suffer from all the severe maladies of the gold standard. It would cripple the current economy much more than it was in case of undermining economy by the establishment of national currencies on gold in the 19th century with its countless crises.

The basic problem is the belief that the independence of the electronic currency in government is good, but it is completely wrong, says Hadas, who previously worked as a financial analyst for example in an American bank. Money serves the entire society, and governments are their main guarantors in the current world.

Hadas admits that people can resort to subprime money substitutions in times of disasters. If the state collapses or the government totally decimates the monetary system, then some types of private money can be the least evil option. In such apocalypses, however, the people according to Hadas have difficulty reaching out to the software protocol, which must be supported by secure electronic communication. They choose rather traditional, tangible and hacker-free gold, or, for example, old baseball cards in the US.

People would know why the state should have the power over money if it was theoretically admitted that Bitcoin would really become the main currency at the time of monetary collapse, people would soon know why money over which the government does not have power is working badly, writes Hadas. The deflation problem is quite obvious. Bitcoin is, by its very nature, finite in terms of money supply, but it would be obliged to manage a growing supply of goods and services. Consumers would therefore keep adjourn purchases in wait for the price drop, employees would curse the annual wage cuts, and even worse off would be debtors and, with them, creditors.

Deflation itself does not discredit non-governmental money. People and banks can adjust to the new realities just as the Japanese have adapted to the annual moderate decline in

¹⁵ <https://openiazoch.zoznam.sk/cl/141705/Reuters-Bitcoin-je-horsi-nez-klasicke-meny-krizu-by-len-prehlbil>

price levels over the last 15 years. After all, another electronic currency may be created without deflationary consequences, with its money supply increasing steadily.

No such currency, however, according to Hadas will be able to cope with the necessary shocks, especially in the form of bankruptcy of financial institutions, which in such a regime would become a common phenomenon. After crashes, there would be panic and saving explosions, and the accumulation of hard money. The “hard currency” theorists argue that prices and wages would automatically fall in response to this, but in practice such an adaptation is painfully slow, which leads to a downfall of production and high unemployment. The world has been taught by the world economic crisis and British economist John Maynard Keynes with his “savings paradox” that the state has to intervene against such crises by securing enough money in circulation to keep the total spending stable.

Bitcoin equals zero authority

Such a policy, as shown by the slow recovery from the last crisis, is not always perfect, but in the bitcoin economy it would be totally impossible. There would be no authority that would have the power to decide about putting new money into circulation. Only the consciousness that the state cannot fuel the new Bitcoins in the crisis will intensify efforts to save, which itself will form an easier crisis. The Hadas evidences this by the large number of crises in the 19th century that arose in response to often ephemeral bad news.

Now, according to the commentator, it would be even worse than then, because today’s economy relies much more on bank loans. Banks have always borrowed most of their deposits and are thus constantly threatened not only by the inability of clients to repay, but also by panic withdrawal of deposits. If banks would not be able to get money “elsewhere” in the last instance, they would be much more vulnerable to crashes and following general panic. “Elsewhere” means always from a state that can now make money from nothing. It is not ideal, but better than any known alternative, writes Hadas. In the world of Bitcoin or another electronic currency government would not be able to help banks, and frequent bailouts to banks and financial panics could not be avoided.

The explosion of interest in Bitcoin can be interpreted as a sign of ignorance of economic history, writes Hadas. Rather, it is a miserable expression of the loss of faith in a monetary system that does not work the way it promised. “Bitcoin, however, is no more than a technological version of an even worse system,” concludes the commentator.

Conclusion

Bitcoin (BTC), a leading cryptocurrency, has registered significant success since its inception in 2009 and is continuing to scale new record high prices. Bitcoin and its position in the global financial markets is nowadays attractive for investors. Bitcoin is a finite, decentralized digital currency, not tied to any government or bank. The payments using Bitcoin can be done instantly anywhere across the globe using peer-to-peer technology for a very nominal cost. The tasks like tracking of the transactions and issuing new money are managed collectively by the network, making it anonymous and relatively safe to an extent. And this is reason why is increasing number of businesses that are now adopting Bitcoin as a currency.

References:

1. ANDRYCHOWICZ, M., DZIEMBOWSKI, S., MALINOWSKI, D., MAZUREK, L. (2014). “Secure Multiparty Computations on Bitcoin,” in 2014 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP), Berkeley, CA, USA, pp. 443-458.
2. BALCERZAK, P. A., PIETRZAK, B. M. (2017). Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015. *Journal of Competitiveness*, 9 (2), 5-18. <https://doi.org/10.7441/joc.2017.02.01>

3. Bitcoin.sk [online]. (2015). [cit. 2015-3-31]. Dostupné z:<https://bitcoins.sk/mining/>
4. BÖHME, R., CHRISTIN, N., EDELMAN, B. G., MOORE, T. (2014). "Bitcoin," Harvard Business School NOM Unit Working Paper No. 15-015, available at http://papers.ssrn.com/sol3/Papers.cfm?abstract_id=2495572.
5. BRITO, J., CASTILLO, A. (2013). Bitcoin: A Primer for Policymakers, Arlington: Mercatus Center at George Mason University.
6. BRYCHTA, J. (2014): Sborník z konference. Zkušenosti s virtuálními měnami-Bitcoin měna budoucnosti? Vysoká škola manažerské informatiky, ekonomie a práva, Praha.
7. CoinDesk (2015a). State of Bitcoin Q1 2015. <http://www.coindesk.com/state-of-bitcoin-q1-2015-record-investment-buoys-ecosystem/>. Accessed 27 April 2015.
8. CoinDesk (2015b). State of Bitcoin 2015. <http://www.coindesk.com/state-bitcoin-2015-ecosystem-grows-despite-price-decline/>. Accessed 17 February 2015.
9. coinmarketcap.com (2018). Crypto-Currency Market Capitalizations. <http://coinmarketcap.com/>. Accessed 31 May 2018.
10. DOBROVIČ, J., KORAUŠ, A., DANČIŠINOVÁ, L. (2016). Sustainable economic development of Slovakia: factors determining optimal tax collection, *Journal of Security and Sustainability Issues* 5(4): 533-544. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4\(8\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4(8))
11. GRINBERG, R. (2012). "Bitcoin: An Innovative Alternative Digital Currency," *Hastings Science & Technology Law Journal* (4:1), pp. 159-208.
12. <https://openiazoch.zoznam.sk/cl/141705/Reuters-Bitcoin-je-horsi-nez-klasicke-meny-krizu-by-len-prehlbil>
13. KORAUŠ, A., DOBROVIČ, J., RAJNOHA, R., BREZINA, I. (2017a). The safety risks related to bank cards and cyber attacks. *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(4), pp. 563-574. [https://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4\(3\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4(3))
14. KORAUŠ, A., VESELOVSKÁ, S., KELEMEN, P. (2017b). Cyber Security as Part of the Business Environment in International Relations 2017: Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference, Smolenice: University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Publishing Ekonóm 2017, pp. 571-577. ISBN 978-80-225-4488-7, ISSN 2585-9412
15. MAURER, B., NELMS, T. C., SWARTZ, L. (2013). "When perhaps the real problem is money itself!: the practical materiality of Bitcoin," *Social Semiotics* (23:2), pp. 261-277.
16. MEIKLEJOHN, S., POMAROLE, M., JORDAN, G., LEVCHENKO, K., MCCOY, D., VOELKER, G. M., SAVAGE, S. (2013). "A fistful of bitcoins: characterizing payments among men with no names," in IMC '13 Proceedings of the 2013 conference on Internet measurement conference, K. Papagiannaki, K. Gummadi and C. Partridge (eds.), Barcelona, Spain, pp. 127-140.
17. NAKAMATO, S. (2008). A peer-to-peer electronic cash system. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>. Accessed 20 February 2015.
18. RAJNOHA, R., ŠTEFKO, R., MERKOVÁ, M., DOBROVIČ, J. (2016). Business Intelligence as a Key Information and Knowledge Tool for Strategic Business Performance. *E + M Ekonomie a Management*, 19(1), 183-203. doi: dx.doi.org/10.1524.0/tul/001/2016-1-013
19. SHINE, Ch. (2013): Bitcoin Exposed. Kindle Edition, USA
20. WILCOX, D. (2014): Bitcoin Beginner's Guide: Everything You Need To Know To Become Rich With Bitcoins. Kindle Edition, USA.
21. YELOWITZ, A., WILSON, M. (2015). „Characteristics of Bitcoin users: an analysis of Google search data,” *Applied Economics Letters* , pp. 1-7.

Contacts:

Ass. Prof. Ing. Antonín Korauš, PhD., LL.M., MBA

Fakulta ekonómie a podnikania

Paneuropean University

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: antonin.koraus@paneurouni.com

JUDr. Stanislav Backa

Fakulta ekonómie a podnikania

Paneuropean University

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: stanislav.backa@gmail.com

Protection of persons and property in terms of cybersecurity

Antonín Korauš^a – Pavel Kelemen^b

^a Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10, 851 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: antonin.koraus@paneurouni.com

^b Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10, 851 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: kelemen.pavel@gmail.com

Cyber security is currently a very actual topic. As time changes, new trends in technology are developing. Nowadays, it is very important for IT managers to be able to effectively protect their assets against modern threats. Therefore, it is essential that information about cyber protection and skills related to cyber protection become an integral part of companies, whether they are small, medium or large businesses, and their employees. In this paper we are focusing on cyber security, cyber-threats and present cyber-attacks. We are also discussing methods about how companies should educate their staff on this issue to overcome potential cyber threats. In conclusion, we are presenting possibilities of cyber security development in 2018.

Key words: cyber security, cyber space, cyber threat, cyber attacks, cyber criminals,

Kybernetická bezpečnosť je v súčasnosti veľmi aktuálna téma. Ako sa mení čas, vyvíjajú sa aj nové trendy v oblasti technológií. V súčasnosti je pre správcov informačných technológií veľmi dôležité, aby mohli efektívne chrániť svoje aktíva pred modernými hrozbami. Preto je nevyhnutné, aby sa informácie o kybernetickej ochrane a zručnostiach súvisiacich s kybernetickou ochranou stali neoddeliteľnou súčasťou firiem, či už sú to malé, stredné alebo veľké ako aj ich zamestnancov. V tomto príspevku sa zameriavame na kybernetickú bezpečnosť, kybernetické hrozby a súčasné kybernetické útoky. Diskutujeme aj o metódach, ako by mali spoločnosti vzdelávať svojich zamestnancov v tejto oblasti, aby prekonali potenciálne kybernetické útoky

Kľúčové slová: kybernetická bezpečnosť, kybernetický priestor, kybernetická hrozba, kybernetický útok, kybernetická kriminalita

JEL Classifications: G21

Introduction

As the world of technology advances by big steps forward, new challenges and security problems emerge. In today's business, we are experiencing many technological trends, so cyber security is needed to protect the companies from threats.¹ One of the basic facts is that data volumes in companies are constantly growing and this growth has been visible for some years. "Big data" is no longer just about big corporations, with more and more small companies already managing large amounts of data. The more important their security becomes. Still, there is a lack of security professionals in companies to protect them from various cyber criminals, who are interested particularly in stealing sensitive business data and then using it for their benefit.

¹ KOZUBÍKOVÁ, L., HOMOLKA, L., KRISTALAS, D. (2017): *The Effect of Business Environment and Entrepreneurs' Gender on Perception of Financial Risk in The SMEs Sector*. Journal of Competitiveness, 9(1), 36-50.

Many of us do not attribute great importance to cyber-attacks, cyber criminals, or cyber-protection.² This is because we have insufficient knowledge of how our Internet activities may be unconsciously monitored and later abused. Cyber protection in business is an essential element. Nowadays, every business should pay close attention to this issue.³ Today's advanced attacks are aimed at gaining valuable personal information, intellectual property, login data, information about the company's situation and every attack is often done through the web and email. These attacks are carried out in several phases, with thoughtful steps how to get inside the network, get the necessary sensitive information, and then send them out of the organization.

The main objective of the article is to introduce cyber security as part of the business environment.

1 Research about cryptocurrencies

Research about cryptocurrencies have a strong alignment to E-Business and Security, because cryptocurrencies are an example for "Internet-based payment models"⁴ using cryptographic methods to build up secure and trustful transactions. Nevertheless, a full understanding about cryptocurrencies has not been reached yet.

More investigation should also be done in the field of the influence of culture on cryptocurrencies. Although mentioned in a few papers (e.g. Bohr and Bashir 2014), the focus of the reviewed papers still lies on anonymous transactions without cultural influences.^{5,6} However, due to cryptocurrencies and especially Bitcoin as a currency scheme crossing national borders, cultural issues are an important aspect nowadays. New business models are not discussed in cryptocurrency research so far. Nevertheless, we can see entrepreneurs who have built up their businesses around cryptocurrencies, especially Bitcoin⁷. In addition, more and more merchants accept Bitcoin as a payment method⁸. It is a possible future research area to understand the motivation of the entrepreneurs and merchant to participate, which business models they use, and which approaches they use to form the ecosystem.

Cryptocurrencies present a challenge for the existing financial industries as potential clients using alternative financial tools and methods without banking support (e.g. van Alstyne 2014). Banks but also intermediaries like consultants or insurances have to change and adapt their business models to become member of the cryptocurrency ecosystem or built up trust or alternatives to be more attractive for these potential clients.⁹

Cryptocurrencies and Bitcoin had to face extreme events and disruptions in the recent past. Examples are the lost Bitcoins from the largest Bitcoin exchanges Mt.Gox and Bitstamp, which have let to distrust in the Bitcoin ecosystem and might harm cryptocurrencies as a

² KORAUŠ, A., DOBROVIČ, J., RAJNOHA, R., BREZINA, I. (2017): *The safety risks related to bank cards and cyber-attacks*. Journal of Security and Sustainability Issues 6(4), pp. 563-574.

³ BALCERZAK, P. A., PIETRZAK, B. M. (2017): *Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015*. Journal of Competitiveness, 9 (2), 5-18.

⁴ SHAW, M. J., NELSON, MATT, SUBRAMANYAM, R., SUBRAMANIAM, C. (2015): *SIGeBiz - Special Interest Group on E-Business*.

⁵ GLASER, F., ZIMMERMANN, K., HAFERKORN, M., WEBER, M. C., SIERING, M. (2014): *Bitcoin - Asset or Currency? Revealing users' hidden intentions*, in Proceedings of the European Conference on Information Systems (ECIS) 2014, Tel Aviv, Israel. June 9-11, 2014, pp. 1-14.

⁶ MEIKLEJOHN, S., POMAROLE, M., JORDAN, G., LEVCHENKO, K., MCCOY, D., VOELKER, G. M., SAVAGE, S. (2013): *A fistful of bitcoins: characterizing payments among men with no names*, in IMC '13 Proceedings of the 2013 conference on Internet measurement conference, K. Papagiannaki, K. Gummadi and C. Partridge (eds.), Barcelona, Spain, pp. 127-140.

⁷ CoinDesk (2015b): *State of Bitcoin 2015*.

⁸ CoinDesk (2015a): *State of Bitcoin Q1 2015*.

⁹ PALMER, D. (2015): *Bitcoin.de Launches Integration With Fidor Bank Accounts*.

whole.¹⁰ It is not clear, how and why these crisis and disruptions occur and how the users of the cryptocurrencies react to these events.

Research methods examining cryptocurrencies are oftentimes quantitative and design science oriented. The valuable results need to be complemented with qualitative methods. First approaches can be found¹¹ but a stronger inclusion of qualitative methods in the research process and mixed-methods approaches is an important future research question.

Research on cryptocurrencies, however, is not limited to the IS field of research. It might be worthwhile exploring other disciplines, such as business, law, organizational science and sociology. This could lead to an interdisciplinary field of research and lead to a fruitful enrichment of practice as well as academic. For further research, it might be also reasonable to analyze cryptocurrencies from a more sociomaterial perspective.

2 Cyber security

Cyber security is a set of technologies, processes and procedures designed to protect networks, computers, programs and data from attacks, damage, or unauthorized access. In terms of computer-based security, it includes both cybernetic and physical security.¹²

Securing cyber security requires coordinated efforts throughout the information system. The elements of cyber security include:

- Application security
- Information security
- Network security
- Business continuity planning
- Operational safety
- Educating end users¹³

One of the most problematic elements of cyber security is the rapid and constantly evolving nature of security risks. Traditional approach has been to focus most resources on the most important components of the system and to protect them from the greatest known threats, which has caused some of the less important components of the system to be protected as well as some less dangerous risks. Such an approach is inadequate in the current environment.

Why cyber security specific or what is different from the traditional or new threats that make up the so-called human security? The first factor that causes the urgency of this issue is that cyber-security concerns a huge number of people. Threats are much more immediate than traditional military threats. People perceive more personally and sensitively when they may not be able to access internet banking, the Internet and email or telephone networks, or when there is attack on their private data, i.e., phenomena that can happen in seconds and cause considerable damage to the individual, than civil conflicts in remote regions or environmental problems, the consequences of which are reflected in the long term. Cyber security is so easily shifted from the sphere of national security to social and individual security.

Cyber-attacks are also easier to accomplish - an attacker to carry out a cyber-attack needs mostly only a computer, Internet connection, and their own capabilities. In this case, physical access to the victim is not required. The nature of the cyberspace allows attackers to deploy their offensive capabilities virtually anywhere, anytime, within minutes, and without the need for physical movement and presence of units. Attacks have the potential to jeopardize our everyday lives and have a greater impact on ordinary people, as threats that are more serious, but their occurrence is less frequent and is also more limited geographically. Cybernetic attacks

¹⁰ CoinDesk (2015b): *State of Bitcoin 2015*.

¹¹ TAYLOR, M. B. (2013): *Bitcoin and the age of bespoke silicon*, in 2013 International Conference on Compilers, Architecture and Synthesis for Embedded Systems (CASES), Montreal, Canada. September 29 - October 4.

¹² <http://whatis.techtarget.com/definition/cybersecurity>

¹³ <http://www.umuc.edu/academic-programs/cyber-security/about.cfm>

are not affected by geography and cannot be prevented by traditional boundaries. On the other hand, a normal person can only defend him/herself against attacks to a certain extent, and not all people using modern technology can be experts in cyber security. We often see the opposite phenomenon - ordinary users do not even know the basics of IT security and do not observe simple measures and procedures that can protect them from cyber-attacks or reduce their likelihood.¹⁴

To address the current environment, advisory organizations support a more proactive and adaptive approach. The National Institute for Standards and Technology (NIST), for example, recently issued updated guidelines in its risk assessment framework, which recommended a shift towards continuous monitoring and real-time assessment. Cybernetic security is still perceived as something that is exclusively in the competency of ICT (Information and Communication technologies) department. Top management is often not very interested in this area and expects the initiative from leading IT staff. However, this approach is currently inadequate and leads to situations where the area of cyber security is underestimated and systematically unsolved.

Management in organizations should understand and accept that cyber security management is much more relevant to other areas of security and crisis management. Since today's sophisticated attacks are often multidisciplinary, they combine ICT, social engineering, personal and object security. Just to eliminate such threats, the skills of ICT managers are inadequate.

In practice, we also often encounter the fact that ICT leadership, as well as the whole society, is oriented and motivated to deliver maximum performance. Their main task is to ensure the functioning of ICT infrastructures and to increase the efficiency of the processes. Cyber protection requirements of the organization are often in direct conflict with these requirements.

According to Forbes magazine, the global computer security market is expected to reach \$ 170 billion by 2020. This rapid growth of the market is supported by a number of technological trends, including a siege of initiatives with ever-evolving security requirements.¹⁵

Cyber security goal is a secure cyber space. Critical Infrastructure Protection is an important factor for the successful development of the global economy. In the area of national cyber defense, broad international cooperation and participation of security institutions and actors involved in the development of new technologies are essential. Power and responsibility are in cyber space divided among different actors. Collaboration in formulating a national cyber security strategy is important at three levels: governmental, national and international.

Collaboration at government level

Due to the sophistication and complexity of cyber security, it is essential those different agencies, departments and other government constituents work together, which obviously does not simplify a unified and coherent approach to the issue. To ensure smooth cooperation between different government institutions, it is appropriate to review or arrange a lead agency or other institution responsible for cyber security issues and streamlining between governmental actors.

Collaboration at international level

International cooperation is a prerequisite for addressing major global security issues. Collaboration on an international basis within cyberspace results from the very nature of the Internet. The Internet is a worldwide network connecting computers and computer networks of

¹⁴ https://slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2016/10/Kyberneticka-bezpecnost_SSPI.pdf

¹⁵ <https://www.paloaltonetworks.com/cyberpedia/what-is-cyber-security>

all continents. Users from all over the world are able to communicate with each other and exchange data with each other. Distance in cyber space does not play any role. It is important for a state or non-state actor to cooperate with a wide range of international partners to promote their interests on the global scene. Even at this level, a main leader able to lead a cyber security agenda within the system can be promoted. Cooperation takes place in the framework of internationally binding agreements, politically binding agreements or non-governmental agreements between certification technical clusters.

Cooperation at transnational level

The area of cyber security is addressed by various security institutions, including intelligence services. The involvement of the private sector, such as those involved in the development of new technologies, is also essential.

3 Five dilemmas of cyber security

The next subchapter will deal with the five dilemmas of national cyber security. The ideal situation is to strike a balance between the safeguards necessary to ensure security and the possible costs incurred for such protection. On the one hand, ICT revenue is considered in the context of economic growth and personal freedoms. On the other hand, there is protection against risks in connection with technology.

3.1 Development of the economy vs. national security

Economy development vs. national security is the primary dilemma that states must burden with. The global economy is booming thanks to the Internet. For developing countries, information and communication technologies represent even the driving force behind development. More than 2.5 billion customers buy and pay via the internet. Internet services and applications include email, text messaging, audio transfer applications, real-time video conferencing, video streaming, social networks, e-banking, e-learning, search engines, e-books, and more. Economic, social, political, and technological dependence on the Internet is so high that its protection has become a priority for every state.

3.2 Modernization of infrastructure vs. Critical infrastructure protection

The developed communication infrastructure reaches almost anywhere. The industrial control system is the foundation of this critical infrastructure, monitors processes, and controls the influx of information. Intelligent control systems are typically used in the electricity, water, oil and gas industries. For example, the ICS is responsible for supplying natural gas to power plants or for transferring electricity from the grid to households. The protection of public and financial service providers, telecommunications and other important services in the private sector is an essential part of the protection of critical infrastructures. Currently, most of the CIP activities focus on cyber-related activities such as cyber-crime or espionage. National crisis management must be extended by a cybernetic component. States are aware of the vulnerabilities of these systems, but protection against them is very complex and demanding. Activities that threaten such systems include, for example, unauthorized access, data manipulation or even their complete destruction. Constant pressure for infrastructure upgrades and associated investments may jeopardize the security requirements of these facilities. There are conflicts of interest where, on the one hand, the owners and managers whose primary objective is profit and, on the other, the government, whose interests are general protection and security. The starting point may be to find a balance between short-term revenues from the introduction of new technologies and medium and long-term losses stemming from inadequate security. Investments in security measures must, on the one hand, meet the requirements of the government, and they must not jeopardize innovation and economic growth.

3.3 Public vs. private sector

Saving and effective measures are the primary interest of the state security public sector. Unlike the private sector, where a key role is played by making the process more efficient in order to achieve the lowest costs, the highest profits and to stand in a competitive environment. Negative consequences of a successful attack, such as in banking sector, may disturb the client's trust in the bank, and given the global nature of the banking market, this confidence can spread to other countries where the bank has branches. The risk that some cyber-attack will cut off one of the critical state infrastructure systems stems from the linking of the private and public sectors in ensuring the safety of critical infrastructure and its dependence on cyberspace. The high dependence of the state and the private sector on cyberspace and ICT together with the low level of security and protection of key systems and critical infrastructure of the state against potential threats can be exploited by terrorists or other cyber-attackers.

3.4 Personal data protection vs. information sharing

Another obstacle to fully exploiting the benefits of the Internet economy is the conflict between citizens' expectation and the government's personal data protection policy. At the same time, there is the need for sharing information beyond the borders of the state in order to increase security. Residents expect their personal data to remain intact by both the private and the state subject. Therefore, what helps in cases of cyber-crime, spying and other illegal activities in cyberspace is early exchange and track of information between the private and public sectors. Sensitive data often falls within the scope of privacy and personal data protection laws. At the same time, there is a danger that sensitive content information is revealed to an unauthorized subject, and this can lead to cyber-attacks with a significant impact.

3.5 Freedom of speech vs. political stability

The Internet is the most powerful tool of the 21st century, because its essence is that it contributes to greater transparency of access to information and it facilitates the active involvement of citizens in building a democratic society. Thus, information and communication technologies enable citizens to become more involved in day-to-day governmental decision-making processes.

4 Ten rules of cyber security

E. Tikk (2011) tries to develop a debate on rules in cyberspace. He focuses on existing legal concepts, rather than creating a completely new legal approach. At the same time, however, he points to the need for better laws governing, for example, the protection of data or the obligations of internet service providers to respond adequately to current threats. The ten rules focus mainly on the behavior of the state in the cyberspace. E. Tikk argues that if a cyber-attack would meet the conditions of an armed attack, it would be permissible to defend oneself against such an attack.¹⁶

1. Territory rule - The information structure located in the territory of one state is subject to the territorial sovereignty of another state.
2. Responsibility rule – Cyber-attacks from a computer and other devices located in the territory of one state are considered as evidence and this attack can be attributed to the state.
3. Cooperation rule - If an attack has been committed by the computer systems of a given state, that state is obliged to cooperate with the victim through consultations, exchange of information, etc.

¹⁶ <https://citizenlab.ca/cybernorns2011/rules.pdf>; TIKK, E. (2011): *Ten Rules for Cyber Security*. Survival, vol. 53 no. 3, June-July 2011. pp. 119-132.

4. Self-defense rule - Everyone in cyberspace has the right to self-defense.
5. Data protection rule - Data obtained through Internet monitoring are considered personal. They may be granted to a third party if a reasonable level of protection is provided.
6. Responsibility to care - Everyone has the responsibility to adequately try to protect their computer equipment.
7. Early Warning Rule - Everyone has an obligation to inform a potential victim of cyber-attack.
8. Rule of access to information - The public has the right to be informed about cyber threats to life, safety and good living.
9. Rule of Legality - Each State is required to include the most common cyber-crimes in its legal framework.
10. Mandate rule - The ability of an organization to act always depends on the scope of its mandate. On the international level, it is necessary to stop the duplication of abilities and efforts.

5 Five important aspects that every company should know about within cyber security

Cyber-attacks do not happen to just big companies. Various studies show that 20% of small and medium-sized enterprises have been victims of cybercrime. The cost of these hacks is estimated at 2 trillion dollars by 2019. A small entrepreneur can assume that his business is too small to be at risk. Or he may believe that protecting corporate data is too costly. But cyber security should not be ignored even in small and medium-sized businesses. Small businesses are often targeting of hackers because they tend to have weaker security practices.

In almost every computer attack, the hacker's goal is to steal and use sensitive business data that includes credit card information, bank account information, or personal identity information. For a small business owner, these are found in payment forms (cash register), job applications, or customer databases. Any vulnerability of the protection of these data may result in devastating consequences for both customers and businesses.

How can we reduce the risk of cybercrime in small and medium businesses? Below are five types that could help the company in its cyber-protection.

Provide the least information about the company

Hackers cannot steal what the company does not have. The more data the company collects and stores, the higher the corporate responsibility for cyber security. Therefore, it is advisable not to collect information that the company does not need and store information only for as long as we have a legitimate business need.

Protect the data the company needs to have

When the company needs to store sensitive data on the network, it is important to maintain the correct verification procedure to make sure that only authorized individuals have access to the data. Beginners require unique so-called strong passwords. Today, many people use "password" as the only defense against hackers. It should be remembered that hackers have access to software that guesses passwords with common words that we can find in the dictionary. Insisting on complex passwords is the cheapest and simplest line of defense against hackers. Individual accounts / passwords must also be required for each employee, and what is needed is a system implementation which requires renewal of the passwords every 90 days.¹⁷ If the company keeps very sensitive data, it should consider introducing two-factor

¹⁷ <https://www.entrepreneur.com/article/301193>

authentication procedures that offer an extra level of protection from hackers who can try to guess passwords.

Education of employees

Frequently, cyber-security violations are caused by human error. These errors can easily be avoided by thorough training. It is necessary that every good business manager teaches his employees about the importance of data protection, company data protection practices, and how to recognize the symptoms of cyber-security violations. Every company should have established cyber-security practices that clearly state the responsibilities of employees as well as procedures for reporting lost or stolen devices that contain important data.

Carry out special payment arrangements

Credit card information is probably the top goal of hackers, so what is needed is to make sure that the company uses the most trusted and proven tools to process payments. In fact, business agreements with the bank or the payment processor may include additional security obligations. Separate the payment system from other less secure ones and do not use the same computer to process payments and surf the internet.

Do not skip the basics

It is important to be particular about basic security measures that can be used to protect company data. Keeping customers secure requires computer systems to be protected and many of these protections can be relatively simple once they are created. For example - Ensure that all computers are equipped with antivirus and antispyware software and that they also automate software updates. Keeping a company's Wi-Fi safe and hidden is also a good example of avoiding cyber-attacks.¹⁸

The above types of protection can help company and businesses to get cyber-protection, protecting their businesses, employees and customers from dangerous attacks. Of course, the possibilities and opinions about cyber security are large and there are many more possibilities how to obtain cyber security.

6 Cyber threat

For the future, the development of cyber threats is predicted to advance at an incredible rate. The targets of cyber-attacks will include, in particular, attacks on back - up facilities of many businesses, in order to mitigate their plans and to harm them - reason may be a competitive environment. The threats of the present include, in particular, clicking of users on dangerous emails that they are receiving in their daily mailboxes. One click can mean decrypting passwords and possible attacking the system.

¹⁸ <https://www.business2community.com/cybersecurity/8-ways-businesses-can-prevent-cyber-attacks-01251164>

Fig. 1 Cyber threat in the world 2016/2017

Source: CISCO (2017): Cybernetic threat in the world. Internal material

Conclusion

Cyber security is the number one topic on the list of companies and governments around the world. The involvement of management and process setup in organizations is becoming an increasingly important part of protection against any security threats. At present, it is very important for IT managers to be able to effectively protect their assets against current threats. Therefore, it is essential that cyber protection information and skills become an integral part of companies and for their employees, whether we are talking about small, medium or large company. Nowadays, it is not enough to protect against cyber-attacks only in a reactive way. Getting information from end stations is getting easier. Together with the openness of organizations that are forced to expand and streamline access to corporate data for legitimate users, there are new security risks. By using freely available tools, with no knowledge of hacking or security systems, almost everybody represents a threat today. Therefore, businesses need to learn that it is better to invest in security in advance because it costs less to pay for it than for the damage the attacks cause. The most cost-effective way to protect you is to educate people about security. Other key steps are the search for vulnerabilities, the quantification of risks and their effective elimination.

The world of cyber security often changes. Security experts are trying to gain know-how about what's happening and how they can mitigate the situation. It is necessary to accept the fact that they cannot protect everything, but they can try to find a way to control the most essential issues so that cyber-attacks are not on the ordinary order.

The fact is that cyber criminals are working hard to develop new and more effective tools. These hackers associate with each other in organized groups to be able to perform more sophisticated and destructive attacks. Companies must respond to this by deploying stronger security, but also with more active prevention and a more attentive response. That is why it is very important now to take care of cyber security and not to underestimate it. At present, there are many types of cyber-attacks and they are performed by various methods. Methods of cybercriminals are increasingly sophisticated. Installing antivirus programs on computers or using firewalls is already for a long time not enough. Traces of malicious code are found in almost all corporate networks. The most common victims of malware, including malicious ransomware, are human-managers who underestimate the prevention and security of the company and, moreover, are not vigilant enough.

Cyber security is especially important for businesses. However, the world of cyber-security is not fully known and is full of change. Therefore, it is important to be aware of the latest trends so that managers can maintain an optimal level of security in their companies. As

we mentioned above, in 2018 entrepreneurs must focus in particular on security of cloud, data, privacy, applications, and sensitive business information.

References:

1. BALCERZAK, P. A., PIETRZAK, B. M. (2017): *Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015*. Journal of Competitiveness, 9 (2), 5-18. <https://doi.org/10.7441/joc.2017.02.01>
2. BOHR, J., BASHIR, M. (2014): *Who Uses Bitcoin? An exploration of the Bitcoin community*, in 2014 Twelfth Annual Conference on Privacy, Security and Trust (PST), Toronto, ON, Canada. 23-24 July, pp. 94-101.
3. CISCO., (2017): Cybernetic threat in the world. Internal material
4. CoinDesk (2015a): *State of Bitcoin Q1 2015*. <http://www.coindesk.com/state-of-bitcoin-q1-2015-record-investment-buoys-ecosystem/>. Accessed 27 April 2015.
5. CoinDesk (2015b): *State of Bitcoin 2015*. <http://www.coindesk.com/state-bitcoin-2015-ecosystem-grows-despite-price-decline/>. Accessed 17 February 2015.
6. DOBROVIČ, J.; KORAUŠ, A.; DANČIŠINOVÁ, L. (2016): *Sustainable economic development of Slovakia: factors determining optimal tax collection*, Journal of Security and Sustainability Issues 5(4): 533-544. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4\(8\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4(8))
7. GLASER, F., ZIMMERMANN, K., HAFERKORN, M., WEBER, M. C., SIERING, M. (2014): *Bitcoin - Asset or Currency? Revealing users' hidden intentions*, in Proceedings of the European Conference on Information Systems (ECIS) 2014, Tel Aviv, Israel. June 9-11, 2014, pp. 1-14.
8. JANČÍKOVÁ, E. , PÁSZTOROVÁ J. (2018): *Strengthened EU rules to tackle money laundering and terrorism financing and their implementation in Slovak Republic*. In Staničková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, pp. 527-536. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
9. KORAUŠ, A., DOBROVIČ, J., RAJNOHA, R., BREZINA, I. (2017): *The safety risks related to bank cards and cyber attacks*. Journal of Security and Sustainability Issues 6(4), pp. 563-574. [https://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4\(3\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4(3))
10. KORAUŠ, A., VESELOVSKÁ, S., KELEMEN, P. (2017b): *Cyber Security as Part of the Business Environment* in International Relations 2017: Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference, Smolenice: University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Publishing Ekonóm 2017, pp. 571-577. ISBN 978-80-225-4488-7, ISSN 2585-9412
11. KOZUBÍKOVÁ, L., HOMOLKA, L., KRISTALAS, D. (2017): *The Effect of Business Environment and Entrepreneurs' Gender on Perception of Financial Risk in The SMEs Sector*. Journal of Competitiveness, 9(1), 36-50. <https://doi.org/10.7441/joc.2017.01.03>
12. MEIKLEJOHN, S., POMAROLE, M., JORDAN, G., LEVCHENKO, K., MCCOY, D., VOELKER, G. M., SAVAGE, S. (2013): *A fistful of bitcoins: characterizing payments among men with no names*, in IMC '13 Proceedings of the 2013 conference on Internet measurement conference, K. Papagiannaki, K. Gummadi and C. Partridge (eds.), Barcelona, Spain, pp. 127-140.
13. PALMER, D. (2015): *Bitcoin.de Launches Integration With Fidor Bank Accounts*. <http://www.coindesk.com/bitcoin-de-launches-integration-with-fidor-bank-accounts/>. Accessed 27 April 2015.
14. RAJNOHA, R., DOBROVIČ, J. (2011): *Simultaneous Management of Economics Business Processes by Added Value Knowledge*. E & M EKONOMIE A MANAGEMENT, 14/1, 53-69.

15. SHAW, M. J., NELSON, MATT, SUBRAMANYAM, R., SUBRAMANIAM, C. (2015): *SIGeBiz - Special Interest Group on E-Business*. <http://business.illinois.edu/ba/citebm/SIGeBIZworld/>. Accessed 14 February 2015.
16. TAYLOR, M. B. (2013): *Bitcoin and the age of bespoke silicon*, in 2013 International Conference on Compilers, Architecture and Synthesis for Embedded Systems (CASES), Montreal, Canada. September 29 - October 4.
17. TIKK, E. (2011): *Ten Rules for Cyber Security*. Survival | vol. 53 no. 3 | June-July 2011 | pp. 119-132.
18. VAN ALSTYNE, M.(2014): *Why Bitcoin has value*, Communications of the ACM (57:5), pp. 30–32.

Internet sources

19. <http://www.umuc.edu/academic-programs/cyber-security/about.cfm>
20. <https://www.business2community.com/cybersecurity/8-ways-businesses-can-prevent-cyber-attacks-01251164>
21. <http://whatis.techtarget.com/definition/cybersecurity>
22. https://slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2016/10/Kyberneticka-bezpecnost_SSPI.pdf
23. <https://www.paloaltonetworks.com/cyberpedia/what-is-cyber-security>
24. <https://citizenlab.ca/cybernorms2011/rules.pdf>
25. <https://www.entrepreneur.com/article/301193>

Contacts:

Ass. Prof. Ing. Antonín Korauš, PhD., LL.M., MBA

Fakulta ekonómie a podnikania

Paneuropean University

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: antonin.koraus@paneurouni.com

Mgr. Pavel Kelemen

Fakulta ekonómie a podnikania

Paneuropean University

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: kelemen.pavel@gmail.com

CRYPTOCURRENCIES – ADVANTAGES AND RISKS

Antonín Korauš^a – Jozef Polák^b

^a Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10, 851 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: antonin.koraus@paneurouni.com

^b Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10, 851 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: jozefpolak64@gmail.com

In this paper, we research and analyse the main characteristics, the evolution of the digital currencies, their numerous applications and ramifications. We make short summary, reports and reflections about digital currencies and of the most significant Alternative Coins, taking into account their technical characteristics, their main advantages and limitations. The digital currency (also known as digital money) represents an online mean of payment that differs significantly from the classic means of payments such as cash, cheque, credit, debit or bank transfer. The digital money preserves a series of properties from the physical currencies, having the advantages of allowing instant transactions and transfers to be made. Similar to the classic means of payment, the digital currencies can be used to pay for a wide range of goods and services. Just as it happened in the past decades with the personal computers and Internet, the impact of these digital currencies will gradually increase in the future, leading to major changes in our lifestyle, redefining our everyday life, economy and society.

Key words: digital currency, digital Money, Bitcoin, Alternative Coins, electronic payments, introduction to cryptocurrency; future of cryptocurrency; benefits and risks of bitcoin; financial innovation; electronic finance

Kybernetická bezpečnosť s dôrazom na definovanie kybernetického priestoru či kybernetickej hrozby je v dnešnom období mimoriadne frekventovanou témou. Hlavným cieľom článku je oboznámiť čitateľa s problematikou kybernetickej bezpečnosti a identifikovať možné hrozby v súčasnom digitálnom resp. informačnom svete. Spoločnosť je denne vystavovaná mnohým hrozbám, ktoré je nevyhnutné nielen identifikovať ale hlavne vykonať adekvátne opatrenia na elimináciu rizika vyplývajúceho z kybernetickej hrozby. Vývoj vedy a techniky postupuje veľmi dynamicky smerom dopredu a prináša so sebou mnoho pozitív i negatív. Práve v súčasnosti môžeme pozorovať, že svetové mocnosti medzi sebou súperia a prebieha nevyhlásená svetová vojna – vojna digitálna. Všetky krajiny sa chránia pred možnými kybernetickými útokmi a výnimkou nie je ani Európa a teda ani Slovenská republika.

Kľúčové slová: kybernetická bezpečnosť, kybernetický priestor, kybernetická hrozba, kybernetika, informatizácia, informačná revolúcia

JEL Classifications: G21

Introduction

The digital currency (also known as digital money) represents an online mean of payment that differs significantly from the classic means of payments such as cash, cheque, credit, debit or bank transfer. The digital money preserves a series of properties from the physical currencies, having the advantages of allowing instant transactions and transfers to be

made.¹ Similar to the classic means of payment, the digital currencies can be used to pay for a wide range of goods and services.

From a historical point of view, the digital money has emerged consequently to the development of the cryptography. Obviously, when a sequence of bits becomes a digital representation of a monetary value that can be used for paying different goods or services, users might have their own doubts regarding the security of their money and of the associated transactions.² Even the most secure cryptographic algorithms can be attacked.³

In the case of the classic printed money, problems related to their counterfeiting occur frequently, the methods and technologies used for their counterfeiting becoming increasingly advanced. However, in this case, if conventional money is being used directly when conducting transactions, the risk of the “double-spending issue” is easily solved because the physical banknote cannot be in more places than one at a given moment of time. In certain cases, the conventional money is being stored and transmitted digitally, thus raising the two problems mentioned above: the risk of counterfeiting and of the “double-spending.” In both of the cases, the problems are handled by the intervention of the central authorities that have access to general information regarding the users’ accounts, their transactions and the cash flows.

In the case of digital money, the cryptography offers guarantees towards the legitimacy of a user. Specifically, the cryptographic digital signature allows a user to sign a digital asset or transaction, thus confirming the ownership of the asset. The “double-spending issue” can also be solved by means of digital signatures.⁴

In the late 1980s, as cryptography evolved and became more accessible, several researchers became interested in using the cryptography for developing digital currencies. They have succeeded to issue digital currencies that had coverage in national currencies or even in precious metals.⁶

Even if the early versions of digital currencies were implemented, they posed the main disadvantage of being centralized and consequently became vulnerable. The first digital currencies used a system similar to the one used in traditional banking, where the settlement of all the transactions took place at regular intervals, through a centralized system. Unfortunately, in most of the cases, these initial digital coins were disavowed at first. Afterwards, the concerned governments challenged them and some of the digital currencies have failed when the parent company suddenly went bankrupt. In this context, it became obvious for the researchers that in order to obtain a digital currency that is robust against attacks, the currency must be decentralized, thus eliminating the existence of a vulnerable centralized system.

1 Forms of Money and their Development

Since money has not always existed, the whole trading process was relatively demanding at first. There was a natural exchange or otherwise called barter stores, where people exchanged food, cattle, or consumer goods. Such a deal required duplicate matching of the needs, which was not always guaranteed, and so there were problems in the exchanges themselves. For this reason, a certain kind of goods has been excluded from consumption and

¹ BALCERZAK P. A., PIETRZAK B. M. (2017). Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015. *Journal of Competitiveness*, 9 (2), 5-18.

² KORAUŠ, A., DOBROVIČ, J., RAJNOHA, R., BREZINA, I. 2017. The safety risks related to bank cards and cyber attacks. *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(4), pp. 563-574.

³ TĂBUȘCĂ A., 2011. Established Ways to Attack Even the Best Encryption Algorithm, *Journal of Information Systems & Operations Management*, Vol.5, No.2.1/2011, Ed. Universitară.

⁴ ANTONOPOULOS A. M., 2014. *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Crypto-Currencies*, O'Reilly Media, Inc.

⁵ FRANCO P., 2015. *Understanding Bitcoin: Cryptography, Engineering and Economics*, Wiley.

⁶ ANTONOPOULOS A. M., 2014. *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Crypto-Currencies*, O'Reilly Media, Inc.

this was followed by its conversion into full or commodity money. Historically, the first forms of money include, for example, salt, fur, pearls, shells or cloth. These commodities already had their own intrinsic value. They were characterized by natural scarcity and wide acceptability within a particular community. Precious metals like gold and silver are a suitable form of full-bodied money. They are easily divisible, relatively long-lasting, do not get spoiled, they do not lose value, and even a small piece of precious metal represents a relatively large purchasing power. However, the precious metal coins also had drawbacks. The underlying problem of this system was their insufficient supply. Their supply was influenced by the presence of metals in the wild nature. The shortage of money had become a barrier to trade and the economy as a whole. With the further development of the monetary system, it has been shown that the physical presence of gold or silver is not necessary. The coins have begun to be replaced by non-full-bodied money in time, in the form of paper money or metal coins. From the beginning, new money was covered with gold and for gold exchangeable, over time, however, the coverage of banknotes by gold was limited. It turned out that the decisive aspect is the trust of the people in the asset. Declaring money (banknotes and coins) as legal means of payment, was a significant step for money as we know them today.

At present, money is being projected as non-full-bodied money with forced circulation. They do not have their own value, and money is proclaimed by the government, and the state guarantees their purchasing power. The central bank regulates the amount of money in circulation, trying to maintain a stable price level. We distinguish cash, such as coins and paper money, and cashless money or deposits that represent funds deposited in accounts in banks or other financial institutions. Money affects not only the conduct and decision-making of individuals but also the economic and social development of the whole society. They enable the development of a job division, thereby improving well-being. There are two types of money definitions. The theoretical definition explains the essence of money. The empirical definition deals with the amount of money in the economy.

Money has three basic functions in the economy:

- means of exchange,
- billing unit,
- store of value.

Means of exchange is one of the most important money functions. It expresses the ability of money to mediate exchange transactions on the market between economic entities that have an interest in exchange and is a prerequisite for money to serve as part of the financial system. Thanks to them, the exchange also becomes much easier. Since money also acts as a billing unit, we value not only different products and services, but also human labor or capital equipment. This makes it possible to compare the rarity of the different goods at the same time. A third feature is the ability to preserve its value for future use. The purchasing power of money is not stable, and when the purchasing power drops, the function of the value keeper is not fully filled. Money, however, is not the only preserver of values in the economy. There are other means that can perform even better, such as stocks, bonds, jewelry or land.

2 Currencies

The term “currency” means a national / classical form of money. Each currency is associated with some basic characteristics. Its basic unit, fractions and multiples, the form (full and incomplete coins, banknotes), the relation to precious metals, the method of emission and the stability of stability are precisely determined by the Monetary Act. In each country, the currency has its own name, such as the Czech crown, the US dollar or the euro. The nation’s national currency is usually the currency that dominates most of the financial transactions in that country. As a result of the growing international trade, currencies such as the dollar or the euro have gained an international character. They are used as a legal tender for international

payments around the world. The euro has replaced the national currencies of most of the states that make up the European Union. The national currencies of some countries, such as the United Arab Emirates, are fixed to the US dollar.

3 Cryptocurrencies

Cryptocurrencies are a type of money that can execute money payments around the world, practically without waiting and for unbeatably low fees. They are based on a science discipline called cryptography or encryption. Cryptography is a branch of mathematics that provides a high level of security through a variety of mathematical evidence. Online businesses and banking also use this encryption. In the case of cryptocurrencies, encryption is mainly used to make it impossible to depreciate funds from the online wallet or to destroy the block of the chain. Cryptocurrencies use and implement the principles of cryptography to create a distributed, decentralized and safe currency.

What is also important is their full decentralization, which is designed so that no one, including authors, groups or governments, can influence, control, or counterfeit this currency. There is no central point in the network or anyone who can decide about the network. The total amount of money in most of them is final and known in advance, which excludes inflation. The release itself is defined only by mathematical laws.

It is important to be aware of the differences between the virtual currency, the digital currency and the cryptocurrency. The virtual currency can be found in various computer games. In the real world, for example, we understand by this loyalty credits issued by the central authority. For example, we include Facebook credits, American Express points or air kilometers. Although they have some basic characteristics of money, they are more or less computer games points or loyalty credits already mentioned. Digital currency is a slightly more accurate expression. Under this notion, we mean money that circulates around the world in electronic form or in non-cash form, but which eventually appears somewhere in the real world. Bitcoin, Litecoin, or Dogecoin are associated with encryption and cryptography. It is from this that the most exact name for this type of payment was created, namely Crypto money. The main difference between the digital currency and the cryptocurrency, therefore, is that by using encryption the counterfeiting of the currency becomes more demanding, and thus the security of the currency itself is higher compared to digital currencies.

Thus, cryptocurrencies can be considered as a kind of money that meets its basic characteristics. Nowadays, for these cryptocurrencies, you can buy a sandwich, a car and even a home. They can simply be used to pay for goods or services, exchange between members of the network, exchange for conventional currencies, or speculatively invest.

4 Characteristic of Cryptocurrency

Cryptocurrency is a concept for a digitally and virtually used currency that is encrypted and protected by cryptography for its security, making it very difficult to fake it. What is critical about cryptocurrencies and defines their “beauty” is the fact that cryptocurrencies are not issued by any central organ, and thus they are theoretically immune to government intervention and manipulation. Due to the anonymous origin of cryptocurrency transactions, cybercurrencies are well set up and used in illegal and harmful activities such as money laundering or tax evasion.⁷

Cryptocurrencies are basically peer-to-peer versions of electronic cash, which means that when paying on Internet, online payments, the money is directly sent to the other party without the payment being passed through a financial institution = decentralized currency (Lee, 2015). Direct transmissions of payments for cryptocurrencies pass from one device to another without going through another intermediary.

⁷ www.investopedia.com

Cryptocurrencies are defined as digital and virtual currency, oftentimes these terms are taken as the same, at best as similar. However, in this case, these words are placed as words of a different meaning. Lee explains that it is necessary to look at these words with a different meaning because we are talking about a financial currency based on electronic media, so the word “virtual” represents currency that seems real, but it is not and is kept in the “digital” (electronic) registers. The currency is real but not physically real (in Chinese, the word “virtual” means being made of nothing), but it is generated by the computer⁸

The Oxford Dictionary defines the cryptocurrency as a digital currency, whose cryptographic techniques are used to regulate the generation of currency units and to verify the transfers of funds and work independently of the central banks.⁹

Since it is a decentralized control, the values of cryptocurrencies’ rates are governed by their users and also complex protocols based on their governing rules, they are not regulated by conscious decisions of central banks or by other regulatory authorities. For the stability and smooth functioning of these cryptocurrencies, activity of miners is decisive = users of cryptographic systems that use a huge amount of computational force to record transactions, and in return, receive newly created crypto-change units from other users.

It is important that cryptocurrency can be exchanged for money, so called fiat money, so each of the existing cryptocurrencies has its variable exchange rate with major world currencies (such as the US dollar, the British pound, the European euro and the Japanese yen). Exchange rate criticisms are a bit vulnerable to hacking and are the most commonplace for the theft of the digital currency.¹⁰

5 Development of the Cryptocurrency

Everything in the world has gone through its development. Just as man developed, so did money. People have always been looking for ways to improve things, and so they have improved and are constantly improving the way they pay for goods and services. In the past, a barter trade was used when merchants exchanged goods or services for other goods or services; this method may not have always suited everyone where the trader may not have had the service or goods that the other party had just sought. That’s why people tried to think of another way that would suit everyone, and then they turned to precious metal trade, but not everyone had a disposal of them, and so they later had been exchanged by today money in various forms.

Along with modern technologies, of course, people have also begun to think about how to link money to the internet or how to better, more efficiently work with money or how to make money. Cryptocurrency is based on encryption, which is secured by appropriate algorithms. This “blinding” algorithm originated in the early eighties of the last century when American cryptographer David Chaum invented it. Today, this algorithm is used as the central point of modern encryption on the web. Thanks to this algorithm, secure, unchangeable exchanges of information between the parties are possible and it laid the foundation for future electronic currency transfers = also known as “blind money.”¹¹

According to Lee, the entire history of digital money began with DigiCash, the basis of which is the above-mentioned algorithm. DigiCash was created in the Netherlands in 1990 thanks to David Chaum, who offered his users the option of virtual money that could be sent online or offline through cryptographic protocols (security) in order to protect against doubling of expenses and also to protect user safety. This currency has been made accessible by banks

⁸ LEE KUO CHUEN, D. 2015. Handbook of Digital Currency Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data, p. 575–588.

⁹ <https://www.oxforddictionaries.com/>

¹⁰ <https://www.investopedia.com/terms/f/fiatmoney.asp>

¹¹ CHAUM, D. 1983. “Blind signatures for untraceable payments“ . Advances in Cryptology Proceedings of Crypto. 82 (3). p. 199–203.

in some countries such as the United States of America or Finland. Given that this currency was available mainly through banks, this system was centralized and regulated by the state.¹²

DigiCash focused its activities directly on individuals, but the Dutch Central Bank stood up against it and immediately dismissed the idea. DigiCash faced the ultimate, and thus agreed to sell only to licensed banks, which seriously hampered its market potential. However, the cryptocurrency's hope flashed when Microsoft approached DigiCash with a bid for a lucrative partnership between these companies that would allow early Windows users to buy in that currency (specifically Microsoft's request for DigiCash to place its product on every Windows-based computer, for which the company was offered \$ 180 million), but the companies failed to agree on common terms, and so the idea was dropped. At about the same time, software engineer Wei Dai published a white paper on b-money, a virtual monetary architecture that included many of the core components of modern cryptocurrencies, such as comprehensive protection of anonymity and decentralization. B-money has never been deployed as a means of exchange.¹³

Cryptocurrencies are a type of money using which money payments around the world can be made, practically without waiting and for unbeatably low fees. They are based on a science discipline called cryptography or encryption. Cryptography is a field of mathematics that provides a high level of security through a variety of mathematical evidence. Online businesses and banking also use this encryption.

In the case of cryptocurrencies, encryption is mainly used to make it impossible to depreciate funds from the online wallet or to destroy the block of the chain. Cryptocurrencies use and implement the principles of cryptography to create a distributed, decentralized and safe currency.¹⁴

What is also important is their full decentralization, which is designed so that no one, including authors, groups or governments, can influence, control, or counterfeit this currency. There is no central point in the network or anyone who can decide about the network. The total amount of money in most of them is final and known in advance, which excludes inflation. The release itself is defined only by mathematical laws.¹⁵

It is important to be aware of the differences between the virtual currency, the digital currency and the cryptocurrency. The virtual currency can be found in various computer games. In the real world, for example, we understand by this loyalty credits issued by the central authority. For example, we include Facebook credits, American Express points or air kilometers. Although they have some basic characteristics of money, they are more or less computer games points or loyalty credits already mentioned. Digital currency is a slightly more accurate expression. Under this notion, we mean money that circulates around the world in electronic form or in non-cash form, but which eventually appears somewhere in the real world. Bitcoin, Litecoin, or Dogecoin are associated with encryption and cryptography.

It is from this that the most exact name for this type of payment was created, namely Cryptomoney. The main difference between the digital currency and the cryptocurrency, therefore, is that by using encryption the counterfeiting of the currency becomes more demanding, and thus the security of the currency itself is higher compared to digital currencies.¹⁶

Thus, cryptocurrencies can be considered as a kind of money that meets its basic characteristics. Nowadays, for these cryptocurrencies, you can buy a sandwich, a car and even

¹² LEE KUO CHUEN, D. 2015. Handbook of Digital Currency Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data, p. 575–588.

¹³ WEI DAI. 1998. "B-Money". <http://www.weidai.com/bmoney.txt>.

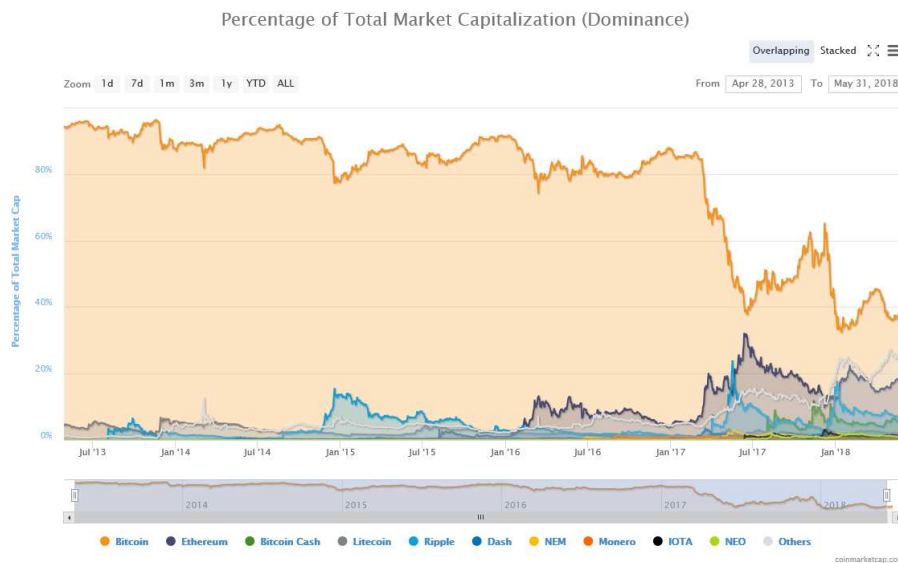
¹⁴ <http://www.kryptomena.sk/co-je-to-kryptomena/>

¹⁵ <http://www.cryptomeny.zbieranie.sk/>

¹⁶ UWAJEH, A. Nkenchor. 2014. Bitcoin And Digital Currency for Beginners: The Basic Little Guide.

a home. They can simply be used to pay for goods or services, exchange between members of the network, exchange for conventional currencies, or speculatively invest.¹⁷

The first cryptocurrency is called Bitcoin. It was born in 2009 and its author is considered to be a man or group of people with the nickname Satoshi Nakamoto. Soon, other cryptocurrencies followed. Litecoin in 2011, Namecoin in 2011, Peercoin in 2013, etc.¹⁸ Today, more and more traders accept bitcoins, but also other types of cryptocurrencies. Cryptocurrencies are easily available online and can be purchased on different sites. Trading with these currencies therefore provides users with a new form of payment, without the need of any government or financial institution.¹⁹ The current graphical representation of % of the most critical cryptocurrencies on the market is provided in the following chart.

At the end of May 2018 Total Market Cap Cryptocurrencies constituted of: 301 110 288 427 \$ with 1628 Cryptocurrencies²⁰

So, what's the basic difference between cryptocurrency and conventional currency? The conventional currency is under the supervision of a national bank and is generally acceptable. The cryptocurrency is without supervision and only a closed circle of people accepts it.

6 Advantages and Disadvantages of Virtual Money

Bitcoin and other virtual currencies have several distinct features that distinguish it from government currencies. Benefits include:

- Decentralization and deregulation - Cryptocurrencies do not know the boundaries and regulations of classical fiat currencies. This is the reason why every day they gain popularity. E.g. Bitcoin network is not controlled by one central authority and therefore no central authority can influence monetary policy. Transactions are processed by computers that exploit Bitcoin.
- Simplicity of payments - Payments are fast compared to transfers made through banks. Minimum or no transfer fees. Compared to the transfer of fiat money, the Bitcoins transfer fees are typically very low (less than one cent per Bitcoin conversion). When sending fiat money, charges may be up to 5% in some cases.

¹⁷ http://www.slideshare.net/andrej_probst/cryptocurrencies

¹⁸ <http://www.kryptomena.sk/co-je-to-kryptomena/>

¹⁹ HATFIELD, JL. 2014. Cryptocurrencies For Beginners.

²⁰ <https://coinmarketcap.com/all/views/all/>

- Deflationary character- Most countries have the right to issue new money. By increasing the amount of money in circulation, the currency is devalued (inflation). In Bitcoin's case, the total amount of money in circulation is final and known in advance, it cannot exceed 21 million Bitcoins.
- Anonymity - On the one hand, the anonymity of transactions is an advantage, but on the other hand, virtual currency allows for illegal trading.
The main and major disadvantages of cryptocurrencies include:
- High volatility - It's not unusual for cryptocurrencies to rise or even decrease by 10% or more over the course of one day.
- Security - Data on Bitcoin wallets can be stolen and targeted by hackers. Trading through regulated brokers allows this risk to be minimized.
- irreversibility - Bitcoins sent incorrectly to the wrong address are irretrievably lost.

Conclusion

At present, there is a growing popularity in the use of cryptocurrencies for making payments. Cryptocurrency is a digital currency based on the use of cryptography to achieve safe use of this payment method. The most popular cryptocurrency of present is Bitcoin, which uses a decentralized peer-to-peer network (P2P), referred to as the Bitcoin network.

The main difference between cryptocurrencies and the standard banking system is the absence of a central authority that manages funds (creating new funds, verifying transactions, etc.). As a result, it is not possible to freeze the account of any cryptocurrency user. Payment transactions are made directly between network participants without an intermediary, so their execution speed is incomparably higher than in the standard banking system. The fee for the execution of the transaction is minimal. If the client wants to use the Bitcoin network services, the client does not provide any personal information, so the activity on the network is considered anonymous. A list of all transactions made on the network is stored in the public account book.

The cryptocurrencies are related to the term Dark Web, which refers to web content placed on computer networks known as darknet. Darknet refers to a network created over an existing network, with the main purpose of such networks being to hide the existence and content of network communications. As a result, a large part of Dark Web content is made up of web services dealing with the sale of drugs, weapons, gambling, etc. Payments on such services are often made using cryptocurrencies.

References:

1. ANTONOPOULOS, A. M., 2014. *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies*, O'Reilly Media, Inc., ISBN 978-1-449-37404-4.
2. BALCERZAK, P. A., PIETRZAK, B. M. 2017. Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015. *Journal of Competitiveness*, 9 (2), 5-18. <https://doi.org/10.7441/joc.2017.02.01>
3. DOBROVIČ, J., KORAUŠ, A., DANČIŠINOVÁ, L. 2016. Sustainable economic development of Slovakia: factors determining optimal tax collection, *Journal of Security and Sustainability Issues* 5(4): 533-544. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4\(8\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.5.4(8))
4. FRANCO, P., 2015. *Understanding Bitcoin: Cryptography, Engineering and Economics*, Wiley, ISBN 978-1-119-01916-9.
5. HATFIELD, JL. 2014. *Cryptocurrencies For Beginners* [Kindle Edition]. Amazon Digital Services, 50 s. ASIN B00IXMVIGW. 23,24 s.
6. CHAUM, D. 1983. Blind signatures for untraceable payments. *Advances in Cryptology Proceedings of Crypto*. 82 (3). p. 199-203.

7. JANČÍKOVÁ, E. , PÁSZTOROVÁ, J. 2018. Strengthened EU rules to tackle money laundering and terrorism financing and their implementation in Slovak Republic. In Staničková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, pp. 527-536. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
8. KORAUŠ, A., DOBROVIČ, J., RAJNOHA, R., BREZINA, I. 2017. The safety risks related to bank cards and cyber attacks. *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(4), pp. 563-574. [https://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4\(3\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4(3))
9. KORAUŠ, A., VESELOVSKÁ, S., KELEMEN, P. 2017. Cyber Security as Part of the Business Environment in International Relations 2017: Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference, Smolenice: University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Publishing Ekonóm 2017, pp. 571-577. ISBN 978-80-225-4488-7, ISSN 2585-9412
10. LEE KUO CHUEN, D. 2015. Handbook of Digital Currency Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data, p. 575-588. ISBN 978-0-12-802117-0, DOI <https://doi.org/10.1016/C2014-0-01905-3>
11. RAJNOHA, R., ŠTEFKO, R., MERKOVÁ, M., DOBROVIČ, J. (2016). Business Intelligence as a Key Information and Knowledge Tool for Strategic Business Performance. *E + M Ekonomie a Management*, 19(1), 183-203. doi: dx.doi.org/10.1524.0/tul/001/2016-1-013
12. TĀBUŠCĀ ,A. 2011. Established Ways to Attack Even the Best Encryption Algorithm, *Journal of Information Systems & Operations Management*, Vol. 5, No. 2.1/2011, Ed. Universitară, ISSN 843-4711.
13. UWAJEH, A. Nkenchor. 2014. Bitcoin And Digital Currency for Beginners: The Basic Little Guide [Kindle Edition]. Amazon Digital Services,. 33. ASIN B00KSPDQAS. 13 s.
14. WEI DAI. 1998. B-Money. <http://www.weidai.com/bmoney.txt>.
15. <https://coinmarketcap.com/all/views/all/>
16. http://www.slideshare.net/andrej_probst/cryptocurrencies
17. <http://www.kryptomena.sk/co-je-to-kryptomena/>
18. <http://www.kryptomena.sk/co-je-to-kryptomena/>
19. <http://www.cryptomeny.zbieranie.sk/>
20. <http://btctip.cz/je-bitcoin-virtualni-nebo-digitalni-a-je-tomena/>
21. <https://www.oxforddictionaries.com/>

Contacts:

Ass. Prof. Ing. Antonín Korauš, PhD., LL.M., MBA

Fakulta ekonomie a podnikania

Pan-European University

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: antonin.koraus@paneurouni.com

Ing. Jozef Polák

Fakulta ekonomie a podnikania

Pan-European University

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: jozefpolak64@gmail.com

HRANIČNÉ SPORY BOLÍVIE S ČILE* (HISTORICKO-POLITICKÉ SÚVISLOSTI)

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk.

Nezávislosť Bolívie sa datuje podobne ako v prípade väčšiny štátov Latinskej Ameriky do prvej polovice devätnásteho storočia. Územie, ktoré si nový štát vybojoval, nedokázal udržať. Bolívia bola pôvodne pobrežný štát. Prístup k Tichému oceánu stratila počas tzv. Pacifckej vojny s Čile. Územie však strácala aj počas konfliktov s Brazíliou a Paraguajom. Článok sa zameria predovšetkým na vyššie spomenutú Pacifckú vojnu, t. j. spor s Čile a jej následky.

Kľúčové slová: Bolívia, hranice, spor

Bolivia is an independent country since the 20s of the 19th century – it is the period when majority of Latin America countries became independent. The territory of the new country was not constant. It was a coastline country originally. Later it lost the access to the coast during the War on Pacific with Chile. Bolivia lost also part of the territory during the conflicts with Brazil and Paraguay. The article deals mainly with the War on Pacific and its consequences.

Key words: Bolivia, borders, dispute

JEL: F5, H7, N4

Úvod

Bolívia je s počtom viac ako 10 miliónov obyvateľov piatym najľudnatejším štátom v južnej Amerike. Zároveň však patrí k najchudobnejším štátom regiónu. Popri Paraguaji patrí len k dvom štátom južnej Ameriky, ktoré nemajú prístup k oceánu. Prítomnosť Španielov na území Bolívie sa datuje od roku 1531. Španielov na toto teritórium priviedol Francisco Pizarro. Bolívia získala nezávislosť v roku 1825. Boj o nezávislosť sa v jej prípade spája s menami Simón Bolívar a Antonio José de Sucre (pôvodne územie Bolívie znázorňuje obrázok 1). Simón Bolívar aj Antonio José de Sucre uznali, že nový štát potrebuje prístup k moru. Súčasťou Bolívie sa tak stalo aj územie, ktoré prechádzalo púšťou Atacama. Tento nárok Bolívie však Čile od začiatku spochybňovalo. V rokoch 1836 – 1839 vytvorila Bolívia nakrátko konfederáciu s Peru (pozri obrázok 2). Od konca 19. storočia Bolívia postupne strácala významnú časť územia v sporoch, ktoré dodnes zaťažujú jej vzťahy predovšetkým s Čile. Okrem Čile získali územie na úkor Bolívie aj Brazília a Paraguaj (pozri obrázok 3, 4). Súčasnú územie Bolívie zobrazuje obrázok 5.¹

Bolívia sa so stratou územia po vojne s Čile nikdy v skutočnosti nezmierila (napriek tomu, že v roku 1904 uzatvorila s Čile zmluvu, ktorá mala spor ukončiť). Bolívičania vidia priamu súvislosť medzi svojou chudobou a stratou prístupu k pobrežiu Tichého oceánu. Navyše

* Príspevok je výsledkom riešenia výskumnej úlohy KEGA 015EU-4/2018 Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia.

¹ Bližšie pozri: BUCKMAN, T. R. (2012). s. 61-73. CAHILL, K. (2006). s. 476-477. SKIDMORE, T. S., SMITH, P. H., GREEN, J. N. (2010). s. 173-183.

územie, ktoré Čile po Pacifickej vojne obsadilo, je bohaté na meď, ktorá je hlavnou exportnou surovinou Čile.

1 Výsledky

Územie, ktoré sa stalo predmetom sporu, ktorý vyústil do Pacifickej vojny (1879 – 1883) bolo bohaté na liadok. Išlo o územie, ktoré sa nachádzalo predovšetkým vo vtedajšom Peru a v Bolívii. Investormi však boli častokrát Čiľania, ktorí odmietali platiť nové dane a poplatky Bolívii a Peru. Bolívijský prezident Hilarión Daza sa navyše rozhodol v roku 1879 liadkové bane obsadiť a čilsky majetok skonfiškovať. Vo vojne, ktorá následne vypukla (Čile obsadilo bolívijský prístav Antofagasta), malo od začiatku prevahu Čile (pozri obrázok 3), ktoré dokonca obsadilo peruánske hlavné mesto Limu. Okrem toho získalo definitívnu kontrolu nad ťažbou liadku. Dôsledky vojny boli obrovské. Čile očakával ekonomický rast, Bolívia stratila prístup k moru a jej politické elity boli zdiskreditované. Peru čelilo strate prestíže, výmene politickej elity a ekonomickému úpadku (Peru získalo späť časť obsadeného územia v roku 1929 – išlo o oblasť Tacny, Arico ostalo súčasťou Čile).² Spor medzi Čile a Bolíviou mala ukončiť zmluva z roku 1904 (Zmluva o mieri a priateľstve). V zmysle tejto zmluvy Bolívia uznala svoje územné straty (cca 380 km pobrežia a celkovo strata cca 125 000 km² územia, čo je územie veľkosťou porovnateľné napr. s Gréckom). Čile sa zaviazalo, že zabezpečí Bolívii úplný a slobodný tranzit tovarov od pobrežia na jeho územie (Čile sa zaviazalo, že bude financovať výstavbu železnice, ktorá bude spájať La Paz s pobrežím. Činnosť železnice bola zahájená v roku 1913 a spájala Aricu a La Paz).³

Obrázok 1 Územie Bolívie pred Pacifickou vojnou

Zdroj: WOODY, Ch. (2015). <http://uk.businessinsider.com/chile-bolivia-sea-access-land-dispute-2015-10>

V súvislosti so sporom sa Bolívia obrátila v roku 2013 na Medzinárodný súdny dvor v Haagu. Požiadavkou Bolívie bolo zabezpečiť si „suverénny prístup k moru.“⁴ Čile však vznieslo námietku, že Medzinárodný súdny dvor nie je príslušný v danej veci rozhodovať. Naopak, Bolívia tvrdila, že povinnosťou Čile je rokovať. Protiargumentom Čile bolo tvrdenie, že v prípade, že by súdny dvor neuznal jeho námietku, boli by vážne porušené princípy zmluvy z roku 1904, ktorá ukončila spor medzi Bolíviou a Čile a zároveň by bolo vážne porušené

² SKIDMORE, T. S., SMITH, P. H., GREEN, J. N. (2010). s. 164.

³ Pozri napr.:

Bolivia's access to the sea. Beaches of the future?

<https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>

CHALUPA, J. (2012). s. 366-380.

⁴ Bolivia's access to the sea. Beaches of the future?

<https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>

medzinárodné právo, keďže by bola spochybnená platnosť medzinárodnej zmluvy. Takéto rozhodnutie by podľa Čile malo vážne dôsledky pre samotné medzinárodné právo.⁵

Medzinárodný súdny dvor začal v danom spore konanie v marci v roku 2018. Bývalý bolívijský prezident Eduardo Rodríguez Veltze, ktorý Bolíviu v Haagu zastupuje, sa pri tejto príležitosti vyslovil nasledovne: „Obnovenie bolívijskej suverenity... by bolo pre Čile len malou zmenou, ktorá by ale pretvorila osud Bolívie.”⁶

Hoci je malo pravdepodobné, že súd rozhodne o zmene hraníc, možno očakávať, že vyzve Čile na ďalšie rokovania s Bolíviou o definitívnom riešení sporu.

Obrázok 2 Peruánsko-Bolívijská konfederácia

Zdroj: Historia del Perú. Confederación Peruano-Boliviana. <https://historiaperuana.pe/periodo-independiente/republica/confederacion-peruano-boliviana/>

Jasnú pozíciu v danej otázke zaujal aj súčasný bolívijský prezident Evo Morales. V zmysle ústavy, ktorá bola v roku 2009 na jeho podnet schválená, je prístup Bolívie k pobrežiu Tichého oceánu jej „nescudziteľným a nepremlčateľným právom.”⁷

Nevyriešený spor je do istej miery aj dôvodom obchodnej vojny. Bolívia (má tretie najväčšie zásoby zemného plynu v južnej Amerike) odmieta distribuovať zemný plyn cez čilské prístavy. Bolívijský prezident Gonzalo Sánchez de Lozada, ktorý bol takémuto riešeniu naklonený, musel v roku 2003 rezignovať (následne z krajiny ušiel). V roku 2004 sa Bolívijsčania v referende vyjadrili, že zemný plyn bude vyjednávacím nástrojom, ktorý Bolívia môže využiť v spore s Čile, ktoré si samotné potrebuje zabezpečiť z dôvodu vlastnej energetickej bezpečnosti stabilné dodávky zemného plynu.⁸ Pozícia Eva Moralesa je v tejto súvislosti zrejماً: „plyn za pobrežie.”⁹ Na strane druhej je nevyhnutné zdôrazniť, že

⁵ Tamže.

⁶ Bolivia Takes Sea Access Dispute With Chile to World Court. (2018).

<https://www.usnews.com/news/world/articles/2018-03-19/bolivia-takes-sea-access-dispute-with-chile-to-world-court#close-modal>

⁷ Constitución de 2009. República de Bolivia.

<http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia09.html>

⁸ Pozri napr.:

Bolivia's access to the sea. Beaches of the future?

<https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>

MARSHALL, T. (2016). Prisoners of Geography. Eliot and Thompson Limited : London, 2016. s. 239-241

⁹ MARSHALL, T. (2016). Prisoners of Geography. Eliot and Thompson Limited : London, 2016. s. 240

hospodárske vzťahy medzi oboma krajinami zmrazené nie sú zmrazené (hoci ľavicová rétorika súčasného bolívijského prezidenta brzdí vyšší objem čilských investícií v Bolívii). Čilské prístavy sú reálnym prekladiskom bolívijských tovarov, občania oboch krajín nepotrebujú na prechod hranice pas.¹⁰

Obrázok 3 Územie Bolívie po Pacifickej vojne

Economist.com

Zdroj: Bolivia's access to the sea. Beaches of the future? <https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>

Obrázok 4 Územné straty Bolívie

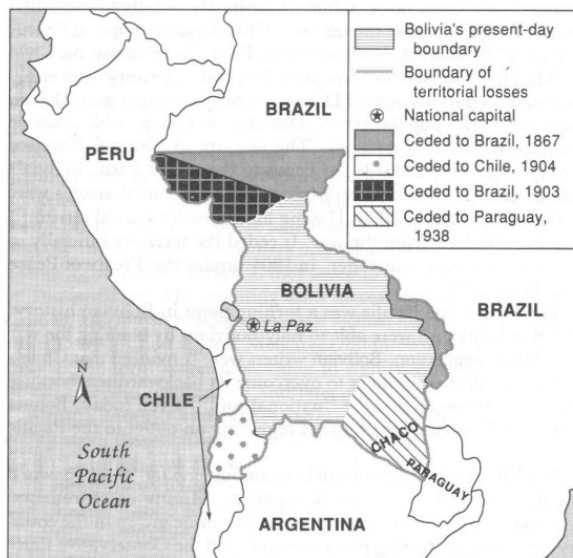

Figure 3. Major Bolivian Territorial Losses, 1867-1938

Zdroj: On the Chilean Navy's Nationalistic/Xenophobic Naval Chants and Historical Context. <https://americasouthandnorth.wordpress.com/2013/02/09/on-the-chilean-navys-nationalisticxenophobic-naval-chants-and-historical-context/>

¹⁰ Bolivia's access to the sea. Beaches of the future? <https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>

Obrázok 5 Súčasná mapa Bolívie

Zdroj: Bolivia. <http://www.worldpress.org/profiles/bolivia.cfm>

3 Záver

Samotná strata prístupu Bolívie k pobrežiu má dva aspekty. Jedným je bezpochyby otázka prestíže, ktorá súvisí s prehrou vo vojne a stratou územia. Druhý aspekt je praktický. Súvisí s možnosťou prístupu Bolívie na pobrežie v súčasnosti. Otvorenou otázkou je prenájom prístavu v Čile a následný tranzit tovarov do Bolívie.¹¹ To, že pre Bolíviu je táto téma nevyriešená podčiarkuje aj fakt, že Bolívia má dodnes námorné sily a 23. marec je v krajine oficiálnym Dňom mora.¹²

Nevyriešený spor má aj ďalší dôsledok – medzi oboma krajinami neexistujú riadne diplomatické vzťahy. V žiadnej z týchto dvoch krajín nenájdeme veľvyslanectvo druhej strany sporu ale len konzulárny úrad.

Záverom musíme ale pripomenúť niekoľko skutočností – Bolívia sa územia vzdala v roku 1904 dobrovoľne a bolívijský prezident Ismael Montes (1904 – 1909) bol do funkcie v roku 1913 opätovne zvolený t. j. k strate legitimity politickej elity v Bolívii nedošlo. Druhou skutočnosťou je, že v prípade, že by sa Čile vzdalo sporného územia, došlo by k rozdeleniu jeho teritória (strata súvislého územia). Pre Čil'ňanov je rovnako nemysliteľné, že by sa vzdali územia, do rozvoja ktorého už viac ako storočie investujú. Bolívijskí však vidia priamu súvislosť medzi ekonomickým rozvojom štátu a opätovným spojením s pobrežím. Neakceptujú ani čil'ský názor, že zmluva z roku 1904 je definitívna. Argumentujú faktom, že samotní Čil'ňania už niekoľkokrát vstúpili do rokovaní o predmetnej otázke, čím priznávajú, že riešenie z roku 1904 nepovažujú ani za konečné a ani za spravodlivé. Bolívijský návrh na územné riešenie sporu znázorňuje obrázok 6.

¹¹ Pozri aj: BUZAN, B., Wæver, O. (2003). s. 315

¹² Pozri napr.: Bolivia's access to the sea. Beaches of the future?

<https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>

Obrázok 6 Návrh Bolívie na riešenie územného sporu

Bolivia's Desired Path to the Pacific — Through Chile

Landlocked Bolivia is pushing Chile to return the territory it lost in the War of the Pacific.

esri

Copyright: Stratfor 2018

Zdroj: *Bolivia Dares to Dream of the Sea, Again*. <https://worldview.stratfor.com/article/international-court-ruling-could-spur-resolution-chile-bolivia-land-dispute>

Použitá literatúra:

1. *Bolivia*. (2018). [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.worldpress.org/profiles/bolivia.cfm>
2. *Bolivia's access to the sea. Beaches of the future?* (2015). [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>
3. *Bolivia Dares to Dream of the Sea, Again*. (2018). [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://worldview.stratfor.com/article/international-court-ruling-could-spur-resolution-chile-bolivia-land-dispute>
4. *Bolivia Takes Sea Access Dispute With Chile to World Court*. (2018). [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2018-03-19/bolivia-takes-sea-access-dispute-with-chile-to-world-court#close-modal>
5. BUCKMAN, T. R. (2012). *The world today series. Latin America*. Lanham : Stryker-Post Publications, 2012.
6. BUZAN, B., WAEVER, O. (2003). *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge : University Press, 2003.
7. CAHILL, K. (2006). *Komu patří svět*. Praha : Volvox Globator, 2010.
8. *Constitución de 2009. República de Bolivia*. [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia09.html>
9. *Historia del Perú. Confederación Peruano-Boliviana*. [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://historiaperuana.pe/periodo-independiente/republica/confederacion-peruano-boliviana/>
10. KENT, R., B. (2016). *Latin America. Regions and People*. New York : The Guliford Press, 2016.
11. MARSHALL, T. (2016). *Prisoners of Geography*. Eliot and Thompson Limited : London, 2016.

12. *On the Chilean Navy's Nationalistic/Xenophobic Naval Chants and Historical Context.* [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://americasouthandnorth.wordpress.com/2013/02/09/on-the-chilean-navys-nationalisticxenophobic-naval-chants-and-historical-context/>
13. SKIDMORE, T. S., SMITH, P. H., GREEN, J. N. (2010). *Modern Latin America.* Oxford, New York : Oxford University Press, 2010.
14. WOODY, CH. (2015). Chile and Bolivia are still arguing over the outcome of a war they fought 131 years ago. In *Business Insider UK.* [online]. [Citované 1. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://uk.businessinsider.com/chile-bolivia-sea-access-land-dispute-2015-10>

Kontakt:

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

MODERNÉ PRÍSTUPY K HODNOTENIU UDRŽATEĽNÉHO VYUŽITIA VODNÝCH ZDROJOV: PRÍPAD TRANZITÍVNEJ EKONOMIKY*

Mykhaylo Kunychka^a – Leonid Raneta^b – Michaela Čiefová^c

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: leonid.raneta@euba.sk

^c Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Vysoká intenzita použitia vodných zdrojov zostáva aktuálnou otázkou pre trvalo udržateľný ekonomický rast v regióne postsovietskeho priestranstva, pričom Ukrajina nie je výnimkou v tejto problematike. Hospodárska produkcia s vysokou intenzitou použitia vody je dlhodobou výzvou pre ekonomické, environmentálne a sociálne otázky cieľového štátu, pričom intenzita spotreby vody sa líši medzi geografickými oblasťami vybranej krajiny. Cieľom tohto článku je analyzovať regionálne nerovnosti spotreby vody v skúmanej krajine so zreteľom na ekonomické a environmentálne faktory rozvoja a trvalo udržateľného ekonomického rastu. Na základe vybraných ukazovateľov hodnotíme udržateľnosť spotreby vodných zdrojov v skúmanom regióne.

Kľúčové slova: vodné zdroje, trvalo udržateľný rast, životné prostredie, Ukrajina

High intensity of water consumption is a topical issue for sustainable economic growth in the post-Soviet region, with Ukraine being not the exception in this area. High yield water use is a long-term challenge for the economic, environmental and social issues of the targeted country, with the intensity of water consumption varying between the geographic areas of the selected country. The purpose of this article is to analyze regional inequalities in water consumption, taking into account the economic and environmental factors of development and sustainable economic growth. On the basis of selected indicators, we assess the sustainability of water resources consumption in the targeted region.

Key words: water resources, sustainable growth, environment, Ukraine

JEL: A30, Q25

Úvod

Otázky spotreby vody a nedostatku vodných zdrojov, ktoré čelia potrebám rastúcej svetovej ekonomiky a rýchleho populačnému rastu,¹ sa stávajú čoraz častejšie predmetom diskusií v programoch svetových politikov, vedcov a medzinárodných organizácií, ako sú OSN či Svetová banka. Podľa programu OSN pre trvalo udržateľné rozvojové ciele (SDG) je čistá a cenovo dostupná voda pre všetkých jedným z hlavných cieľov. V dôsledku zlého hospodárenia a nedostatočnej infraštruktúry milióny ľudí, vrátane detí, zomierajú na choroby spojené s nedostatočným zásobovaním čistou pitnou vodou, absenciou sanitácie a hygieny. Sucho postihuje niektoré z najchudobnejších krajín sveta, čím zvyšuje hlad a podvýživu. Nedostatok vody a a jej kvalita sa stali jednou z priorit medzinárodného spoločenstva v posledných desaťročiach. Svetová banka a OSN vyjadrili záväzky na splnenie cieľov trvalo udržateľného

*Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov, a doktorandov Ekonomickej univerzity v Bratislave s názvom „Environmentálne otázky a rozvoj v tranzitívnych ekonomikách s vysokou intenzitou použitia vodných zdrojov“ č. I-18-104-00.

¹ GREŠŠ, M. (2010): Populácia v rozvojových krajinách. Bratislava: Ekonóm.

rozvoja do roku 2030 a otázka vodných zdrojov je prioritnou nie len v najchudobnejších regiónoch sveta.

Pre mnohé krajiny, ktoré trpia nedostatkom vodných zdrojov, sa tieto problémy dostali do popredia. Krajiny s nedostatkom vodných zdrojov sú potenciálnym zdrojom medzinárodnej a regionálnej nestability, ktorá zahŕňa ekonomickú, politickú a sociálnu (environmentálnu) dimenziu. A postsovietske priestranstvo s viacerými príkladmi politického napätia z dôvodu využitia vodných zdrojov nie je žiadnou výnimkou. Vodné spory týkajúce sa Aralského mora, riek Amu Darya a Syn Darya,² nedostatok vody v konfliktnom regióne Donbasu³ nie sú jedinými prípadmi vodonosného napätia v bývalých republikách ZSSR.

V tomto príspevku kladieme dôraz na ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty spotreby vody. Cieľom tohto článku je analyzovať regionálne nerovnosti spotreby vody na Ukrajine. S cieľom preskúmať udržateľnosť spotreby vody pomocou hodnotenia ekonomických, sociálnych a environmentálnych faktorov sme vybrali všetky administratívne jednotky skúmanej krajiny. Na základe vybraných kritérií vypočítame integrálny ukazovateľ udržateľnosti použitia vodných zdrojov každého skúmaného regiónu.

1 Hodnotenie udržateľnosti využitia vodných zdrojov

Hodnotenie nedostatku vody a trvalej udržateľnosti často zahŕňa obskúrne sociálne, ekonomické alebo politické faktory, ktoré je niekedy komplikované kvantifikovať. Hodnotenie trvalej udržateľnosti a nedostatku vody sa stáva ťažkou úlohou pri rozhodovaní v rámci vodného hospodárstva či pri vykonávaní vodohospodárskych politík alebo monitorovaní. Z týchto dôvodov vo veľkom počte prípadov úspešné hodnotenie opatrení na dosiahnutie trvalo udržateľného použitia vodných zdrojov je ťažkým a niekedy aj nemožným cieľom.⁴ Napriek tomu v posledných desaťročiach, kedy sa problematika vody stala populárnou agendou na platforme medzinárodných organizácií, bolo vyvinutých mnoho indexov a ukazovateľov s cieľom posúdiť nedostatok a trvalo udržateľné použitie vody.

Jedným zo základných meraní nedostatku vody je ukazovateľ Falkenmarka, ktorý možno definovať ako celkový ročný odtok vody, ktorý je k dispozícii pre spotrebu v určitom regióne alebo krajine.⁵ Základnou myšlienkou tohto ukazovateľa je nesúlad medzi konštantným množstvom globálnych vodných zdrojov a rastúcou svetovou populáciou, čo okrem iného vedie k zníženiu spotreby vody na obyvateľa. Indikátor vodného stresu Falkenmarka umožňuje určiť dostupný objem spotreby vody na obyvateľa v konkrétnom regióne a porovnať získané hodnoty s určitými kritickými hodnotami.⁶ V tomto ukazovateli sú zapracované aj osobné potreby jednotlivcov, ako aj potreby poľnohospodárstva a priemyslu. Index vodného stresu definuje dve prahové hodnoty. V regióne existuje vodný stres, ak ročný objem odtoku vody na osobu je nižší ako 1700 m³. Ukazovateľ nižší ako 1000 m³ na obyvateľa za rok naznačuje, že región alebo krajina má nedostatok vody.⁷ Pri ročnom odtoku 1000 m³ na obyvateľa môže byť napríklad Ukrajina označovaná ako krajina s vodným stresom.

Indikátor vodného stresu Falkenmarka odráža iba vodné rezervy bez zohľadnenia reálnych potrieb vodných zdrojov implicitne za predpokladu, že dopyt je jednoznačne určený

² VINOGRADOV, S. (1996): Transboundary water resources in the former Soviet Union: between conflict and cooperation. In: *Natural Resources Journal*.

³ RANETA, L. – KUNYCHKA, M. (2018): Rivers As Hostages Of Armed Conflicts In Eastern Europe: The Cases Of Siverski Donets, Kalmius And Dniester Rivers, In: *Medzinárodné vzťahy*, s. 54.

⁴ RUSSO, T. – ALFREDO, K. – FISHER, J. (2014): Sustainable water management in urban, agricultural, and natural systems. In: *Water*, p. 3934.

⁵ BROWN, A. – MATLOCK, M. D. (2011): A review of water scarcity indices and methodologies. In: *White paper*.

⁶ FREEDMAN, A. A. (2012): *Modeli ekonomicheskovo upravlenija vodnymi resursami*. s. 25.

⁷ FALKENMARK, M. – LUNDQVIST, J. – WIDSTRAND, C. (1989): Macro-scale water scarcity requires micro scale approaches. In *Natural resources forum*, p. 258.

množstvom obyvateľstva. Konkrétne ekonomické a sociálne štruktúry rôznych regiónov a krajín sa tu neberú do úvahy. Pri výpočte indexu zraniteľnosti vodných zdrojov⁸ sa používa trochu iný prístup, ktorý sa rovná pomeru celkových ročných odberov k dostupným vodným zdrojom. Do určitej miery index zraniteľnosti odráža zmenu dopytu po vode, ale súčasne je termín „dopyt“ skutočne nahradený inou definíciou spotreby vody. Skutočný objem spotreby vody je zanedbávaný, keďže časť vody sa stráca počas prepravy a na druhej strane moderné technológie recyklácie umožňujú opätovné využitie vody, ktorá bola predtým zozbieraná.⁹

Brown a Matlock, napríklad, sumarizujú päť rôznych prístupov k hodnoteniu nedostatku vody vrátane ukazovateľov založených na požiadavkách obyvateľstva, indexoch zraniteľnosti vodných zdrojov, indexoch obsahujúcich environmentálnu dimenziu využitia vodných zdrojov a pod.¹⁰ Agregácia jednotlivých indexov sa líši a má svoje obmedzenia, hoci agregované a integrované indexy predstavujú jednoduché numerické výsledky, ktoré sa dajú použiť na vykonávanie postupov merania alebo komparácie v jednotlivých vybraných prípadoch. Merania udržateľného využívania vodných zdrojov zahŕňajú také indexy ako index vodnej chudoby, ukazovateľ environmentálnej výkonnosti, index udržateľnosti vody¹¹ atď. Uvedené ukazovatele udržateľnosti vody zvyčajne zahŕňajú niekoľko rozmerov s protichodnými charakteristikami, ako je ekonomika a životné prostredie. Napríklad index vodnej chudoby¹² má odrážať päť aspektov zásobovania vodou, vrátane rezerv, prístupu k vodným zdrojom, sociálno-ekonomickú situáciu v regióne, sektorovú spotrebu a environmentálne charakteristiky využitia vody. Tento index sa používa na hodnotenie a prijímanie rozhodnutí týkajúcich sa rozvojovej pomoci chudobným krajinám s cieľom zmodernizovať a zlepšiť lokálne služby v oblasti zásobovania vodou a sanitácie. Treba však poznamenať, že agregované merania nie vždy umožňujú primerané vyhodnotenie miery nedostatku vody, pretože nezahŕňajú nerovnomerné rozdelenie zdrojov a spotrebiteľov v konkrétnom regióne.

2 Metodika skúmania a použité metódy

Pre pochopenie environmentálnej a ekonomickej situácie, ktorá vznikla po 26 rokoch nezávislých ekonomických aktivít vybranej krajiny, uskutočňujeme stručnú analýzu súčasného stavu vodných zdrojov a perspektívu jeho ďalšieho využívania založeného na princípoch udržateľného rozvoja. Na kontrolu rôznych faktorov trvalo udržateľného rozvoja boli vybrané konkrétne ekonomické a environmentálne premenné, ktoré odzrkadľujú súčasný stav využitia vodných zdrojov so zreteľom na ekonomický output a environmentálne zaťaženie využitia vody.

V rámci analýzy vplyvu ekonomického systému na životné prostredie existuje rôznorodá vedecká literatúra z oblastí ekológie prírodných zdrojov a ekologického manažmentu, ktorá rozlišuje rôzne prístupy skúmania cieľovej problematiky.¹³ Jedným z problémov preštudovanej literatúry je vývoj integrovaného ukazovateľa trvalo udržateľného rozvoja, ktorý by zjednodušil charakteristiky konkrétnej situácie, ktorá je súčasťou komplexu alebo systému a ktorá môže byť použitá na hodnotenie úrovne udržateľnosti sociálneho a hospodárskeho rozvoja. Ukazovatele trvalej udržateľnosti predstavujú určité prvky informácií, ktoré odrážajú stav celého systému, pomocou ktorých je možné lepšie pochopiť úplný obraz aktuálneho stavu

⁸ RASKIN, P. et al. (1997): *Water futures: assessment of long-range patterns and problems. Comprehensive assessment of the freshwater resources of the world.*

⁹ FREEDMAN, A. A. (2012): *Modeli ekonomicheskovo upravlenija vodnymi resursami.* s. 26.

¹⁰ BROWN, A. – MATLOCK, M. D. (2011): A review of water scarcity indices and methodologies. In: *White paper.*

¹¹ RUSSO, T. – ALFREDO, K. – FISHER, J. (2014): Sustainable water management in urban, agricultural, and natural systems. In: *Water*, p. 3934.

¹² SULLIVAN, C. A. – MEIGH, J. R. – GIACOMELLO, A. M. (2003): The water poverty index: development and application at the community scale. In: *Natural resources forum*, p. 189.

¹³ ENDRES, A. – QUERNER, I. (2004): *Ekonomika prirodnych resursov.*

vybraného systému a preskúmať smer vývoja cieľového ekonomického, sociálneho či environmentálneho komplexu. Ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja možno vnímať ako druh kritérií na určenie perspektívy ďalšieho rozvoja konkrétneho systému. Vývoj takéhoto kritéria je nevyhnutný pre rozhodovanie a zohľadnenie environmentálneho faktora pri sociálnom a ekonomickom rozvoji regiónu či krajiny ako celku. Otázka trvalo udržateľného hospodárskeho rozvoja a spotreby vody je obzvlášť dôležitá v kontexte dosiahnutia cieľov trvalo udržateľného rozvoja (SDG) stanovených medzinárodným spoločenstvom a zakotvených v rezolúcii OSN z roku 2015.

Na skúmanie udržateľnosti využívania vodných zdrojov na regionálnej úrovni uplatňujeme upravené kritérium udržateľnej spotreby vody¹⁴, pričom zahŕňame ekonomické a environmentálne kritériá hodnotenia trvalej udržateľnosti využitia vodných zdrojov vo vybraných regiónoch cieľovej krajiny. Použitie kritérium pomáha zhodnotiť ekonomické a environmentálne problémy využívania vody a zoradiť vybrané administratívne jednotky skúmaného štátu podľa environmentálnej a ekonomickej efektívnosti spotreby vody. Aplikované kritérium umožňuje identifikovať problémové regióny pre úpravu a zdokonalenie environmentálnej a ekonomickej politiky v určitých regiónoch a v skúmanej krajine ako celku. Okrem použitého kritéria trvalo udržateľnej spotreby vody sa na dosiahnutie cieľov predloženého príspevku aplikujú štandardné metódy matematickej a ekonometrickej analýzy, vrátane zhlukovej analýzy.

Na hodnotenie ekonomickej efektívnosti spotreby vody používame ukazovateľ produktivity, teda koľko jednotiek regionálneho outputu sa vyprodukuje prostredníctvom použitia jednej jednotky vody. V našom prípade používame pomer amerického dolára outputu k metru kubickému využitej vody. Hospodárska prosperita môže byť príčinou degradácie životného prostredia, keďže môže viesť k zvýšenému využívaniu lokálnych energetických a vodných zdrojov. Preto ekonomicky efektívne využívanie vody predstavuje systém, ktorý produkuje viac jednotiek regionálneho outputu s rovnakým objemom využitia vody. Na hodnotenie udržateľnosti využívania vody v konkrétnej administratívnej jednotke musíme tiež počítať aj s kontrolou environmentálnej efektivity. Environmentálna efektivita môže byť v našom prípade definovaná ako množstvo vypustenej vody, ktorá disponuje kvalitou v súlade s environmentálnymi bezpečnostnými normami. Environmentálne kritérium definujeme ako podiel očistenej vypustenej vody na celkovom objeme vypustenej vody.

Všetky použité údaje boli získané z ročnej národnej správy Ministerstva pre ekológiu a prírodné zdroje Ukrajiny.¹⁵ Údaje o objemoch spotreby a odberu vody sú vyjadrené v miliónoch kubických metrov. Hrubý národný produkt bol zozbieraný z regionálnej štatistickej databázy Štátnej štatistickej služby Ukrajiny. Bola taktiež potrebná aj transformácia hodnôt regionálnych produktov, keďže všetky údaje sú k dispozícii iba v národnej mene skúmaného štátu. Na premenu hodnôt hrubého regionálneho produktu boli použité ročné výmenné kurzy dostupné v databáze výmenných kurzov UNCTAD.¹⁶

Na splnenie hlavného cieľa používame aj zhlukovú analýzu. Podľa Repkine je klastrová analýza viacdimenzionálnou štatistickou procedúrou, ktorá zhromažďuje údaje o vybraných objektoch skúmania a potom usporadúva tieto objekty do relatívne homogénnych skupín.¹⁷ Zhluková analýza sa používa na distribúciu veľkého množstva údajov do menších skupín alebo klastrov. Táto štatistická metóda umožňuje zoskupenie vybraných administratívnych jednotiek

¹⁴ VYSTAVNA, Y. Y. – GRYNENKO, V. V. (2007): Ocinka stijkosti vodokorystuvanna v regionach Ukrajiny. In: *Kommunalnoje chozajstvo gorodov*. s. 155.

¹⁵ Ministerstvo ekológie a prírodných zdrojov Ukrajiny (2014): Národná správa o stave životného prostredia Ukrajiny. Dostupné na internete: <<http://old.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2014.pdf>>.

¹⁶ UNCTAD (2018): Annual currency exchange rates database. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=117>>.

¹⁷ REPKINE, A. (2012): How Similar Are the East Asian Economies? A Cluster Analysis Perspective on Economic Cooperation in the Region. In: *Journal of International and Area Studies*, p. 31.

z hľadiska ich ekonomickej a environmentálnej efektívnosti spotreby vody. Cílené klastre budú zahŕňať všetky hodnoty s najväčšou podobnosťou. Pomocou tejto analýzy je možné vytvoriť skupinu administratívnych oblastí v menšom počte klastrov, ktoré je možné aj naďalej preskúmať. Ako navrhuje Grešš,¹⁸ použijeme štvorcovú euklidovskú vzdialenosť a Wardovu metódu zoskupovania.

3 Výsledky a diskusia

Výsledky výpočtov ukázali heterogenitu regiónov Ukrajiny. Môžeme zdôrazniť štyri skupiny regiónov, ktoré predstavujú extrémny a zároveň sú cenné z pohľadu interpretácie výsledkov. V Tabuľke 1 sú uvedené výsledky pre všetky regióny Ukrajiny.

Koeficient *Keco*, ktorý sa nachádza v prvom stĺpci (Tab 1), hodnotí ekonomickú efektivitu používania vodných zdrojov. Rozptyl v hodnotách koeficientu sa interpretuje zhora nadol, respektíve čím je hodnota menšia, tým nižšia je ekonomická efektivita konkrétnej oblasti. Napríklad sa nám vykryštalizovali extrémny ako Hersonska, Zaporizhska a Kyjivska, v ktorých využitie vodných zdrojov je spojené s nízkym regionálnym produktom (do 10 USD hrubého regionálneho produktu z každého spotrebovaného m³). Na opačnej strane hodnôt tohoto koeficientu sú regióny ako Zakarpatsko, mesto Kyjev a Lvivska oblasť, ktoré tiež reprezentujú extrém (hodnoty viac ako 40 USD/m³). Každá hodnota odráža štruktúru ekonomiky regiónu a osobitosti, napríklad Hersonská oblasť má nízke číslo kvôli extenzívnemu využitiu vody pre potreby poľnohospodárstva a všeobecne nízku úroveň regionálneho produktu. Naopak Kyjev je extrémom v dôsledku koncentrácie ekonomickej aktivity, prevahe sektoru služieb, čo dáva vyššie hodnoty.

Tabuľka 1: Výsledky koeficientov za jednotlivé oblasti Ukrajiny v roku 2014

<i>Regióny</i>	<i>Keco USD/m³</i>	<i>Kenv</i>	<i>DimenKeco</i>
Ukraine	16,483	0,855	0,222
Vinnycka	33,662	0,983	0,483
Volynska	30,858	0,977	0,441
Dnipropetrovska	10,935	0,722	0,138
Donetska	18,807	0,676	0,258
Zhytomyrska	15,985	0,981	0,215
Zakarpatska	67,677	0,935	1,000
Zaporizhska	4,845	0,910	0,046
Ivano-Frankivska	34,441	0,986	0,495
Kyjivska	8,288	0,997	0,098
Kirovohradska	26,029	0,956	0,367
Luhanska	30,374	0,434	0,433
Lvivska	40,651	0,791	0,589
Mykolajivska	13,672	0,808	0,180
Odeska	23,275	0,757	0,326
Poltavska	27,467	0,979	0,389
Rivnenska	14,139	0,938	0,187
Sumska	25,587	0,592	0,361
Ternopil'ska	25,341	0,957	0,357
Harkivska	26,314	0,963	0,372
Hersonska	1,845	0,979	0,000
Hmelnytska	38,675	0,931	0,559
Cherkaska	15,795	0,970	0,212
Chernivetska	15,834	0,951	0,213
Chernihivska	16,690	0,812	0,226

¹⁸ GREŠŠ, M. (2014): Is Ukraine ready for the OECD membership? In: Actual Problems of Economics, p. 42.

City of Kyjev	54,202	0,991	0,795
---------------	--------	-------	-------

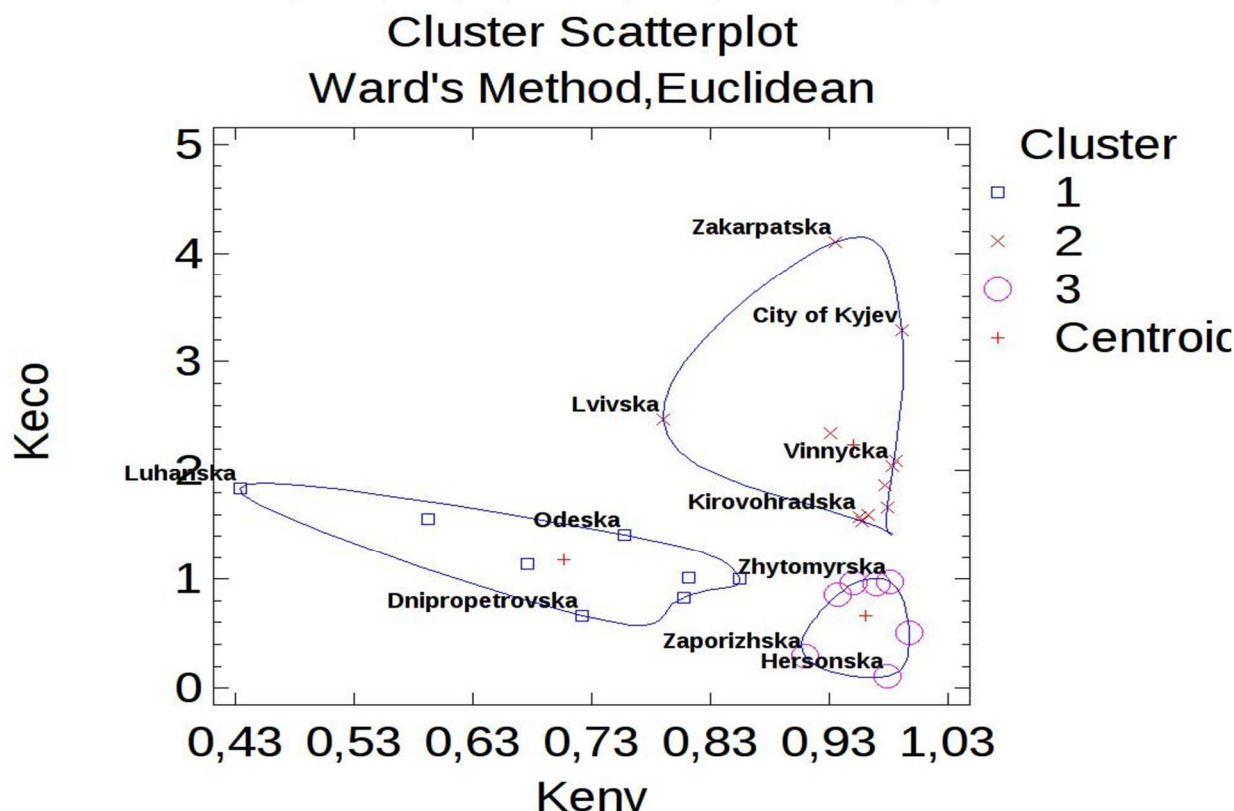
Prameň: Vlastné spracovanie autorov.

Koeficient *Kenv* pridáva komparatívnej analýze element interdisciplinarity a dodatočnú rozmernosť uvádzajúc environmentálne dôsledky spotreby vodných zdrojov. Spotreba vody nekončí produkovaním ekonomického produktu ale ešte vytvára určité množstvo znečistenia, ktoré pre komplexnosť analýzy zohľadňujeme. Interpretácia tohto koeficientu je podobná predchádzajúcemu, čiže čím nižšia hodnota tým je horší environmentálny dopad. Výsledky jednotlivých regiónov sa rozložili v rozmedzí od 0,4 až do 0,997, čo znamená, že v niektorých prípadoch až 60 % odpadových vôd neboli konvenčne očistené, na opačnom konci takmer celý objem odpadových vôd prešiel čistiacim systémom (pozri Tabuľku 1).

Pre potreby komparatívnej analýzy a grafickej reprezentácie výsledkov bol vytvorený koeficient *DimenKeco*, ktorého úlohou je odstránenie rozmernosti z koeficientu *Keco*. Realizované to bolo cez reprezentáciu hodnôt jednotlivých koeficientov ako podielu určitej hodnoty na celkovom rozptyle. To umožňuje zanechať vzdialenosť medzi koeficientami v pomernom vyjadrení a umožňuje grafické znázornenie výsledkov na bobkovom grafe.

Pre grafickú analýzu dát sme znázornili dosiahnuté výsledky v podobe bodkového grafu (pozri Graf 1), čo nám umožnilo vytvorenie klastrov podľa princípu podobnosti v dvoch skúmaných rozmernostiach (ekonomickej efektivity a environmentálnych dopadov).

Graf 1: Klastrová analýza ekonomickej efektivity a environmentálnych dopadov spotreby vody v jednotlivých regiónoch Ukrajiny

Prameň: Vlastné spracovanie autorov

Komparatívna analýza má v tomto prípade najväčší prínos, pretože zdôrazňuje problémové body cez prizmu štyroch štatistických údajov pre efektívnejšiu nasledovnú interpretáciu. Všetky regióny Ukrajiny sa umiestnili do troch pomerne homogénnych skupín (pozri Graf 1, klastre od 1 po 3). Druhý klaster reprezentuje skupinu regiónov, ktoré dosahujú najvyššiu ekonomickú účinnosť pri najmenšom environmentálnom dopade. Prvý klaster je

podľa nášho názoru najproblematickejši, pretože nízka ekonomická účinnosť je spojená s pomerne vysokou záťažou životného prostredia v podobe vypustenia veľkého podielu odpadových vôd bez čistiacich procedúr. Podľa nášho názoru je práve prvý klaster najviac prínosný pre tvorbu napríklad regionálnej politiky, pretože zdôrazňuje regióny, v ktorých sú potrebné rozvojové programy zvýšenia ako efektivity používania vody tak aj ekologické projekty, alebo by to mohli byť kombinované riešenia, napríklad: odstránenie organického znečistenia vody a produkcia hnojív, čo by malo ako ekonomický tak aj ekologický efekt. Napríklad v druhom klasteri sa ocitla Odeská oblasť. Odeská oblasť by obzvlášť potrebovala projekty na čistenie odpadových vôd, pretože sektor turizmu by profitoval zo zlepšenej ekologickej situácie, čo by dávalo synergický efekt v ekonomike aj v ekológii.

Záver

Ekonomika Ukrajiny pomerne extenzívne využíva prírodné zdroje ako energetické tak aj vodné, čo je spôsobené historickým vývojom v predchádzajúcej etape industrializácie. Ekologické problémy, ako napríklad ignorovanie ekologickej rovnováhy a znečistenie vodných zdrojov, sa stali súčasťou agendy novovytvoreného štátu. Počas posledných rokov nezávislosti Ukrajiny intenzita využívania vody v ukrajinskej ekonomike postupne klesala, avšak stále je dosť vysoká. Naše zistenia zdôraznili rozdiely v oblasti využitia vodných zdrojov v jednotlivých regiónoch Ukrajiny. Vnútna regionálna heterogenita sa prejavuje nielen v ekonomickej sfére ale aj v ekologickej. Naše zistenia ukazujú, že rozptyl v ukazovateľoch ekonomickej efektivity využitia vodných zdrojov je podstatný a vyjadruje sa v násobkoch. Podobná situácia je aj v prípade ekologickej záťaže.

Zefektívnenie využívania vody je však veľmi žiaduce, pretože intenzita využívania vody v Ukrajine je relatívne vysoká v porovnaní s európskymi a ostatnými postsovietskymi ekonomikami. Osobitná pozornosť by sa mala venovať zvýšeniu efektívnosti využívania vody v priemyselnom komplexe. V kontexte vyššie uvedených tvrdení je dôležitou otázkou aj zavedenie nových nástrojov ekonomickej regulácie za účelom lepšieho a efektívnejšieho využitia vodných zdrojov. Relevantným by mohlo byť aj zavedenie ekonomických stimulov pre efektívne využitie vodných zdrojov a implementácia modernizácie priemyselných technologických systémov.

Použitá literatúra:

1. BROWN, A. – MATLOCK, M. D. (2011): A review of water scarcity indices and methodologies. In: *White paper*, č. 106, 19.
2. ENDRES, A. – QUERNER, I. (2004): *Ekonomika prirodnych resursov.*, St. Petersburg: Piter.
3. FALKENMARK, M. – LUNDQVIST, J. – WIDSTRAND, C. (1989): Macro-scale water scarcity requires micro-scale approaches. In *Natural resources forum*, roč.13, č. 4, s. 258-267.
4. FREEDMAN, A. A. (2012): *Modeli ekonomicheskovo upravlenija vodnymi resursami.* Vysshaja shkola ekonomiki, Moscow.
5. GLEICK, P. H. (2010): *Bottled and sold: the story behind our obsession with bottled water.* New Youk: Island Press.
6. GREŠŠ, M. (2010): Populácia v rozvojových krajinách. Bratislava: Ekonóm.
7. GREŠŠ, M. (2014): Is Ukraine ready for the OECD membership? In: *Actual Problems of Economics*, roč. 8, č. 158, s. 40-49.
8. Ministerstvo ekológie a prírodných zdrojov Ukrajiny (2014): Národná správa o stave životného prostredia Ukrajiny [Online.] In: *Ministerstvo ekológie a prírodných zdrojov Ukrajiny*, 2014. [Citované 21.05.2018.] Dostupné na internete: <<http://old.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2014.pdf>>.

9. RANETA, L. – KUNYCHKA, M. (2018): Rivers As Hostages Of Armed Conflicts In Eastern Europe: The Cases Of Siverski Donets, Kalmius And Dniester Rivers, In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. 16, č. 1, s. 53-67.
10. RASKIN, P. et al. (1997): *Water futures: assessment of long-range patterns and problems. Comprehensive assessment of the freshwater resources of the world.* Stockholm Environment Institute.
11. REPKINE, A. (2012): How Similar Are the East Asian Economies? A Cluster Analysis Perspective on Economic Cooperation in the Region. In: *Journal of International and Area Studies*, roč. 19, č. 1, s. 27-44.
12. RUSSO, T. – ALFREDO, K. – FISHER, J. (2014): Sustainable water management in urban, agricultural, and natural systems. In: *Water*, roč. 6, č. 12, s. 3934-3956.
13. SULLIVAN, C. A. – MEIGH, J. R. – GIACOMELLO, A. M. (2003): The water poverty index: development and application at the community scale. In: *Natural resources forum*, roč. 27, č. 3, s. 189-199.
14. UNCTAD (2018): Annual currency exchange rates database [Online.] In: *UNCTAD statistics*, 2018. [Citované 25.05.2018.] Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=117>>.
15. VINOGRADOV, S. (1996): Transboundary water resources in the former Soviet Union: between conflict and cooperation. In: *Natural Resources Journal*, s. 393-415.
16. VYSTAVNA, Y. Y. – GRYNENKO, V. V. 2007. Ocinka stijkosti vodokorystuvanna v regionach Ukrajiny. In: *Kommunalnoje chozajstvo gorodov*, č. 78, s. 155-163.

Kontakty:

Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika,
e-mail: leonid.raneta@euba.sk

Mgr. Michaela Čiefová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

VÝVOJ VZŤAHOV MAĎARSKA K EÚ

Milan Kurucz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: milan.kurucz@euba.sk

Príspevok sa zaoberá analýzou faktorov, ktoré ovplyvňovali vývoj vzťahov Maďarska k EÚ za posledných tridsať rokov. Hlavnú pozornosť venuje vzájomnému pôsobeniu vnútroštátnych zmien, medzinárodných politických a hospodárskych pomerov, ako aj dynamiky európskej integrácie na utváranie vzťahov medzi oboma aktérmi.

Kľúčové slová: Maďarsko, Európska únia, európska integrácia

The paper examines factors that have influenced the development of Hungary's relations to the EU over the last thirty years. The main focus is on the interaction of internal political changes, international political and economic relations, as well as the dynamics of European integration in the process of formation of relations between the two actors.

Key words: Hungary, European Union, European integration

JEL: F50, F 53

Úvod

Vzťahy Maďarska a EÚ prešli za ostatných tridsať rokov veľmi dynamickým vývojom, ktorý bol ovplyvňovaný práve tak hospodárskym a politickým pohybom maďarskej spoločnosti, zmenami, ktorými prechádzala jej štruktúra, ako aj záujmami, postojmi a očakávaniami politickej triedy a jednotlivých sociálnych vrstiev. Podstatnou, ba dokonca rozhodujúcou mierou zasahovali do vzťahov únie a Maďarska medzinárodné mocenské a hospodárske pomery, pozícia krajiny v systéme svetovej politiky a ekonomiky. Mimoriadne zreteľná je úloha týchto medzinárodných faktorov vo formovaní charakteru vzájomných väzieb Maďarska v podmienkach bipolarity a po jej rozpade. Ukončenie studenej vojny otvorilo možnosti pre kvalitatívne nový vývoj vo vzťahoch týchto dvoch aktérov, ktorý vyústil do členstva Maďarska v EÚ. Dôležitým činiteľom spoluurčujúcim ich utváranie je vnútorná dynamika fungovania a efektívnosť štruktúr samotnej únie, ktorá môže napomáhať alebo naopak brzdiť realizáciu záujmov členských štátov. Pre pochopenie vývoja vzťahov Maďarska a EÚ, vrátane ich v súčasnosti najmä v politickej oblasti komplikovaných vzťahov, je dôležité zohľadniť vzájomné pôsobenie všetkých troch komponentov, teda vnútroštátneho, medzinárodného i integračného.

1 Od favorita po „bežného“ člena EÚ

Maďarsko od začiatku osemdesiatych rokov začalo uskutočňovať novú etapu hospodárskych reforiem s cieľom zvýšiť efektívnosť hospodárstva. Jej súčasťou bolo aj otváranie priestoru popri štátnom a družstevnom vlastníctve aj pre súkromné vlastníctvo. Cieľom uskutočňovaných zmien malo byť vybudovanie riadeného trhového hospodárstva.¹ V tomto období sa maďarská vláda snaží rozvíjať vzťahy s hospodárskymi a politickými organizáciami, ako aj s európskymi krajinami mimo socialistického bloku. V roku 1982 vstupuje Maďarsko do Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky, čo je v podmienkach bipolárneho medzinárodného systému mimoriadnym krokom. V tomto období sa začínajú aj sondážne

¹ ROMSICS, I. (2003): Volt egyszer egy rendszerváltás, s. 17.

rokovania s Európskym spoločenstvom s cieľom nadviazania oficiálnych stykov, ale až po podpise spoločnej deklarácie medzi Európskym hospodárskym spoločenstvom (EHS) a Radou vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) v roku 1988 bola uzavretá obchodná a hospodárska dohoda medzi EHS a Maďarskom, upravujúcou obchodné vzťahy medzi partnermi na základe doložky najvyšších výhod. Dokument však neumožňoval vstup maďarských poľnohospodárskych výrobkov na trh EHS. Bola to prvá obchodná dohoda tohto druhu medzi EHS a členským štátom RVHP.

Vďaka hospodárskym reformám a zahraničnopolitickým aktivitám v istej miere prekračujúcim blokovú disciplínu sa Maďarsko už v polovici osemdesiatych rokov stáva mimoriadne akceptovaným a favorizovaným na Západe.² Toto výnimočné postavenie Maďarska (spolu s Poľskom) bolo posilnené uskutočnením v roku 1989 zásadných politických zmien, ktoré viedli k prekonaniu socialistického systému. S cieľom podporiť hospodársku a politickú transformáciu v Maďarsku a v Poľsku spustilo Európske spoločenstvo (ES) v roku 1990 program PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring the Economy) V rokoch 1990-1996 bola v rámci tohto programu poskytnutá Maďarsku nenávratná pomoc v celkovej výške 684 mil. ECU.³

V roku 1991 podpísali Maďarsko, Poľsko a ČSFR asociačné dohody (oficiálne nazývané Európske dohody) s vtedajším Európskym spoločenstvom, ktorá bola *de facto* dohodou o voľnom obchode.⁴ Dokument definitívne vstúpil do platnosti v r. 1994, avšak jeho ustanovenia sa uplatňovali už od podpisu ako dočasné. Asociačná dohoda stanovila odstránenie prekážok pre dovoz priemyselných výrobkov do ES s výnimkou textilných, o viac ako 50 % znížila clo na maďarské priemyselné tovary, pričom Maďarsko sa zaviazalo do roku 2001 odstrániť clo na priemyselné tovary dovážané z ES. Voľný obchod sa však nevzťahoval na poľnohospodárske výrobky, keďže ES sa obávala konkurencie maďarského poľnohospodárstva (ale aj agrárnych sektorov ďalších asociovaných krajín). Aj keď asociačná dohoda neformulovala členstvo Maďarska v EÚ ako spoločný cieľ, únia v nej zobrala na vedomie takýto zámer svojho zmluvného partnera.⁵ V čase podpisu dohody Maďarsko počítalo s tým, že okolo roku 1995 sa stane členom integračného zoskupenia. Po prijatí kodanských kritérií (1993) Maďarsko v roku 1994 ako prvá krajina požiadala oficiálne o vstup do EÚ. Až po 44 mesiacoch od podania žiadosti vydala k nej EÚ stanovisko, čo bolo najdlhšie obdobie v histórii prijímania nových členov, a to aj napriek opakovaným žiadostiam maďarskej vlády o urýchlenie procesu. Maďarsko sa spoliehalo na svoju reputáciu ako pioniera trhových a demokratických reforiem medzi štátmi bývalého socialistického bloku, ale rýchlosť rozhodovania EÚ to neovplyvnilo.⁶

Jednou z dôležitých okolností takéhoto postupu bol aj vnútorný vývoj únie, keďže prijatie nových členov záviselo aj od aj absorpčnej kapacity EÚ, teda pripravenosti jej samotnej na také rozširovanie, ktoré by neohrozilo dynamiku integračného procesu. Preto k podmienkam rozšírenia patrila aj konsolidácia a prehĺbenie EÚ, v prvom rade reforma inštitucionálnej štruktúry. Tieto otázky sa premietali do diskusií o vzájomnom vzťahu rozšírenia a prehĺbenia únie.

V roku 1997 na decembrovom samite Luxemburgu bolo prijaté rozhodnutie začať oficiálne rokovania s Maďarskom, s Českou republikou, Poľskom, Slovinskom, Estónskom

² BÉKÉS, C. (2004): Magyar külpolitika a szovjet szövevény rendszerben, 1968-1989, s. 163-164.

³ PHARE sa stalo v 90. rokoch minulého storočia jedným z troch nástrojov predvstupovej pomoci poskytovanej kandidátom na členstvo v EÚ.

⁴ Už samotný oficiálny názov dohôd ukazuje, že EÚ na jednej strane kládla dôraz na ich špecifický charakter v porovnaní s inými asociačnými dohodami, ale zároveň uplatňovala viac skupinový ako individuálny prístup k stredoeurópskym postsocialistickým štátom.

⁵ KISS, L. J. (2004) A kádárizmustól a z EU tagságik: a magyar külpolitika metamorfózisa. s. 52.

⁶ BÖRÖCZ, J. (2000): The fox and the raven: The European Union and Hungary renegotiate the margins of „Europe“, s. 847.

a Cypru o vstupe do únie a samotné negociácie boli otvorené v apríli roku 1998. V roku 1999 však EÚ rozhodla o tom, že do procesu rozširovania bude zapojených ďalších päť postsocialistických štátov (Bulharsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko, Slovensko) spolu s Maltou.

Možnosť rozšírenia EÚ o dvanásť krajín vyvolala diskusie o tom, či sa má postupovať v tomto procese spôsobom regaty, teda postupným prijímaním krajín v závislosti od ich pripravenosti alebo systémom „big bang,” teda prijatím všetkých kandidátov. Maďarsko lobovalo za užšie rozšírenie, čo zodpovedalo jeho vnútropolitickým, ale práve tak aj geopolitickým záujmom. Spolu s očakávaním, že integrácia Maďarska prinesie jeho modernizáciu, urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja a priblíženie sa k rozvinutým krajinám západnej Európy, rýchly vstup Maďarska do EÚ bol aj súčasťou jeho úsilia o posilnenie regionálneho postavenia Maďarska. Určitú paralelu užšieho rozšírenia poskytovalo NATO, keď sa v prvej vlne roku 1999 stali jeho členskými štátmi Maďarsko, Česká republika, Poľsko (ďalšie, väčšie rozšírenie nasledovalo až o päť rokov neskôr). Zároveň však nebolo možné prehliadnuť rozdielny charakter oboch organizácií, odlišnosti v ich fungovaní, a teda aj v niektorých špecifických kritériách pripravenosti na členstvo vrátane medzinárodných súvislostí.

Vo vzťahu k rozširovaniu EÚ narazili snahy a priania Maďarska na záujmy spojené s veľkým rozšírením únie. Podľa O. Holmana hlavným hľadiskom sa stala perspektíva ziskov pre európske podnikateľské kruhy z rozšírenia vnútorného trhu, za podmienky že kandidáti úspešne transformujú svoje ekonomiky a adaptujú svoj právny systém k *acquis communautaire*.⁷ Okrem ekonomických faktorov však EÚ, podľa všetkého, brala do úvahy aj otázky politickej stability v strednej Európe, najmä vzhľadom na vojenský konflikt na západnom Balkáne. Samotné Maďarsko muselo v záujme svojho budúceho členstva v únii v ešte polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia rešpektovať úsilie EÚ o zachovanie regionálneho statusu quo, o čom svedčí aj uzavretie bilaterálnych zmlúv o vzťahoch dobrého susedstva a spolupráce so Slovenskou republikou a Rumunskom v rámci Paktu stability.

Maďarsko uzavrelo prístupové rokovania s EÚ v roku 2002 a v tom istom roku sa v krajine uskutočnilo referendum o vstupe do tohto integračného zoskupenia. Pri 45,6 % účasti sa 83,76 % občanov vyslovilo za členstvo Maďarska v EÚ. Podľa maďarských zákonov bolo hlasovanie platné a v roku 2004 sa krajina spolu ďalšími siedmimi postsocialistickými krajinami, ako aj s Maltou a Cypru stalo členským štátom únie.

2 Maďarské politické strany a EÚ v predvstupovom období

Od začiatku deväťdesiatych rokov vládol medzi maďarskými politickými stranami konsenzus v otázke integrácie krajiny do EÚ a NATO, ako jednej z priorít zahraničnej politiky. Euroatlantická integrácia bola považovaná za dôležitú podmienku hospodárskeho, bezpečnostného a hodnotového ukotvenia štátu v práve sa formujúcom novom systéme medzinárodných vzťahov. Zároveň sú už v tomto období identifikovateľné rozdiely v prístupoch ľavicovej Maďarskej socialistickej strany, liberálneho Zväzu slobodných demokratov na jednej strane a konzervatívnych strán – Maďarského demokratického fóra, Nezávislej maloroľníckej strany a Kresťanskodemokratickej ľudovej strany, ale aj FIDESZ, v tomto období hlásiaceho sa ešte k národnému liberalizmu, na strane druhej. Kým ľavica a liberáli kládli dôraz vo svojich prístupoch k európskej integrácii na maximálne možnú adaptáciu k západnému inštitucionálnemu a hodnotovému systému, zatiaľ konzervatívne strany a predovšetkým Maďarské demokratické fórum, ktoré bolo v prvej polovici deväťdesiatych rokov hlavnou silou konzervatívneho tábora upozorňuje na to, že vstup do EÚ nesmie viesť k oslabeniu tradičných hodnôt a inštitúcií národnej kultúry. Pre FIDESZ je na začiatku

⁷ HOLMAN, O. (2001) The enlargement of the European Union towards Central and Eastern Europe: The role of supranational and transnational actors, s. 182.

deväťdesiatych rokov vstup do EÚ predovšetkým možnosťou uplatniť národné záujmy v európskom rámci.⁸

Rozdiely v socialistickeo-liberálnom a konzervatívnom prístupe k európskej integrácii sa zachovali aj po vstupe Maďarska do EÚ a vážnejšie ho neovplyvnili ani zmeny, ktoré nastali v zložení oboch stranícko-politických prúdov.⁹ Konzervatívny prístup reprezentovaný od polovice deväťdesiatych rokov stranou FIDESZ vždy dával v súvislosti s EÚ podstatne väčší akcent na otázky štátnej suverenity a národných záujmov, kým socialistickeo-liberálne videnie integrácie vychádzalo skôr z výhodnosti presadzovania európskych noriem a hodnôt, čo sa často prejavovalo v rozdielnych riešeniach problémov a úloh maďarskej vnútornej a zahraničnej politiky. Uvedené odlišnosti sa v predstupovom období najvýraznejšie prejavili v konflikte, ktorý vznikol v súvislosti s vytvorením ústavných podmienok pre zabezpečenie platnosti legislatívy únie na území Maďarska. FIDESZ, ktorý bol v tom čase opozičnou stranou, odmietol doplnenie ústavy o článok navrhovaný socialistickeo-liberálnou vládnu koalíciou stanovujúci nadradenosť *acqui* národnej legislatíve a presadil menej jednoznačnú formuláciu o spoločnom vykonávaní niektorých kompetencií s ostatnými členskými štátmi EÚ. Toto znenie bolo uplatnené aj v novej ústave prijatej v roku 2011.¹⁰

Euro-atlantická integrácia bola spolu s rozvojom susedských vzťahov a podporou maďarských menšín v zahraničí od roku 1990 súčasťou troch hlavných pilierov zahraničnej politiky Maďarska. Kým ich samotné vymedzenie nevyvolávalo nezhody medzi politickými stranami, predmetom neustálych sporov bola vzájomná prepojenosť priorít, existencia či neexistencia rovnováhy medzi nimi. Konzervatívne strany kritizovali sociálno-liberálnu koalíciu za to, že v zahraničnej politike uprednostňuje integračné ciele a zanedbáva starostlivosť o zahraničných Maďarov. Na druhej strane socialisti a liberáli vyčítali svojim konzervatívnym súperom, že prílišné uprednostňovanie menšinových otázok ohrozuje susedské vzťahy a v konečnom dôsledku aj perspektívu členstva v EÚ.¹¹ Socialistickeo-liberálna koalícia sa predstupovom období vo svojich zahraničnopolitických krokoch snažila vždy zohľadniť očakávania EÚ, pričom osobitný význam pripisovala riešeniu problémov vo vzťahoch so susednými štátmi. FIDESZ sa snažil byť najmä v otázkach maďarských národnostných menšín ofenzívnym a často ako keby testoval až pokiaľ môže v zvyčajne jednostranných krokoch a iniciatívach v tejto oblasti zájsť. Týkalo sa to napríklad aj zákona o zahraničných Maďaroch prijatom v roku 2001, ktorého niektoré ustanovenia mali aj podľa stanoviska Benátskej komisie extrateritoriálny charakter a vyvolali spor so Slovenskom a Rumunskom. Socialistickeo-liberálna koalícia po víťazstve vo voľbách v roku novelizovala danú právnu normu v súlade s požiadavkami EÚ, Benátskej komisie a OBSE.¹²

To, že socialisti, liberáli a konzervatívci dokážu postupovať v otázkach menšín i spoločne, a to aj na pôde EÚ, sa ukázalo pri príprave Ústavnej zmluvy, ktorá nakoniec nebola ratifikovaná. V súvislosti s perspektívou členstva v EÚ krajín, v ktorých žijú početné maďarské menšiny sa ukázalo, že rešpektovanie práv národnostných menšín patrí medzi kritériá členstva v EÚ, ale samotná legislatíva únie neupravuje túto oblasť, z čoho vyplývajú aj značná zložitosť nastolovania tejto otázky na pôde európskeho parlamentu a ďalších inštitúcií EÚ. Maďarské politické strany sa preto spoločným úsilím pokúsili presadiť do preambuly pripravovaného dokumentu text o kolektívnych právach národnostných menšín. Takáto formulácia sa však pre

⁸ CSIZMADIA, E. (1998): A magyar pártok külpolitikai elképzelései és Nyugat-képe, s. 159-160.

⁹ V súčasnosti už neexistuje liberálny Zväz slobodných demokratov, zaniklo Maďarské demokratické fórum a FIDESZ sa stal dominujúcou konzervatívnou stranou.

¹⁰ „Maďarsko v rozsahu, ktorý je nevyhnutný pre vykonávanie práv a plnenie povinností vyplývajúcich zo Zakladajúcich zmlúv vykonáva niektoré právomoci vymedzené v Základnom zákone spoločne s členskými štátmi Európskej únie prostredníctvom inštitúcií Európskej únie.“ (The Fundamental law of Hungary).

¹¹ KISS, L. J. (2004) A kádárizmusból a z EU tagságik: a magyar külpolitika metamorfózisa. s. 55.

¹² Podrobnejšie: KURUCZ, M. (2012): Dvojaké občianstvo v maďarskom politickom diskurze v rokoch 1998 – 2010, s. 81-82.

celý rad členských štátov s početnými národnostnými menšinami ukázala neakceptovateľnou, a preto sa do návrhu dokumentu dostala len zmienka o rešpektovaní práv osôb patriacich k menšinám, ktorá sa napokon stala súčasťou spoločných ustanovení Zmluvy o Európskej únii.¹³

3 Maďarsko a EÚ po roku 2010

Dvojtretinové víťazstvo FIDESZ v parlamentných voľbách roku 2010 znamená v mnohých smeroch novú etapu vo vzťahoch medzi Maďarskom a EÚ. Je charakterizované spormi a polemikami predovšetkým v otázkach týkajúcich sa demokracie, ale aj takého celoeurópskeho a globálneho problému akým sa stala migrácia. Celým radom opatrení sa V. Orbán a jeho strana pokúsili upevniť po víťazných voľbách získané mocenské postavenie a centralizáciou moci odstrániť podmienky pre vnútropolitickú konfrontáciu polarizovanej spoločnosti charakteristickú pre predchádzajúce obdobie. Kroky, ktoré viedli k narušeniu systému brzd a protiváh maďarského ústavného systému a ku kontrole mediálneho priestoru vyvolali nezvyčajne ostré reakcie Európskej komisie a Európskeho parlamentu. Európska komisia požadovala uskutočniť zmeny v mediálnom zákone prijatom v roku 2010, najmä tých jeho ustanovení, ktoré sa týkali neoprávnene širokého uplatňovania požiadavky vyváženosti, registrácie poskytovateľov mediálnych služieb a uplatňovania zákona voči poskytovateľom mediálnych služieb so sídlom v zahraničí. Maďarsko ustúpilo tlaku komisie a zákon novelizovalo. Správne konanie voči Maďarsku zahájila EK aj v súvislosti s porušovaním legislatívy únie v otázkach nezávislosti národnej banky, Úradu na ochranu osobných údajov a odchodu sudcov do dôchodku.

Aby sa Maďarsko vyhlo prípadným sankciám zo strany Európskeho dvora, zvolilo taktiku čiastkového ústupu a parlament prijal niektoré požadované legislatívne zmeny (aj keď mnohé z kritizovaných opatrení zostali bez zmeny). Európsky parlament tvrdo kritizoval stav demokracie v Maďarsku a schválil v tejto súvislosti osobitnú správu, ktorá sa stala známou ako Tavaresová správa. Pre situáciu v Európskom parlamente, ale aj v celej EÚ je významné, že Európska ľudová strana (EPP) ako najsilnejšia frakcia, ktorej členom je aj FIDESZ, podporila maďarskú vládu a odmietla predloženú správu. Predseda EPP J. Daul počas volebnej kampane v roku 2014 vyhlásil, že Viktor Orbán je jediný schopný viesť Maďarsko.¹⁴ Kritika zo strany EÚ, ani čiastkové korekcie, ktoré po ňom nasledovali nezmenili hlavné rysy nového politického režimu v Maďarsku, ktorý je oficiálne definovaný ako systém národnej spolupráce a otvorene sa dištancuje od liberálnej demokracie.

V. Orbán však nikdy nešiel v konfrontácii s EÚ do krajnosti, napriek domácej euroskeptickej rétorike prirovnávajúcej Brusel k Moskve v sovietskych časoch alebo k habsburskej Viedni, či dokonca ním iniciovanej kampani pod heslom „Zastavme Brusel“. V praktických politických krokoch sa maďarská vláda vo väčšine otázok (s výnimkou migrácie) pridržiava mainstreamu v EÚ, čo sa okrem iného prejavuje aj v tom, že neblokuje žiadne rozhodnutie únie, ktoré si vyžaduje jednohlasnosť členských štátov.¹⁵ Aj keď V. Orbán kritizuje niektoré takéto rozhodnutia EÚ, vždy za ne disciplinovane zahlasuje. Tak postupuje napríklad v otázke sankcií proti Rusku. Dlhodobo dáva najavo svoje výhrady vzhľadom na hospodárske škody, ktoré sankcie spôsobujú maďarským podnikateľom, ale rozhodnutie o ich predĺžení vždy podporí.

Úplne iný postup vo vzťahoch k EÚ zvolila maďarská vláda v otázke migrácie. Tento problém sa stal pre FIDESZ nosnou vnútropolitickou témou, ktorá sa stala kľúčovou z hľadiska ďalšieho posilňovania jeho politickej moci a ako ukázali parlamentné voľby v roku 2018,

¹³ Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy (2008), s. 11.

¹⁴ POGÁTSA, Z. (2016): Magyarország politikai gazdaságtana, s. 184.

¹⁵ SADECKI, A. (2014): In a state of necessity. How has Orban changed Hungary, s. 29.

dokázal ju veľmi efektívne využiť, keďže opätovne získal dvojtretinovú väčšinu. Maďarská oficiálna pozícia ohľadne migrácie zdôrazňuje bezpečnostné riziká, predovšetkým nebezpečenstvo terorizmu a neakceptovateľnosť zmeny etnických, kultúrnych a náboženských pomerov ako následku nekontrolovateľnej migrácie do Maďarska i celej Európy. Predseda maďarskej vlády V. Orbán zdôrazňuje, že migrácia môže priviesť k rozpadu národov a štátov, k oslabeniu národných jazykov, k rozplynutiu hraníc a národných kultúr a vzniku otvorenej spoločnosti. Za dôležité považuje v tejto súvislosti obranu kresťanskej kultúry a hraníc.¹⁶ Na pôde EÚ postupuje Maďarsko v tejto veľmi zložitej a politicky citlivej otázke ofenzívne a snaží sa získať pre svoje postoje aj spojencov. Takáto politická stratégia vyplýva predovšetkým zo skutočnosti, že ide o celoeurópsky problém a jednotlivé členské štáty únie k nemu zaujímajú rozdielne postoje. Maďarsko je zásadne proti tomu, aby migranti boli rozdeľovaní do členských štátov únie na základe povinných kvót, keďže to považuje za porušenie suverenity štátu. Práve v súvislosti s týmto svojím postojom podalo Maďarsko (spolu so SR) návrh na Európsky súdny dvor na zrušenie rozhodnutia Rady EÚ o dočasnom zavedení kvót, prijatého 22. septembra 2015, keďže spôsob jeho schválenia bol údajne v rozpore s právom EÚ. Súdny dvor zamietol žalobu a vo svojom rozhodnutí okrem iného uviedol, že opatrenie prijaté Radou je primerané jeho cieľu, teda poskytnutia pomoci Taliansku a Grécku v zvládnutí migračnej krízy v roku 2015.¹⁷ Postoj Maďarska proti kvótam však zostáva nemenný a tento svoj názor je odhodlané presadzovať na európskej politickej scéne.¹⁸

Za hlavného spojenca v presadzovaní svojej migračnej politiky v EÚ Maďarsko považuje krajiny V4. Vyšehradskú skupinu spája predovšetkým odmietavý postoj k povinným relokačným schémam a zdôrazňovanie nutnosti ochrany vonkajších hraníc únie. Podľa V. Orbána, ak by krajiny V4 nespojili sily, potom by ešte stále státisíce prúdili do Európy. Čo by ohrozovalo bezpečný život Európanov.¹⁹ Maďarský premiér sa snaží prezentovať svoje stanoviská ako súčasť spoločného postupu krajín V4, v mnohých prípadoch sa usiluje vystupovať aj ako hovorca tejto skupiny. Počas maďarského predsedníctva vo V4 v období 2017-2018 patrilo riešenie otázky migrácie medzi jeho kľúčové ciele s dôrazom na koordináciu postupu v príprave príslušnej EÚ legislatívy, spolupráce s tretími krajinami na ochrane hraníc na tzv. balkánskej trase a fungovania migračného krízového mechanizmu V4.²⁰

Okrem krajín V4 sa vláda V. Orbána snaží v otázke migrácie rozvíjať kontakty aj v ďalších členských štátoch EÚ. Mimoriadny význam majú pre vládny FIDESZ vzťahy s jej tradičnou partnerskou stranou, bavorskou CSU, ktoré sú mimoriadne intenzívne a slúžia mu aj ako prostriedok určitého vyvažovania nezhôd, ktoré má V. Orbán v riešení migračných problémov s kancelárkou A. Merkelovou. Vznik vládnej koalície OVP a FPO v Rakúsku je vzhľadom na silne reštriktívny prístup oboch strán ohľadne migrácie v Budapešti vnímaný ako šanca na užšiu spoluprácu na pôde EÚ.²¹

4 Maďarsko a budúcnosť EÚ

V súvislosti so svetovou hospodárskou a finančnou krízou, krízou eurozóny a odchodom Veľkej Británie z EÚ sa opäť, ako už viackrát v histórii EÚ, objavila otázka, akými zmenami by mala prejsť únia, aby mohla fungovať efektívnejšie a dokázala reagovať na globálne hospodárske a politické výzvy. V maďarskom politickom diskurze počas deväťdesiatych rokov 20. storočia a na začiatku nového tisícročia sa socialisticko-liberálny

¹⁶ Orbán Viktor beszéde a miniszterelnöki eskütelélet követően (2018).

¹⁷ The Court dismisses the actions brought by Slovakia and Hungary against the provisional mechanism for the mandatory relocation of asylum seekers (2017).

¹⁸ Orbán Viktor beszéde a miniszterelnöki eskütelélet követően (2018).

¹⁹ Orbán: V4-ek nélkül még most is százezrek áramlanak Európába (2018).

²⁰ Program of the Hungarian presidency of the Visegrad group 2017-2018.

²¹ Komplikujúcim faktorom sú však diametrálne odlišné názory oboch vlád na využívanie jadrovej energie a s tým súvisiacu výstavbu ďalších dvoch blokov elektrárne Paks.

politický prúd prejavoval v otázke princípov ďalšieho vývoja únie ako jednoznačne federalistický, kým konzervatívny dával najavo väčšiu opatrnosť v otázke odovzdávania národných kompetencií supranacionálnym orgánom. Po roku 2010 sa v dôsledku veľkých volebných porážok výrazne oslabili pozície socialistov a liberálov a s nimi aj vplyv na politický diskurz i v otázkach EÚ. FIDESZ nebol dlho v názoroch na charakter fungovania EÚ úplne homogénny. Existovali určité rozdiely v pohľadoch na to, ako by mala EÚ fungovať. Na jednej strane prezentovali svoje názory „umiernení“ federalisti a na druhej strane „suverenisti.“ Napríklad v dokumente Maďarská zahraničná politika po predsedníctve v únii vypracovanom ministerstvom zahraničných vecí v roku 2011 sa uprednostňuje komunitárna metóda v rozhodovacom procese.²² Premiér V. Orbán však už v tomto období stál jednoznačne na pozícii premeny EÚ na Európu národov. Tento názor je dnes vo FIDESZ vládnuci. Jeho podstatu zhrnul na konferencii krajín predseda maďarskej vlády na konferencii V4 o budúcnosti únie nasledovne: „Vo veľkom európskom pláne netreba hovoriť o Spojených štátoch európskych, ale o slobodnej únii národov a treba vrátiť kompetencie členským štátom tam, kde sú u nás v lepších rukách.“²³ V súvislosti s oficiálnymi stanoviskami týkajúcimi sa posilňovania národného štátu na úkor inštitúcií EÚ vyznievajú veľmi zaujímavé názory maďarskej verejnosti zistené Eurobarometrom v rámci prieskumu uskutočneného vo všetkých členských štátoch v roku 2016 o tom, v ktorých oblastiach by občania preferovali viac rozhodovacích právomocí na úrovni EÚ. „Viac Európy“ si Maďari prajú v boji s terorizmom (76 %), v podpore demokracie a mieru (74 %), v ochrane životného prostredia (73 %), v zabezpečení dodávok energie (73 %) a v podpore investícií a tvorby pracovných miest (71 %).²⁴

V jednoznačnej profilácii názorov maďarského predsedu vlády na nutnosť posilnenia národných štátov v EÚ a v mnohých oblastiach vrátenie právomocí supranacionálnych inštitúcií únie na národnú úroveň zohrala významnú úlohu hospodárska a finančná kríza, ako aj kríza eurozóny. Hlboký prepád medzinárodného hospodárskeho a finančného systému výrazne skomplikoval vlastné ekonomické ťažkosti Maďarska, ktoré v tomto období zápasilo s dôsledkami deficitu štátneho rozpočtu, zadlženosťou a infláciou. Pre V. Orbána bol tento vývoj indikátorom toho, že sa objavil nový svetový poriadok, že svet vstúpil do novej epochy, v ktorej treba uplatňovať nové prístupy.²⁵ Už po víťazných voľbách v roku 2010 predseda maďarskej vlády vyhlásil: „... plavíme sa pod západnou vlajkou, ale vo svetovom hospodárstve fúka východný vietor. Lodník, ktorý nevezme do úvahy podľa akého vetra musí otáčať plachty, pravdepodobne odsudzuje seba samého a svoj náklad na zánik.“²⁶

Príklon ku konceptu Európy národov je zatiaľ len deklarovaním snahy o zvýšenie vplyvu členských štátov na rozhodovací proces, aj keď bez explicitného vymedzenia tých oblastí, v ktorých by mali štáty získať späť svoje právomoci. V kontexte zmeny svetového hospodárskeho systému a strate dynamiky EÚ, o ktorých hovorí V. Orbán, by malo ísť o získanie väčšieho manévrovacieho systému v nadväzovaní a rozvíjaní vzťahov so široko chápaným východom (Rusko, Čína a celá východná Ázia), ako aj juhom (Afrika, Latinská Amerika.)

Spory s Európskou komisiou a Európskym parlamentom ohľadne opatrení smerujúcich k centralizácii moci, oslabení systému bŕzd protiváh v politickom systéme a hrozba prípadného pozastavenia určitých práv na základe článku 7 Zmluvy o Európskej únii, utvrdili FIDESZ a jeho predsedu v potrebe získania väčšej nezávislosti od inštitúcií EÚ. Vytvorenie politických podmienok pre takéto zmeny vo veľkej miere závisí od politického zamerania vlád jednotlivých členských štátov. Preto maďarskí vládni predstavitelia vítajú volebné úspechy tých európskych

²² A magyar külpolitika az Unió elnökség után (2011).

²³ Orbán Viktor elöadása az Európa jövője című konferencián (2018).

²⁴ Special Eurobarometer survey 451 (2016).

²⁵ Orbán Viktor beszéde a miniszterelnöki eskütelét követően (2018).

²⁶ Tárgyilagos és realista nemzetpolitikára van szükség (2010).

politických strán, ktoré kladú väčší dôraz na národnú suverenitu alebo sú priamo euroskeptické, ba často ich aj otvorene podporujú.

Záver

Maďarsko prešlo doteraz vo vzťahoch k EÚ štyrmi etapami vývoja, ktoré boli určované odlišnými vnútropolitickými a medzinárodnými podmienkami, ale aj zmenami v samotnej EÚ. V prvej etape, ktorú môžeme vymedziť od polovice 80-tych rokov do roku 1990 sa Maďarsko usilovalo rozvíjať svoje styky s EÚ v podmienkach ešte stále existujúceho bipolárneho medzinárodného poriadku a postupne uskutočňovaných reforiem vo vlastnom hospodárskom a politickom systéme. Aj keď Maďarsko získalo vo vzťahu k EÚ favorizované postavenie v porovnaní s ostatnými socialistickými krajinami, obe strany boli ešte nútené rešpektovať limity nastavené medzinárodnými mocenskými pomermi. Druhá etapa začína po rozpade bipolarity, keď sa Maďarsko snaží využiť svoj náskok v hospodárskej a politickej transformácii a v predchádzajúcom období získaný imidž priekopníka reforiem na rýchly vstup do EÚ, a to tak v záujme získania výhod zo vstupu na jednotný trh, ako aj posilnenia svojho medzinárodného postavenia, najmä v strednej Európe. Tieto očakávania sa nespĺnili tak vzhľadom na ekonomické a politické preferencie EÚ, jej snahou v maximálne možnej miere rozšíriť vnútorný trh a upevniť regionálnu stabilitu. Maďarsko tým, že v roku 2004 vstúpilo do únie spolu s ďalšími siedmimi postsocialistickými krajinami stratilo svoje postavenie „oblíbeného vzorného žiaka.“ Po prijatí do EÚ začína kvalitatívne nová etapa vzťahov Maďarska a únie. Krajina získava možnosť plne sa podieľať na rozhodovacom procese tohto integračného zoskupenia a rozširuje sa priestoru pre uplatňovanie jej vlastných záujmov, aj keď je vymedzený reálnym hospodárskym potenciálom a politickým vplyvom. Štvrtá etapa vzťahov Maďarska a EÚ je naštartovaná medzinárodnou hospodárskou a finančnou krízou, jej dopadmi na maďarskú ekonomiku a politickými zmenami po parlamentných voľbách v roku 2010. FIDESZ, ktorý získal ústavnú väčšinu, pristúpil k prebudovaniu politického systému krajiny, k výraznej centralizácii moci, dôsledku čoho sa dostal do sporov s Európskou komisiou a Európskym parlamentom. Tieto opatrenia sú časťou snahy o vybudovanie silného národného štátu, ktorý by mal byť ochranou voči turbulenciám v medzinárodnom ekonomickom systéme. Reakciou na krízu v EÚ je snaha získať väčší manévrovací priestor vo vzťahoch k mimoeurópskym hospodárskym centram. Maďarsko patrí v súčasnosti medzi hlavných podporovateľov posilnenia úlohy národných štátov v rozhodovacom mechanizme EÚ a protivníkov rozširovania nadnárodných prvkov v jeho systéme.

Použitá literatúra:

- 1 *A magyar külpolitika az Unios elnökség után* [online] [Citované 25.5.2018] Dostupné na internete: http://eu.kormany.hu/download/4/c6/20000/kulpolitikai_strategia_20111219.pdf
- 2 BÉKÉS, C. (2004): *Magyar külpolitika a szovjet szövetségi rendszerben, 1968-1989*. In: Gazdag, F., Kiss, L. J. (eds.): *Magyar külpolitika a 20. században*. Budapest: Zrínyi, 2004. ISBN 963-327-386-2
- 3 BÖRÖCZ, J. (2000): *The fox and the raven: The European Union and Hungary renegotiate the margins of "Europe"* In: *Comparative Studies in Society and History*, 2000, roč. 42, č. 4, s.845-875
- 4 CSIZMADIA, E. (1998): *A magyar pártok külpolitikai elképzelései és Nyugat-képe*. In: Kurtán, S., Sándor, P., Vass, L. (eds.): *Magyarország politikai évkönyve 1998*. Budapest: Demokrácia kutatások magyar központja alapítvány, 1998
- 5 HOLMAN, O. (2001): *The enlargement of the European Union towards Central and Eastern Europe: The role of supranational and transnational actors*. In: *Social forces in the making of the New Europe. The restructuring of European social relations in the*

- global political economy. Hounmils, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave, 2001, ISBN: 0-333-91321-3
- 6 KISS, L. J. (2004): *A kádárizmustól a z EU tagságig: a magyar külpolitika metamorfózis.* IN: In: Gazdag, F., Kiss, L. J. (eds.): *Magyar külpolitika a 20. században.* Budapest: Zrínyi, 2004. ISBN 963-327-386-2
 - 7 *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy* (2008). Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí SR, 2008, ISBN 978-80-88726-24-1
 - 8 KURUCZ, M. (2012): Dvojaké občianstvo v maďarskom politickom diskurze v rokoch 1998-2010, s. 81-82 . In: *Studia Politica Slovaca*, 2012, roč. 5, č.2 , s. 76-93
 - 9 *Orbán Viktor beszéde a miniszterelnöki eskütételét követően.* [online] [Citované 27.5.2018] Dostupné na internete: www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszede-konferenciaciok-interjuc/orban-viktor-beszede-a-miniszterelnoki-eskutetelet-kovetoen
 - 10 *Orbán Viktor előadása az Európa jövője című konferencián* [online] [Citované 21.5.2018] Dostupné na internete: <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszede-konferenciaciok-interjuc/orban-viktor-eloadasa-az-europa-jovoje-cimu-v4-konferencian>
 - 11 *Orbán: V4-ek nélkül még most is százszekrek áramlanak Európába* [online] [Citované 23.5.2018] Dostupné na internete: http://mandiner.hu/cikk/20170619_orban_a_v4_ek_nelkul_meg_most_is_szazszekrek_aramlananak_europaba
 - 12 POGÁTSA, Z. (2016): *Magyarország politikai gazdaságtana.* Budapest: Osiris, 2016, ISBN: 978 963 276 274 6
 - 13 *Program of the Hungarian presidency of the Visegrad group 2017-2018.* [online] [Citované 16.5.2018] Dostupné na internete: <http://v4.gov.hu/download/d/7d/02000/Hungarian%20V4%20Presidency%20Programme.pdf>
 - 14 ROMSICS, I. (2003): *Volt egyszer egy rendszerváltás,* Budapest: Rubicon, 2003, ISBN: 963-212-348--4
 - 15 SADECKI, A. (2014): *In a state of necessity. How has Orban changed Hungary,* Warsaw: Centre for Eastern studies, 2014, ISBN: 978-83-62936-44-1
 - 16 Special Eurobarometer survey 451, October 2016 [online] [Citované 11.5.2018] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion>
 - 17 *Tárgyilagos és realista nemzetpolitikára van szükség.* [online] [Citované 28.5.2018] Dostupné na internete: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/cikk/targyilagos_es_realista_nemzetpolitikara_van_szukseg
 - 18 *The Court dismisses the actions brought by Slovakia and Hungary against the provisional mechanism for the mandatory relocation of asylum seekers.* [online] [Citované 12.5.2018] Dostupné na internete: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-09/cp170091en.pdf>

Kontakt:

doc. Milan Kurucz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: milan.kurucz@euba.sk

NEW POLITICAL PERSPECTIVES ON KOREAN PENINSULA

Milan Lajčiak

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: milan.lajciak@gmail.com

Cieľom štúdie je analyzovať posledný vývoj na Kórejskom polostrove v kontexte dlhodobej, vyše 60 rokov trvajúcej politickej a vojenskej konfrontácie a sústrediť sa na uvoľnenie napätia a nové perspektívy po období eskalácie počas posledných dvoch rokov. Práca vysvetľuje najdôležitejšie črty jadrového programu Severnej Kórey, rezolúcie BR OSN a medzinárodné sankcie voči KĽDR, objasňuje príčiny vysokého napätia v r. 2017 a prináša sekvenciu krokov v regióne v r. 2018, ktoré uvoľnili situáciu a zmenili vektory politických očakávaní. Menovite poukazuje na medzi-kórejské samity a na prípravu americko-severokórejského samitu vo vzťahu k problematike denuklearizácie. V závere práca prináša hodnotenie súčasných úspechov, existujúcich problémov a perspektív ďalšieho bezpečnostného a politického vývoja na Kórejskom polostrove, a poukazuje na to, že jadrom riešenia problému je zblíženie rozdielnych postojov na otázky likvidácie jadrových zbraní KĽDR medzi USA a KĽDR. Výskum je výsledkom štúdií a osobných poznatkov autora, ktorý je od r. 2014 veľvyslancom Slovenskej republiky v Kórejskej republike s pri-akreditáciou v KĽDR.

Kľúčové slová: Kórejský polostrov, jadrové hrozby, samity, de-eskalácia, denuklearizácia, perspektívy

The goal of the study is to analyze the last development on Korean Peninsula in the context of long term, over 60 years of political and military confrontation and to focus on easing the tension in 2018 and new perspectives after escalation of tension during the last two years. The paper explains the most important features of North Korea nuclear program, UN SC resolutions and international sanctions to North Korea, highlights the reasons of heated situation in 2017 and brings sequence of developments in the region in 2018 that changed vectors of political expectations. Namely, it concerns inter-Korean summits as well as preparation of the US-DPRK summit with regard to denuclearization issues. The study concludes with an assessment of current achievements, problems and perspectives of further security and political development on Korean Peninsula. It points out that the core of solution is to narrow down the different positions on North Korea's denuclearization between DPRK and USA. The paper is the result of studies and personal experience of the author, who has been from 2014 posted in capacity of the Slovak Ambassador to the Republic of Korea and accredited to the DPRK.

Key words: Korean Peninsula, nuclear threats, summits, de-escalation, denuclearization, perspectives

JEL: N40, N45, O10

Introduction

The goal of the study is to provide a concise picture of political developments on Korean Peninsula that started in the beginning of 2018 with easing political and military tension after heated and bellicose rhetoric of USA and DPRK leaders during the last two years. The research is putting the last developments into broader context of Korean Peninsula problem, including DPRK's building its nuclear weaponry and UN Security Council sanction regimes against the North Korea as the reaction to the development of its nuclear and ballistic program, and describing the period that preceded the easing of the tension. The research analyses the reasons

and points at a sequence of main activities that brought the Korean Peninsula to the brink of the war in 2017 and de-escalation process that started in 2018. The paper further continues with assessment of the current achievements of inter-Korean summits, main problems that parties at stake currently face and considerations on the future prospects of the Korean Peninsula, focusing on a preparation of D. Trump – Kim Jong Un summit in Singapore on 12 June that has still not clear future. In the end, the study points at the key issue of solution on Korean Peninsula, that represents the denuclearization of DPRK and analyzes the different position of DPRK and USA to this process. This issue, despite warming inter-Korean relationship, has the prospects to be achieved only through the direct talks between USA and DPRK while facing numerous elements and issues to be solved with regard to narrowing the gap of their positions on denuclearization process.

North and South Korea have been divided since the end of the Korean War in 1953, and except for about a decade ending in 2008, relations between the two have remained frosty. One of the most tensioned period were the years 2016-2017 when South Korea in reaction to North Korea's nuclear and ballistic missiles tests stopped all contacts and cooperation with North Korea, UN Security Council adopted strong resolutions against Pyongyang and USA and North Korea exchanged very heated and bellicose rhetoric in public statements about the possibility of a war.

Despite growing escalation of the tension in 2017, the New Year speech of the North Korean leader Kim Jong Un on January 2, 2018 suddenly signaled the interest of North Korea in easing tension on Korean Peninsula and establishing the dialogue. After the speech, the sequence of several welcoming steps followed this direction on both sides. The flow of goodwill signals resulted in a historical inter-Korean summit between top leader of the Democratic People's Republic of Korea (DPRK) Kim Jong Un and South Korean President Moon Jae-in, that took place on 27 April 2018 at the Peace House on the South Korean side of Panmunjom, the first summit between the two sides in 11 years. The de-escalation went further with two DPRK – China summits and another inter-Korean summit.

Inter-Korean summit on 27 April 2018 was the first “lacmus paper” of expectations, that ended with some optimistic messages. Inter-Korean summit was a historical event. North Korean leader for the first time in the history after the end of the Korean War crossed the 38 parallel and stepped on South Korean soil. Joint Declaration composes of several tangible results for easing tension on Korean Peninsula. Among them, holding dialogue and negotiations in various fields, establishing a joint liaison office to facilitate close consultation between the authorities and smooth exchanges and cooperation between the peoples, the reunion of separated families, completely ceasing all hostile acts against each other in every domain as well as an intention to develop economic projects of cooperation. The two leaders agreed, through regular meetings and direct telephone conversations, to hold frequent and candid discussions on issues vital to the nation, to strengthen mutual trust and to strengthen the positive momentum towards continuous advancement of inter-Korean relations as well as peace, prosperity and unification of the Korean Peninsula. The most significant was the commitment of South and North Korea to follow the common goal of realizing, through complete denuclearization, a nuclear-free Korean Peninsula.

The inter-Korean summit represented a good start for a solution of a “bigger picture” of the problem - the issue of nuclear potential of North Korea through DPRK – USA summit that was initially planned for 12 June 2018 in Singapore but on 24 May cancelled by the US. There is still some hope the summit would take place on the scheduled date or later despite signals of deep gap between both countries on denuclearization process.

On methodological side, the author did studies of numerous documents relevant to historical events on the Korean Peninsula in order to put the last developments on Korean Peninsula into broader context. While being posted as the Slovak Ambassador in the Republic

of Korea with accreditation to the DPRK from 2014, the author verified theoretical considerations through direct talks to South Korean and North Korean politicians as well as through his personal participation in numerous political forums, discussions and seminars on the research topic. Bibliographical references go predominantly to the research papers, political commentaries, public news, and forum discussions in Korean and English languages. Due to the topic that focuses on the very last political and security developments on Korean Peninsula, there are no monographies covering the given research.

1 North Korea's nuclear weapons program

DPRK nuclear program can be traced back to 1963. North Korea asked the Soviet Union for help in developing nuclear weapons but was refused. The Soviet Union agreed only to help North Korea develop a peaceful nuclear energy program, including the training of nuclear scientists. Later, China, after its nuclear tests, similarly rejected North Korean request for help with developing nuclear weapons.¹ Soviet engineers took part in the construction of the Yongbyon Nuclear Scientific Research Center² and In 1979 North Korea indigenously began to build in Yongbyon a second research reactor, an ore processing plant and a fuel rod fabrication plant.

North Korea's nuclear weapons program dates back to the 1980s. North Korea began to operate facilities for uranium fabrication and conversion, and conducted high-explosive detonation tests.³ In 1985, North Korea ratified the NPT but did not include the required safeguards agreement with the IAEA until 1992.⁴ In early 1993, while verifying North Korea's initial declaration, the IAEA concluded that there was strong evidence this declaration was incomplete. When North Korea refused the requested special inspection, the IAEA reported its noncompliance to the UN Security Council. In 1993, North Korea announced its withdrawal from the NPT, but suspended that withdrawal before it took effect. The U.S. government agreed, under the 1994 Agreed Framework, to facilitate the supply of two light water reactors to North Korea in exchange for North Korean disarmament. Such reactors were considered "more proliferation-resistant than North Korea's graphite-moderated reactors," but not "proliferation proof." In 2002, the Agreed Framework fell apart, with each side blaming the other for its failure. By 2002, Pakistan had admitted that North Korea had gained access to Pakistan's nuclear technology in the late 1990s.⁵ In 2003, North Korea again announced its withdrawal from the Nuclear Proliferation Treaty and in 2005 admitted to having nuclear weapons.⁶

On October 9, 2006, DPRK announced it had successfully conducted its first nuclear test and on January 6, 2007 further confirmed that it had nuclear weapons. Based on the Agreement of six-party talks, involving North Korea, South Korea, China, Russia, Japan, and the United States that began in 2003, North Korea informed on March 17, 2007 negotiating partners at international nuclear talks that it was preparing to shut down its main nuclear facility. According to the agreement, a list of its nuclear programs would have to be submitted and the nuclear facility would be disabled in exchange for fuel aid and normalization talks with the United States and Japan.⁷ This was partly delayed due to a dispute with the United States over Banco Delta Asia, but on July 14, International Atomic Energy Agency inspectors

¹ LEE, JAE-BONG (2012): U.S. Deployment of Nuclear Weapons in 1950s South Korea & North Korea's Nuclear Development: Toward Denuclearization of the Korean Peninsula. *The Asia-Pacific Journal*.

² MOLTZ, J. CLAY – MANSOUROV A. Y. (2000): *The North Korean Nuclear Program*.

³ PIKE, J (2010): Nuclear Weapons Program. *globalsecurity.org*. March 2, 2010.

⁴ FACT SHEET on DPRK Nuclear Safeguards (2013): *iaea.org*. September 1, 2013.

⁵ TOPCHLY, I. (2011): North 'bribed its way to nuclear statehood'. *Russian International Affairs Council*.

⁶ HENNEBERG, M. – PORTEU, L. (2005): North Korea Confirms It Has Nuclear Weapons. *Fox News*.

⁷ YARDELY, J. (2007): North Korea to Close Reactor in Exchange for Aid. *The Washington Post*.

confirmed the shutdown of North Korea's Yongbyon nuclear reactor and consequently North Korea began to receive aid. This agreement fell apart in 2009, following a North Korean satellite launch.

On May 25, 2009, North Korea conducted a second nuclear test. Under the international pressure, in February 2012, North Korea announced that it would suspend uranium enrichment at the Yongbyon Nuclear Scientific Research Center and not conduct any further tests of nuclear weapons while productive negotiations involving the United States continue. This agreement included a moratorium on long-range missile tests. Additionally, North Korea agreed to allow IAEA inspectors to monitor operations at Yongbyon. The United States reaffirmed that they have no hostile intent toward the DPRK and were prepared to improve bilateral relationships and agreed to ship humanitarian food aid to North Korea.⁸

With the accession to the power of Kim Jong Un in December 2011, North Korean leader declared the so-called dual strategy of "Byungjin" - developing both nuclear weapons and the economy simultaneously but focusing predominantly first on achieving a nuclear capabilities. North Korea started to intensify nuclear and ballistic programs. When Pyongyang conducted a long-range missile test in April 2012, the United States decided not to proceed with the food aid. On February 11, 2013 DPRK conducted the third underground nuclear test⁹ followed by the fourth underground nuclear test on January 2016¹⁰ and claimed the test involved a hydrogen bomb though it hasn't been verified ("hydrogen bomb" could mean one of several degrees of weapons, ranging from enhanced fission devices to true thermonuclear weapons). A month after the alleged hydrogen bomb test, North Korea claimed to have put a satellite into orbit around the Earth. Japanese Prime Minister Shinzō Abe warned the North Korea not to launch the rocket, and if it did and the rocket violated Japanese territory, that Japan would shoot it down. Nevertheless, North Korea launched the rocket anyway, claiming the satellite was, purely intended for peaceful and scientific purposes. Several nations, including the United States, Japan, and South Korea, have criticized the launch, as an attempt to perform an ICBM test under the guise of a peaceful satellite launch. China joined critical voices however urged "the relevant parties" to "refrain from taking actions that may further escalate tensions on the Korean peninsula." A fifth nuclear test occurred on September 9, 2016 and was the highest among all five tests. In his New Year's Day speech on January 2, 2017, Kim Jong-un, the leader of North Korea, informed that the country was in the "last stage" of preparations to test-fire an intercontinental ballistic missile. In 2017, North Korea test-launched two ICBMs, the second of which had sufficient range to reach the continental United States.¹¹ In September 2017, the country announced a further "perfect" hydrogen bomb test. "The Washington Post" reported an assessment, made by the U.S. Defense Intelligence Agency, which said that North Korea had successfully developed nuclear warheads for missiles capable of reaching the U.S. mainland, a miniaturized nuclear warhead that can fit inside its missiles.

2 Sanctions on North Korea and challenges of their implementation

The United Nations Security Council has adopted nine major sanctions resolutions on North Korea in response to the country nuclear and missile activities since 2006. Each resolution condemns North Korea's latest nuclear and ballistic missile activity and calls on North Korea to cease its illicit activity, which violates previous UN Security Council resolutions. All nine resolutions were unanimously adopted by the Security Council and all but

⁸ MYERS, S. LEE - CHOE SANG-HUN (2012): North Korea Agrees to Curb Nuclear Work; U.S. Offers Aid. *The New York Times*.

⁹ MULEA, J. (2013): Tough U.N. action vowed after North Korean nuclear test. *CNN*.

¹⁰ ROTHWELL, J. - VRILLY, R. (2016): North Korea claims successful 'hydrogen bomb' test, world reacts with condemnation and suspicion. *The Telegraph*.

¹¹ COHEN, Z. - STARR, B. (2017): North Korea launches second long-range ICBM missile. *CNN*.

Resolution 2087 (January 2013) contained references to acting under Chapter VII, Article 41 of the United Nations Charter. UN Security Council Resolutions to North Korea nuclear and ballistic program are as following - 1718 (2006), 1874 (2009), 2087 (2013), 2094 (2013), 2270 (2016), 2321 (2016), 2371 (2017), 2375 (2017), 2379 (2017).

Over time, the restrictive economic measures have expanded against North Korea, however, the UN sanctions regime has still allowed humanitarian assistance to flow into North Korea. Sanctions include – the ban on trade of arms and military equipment, dual-use technology, transport vehicles, industrial machinery and metals, asset freezes for individuals involved in the country’s nuclear program, ban on import of certain luxury goods, on export of electrical equipment, coal, iron ore, minerals, seafood, food and agricultural products, wood, textile, earth and stones. The also put cap on North Korean labor exports, oil and all refined petroleum products, natural gas imports, restrictions on fishing rights and ban on financial transactions to North Korea. In addition to imposing sanctions, the resolutions give UN member states an authority to interdict and inspect North Korean cargo within their territory, and subsequently seize and dispose of illicit shipments.

The resolutions call upon North Korea to rejoin the nuclear Non-Proliferation Treaty, which she acceded to in 1985 but withdrew from in 2003 after U.S. allegations that the country was pursuing an illegal uranium enrichment program. The Security Council also called for North Korea to return to negotiations in the Six-Party Talks, which include South Korea, North Korea, China, Japan, Russia and the United States. The Six-Party talks, which took place from 2003-2009, resulted in a joint statement on denuclearization. The United Nations monitors implementation of North Korea sanctions through the 1718 Committee, established by Security Council Resolution 1718 in 2006 and a Panel of Experts, established by Security Council Resolution 1874 in 2006. The panel produces regular reports to the Security Council on the status of the sanctions and enforcement.

The United States imposed unilateral sanctions on North Korea. These restrict more economic activities and target a larger list of individuals and businesses than UN sanctions. They were designed primarily to impede Pyongyang’s development of missile and nuclear technology but also as a response to North Korea’s cyberattacks, like its 2014 breach of Sony’s computer systems, human rights violations, money laundering, and other activities. Additionally, the United States has sanctioned some non-North Korean entities for supporting its weapons programs, including Chinese banks and companies, and Russian firms and individuals. On several occasions, the United States has lifted sanctions on North Korea in exchange for a promise to freeze its nuclear program and dismantle parts of its facilities, however, Pyongyang has consistently reneged on its pledges. The U.S. Congress passed its first act imposing sanctions on North Korea in 2016. Among other things, the law requires the president to sanction anyone who engages in certain activities, such as the proliferation of weapons of mass destruction. In September 2017, President D. Trump authorized the Treasury Department to block from the U.S. financial system any foreign business or individual that facilitates trade with North Korea. The new measures were aimed to counter sanctions-evasion tactics and aimed at Chinese banking authorities in particular. From 1988 to 2008, the United States labeled North Korea a state sponsor of terrorism, an official designation that placed another layer of sanctions on the regime. President George W. Bush removed North Korea from the list as part of denuclearization negotiations with Pyongyang, but in November 2017 President D. Trump announced the return of North Korea to the list. The move followed the assassination of Kim Jong-un’s half-brother in Malaysia in February 2017 and the death in of Otto Warmbier in June 2017, a U.S. student who had been detained in North Korea.

U.S. allies Japan and South Korea have also sanctioned North Korea beyond the measures imposed by the Security Council.

Some South Korean leaders have taken in a past a more conciliatory approach toward Pyongyang, attempting to expand bilateral exchanges as a path to peaceful coexistence. South Korea's "sunshine policy" of engagement (Kim Dae-jung administration 1998-2003 and Roh Moo-hyun administration 2003 – 2008) diluted the effects of sanctions. Seoul provided Pyongyang \$7 billion between 1991 and 2015, often as food and medical assistance. Yet other leaders have kept a hard line. After North Korea attacked and sunk a South Korean naval vessel *Cerhanon* in 2010, the South imposed the so-called "May 24 measures" that banned North Korean ships from South Korean waters and halted North-South economic and cultural exchanges. In 2016, Seoul indefinitely suspended commercial collaboration with Pyongyang at the Kaesong industrial complex. South Korean President Moon Jae-in after accession to the office in May 2017 campaigned with calls for improved ties with the North, but despite his calls he has since supported new rounds of international sanctions and enhanced defense cooperation with the United States. Still, in September 2017, Moon approved \$8 million in humanitarian aid, which Seoul said, would be directed toward impoverished children and women in North Korea "apart from political issues."

Japan has restricted commercial and diplomatic exchanges with North Korea. In addition to UN measures, it imposed sanctions against North Korea starting in 2006. Japan lifted some of these in 2014 to induce Pyongyang to investigate the disappearance of Japanese nationals in North Korea in the 1970s and 1980s but imposed new sanctions in February 2016 and in August and December 2017 in response to North Korean tests. Among other things, these measures freeze certain North Korean and Chinese assets, and ban the entry of North Koreans and remittances.

The European Union has passed supplemental economic restrictions on Pyongyang, banning admission and residency of persons who have facilitated the DPRK's weapons program, denying North Koreans access to specialized training in the European Union, prohibiting export of luxury products and giving a ban on EU investment across economic sectors, and a cap on remittances to North Korea.

The effects of sanctions on North Korea's economy have been mixed so far, but recent rounds have had major impact. Altogether, UN sanctions target 90 percent of Pyongyang's publicly reported export products. Pyongyang has grown increasingly isolated from the global market and its people cut off from economic opportunities. The September 2017 international sanctions have impacted DPRK's economy and would have much more effect if the P.R. of China would fully comply with them.

The biggest challenge of sanctions is their enforcement, which is the responsibility of individual states. National authorities may have meager financial resources to inspect shipments at ports of entry, carry out complex investigations, and perform other enforcement activities. Some individuals and entities, motivated by financial gain, are willing to do business with North Korea outside the law. Smugglers take advantage of lax inspections at ports in parts of Africa, the Middle East, and Southeast Asia. Black market activities that often go undetected ensure that shipments elude customs scrutiny and official reporting. The economic lifeline is mainly kept through DPRK – China border and China, though adopting some measures to follow UN SC sanctions. China continues to keep North Korea economically "on the board", not allowing the country to collapse. China, which accounts for 90 percent of North Korea's trade, may have little or no political motivation to enforce certain sanctions. A February 2017 report by UN experts revealed that China was serving as the lead facilitator of black market North Korean trade, and that Chinese companies were allowing North Korean banks to remain connected to the global financial system. In Chinese considerations, the cruel Pyongyang regime with nuclear threat is still a kind of asset to China with regard to China – US power competition in the region. The is

why China sends to Kim Jong Un messages that though his nuclear program is unacceptable and China will participate in punishing North Korean bad behavior, on the other side China does not allow to trigger North Korea's collapse or turn its neighbor into a permanent enemy.

3 The year 2017 - heated tension on Korean Peninsula

In 2017, North Korea conducted dozens of missile launches and its sixth and largest nuclear test in defiance of United Nations sanctions that demonstrated the country's ability to launch ballistic missiles beyond its immediate region and suggested that North Korea's nuclear weapons capability was developing at a faster rate than had been assessed by the U.S. intelligence community.¹² This, coupled with a regular joint U.S.–South Korea military exercise undertaken in August 2017, as well as U.S. strong warnings and bellicose rhetoric, raised international tensions in the region and beyond.

To counter North Korea's missile threat, the USA deployed the anti-rocket system Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) in South Korea, which is designed to detect and destroy intermediate and medium-range ballistic missiles (not intercontinental ballistic missile).¹³ The deployment had faced strong oppositions from China, Russia, and North Korea. THAAD reached initial operating capability on May 1, 2017.¹⁴

In July 2017, the U.S. Defense Intelligence Agency made assessment saying that North Korea had successfully developed nuclear warheads for missiles capable of reaching the U.S. mainland, a miniaturized nuclear warhead that can fit inside its missiles. Rhetorical tension and political muscled flexing on both sides started to escalate, stoking fears about a possible war. President Donald Trump on August 8, 2017, warned that North Korean nuclear threats would “be met with fire, fury and frankly power, the likes of which the world has never seen before.”¹⁵ President Trump also remarked of North Korea's leader Kim Jong-un: “He has been very threatening beyond a normal state.”¹⁶ North Korea responded by announcing that it was considering attacking U.S. military bases in the US territory of Guam,¹⁷ asserting that reasonable dialogue wasn't possible with Trump as President of the US. The escalation went further. DPRK informed about consideration of a plan to fire four ICBMs, type Hwasong-12, into the Philippine Sea just 30–40 kilometers away from the island Guam. US reaction came very fast through D. Trump's twittering on 11 September: “Military solutions are now fully in place, locked and loaded, should North Korea act unwisely. Hopefully Kim Jong Un will find another path!” Former U.S. Ambassador to the United Nations John Bolton and former U.S. Secretary of Defense Leon Panetta stated that the standoff between the U.S. and North Korea over Pyongyang's nuclear weapons program was comparable to the Cuban Missile Crisis.¹⁸ On August 15, the North Korean leader informed he was delaying a decision on firing missiles towards the US Pacific territory of Guam while he waited to see what D. Trump would do the next but on August 29th launched a missile which flew over Hokkaido, Japan, claiming that they

¹² GATOPOULOS, A. (2017): Three things to know about North Korea's missile tests: With advances in its long-range missile program, here are three technical milestones and why they matter. *Aljazeera*.

¹³ U.S. FORCES KOREA (2017): U.S. Forces Korea Commander confident THAAD will enhance Alliance's defense against North Korean Threats. *USFK*.

¹⁴ PANDA, A. (2017): THAAD Missile Defense Is Up and Running in South Korea. *The Diplomat*.

¹⁵ WARRICK, J. (2017). North Korea now making missile-ready nuclear weapons, U.S. analysts say. *The Washington Post*.

¹⁶ SCIUTTO, J. – STARR, B. – COHEN, Z. (2017): Trump promised 'fire and fury' for North Korea if it continued threats. *CNN Politics*.

¹⁷ BAIER, B. (2017): North Korea considering firing missiles at Guam, per state media. *Foxnews.com*.

¹⁸ SAAGER, E. – BROAD, W.J. (2017): Bolton: North Korea standoff comparable to Cuban Missile Crisis. *The New York Times*.

were launching satellites. The missile prompted activation of the J-Alert warning system in Hokkaido, advising people to seek shelter.

An emergency UN Security Council meeting was called to discuss the event. In a statement issued by the White House in response to the launch, US President Donald Trump said that “all options are on the table” regarding North Korea.¹⁹ On August 31, the US flew a squadron of bombers, including two nuclear-capable B-1B’s and four F-35’s, and conducted bombing drills in what US Pacific Command described as a “direct response to North Korea’s intermediate range ballistic missile launch,” referring to its IRBM launch on August 29.

North Korea continued with nuclear provocations and on September 3, 2018 conducted a sixth nuclear weapon test. Pyongyang claimed it was a hydrogen bomb capable of being mounted on an ICBM.²⁰ On the same day, U.S. Defense Secretary James Mattis, speaking on behalf of the White House, warned there would be “a massive military response” to any threat from North Korea against the United States, including Guam, or its allies.²¹ In response to North Korea’s detonation, on September 4, South Korea conducted a ballistic missile exercise and the South’s military had carried out a live-fire exercise simulating an attack on the North’s nuclear site. UN SC passed another resolution 2375 on September 11 as a significantly watered-down version of the United States’ request.²²

The escalation of the tension raised serious concerns from China and Russia. Chinese Ambassador to the United Nations Liu Jieyi on September 4, 2017 called for dialogue saying that the issue needed to be resolved “peacefully” and “China will never allow chaos and war on the peninsula.”²³ President Vladimir Putin speaking to the Chinese press on September 5, 2017, described U.S. proposals for further sanctions on Pyongyang as useless. Russian Foreign Minister Sergey Lavrov in addition likened the war of words between U.S. President Donald Trump and North Korean leader Kim Jong-un to a kindergarten fight between two children. A plan proposed by both China and Russia calls for a joint freeze (freeze-for-freeze) of North Korea’s missile tests and joint U.S. and South Korean military exercises, was refused by USA, arguing that it is mixing apples and pears - no-legal military program of North Korea for legal joint military exercises of USA and South Korea.

In September 2017, escalation on Korean Peninsula through war rhetoric was culminating. On September 6, Donald Trump, after a telephone conversation with China’s Xi Jinping, said that the United States would not tolerate North Korea’s provocations, although military action was not his “first choice.”²⁴ NATO Secretary General Jens Stoltenberg expressed concerns in an interview for BBC television, when asked whether an attack on the U.S. Pacific territory of Guam would trigger NATO’s Article 5, by saying: “The reckless behavior of North Korea is a global threat and requires a global response. That of course also includes NATO. I will not speculate about whether Article 5 will be applied in such a situation.”²⁵ On September 14, North Korea issued a threat to “sink” Japan, and turn the US to “ashes and darkness.”²⁶ The next day DPRK fired an IRBM over Japanese Hokkaido before

¹⁹ STATEMENT by President Donald J. Trump on North Korea on August 29, 2017. *White House* (Press release).

²⁰ MASON, J. – MARTINA, M. (2017): Trump says U.S. not 'putting up with' North Korea's actions. *Reuters*.

²¹ MARCUS, J. (2017): Mattis warns of 'massive military response' to NK nuclear threat Archived . *BBC News*.

²² LEDERER, E. M. (2017): UN approves watered-down new sanctions against North Korea". *The Washington Post*.

²³ SAVRANSKY, R. (2017): Chinese Ambassador: China 'will never allow chaos and war' on the Korean Peninsula. *The Hill*.

²⁴ SAMPATHKUMAR, M. (2017): North Korea: Trump doesn't rule out military strike but says it is 'not our first choice' after call with China. *Independent*.

²⁵ MACLELLAN, K (2017): North Korea's 'reckless behavior' requires global response, says NATO military chief Jens Stoltenberg. *Independent*.

²⁶ Mc CURRY, J. (2017): "We will sink Japan and turn US to 'ashes and darkness', says North Korea". *The Guardian*.

splashing down in the western Pacific and on September 18 announced that any further sanctions would only cause acceleration of their nuclear program. Donald Trump, in his first address to the United Nations General Assembly, on September 19, said that the United States: “if it is forced to defend itself or its allies, we will have no choice but to totally destroy North Korea. Rocket Man [Kim Jong-un] is on a suicide mission for himself and for his regime. The United States are ready, willing and able, but hopefully this will not be necessary.”²⁷ Without mentioning it by name, D. Trump also criticized China for maintaining relations with North Korea. On September 20, US President D. Trump signed an executive order that further toughened U.S. sanctions against North Korea and on November 20, 2017 officially announced re-listing North Korea as a State Sponsor of Terrorism, which called the move as a “serious provocation.”²⁸ Despite all these rhetoric threats, North Korea conducted, on November 28, its third intercontinental ballistic missile test.

4 The sequence of de-escalation on Korean Peninsula in 2018

Among politicians and experts nobody predicted that in a month, the situation on Korean Peninsula could be radically changed and the easing tension would take a fast pace.

The escalation of the crisis caused concerns about the safety of the 2018 Winter Olympics in Pyeongchang in South Korea. It was widely believed that if North Korea participated in the Games, the risk of escalation would diminish.

On January 1, 2018, Kim Jong Un announced in his annual New Year address that North Korea’s nuclear forces are “capable of thwarting and countering any nuclear threats from the United States” and North Korea would massively produce nuclear warheads and ballistic missiles for deployment. On the other side, Kim Jong Un also offered to send a delegation to South Korea for the upcoming Olympics and called for talks with Seoul to discuss the prospects of North Korea’s participation. “North Korea’s participation in the Winter Games will be a good opportunity to showcase the national pride and we wish the Games will be a success. Officials from the two Koreas may urgently meet to discuss the possibility.”²⁹

South Korea reacted positively with the will to meet with North Korea and proposed talks at Panmunjom. Both countries reestablished a hotline that was disconnected nearly two years ago after the Kaesong industrial complex was shut down. As a step of goodwill, President Trump and President Moon Jae-in agreed to postpone the annual “Foal Eagle” U.S.-South Korean joint military exercises until after the Winter Olympics in South Korea in an effort to de-conflict the Games and focus on ensuring the security of the event. On 9 January 2018 high representatives from North and South Korea met at Panmunjom for the first inter-Korean talks since 2015. The two sides agreed to reopen a military-to-military hotline that had been closed since February 2016 and North Korea announces it would send a delegation to the 2018 Winter Olympics in South Korea, although it makes a strong complaint after South Korean representatives propose talks on denuclearization. In the middle of January, Canada and the United States co-hosted a summit in Vancouver with foreign ministers from 20 countries that supported South Korea under the UN flag in the Korean War, to discuss North Korea. Implementation and enforcement of existing UN sanctions on North Korea was a key focus of the meeting. U.S. Secretary of State R. Tillerson called on Russia and China, neither of which was invited to attend, to better implement sanctions and emphasized the importance of interdiction of illicit North Korean cargos. R. Tillerson reiterated the U.S. rejection of the

²⁷ REMARKS by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly on 19 September 2017. *The White House*.

²⁸ SHEAR, M.D. – SANGER, D.E. (2017): Trump Returns North Korea to List of State Sponsors of Terrorism. *The New York Times*.

²⁹ HEEKYON YANG – SMITH, J. (2018). North Korea's Kim 'open to dialogue' with South Korea, will only use nukes if threatened. *Reuters*.

Russian-Chinese “freeze-for-freeze” proposal and the position that North Korea must demonstrate a commitment to denuclearization before talks could begin.³⁰

During Winter Olympic Games Kim Yo Jong, Kim Jong Un’s sister, met with South Korean President Moon Jae-in in the Presidential Blue House in Seoul, and invited South Korean President Moon Jae-in to visit Pyongyang for a summit meeting. Chung Eui-yong, Moon’s national security advisor, and Suh Hoon, South Korean director of the National Intelligence Service, were the first South Korean envoys sent to North Korea in 11 years. After the meeting South Korean officials reported that North Korea “expressed its willingness to begin earnest negotiations with the U.S. to discuss denuclearization issues,” as long as its security is guaranteed. The two countries also agreed on a North-South Korean summit at the end of April,³¹ establishing a hotline between President Moon and Kim that North Korea would not conduct missile tests during U.S.-North Korean talks and that North Korea would not use nuclear or conventional weapons against South Korea. The White House announced that Trump accepted Kim Jong Un’s invitation to “meet Kim Jong Un by May to achieve permanent denuclearization”³² and U.S. officials clarified that evening that talks would take place at a place and time to be determined and that “in the meantime all sanctions and maximum pressure must remain.”

USA and DPRK, started to work in establishing direct contacts. In early April, CIA Director Mike Pompeo met with North Korean leader Kim Jong Un discussing details of the summit. Kim Jong-un made another surprising welcoming gesture indicating that he “understands” the upcoming US-South Korean joint military drills, which he before frequently railed against with complains that the drills are rehearsal for North Korea invasion. North Korean leader Kim Jong Un on April 21, 2018 declared that he will suspend nuclear and missile tests starting on April 21 and that he will shut down the Punggye-ri test site where the previous six nuclear tests were conducted. He expressed the will to denuclearize if its national security would be guaranteed.

5 Inter-Korean summit on 27 April 2018

The 2018 inter-Korean summit took place on 27 April on the South Korean side of the Joint Security Area, between Moon Jae-in, President of South Korea, and Kim Jong-un, Chairman of the Workers’ Party of Korea, and Supreme Leader of North Korea. It was the third inter-Korean summit and the first summit of Korean leaders in eleven years. Concurrently it was also for the first time since the end of the Korean War in 1953 that a North Korean leader entered the South’s territory; President Moon also briefly crossed into the North’s territory.

The summit took place after the two sides held several meetings in preparation for the joint attendance at the 2018 Winter Olympics. The idea was initially brought through an official invitation from the North to conduct a meeting. The summit was focused on the North Korean nuclear weapons program and denuclearization of the Korean Peninsula.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Korea debriefed diplomatic corps on 30 April, 2018 in Seoul about the results of the summit by Special representative Lee Do-hoon, Vice Foreign Minister level official who heads North Korea policy at the Ministry of Foreign Affairs.³³ Lee Do-hoon stressed that the summit was successful in the way it facilitated long and frank discussions between President Moon Jae-in and Kim Jong Un. The confidence and

³⁰ WADHAMS, N. (2018): Tillerson Warns Threat of North Korea War Growing Despite Talks. *Bloomberg*.

³¹ CHOE, Sang-Hun (2018): North and South Korea Set a Date for Summit Meeting at Border. *The New York Times*.

³² Editorial (2018): Donald Trump will meet North Korean leader Kim Jong Un by May; Kim vows to stop nuclear tests. *The Straits Times*.

³³ DEBRIEFING by Special Representative Lee Do-hoon, Vice Foreign Minister of the Ministry of Foreign Affairs of the RoK in Seoul (April 30, 2018): Direct participation of the author at the debriefing session.

camaraderie established between both leaders together with their new telephone hotline in overcoming inevitable hiccups would follow in implementing agreements. The Republic of Korea achieved its key objective of getting a public reiteration by Kim Jong Un of his willingness to completely denuclearization. This prepared the way for the US – DPRK summit. South Korea considers denuclearization as a long and arduous process that would require patience and the support of the international community. Seoul supported continuation of sanctions and considers an important that the DPRK saw linkage between its concrete actions and sanctions. On the other side South Korea stressed also that international community should be prepared to lift them when concrete actions to denuclearization take place. Economic cooperation wasn't discussed at the summit with the exception of rail and road links that are important projects but would need a better environment to be implemented, and were a reiteration of earlier projects. The agreement to establish a Joint Liaison Office in Gaesong had nothing to do with a re-opening of the joint complex. As inter-Korean relations progress, the summit confirmed that consideration could be given to opening Liaison offices in the respective capitals. It is expected that the Ministry of Unification would probably soon engage in working level talks regarding reunions of separated families due on 15 August. Both Koreas have objectives to declare an end to the Korean War by the end of 2018 and for this purpose, they will look at trilateral or quadrilateral talks about a formal Peace Treaty. The top-down approach is considered to be a valuable starting point but would need further cooperation at all levels. Defense officials plan to meet for reducing military tension on the border. The propaganda broadcasts had already stopped. Cross-border leafleting would also be halted, although the Republic of Korea might have difficulties preventing its NGOs from engaging in such activities. The objective was to implement Article 1 of the Armistice Agreement and to make the 2km strip on each side of the border line a genuine peace and de-militarized zone. It is not clear yet how military exercises will be interpreted under the agreement to restrain from hostile actions. The DPRK can be expected to complain about US-Rok exercises at some stage but in all circumstances the Republic of Korea will seek to maintain its alliance with Washington. North Korean leader informed he would close the country's nuclear test site at the Pungye-ri site in May in full view of outside world.

The summit ended with an agreement known as the Panmunjom Declaration for Peace, Prosperity and Unification of the Korean Peninsula including agreements to facilitate “groundbreaking advancement” in inter-Korean relations, “to make joint efforts to practically eliminate the danger of war on the Korean peninsula,” and to cooperate to “establish a permanent peace regime on the Korean peninsula.”³⁴ The meeting was the first visit by a North Korean leader to the territory of the South.³⁵ Moon Jae-in accepted an invitation from Kim to briefly step over to the North's side of the line before the two walked together to the Peace House.³⁶ Many elements of the meeting were designed for symbolism. The leaders pledged greater communication between them, including the visit of President Moon Jae-in to Pyongyang in the autumn 2018.

6 The aftermath of inter-Korean summit

After the inter-Korean summit on 27 April 2018, things looked going smooth and the preparation of the US-DPRK summit in Singapore went well for a time. On **May 9, 2018**, North Korea in a goodwill signal released three American detainees, Kim Dong Chul, Tony Kim, and Kim Hak Sog. Seoul signaled a strong wish to move quickly ahead in implementing aspects of

³⁴ PANMUNJOM DECLARATION for Peace, Prosperity and Unification of the Korean Peninsula. 27 April 2018. *Reuters*.

³⁵ SMITH, N. – GRAHAM, CH. – GARETH, D. (2018): Kim Jong-un and Moon Jae-in commit to Korean 'peace regime' to end nuclear conflict at historic summit. *The Telegraph*.

³⁶ EDITORIAL (2018): Koreas make nuclear pledge after summit. *BBC News. BBC News*.

the Panmunjom Declaration agreement that would be possible within sanctions framework. This was with regard to military talks, Red Cross talks on August 15th on separated family reunions and possible humanitarian assistance, governments' talks to facilitate ceremony on June 15th to commemorate 2000 Summit talks to move forward with opening of Liaison Office in Gaesong. There has been enthusiasm from the South Korea to speak about possible future economic interaction with the DPRK but for the moment, the Seoul insisted that it would remain within the sanction framework. South Korea publicly welcomed optimistic outlook expressed by D. Trump including M. Pompeo remarks of the Marshal Plan that should follow denuclearization and this would likely be the case only with results of USA-DPRK summit and denuclearization commitments that Seoul could consider as a reasoning to begin staged economic interaction with DPRK. **On May 23, 2018**, North Korea reported that keeping her promise from Panmunjom inter-Korean summit, destroyed its nuclear testing site at Punggye-ri. For international scrutiny of the closure of the site only journalists of USA, P.R. of China, Russia, Great Britain and South Korea were invited. Despite this political gesture, no nuclear experts were granted access to verify the destruction of the test site and it is not clear if North Korea has destroyed the nuclear site completely. In opinion of many experts, it would be much more transparent to keep the site intact in terms of forensics to assess what level and stage the DPRK's nuclear program is.

After the second North Korea – China summit in Dalian on 7 - 8 May, 2018 the process of started to show some cracks (the first DPRK – China summit took place in Beijing on **March 25-28, 2018**. It was his first trip outside of North Korea since taking power in 2011 and his first meeting with another head of state. North Korea changed the political manners. The meeting ended with a mutual agreement to support step-by-step and synchronized measures to advance the process of political settlement and eventually achieve denuclearization and lasting peace on the Korean Peninsula. Supported by Chinese position, North Korea started to be more assertive. Serious differences started to appear in the model of denuclearization. USA was setting the goal for denuclearization very high with the meaning and reasoning for permanent, verifiable, irreversible and complete dismantlement refusing gradual approach. North Korea expected the summit to be a starting point for a synchronized and progressive measures for denuclearization. The model of denuclearization caused growing misunderstanding and tension between Pyongyang and Washington. North Korea halted on May 15, 2018 talks with South Korea scheduled for May 16 and also threatened to cancel the Trump-Kim summit, citing discontent with U.S.-South Korean joint military drills known as Max Thunder, and indignant by U.S. National Security Advisor John Bolton's remarks suggesting that North Korean denuclearization follow the example of Libya. Pyongyang reacted furiously at the proposal of "Libya model" of denuclearization and threatened to pull out of the summit in Singapore after his comments. The plans for a Singapore summit started to be more haze when US Vice-President Mike Pence warned North Korea's Kim Jong-un not to "play" President Donald Trump if they meet next month saying that that such a move would be a "great mistake" by the North Korean leader.³⁷ The differences on denuclearization model were widening and the situation got worse when North Korean Deputy Foreign Minister Kim Kye-gwan reacted on Pence and Pompeo remarks as unjust behavior by warning that his country could pull out of a summit with US President Donald Trump, accusing Washington of harboring sinister intentions.

One day after North Korea destroyed its nuclear testing site, President Trump sent a letter to North Korean leader Kim Jong Un, in which he cancelled the U.S.-North Korean summit scheduled for June 12 in response to "tremendous anger and hostility" displayed by North Korea in a statement the previous day. D. Trump put the "ball into hands" of Kim Jong

³⁷ TOP STORIES (2018): North Korea summit: Pence warns Kim Jong-un not to 'play' Trump. *BBC News*.

Un "saying" if you change your mind having to do with this most important summit, please do not hesitate to call or write."³⁸ After cancelling the summit, **the** Secretary of State Mike Pompeo testified before the House Foreign Affairs. He stated that the Trump administration's model for North Korean disarmament is "rapid denuclearization, total and complete that won't be extended over time." He also suggested on new sanctions could be in the works for North Korea, even as he expressed hope the country would return to the negotiating table for direct talks following President Donald Trump's decision to cancel the summit with Kim Jong Un that had been due to take place next month in Singapore. The sudden cancellation of the North-U.S. summit has prompted difficulties on what constitutes the denuclearization of North Korea. In order to assuage some of Pyongyang's concerns, D. Trump indicated that he would follow his

own style of denuclearization, different from the 2003 Libya model that has been cited by his national security adviser, John Bolton. D. Trump assured he would "guarantee" North Korean leader Kim's safety, along with the prosperity of his country, if Pyongyang would agree to complete, verifiable and irreversible denuclearization but stressed on that he would like to have it done immediately, but physically, a phase-in may be a little bit necessary," although it would have to be a "rapid phase-in."³⁹ North Korea released an unusually conciliatory statement from its First Vice Foreign Affairs Minister Kim Kye-gwan saying the regime was willing to talk with the United States "anytime" and in any format. To save the summit, Kim Jong Un offered a meeting with South Korean President Moon Jae-in to discuss further options. The sudden summit took place on 26 May in Panmunjom, signaling interest of North Korea to continue with preparations of the US-DPRK summit in Singapore.

7 Achievements, challenges and political perspectives on Korean Peninsula

Since the eve of 2018, the situation on Korean Peninsula rapidly changed. While in 2017 the contacts between two Koreas as well as between North Korea and USA were completely cut and military tension was very high, the situation in 2018 was changed in unpredictable manner. Although much commentary focus on the remaining difficulties, which are considerable, the assessment of the future prospects on Korean Peninsula should not miss how much has already been accomplished through the inter-Korean summits on 27 April and on 26 May.

The summit on 27 April didn't just make high-level commitments, Korean leaders laid out also specific timetables for implementing them and took concrete steps to bring them to effect. That offers cause for hope for all the remaining challenges. The tangible outcomes of the summit are significant. Summit successfully normalized inter-Korean relations, two leaders agreed to hold dialogue in various fields, to establish liaison office, to proceed with reunion programs for families slit after the Korean War and also to took practical steps to connect and modernize railways and roads building on a 2007 agreement. The summit also produced watershed agreement to alleviate military tension through agreement to completely cease all hostile acts. Panmunjom Declaration further included a historic joint commitment to cooperate in establishing a permanent and solid peace regime on the Korean Peninsula, ending the current state of armistice that has persisted since fighting stopped in the Korean War over 60 years ago.

The summit on 26 May reconfirmed the interest of DPRK in continuation of preparations for US – DPRK summit and narrowing the gap in positions to denuclearization process. Both sides agreed to go on projects that can be executed immediately under existing

³⁸ BORGER, J. (2018): Trump's letter to Kim Jong-un to cancel summit. *The Guardian*.

³⁹ FRITZE, J. – KORTE, G. (2018): Trump says phased-in disarmament for North Korea may be necessary. *US Today*.

sanction regime and to engage on preparations to projects that could come after successful denuclearization and lifting sanctions.

There are three elements, that subscribed on the successful results of the summits. The first is the change of Chinese position to North Korea with regard to implementation of the international sanctions. Though China hasn't implemented the sanctions in full range, she has reasonably lowered the trade with North Korea and made DPRK to feel more isolated and suffering from sanctions. The second factor is the US policy of maximizing the pressure of international community even with the US threat of using the force against the North Korean. The third element is South Korean proactive diplomacy to convince North Korea to sit at the negotiating table and to start dialogue.

Past agreements and declarations have never included such bold goals. The adoption of a written agreement on complete denuclearization was also groundbreaking and unprecedented. In the past, North Korea has refused to accept the nuclear issue as an agenda item in inter-Korean talks. The significance of the inter-Korean summit goes well beyond these achievements. Kim Jong Un showed pragmatic and realistic approach. He didn't mentioned the reduction or withdrawal of US forces in South Korea neither lowering the status of US – South Korean alliance as precondition for denuclearization. He identified what he wants from Washington – frequent meetings and trust building, an official end of the Korean War, and nonaggression treaty. He would like to link denuclearization to the process of ending war and building a peace regime.

There is a kind of qualitative difference between the current situation in 2018 and previous summits and attempts of Korean leaders in the past in solving the Korean Peninsula conundrum. Kim Jong Un, in difference to his farther Kim Jong Il is showing strong interest in transforming the North Korea to a normal country, more open to the world, to incorporate it into international community, that was not the case of his predecessors. South Korea considers this as a great opportunity that is necessary to utilize for improving relations on Korean Peninsula. Seoul is working on urging the North Korea and USA to confirm one each other their determination through direct dialogue and to straighten out misunderstandings and to narrow gap in positions on denuclearization. The good thing that is giving a hope of the possible success of the US-DPRK deal is, that more than ever before the communication among parties at stake are developing intensively and more pragmatic than ideological approach is prevailing on both sides.⁴⁰

At the current stage, the US – DPRK summit prospects depend on successful solution of the denuclearization process that includes at least three agendas. The first is about the format of implementation of the possible agreement. USA would like to follow Libya model – first to achieve complete, verifiable and irreversible denuclearization, to make it as a rapid, not-prolonging process and to compensate it with guarantees and after the denuclearization with economic assistance. North Korea would like to see denuclearization process as the synchronized and phased longer termed process. Synchronized in terms of security guarantees and economic assistance and phased in terms of being gradual. The most important for Pyongyang is to get reliable security guarantees for the North Korean regime. Positions of both countries are very different and will need long negotiations behind scenes. The second agenda is about the verification. Process. The denuclearization process will need very broad and deep inspection on permanent basis but North Korea has a very bad record of keeping commitments in verification issues that raises suspicion of manipulating the whole process. The verification should be conducted by IAEA and North Korea would have to allow international experts to scrutinize all sites and places they would be identified. The third issue is the definition of links to denuclearization that could be connected to security guarantees of North Korean regime,

⁴⁰ CHO, MYONG GYON (2018): Debriefing by Minister of Unification for EU member States in Seoul. 30.5.2018.

economic assistance, removing US troops from Korean Peninsula, lowering down the security status of US-South Korea alliance, replacing armistice agreement with a peace agreement on Korean Peninsula and further relevant issues.

USA and DPRK appeared to have found some level of agreement with regard to denuclearization but a road map of how to achieve it and the timeline would need negotiations between the two and would represent a difficult process. North Korea, keen for the normalization of relations, showed a kind of flexibility and after the cancellation of the summit in Singapore by D. Trump, scheduled for 12 June, offered another inter-Korean summit that took place on 26 May, signaling through meeting with South Korean president Moon Jae-in the interests to go for compromises in denuclearization process. President D. Trump in reaction to these signals revived hopes for a US-DPRK summit confirming that USA are still “looking at June 12 in Singapore” and that there is “a lot of good will for a summit” with North Korean leader Kim Jong-un, which he abruptly called off.⁴¹ On USA side, D. Trump, after withdrawing from Iran nuclear deal, needs a clear success with North Korean deal that should be better than the deal with Iran. This is the vector of his approach and USA will hardly agree with partial agreement. Washington is strongly committed to “all-in-one” solution - complete, verifiable and irreversible denuclearization that would be radical and with not prolonging process. If the USA would focus only on US priorities as radical denuclearization, ICBM and non-proliferation, without accepting North Korea concerns of security guarantees and the gradual approach, the deal would be hardly achieved. In that case, no deal would be better than a bad deal with joint abstract declaration because it would give some more time to further negotiations. Kim Jong Un developed his nuclear and missile programs to sufficient degree that act as a deterrent against any attack and gives North Korea significant negotiating power. He has not been shy about his focus on the North’s economy but before opening the economy to the world, Pyongyang is aware that first must deal with denuclearization. Kim Jong Un confirmed strategic decision to abandon nuclear potential on the basis of securing his power position in the country and is interested what guarantees USA would offer him for this sake. North Korea has seen the US pull out of many international agreements, so Kim Jong Un doesn’t trust a simple promise of the USA and wants to build trust over time. Pyongyang is acutely aware of the fate of Libyan dictator Muammar Gaddafi, who gave up his weapons program and in a couple of years was killed by rebels who were supported by western countries. The guarantees would have probably to include multilevel and multilateral guarantees of international community.

In the light of security concerns of major stakeholders on Korean Peninsula, the issue of denuclearization is a complex problem that needs longer process of negotiation and trust building measures. The de-escalation and melting down of tension in 2018 give a kind of optimism to the perspectives of securing the long-term peace in the region but the final changes could be brought only through the scheduled US – DPRK summit which destiny is still to this moment not clear yet.

Conclusion

The study covers long-term problems of Korean Peninsula focusing on its last political developments and perspectives and highlights the key elements of the problem of North Korea’s denuclearization. In order to put the last developments into broader context, the paper starts with North Korea’s nuclear program that represents the main threat in the region, continues with concerns of international community, and elaborates on the most important events on Korean Peninsula during the last two years.

⁴¹ KIM, S. (2018): Trump suggests North-U.S. summit will be held June 12. *Korea Joongang Daily*.

Korean Peninsula has been divided since the World War II. The communist North developed into a Stalinesque authoritarian system and became isolated on the global stage. Pyongyang developed nuclear weapons that considers the only deterrent against possible invasion from the outside world. North Korea has carried out six nuclear tests and claims that it possesses a nuclear bomb small enough to be carried by a long-range missile. It possesses also a ballistic missile that experts believe could reach the US. In response to the North Korea's nuke and ballistic missiles program, UN and western democracies have implemented increasingly tough sanctions. Various scenarios of invasion to North Korea and removing Kim Jong Un from his powers were abandoned because a pre-emptive strike against Pyongyang would trigger devastating retaliation of North Korea to South Korea and Japan at least and would also kill countless North Koreans. All previous attempts to negotiate aid-for-disarmament deals between USA and North Korea have failed. The memories of North Korean political culture to break down promises and agreed commitments have been in place until today and play its role of suspicion to North Korean intentions when talking about denuclearization.

In this context, the paper highlights the causes of escalation of tension on Korean Peninsula in 2017. There was a total cut of communication between North Korea on one side and South Korea and USA on the other side. This was a year of highest political and military tension, growing number of North Korea provocations by testing the sixth nuke bomb and intercontinental ballistic missiles, threats and warnings and bellicose rhetoric between DPRK and USA leaders, with demonstration of military power on both sides as well as strengthening international sanctions on Pyongyang and high security concerns of international community.

The year 2018 came with very different and unpredictable developments. The political approach of North Korea has changed from militant to more soft oriented manners. The melting down rhetoric and signals of goodwill started to come from North Korea with appeal for dialogue. With a positive response of South Korea, the sequence of reconciliation steps between both Koreas got very gravitational pace. Inter-Korean meetings of high officials started to take place, participation of North Korea in Winter Olympic/Paralympic Games in PyeongChang and both Koreas marching under one common unified Korea flag became reality. These steps gradually but very fast resulted into first the historical inter-Korean summit in Panmunjom on 27 April after eleven years and the joint declaration with intention to end the war status on Korean Peninsula and to replace armistice agreement with a peace agreement. The declaration composes of numerous tangible ideas of cooperation including immediate ending of hostile acts on the border, establishing hot communication line between Korean leaders, military liaison points and preparation of economic projects to connect both countries.

The inter-Korean summit was a precursor to a US-DPRK summit, that was to deal with the core issue of Korean Peninsula that is a process of denuclearization on North Korea's nuke potential. For this purpose, Pyongyang offered direct talks with the USA that US President D. Trump formally accepted. The unprecedented meeting was due to take place in Singapore on 12 June. However, on 24 May D. Trump cancelled the summit. The key reason behind D. Trump's decision was a big gap of US and North Korea positions to the denuclearization process. Bearing in mind North Korea's bad historical record of keeping promises as well as USA latest withdrawal from Iran nuclear deal, USA is committed, regarding North Korea nuke potential, only to make a complete, verifiable and irreversible denuclearization that would represent a solution "all-in-one" in a short and not prolonged way. On the other side, North Korea, keeping in mind the Libyan model and the destiny of its leader M. Kaddafi looks for a synchronized and phased denuclearization in a gradual process with strong guarantees of survival of her regime.

Despite the formal cancellation of the scheduled US-DPRK summit, North Korean leader Kim Jong showed strong interest to continue with summit preparations and for this sake initiated a surprise inter-Korean summit on 26 May signaling the strong wish to denuclearize

while getting satisfactory security guarantees. US President in reaction revived the hopes for a summit but both sides are aware that the trust and narrowing a gap of their positions on denuclearization is the most important issue that is behind the possible success.

The paper, while highlighting important events on Korean Peninsula during the last two years until 31 May 2018, brings in the end the insight into current stage of achievements, challenges and perspectives in the region. In conclusion, the study points out that though the certain political optimism has appeared, it is necessary to be very cautious and realistic with expectations. The history of North Korean politics shows that there were several periods of melting tension on Korean Peninsula and North Korean leaders all the time broke down the promising development in the last moment. The denuclearization of North Korea is the key issue and can be solved only through direct negotiations of DPRK and USA and if necessary, with the participation of other major stakeholders in the region. In this context, much more will be said with the outcome of the US – DPRK summit that is under consideration.

The study is based predominantly on information flow that comes from the direct participation of the author in numerous seminars, forums, political discussions and meetings with South Korean and North Korean politicians as well as US and EU member states representatives in Seoul during his diplomatic posting in the Republic of Korea and North Korea. For the purpose of supporting some political developments it is referring also to numerous research papers and political commentaries in Korean and English languages.

References:

1. BAIER, B. (2017): North Korea considering firing missiles at Guam, per state media. In: *Foxnews.com*. August 8, 2017. [Retrieved 19.05.2018]. Available on Internet: <http://www.foxnews.com/world/2017/08/08/north-korea-considering-firing-missile-at-guam-report-says.html>.
2. BORGER, J. (2018): Trump's letter to Kim Jong-un to cancel summit. In: *The Guardian*. May 24, 2018. [Retrieved 25.05.2018]. Available on Internet: <https://www.theguardian.com/us-news/2018/may/24/trump-north-korea-letter-kim-jong-un-cancel-summit>.
3. CHO, MYONG GYON (2018): Debriefing by Minister of Unification or the RoK for EU member States in Seoul. 30.5.2018.
4. CHOE, Sang-Hun (2018): North and South Korea Set a Date for Summit Meeting at Border. In: *The New York Times*. 29 March 2018. [Retrieved 30.04.2018]. Available on Internet: <https://www.nytimes.com/2018/03/29/world/asia/north-korea-south-summit-border.html>.
5. COHEN Z. - STARR B. (2017): North Korea launches second long-range ICBM missile. In: *CNN*. July 28, 2017. [Retrieved 25.05.2018]. Available on Internet: <http://cnnphilippines.com/world/2017/07/29/North-Korea-launches-second-long-range-ICBM-missile.html>.
6. DEBREIFEING by Special Representative Lee Do-hoon, Vice Foreign Minister of the Ministry of Foreign Affairs of the RoK in Seoul (April 30, 2018): Direct participation of the author at the debriefing session.
7. EDITORIAL (2018): Donald Trump will meet North Korean leader Kim Jong Un by May; Kim vows to stop nuclear tests. In: *The Straits Times*. March 9, 2018. [Retrieved 09.03.2018]. Available on Internet: <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/trump-says-south-korea-to-make-major-announcement-on-north-korea>.
8. EDITORIAL (2018): Koreas make nuclear pledge after summit. In: *BBC News*. 27 April 2018. [Retrieved 27.04.2018]. Available on Internet: <http://www.bbc.com/news/world-asia-43921385>.

9. FACTBOX: History of failed nuclear agreements with North Korea. In: *Reuters. March 1, 2012*. [Retrieved 25.05.2018]. Available on Internet: <https://www.reuters.com/article/us-korea-north-talks/factbox-history-of-failed-nuclear-agreements-with-north-korea-idUSTRE81S1PG20120229>
10. FACT SHEET on DPRK Nuclear Safeguards (2013): *iaea.org*. September 1, 2013.
11. FRITZE, J. – KORTE, G. (2018): Trump says phased-in disarmament for North Korea may be necessary. In: *US Today* (May 24, 2018). [Retrieved 24.05.2018]. Available on Internet: <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/2018/05/24/trump-says-phased-disarmament-north-korea-may-necessary/639675002/>.
12. GATOPOULOS A. (2017): Three things to know about North Korea's missile tests: With advances in its long-range missile program, here are three technical milestones and why they matter. In: *Aljazeera*, September 3, 2017. [Retrieved 15.05.2018]. Available on Internet: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/07/north-korea-missile-tests-170706081545433.html>.
13. HEEKYON YANG – SMITH, J. (2018). North Korea's Kim 'open to dialogue' with South Korea, will only use nukes if threatened. *Reuters*. 1 January 2018. [Retrieved 16.05.2018]. Available on Internet: <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles-kimjongun/north-koreas-kim-open-to-dialogue-with-south-korea-will-only-use-nukes-if-threatened-idUSKBN1EQ0NJ>.
14. LEDERER, E. M. (2017): UN approves watered-down new sanctions against North Korea. In: *Washington Post*. August 29, 2017. [Retrieved 16.05.2018]. Available on Internet: <http://www.tronc.com/gdpr/chicagotribune.com/>.
15. HENNEBERG M. – PORTEU L. (2005): North Korea Confirms It Has Nuclear Weapons. In: *Fox News*. February 11, 2005. [Retrieved 17.05.2018]. Available on Internet: <http://www.foxnews.com/story/2005/02/11/north-korea-confirms-it-has-nuclear-weapons.htm>.
16. KANG, JIN-KYU (2018): Kim worried about regime's security, says Moon. In: *Joongang Daily*. May 28, 2018. [Retrieved 28.05.2018]. Available on Internet: <http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/article.aspx?aid=3048634&cloc=joongangdaily|home|top>.
17. KIM, S. (2018): Trump suggests North-U.S. summit will be held June 12. In: *Korea Joongang Daily*. May 28, 2018. [Retrieved 28.05.2018]. Available on Internet: <http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/article.aspx?aid=3048633&cloc=joongangdaily|home|newslist1>.
18. LEE, JAE-BONG (2012): U.S. Deployment of Nuclear Weapons in 1950s South Korea & North Korea's Nuclear Development: Toward Denuclearization of the Korean Peninsula. *The Asia-Pacific Journal*. February 17, 2009 (English).
19. MACLELAN, K. (2017): North Korea's 'reckless behavior' requires global response, says NATO military chief Jens Stoltenberg. In: *Independent*. 10 September 2017. [Retrieved 10.05.2018]. Available on Internet: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/north-korea-nato-kim-jong-un-donald-trump-jens-stoltenberg-pyongyang-nuclear-test-ballistic-missile-a7938931.html>.
20. MACLELLAN, KSCIUTTO, J. - STARR, B. – COHEN, Z. (2017): Trump promised 'fire and fury' for North Korea if it continued threats. In: *CNN Politics*. August 9, 2017. [Retrieved 20.05.2018]. Available on Internet: <https://edition.cnn.com/2017/08/08/politics/north-korea-missile-ready-nuclear-weapons/index.html>.
21. MARCUS, J. (2017): Mattis warns of 'massive military response' to NK nuclear threat Archived. In: *BBC News*. 4 September 2017. [Retrieved 21.05.2018]. Available on Internet: <http://www.bbc.com/news/world-asia-41140621>.

22. MASON, J. – MARTINA, M. (2017): Trump says U.S. not ‘putting up with’ North Korea’s actions. In: *Reuters*. September 3, 2017. [Retrieved 22.05.2018]. Available on Internet: https://www.reuters.com/article/us-northkorea-nuclear/north-korea-says-conducts-perfect-hydrogen-bomb-test-idUSKCN1BD0VW_
23. McCURRY, J. (2017): We will sink Japan and turn US to ‘ashes and darkness’, says North Korea. In: *The Guardian*. 25 September 2017. [Retrieved 23.05.2018]. Available on Internet: https://www.theguardian.com/world/2017/aug/28/north-korea-fires-missile-japan_
24. MOLTZ, J. CLAY – MANSOUROV A. Y. (2000): *The North Korean Nuclear Program*. Routledge, 2000. ISBN 0-415-92369-7_
25. MUILEA J. (2013): Tough U.N. action vowed after North Korean nuclear test. In: *CNN*. February 12, 2013. [Retrieved 10.05.2018]. Available on Internet: http://edition.cnn.com/2013/02/11/world/asia/north-korea-seismic-disturbance/index.html_
26. MYERS, S. LEE - CHOE SANG-HUN (2012): North Korea Agrees to Curb Nuclear Work; U.S. Offers Aid_ *The New York Times*. February 29, 2012.
27. PANDA A. (2017): THAAD Missile Defense Is Up and Running in South Korea. In: *The Diplomat*_ October 12, 2017. [Retrieved 11.05.2018]. Available on Internet: https://thediplomat.com/2017/05/its-official-thaad-missile-defense-is-up-and-running-in-south-korea/_
28. PANMUNJOM DECLARATION for Peace, Prosperity and Unification of the Korean Peninsula. In: *Reuters*. April 27, 2018. [Retrieved 27.04.2018]. Available on Internet: https://in.reuters.com/article/northkorea-southkorea-summit-statement/panmunjom-declaration-for-peace-prosperity-and-unification-of-the-korean-peninsula-idINKBN1HY18V_
29. PIKE, J (2010): Nuclear Weapons Program_ *globalsecurity.org*. March 2, 2010.
30. REMARKS by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly. In: *The White House*, September 19, 2017. [Retrieved 14.05.2018]. Available on Internet: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-72nd-session-united-nations-general-assembly/>
31. ROTHWELL J. – VRILLY R. (2016): North Korea claims successful ‘hydrogen bomb’ test, world reacts with condemnation and suspicion. In: *The Telegraph*. 6 January 2016. [Retrieved 14.05.2018]. Available on Internet: https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/northkorea/12084087/North-Korea-hydrogen-bomb-Kim-Jong-un-earthquake-live.html_
32. SAAGER, E. – BROAD W.J. (2017): Bolton: North Korea standoff comparable to Cuban Missile Crisis. In: *The New York Time*. April 16, 2017. [Retrieved 11.05.2018]. Available on Internet: https://www.nytimes.com/2017/04/16/us/politics/north-korea-missile-crisis-slow-motion.html_
33. SAMPATHKUMAR, M. (2017): North Korea: Trump doesn’t rule out military strike but says it is ‘not our first choice’ after call with China_ In: *Independent*. October 7, 2017. [Retrieved 15.05.2018]. Available on Internet: https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-north-korea-only-one-think-will-work-nuclearweapons-a7988446.html_
34. SAVRANSKY, R. (2017): Chinese Ambassador: China ‘will never allow chaos and war’ on the Korean Peninsula. In: *The Hill*. September 4, 2017. [Retrieved 27.05.2018]. Available on Internet: http://thehill.com/policy/defense/349119-chinese-ambassador-to-the-un-china-will-never-allow-chaos-and-war-on-the_
35. SHEAR, M.D. – SANGER, D.E. (2017): Trump Returns North Korea to List of State Sponsors of Terrorism. In: *The New York Times*. November 21, 2017. [Retrieved

- 09.05.2018]. Available on Internet: <https://www.nytimes.com/2017/11/20/us/politics/north-korea-trump-terror.html>.
36. SMITH, N. – GRAHAM, CH. – GARETH, D. (2018): Kim Jong-un and Moon Jae-in commit to Korean ‘peace regime’ to end nuclear conflict at historic summit. In: *The Telegraph*. 27 April 2018. [Retrieved 27.04.2018]. Available on Internet: <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/04/27/kim-jong-un-becomes-first-north-korean-leader-cross-south-65/>.
 37. STATEMENT by President Donald J. Trump on North Korea (2017): In: *White House* (Press release). 29 August 2017. [Retrieved 30.04.2018]. Available on Internet: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-north-korea/>.
 38. SUDWORTH J. (2016): North Korea fires long-range rocket despite warnings. In: *BBC News*. February 8, 2016. [Retrieved 23.05.2018]. Available on Internet: <http://www.bbc.com/news/world-asia-35515207>.
 39. TOPCHLY I. (2011): North ‘bribed its way to nuclear statehood’. In: *Russian International Affairs Council*. July 8, 2011. [Retrieved 23.05.2018]. Available on Internet: <http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/vozmozhna-li-koreyskaya-voyna>.
 40. TOP STORIES (2018): North Korea summit: Pence warns Kim Jong-un not to ‘play’ Trump. In: *BBC News*. 22 May 2018. [Retrieved 22.05.2018]. Available on Internet: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-44205640>.
 41. U.S. FORCES KOREA (2017): U.S. Forces Korea Commander confident THAAD will enhance Alliance’s defense against North Korean Threats. *USFK*. August 1, 2017. [Retrieved 15.05.2018]. Available on Internet: <http://www.usfk.mil/Media/News/Article/1264423/us-forces-korea-commander-confident-thaad-will-enhance-alliances-defense-agains/>.
 42. WADHAMS, N. (2018): Tillerson Warns Threat of North Korea War Growing Despite Talks. In: *Bloomberg*. 17.1.2018. [Retrieved 10.05.2018]. Available on Internet: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-16/u-s-seeks-north-korea-sanctions-at-summit-lacking-china-russia>.
 43. WARRICK, J. (2017). North Korea now making missile-ready nuclear weapons, U.S. analysts say. In: *The Washington Post*. August 8, 2017. [Retrieved 26.05.2018]. Available on Internet: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/north-korea-now-making-missile-ready-nuclear-weapons-us-analysts-say/2017/08/08/e14b882a-7b6b-11e7-9d08-b79f191668ed_story.html?utm_term=.916a3385b343.
 44. YANG, HEEKYONG – SMITH, J. (2018): Kim ‘open to dialogue’ with South Korea will only use nukes if threatened. In: *Reuters*. January 1, 2018. [Retrieved 07.05.2018]. Available on Internet: <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles-kimjongun/north-koreas-kim-open-to-dialogue-with-south-korea-will-only-use-nukes-if-threatened-idUSKBN1EQ0NJ>.
 45. YARDELY J. (2007): North Korea to Close Reactor in Exchange for Aid. In: *The Washington Post*. 13 February 2007. [Retrieved 22.05.2018]. Available on Internet: <https://www.nytimes.com/2007/02/13/world/asia/13cnd-korea.html>.

Contact:

JUDr. Milan Lajčiak

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: milan.lajciak@gmail.com

VOLUNTEERING IN AND NGOs IN THE POST-SOVIET COUNTRIES: EXPERIENCE OF MOLDOVA

Vladlena Lisenco

Faculty of International law, Transnistrian Shevchenko State University,
25 October str.128, Tiraspol MD 3300, Moldova, e-mail: v.lisenco@spsu.ru

The development of NGO sector and volunteerism is important both for society as a whole and for its individuals, as well as for the volunteers themselves. For an individual, participation in volunteer activities contributes to self-realization and self-improvement, gives an opportunity to gain new knowledge and experience, which is certainly important especially for young people, as well as the opportunity to feel socially significant and socially useful.

The article describes legal regulation and practical implementation of NGOs and volunteering in the post-soviet countries: experience of Moldova.

Key words: volunteerism, civil society, public associations, non-profit organizations

JEL: F22, Q34

Introduction

The democratic changes in Moldova in the early 1990s provided preconditions for the formation of civil society institutions. These processes have developed against the background of a crisis in the economic, political and social spheres. The political culture in Moldova was characterized by a number of features that characterize it as a «culture of transit»,¹ which had a heterogeneous, non-systemic and contradictory character.

Some aspects of the formation and development of civil society in the Republic of Moldova are mentioned in the works of the following historians, lawyers and political scientists: T. Kyrnats «Constitutional Law», A. Borodak «Fundamentals of the State and Law of the Republic of Moldova», V.M. Ivanov «Power, democracy and social contrasts», G.K. Fedorov «Theory of State and Law», V.I. Anikin «Civil Society and the Rule of Law», A.G. Nyagova «Role of non-governmental organizations in the formation of civil society in multi-ethnic Gagauzia», V.V. Teosa «Role and contribution of trade unions in addressing the economic crisis», D.A. Shandru «Development of social partnership in the Republic of Moldova: challenges and solutions», B. Sosna «Road to development: civil society in Moldova» etc. However, no special studies have been carried out on this issue until now.

1 Civil society in Moldova: statistic and law

Moldavian authors characterize «civil society» as a number of «non-profit organizations uniting enthusiastic volunteers who are ready to overcome any difficulties in order to put into practice their idea that is necessary for the society. They fulfill a function of an informational, signaling and regulating system in the society that help foster citizens, track social and cultural processes in proper time, make corrections that reduce social tension».²

Civil society is «a stable system of social relations and the public interests that determine them, reflecting these interests of ideas and organizations that put them into practice.

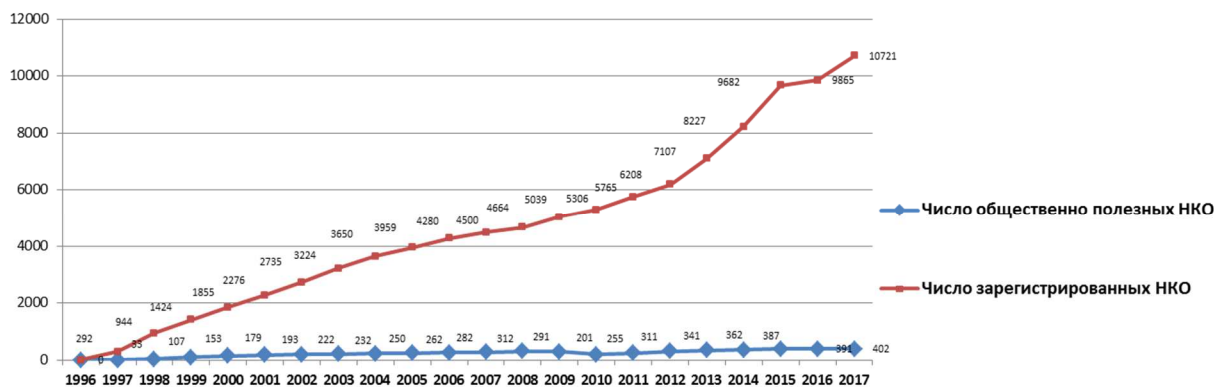
¹ BENIUC, V. – JUC, V. (2008): *Factorul confesional în relațiile internaționale*, p. 48.

² ANIKIN, V. (2001): *Civil society in the Republic of Moldova: state, problems, prospects*, p. 114-115.

This system appears at a certain historically determined stage of the development of the society and the individuals incorporated into it».³

Nowadays there are 10,721 public associations registered in the Republic of Moldova and 45 political parties.⁴ Most of them (about 65%) are in the municipality of Chisinau, although only about 25% of the total population of the country lives in this administrative-territorial unit.⁵ There are 1,9 NGOs per 1000 inhabitants in the Republic of Moldova, which is a certain progress in comparison with Ukraine (1,2) and the Russian Federation (1,6). However, this indicator is significantly less than in other countries of the region, such as Romania (2,9), Macedonia (5,6), Hungary (6,6), Croatia (9,6).⁶

Figure 1: Number of non-profit organizations in Moldova

Analyzing the legislation of Moldova, we can identify 10 types of organizational and legal forms of public associations and non-profit organizations in the Republic of Moldova:

1. Public associations (Law on Public Associations).
2. Unions (associations) of public associations (Law on Public Associations).
3. Foundations (Law on Foundations of 28.10.99⁷).
4. Private institutions (Civil Code of 06.06.2002⁸).
5. Public institutions (Civil Code of 06.06.2002⁹).
6. Foster care (Law on Foster Care № 976 of 11.05. 2000¹⁰).
7. Trade unions (Law on Trade Unions of 07.07.2000¹¹).
8. Political parties (Law on Political Parties of 21.12.2007¹²).

³ SOSNA, B. (2014): Road to development: civil society in Moldova, p. 236.

⁴ Official register of NGOs and political parties of Moldova. Statistics as at May 1, 2017 [online].

⁵ USAID (2013): Research «NGO Sustainability Index» [online].

⁶ Ibid.

⁷ Law on Foundations of 30.07.1999 № 581, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. 1999, No. 118, p. 556.

⁸ Civil Code of the Republic of Moldova of 06.06.2002 № 1107, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. 2002, No 82-86, p. 661.

⁹ Ibid.

¹⁰ Law on Foster Care of the Republic of Moldova of 11.05.2000 №976-XIV. Official Monitor of Moldova. No. 128, 2000, p. 816.

¹¹ Law on Professional Unions of 07.07.2000 № 1129, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. No. 130. 2000, p. 919.

¹² Law on Political Parties of 21.12.2007 № 294-XVI, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. 2008, No. 42-44/119.

9. Religious organizations (Law on Freedom of Conscience, Thought and Religion of 11.05.2007¹³).

The Law on Public Association was amended by the Law №111 of 04.06.2010. The «status of organization of public benefit» was determined (Articles 30-33, Chapter V). According to the Law on Public Associations (Article 30), «socially useful activity is an activity of public association carried out for the benefit of common interests or local communities for free or at an understated price for the benefit of the disadvantaged people or groups of people, promotes the development and supports fostering and education of people, distribution and accumulation of knowledge; science; culture and art; amateur sports, physical education and social tourism; healthcare; social protection of physically challenged people, pensioners, children, adolescents, displaced people, families with many children or socially unprotected people, other disadvantaged people; creation of new jobs; poverty alleviation; protection of peace, friendship and consent among nations, prevention and resolution of civil, social, ethnic and religious conflicts; protection and promotion of democracy and human rights; protection of environment; protection of cultural heritage and historical monuments; prevention of crime and promotion of struggle against crime».¹⁴

2 Recent Novela and the development of NGOs

The development of civil society has become a national priority reflected in the official documents of the country. The «Civil Society Development Strategy for 2012–2015¹⁵ and the plan of action for the implementation of this Strategy» was adopted in September 28, 2012.¹⁶

The Civil Society Development Strategy for 2012-2015 reflects the commitment of the Republic of Moldova to provide systematic support of the conditions for a rapid and progressive development of civil society. The goal of the Strategy is to create favorable conditions for the development of an active civil society that can contribute to the progressive development of democracy in the Republic of Moldova, promote social cohesion and develop social capital.

As for the definition of the term «civil society», the legislators adopted the following wording: «non-profit structures, volunteer groups of citizens formed at the local, national or international level in order to identify issues of public interest. Completely directed and created by people with common interests, they provide and carry out various humanitarian services and functions, represent the needs of citizens before the government structures, coordinate the implementation of policies and programs, support the participation of civil society at the community level».¹⁷

In December 2005, the foundations were laid for the future cooperation with the civil society through the adoption of the «Concept of cooperation between the Parliament and the civil society». This document provides for an integrated approach in the cooperation between the two parties: participation in meetings of working groups, expert councils within the framework of permanent parliamentary commissions, permanent consultations and public hearings.

¹³ Law on Freedom of Conscience, Thought and Religion of 11.05.2007 № 125, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. No. 127-130, p. 546.

¹⁴ In accordance with paragraph 2 article 30 of Law on Public Associations of 17.05.1996 № 837-XIII «by the Decision of the Certificate Commission can be recognized as of public benefit and other types of activity than stated in the part (1)».

¹⁵ Document was elaborated in partnership with the National Council of NGOs of the republic of Moldova with financial support of the Agency for International Development of the USA (USAID) in the framework of the Program «Consolidation of the civil society in Moldova », implemented by FHI 360.

¹⁶ Law on Approval of the Civil Society Development Strategy for 2012 and plan of action for the implementation of this Strategy» № 205 of 28.09.2012. Official Monitor of Moldova No. 1-5, 2012, p. 4

¹⁷ Decision of the Parliament on Approval of the Civil Society Development Strategy for 2009-2011 № 267 of 11.12.2008. Official Monitor of Moldova. 2008, No 1-2, p. 11.

The representatives of the Parliament of the Republic of Moldova and the representatives of the NGO sector meet annually in the framework of the Forum. This Forum is a platform for discussions and exchange of views.

Nowadays, a new strategy for cooperation between the Parliament and the civil society has been developed and it will soon be a subject for a broad public discussion.

We should also mention the initiatives to support public associations and establish partnership between the Government and the non-governmental sector.

Upon the initiative of the Government of the Republic of Moldova, the National Council for Participation was established in 2010.¹⁸ The work of the Council for Participation is based on the regulations adopted in 2015. It was established as an advisory body the Government of the Republic of Moldova without the status of a legal entity, as an expression of will to recognize the importance of competence and to ensure the participation of civil society and the private sector in developing, implementing, monitoring, evaluating and reviewing policies.¹⁹

In April 2017 the Government approved the membership of the National Council for Participation for 2017-2019. The Council consists of 26 members, the representatives of civil society groups.²⁰ Their first meeting took place on May 29 in 2017.

The Forum for NGOs takes place every two years. The National Council of NGOs of Moldova operates between them. It is an umbrella NGO organization,²¹ its goal is to create favorable conditions for the sustainable development of civil society organizations by involving them in monitoring and discussing government policies that have an impact on the work of NGOs.²² The Ethical Code of the NGO was adopted in 2008. It serves as a basis for their ethical norms.

There are many specialized NGOs in Moldova: National Council of NGOs of the Republic of Moldova, Alliance of active NGOs in the sphere of social protection of children and family, Alliance of organizations supporting physically challenged people, Network of NGOs on HIV/AIDS, STIs and drug addiction, Alliance for struggle against corruption, Forum of women's organizations of the Republic of Moldova, Women's political club 50/50 and many others.

The informal platform of NGOs «Social Network» was established in 2001. It operates in the social sphere. The Memorandum of Cooperation was signed between the Ministry of Social Protection, Family and Children of the Republic of Moldova and the Social Network in November 2007. As a result of fruitful cooperation and discussion of social projects, Moldova accelerated the ratification procedure of the Convention on the Rights of Physically Challenged People,²³ approved the Strategy for the Social Integration of Physically Challenged People²⁴ approved the Strategy for the Social Integration of Physically Challenged People.²⁵ The representatives of civil society also participated in the elaboration of a draft law on Prevention

¹⁸ Decision of the Government of the Republic of Moldova № 11 of 19.01.2010 on establishing National Council for Participation. Official Monitor of Moldova. 2010, No. 8-10, p. 42.

¹⁹ Regulations on the National Council for Participation. Supplement № 2 to the Decision of the Government № 11 of 19.01.2010. Official Monitor of Moldova. 2010, No. 8-10, p. 42.

²⁰ The National Council for Participation [online]. The Official Website. Available online: <http://www.cnp.md>

²¹ The National Council of NGOs of Moldova [online]. Official website. Available online: <http://www.consiliulong.md>

²² Regulations on the National Council of NGOs of Moldova [online]. Official website. Available online: <http://www.consiliulong.md/prezentarea-general>

²³ Convention on the Rights of Physically Challenged People. Approved by the Resolution 61/106 of the General Assembly of 13.12.2006 [online]. UN website. Available online:

http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

²⁴ Law № 169 of 09.07.2010 on Approval of the Strategy for the Social Integration of Physically Challenged People». Official Monitor of Moldova, No. 200-201, p. 660.

²⁵ Law № 60 on the Strategy for the Social Integration of Physically Challenged People of 30.03.2012. Official Monitor of Moldova, No. 155-159, p. 508.

and Struggle Against Domestic Violence.²⁶ The AIDS Network promoted the Law on HIV/AIDS Prevention.²⁷ This Law helped prohibit all forms of discrimination.

3 Civil Society and UN standards

The Republic of Moldova joined the 193 UN members that adopted Agenda 2030 at the UN Summit on Sustainable Development in September 2015. It is a program of tasks to transform the world for the better until 2030 in 3 spheres: economic sphere, social sphere and environment. For the first time, the measures concern equally both developed and developing countries.

Moldova ranks 20th, being one of the states with sustainably developing NGOs. Things are better in Moldova than in Russia, Uzbekistan, Georgia and Belarus, but worse than in Romania, Ukraine and Armenia.²⁸ Moldova ranks 20th, being one of the states with sustainably developing NGOs. Things are better in Moldova than in Russia, Uzbekistan, Georgia and Belarus, but worse than in Romania, Ukraine and Armenia.²⁹

Financial sustainability is the main problem of the public sector in Moldova.³⁰ The state provides some tax exemptions, but it does not help the financial and public sector. Civil society organizations in Moldova are extremely dependent on external sources of funding. According to research in this sphere, the budgets of non-governmental organizations are 80-95% the resources of external donors.³¹ It is estimated that most of the financial resources of NGOs are grants (92%), while revenues from paid services are 6% of NGO budgets, and «other sources», such as membership fees, donations are approximately 2%.³²

It should be noted that the public associations in Moldova face a number of problems that hamper the dynamics of the development of the entire sector. It is a relatively low public trust,³³ certain isolation. In our opinion, the issue of the need for a social agreement and allowing public organizations to think collectively is topical. This could start new intersectoral relations that can express collective will and lead to the sustainable development of Moldova.

The above-mentioned problems are reflected in the work of public associations of the Republic of Moldova. This might be connected with a number of internal causes and external factors: Moldova was in a state of protracted political and socio-economic crisis for a long time, which significantly strengthened stagnation in almost all spheres of the life of society and the state. Negative developments in the economic and political systems had a painful effect on the main spheres of life of Moldavian citizens, worsened social issues, intensified tendencies of polarization in society, manifestations of alienation and intolerance in the social environment and in politics.

According to the experts, the Law on Interest on Charity³⁴ adopted in 2014 within the framework of the «Civil Society Development Strategy for 2012-2015» will help NGOs in

²⁶ Law on Prevention and Struggle Against Domestic Violence № 45 of 01.03.2007, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova, No. 55-56, p. 178

²⁷ Law on HIV/AIDS Prevention № 23 of 16.02.2007, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova, No. 54-56, p. 25.

²⁸ *Are Moldovan NGOs treading on the spot? [online]. Newspaper «Moldavian Vedomosti». November, 2013. Available online: <http://www.vedomosti.md/news/pochemu-80-procentov-moldavan-ne-doveryaet-npo>*

²⁹ USAID (2017): The NGO Sustainability Index study, p. 128.

³⁰ USAID (2017): The NGO Sustainability Index study, p. 149.

³¹ USAID (2017): The NGO Sustainability Index study, p. 141.

³² Research: Transparency and financial sustainability of non-governmental organizations in the Republic of Moldova. Contact. 2015. p. 6.

³³ According to «Barometer of public opinion», the number of people who trust NGOs has decreased from 34% in November 2009 to 21,6% in November 2013, and that can be explained by their not sufficient transparency, lack of awareness of the population about their activities, growing requirements and expectation of people from these organizations. Newspaper «Moldavian Vedomosti». November 2013.

³⁴ See.: Tax Code № 1163-XIII of 24.04.1997 // Official Monitor of Moldova № 62/522 of 18.09.1997

Moldova attract funds more effectively. In accordance with the Strategy, a new provision of the Tax Code was proposed. It allows individuals to send 2% of income tax to non-governmental organizations.³⁵ According to the calculations, the Law on 2% allowed to send 44 million lei in 2014, and 100 million lei in 2015 to the non-governmental sector.³⁶ This provision has been applied since 2014 for legal entities. It has entered into force for individuals since 2015.

Some researchers³⁷ suggest the following obstacles in the process of the formation of civil society in the Republic of Moldova:

1. weak legal protection of citizens and associations;
2. fragmentation of the society into the poor and the rich,
3. not sufficiently formed middle class;
4. different opposing «national ideas» in one country, one civil society;
5. lack of a clearly expressed identification of individuals with the relevant groups hinders the formation of civil associations, the organization of group actions, etc.;
6. passivity and low level of participation and interest of citizens in public and political life;
7. weak, not effective, and often ineffectual impact of civil society organizations on state structures;
8. declining level of trust of population for the state structures;
9. insufficient expression of integrative, uniting cultural values (trust, solidarity, consent, social responsibility, respect for life, personality, dignity, etc.);
10. passivity and low level (both quantitatively and qualitatively) of participation of citizens in public and political life;
11. weak and not effective impact of civil society organizations on state structures;
12. large number of fragmentary formations existing only on paper.

4 Volunteering development

The Law on Volunteering³⁸ in Moldova in 2010 to «promote and support the participation of citizens of the Republic of Moldova, foreign citizens and stateless persons in the spirit of civic solidarity in volunteer activities organized by legal entities of public law and legal entities of private law, not pursuing the goal of making profit» (Article 1).

The general regulatory framework for volunteering in Moldova includes:

- Law on Volunteering № 121 of 18.06.2010;
- Government Decision № 158 on Implementation of the Law on Volunteering № 121 of 18.06.2010;
- Order № 525 of 15.07.2014 on approval of the Regulations on organization and functioning of the Certification Commission and the Model of Certificate of the Institution engaged in volunteer activities.

The law regulates the spheres in which the programs for stimulating volunteering are implemented, the procedure and conditions for the voluntary participation of individuals in volunteer activities in favor of society, the responsibility of participants of volunteer activity,

³⁵ See. Art. 12 Tax Code, which stipulates that 2% from income tax should be transferred for the support of non-governmental organizations of public benefit and religious institutions.

³⁶ Implementation of the Action Plan for the Implementation of the Strategy for the Development of the Civil Society of Moldova for 2012-2015. No. 205 of 28.09.2012 // Civil Society. No. 3. 2014, p. 36.

³⁷ DUMINIKA, I. (2016): Establishment of a political democratic system in the Republic of Moldova: achievements, problems, perspectives: author's abstract. p.16.; MOROZAN, A. (2005): National minorities of the Republic of Moldova: state and problems of integration (politological analysis), p. 15; MOSHNYAGA, V. (1998): Republic of Moldova: form of rule and mechanism of interaction between authorities, p. 111.

³⁸ Law on Volunteering of 18.06.2010 № 121. Official Monitor of Moldova. 2010, No.78, p. 89.

the responsibility of public authorities for the implementation of the law, and other legal relationships.

The Government of Moldova adopted the Decision on the Implementation of the Law on Volunteering³⁹ on March 12 in 2012. The Regulations contains the following concepts (Article 1):

- minimum standards for the quality of volunteer activity – binding norms at the national level and measurable criteria which guarantee a minimum level of quality in the process of providing volunteer services;
- volunteer program is an annual plan of volunteer activity, which presents the order and stages of implementation of the proposed activity in accordance with the established goals;
- supervision is the process of systematic and continuous assessment of the effective activity of a volunteer in the performance of a specific task, the purpose of which is his support and direction;
- feedback is a mechanism in the communication process that help the sender of a message observe and evaluate the recipient's response in order to make changes of the planned activity in the future.

The main goals of volunteer activity are: the growth of civil responsibility, participation and interaction in society; promotion of change and development through stability and response to community; increasing capability of organizations to achieve their goals and provide opportunities for development and growth of the volunteer movement; development of a united society through integration, social inclusion, development of trust and solidarity; development of the authorized capital; promotion of non-discrimination and equal opportunities.⁴⁰

It is rightly noted in the Civil Society Development Strategy for 20017-2020 that the attitude towards volunteering represents a serious problem, because the society underestimates its importance.

Nowadays there are 97 accredited institutions of volunteer activities, state and public associations. This accreditation was received without the formation of activities of the coordinators of volunteers in the Classification of Occupations of the Republic of Moldova in the absence of special preparation. They were recognized by the State as it was stipulated in the minimum standards of quality of volunteer activity.

It was published in the Official Newsletter of the Republic of Moldova № 144-148 (6067-6071) on May 5 in 2017, having approved the amendment № 845 on Approval of the amendments to the Classification of Occupations the Republic of Moldova (006-14), thus the activity of a coordinator of volunteers was introduced to the main group 2423 «Human Resources and Personnel Specialists». NGOs and other civil society organizations will be able to use this title when bodies/ government institutions can use functions, already established for the management of human resources. There is a possibility of taking responsibility and coordinating the human resources represented by volunteers.

The next step, which should be implemented to ensure the smooth operation of the institutions of volunteer activity, is to implement the adopted decisions with the Ministry of Education for training coordinators of volunteers. Thus the Institute of Pedagogical Sciences can provide teachers specializing in the management of volunteers, who must provide training of the coordinators of volunteers. The coordinators of volunteers will be trained and certified at different levels of the education system, for example, the Academy of Public Administration can provide training in the sphere of volunteering for top managers/specialists of top-level for the government and local public administration authorities of I and II levels, and the Institute

³⁹ Decision of the Government of the Republic of Moldova of 12.03.2012 № 158 on Implementation of Law on Volunteering № 121 of 18.06.2010. Official Monitor of Moldova. 2012, No. 49-52, p. 187.

⁴⁰ Art. 2 of the Regulations on Implementation of Law on Volunteering. No. 121 of 18.06.2010.

for Continuing Education can provide coordinators of volunteers for other state institutions and organizations of civil society. In this regard, a new curriculum for the advanced training/specialization course was developed in 2015 by training the coordinators of volunteers by the Secretariat of the Coalition of Volunteers in partnership with the Institute for Continuing Education (90 hours, three types of certificates can be provided at the end of the course (CRP series)).

The only cooperation in the sphere of volunteer policy at the regional level, on a voluntary basis with Romania within the framework of the Plan for Strategic Cooperation in the Sphere of Volunteering between resource organizations in Romania and the Republic of Moldova for 2014-2016, the special attention was given by the Volunteers Coalition of the UN Resolution on Voluntary Activities in the context of the Agenda 2030.

Conclusion

Civil society is becoming an important element of the democratic process in Moldova. Through public associations, it provides citizens with an alternative opportunity to promote different opinions and defend diverse interests in the decision-making process on an equal basis with political parties and lobbyists.

To summarize, it can be stated that, despite certain difficulties, the formation of civil society structures in the Republic of Moldova at the current stage also has a certain positive development trend. The development of a market economy, a multi-party political system, and the implementation of the principle of separation of powers in state life are the preconditions for the positive development of civil society from the time of its secession from the USSR.

In our opinion, the modern civil society of Moldova is a dynamically developing component of social life. The importance of NGOs is being gradually realized by the citizens, bodies of power and the civil society itself.

References:

1. ANIKIN, V. (2001): Civil society in the Republic of Moldova: state, problems, prospects. Chisinau, 2001, p. 114-115.
2. Are Moldovan NGOs treading on the spot? [online]. Newspaper «Moldavian Vedomosti». November, 2013. Available online: <http://www.vedomosti.md/news/pochemu-80-procentov-moldavan-ne-doveryaet-npo>.
3. Art. 2 of the Regulations on Implementation of Law on Volunteering. No. 121 of 18.06.2010.
4. BENIUC, V. – JUC, V. (2008): Factorul confesional în relațiile internaționale. Chișinău, 2008, p. 48.
5. Civil Code of the Republic of Moldova of 06.06.2002 № 1107, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. 2002, No. 82-86, p. 661.
6. Convention on the Rights of Physically Challenged People. Approved by the Resolution 61/106 of the General Assembly of 13.12.2006 [online]. UN website. Available online: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml.
7. Decision of the Parliament on Approval of the Civil Society Development Strategy for 2009-2011 № 267 of 11.12.2008. Official Monitor of Moldova. 2008, No. 1-2, p. 11.
8. Decision of the Government of the Republic of Moldova № 11 of 19.01.2010 on establishing National Council for Participation. Official Monitor of Moldova. 2010, No. 8-10, p. 42.
9. Decision of the Government of the Republic of Moldova of 12.03.2012 № 158 on Implementation of Law on Volunteering № 121 of 18.06.2010. Official Monitor of Moldova. 2012, No. 49-52, p. 187.

10. DUMINIKA, I. (2016): Establishment of a political democratic system in the Republic of Moldova: achievements, problems, perspectives: author's abstract. dis. ... cand. polit. Sciences: 23.00.01 / The State University of Moldova. Chisinau, 2006, p. 16.
11. Implementation of the Action Plan for the Implementation of the Strategy for the Development of the Civil Society of Moldova for 2012-2015. No. 205 of 28.09.2012 // Civil Society. No. 3. 2014, p. 36.
12. Law on Professional Unions of 07.07.2000 № 1129, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. No. 130. 2000, pp. 816-919.
13. Law on Foundations of 30.07.1999 № 581, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. 1999, No. 118, p. 556.
14. Law on Foster Care of the Republic of Moldova of 11.05.2000 №976-XIV. Official Monitor of Moldova. No. 128, 2000, p. 816.
15. Law on Political Parties of 21.12.2007 № 294-XVI, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. 2008, No. 42-44/119.
16. Law on Freedom of Conscience, Thought and Religion of 11.05.2007 № 125, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova. No. 127-130, p. 546.
17. Law on Approval of the Civil Society Development Strategy for 2012 and plan of action for the implementation of this Strategy» № 205 of 28.09.2012. Official Monitor of Moldova. No. 1-5, 2012, p. 4.
18. Law № 169 of 09.07.2010 on Approval of the Strategy for the Social Integration of Physically Challenged People». Official Monitor of Moldova, No. 200-201, p. 660.
19. Law № 60 on the Strategy for the Social Integration of Physically Challenged People of 30.03.2012. Official Monitor of Moldova, No. 155-159, p. 508.
20. Law on Prevention and Struggle Against Domestic Violence № 45 of 01.03.2007, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova, No. 55-56, p. 178.
21. Law on HIV/AIDS Prevention № 23 of 16.02.2007, amended and supplemented. Official Monitor of Moldova, No. 54-56, p. 25.
22. Law on Volunteering of 18.06.2010 № 121. Official Monitor of Moldova. 2010, No.78, p. 89.
23. The official register of NGOs and political parties of Moldova [online]. Statistics as of May 1, 2018 // The website of the Ministry of Justice of Moldova. Available online: <http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=214>.
24. MOROZAN, A. (2005): National minorities of the Republic of Moldova: state and problems of integration (politological analysis): synopsis of a thesis. ...candidate of political sciences: 23.00.01 /A. Morozan. State University of Moldova. Chisinau. 2005, p. 15.
25. MOSHNYAGA, V. (1998): Republic of Moldova: form of rule and mechanism of interaction between authorities. Moldova-98. Political realities and parliamentary elections. Chisinau. 1998, p. 111.
26. Official register of NGOs and political parties of Moldova. Statistics as at May 1, 2017 [online]. Website of Ministry of Justice of Moldova. Available online: <http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=214>.
27. PINE, B. (2014): The path to development: the civil society of Moldova. Leagea si viata. No. 19. 2014.
28. Regulations on the National Council of NGOs of Moldova [online]. Official website. Available online: <http://www.consiliulong.md/prezentarea-general>.
29. Regulations on the National Council for Participation. Supplement № 2 to the Decision of the Government № 11 of 19.01.2010. Official Monitor of Moldova. 2010, No. 8-10, p. 42.

30. Research: Transparency and financial sustainability of non-governmental organizations in the Republic of Moldova. Contact. 2015. p. 6.
31. Sosna, B. (2014): Road to development: civil society in Moldova. Leageasiviata. No.19, 2014, p. 236.
32. THE NATIONAL COUNCIL FOR PARTICIPATION [online]. The Official Website. Available online: <http://www.cnp.md>.
33. THE NATIONAL COUNCIL OF NGOS OF MOLDOVA [online]. Official website. Available online: <http://www.consiliulong.md>.
34. USAID (2013): Research «NGO Sustainability Index» [online]. Available online: http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CS0SI_0.pdf.
35. USAID (2017): Sustainability index of NGOs, p. 128.
36. USAID (2017): The NGO Sustainability Index study. USAID, pp. 128-149.

Contact:

prof. Vladlena Lisenco, DrSc.

Faculty of International law

Transnistrian Shevchenko State University

25 October str. 128

Tiraspol MD 3300

Moldovia

e-mail: v.lisenco@spsu.ru

THE COMPARISON OF V4 AND BENELUX COUNTRIES IN TERMS OF COMPETITIVENESS

Michal Mazák

Faculty of Economics and Business, Pan-european University in Bratislava,
Tematínska 10, 851 05 Bratislava 5, Slovakia, e-mail: mazak@lxt.sk

Makroekonomické výsledky krajín odzrkadľujú výsledok fungovania ekonomiky a dynamiku rozvoja podnikateľského prostredia. Úlohou politikou je pomôcť vytvárať čo najpriaznivejšie prostredie pre rozvoj podnikateľskej činnosti a tým zvyšovanie konkurenčnej schopnosti nielen jednotlivých podnikov, ale aj národnej ekonomiky. Trvalo udržateľný hospodársky rozvoj je možný len systematickým zlepšovaním determinantov pôsobiacich na konkurenčnú schopnosť jednotlivcov, organizácií, podnikov i národného hospodárstva. Z tohto dôvodu je potrebné a významné skúmať národnú konkurencieschopnosť. V predkladanom príspevku sa budeme zaoberať konkurencieschopnosťou dvoch zoskupení, a to zoskupením krajín Beneluxu a zoskupením krajín Vyšehradskej štvorky. Metodicky ide o komparatívnu analýzu, ktorá poukazuje na súčasné postavenie týchto zoskupení v ekonomike sveta. Cieľom príspevku je poukázať na aktuálne umiestnenie krajín z pohľadu ich konkurencieschopnosti podľa zvolenej metodiky. V závere tohto príspevku formulujeme námety pre ďalší výskum a každodennú prax.

KLúčové slová: krajiny Beneluxu, krajiny Vyšehradskej štvorky, konkurencieschopnosť, komparatívna analýza, podnikateľské prostredie

The macroeconomic data of countries reflects the functioning of the economy and the development of the business environment. The role of policy makers is to create the most favorable environment for the entrepreneurial activity, enhance the competitiveness of businesses and the national economy as well. Sustainable economic development can be maintained with the systematic improvement of determinants influencing the competitive ability of individuals, organizations or the national economy. For this reason, it is necessary and important to examine the national competitiveness. This paper deals with the competitiveness of the Benelux states as a cluster and the V4 countries forming the other cluster of countries. In terms of methodology it is a comparative analysis that points to the current status of these clusters in the world economy. The main objective of this contribution is to emphasize the current position of these countries in terms of competitiveness based on the chosen methodology. In the conclusion chapter of this contribution, we formulate ideas for further research and everyday practice.

Key words: the Benelux countries, V4 countries, competitiveness, comparative analysis, business environment

JEL: C82, F12

Introduction

The world economy faces constant changes and turbulently changing conditions. The individuals, businesses, organizations and other entities have to cope with these difficult situations considering their own, as well as wider interests. The environment characterized by the imbalance of supply and demand is creating an increasing pressure on different players of the economy to improve their business processes, making their business activity effective and trying to find solutions to increase their competitiveness. In order to be able to increase their own competitive ability, as well as to contribute to improvement of the national competitiveness

in a symbiosis with other market players, it is essential to create appropriate conditions. These conditions are mainly created by the state and represented by the national governments. This is a priority issue of the EU as well.

The most important frame of reference is the Europe 2020 strategy. It is a strategy for smart, sustainable and inclusive growth¹ with a priority focus on improving the competitiveness and ensuring a balanced employment policy. The basic idea is to implement an economic policy that can improve the performance of the economy of individual member states, ensure sustainable development and employment for the EU citizens. The Europe 2020 strategy is the result of a joint effort of the EU member states to ensure their competitiveness, as well as the competitiveness of the EU itself. The globalization is attracting an increasing number of economic entities on the market place, which results in increasing number of market players with an increasing competitive ability. Only those economic units survive in the market economy that can overcome the obstacles, systematically build their competitiveness through the implementation of innovations and strategies to make them better than other entities.

The ideas outlined also point to the fact that monitoring of national competitiveness is important in the world economy. The competitiveness of individual states is based on political stability, monetary and financial stability, the education system and other determinants considered to be the cornerstones of the economy. More intensive monitoring of national competitiveness can be observed after the increasing number of integration clusters, the rapid progression of the globalization process and other factors. Most of the attention has so far been limited to corporate competitiveness – the ability of the company to successfully compete with other businesses. However, it should be emphasized that competitive businesses at microeconomic level create a competitive economy at a higher level i.e. local, regional, national and transnational level. This contribution deals with the competitiveness of the selected EU states on the level of Benelux countries and V4 countries in relation to world economy.

The question of competitiveness or competitive ability is a frequently discussed professional issue, but it is difficult to define clearly the content with a single comprehensible term. The scientific literature and the science itself cannot detect a comprehensible definition or characteristic of the concept “competitiveness.” Each of the authors define competitiveness depending on the preference of components of the competitiveness. There are several approaches. We find it important to highlight in the Introduction chapter of this contribution what we consider to be important while examining competitiveness. The term competitiveness will refer to the economic prevalence of a particular national economy (macroeconomic aspect of the issue) or a business entity (microeconomic aspect of the issue) over the competitors on domestic and international level as well.

The aim of this contribution is to point to the current position of the countries regarding their competitiveness based on the chosen methodology. We conduct a comparative analysis and apply the world-wide standardized methodology using the World Bank index to research the competitiveness.

1 Theoretical Background

The theoretical part of this paper deals with the definition of the problem based on the scientific literature dealing with partial aspects of the problem. We will also highlight some important aspects with a focus on competitiveness, national competitiveness, competitiveness of the economic integration cluster, as well as macroinformation about the selected groups of states. The world economy has been experiencing numerous changes during the past few years. These changes concern not only structural changes but also changes brought about by the

¹ HITKA, M., LORINCOVA, S., BARTAKOVA, GP., LIZBETINOVA, L., STARCHON, P., LI, C., ZABOROVA, E., MARKOVA, T., SCHMIDTOVA, J., MURA, L. (2018). Strategic Tool of Human Resource Management for Operation of SMEs in the Wood-processing Industry, pp. 2759-2774.

globalization process. Globalization represents a certain degree of development in the world economy. It is a scientific and technological development that has been linked to the rapid development of innovation and information technology that intensively stimulate the activity in different fields of the economy. It is particularly interesting to observe the tendency evocating an economic integration at macroeconomic level. The economic integration can be understood in a functional context, where the production activity is coupled with follow-up activities mainly from the entrepreneurial sector and at institutional level. It is including a legislative definition in the form of mandatory proceedings, which were negotiated and discussed by the stakeholders. To integrate economies into a larger unit, it is important for the stakeholders (countries) to see what benefits this integration will entail, what are the costs of this kind of integration, and what the expected position of the country and the integrated entity will be. Several macroeconomic factors play an important role during the decision making process to enter the integration cluster. These factors have direct impact on the country and its competitiveness. These should be included not only in the macroeconomic but also the wider economic policy.² It is mainly about tax factors,³ cost factors⁴ and the influence of the economic cycle.⁵ Competitiveness as one of the policy forms can be considered by the authors as a horizontal type of policy aimed at supporting important factors of competitive advantages of the particular region or country in areas that can ensure economic growth and maintain the position of the region resp. country on the fiercely competitive global markets.

The European Union as one of the most important integration clusters represents a significant economic space and its main objective is to build a competitive Europe. However, this ambitious goal can only be achieved if the smaller/partial territories of the union are to prosper and can increase their competitive ability. One of the prerequisites for ensuring growth is the science and research.⁶ According to Behun and others,⁷ these factors stimulate the economic growth not only of business entities but the economic growth of the countries as well. The EU places a great emphasis on the economic and environmental development.

It is essential to pay attention on ensuring the sustainable development of the EU member states, as well as the EU as a union. There are numerous scientific studies either analyzing the individual member states in details or the groups of states with a feature of stronger cooperation. This problem had been addressed by Štreimikienė and others⁸ or Dobrovič and others.⁹ According to the mentioned authors, economic development of the countries and their competitiveness is a key to maintain the sustainable development hidden in the free movement of capital, labor, tax regulation of the economy, because it can optimally stimulate the business entities in the market.¹⁰ Add that this is the way how to influence the purchasing power, which is a prerequisite for further development of the business and the

² ANDRIES, A.M., PLESCAU, I., STOICA, O. (2016): Macroprudential Policy and Bank Risk in Central and Eastern Europe: The Role of Bank Business Models, pp. 544-564.

³ ANDREJOVSKÁ, A., BULECA, J., DRÁB, R. (2015): Impact of Macroeconomic Factors on Corporate Income Tax in the V4 Countries Using Regression Analysis, pp. 1-9.

⁴ STASIAK-BETLEJEWSKA, R., POTKANY, M. (2015): Construction Costs Analysis And Its Importance To The Economy, pp. 35-42.

⁵ BEHUN, M., GAVUROVA, B., TKACOVA, A., KOTASKOVA, A. (2018): The impact of the manufacturing industry on the economic cycle of European union countries. pp. 23-39.

⁶ DUEOVÁ SPIŠÁKOVÁ, E., MURA, L., GONTKOVIČOVÁ, B., HAJDUOVÁ, Z. (2017): R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. pp. 243-261.

⁷ RAISOVÁ, M. (2015): Supply perspective of economic growth during the last decades, pp. 35-41.

⁸ STREIMIKIENĖ, D., BILAN, Y., JASINKAS, E., GRIKSTATITĖ, R. (2016): Migration Trends in Lithuania and Other New EU Member States, pp. 21-33.

⁹ DOBROVIČ, J., KORAUŠ, A., DANČIŠINOVÁ, I. (2016): Sustainable economic development of Slovakia: Factors determining optimal tax collection, pp. 533-544.

¹⁰ BENDA-PROKEJNOVÁ, R., DOBEŠ, K., MURA, L., BULECA, J. (2017): Engel's Approach as a tool for estimating consumer behaviour, pp. 15-29.

motive of competitiveness in the market. Innovation is also an important factor of the sustainable development and increasing competitiveness. These attributes were addressed by Bacik, Kakalejcik and Gavurova.¹¹ Innovation is a driving force of the healthy development of the national economy, as well as the solution to maintain the competitive ability of the country in the turbulently changing market environment.

There are also a number of disparities and differences within the economies of the European Union. The comparison of member states and the EU as a union of states was addressed by Brzeszczak¹² or Štreimikienė and Ališauskaitė-Šeškienė.¹³ They dedicated attention primarily to Poland and the V4 countries with close cooperation with Poland. Poland is a significant player on the market with strong economic power. The national competitiveness of Slovakia was addressed by Dudáš¹⁴ who analyzed the position of Slovakia on its own and subsequently as a member state of the EU. Glova¹⁵ focused his attention on the assessment of the business risk in association with the position of the country. The author analyzed not only Slovakia, but also the other countries in Central and Eastern Europe. The rating of the countries, where more countries can be compared is based on the analysis.¹⁶ This rating can be applied for financial assessment,¹⁷ tax assessment,¹⁸ bank assessment¹⁹ and the assessment of entrepreneurial risk when entering the particular market of the particular country. These analyzes have their macroeconomic and microeconomic importance while regulating businesses and the economy of the country.

To assess competitiveness and national competitiveness it is necessary to establish a methodological apparatus, according to which it is possible not only evaluate the country objectively, but also to compare it with other countries resp. economic or other integration groups on international scale²⁰ or in national context.²¹ It is important to emphasize that improvement of the competitiveness policy should be the priority of each country²² regardless to the form of establishment or political affiliation.²³ The economy is broadly influenced by political decisions as well. We talk about a complicated system.

The recent research dedicated to national competitiveness²⁴ focused on the quantification of the Slovak agro sector competitiveness. The impact of international trade on

¹¹ BACIK, R., KAKALEJCIK, L., GAVUROVA, B. (2017): Innovation of shopping experience based on smartphone behavior in purchasing process, pp. 99-111.

¹² BRZESZCZAK, A., IMIOŁCZYK, J. (2016): Ratio analysis of Poland's sustainable development compared to the countries of the European union, pp. 31-41.

¹³ ŠTREIMIKIENĖ, D., ALIŠAUSKAITĖ-ŠEŠKIENĖ, I. (2016): Comparative assessment of external costs and pollution taxes in Baltic states, Czech Republic and Slovakia, pp. 4-18.

¹⁴ DUDÁŠ, T. (2012): National competitiveness of Slovakia in the context of global competitiveness indexes, pp. 74-87.

¹⁵ GLOVA, J. (2014): Country risk in the CESEE countries: a fundamental beta approach, pp. 100-107.

¹⁶ ERIC, D., BACIK, R., FEDORKO, I. (2014): Rating decision analysis based on IOS APP store data, pp. 27-37.

¹⁷ MICHALSKI, G. (2014): Financial Markets Turmoils and Firms Cash Levels in Real Economy. p. 256.

¹⁸ ANDREJOVSKÁ, A., PULIKOVÁ, V. (2018): Tax Revenues in the Context of Economic Determinants, pp. 133-141.

¹⁹ KORAUŠ, A., ŠTEFKO, R., DOBROVIČ, J. (2015): Acquisition Activity in Financial Sector, pp. 277-286.

²⁰ DUDÁŠ, T. (2013): Methodical background of global indices of national competitiveness, pp. 192-201.

²¹ CSEH PAPP, I., VARGA, E., SCHWARCZOVÁ L., HAJÓS, L. (2018). Public work in an international and Hungarian context, p. 9.

²² SEBIK, K., SVIKRUHA, M., IMROVIC, M. (2015): Regional elections in Slovakia - the sole arena for partocracy? pp. 271-278.

²³ SIMO, D., MURA, L., BULECA, J. (2016): Assessment of milk production competitiveness of the Slovak Republic within the EU-27 countries, pp. 482-49.

²⁴ STARITINA, L., SADOVEANU, D. (2015): Macro-prudential policy: a new methodological approach for republic of Moldova, pp. 154-161.

the formation of competitiveness of the European Union was addressed by Kordoš.²⁵ He emphasized that the international trade in contrary to market turbulences remains the most important accelerator of the competitiveness on country and regional level, as well as the factor of employment. One of the latest and greatest turbulences was the financial and economic crisis, which required the review of the existing practices and the adoption of a new form of motivation to ensure the development of the economic entities, regions and states.²⁶ The issue of regional competitiveness was addressed in detail by Havierníková and others.²⁷ The authors were trying to identify the competitiveness of the regions by clustering. The cluster analysis has revealed several groups of regions at different level of their development. These findings can help the economists and policy-makers to take measures that help to remove the regional disparities and can contribute to more balanced economic growth and greater competitiveness.

2 Objective and Methods

As it was stated above, this scientific contribution deals with the competitiveness of two clusters – the Benelux countries (Belgium, the Netherlands, Luxembourg) and the countries of V4 (the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland). All the countries involved in the survey belong to a larger economic bloc of the European Union. We followed a chronological order: the acquisition and collection of data, processing the scientific literature, choosing the appropriate research methodology, the implementation of analysis, the formulation of conclusions and ideas for further research and everyday practice. The procession of data required to process the collected information and data about the countries involved in the research. The secondary data we used was subsequently analyzed. Further method applied was the comparison of competitiveness of the country clusters. Additionally, further logic and cognitive methods were used. The World Bank Index method – Doing Business (evaluating the countries annually) was applied as a standardized method. The Doing Business Index includes dozens of subindices, where each of them expresses a certain area of the business activity support. The outcome of the mathematical calculation is the resultant value. It can be interpreted as the following: higher the value is, the more transparent and simpler economic environment we can talk about.

3 Results and Discussion

The following part of this article is devoted to our findings based on the analysis. We conducted the assessment of the country clusters (the Benelux states and V4 countries) based on the methodology of the World Bank aimed at assessing the competitiveness of the countries and their business environment in relation to the world economy. The system compares the countries based on the score achieved to the world economy. The whole comparison system is based on 190 countries of the world. In our research we worked with data related to the Benelux states (Belgium, the Netherlands and Luxembourg) and the V4 countries (Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland).

Table 1: Position of the Benelux states in the researched period

State	Position of the state in individual years based on the methodology of Doing Business		
	2015	2016	2017

²⁵ KORDOŠ, M. (2017): Aspects of International Trade on the US Economy and Labor, pp. 167-172.

²⁶ HITKA, M., HAJDUKOVÁ, A., BALAŽOVÁ, Z. (2014): Impact of Economic Crisis on Changes in Motivation of Employees in Woodworking Industry, pp. 21-26.

²⁷ HAVIERNÍKOVÁ, K., JAŠKOVÁ, D., KRAJŇÁKOVÁ, E. (2016): The Evaluation of Regional Competitiveness in the Context of Cluster Potential, pp. 326-334.

Belgium	38.	42. ↓	52. ↓
Netherlands	27.	28. ↓	32. ↓
Luxemburg	57.	59. ↓	63. ↓

Source: data from World Bank, own processing

In Table 1 we can monitor the development of the Doing Business indicator, which includes several smaller indices. These are reflecting the competitiveness of the country and the quality of the business environment. In order to manage further macroeconomic developments, these data have an interesting and significant value. The results are important for the politicians and macroeconomists, who are responsible for regulating the economy of the country concerned. The assessment took place in 2015, 2016 and 2017. In case of the Benelux states (Belgium, the Netherlands and Luxembourg), the achieved results in the examined period are fairly balanced with small negative deviations and gradual fallback of countries into lower positions. Slight decline can be detected, but as the results show, in recent years it seems to be constant. It is necessary to examine the background of the decline and focus on macroeconomic measures that can ensure the attractiveness of the business environment for the investors and will enhance the competitiveness as well.

It is important to recognize that the achieved results are the reflection of different components during a determined period of time. The economic measures introduced will have no immediate impact. The problem researched can be detected if we address the possible causes behind the achieved values of the particular indices. The business environment has slowly worsened in the Benelux states. It had negative impact on the competitiveness of these countries. If we examine the results these economies have achieved during a longer time interval, it can be seen that they have a high level of innovation activity, as well as they can be characterized as knowledge-based and sharing economies with a high level of technological development. Achieving the level these countries have achieved among the 187 surveyed countries can be considered highly positive. In recent years there has been some stagnation in the improvement of business conditions. It also made to achieve favorable competitive ability even more difficult.

Compared to the Benelux states the situation in V4 countries is slightly different. The situation is illustrated in Table 2.

Table 2: Position of the V4 countries in the researched period

State	Position of the state in individual years based on the methodology of Doing Business		
	2015	2016	2017
Czech Republic	36.	27. ↑	30. ↓
Slovak Republic	29.	33. ↓	39. ↓
Hungary	42.	41. ↑	48. ↓
Poland	25.	24. ↑	27. ↓

Source: data from World Bank, own processing

An overall view at the achieved values of indices in Table 2 we can see a relatively better positioning of the V4 countries among the world economies. Slightly better positioning of the V4 countries can be explained by the ongoing reforms and the effort to adjust the parameters of the Central European countries to be sufficiently attractive for the business sector and the arrival of new investors. At the same time, a certain level of decline can be also detected caused by political interference in the economy. Not always the policy adopted will have positive impact on the economy. An example is the abolition of the single tax, inadequate liberalization of the labor market, the bureaucratic burden and unenforceability of the law. We

talk about permanent problems that are characteristic not only for Slovakia but the other countries of the V4 as well. These negative barriers to entrepreneurship have negative impact on the competitiveness and are transformed to supra-regional level as well.

In 2016 there was a slight improvement of three indicators in the Czech Republic, Hungary and Poland. It happened due to the introduction of government measures aimed at stabilizing and improving the national economy to achieve higher competitiveness. Poland shows the best performance followed by the Czech Republic, Slovakia and Hungary. Hungary seems to suffer from many and relatively serious problems preventing the country from progressive increase of the competitive ability. The indebtedness of the economic players, the high tax burden and high credit exposure in foreign currency of the economic entities, the increased bureaucracy and the weak Hungarian currency stand as an obstacle to the country's competitiveness compared to the neighboring countries. In order to improve the country's competitiveness it will be necessary to take further steps aimed at improving the macroeconomic situation, thus achieving a better position in competitiveness ranking. The rapid development of engineering and the electrical engineering industry in Slovakia provide positive impact for the competitiveness of the country. These industries absorb the unemployment also in the economically weaker developed regions. Thanks to labor migration it is possible to achieve higher income that can ensure buoyant demand in the regions. It has positive macroeconomic effects. Several large business entities can be found in the V4 countries contributing significantly to the GDP growth, reducing unemployment, have relatively easy access to financial resources to develop businesses, as well as have a high potential of innovation activity.

Conclusion

The macroeconomic competitiveness directly derives from the microeconomic competitiveness, i.e. the level of the company base resp. the level of individual units. The national competitiveness affects the competitive ability of the individuals, businesses, organizations and the state itself. The most important duty of the state is to create those proactive conditions that contribute to increased competitiveness. When evaluating the competitiveness of the countries, de facto the business environment is assessed, where the entrepreneurial activity of the businesses is realized. The main objective of the sustainable economy is to support the development of these entities.

Different indexes are used to evaluate the competitiveness. These methodological tools take into account a number of determinants that have positive or negative impact on the success of the business, as well as on the economic performance of the individual states. The method of comparative analysis is applied to evaluate the mentioned clusters of the countries: the Benelux countries and the V4 countries. The analysis has resulted in the following conclusions:

- The Benelux states are ranked high in the World Bank's rating assessing the competitiveness of the countries. This can be attributed to systematic work on the continuous improvement of their own competitive ability. It is based on targeted economic strategy and innovation.
- The competitive edge of the Benelux states is based on the established knowledge-based and sharing economy, the constant innovation activity, high quality of the education system, technological excellence and high level of industrial development.
- The V4 countries also achieve relatively good results in comparison to other countries of the world economy. However, in the reviewed period a gradual decrease in values can be detected in their competitive ability.
- The competitiveness of the V4 countries is built on the engineering and electrical engineering industry and the sufficient number of qualified workforce. However, their

competitive edge is negatively influenced by the bureaucratic burden, the unenforceability of the law and the atomized tax system.

In the future, it will be interesting to observe the dynamics of the changes regarding the position changes of the countries, as well as the position of the country clusters in the world economy and the EU. The smaller clusters of countries are primarily based on intensifying their cooperation and mutual support. However, there are several forces motivating to achieve or oscillate the values recorded on world economic resp. EU level or the level of the most developed country of the EU. The representatives of individual countries should be recommended to focus on removing the administrative burden, improving the access to the basic resources of entrepreneurship and enforceability of the law. The results presented in this paper can be used to assess the current position of the countries, as well as can serve as a basis for further analysis. Currently they can contribute to improvement of the present situation of the country, if representatives of the selected countries are aimed at creating favorable conditions for the development of the entrepreneurial activity.

References:

1. ANDREJOVSKÁ, A., BULECA, J., DRÁB, R. (2015): Impact of Macroeconomic Factors on Corporate Income Tax in the V4 Countries Using Regression Analysis. In: *Central European Conference in Finance and Economics (CEFE2015)*, pp. 1-9.
2. ANDREJOVSKÁ, A., PULIKOVA, V. (2018): Tax Revenues in the Context of Economic Determinants. In: *Montenegrin Journal of Economics*, 2018, Volume 14, Issue 1, pp. 133-141.
3. ANDRIES A. M, PLESCAU, I., STOICA, O. (2016): Macroprudential Policy and Bank Risk in Central and Eastern Europe: The Role of Bank Business Models. In: *Transformations in Business & Economics*, Volume 15, Issue 3C (39C), pp. 544-564.
4. BACIK, R., KAKALEJCIK, L., GAVUROVA, B. (2017): Innovation of shopping experience based on smartphone behavior in purchasing process. In: *Marketing and Management of Innovations*, 2017, Issue 4, pp. 99-111.
5. BEHUN, M., GAVUROVA, B., TKACOVA, A., KOTASKOVA, A. (2018): The impact of the manufacturing industry on the economic cycle of European union countries. In: *Journal of competitiveness*, 2018, Volume 10, Issue 1, pp. 23-39.
6. BENDA-PROKEINOVÁ, R., DOBEŠ, K., MURA, L., BULECA, J. (2017): Engel's Approach as a tool for estimating consumer behaviour. In: *E & M Ekonomie a Management*, 2017, Vol. 20, Issue 2, pp. 15-29.
7. BRZESZCZAK, A., IMIOŁCZYK, J. (2016): Ratio analysis of Poland's sustainable development compared to the countries of the European union. In: *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 2016, Volume 5, Issue 2, pp. 31-41.
8. CSEH PAPP, I., VARGA, E., SCHWARCZOVÁ L., HAJÓS, L. (2018). Public work in an international and Hungarian context. In: *Central European Journal of Labour Law and Personnel Management*, Vol. 1., No. 1., pp. 6 -15
9. DOBROVIC, J., KORAUŠ, A., DANCISINOVA, L. (2016): Sustainable economic development of Slovakia: Factors determining optimal tax collection. In: *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2016, Vol. 5, Issue 4, pp. 533-544.
10. DUDÁŠ, T. (2012): National competitiveness of Slovakia in the context of global competitiveness indexes. In: *Gazdaság & Társadalom*, 2012, Volume 4, Issue 1-2, pp. 74-87.
11. DUDÁŠ, T. (2013): Methodical background of global indices of national competitiveness. In: *International relations 2013: Contemporary Issues of World Economics and Politics, VOLS 1-4*, 2013, pp. 192-201.

12. DUĽOVÁ SPIŠÁKOVÁ, E., MURA, L., GONTKOVIČOVÁ, B., HAJDUOVÁ, Z. (2017): R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. In: *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 2017, Volume 51, No. 4, pp. 243-261.
13. ERIC, D., BACIK, R., FEDORKO, I. (2014): Rating decision analysis based on IOS APP store data. In: *Quality Innovation Prosperity-Kvalita Inovacia Prosperita*, 2014, Volume 18, Issue 2, pp. 27-37.
14. GLOVA, J. (2014): Country risk in the CESEE countries: a fundamental beta approach. In: *Procedia Economics and Finance*, 2014, 15, pp. 100-107.
15. HAVIERNIKOVA, K., JASKOVA, D., KRAJNAKOVA, E. (2016): The Evaluation of Regional Competitiveness in the Context of Cluster Potential. In: *Proceedings of the 3rd International conference on european integration 2016 (ICEI 2016)*, 2016, pp. 326-334.
16. HITKA, M., HAJDUKOVA, A., BALAZOVA, Z. (2014): Impact of Economic Crisis on Changes in Motivation of Employees in Woodworking Industry. In: *Drvna Industrija*, 2014, Volume 65, Issue 1, pp. 21-26.
17. HITKA, M., LORINCOVA, S., BARTAKOVA, GP., LIZBETINOVA, L., STARCHON, P., LI, C., ZABOROVA, E., MARKOVA, T., SCHMIDTOVA, J., MURA, L. 2018. Strategic Tool of Human Resource Management for Operation of SMEs in the Wood-processing Industry. In: *Bioresources*, Vol. 13, No. 2., pp. 2759-2774.
18. KORAU, A., STEFKO, R., DOBROVIC, J. (2015): Acquisition Activity in Financial Sector. In: *European financial systems 2015: Proceedings of the 12th International scientific conference*, 2015, pp. 277-286.
19. KORDOS, M. (2017): Aspects of International Trade on the US Economy and Labor. In: *2nd International conference on Education, Management and Systems engineering (EMSE 2017)*, 2017, pp. 167-172.
20. MICHALSKI, G. (2014): Financial Markets Turmoils and Firms Cash Levels in Real Economy. In: *Role of financial sector in supporting the economic recovery of CEE Countries, 8th International conference on currency, banking and international finance*, 2014, pp. 256-+.
21. RAISOVA, M. (2015): The supply perspective of economic growth during the last decades. In: *Procedia Economics and Finance*, 2015, Volume 32, pp. 35-41.
22. SEBIK, K., SVIKRUHA, M., IMROVIC, M. (2015): Regional elections in Slovakia - the sole arena for partocracy? In: *SGEM 2015: Political Sciences, Law, Finance, Economics and Tourism, Volume I: Law, Political Sciences*, 2015, pp. 271-278.
23. SIMO, D., MURA, L., BULECA, J. (2016): Assessment of milk production competitiveness of the Slovak Republic within the EU-27 countries. In: *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, 2016, Volume: 62, Issue: 10, pp. 482-49.
24. STARITINA, L., SADOVEANU, D. (2015): Macro-prudential policy: a new methodological approach for republic of Moldova. In: *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 2015, Volume 4, Issue 1, pp. 154-161.
25. STASIAK-BETLEJEWSKA, R., POTKANY, M. (2015): Construction Costs Analysis And Its Importance To The Economy. In: *Procedia Economics and Finance*, 2015, Volume 34, pp. 35-42.
26. Slovakia. In: *E & M: Ekonomie a Management*, 2016, Volume 19, Issue 4, pp. 4-18.
27. STREIMIKIENE, D., BILAN, Y., JASINSKAS, E., GRIKSTAITE, R. (2016) : Migration Trends in Lithuania and Other New EU Member States. In: *Transformations in Business & Economics*, Volume 15, Issue 1 (37), pp. 21-33.

28. ŠTREIMIKIENE, D., ALIŠAUSKAITĖ-ŠEŠKIENĖ, I. (2016): Comparative assessment of external costs and pollution taxes in Baltic states, Czech Republic and Slovakia. In: *E & M: Ekonomie a Management*, 2016, Volume 19, Issue 4, pp. 4-18.
29. STREIMIKIENE, D., BILAN, Y., JASINSKAS, E., GRIKSTAITE, R. (2016). Migration Trends in Lithuania and Other New EU Member States. In: *Transformations in Business & Economics*, Volume 15, Issue 1 (37), pp. 21-33.
30. ZAUSKOVA, A., MADLENAK, A. (2012). The application of the open innovation concept in the furniture industry. In: *Wood and furniture industry in times of change - new trends and challenges*, 2012, pp. 133-139.

Contact:

JUDr. Ing. Michal Mazák

Faculty of Economics and Business
Pan-European University in Bratislava
Tematínska 10
851 05 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: mazak@xperia.sk

KATALÁNSKO A PRÁVO NÁRODA NA SEBAURČENIE

Stanislav Mráz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Právo národa na sebaurčenie je jedným zo základných princípov medzinárodného práva, ktorého sa oprávnene môžu domáhať jednotlivé národy. Vytvorenie zvrchovaného a nezávislého štátu, slobodné pripojenie k nezávislému štátu alebo spojenie s ním nastolenie akéhokoľvek iného politického štatútu slobodne určeného národom predstavuje formu výkonu práva na sebaurčenie týmto národom.

Kľúčové slová: Národ, sebaurčenie, medzinárodné právo, ľudské práva, suverenita štátu, územná celistvosť.

JEL: K33

The nation's right to self-determination is one of the fundamental principles of international law that can be rightfully claimed by individual nations. Establishment of a sovereign and independent state, free connection to an interdependent state or merging with it, establishing of any other political status freely determined by a nation represents a form of conduct of the right to self-determination by this nation.

Key words: Nation, self-determination, international law, human rights, state sovereignty, territorial integrity

JEL: K33

Úvod

Podľa zásady rovnakých práv a sebaurčenia národov, zakotvených v Charte OSN, majú všetky národy právo slobodne si určovať, bez zasahovania zvonku, svoj politický štatút a sledovať svoj hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj a každý štát je povinný rešpektovať toto právo v súlade s ustanoveniami Charty.

Každý štát je povinný pomocou spoločných a individuálnych akcií uskutočňovať zásadu rovnakých práv a sebaurčenia národov v súlade s ustanoveniami Charty a poskytovať pomoc OSN pri výkone jej povinností uložených Chartou a spojených s vykonávaním tejto zásady za účelom:

- a) podporovať priateľské vzťahy a spoluprácu medzi štátmi,
- b) bez meškania skončiť kolonializmus, rešpektujúc slobodne vyjadrenú vôľu postihnutých národov a berúc tiež do úvahy, že podrobenie národov cudzej nadvláde, panstvo a vykorisťovanie je narušením tejto zásady, ako aj popretím základných ľudských práv a je v rozpore s Chartou Organizácie spojených národov (Azud, s. 255).

Každý štát je povinný pomocou spoločných a individuálnych akcií prejavovať všeobecnú úctu k ľudským právam a základným slobodám a zachovávať tieto práva a slobody v súlade s Chartou.

Vytvorenie zvrchovaného a nezávislého štátu, slobodné pripojenie k nezávislému štátu alebo spojenie s ním, alebo nastolenie akéhokoľvek politického štatútu slobodne určeného národom, predstavuje formu výkonu, práva na sebaurčenie týmto národom.

Každý štát je povinný zdržať sa akýchkoľvek násilných akcií zbavujúcich národy, o ktorých sa hovorí v tejto zásade, ich práv na sebaurčenie, slobodu a nezávislosť. Vo svojich akciách proti týmto násilným opatreniam a v obrane proti násilným akciám sú pri výkone

svojho práva na sebaurčenie oprávnené žiadať a dostávať pomoc v súlade s cieľmi a zásadami Charty OSN¹.

1 Právo národa na sebaurčenie

Právo národa na sebaurčenie nie je možné chápať ako automatické právo na vlastný štát alebo odtrhnutia sa od existujúceho štátu.

Právo na sebaurčenie je zakotvené v čl. 1 ods. 2 Charty OSN, kde sa konštatuje, že jedným z cieľov členských štátov OSN je „rozvíjať medzi národmi priateľské vzťahy, založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov, ako aj robiť každé iné vhodné opatrenia na posilnenie svetového mieru.“ Táto zásada sa tiež spomína v čl. 55 ako základ pre pokojné a priateľské styky medzi národmi. Právo na sebaurčenie je tiež zakotvené v Medzinárodnom pakte a občianskych a politických právach a tiež aj v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a to v oboch prípadoch v čl. 1.

Proces dekolonizácie, ktorý zaznamenal najväčší rozmach v 60. rokoch, sa na začiatku 80. rokov ukončil. Tým došlo i k útlmu, pokiaľ ide o presadzovanie zásady práva národov na sebaurčenie a do popredia sa dostáva zásada územnej celistvosti štátov. V súčasnom období právo na sebaurčenie je potrebné vnímať ako rešpektovanie ľudských, občianskych, politických, kultúrnych a jazykových práv príslušníkov národnostných menšín, alebo menších národov vo viacnáródnom štátnom celku a ako ich právo na demokratickú spoluúčasť na moci v štáte².

Medzi predstaviteľmi mnohých krajín existujú obavy, že posilňovaním práv menšín a národov žijúcich na ich území a ich zapojením do politického života a samosprávy v štáte by mohlo dôjsť k zneužitiu tohto práva na požiadavky smerujúce k odtrhnutiu časti územia suverénneho štátu, čo nie je v záujme žiadneho štátu. Tiež poukazujú na súvislosť práva na sebaurčenie s mnohými medzinárodnými konfliktami.

S problematikou vymedzenia práv na sebaurčenie národov úzko súvisí suverenita štátu a národa. Navzdory dôležitosti spojenej so suverenitou v medzinárodnom právnom systéme, vývoj postupne, ale nevyhnutným spôsobom mení pôvodný koncept suverenity. Zmeny v právnej interpretácii Charty OSN ako aj celkového konceptu štátnej suverenity sú výsledkom faktu, že materiálne podmienky, na základe ktorých je suverenita vykonávaná sa výrazne menia od roku 1945. Vývoj v oblasti ľudských práv má ďalekosiahly dopad na zásadu štátnej suverenity, ktorá bola kľúčovým elementom Charty OSN v čase jej prijímania, ďalej rozsiahly proces internacionalizácie výrazným spôsobom redukuje prejav štátnej suverenity v praktickom význame slova.

Suverenita vo svojom klasickom význame trpí na základe narastajúcej internacionalizácie ľudských práv. Obrovský nárast významu ľudských práv za posledných niekoľko dekád má za následok vyňatie otázky ľudských práv z pod domény suverenity jednotlivých štátov a základné ľudské práva a slobody sú teraz v záujme medzinárodného spoločenstva ako celku. V súčasnosti v rozpore s predchádzajúcimi obdobiami povinnosť dodržiavať ľudské práva je zodpovednosť, ktorá má väčšiu prioritu nad zásadou suverenity a vnútroštátnymi záležitosťami štátu³. Po dlhú dobu bolo s ľudskými právami zaobchádzané ako zo záležitosťami, ktoré patria výlučne do právomoci štátov. V súčasnosti sú ľudské práva uznané za časť medzinárodného práva s inštitucionálnou štruktúrou zahŕňajúcou podstatné definovanie ľudských práv a mechanizmov na vynútenie týchto práv. Z toho dôvodu môžeme hovoriť o rozsiahlej internacionalizácii ľudských práv. Univerzálny charakter ľudských práv je jasne deklarovaný v názve prvého celosvetového dokumentu o ľudských právach. Všeobecná deklarácia ľudských práv, vyjadrené v jej preambule, opisuje deklaráciu ako „minimálny

¹ MRÁZ, S. (2007): Medzinárodné právo verejné, s. 93.

² ŠMIHULA, D. (2015): Právo na sebaurčenie.

³ BROWNLIE, I. (1998): Principles of Public International Law, s. 564-580.

štandard pre všetky národy.” Všeobecnosť doktríny znamená, že ľudské práva odstraňujú ekonomické, geografické, politické, sociálne a kultúrne bariéry. Sú univerzálne a spoločné. Od prijatia Všeobecnej deklarácie ľudských práv bolo pod záštitou OSN prijatých množstvo ďalších inštrumentov ochrany ľudských práv dotýkajúcich sa všetkých aspektov ľudského života.

Viedenská deklarácia o ľudských právach z roku 1993 posunula charakter univerzálnosti ďalej vo vyjadrení, že „ľudské práva a základné slobody sú prirodzeným právom každého človeka” a „univerzálnosť povahy týchto práv a slobôd je nesporná.”⁴ Deklarácia taktiež vyhlasuje, že všetky ľudské práva sú univerzálne a že medzinárodné spoločenstvo musí zaobchádzať s ľudskými právami rovnocenným spôsobom na rovnakom základe a s rovnakým dôrazom. Internacionalizácia ľudských práv sa tiež rozširuje do oblastí, ktoré boli rezervované pre hospodárske záujmy štátov, ako je napr. Európska únia, v ktorej európske štáty postupujú časť svojej suverenity v prospech integrácie, ľudských práv a regionálneho vývoja.

Druhým faktorom, ktorý prispieva k narušeniu štátnej suverenity súvisí s prudkým nárastom, za posledných niekoľko dekád, globálnej vzájomnej prepojenosti a predstavuje ho proces globalizácie⁵. Zmeny na svetovej scéne výrazne narušili hranice medzi národnými ekonomikami a svetovými ekonomikami, ktoré nikdy neboli tak úzko integrované v mnohých smeroch ako je tomu dnes⁶. Fenomén globalizácie dáva prednosť pohľadu existujúcej jednoty v otázkach sociálnych, ekonomických, politických, kultúrnych a environmentálnych a vytvára tak svet do podoby jedného spoločenstva, kde život a aktivity každej osoby sú ovplyvňované druhými naprieč svetadielmi.

Uplatnenie práva na sebaurčenie môže mať viacero podôb. Môže ísť o:

- čiastočné uznanie práva na sebaurčenie, spočívajúce v získaní určitého stupňa samostatnosti v štáte, v ktorom národ alebo národnostná menšina žije,
- sebaurčenie národa, ktoré tkvie v potrebe vytvorenia samostatného štátu,
- úsilie menšiny a rozdelenie štátneho útvaru.

Zaujímavé sú i faktory rozhodujúce o separačných tendenciách národov:

- citový odpor k majoritnej komunite,
- ochrana pred etnickými čistkami a rasovou genocídou,
- oprávnený odpor obetí v dôsledku útlaku,
- ponížovanie jazyka, kultúry, náboženstva,
- politická propaganda za účelom získania moci v separovanej skupine,
- ekonomická a politická prevaha jednej časti štátu, ktorá si privlastňuje moc a privilégiá,
- snaha o ukončenie ekonomickej prevahy väčšinovej populácie,
- snaha o zachovanie jazyka, kultúry, náboženstva,
- destabilizácia systému vytváraním separatistických hnutí,
- pocit krivdy z dôvodu nelegitímneho integrovania danej skupiny k inému štátu.

Predstavy v Európe sú založené na myšlienke, že právo na sebaurčenie je realizovateľné prostredníctvom vytvárania národných štátov, pričom je potrebné dávať pozor na nástrahy globalizácie a vytvárania negativistických ideológií. Právo na sebaurčenie národov nesmie byť anulované:

- nebezpečenstvom pochádzajúcim z agresie nacionalizmu,
- požiadavkou medzinárodnej integrácie,
- historicky odvoditeľným právom na štát,
- manipuláciou s etnickým princípom,

⁴ UNITED NATIONS (1993): Vienna Declaration and Programme of Action.

⁵ GARCÍA, L. (1997): La prohibición del uso de la fuerza, s. 56.

⁶ KWAKWA, E.: Internal conflicts in Africa, African Yearbook of international law.

- ekonomickou, strategickou úvahou, ktorá obmedzuje územnú stabilitu princípom sebaurčenia⁷.

Dnes sme svedkami prebiehajúcej integračnej politiky Európskej únie, na základe ktorej sú proklamované i integračné trendy a procesy v rámci jednotlivých štátov, pričom to nie je celkom tak. Novým fenoménom i keď v menšej miere, no sú badateľné dezintegračné procesy vo vnútri štátov. Ako príklad možno uviesť spory o podobu Belgického kráľovstva, snahu o vyhlásenie škótskej nezávislosti, nacionalizmus v španielskom Baskicku a Katalánsku a prípadné ďalšie tendencie.

V ďalšej časti sa budem venovať snahám Katalánska o uplatnenie práva národa na sebaurčenie. Keďže právo národa na sebaurčenie je spojené s národom, i keď tento pojem nie je presne definovaný, je možné konštatovať, že Katalánci túto podmienku národa spĺňajú. Používajú vlastný jazyk a dlhodobo sú spätí s územím, ktoré obývajú.

Vzniká tu problém spočívajúci v tom, že nie sú stanovené jasné predpoklady, pri splnení ktorých sa národ môže odčleniť od jestvujúceho štátu a nadobudnúť vlastnú štátnosť. Dochádza tu ku konfliktu medzi právom na sebaurčenia a územnou celistvosťou štátu. Medzinárodné právo túto otázku nerieši, pretože považuje obe zásady za významné a rovnocenné.

Španielska vláda v tomto spore sa odvoláva na španielsku ústavu, ktorá v čl. 2 uvádza: „Ústava vychádza z nerozlučnej jednoty španielskeho národa, spoločnej a nedeliteľnej vlasti všetkých Španielov a uznáva a zaručuje právo na autonómiu národností a regiónov, ktoré sa v ňom integrujú a solidaritu medzi nimi.”

V tomto smere španielska ústava „zavádza,” keďže vytvára umelý „španielsky národ.” Skutočnosť je taká, že na území Španielska žije ďalšie množstvo národov s vlastným jazykom i územím a regiónov, ako napr. Baskicko, Katalánsko, Valencia, Baleárske ostrovy. Španielska ústava v čl. 3 hovorí o kastíľčine ako o oficiálnom španielskom jazyku štátu, ale spomína aj ostatné „španielske jazyky,” ktoré môžu byť oficiálnymi jazykmi v určitých regiónoch.

Vzhľadom na koncepciu jedného „španielskeho národa” a plurality „španielskych jazykov” sa otázka uznania Kataláncov za národ stala zásadnou témou. V roku 2006 bol prijatý nový štatút autonómneho Katalánska. Tento označil Kataláncov ako „národ”, s čím však vláda v Madride nesúhlasila. Spor bol predložený na ústavný súd, ktorý v roku 2010 odmietol ideu katalánskeho národa. Týmto krokom ústavný súd poprel zásadu práva národov na sebaurčenie, uprednostnil vnútroštátny právny poriadok pred medzinárodným právom i keď Španielsko príslušné medzinárodnoprávne dokumenty ratifikovalo.

K vyostreniu vo vnútorných vzájomných vzťahoch v Španielsku došlo z dôvodu zlého hospodárskeho vývoja. Jednotlivé regióny sa začali sporiť, kto na koho dopláca, čo sa prehĺbilo po pristúpení východoeurópskych štátov, z dôsledku čoho prišlo v rámci EÚ k presmerovaniu štrukturálnych fondov, čo ešte viac zvýraznilo rozdiely medzi bohatými a chudobnými, začala narastať nezamestnanosť a verejný dlh.

Záver

Postoj Madridskej vlády nebol správny. Namiesto rozumných politických krokov a vyjednávania použila hrubú silu a zdá sa, že tento postup nemienia zmeniť. Na druhej strane dá sa pochopiť, že za každú cenu sa snažia udržať pokope umelo vytvorený útvar, pretože ak by odišiel jeden, tak zrejme by došlo k rozpadu celého Španielska. EÚ zaujala pozíciu mŕtveho chrobáka. Namiesto toho, aby sa podieľala na riešení problému, nechala všetko na španielskej vláde, čo znamená, že s jej postupom sa stotožňuje. Je určitým spôsobom aj pochopiteľný, veď sama niečo obdobne umelého vytvára.

⁷ PLOCEK, J. (2004): Jakou má budoucnost suverenita, národní a teritoriální stát, s. 74.

Použitá literatúra :

1. AZUD, J. (2008): *Zásady medzinárodného práva*. Bratislava: VEDA.
2. BROWNLIE, I. (1998): *Principles of Public International Law*. Fifth Edition. Oxford: Clarendon Press.
3. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. (2008): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C. H. Beck.
4. GARCÍA, L. (1997): La prohibición del uso de la fuerza. En: *Revista española de derecho militar*.
5. KWAKWA, E. (1994): Internal Conflicts in Africa. *African Yearbook of International Law*, vol. 2, pag. 9-45.
6. MRÁZ, S. (2007): *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica: UMB Banská Bystrica.
7. PLOCEK, J. (2004): *Jakou má budoucnost suverenity, národní a teritoriální stát*. Praha: Ekopress.
8. ŠMIHULA, D. (2015): Právo na sebaurčenie. *Pravda*, 1. 4. 2015. Dostupné na: <https://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/350579-pravo-na-sebaurcenie/>
9. UNITED NATIONS (1993): *Vienna Declaration and Programme of Action*. UN Documents, A/CONF.157/23.
10. VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. A KOL. (2012): *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: EUROKÓDEX.

Kontakt:

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Fakulta Medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ A ANALÝZA UKRAJINSKO-RUSKÝCH PLYNOVÝCH KRÍZ

Martina Novotná

Katedra politológie, Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 2, Trenčín, e-mail: martina.novotna@tnuni.sk

Rozpadom bipolárneho rozdelenia sveta na začiatku deväťdesiatich rokov 20.storočia sa odohrala najväčšia geopolitická zmena v medzinárodných vzťahoch – rozpad Sovietskeho impéria. Ukrajina vyhlásila nezávislosť a Rusko stratilo druhý najväčší štát v Sovietskom zväze. Podľa Z. Brzezinského sa Rusko už nikdy nestane impériom, pokiaľ nezíska Ukrajinu späť pod sféru svojho vplyvu. Po vyhlásení ukrajinskej samostatnosti sa energetika resp. ruský plyn tečúci cez územie Ukrajiny stali alfou a omegou dialógu medzi Ukrajinou, Ruskom a Európskou Úniou, ktorá je závislá na tomto vzájomnom prepojení. Energetická bezpečnosť EÚ úzko súvisí s vývojom bilaterálnych vzťahoch medzi týmito dvomi štátmi. Práca je písaná najmä analytickou, historickou a komparatívnou metódou. Pričom sme navzájom analyzovali a porovnávali jednotlivé plynové krízy medzi Ruskom a Ukrajinou v kontexte energetickej bezpečnosti EÚ. V práci takto isto riešime dopad týchto plynových kríz na vybrané štáty EÚ.

Kľúčové slová : energetická bezpečnosť, EÚ, Ukrajina, Rusko, ropa, zemný plyn, kríza

The collapse of the bipolar division of the world in the early nineties of the 20th century was the biggest geopolitical change in international relations - the collapse of the Soviet empire. Ukraine declared independence and Russia lost the second largest state in the Soviet Union. According to Z. Brzezinski, Russia will never become an empire unless it gets back to Ukraine under the sphere of its influence. After the declaration of Ukrainian independence, energy, Russian gas flowing through the territory of Ukraine has become an alpha and omega of dialogue between Ukraine, Russia and the European Union, which is dependent on this interconnection. EU energy security is closely linked to the development of bilateral relations between these two entities. The work is written in particular by an analytical, historical and comparative method. By analyzing and comparing individual gas crises between Russia and Ukraine in the context of the EU's energy security.

Key words: energy security, EU, Ukraine, Russia, petroleum, gas, crisis

JEL: F51

Úvod

Východiskovou témou našej práce je jedna z najproblematickejších tém, s ktorými sa potýka spoločnosť planéty Zem a tou je energetická bezpečnosť. V našej práci budeme analyzovať energetickú bezpečnosť Európskej únie (ďalej len „EÚ“) v kontexte Rusko-ukrajinských plynových kríz. Vzájomné vzťahy medzi Ruskom a Ukrajinou od rozpadu Sovietskeho zväzu priamo, ale aj nepriamo ovplyvňovali bezpečnosť, a národné záujmy členských štátov EÚ. Energetická bezpečnosť EÚ sa formovala primárne od vzájomnej závislosti surovinových zdrojov a to najprv západných štátov EÚ, a potom neskôr aj štátov strednej Európy. Ukrajina od vyhlásenia samostatnosti stojí na rázcestí medzi Západom (EÚ, NATO) a Východom (Ruskou federáciou). Obidva tieto bloky ovplyvňujú svojim vlastným vplyvom, vývoj a smerovanie na Ukrajine. Ukrajina sa po rozpade ZSSR stala významnou energetickou tranzitnou krajinou, cez tento štát smeruje zemný plyn z Ruska do EÚ. Preto aj z tohto dôvodu mali vždy európske štáty obavu o budúcnosť geopolitického smerovania

Ukrajiny. Veľká časť štátov EÚ je dlhodobo závislá od dodávok zemného plynu z Ruska. Po rusko-ukrajinských plynových krízach sa dlhší čas vedie debata o spoľahlivosti dodávok ruského plynu z Ruska cez tranzitnú cestu, ktorá vedie cez Ukrajinu.

V našej práci budeme využívať primárne analytickú metódu. V rámci tejto metódy budeme čerpať z dostupných knižných zdrojov. Analytická metóda nám bude napomáhať pri skúmaní domácej i zahraničnej literatúry, a relevantných internetových zdrojov. Tieto zdroje nachádzame prevažne v slovenskej, českej a anglosaskej, či ruskej literatúre. Taktiež sa budeme venovať otázkam výskumu energetickej bezpečnosti z historického hľadiska. Primárnym bodom nášho záujmu bude exaktné vysvetľovanie si pojmov z tejto problematiky. V rámci analytickej metódy budeme vychádzať z deduktívnej metódy. Metóda dedukcie je pre našu prácu určujúca z hľadiska logického uchopenia časového horizontu procesov našej vybranej témy. Ďalšou významnou metódou, ktorá je dôležitá pre našu prácu bude komparatívna metóda. Táto metóda nám zreteľne umožní pochopiť vývoj plynových kríz medzi Ruskom a Ukrajinou po páde Sovietskeho zväzu. Treťou metódou, ktorá bude uzatvárať našu analýzu je diachronická metóda. Pomocou tejto metódy budeme skúmať javy a príčiny, ktoré úzko súviseli s ohrozením stálych a bezpečných dodávok zemného plynu do krajín EÚ. Vybrané metódy by mali byť zatiaľ dostačujúce na splnenie cieľov našej práce.

1 Stručný vývoj pojmu energetickej bezpečnosti

Bezpečnosť je jednou z hlavných výskumných kategórií medzinárodných vzťahov. Kategóriou bezpečnosti resp. jeho opozitom - nebezpečenstva sa zaoberalo už mnoho teoretikov 20. storočia. Za hlavný teoretický prúd v medzinárodných vzťahoch z historického hľadiska možno považovať realizmus. Klasický realizmus zahŕňa autorov ako E. H. Carr a Hans Morgenthau z prvej polovice dvadsiateho storočia, ktorí boli ovplyvnení vojnovou atmosférou vtedajšieho sveta. Sformulovali teóriu „*tragickej povahy*“ medzinárodných vzťahov. Primárnym aktérom ich myšlienky je štát, ktorý ma egocentrickú povahu a jeho hlavnou úlohou je snaha prežiť v súčasnom medzinárodnom systéme. Z tohto dôvodu sa tieto egocentrické štáty primárne zameriavajú na zväčšovanie svojho vojenského potenciálu a každého iného vnímajú ako potenciálnu hrozbu.¹

V 70. rokoch 20. storočia v období studenej vojny a novom usporiadaní sveta prichádza z modernejším prístupom vnímania bezpečnosti Kenneth Waltz. Jeho myšlienka neorealizmu resp. štruktúrného realizmu poskytla svetu reálnejší a exaktnejší názor na povojnové usporiadanie sveta. V neorealizme síce stále akcentuje nemennosť násilnej povahy medzinárodného systému, poňatie mocenskej rovnováhy, zvyšovanie vojenského potenciálu. V konečnom výsledku sa bezpečnosť pokladá za nadradenú kategóriu v medzinárodných vzťahoch. Avšak Waltzova teória argumentuje systémovým prístupom vnímania medzinárodných vzťahov a to tým, že každý štát je obmedzený medzinárodnými štruktúrami a prežíva len ten štát, ktorý je v súlade s hranicami vymedzenými medzinárodným právom.²

Ďalším dôležitým autorom pre našu analýzu je americký bezpečnostný analytik Michael Klare, ktorý zostavil niekoľko hypotéz výskumu energeticko-bezpečnostného prístupu súvisiacich s otázkami energetickej geopolitiky. Klare ich definuje nasledovne:

- Prístup a kontrola prírodných zdrojov, zvlášť energií je kľúčovým faktorom národnej sily štátu a stáva sa prioritou pri ochrane národných záujmov.
- Energetické zdroje postupom času sa stávajú čoraz viac vzácnejšími – s tým úzko súvisia pojmy ako ropný vrchol, kliatba prírodných zdrojov .
- Súťaž medzi štátmi vo vlastníctve týchto zdrojov sa bude zvyšovať.

¹ OBADI, S.M., KORČEK, M. (2014): Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy.

² LAŠANDOVÁ, A. (2006): Rozdielne teoretické koncepcie ofenzívneho a defenzívneho realizmu.

- Konflikty o energetické zdroje sa budú v budúcnosti stávať čoraz častejším úkazom a stanú sa bežnou súčasťou medzinárodných vzťahoch.³

Opakom a kritikom realizmu v teórií medzinárodných vzťahoch je liberalizmus. Liberalizmus sa snaží o vyvrátenie realizmu a súčasnej geopolitiky. Jeho podstata stojí na liberálnej ideológii interdepedencie. Primárnym faktorom liberalizmu je argumentácia založená na fungovaní demokratických princípov štátu, pričom štáty, v ktorých je politický systém - demokracia proti sebe nebudú viesť vojny. Tieto štáty sa budú navzájom vnímať ako ekonomický partneri, ktorí sú na sebe navzájom závislí a preto vojna či iné konflikty v podstate liberalizmu neprichádzajú do úvahy. Štát je od druhého štátu závislý a nesmie dopustiť ohrozenie tohto obchodného zväzku⁴.

Slovo bezpečnosť by sme mohli chápať ako stav, v ktorom nám nehrozí žiadna hrozba, nepodstupujeme riziko ohrozenia. Napríklad Výkladový slovník bezpečnosti definuje pojem bezpečnosť ako „stav zložitého systému, v ktorom pôsobenie vonkajších a vnútorných faktorov nespôsobuje zhoršenie alebo narušenie jeho správneho fungovania a progresívneho rozvoja.“⁵ Oxfordský výkladový slovník vysvetľuje bezpečnosť ako „stav, kedy daný subjekt nie je zaťažovaný nebezpečenstvom, ani strachom a je zabezpečený proti prípadnému útoku.“⁶ Obyčajne bezpečnosť je definovaná každým štátom v jeho zahranično-politickej doktríne, správe o bezpečnosti o štátu, krízovom riadení štátu a iných dokumentoch. Pre členské štáty NATO sa stala nosnou definícia o bezpečnosti z dokumentu AJP 2.0,⁷ ktorá charakterizuje bezpečnosť ako „stav, ktorý je dosiahnutý, keď určené informácie, materiál, personál, činnosti a zariadenia sú chránené voči špiónáži, sabotáži, podvratnej činnosti a terorizmu, ako aj voči strate alebo neoprávnenému vydaniu/úniku spravodajských informácií a/alebo utajených skutočností.“⁸ Slovenské chápanie bezpečnosti bolo zadefinované v Bezpečnostnej stratégii Slovenskej republiky z roku 2001 takto „Slovenská republika vníma svoju bezpečnosť ako stav, v ktorom je zachovávaná vnútorná bezpečnosť a poriadok, suverenita a integrita, demokratické základy štátu, a v ktorom je chránené životné prostredie.“⁹

Kodanská škola a jej predstavitelia ako napr. profesor Buzan, ktorí sa zaoberajú výskumom bezpečnosti, rozdelili bezpečnosť do základných sektorov : vojenský, ekonomický, politický, environmentálny, spoločenský, informačný a energetický.¹⁰ V našom príspevku sa budeme venovať výskumu energetickej bezpečnosti. Energetická bezpečnosť z pohľadu ekonomiky spotrebiteľskej krajiny znamená vo svojej najširšej podstate dostatočný a nepretržitý prísun energií vo vhodnej kvalite za akceptovateľné ceny.¹¹

Každý štát sa snaží zabezpečiť svoje prežitie v medzinárodnom systéme. Bezpečnosť štátu patrí medzi základné podmienky existencie obyvateľstva vo vnútri krajiny ale aj navonok vo vzťahu k iným medzinárodným aktérom. Bezpečnosť ako taká pozná niekoľko prívlastkov, ktoré ju bližšie charakterizujú. Napríklad v medzinárodných vzťahoch poznáme niekoľko foriem bezpečnosti : ekonomickú, sociálnu, vojenskú, politickú, informačnú, energetickú. Globalizácia a interdepedencia sú procesy, ktoré výrazne formujú kvalitu života na Zemi. S týmito procesmi úzko súvisí rast energetickej a surovinovej náročnosti ľudstva. Zvyšuje sa technologická úroveň a s tým súvisí aj zväčšovanie zaťaženia na priemyselné odvetvia, ktoré

³ OBADI, S.M., KORČEK, M. (2014): Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy.

⁴ KREJČÍ, O. (2014): Medzinárodná politika.

⁵ IVANČÍK, R., KELEMEN, M. (2013): Bezpečnosť štátu a občana. Energetická bezpečnosť, s. 20.

⁶ Ibid., s.21.

⁷ NATO (2013): AJP 2.0 – Allied Joint Intelligence, Counter Intelligence and Security Doctrine.

⁸ IVANČÍK, R., KELEMEN, M. (2013): Bezpečnosť štátu a občana. Energetická bezpečnosť, s. 22.

⁹ Ibid., s. 23.

¹⁰ UŠIAK, J., NEČAS, P. (2010): Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia. Liptovský Mikuláš.

¹¹ OBADI, S.M., KORČEK, M. (2014): Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy.

sú nútené využívať, čím ďalej tým viac nerastné surovinové zdroje, a vyhovieť tak požiadavkám svojich náročných spotrebiteľov. Neobnoviteľnosť väčšiny nerastných zdrojov, tak ešte viac vytvára negatívny ekonomický tlak na štáty. Štúdium a snaha vytvorenia stabilnej energetickej bezpečnosti niektorých štátov ešte sťažujú aj súčasné konflikty, či krízy v regiónoch, ktoré sú bohaté na nerastné suroviny.¹²

Hmatateľný rozvoj energetickej bezpečnosti prichádza v období prvej svetovej vojny na britských ostrovoch a zavádza ju do praxi Winston Churchill. Prvý lord admirality sa zaslúžil o permanentné používanie ropy ako paliva na bojových lodiach, namiesto vtedy populárneho čierneho uhlia. Keďže Veľká Británia nemala svoje vlastné zásoby ropy v dostačujúcom množstve, tak ju museli začať dovážať z Iránu. Od tohto momentu sa začala ropa dostávať na vrchol svojej popularity a zatlačila do úzadia všetky ostatné nerastné zdroje. V medzivojnovom a povojnovom období všetky mocnosti pochopili, že zabezpečenie prežitia štátu už nezávisí len od vojenskej sily a hospodárskeho rastu, ale aj najmä od kvality zabezpečenia životne dôležitých strategických surovín.

Ropa zohrala strategickú - kľúčovú úlohu aj počas druhej svetovej vojny, keď rumunské zásoby ropy začal vojensky kontrolovať Sovietsky zväz a Tretia ríša ostala zablokovaná bez energetických zdrojov. K definitívnej výhre druhej svetovej vojny rázne dopomohla aj tzv. ropná kampaň, ktorú viedli spojenci najmä Veľká Británia, Spojené štáty americké a Sovietsky zväz proti Nemecku.¹³ Na začiatku studenej vojny sa rozpory o zdroje sústredili do regiónu Stredného Východu z dôvodu obrovských zásob nerastných surovín (ropy a zemného plynu). Perzský záliv a jeho blízke okolie skrýva približne dve tretiny všetkých nerastných zdrojov na planéte Zem. Energetická bezpečnosť z pohľadu ekonomiky spotrebiteľskej krajiny znamená vo svojej najširšej podstate dostatočný, nepretržitý prísun energií vo vhodnej kvalite za akceptovateľné ceny.¹⁴ Výrazný dejinný zlom záujmu o oblasť energetickej bezpečnosti sa stala prvá ropná kríza v roku 1973. Tento dôležitý moment upovedomil na vysokú závislosť štátov od jedného centrálného exportéra ropy a priniesol zmenu v chápaní v dôležitosti diverzifikácií zdrojov od viacerých dodávateľov nerastných surovín, v tomto prípade najmä ropy. Napriek tomu počiatok chápania významu energetickej bezpečnosti prichádza už na začiatku 20. storočia a tento pojem neoficiálne zavádza do medzinárodných vzťahov W.CHURCHIL. Winstom Churchill v roku 1914 vyhlásil, že „*bezpečnosť a istota ropy spočíva v rôznosti a len v rôznosti,*” čím autor citátu naznačil, že najdôležitejšia funkcia energetickej bezpečnosti je diverzifikácia rôznych zdrojov a samotná bezpečnosť štátu je úzko prepojená s vlastníctvom, a kontrolou nerastných surovín.¹⁵

Za druhý kľúčový aspekt, ktorý sa priamo dotýka našej práce je rozpad Sovietskeho zväzu. Tento historický akt vniesol do geopolitického vnímania energetickej bezpečnosti dva významné faktory. Prvý faktor je geografický a to znamená, že z jedného ropného a plynového centra Sovietskeho zväzu sa odrazu stali dve centrá: 1) samotná Ruská federácia 2) Kaspická oblasť – Azerbajdžan, Turkmenistan, Kazachstan, Uzbekistan. Kaspická oblasť sa okamžite stala oblasťou sféry vplyvu Ruskej federácie.

Druhý faktor bol, že infraštruktúra ropnej a plynovej dopravy sa začala čoraz častejšie komplikovať smerom k Európe, keďže RF má s niektorými post-sovietskymi štátmi ťažké vzťahy.¹⁶ Definovanie a vymedzenie pojmu energetickej bezpečnosti je značne obtiažne. Pretože energetická bezpečnosť predstavuje všeobecný pojem, ktorý sa používa na označenie prepojených a navzájom súvisiacich, ale nie rovnakých javov, ako napríklad: vyznačuje sa

¹² IVANČÍK, R., KELEMEN, M. (2013): Bezpečnosť štátu a občana. Energetická bezpečnosť.

¹³ BAIROCH, P. (1993): Economic and world history, s. 62.

¹⁴ OBADI, S.M., KORČEK, M. (2014): Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy.

¹⁵ KREJČÍ, O. (2011): Geopolitika a energetika, s. 190.

¹⁶ *Ibid.*

bezpečnostným trvalým stavom, stabilitou, neprerušeným prístupom k energetickým zdrojom v dostatočných množstvách, zabezpečenie bezpečnej ťažby a následne spracovania, prepravy, a potom aj predaj, nákup za výhodné ceny. Toto všetko je na seba navzájom súvisiace a všetko spadá pod termín energetická bezpečnosť. Tak isto sa s energetickou bezpečnosťou spájajú aj iné pojmy ako je energetická politika, energetické vzťahy, energetická kríza a energetická stabilita. Energetická bezpečnosť je dôležitý výraz pre ekonómov, politikov, vedeckých výskumníkov, odborníkov na medzinárodné vzťahy ale aj pre širokú verejnosť.¹⁷

Aby štáty boli schopné naplňať svoju energetickú bezpečnosť mali by sa riadiť tými to vybranými princípmi, ktoré zostavil Daniel YERGIN:

- 1) primárna je diverzifikácia dodávok,
- 2) každý štát by mal mať „určitú“ odolnosť voči prípadnému zastaveniu dodávok nerastných surovín, mať vytvorený tzv. záložný plán a vlastné rezervy,
- 3) integrácia ropného trhu do jednej silnej entity,
- 4) zlepšenie toku informácií medzi štátmi, ktoré by navzájom podporovali rast trhu.¹⁸

2 Vplyv plynových kríz na energetickú bezpečnosť EÚ

Európska únia doposiaľ nie je schopná deklarovat' energetickú bezpečnosť všetkým svojim členskými štátmi. Energetická politika stále ostáva vo väčšej miere v kompetenciách členských štátov, ktoré si sami určujú svoj vlastný energetický mix. Hlavnými úlohami resp. problémami EÚ sú dosiahnutie energetickej stability v regióne ale aj v celom svete. Toto je kľúčová úloha, z ktorej vychádza aj Lisabonská zmluva resp. ciele lisabonskej zmluvy. Ďalším dôležitým bodom je zabezpečenie energetických dodávok od nestálych a kritických partnerov napr. Rusko, a taktiež aby sa zdroje nestávali ich hlavným politickým manipulačným prvkom. Terciálnou úlohou EÚ dokázať byť pripravený na okamžité reakcie proti vonkajším subjektom, ktorí dokážu nepriaznivo ovplyvňovať ceny na energetickom trhu. Výnimočné postavenie medzi partnermi EÚ má Ruská federácia, preto by jej EÚ v kontexte susedskej politiky mala venovať omnoho väčšiu pozornosť.¹⁹

Ukrajina oproti ostatným európskym štátom bola unikátna najmä v tom, že obyvatelia ročne využívali dodávky zemného plynu na úrovni až 45 %, pričom napríklad obyvatelia Nemeckej spolkovej republiky využívajú pod 20 % spotreby zemného plynu. Týmto sa sami obyvatelia najviac podieľali na ukrajinskej závislosti od Ruska. Napriek tomu to faktom za rok 2016 klesla spotreba zemného plynu na Ukrajine o 30 %. Ukrajina po podpise asociačnej dohody s EÚ už nie je defacto závislá na ruskom plyne. Ďalší faktor, ktorý negatívne ovplyvňuje energetickú politiku na Ukrajine je ten, že vládny úradníci majú vysoký podiel vlastníctva v ukrajinských spoločnostiach na ťažbu a prepravu nerastných surovín, toto spôsobuje neprehľadný tok financií a ešte väčšiu nepriehľadnosť pri narábaní so ziskom. Ďalším faktorom energetickej krízy na Ukrajine je, že predaj zemného plynu konečnému spotrebiteľovi je taký lacný, že domácnosti nenúti aby šetrili, Ukrajinci spomedzi všetkých obyvateľov v Európe najviac plytvajú so zemným plynom a elektrickou energiou.

Do vzniku prvej plynovej krízy medzi ruským Gazpromom a Kyjevom EÚ nevenovala energetickej bezpečnosti dostatočnú pozornosť. Vývoj vzťahov medzi EÚ a Ruskom začali krátko po rozpade Sovietskeho zväzu. Rusko malo od začiatku záujem o špeciálnejší typ vzťahov s EÚ. Keďže po rozpade ZSSR stratilo Rusko priamy hraničný kontakt s EÚ. Výsledkom toho bolo, že hlavný energetický koridor sa presunul na Ukrajinu. Ukrajina sa stala generálnym tranzitným štátom ruského plynu a ropy do členských krajín EÚ. Po neúspechu vytvorenia vlastnej ekonomickej a energetickej platformy Rusko-EÚ začala RF využívať ambicióznou energetickú politiku voči EÚ a iným post-sovietskym štátom. Jedna z prvých kríz,

¹⁷ IVANČÍK, R., KELEMEN, M. (2013): Bezpečnosť štátu a občana. Energetická bezpečnosť.

¹⁸ YERGIN, D. (1990) : The Prize: The epic quest for oil, money and power.

¹⁹ VOLNER, Š. (2010): Zdroje energií pre EÚ a SR v 21. storočí.

ktorá nebola tak medializovaná medzi týmito dvomi aktérmi bola ešte v rokoch 1993 – 1994.²⁰ EÚ na túto krízu nejako zvlášť nereagovala a nevenovala jej ani dostatočnú pozornosť, keďže zastavený tok plynu vtedy nijako neovplyvnil bezpečnosť dodávok do západnej Európy. Gazprom a Naftogaz na začiatku 90. rokov uzatvorili zmluvu, v ktorej bolo ustanovené, že Naftogaz si bude odoberať 15 % z prepravovaného plynu do Európy. Tento barterov obchod sa stal najväčším trňom oku a dôvodom eskalácie konfliktu medzi Gazpromom a Kyjevom. V roku 2004 po dlhej dobe bol podpísaný dodatok ku zmluve, ktorý stanovoval pevnú cenu plynu pre Rusko za 1000 m³ na 100 km za 1,09 \$ a takú istú cenu mala platiť aj Ukrajina za odber plynu. Pár mesiacov po podpise tejto zmluvy sa uskutočnili prezidentské voľby, ktoré vyhral prozápadný kandidát Viktor Juščenko a tu prichádza prvá závažná politická kríza vo vzťahoch Rusko – Ukrajina. O rok neskôr bolo zistené, že zimné zásoby zemného plynu, ktoré si Gazprom uskladnil na Ukrajine boli vykradnuté alebo stratené. Straty Gazpromu boli 7,8 bcm²¹ zemného plynu. Po tejto udalosti Gazprom žiadal o podpísanie novej zmluvy s Ukrajinou, kde si ruský energetický monopol stanovil cenu zemného plynu 160 \$ za 1000 m³. Nová ukrajinská vláda s týmto návrhom súhlasila pod podmienkou, že tak isto ale postupne začnú stúpať aj ceny za tranzit zemného plynu, a budú sa neskôr rovnať štandardným európskym cenám. S touto dohodou Gazprom súhlasil. Avšak Ukrajina neskôr spochybnila zmluvu podpísanú ešte v roku 2004 a začal sa stupňovať energetický boj medzi Kyjevom, a Kremľom. Ruský Gazprom žiadal aby ceny plynu stúpili pre Ukrajinu na svetovú úroveň, keďže je Rusko v tejto oblasti svetový gigant, mohol si dovoliť manipulovať s cenami a tým dostať Ukrajinu do pätovej situácie. Juščenkova vláda nemala veľmi na výber, nemohli si dovoliť ustúpiť Gazpromu a zdvihnúť tak ceny zemného plynu pre ukrajinské obyvateľstvo. Táto ostrá konfrontácia priniesla 1. januára 2006 zastavenie dodávok zemného plynu na Ukrajinu. Hneď na druhý deň začali reagovať štáty, ktoré boli najviac závislé na tranzite plynu od Ukrajiny. 2. januára 2006 klesol plyn v Maďarsku o 40 %, na Slovensku a v Rakúsku o 33 % a vo Francúzsku o 25 %. V strate bolo aj Taliansko a Nemecko. V prvotnom pátraní po dôvodoch odstavenia plynu Gazprom tvrdil, že žiadny plyn neobmedzil a stál si za svojou tézou, že plyn kradne Ukrajina a preto vyššie vymenované štáty majú nedostatok. Naproti tomu sa bránil Naftogaz, že žiadny plyn nekradne a že Gazprom sám obmedzil dodávky plynu. Výsledok pre EÚ v prvej rusko-ukrajinskej kríze bolo zistenie, že síce EÚ má podpísanú zmluvu s Gazpromom o určitých stanovených kvótach zemného plynu do tranzitnej siete ale nemá garantované od Gazpromu, koľko sa skutočne ku odberateľovi aj dostane. 3. a 4. januára bola narýchlo dohodnutá nová zmluva medzi Gazpromom a Ukrajinskou vládou na horizont piatich rokov ale ceny stanovovala len na najbližších 6 mesiacov. Vzhľadom na to, že prvá plynová kríza medzi Ruskom a Ukrajinou sa odohrala hneď v úvode roka 2006 EÚ nebola schopná inštitucionálne reagovať na tento krízový stav. Európsky komisár pre energetiku Andris Piebalgs vo svojom príhovore pochválil Gazprom a Naftogaz, že sa dokázali veľmi rýchlo dohodnúť na novej zmluve a neohrozili konečné dodávky plynu pre európskych odberateľov, avšak pripomenul aj to, že toto je dôkaz toho, že EÚ nesmie byť závislá, len od jedného dodávateľa nerastných surovín a musí sa v čo najkratšom čase vytvoriť spoločná energetická politika Európskej únie.²²

V roku 2006 sa obidve sporné strany dohodli, že cena za plyn pre Ukrajinu ako aj tranzit Ukrajiny smere od Ruska sa do roku 2011 vyrovná európskym cenám. Zvyšovanie cien za plyn RF pritlačil aj fakt, že cena plynu začala neprimerane rýchlo stúpať v roku 2007 na 4 dni dosiahla najvyššiu hodnotu až 500\$ za 1000m³. Táto skutočnosť ovplyvnila ďalší vývoj

²⁰ Rusko po prvý krát oficiálne zastavilo tok plynu na Ukrajinu aby dosiahli väčšiu kontrolu nad Čiernomorskou flotilou.

²¹ Skr. bcm – metre kubické plynu.

²² PIEBALGS, A. (2006): Speaking Notes welcoming the agreement between Gazprom and Naftogaz.

vzt'ahov Ruska s krajinami SNŠ,²³ najmä Bieloruska,²⁴ Gruzínska²⁵ a Ukrajiny. V roku 2008 malo Rusko a Ukrajina definitívne dospieť k novej dohode, avšak v tomto čase už bola Ukrajina voči Rusku hlboko zadlžená. Tymošenková v tomto čase bola opäť premiérkou Ukrajiny a nová dohoda sa jej vôbec nepozdávala, tak ju spochybnila a vyjedнала opäť ďalšiu dohodu. Táto dohoda bola podpísaná v októbri 2008. Pojednávala o priamej účasti Gazpromu na ukrajinskom trhu s energiou, nastavení cien podľa európskeho štandardu a odstránenie tretích subjektov – RUE, Ukgazenergo,²⁶ ktorí sa podieľali na dodávkach zemného plynu z Ruska na Ukrajinu.

Júlia Tymošenkova na konci roku 2008 úpenlivo bojovala voči RUE, ktoré obchodne zastupovalo Gazprom na Ukrajine. Spoločnosť RUE mala dominantné postavenie voči Naftogazu, keďže ukrajinská strana podpísovala dohody s RUE a tak isto aj ruská strana. Lenže nikto nevedel presné znenie dohôd, ktoré mala RUE s Gazpromom. Gazprom prebral všetky dlhy od spoločnosti RUE a domáhal sa finančného vysporiadania s Naftogazom. Ukrajinský dlh voči Gazpromu sa vyšplhal na 2,4 mld. dolárov. Naftogaz v prvej etape vyplatil Gazpromu 800 mil. dolárov a potom neskôr si požičal od zahraničných investorov 1,52 mld. dolárov. No už ani toto nezabránilo situácii, ktorá nastala 1. januára 2009. Prvý deň v roku 2009 Gazprom opäť zastavil dodávky zemného plynu na Ukrajinu. Ukrajinská vláda ešte v tento deň vyhlásila, že pozastaví dodávky len technického plynu a plyn pre ostatných odberateľov, tak nebude ohrozený. Scenár obviňovania, kto za to môže, že plyn neprúdi tranzitným koridorom sa presne tak isto opakoval ako v roku 2006. Ani za prvý týždeň riešenia plynovej krízy sa Gazprom a Naftogaz nedohodli. 6. januára 2009 bol úplne znížený odber zemného plynu z Ruska, čo malo za následok, že ešte v tento deň boli dodávky plynu do Bulharska, Rumunska, Grécka, Macedónska, Srbska, Chorvátska a Slovenska úplne pozastavené. Najhorší dopad zaznamenali štáty Bulharsko, Slovensko a Srbsko. 11. januára zriadila Európska komisia zvláštnu monitorovaciu misiu, ktorá mala za úlohu byť mediátorom v rusko-ukrajinskej kríze a vyriešiť, čo najrýchlejšie tento spor. Gazprom obviňoval Naftogaz, že zastavilo dodávky plynu do ďalších štátov z dôvodu, aby si odčerpávalo plyn pre svoje vlastné potreby. Naftogaz postavil svoju argumentáciu zase na tom, že ruský gigant nemá dostatok zemného plynu a preto vyplý plyn aby si Rusko pokrylo svoju vlastnú spotrebu. Monitorovacia misia EÚ nebola efektívna, keďže Rusko aj Ukrajina zámerne marili jej prácu, tak nemala vlastne „čo monitorovať.“ V ďalších dňoch od 7. 1. do 18. 1. 2009 sa tento alarmujúci stav nezmenil. Vyššie uvedené štáty sú zväčša 100 % závislé od dodávok zemného plynu z Ruska. Za dekádu posledných 40 rokov od kedy bol vybudovaný tranzitný plynový systém z Ruska do Európy nenastala situácia, že by bol plyn absolútne obmedzený. 19. 1. 2009 sa obidve strany Gazprom aj Naftogaz dohodli na dvoch nových zmluvách – na odber a aj prevádzku ruského plynu.²⁷

O päť rokov neskôr po politických udalostiach na Ukrajine a vojnového konfliktu medzi Ukrajinou a Ruskom sa opäť otvára možnosť ďalšej plynovej krízy medzi RF a Ukrajinou, ktorá by mohla mať negatívny dopad na členské štáty EÚ.

Ukrajina vďaka svojej polohe medzi EÚ a Ruskom je strategický partner pre obidve strany na distribúciu ropy a zemného plynu z Ruska. Ukrajinský ropovod prepravuje do Európy z Ruska 80 % ropy a 20 % zemného plynu. Ropovod Ukrajiny ODESA – BRODY s prepojením

²³ SNŠ – Azerbajdžan, Arménsko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Moldavsko, Rusko, Tadžikistan, Turkménsko, Uzbekistan, Ukrajina, Gruzínsko

²⁴ V roku 2007 prebehla plynová kríza medzi Ruskom a Bieloruskom, avšak nemala taký negatívny dopad na EÚ ako kríza z pred roka medzi RU-UA. Táto kríza bola promptne vyriešená z dôvodu 50 % podielu predaja Bieloruska svojich tranzitných sietí Rusku do roku 2010.

²⁵ Medzi Ruskom a Gruzínskom v auguste 2008 prebiehala 8-dňová vojna. V tomto prípade, však nešlo o energetické zdroje.

²⁶ RUE- Rusukrenergo – sprostredkovateľská firma, ktorá sa zaoberá zemným plynom a ropou, Ukgazenergo-spoločný podnik RUE a Naftogazu, tak isto sprostredkovateľská firma.

²⁷ DULEBA, A. (2017): Ukraine and the Energy Union: exploring potential for cooperation with Slovakia and the Visegrad Four.

na ropovodný terminál PIVDENYYJ, ktorý sa nachádza na pobreží čierneho mora je druhým najväčším na európskom kontinente. Od vzniku ukrajinského konfliktu klesla preprava z Ruska o 60 % cez územie Ukrajiny. Ruská federácia ešte v roku 2010 začala budovať nový ropovod, ktorý bude distribuovať nerastné suroviny do Európy mimo ukrajinského územia. V roku 2015 Ukrajinská vláda v zastúpení štátneho podniku NaftoGaz podpísala zmluvu o pôžičke na 300 miliónov eur s Európskou bankou pre obnovu a rozvoj ("EBOR") za výmenu implementovania energetických reforiem²⁸ na Ukrajine. EBOR sa zaviazal, že bude nakupovať zemný plyn pre Ukrajinu v zimných mesiacoch od európskych štátov za najnižšiu možnú cenu na trhu z dôvodu aby Rusko nemalo opätovný dosah na manipulovanie s ukrajinskou vládou a nezastrašovalo domácich obyvateľov Ukrajiny.²⁹

V roku 2011 bol vybudovaný kontroverzný plynovod Nord Stream, ktorý obchádza Ukrajinu a do Nemeckej spolkovej republiky privádza zemný plyn. Tento plynovod postačuje na 50 % spotreby nemeckého obyvateľstva. Európska Únia pokrýva zemným plynom z Ruska až 1/3 svojej absolútnej spotreby, z dôvodu dlhotrvajúcich nezhôd medzi Ruskom a Ukrajinou sa v roku 2015 na energetickom summite v Petrohrade dohodli ruský Gazprom s nemeckou E.ON a BASF/Wintershall, rakúskou OMV, francúzskou ENGIE a britskou Royal Dutch Schell na dobudovaní a spustení druhej vetvy NORD STREAM 2,³⁰ ktorý sa bude budovať na územiach severských štátov a bude totálne obchádzať Ukrajinu, a štáty východnej, strednej Európy. Proti tomuto plynovodu sa striktné neodvolávala len Ukrajina, pre ktorú by rozšírenie plynovodu Nord Stream mohlo mať fatálne dôsledky na jej energetický potenciál, ale aj štáty ako Slovensko, Česko, Poľsko, Maďarsko, Taliansko, Chorvátsko, Litva, Estónsko, Rumunsko. Tieto vymenované štáty vnímajú vybudovanie Nord Stream 2 ako ohrozenie a destabilizovanie energetickej bezpečnosti v Európe, a vôbec nie opačné konsolidovanie zdrojov z Ruska, ale práveže ako zvýhodnenie, a podporenie Ruskej energetickej politiky v európskom priestore. V konečnom výsledku zvyšovanie európskej závislosti na Rusku. Vybudovanie a podpora tohto plánu Rakúska, a Nemecka nového plynovodu mimo ukrajinského územia rapídne zhorší situáciu na Ukrajine a možno aj práve toto bude stáť za narušením vzťahov medzi štátmi v EÚ.³¹

Záver

V súčasnosti ukrajinská vláda dlhuje za prepravovaný plyn z Ruska na Ukrajinu 2,44 mld. amerických dolárov, pričom tento plyn, ktorý prechádza Ukrajinou, tak minimálne 40 % z neho putuje ďalej na Slovensko a do ďalších krajín EÚ. Po neustálych rozporoch medzi Ukrajinou a Ruskom kvôli sporným dodávkam plynu ruská štátna spoločnosť Gazprom pristúpila k radikálnemu kroku a na jar v roku 2015 po prvý krát uzavrela reverzný tok plynu na Ukrajinu. EÚ v kooperácii so Slovenskou republikou s týmto vážnym krokom počítali a v tom čase, keď prišlo k uzatvoreniu ukr. plynovodu, už bol uvedený do prevádzky slovenský plynovod na trase Vojany a Užhorod, ktorý prevádzkuje slovenský Eustream. Slovenská republika môže na tomto reverznom toku v horizonte piatich rokov zarobiť až 300 miliónov amerických dolárov.³²

Od vypuknutia ukrajinskej krízy poklesol obrat zahraničného obchodu EÚ s Ukrajinou o 63,14 % a s Ruskou federáciou o 59 %.

²⁸ Reformy sa týkajú najmä jadrovej energetiky, na ktorej je v súčasnosti Ukrajina totálne závislá, zdvíhanie taríf za elektriku, plyn aby odrážali skutočné ceny týchto služieb – štátne dotácie a odmeny obyvateľom za platenie skutočnej hodnoty elektriky a zem. plynu.

²⁹ EURACTIV (2015): Ukrajina neplánuje nakupovať ruský plyn.

³⁰ Nord Stream bol spustený v roku 2011 a Nord Stream 2 by mal byť spustený do roku 2019.

³¹ MIŠÍK, M. (2016): Projekty Gazpromu sú nečitateľné, môže za to politika.

³² DULEBA, A. (2017): Ukraine and the Energy Union: exploring potential for cooperation with Slovakia and the Visegrad Four.

Určitý význam na tomto poklese majú aj sankcie, ktoré zaviedla EÚ voči Rusku ale oveľa väčší význam má rapídne zlá hospodárska situácia oboch krajín z dôvodu konfliktu. Hlavnými dôvodmi sú akútny pokles cien ropy na svetovom trhu a oslabenie hrivny, a tak isto aj rubľa.

Použitá literatúra:

1. BAIROCH, P. (1993): *Economic and world history*. Chicago, s. 62.
2. DULEBA, A. (2016): *Rusko, Ukrajina a my*. Bratislava: PREMEDIÁ, 2016. 168 s. ISBN 978- 80-8159- 313-0.
3. DULEBA, A. (2017): *Ukraine and the Energy Union: exploring potential for cooperation with Slovakia and the Visegrad Four*. Bratislava, Research center of the Slovak foreign policy association, 119s. ISBN 978-80-89356-70-6.
4. EURACTIV. (2015): Ukrajina neplánuje nakupovať ruský plyn, [Citované 20.6.2018]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/fosilne-paliva/news/ukrajina-neplanuje-nakupovat-rusky-plyn-023549/>.
5. EUROSTAT. (2017): Výroba a dovoz energie. [online] In: Eurostat Statistics Explained, 2017. [Citované 20. 6. 2018]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports/sk.
6. IVANČÍK, R. KELEMEN, M. (2013): *Bezpečnosť štátu a občana. Energetická bezpečnosť*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013. 177 s. ISBN 978-80-7380-474-9.
7. KREJČÍ, O. (2011): Geopolitika a energetika. In: *Energetická bezpečnosť a medzinárodná politika*. Praha: Vysoká škola medzinárodných a verejných vzťahov, 2011. 323 s. ISBN 978-80-7431-075-1.
8. KREJČÍ, O. (2014): *Medzinárodná politika*. Praha: EKOPRESS, 2014. 803 s. ISBN 978-80-87865-07-1.
9. LAŠANDOVÁ, A. (2006): Rozdielne teoretické koncepcie ofenzívneho a defenzívneho realizmu. [online]. IN: E-polis.cz,2006. [citované 18. 6.]. ISSN 1801-1438 Dostupné na internete: <http://www.e-polis.cz/clanek/rozdielne-teoreticke-koncepcie-ofenzivneho-a-defenzivneho-realizmu.html>.
10. MIŠÍK, M. (2016): Projekty Gazpromu sú nečitateľné, môže za to politika. [online]. In: Denník N, 2016. [Citované 15. 5. 2018]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/543393/projekty-gazpromu-su-necitateľne-moze-za-to-politika/?ref=list>.
11. OBADI, S.M., KORČEK, M. (2014): *Energetická bezpečnosť Európskej Únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy*. Bratislava: VEDA. 2014. 268 s. ISBN 978-80-224-1368-2.
12. PIEBALGS, A. (2006): Speaking Notes welcoming the agreement between Gazprom and Naftogaz. [online], [Citované: 10. 06. 2018.] Dostupné na internete: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-1_en.htm.
13. Rada Európskej Únie, (2017): Energetická Únia pre Európu. [online]. In: consilium.europa.eu, [Citované: 10. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/energy-union/>.
14. Spor o plyn: Kto na to doplatil? [online]. In: euroactiv.sk, 2009. [Citované 15. 5. 2018]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/energetika/news/spor-o-plyn-kto-na-to-doplatil-011976/>.
15. Šefčovič: EÚ pomôže Ukrajine pri zaistení energetickej efektívnosti. [online]. In: Energia.sk, 2017. [Citované 17. 5. 2018]. Dostupné na internete: <http://energia.sk/spravodajstvo/efektivnost/sefcovic-eu-pomoze-ukrajine-pri-zaistenii-energetickej-efektivnosti/24798/>.

16. Ukraine, Russia, EU agree to natural gas supply deal. [online]. In: Reuters.com, 2015. [Citované 16. 5. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-gas/ukraine-russia-eu-agree-to-natural-gas-supply-deal-idUSKBN0H0XQ20141030>.
17. UŠIAK, J. NEČAS, P. (2010): *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2010. 167 s. ISBN. 978-80-8040-401-7.
18. VOLNER, Š. (2010): *Zdroje energií pre EÚ a SR v 21. storočí*. Bratislava: IRIS, 2010. 174 s. ISBN 978-80-89256-56-3.
19. YERGIN, D. (1990) : *The Prize: The epic quest for oil, money and power*. New York: Simon and Schuster, 1990. 912 s. ISBN 978-0-671-75705-2.

Kontakt:

Mgr. Martina Novotná

Katedra Politológie

Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 01 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: martina.novotna@tnuni.sk

ATRIBÚTY SÚČASNEJ MULTIPOLARITY

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
85235 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

Cieľom práce je poukázať na vzostup významu atribútov moci a medzinárodnej politiky, ktoré prispievajú k relatívnemu oslabeniu tradičných veľmocí a súčasného unipolárneho systému medzinárodných vzťahov a k vytváraniu multipolárneho systému. Práca najskôr venuje pozornosť rastu nevojenských zdrojov moci, najmä ekonomickej a mäkkej moci. Následne sa zameria na rast úlohy medzinárodných inštitúcií. Zmieneny bude aj narastajúci význam rozvojových krajín v týchto inštitúciách. Dá sa zhodnotiť, že nevojenské dimenzie moci sa budú aj naďalej posilňovať na úkor tradičných zdrojov moci. Zároveň bude prebiehať oslabovanie západných veľmocí v prospech nových veľmocí z radov rozvojových štátov. Metódami práce boli štúdium a analýza tlačených aj internetových zdrojov, najmä elektronických databáz vedeckých časopisov, a internetových stránok relevantných medzinárodných inštitúcií.

Kľúčové slová: multipolarita, mäkká moc, medzinárodné organizácie

The aim of this paper is to show the rise in importance of the attributes of power and international politics which lead to the relative weakening of traditional great powers and the current unipolar system of international relations and to the creation of a multipolar system. First, the paper directs attention to the growth of non-military sources of power, especially economic power and soft power. Then it focuses on the increase in the role of international institutions. The growing importance of developing countries in these institutions will also be mentioned. It can be surmised that the role of non-military sources of power will continue to grow to the detriment of traditional sources of power. Furthermore, the weakening of Western great powers compared to new great powers from the ranks of developing countries will continue. The main methods used were the study and analysis of printed and online sources, mainly online databases of scientific journals and the internet pages of relevant international institutions.

Key words: multipolarity, soft power, international organizations

JEL: F50, F53

Úvod

Cieľom práce je poukázať na rastúcu multipolaritu jednak rozobratím významu ekonomickej a mäkkej moci ako nevojenských dimenzií moci štátov, jednak stručným načrtnutím zmeny zastúpenia vo vybraných medzinárodných organizáciách. Keďže sa budeme venovať pojmom ako moc, centrum moci, rovnováha a (super)veľmoc, najprv definujeme koncept moci v medzinárodných vzťahoch (MV). Jedna zo základných a najčastejšie používaných definícií moci pochádza od amerického politológa Roberta Dahla a jeho diela *The Concept of Power* z r. 1957, podľa ktorého moc je schopnosť aktéra A prinútiť aktéra B urobiť to, čo by aktér B inak neurobil (resp. aby urobil to, čo chce aktér A). Moc sa dá teda vyjadriť ako rozdiel medzi pravdepodobnosťou, že aktér B vykoná požadovanú akciu pred užitím moci zo strany aktéra A a pravdepodobnosťou, že B takto učiní po užití moci zo strany A.¹ Rovnako

¹ MUNRO, A. (2012): Robert A. Dahl: American political scientist and educator. [online]. In: Encyclopaedia Britannica.

základnú definíciu navrhuje ďalší fínsko-americký politológ Ole Holsti, ktorý tvrdí, že moc je jednoducho schopnosť jedného štátu kontrolovať iné štáty.² Takisto americký politológ Joshua Goldstein ponúka jednoduchú definíciu, podľa ktorej moc štátu sa dá zhruba stotožniť s jeho vplyvom. Presnejšie, moc je schopnosť či potenciál ovplyvniť iných aktérov na základe kapacít štátu akými sú veľkosť, ozbrojené sily, výška HDP atď.³

Moc v medzinárodných vzťahoch bola teda vnímaná v základnom zmysle slova ako násilné donucovanie. V priebehu dvadsiateho storočia, no najmä od rozpadu bipolarity, ale dochádza k rozšíreniu tohto pojmu o nevojenské definície a zdroje. Zároveň dochádza k oslabovaniu tradičných vojenských zdrojov moci. S tým súvisí prebiehajúci trend delegitimizácie vojny (či násilného presadzovania štátneho záujmu všeobecne) ako nástroja zahraničnej politiky. Hoci podobné ciele vo forme rôznych konceptov spravodlivej vojny boli artikulované rôznymi aktérmi oddávna, tento trend bol posilňovaný po ničivých skúsenostiach svetových vojen. Tie naplno ukázali, že kvôli moderným formám a prostriedkom vedenia vojny (napr. totálna vojna či použitie zbraní hromadného ničenia) sa vojna stala oveľa nákladnejším spôsobom napĺňania národného záujmu ako mierové alternatívy. Toto poznanie viedlo po druhej svetovej vojne k ustanoveniu medzinárodného usporiadania, v ktorom mali silné postavenie (relatívne k minulosti) medzinárodné inštitúcie, napr. OSN (najmä jej Bezpečnostná rada) či ekonomicky a finančne zamerané inštitúcie ako Medzinárodný menový fond (MMF) a Svetová banka (SB). Ekonomická moc do veľkej miery vystriedala vojenskú moc ako spôsob napĺňania štátnych záujmov. Podľa Gilforda J. Ikenberryho je takýto systém dostatočne liberálny, flexibilný a inkluzívny, aby uspokojil požiadavky súčasných aj nastupujúcich veľmocí, pokiaľ budú dodržiavať pravidlá systému.⁴ Toto usporiadanie uvádzal ako jeden z dôvodov, prečo očakáva zníženie násilného presadzovania národných záujmov v medzinárodných vzťahoch (MV). Opisoval však situáciu na vyšších priečkach systému, najmä medzi tradičnými a nastupujúcimi veľmocami.

Tento trend sa ešte viac rozvinul po konci studenej vojny a zmene bipolárneho systému medzinárodných vzťahov na unipolárny. USA, ktoré boli garantom spomínaného liberálneho systému, sa stali jediným centrom moci či „hypervelmocou“, a tento nimi vedený systém sa stal globálnym systémom MV. Vojenská dominancia USA počas tohto „unipolárneho momentu“ znamenala, že snaha o násilnú zmenu povahy systému či rozloženia moci v ňom bola pre potenciálnych vyzývateľov či nespokojencov spojená s neúnosne veľkými nákladmi a rizikom.⁵ Naopak, vzrástla dôležitosť mäkkej moci, ktorou sa jednotlivé veľmoci či potenciálne centrá moci snažia potvrdiť resp. spochybníť legitimitu súčasného usporiadania MV a ich úlohy v ňom.

Práca má teda za cieľ priblížiť význam dvoch najvýznamnejších nevojenských dimenzií moci, t. j. ekonomickej moci a mäkkej či kultúrnej moci. Metódami práce boli štúdium a analýza tlačených aj internetových zdrojov, najmä elektronických databáz vedeckých časopisov, a internetových stránok relevantných medzinárodných inštitúcií. Práca vychádza z neorealistickej školy medzinárodných vzťahov z čoho vyplýva štátocentrický charakter práce.

1 Ekonomická dimenzia moci

Relatívne novým a špecifickým prvkom v súčasnom systéme medzinárodných vzťahov je rast významu ekonomickej moci ako dimenzie moci sama o sebe. V minulosti mala ekonomická moc význam najmä ako determinant vojenských aspektov moci. No hoci je

² HOLSTI, O. (2002): Theories of International Relations. [online]. In: Duke University Department of Political Science.

³ GOLDSTEIN, J. S. (2001): International Relations, s. 59.

⁴ IKENBERRY, G. J. (2008): The Rise of China and the Future of the West. Can the Liberal System Survive? [online]. In: Foreign Affairs, s. 3-5

⁵ KRAUTHAMMER, C. (2003): The Unipolar Moment Revisited, s. 5-7.

ekonomika čím ďalej tým dôležitejším zdrojom moci, nie je nutná ani dostačujúca podmienka na charakterizáciu veľmocenského či superveľmocenského postavenia. Príkladom môže byť Japonsko, ktoré je ekonomickým obrom – dlho bolo druhou najväčšou ekonomikou na svete; v súčasnosti je treťou. Jeho politický a hlavne vojenský význam však bol oveľa menší, a počas celého tohto obdobia hospodárskeho rozmachu malo ďaleko od statusu superveľmoci. Naopak, od konca druhej svetovej vojny bolo partnerom USA, s proamerickými postojmi v politických a bezpečnostných otázkach. Na druhej strane bývalý Sovietsky zväz bol jednou z dvoch superveľmocí niekoľko desaťročí, napriek tomu, že bol označený za „Hornú Voltu so strelami” zo strany bývalého nemeckého kancelára Helmuta Schmidta, ktorý tým poukazoval na jej ekonomickú slabosť. Rusko je dodnes ekonomicky málo významná krajina na svetovej scéne, no jej politicko-vojenský význam je stále značný. Avšak bola to do veľkej miery ekonomická slabosť, ktorá viedla k pádu sovietskeho bloku a bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. A je to ekonomická moc, ktorá transformuje Čínu na nastupujúcu superveľmoc. Úloha ekonomického rozmeru moci sa bude naďalej zvyšovať. Čína teda na rozdiel od Ruska má potrebnú ekonomickú základňu, aby sa stala superveľmocou, no na rozdiel od EÚ, ktorá takisto disponuje potrebnou ekonomickou silou, je Čína vnútorne jednotná a centralizovaná.⁶

Ďalší prejav rastúcej multipolarity je silnejúca rola nastupujúcich veľmocí globálneho Juhu ale aj staronových veľmocí globálneho Severu (Ruska či Japonska) v rozvojovom svete na úkor doterajšieho dominantného postavenia západných štátov. Najviditeľnejšie je to na príklade Latinskej Ameriky. Tá bola donedávna pevným unipolárnym subsystémom v medzinárodných vzťahoch, ktorého centrom moci v politicko-vojenskej aj v ekonomickej rovine boli USA. No v posledných desaťročiach v tomto regióne upadá dovtedy hegemonický vplyv USA v prospech nových veľmocí, resp. v prospech posilňovania politických či ekonomických vzťahov medzi rozvojovými štátmi navzájom. Tento trend vidno najmä v regionálnom obchode. Podiel USA na obchode Latinskej Ameriky klesol o 20 % – z 50,4 % na 30,1 % v prípade dovozu z USA do Latinskej Ameriky, a z 59,7 % na 39,6 % pri vývoze do USA. Dôvodom toho je najmä vzostup Číny, Indie a iných rozvíjajúcich sa trhov. Tento vzostup sa týka hlavne Číny, ktorej podiel na obchode latinskoamerického regiónu sa v rovnakom období znásobil z 1,8 % na 13,8 % v prípade dovozu z Číny do Latinskej Ameriky a z 1,1 % na 8,9 % pri vývoze do Číny. V r. 2010 sa Čína stala druhým najdôležitejším obchodným partnerom celého regiónu, a začiatkom tejto dekády bola Čína hlavným alebo druhým najväčším obchodným partnerom siedmich z 18 krajín Latinskej Ameriky. Toto je významné hlavne v prípade najväčšej ekonomiky regiónu – Brazílie, ktorej najdôležitejším obchodným partnerom je práve Čína.⁷ Ako je vidno, hoci USA sú stále najvýznamnejším obchodným partnerom Latinskej Ameriky, ich pozícia už nie je taká dominantná ako bola v minulosti. Podobný trend vidieť aj vo finančnom sektore. V r. 2010 dosiahli pôžičky od Číny latinskoamerickým štátom hodnotu 37 miliárd USD, čo bolo viac ako pôžičky SB, Medziamerickej rozvojovej banky (*Inter-American Development Bank, IADB*) a americkej Exportno-importnej banky dohromady.⁸ Podobný vývoj sa odohráva aj v Afrike na úkor vzťahov tamojších štátov s ich bývalými koloniálnymi metropolami či partnerstvom s USA z čias studenej vojny. Takisto v prípade Afriky sa Čína stala druhým najväčším obchodným partnerom kontinentu, aj vďaka multilaterálnym platformám ako Fórum pre čínsko-africkú spoluprácu (*Forum on China-Africa Cooperation, FOCAC*),⁹ založené v r. 2000, či Čínsko-

⁶ ŠKVRNDA, F. – PAWERA, R. – WEISS, P. (2008): Medzinárodná bezpečnosť, s. 103.

⁷ NOLTE, D. (2013): The Dragon in the Backyard: US Visions of China's Relations toward Latin America. [online]. In: *Papel Político*, s. 593.

⁸ DEHART, M. (2012): Remodelling the Global Development Landscape: the China Model and South-South Cooperation in Latin America. [online]. In: *Third World Quarterly*, s. 1362.

⁹ (2016): China's African Policy. [online]. In: *Forum on China-Africa Cooperation*.

africký rozvojový fond (*China-Africa Development Fund, CADF*),¹⁰ založený v r. 2007. Tieto platformy boli založené Čínou na uľahčenie prenikania čínskych firiem a investorov do Afriky a ich úspech vedie ostatné veľmoci k podobnému úsiliu. Medzi ne patrí napr. Japonsko, ktoré bolo vytlačené z pozície druhého najväčšieho dovozcu africkej ropy Čínou v r. 2004.¹¹ Japonsko chce multilaterálnou diplomaciou posilniť svoju pozíciu v rastúcej vzájomnej rivalite oboch obchodných veľmocí v Afrike.¹²

2 Dimenzia mäkkej moci

V súčasnosti rastie význam aj tzv. „mäkkej moci,“ čiže schopnosti presvedčiť partnerov o príťažlivosti spolupráce. Pojem mäkkej moci zaviedol do štúdia medzinárodných vzťahov americký politológ Joseph S. Nye vo svojej monografii z r. 1990 s názvom *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Svoje myšlienky ďalej rozvinul v článku *Soft Power: The Means to Success in World Politics* z r. 2004. Nye v týchto dielach rozdelil moc na tvrdú a mäkkú. Tvrdá moc krajiny je badateľná v prípadoch, keď táto krajina musí vynaložiť zdroje, či už vojenské alebo ekonomické, aby zmenila správanie iného štátu.¹³ Naproti tejto metóde „cukru a biča,“ mäkká moc zvyšuje príťažlivosť danej krajiny a jej politiky. Iné štáty sú tým pádom ochotné nasledovať jej slovo aj bez toho, aby musela vynaložiť značné množstvo zdrojov aby docielila rovnaký efekt.¹⁴ Ďalej Nye tvrdil, že rola mäkkej moci rastie na úkor tvrdej vďaka súčasným globálnym trendom. Medzi tieto trendy patrí rast vzájomnej ekonomickej závislosti či technologická revolúcia v komunikácii, ktorá umožňuje veľmi rýchlo šíriť veľké množstvo informácií, najmä spravodajstvo a kultúru.¹⁵ Nye pripodobňuje rozloženie moci v systéme medzinárodných vzťahov k šachovnici s tromi úrovňami, pričom každá úroveň zodpovedá jednému či viacerým subsystémom. Na najvyššej úrovni sú politicko-bezpečnostné otázky, kde sa najviac prejavuje vojenská dominancia USA, a teda unipolarita. O úroveň nižšie je ekonomická šachovnica, ktorá je multipolárna vďaka ekonomickej moci Číny, EÚ a iných aktérov. Na poslednej úrovni sú transnacionálne vzťahy, kde moc je najviac rozptýlená.¹⁶ Na tejto úrovni je mäkká moc najrelevantnejšia. Relatívna moc USA teda klesá s úrovňami šachovnice, čo znamená, že relatívna moc Číny a iných veľmocí rastie. Existujú ale aj iné interpretácie mäkkej moci v kontraste k tým, ktoré presadzuje Nye. Napríklad David Ronfeldt a John Arquilla spájajú mäkkú moc s informačnými prostriedkami a technológiami, čím zvýrazňujú jej výhradne nemateriálny charakter. Mäkká moc v ich ponímaní sa nespája nutne s príťažlivosťou, ale s nemateriálnosťou, čiže pod mäkkú moc môže spadať aj varovanie či nátlak. Roman Joch zase zdôrazňuje previazanosť tvrdej a mäkkej moci a tvrdí, že bez tvrdej moci je mäkká moc nedôveryhodná. Podľa jeho pohľadu teda štát nemôže budovať kapacity mäkkej moci a zanedbávať tvrdú moc.¹⁷

Najvýraznejší príklad politizácie kultúrnej dimenzie moci a jej vplyvu na celkovú moc a na rozloženie moci v MV v súčasnosti je prípad Číny. Čína využíva svoju verziu mäkkej moci (ktorú jej kritici nazývajú aj ostrá moc, čiže *sharp power*) ako výzvu dominantnej kultúrnej

¹⁰ BALÁŽ, P. – SZÖKEOVÁ, S. – ZÁBOJNÍK, S. (2012): Čínska ekonomika. Nová dimenzia globalizácie svetového hospodárstva, s. 208.

¹¹ *Ibid.*, s. 209-210.

¹² SOHN, I. (2011): After Renaissance: China's Multilateral Offensive in the Developing World. [online]. In: European Journal of International Relations, s. 93.

¹³ NYE, J. S. (2004): Soft Power and American Foreign Policy. [online]. In: Political Science Quarterly, s. 256.

¹⁴ NYE, J. S. (2008): The Olympics and Chinese Soft Power. In: Huffington Post. [online].

¹⁵ NYE, J. S. (1990): Soft Power. [online]. In: Foreign Policy, s. 160-161.

¹⁶ NYE, J. S. (2004): Soft Power and American Foreign Policy. [online]. In: Political Science Quarterly, s. 262-263.

¹⁷ MERÍČKOVÁ, L. (2014): Mäkká a tvrdá moc – o vybraných otázkach posudzovania kritérií mäkkej moci. In: Medzinárodné vzťahy, s. 189-190.

moci Západu.¹⁸ Čínske aktivity a deklarácie kladú dôraz na odstraňovanie chudoby, rešpektovanie výnimočnosti každého štátu, jeho spoločenského zriadenia a stratégie rozvoja. Takisto vyzdvihuje tzv. ázijské hodnoty, napr. pracovitosť a mierumilovnosť, ktoré kontrastuje so západnými hodnotami.¹⁹ To sa zvykne označovať ako čínsky model či Pekinský konsenzus. Pojem Pekinský konsenzus zaviedol Joshua Cooper Ramo v r. 2004 na opis alternatívnych hodnôt, ktoré Čína presadzuje.²⁰ Ten má byť alternatívou k Washingtonskému konsenzu, ktorý zdôrazňuje voľný trh a obmedzenie štátnych zásahov. S ním je spojená aj idea kondicionality hospodárskych a rozvojových vzťahov, teda že štandardné obchodné vzťahy by mali byť podmienené dodržovaním zásad demokracie a ľudských práv. Naproti tomu, Pekinský konsenzus je lákavý pre mnoho štátov rozvojového sveta, ktorých režimy nespĺňajú západné koncepty demokracie či ľudských práv. Zároveň sa pre tieto krajiny stala Čína užitočným vyvažovateľom vplyvu USA a Západu. Kritici Číne vytykajú, že tým legitimizuje nedemokratické režimy a umožňuje im zapájať sa do globálnej ekonomiky bez sankcií, ktoré by ich nútili demokratizovať sa. Čína ale tvrdí, že čínsky model je šitý na mieru len Číne a nedá sa transplantovať inde; každá krajina si má nájsť vlastný spôsob rozvoja, ktorá zohľadňuje národné tradície, históriu, kultúru a špecifiká. V tom má byť skutočná podstata zásady rešpektovať miestne odlišnosti.

Čína si napr. uvedomuje, že jedna oblasť mäkkej moci, v ktorej za Západom zaostáva v očiach svetovej mienky, je ochrana ľudských práv a slobôd. No Čína odmieta myšlienku, že by bola viazaná uplatňovať „univerzálnu“ (t. j. západnú) koncepciu ľudských práv a snaží sa ponúknuť vlastnú víziu, ktorá by konkurovala západnému pohľadu na ľudské práva, a zmenila tak charakter debaty na túto tému. Čína tvrdí, že sa nedá hovoriť o nejakom zaostávaní v tejto oblasti, keďže Čína má iné pojmávanie ľudských práv, ktoré vychádza z čínskej kultúry a národnej jedinečnosti, a teda nie je možné na Čínu aplikovať západné interpretácie ľudských práv. Čína nevníma otázku demokracie a ľudských práv tak ako Západ – ako voľbu medzi osvietenou slobodou a tyraniou. Skôr sa pozerá na príklad bývalého ZSSR a vníma to ako voľbu medzi poriadkom a chaosom či anarchiou.²¹ Toto vnímanie sa prejavilo na druhom Pekinskom fóre pre ľudské práva 2. – 3. 11. 2009 s témou „Harmonický rozvoj a ľudské práva.“ Čína na ňom predstavila koncept „čínskeho modelu ľudských práv.“ Tento koncept podľa riaditeľa Informačnej kancelárie Štátnej rady (*State Council's Information Office*) ČĽR Wanga Čena kombinuje univerzálne humanitárne princípy s čínskymi národnými špecifikami v oblasti ľudských práv. Čínsky ľudskoprávny model zdôrazňuje vedúcu pozíciu rozvojových práv a práv, ktoré zaisťujú základné prežitie ľudí.²² Ide teda o koncept, ktorý zdôrazňuje pozitívnu slobodu nad negatívnou a tzv. „červené“ práva nad politickými „modrými“ právami. Čína tým reaguje na kritiku zo strany západných politikov a mimovládnych organizácií, ktoré sa podľa nej príliš zameriavajú na politické a občianske práva na úkor socioekonomických a rozvojových práv. Zároveň tvrdí, že sa nesnaží o rozvrátenie súčasného usporiadania MV, ale chce len vzájomný rozvoj v rámci existujúcich pravidiel súčasného obchodného a finančného systému. Zdôrazňuje však potrebu reformovať medzinárodný finančný systém, ktorý by mal byť spravodlivejší k rozvojovým štátom.

3 Medzinárodné inštitúcie a postavenie rozvojových štátov v nich

Jedným z prejavov rastúcej multipolarity súčasného svetového systému medzinárodných vzťahov je rastúca úloha rozvojových štátov globálneho Juhu v kľúčových

¹⁸ NYE, J. S. (2018): How Sharp Power Threatens Soft Power. [online]. In: Foreign Affairs.

¹⁹ ČÁKY, M. (2008): Čína – cesty k premenám, s. 162-163.

²⁰ RAMO, J. C. (2004): The Beijing Consensus. [online]. In: The Foreign Policy Centre.

²¹ MAHBUBANI, K. (1997): An Asia-Pacific Consensus. In: Foreign Affairs, s. 155.

²² LIU, T. (2012): China and Responsibility to Protect: Maintenance and Change of Its Policy for Intervention. [online]. In: The Pacific Review. s. 168.

medzinárodných finančných inštitúciách, ktoré spravujú systém, teda v MMF a SB. V nich tradične dominovali (a do menšej miere stále dominujú) západné štáty, najmä USA, ktoré vďaka pluralite svojich hlasov v oboch organizáciách mali fakticky právo veta nad politikami, ktoré by im nevyhovovali. Táto západná dominancia bola častým terčom kritiky zo strany rozvojových štátov. Avšak so vzostupom novoindustrializovaných krajín začína globálny Juh zvyšovať svoj podiel hlasov v týchto organizáciách. Toto posilnenie hlasovacej moci sa najvýraznejšie prejavilo po reforme hlasovacích práv v oboch inštitúciách v r. 2010, ktorá mala odzrkadľovať rastúcu moc rozvojového sveta. Čína je v popredí týchto snáh a zaznamenala aj výrazný nárast svojej hlasovacej moci v oboch organizáciách.²³ V MMF Čína navýšila svoje kvóty po zmienenej reforme z 3,72 % na 6,39 % a podarilo sa jej zvýšiť hlasovaciu moc z 3,65 % na 6,07 % a stala sa tak tretím najmocnejším členom MMF po USA a Japonsku.²⁴ K podobnému posunu došlo aj v Svetovej banke. Aj v SB sa Čína stala tretím najsilnejším štátom so 4,59 % hlasov k februáru 2017, takisto po USA a Japonsku.²⁵ Ďalším znakom rastúcej multipolarity súčasnej finančnej architektúry je prijatie čínskej meny Renminbi (RMB, a jej jednotky, jüanu) do koša zvláštnych práv čerpania MMF od 1. 10. 2016, čím sa Renminbi stáva piatou menou v koši MMF a prvou rezervnou menou z rozvojového sveta. Slovom riaditeľa finančného oddelenia MMF Andrewa Tweedieho, čínsky jüan splnil dve základné podmienky na to, aby sa stal rezervnou menou jednotkou MMF – jednak Čína patrí medzi hlavných svetových exportérov a jednak je jüan rozšírené platidlo v medzinárodných transakciách, s ktorým sa navyše významne obchoduje na finančných trhoch.²⁷ Čínsky jüan s váhou 10,92 % sa tak pridá k americkému doláru (s váhou 41,73 %), euru (30,93 %), japonskému jenu (8,33 %) a britskej libe (8,09 %), a je teda treťou najsilnejšou menou v koši.²⁸ Tento krok mal prispieť k zvýšeniu atraktivity koša mien MMF, ktorý tak lepšie reprezentuje rozloženie ekonomickej sily vo svete. Podobný trend vidno aj v nahradení zoskupenia G-7 o 12 väčšinou rozvojových štátov (a EÚ) na G-20. No rast multipolarity svetovej ekonomicko-finančnej architektúry sa neprejavuje len v starých medzinárodných inštitúciách, ale aj v rozvoji nových.²⁹ V tomto ohľade je výrazná zase najmä aktivita Číny, ktorá iniciovala vznik dvoch významných nových inštitúcií – Ázijskú banku pre investície do infraštruktúry (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB) a Novú rozvojovú banku (*New Development Bank*, NDB), ktorá pôsobí v rámci BRICS.

Nárast multipolarity nevidno len vo sfére ekonomicko-finančných inštitúcií. V posledných desaťročiach sa v rámci reformy Bezpečnostnej rady OSN čoraz intenzívnejšie hovorí o jej rozšírení, aby lepšie reprezentovala globálne rozloženie moci. K najväznejším a najviac spomínaným kandidátom na stálych členov BR patria Japonsko, Nemecko, India, Brazília (spolu známe ako G4). Z tohto zoznamu kandidátov, ako aj súčasných stálych členov BR, je zjavné, že stále členstvo v BR neznamená, že takýto člen je nezávislým centrom moci z komplexného mocenského hľadiska. Mnohé z nich (európske štáty či Japonsko) sú súčasťou aliančného systému bezpečnosti, ktorému dominujú USA. Avšak všetky najčastejšie

²³ LI, M. (2011): *Rising from Within: China's Search for a Multilateral World and Its Implications for Sino-US Relations*. [online]. In: *Global Governance*, s. 336.

²⁴ *Ibid.*, s. 338.

²⁵ (2017): *IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors*. [online]. In: *Medzinárodný menový fond*.

²⁶ SVETOVÁ BANKA (2017): *International Bank for Reconstruction and Development: Subscriptions and Voting Power of Member Countries*. [online].

²⁷ (2016): *IMF News: IMF Adds Chinese Renminbi to Special Drawing Rights Basket*. [online]. In: *Medzinárodný menový fond*.

²⁸ (2016): *Press Release No. 16/440: IMF Launches New SDR Basket Including Chinese Renminbi, Determines New Currency Amounts*. [online]. In: *Medzinárodný menový fond*.

²⁹ IKENBERRY, G. J. (2015): *The Future of the Liberal World Order*. [online]. In: *Japanese Journal of Political Science*, s. 452.

zmieňované potenciálne supervelmoci či centrá moci sú zastúpené v BR alebo v tejto skupine najvýznamnejších kandidátov. Prelínanie statusu supervelmoci či centra moci a členstva v klube stálych členov BR či v skupine spomínaných kandidátov na členstvo je zjavnejšie z ekonomického hľadiska, keďže všetci súčasní aj potenciálni stáli členovia BR sú zároveň členmi G-20. Do určitej miery teda rastúce úvahy o rozšírení počtu stálych členov BR, aby lepšie reflektovala reálne rozloženie moci vo svete, odzrkadľujú oslabenie moci USA a vzostup potenciálnych alternatívnych centier moci. Vzhľadom na zjavnú neochotu súčasných stálych členov BR rozšíriť svoje rady sa však v dohľadnej dobe nedá čakať, že tieto štyri kandidátske krajiny dosiahnu status stálych členov, a teda aj naďalej nebude úplne dokonalý súvis medzi skutočným rozložením moci v svetovom systéme a zložením BR. Takisto sa ukázalo, že sa nedá čakať vzájomná podpora či solidarita nastupujúcich veľmocí či centier moci v snahe rozšíriť BR o nové veľmoci a vyvážiť tak moc USA podľa tézy o vytváraní antihegemonických koalícií v multipolárnom systéme. Z toho sa dá vyvodiť, že USA nie sú ostatnými veľmocami natoľko vnímané ako hrozba, ktorá by ťahala systém od multipolarity k unipolarite či dokonca k hegemonickému systému. Podľa tohto správania zúčastnených veľmocí by sa dalo usúdiť, že svetový systém, ak ešte nie je úplne multipolárny, je aspoň uni-multipolárny. Vidno to aj v trende čoraz silnejšieho odsudzovania unilaterálnych akcií zo strany medzinárodného spoločenstva akými sú vojenské intervencie či v nedávnej minulosti napríklad odstúpenie USA od multilaterálnej jadrovej dohody s Iránom.

Záver

Súčasný systém medzinárodných vzťahov je teda charakterizovaný rastom nevojenských foriem moci nad tradičnými formami. Najvýznamnejšie nevojenské formy moci sú ekonomická moc a kultúrna či mäkká moc. V prípade ekonomickej dimenzie moci sa však dá polemizovať s tým, nakoľko ide o nezávislú dimenziu moci voči vojensko-bezpečnostnej dimenzii, teda či ekonomická dimenzia moci nie je relevantná len do tej miery, pokiaľ existuje v systéme hegemon či supervelmoc, ktorá vojenskou mocou garantuje mier, ekonomicko-finančné usporiadanie a voľné statky, na ktoré sa ekonomická veľmoc spolieha. Bez tejto stability by ekonomické veľmoci nedokázali dosiahnuť svoj veľmocenský potenciál, no je otázne, nakoľko je možné zabezpečiť takéto usporiadanie a statky bez opory vojenskej moci, ktorá naďalej predstavuje „posledný argument“ voči revizionistickým aktérom.

Čo sa týka mäkkej moci, v súčasnosti stále dominuje Západ, t. j. USA a štáty západnej Európy. Západný koncept univerzálnych politických hodnôt demokracie, ľudských práv, vlády práva apod. je aspoň verbálne akceptovaný po celom svete. V ekonomickej sfére sa však Západom presadzovaný Washingtonský konsenzus voľného globálneho trhu a minimálnym štátnym zásahom do ekonomiky oslabuje jednak kvôli finančnej a ekonomickej kríze z r. 2008, jednak aj nástupom Číny, ktorá sa rozvinula podľa iného modelu. Od začiatku 21. storočia sa Čína snaží konkurovať západným hodnotám. V ekonomickej oblasti sa jej prostredníctvom Pekinského konsenzu a vyzdvihovania čínskeho modelu rozvoja pritom darí lepšie než v politickej oblasti, kde je kritizovaná za potláčanie ľudských práv a podporu autoritatívnych režimov vo svete. No vidíme aj prijímanie západných konceptov, keď sa Čína v posledných rokoch stala jedným z najväčších podporovateľov globálneho voľného obchodu.

Oslabenie unipolárneho systému pod dominanciou USA a Západu sa prejavuje aj v kľúčových medzinárodných finančných organizáciách, teda v medzinárodnom menovom fonde a Svetovej banke. Tie sú dedičstvo vytvárania architektúry MV po druhej svetovej vojne v Bretton Woods. Takéto organizácie umožňujú širšiu distribúciu ziskov zo zapájania sa do systému MV. Takisto môžu zaistiť plynulejší prechod k multipolarite, ako sa to stalo v ekonomickej sfére v prípade Nemecka, Japonska a najnovšie aj Číny, a potenciálne aj iným novoundustrializovaným krajinám. Rozvojové štáty v nich posilňujú svoju pozíciu a nahľadávajú tak doterajšiu dominanciu Západu. Najúspešnejším štátom v tomto ohľade je

Čína, ktorá sa po reforme hlasovacích práv z r. 2010 stala treťou najsilnejšou členskou krajinou v oboch organizáciách a jej mena Renminbi sa dokonca stala prvou menou rozvojovej krajiny v koši rezervných mien MMF. Podobným fenoménom je rozšírenie zoskupenia G-7 o vybrané rozvojové krajiny a vytvorenie G-20. Čína takisto zakladá vlastné finančné organizácie, napr. Novú rozvojovú banku BRICS či Ázijskú banku pre investície do infraštruktúry, ktoré môžu predstavovať zárodok alternatívy voči existujúcim inštitúciám, ktorým stále dominujú západné krajiny. Diskutuje sa aj o rozšírení počtu stálych členov Bezpečnostnej rady OSN aby lepšie zohľadňovala rozloženie moci v súčasnom svete. Takéto pokusy sa však zatiaľ zdajú byť odsúdené na neúspech kvôli neochote súčasných stálych členov podeliť sa o moc, ktorá zo stáleho členstva vyplýva či pripustiť svojich rivalov medzi seba. Oslabenie unipolarity môže byť naznačená aj nižšou akceptáciou unilaterálnych krokov zo strany medzinárodného spoločenstva, hoci tá sa často prejavuje len vo verbálnej rovine.

Nie je možné, samozrejme, tvrdiť, že vojenská moc či jej zdroje už nemajú v súčasnom systéme MV relevanciu. Charakteristika súčasného stavu vojenskej moci nebola v zábere tejto práce, no význam tradičných zdrojov moci, napr. veľkosti a povahy teritória štátu, počtu a vzdelania obyvateľstva, kontroly prírodných zdrojov, atď. pretrváva. Tieto zdroje však už neslúžia iba ako základ vojenskej moci štátu, ale stávajú sa relevantnými aj v iných dimenziách moci.

Použitá literatúra:

1. (2016): China's African Policy. [online]. In: *Forum on China-Africa Cooperation*, 2016. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://www.focac.org/eng/zfgx/dfzc/>
2. (2016): IMF News: IMF Adds Chinese Renminbi to Special Drawing Rights Basket. [online]. In: *Medzinárodný Menový Fond*, 30. 9. 2016. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/29/AM16-NA093016IMF-Adds-Chinese-Renminbi-to-Special-Drawing-Rights-Basket>
3. (2016): Press Release No. 16/440: IMF Launches New SDR Basket Including Chinese Renminbi, Determines New Currency Amounts. [online]. In: *Medzinárodný Menový Fond*, 30. 9. 2016. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/30/AM16-PR16440-IMF-Launches-New-SDR-Basket-Including-Chinese-Renminbi>
4. (2017): IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors. [online]. In: *Medzinárodný Menový Fond*, [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>
5. BALÁŽ, P. – SZÓKEOVÁ, S. – ZÁBOJNÍK, S. (2012): *Čínska ekonomika. Nová dimenzia globalizácie svetového hospodárstva*. Bratislava: Sprint dva, 2012, 279 s., ISBN 978-80-89393-89-3.
6. ČÁKY, M. (2008). *Čína – cesty k premenám*. Trnava, 2008, 209 s., ISBN 978-80-969443-5-4
7. DEHART, M. (2012): Remodelling the Global Development Landscape: the China Model and South-South Cooperation in Latin America. [online]. In: *Third World Quarterly*, aug 2012, roč. 33 č. 7, s. 1359-1375. ISSN 0143-6597. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0338df03-7f79-4b26-a622-cb25fd7127d8%40sessionmgr111&vid=5&hid=127>
8. GOLDSTEIN, J. S. (2001): *International Relations*. New York: Pearson, 2001, 626 s., ISBN 0-13-440476-9.

9. HOLSTI, O. (2002): Theories of International Relations. [online]. In: *Duke University Department of Political Science*, 2002. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://people.duke.edu/~pfeaver/PS93SyllabusFall2002.htm>
10. IKENBERRY, G. J. (2008): The Rise of China and the Future of the West. Can the Liberal System Survive? [online]. In: *Foreign Affairs*, 2008, roč. 87, č. 1, s. 23-31. ISSN 0015-7120. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na Internetete: <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Duncan%202008.pdf>
11. IKENBERRY, G. J. (2015): The Future of the Liberal World Order. [online]. In: *Japanese Journal of Political Science*, 2015, roč. 16, č. 3, s. 450-455. ISSN 1474-0060. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <https://www.cambridge.org/core/journals/japanese-journal-of-political-science/issue/F39F80FBA58C5B607ACDF0F1E168450F>
12. KRAUTHAMMER, C. (2003): The Unipolar Moment Revisited. [online]. In: *National Interest*, 2002/2003, roč. 70, s. 5-17. ISSN: 0884-9382. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: http://www.cfr.org/content/publications/attachments/Krauthammer_347.pdf
13. LI, M. (2011): Rising from Within: China's Search for a Multilateral World and Its Implications for Sino-US Relations. [online]. In: *Global Governance*, 2011, roč. 17, č. 3, s. 331-351. ISSN 1075-2846. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://web.b.ebscohost.com.ebsco.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=a636a288-2646-45ec-b935-b7a9070618d2%40sessionmgr111&vid=1&hid=110>
14. LIU, T. (2012): China and Responsibility to Protect: Maintenance and Change of Its Policy for Intervention. [online]. In: *The Pacific Review*, feb 2012, roč. 25, č. 1, s. 153-173, ISSN 1470-1332. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1080/09512748.2011.632978>
15. MAHBUBANI, K. (1997): An Asia-Pacific Consensus. In: *Foreign Affairs*, sep-okt 1997, roč. 76, č. 5, s. 149-158. ISSN 1336-1562.
16. MERÍČKOVÁ, L. (2014): Mäkká a tvrdá moc – o vybraných otázkach posudzovania kritérií mäkkej moci. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2014, roč. 12, č. 2, s. 187-197. ISSN 1336-1562.
17. MUNRO, A. (2012): Robert A. Dahl: American political scientist and educator. [online]. In: *Encyclopaedia Britannica*, 2012. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/biography/Robert-A-Dahl>
18. NOLTE, D. (2013): The Dragon in the Backyard: US Visions of China's Relations toward Latin America. [online]. In: *Papel Político*, júl-dec 2013, roč. 18, č. 2, s. 587-598. ISSN 0122-4409. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=02a3860d-3ebb-4d89-8891-27c8069dec3f%40sessionmgr111&vid=24&hid=127>
19. NYE, J. S. (1990): Soft Power. [online]. In: *Foreign Policy*, jeseň 1990, č. 80, s. 153-171. ISSN 0015-7220. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/PPA-730-27/Nye%201990.pdf>
20. NYE, J. S. (2004): Soft Power and American Foreign Policy. [online]. In: *Political Science Quarterly*, leto 2004, roč. 119, č. 2, s. 255-270. ISSN 1538-165X. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://www.jstor.org.00000czg026c.han2.savba.sk/stable/pdf/20202345.pdf>
21. NYE, J. S. (2008): The Olympics and Chinese Soft Power. [online]. In: *Huffington Post*, 24. 9. 2008. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: http://www.huffingtonpost.com/joseph-nye/the-olympics-and-chinese_b_120909.html

22. NYE, J. S. (2018): How Sharp Power Threatens Soft Power. [online]. In: *Foreign Affairs*, 24. 1. 2018. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>
23. RAMO, J. C. (2004): The Beijing Consensus. [online]. In: *The Foreign Policy Centre*, 5. 11. 2004. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://fpc.org.uk/fsblob/244.pdf>
24. SOHN, I. (2011): After Renaissance: China's Multilateral Offensive in the Developing World. [online]. In: *European Journal of International Relations*, 2011, roč. 18, č. 1, s. 77-101. ISSN 1354-0661. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://ejt.sagepub.com.ebsco.han2.savba.sk/content/18/1/77.full.pdf+html>
25. SVETOVÁ BANKA (2017): International Bank for Reconstruction and Development: Subscriptions and Voting Power of Member Countries. [online]. In: *World Bank Site Resources*, 2017. [Citované 3. 7. 2018] Dostupné na internete: <http://siteresources.worldbank.org/BODINT/Resources/278027-1215524804501/IBRDCountryVotingTable.pdf>
26. ŠKVRNDA, F. – PAWERA, R. – WEISS, P. (2008): *Medzinárodná bezpečnosť*. Bratislava: Ekonóm, 2008, 134 s., ISBN 978-80-225-2527-5.

Kontakt:

Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava,
Slovenská republika
e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

HIGHER EDUCATION AS AN OPPORTUNITY FOR THE DEVELOPMENT OF CITY'S ECONOMY: A CASE STUDY

Aleksander Ostenda^a – Tetyana Nestorenko^b – Alexey Prokopenko^c

^a Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology,
43 Rolna street, 40555 Katowice, Poland, e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

^b Humanitarian and Economic Faculty, Berdyansk State Pedagogical University, 4 Shmidt street,
71112 Berdyansk, Ukraine, e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

^c Luhansk National Agrarian University, Engineering Faculty, 44 Alchevskykh street,
61002 Kharkiv, Ukraine, e-mail: lnau.prokopenko@gmail.com

In Poland universities attract young people to constantly depopulating urban areas. In such way universities are struggling with the demographic decline, making the areas more attractive for investors, creating new jobs ensuring employment for graduates, economic development of the city, etc. In the article, the authors will attempt to evaluate the influence of student expenses on the economy of the cities in which they study. The subject of the analysis will be the expenses of the students of the Katowice School of Technology (KST). We took into account the expenses of only those students who were in the city of Katowice only because of the existence of KST.

Key words: Katowice School of Technology, students, expenses, city

JEL: I23, J11

Introduction

For several years we have been observing a symbiosis among the activities of city, county and even municipal governments and institutions of higher education. Such collaboration brings with it many benefits for both sides. The most important of these are attracting young people to constantly depopulating urban areas and universities struggling with the demographic decline, making the areas more attractive for investors, creating new jobs ensuring employment for graduates, economic development of the city, as well as the inflow of cash into the treasury of city governments which collaborate with universities.

When in 1990 the first non-Communist government in Poland passed a liberal law on higher education, allowing for the creation of private universities as well as broad autonomy for state universities, nobody had expected that it would release such a strong managerial spirit in the academic community. The creators of the act assumed there would be a few perhaps several universities created by private or social founders¹. However, the development of higher education was stimulated by several factors. Firstly it was the growth of the educational aspirations caused by the changes in the economic and social sphere, which in turn created the need to educate specialists in new, as of then unknown professions. Secondly the almost 15-year long demographic boom, ensured universities with a high inflow of students for all fields of study, including those which could not guarantee graduates future employment.

The development of higher education was also contributed to by the educational reform conducted in the late nineties, after which vocational education had lost a lot of its prestige and significance, as well as state funding. The educational policy was uncoordinated while a lot of emphasis was placed on the creation of cheaper (in the investment sense) local schools with a humanities profile. This, as well as the universalization of passing maturity examinations,

¹ Fenomen dwudziestolecia (2011): [online]. In: Perspektywy, 2011.

caused students and their parents to choose high schools and studies at humanities-related fields of study², which in effect contributed to the creation of approximately 350 private universities.

This positive trend for education on a higher level ended in the year 2005. The conclusions of the report of the Socrates Intellectual Capital Development Institute entitled “Demographic Tsunami” show that the number of students will decrease in the year 2020 in comparison with the record-breaking 2005 from 1.95 million to 1.2 million meaning the amount of students who studied at state universities in the year 2009. Such forecasts mean problems for many private universities.

1 City depopulation and attempts to prevent this process

In recent years demographic problems have affected not only education but also cities which have been depopulating. The cities of the Silesian and Opole Voivodeships are among the most rapidly depopulating cities in Poland, while the ageing process is one of the most advanced in all of the country. In 1988 the population of the Silesian Voivodeship was approaching 5 million, today it stands at 4 million 600 thousand, and based on predictions it will decrease to 4.4 million in the year 2020, and to 4 million in the year 2035.³

An analysis conducted by demographers from the University of Lodz shows that this depopulation tendency will continue due to population migration into suburban areas, or negative population growth. As a result, even in 4-5 years the number of large cities is going to shrink.

What can be done to halt this negative trend?

Many city governments have noticed this problem and along with economic organizations and entrepreneurs have made numerous efforts, with the aim of stopping this negative process. The authorities know that it is to a city's advantage to have a young, well-educated society, that is why, there was a lot of emphasis placed on cooperation with universities.

The presence of students provides employers with a greater opportunity to find the appropriate candidates for work and even to align them with the needs of the market during the education process. Universities have signed numerous cooperation agreements with companies, including those encompassing proper preparation of graduates. There are cases when investors who are looking for a good location, check the syllabuses at certain fields of study to find out if they will be able to find the appropriate employees. In addition, the higher the number of students in a given city, the higher the cash inflows into the city treasury resulting from their daily expenses.

Besides economic aspects, the presence of an institution of higher education positively influences the city's cultural and scientific life.

Universities also change the city's image. They contribute to the growth of many towns. Hundreds of inhabitants and tourists want to see the university, while tourist guides add institutions of higher education to the list of museums. The benefits of living in an academic town are also underlined by senior citizens. Universities of the Third Age benefit from the aid of students, lecturers as well as lecture halls. Universities also attract the youngest, organizing classes, even for preschoolers.⁴

Universities should concentrate on developing education based on the needs of regional economy. Then a large number of students and graduates would have internships and trainings in local enterprises and would be connected with them in the future either as employees or customers. This would be a driving force for the development of local economy.⁵

²CHUDZIŃSKI, M., red. (2012): *Szkolnictwo zawodowe i techniczne w Polsce*, Warszawa.

³ WITEK, O. (2014): Coraz mniej mieszkańców województwa śląskiego.

⁴ HANSZKE, E. (2014): Najazd studentów na Opole i Nysę. Życie miast zaczyna się w październiku.

⁵ HANSZKE, E. (2009): W Opolszczyźnie powinniśmy postawić na rozwój uczelni.

Katowice in the XXI century is one of the largest economic centers in Poland. In the past the city was closely linked with mining and heavy industries. At the present the economic structure of the city is a lot more diverse, which has caused the city to become an attractive location for investing and running a private business.

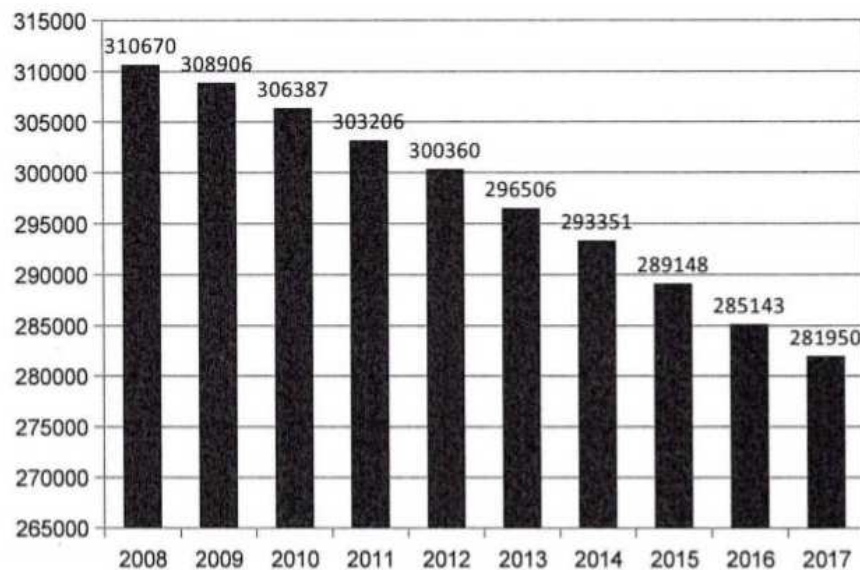
The economy of Katowice is currently predominantly based on the service sector – in 2016 there were more than 44 050 economic entities registered in the city and they constituted 10% of all economic entities registered in the Silesian Voivodeship.

Katowice possesses several important institutions which support business in the city and in the region as a whole. The Katowice Special Economic Zone functions here, furthermore in the city there are technological and industrial parks, including the Upper Silesian Industrial Park, the Euro-Centrum Industrial Park and Euro-Centrum Science and Technology Park, as well as the “Silesia” Science and Technology Park, which is an organizational unit of the Katowice School of Technology.

Due to its central location in the Upper Silesian conurbation Katowice offers a wide variety of services of metropolitan character. It boasts a modern infrastructure base and it is here that numerous institutions have their offices. It is also important to note the very good transport connections of the city both on the international and domestic level, as well as affordable costs of living, which are lower than those in other metropolises in Poland. This results in present-day Katowice being a very attractive place for establishing a business.⁶

Despite the abovementioned advantages, Katowice is struggling with depopulation and future trends are also negative, which can be seen on the figures 1, 2.

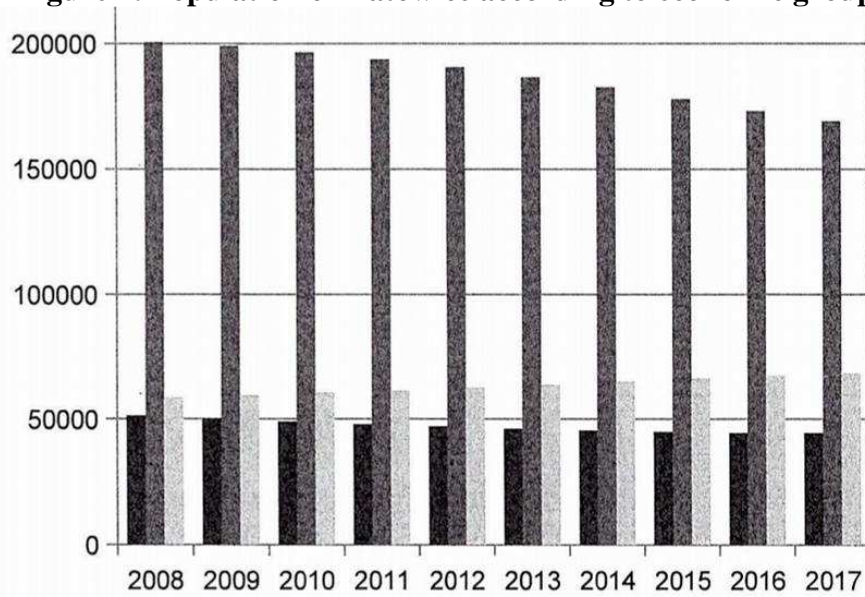
Figure 1: Population of Katowice in the years 2008-2017

Source: Central Statistical Office of Poland, <http://stat.gov.pl>

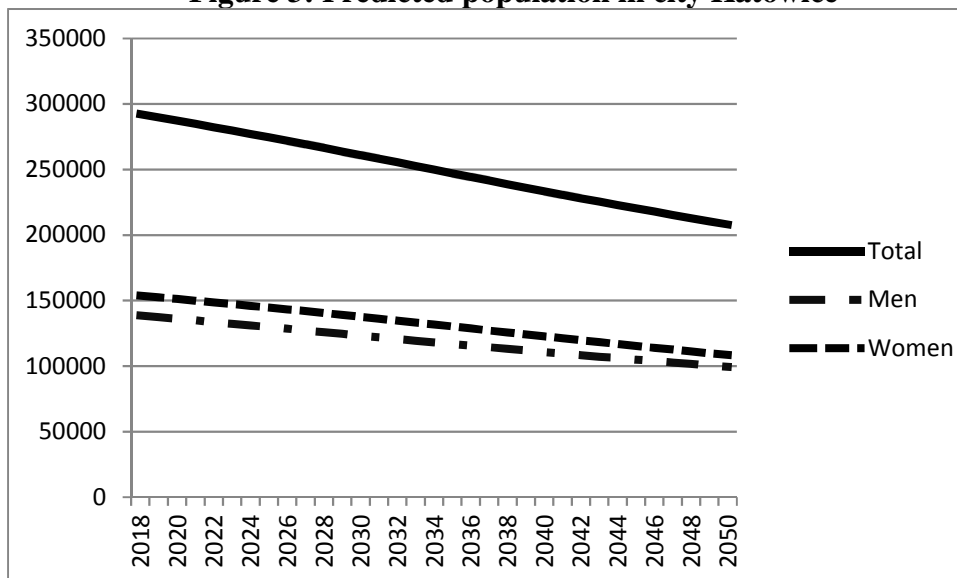
⁶ Gospodarka Katowic obecnie. (2012): [online]. In: Katowicki Modernizm.

Figure 2: Population of Katowice according to economic groups

Source: Central Statistical Office of Poland, <http://stat.gov.pl>
 Note: population of Katowice in pre-working, working and post-working age

Figure 3: Predicted population in city Katowice

Source: Completed by authors on the base of data of Central Statistical Office of Poland, <http://stat.gov.pl>

That is why the students of Katowice-based universities can be one of the elements driving the city's economy. Today there are 20 universities in the city (8 public and 12 private), in which 63000 students currently study.

Institutions of higher education all over the country attract youth, universities have grown in status to that of an important player in the economic development process, while student expenses may constitute a significant inflow into the city treasury.

Based on surveys, the authors attempted to evaluate the influence of student expenses on city economy, based on the example of the Katowice School of Technology.

2 Katowice School of Technology: underlying factors for development

The Katowice School of Technology was created in 2003 in the didactic facilities and dormitory of the Building Schools Complex, located at 43 Rolna St. in Katowice. It is the first private university in Upper Silesia, which carries out technical and artistic studies at the Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, and which educates engineers in such fields of study as Mechatronics, Computer Science and Spatial Development, engineers and masters of Architecture and Civil Engineering, masters of Graphics, bachelors and masters of Interior Architecture and bachelors of Design.

The school's calling card is a specially developed curriculum and a highly qualified academic staff, which is made up of outstanding specialists from the Silesia, Wrocław and Cracow academic community. The rich study program is built upon interdisciplinary knowledge, preparing students for future work, both in theory and in practice.

2.1 Didactic base

As a result of the implementation of projects co-financed from European Union funds *“The Enlargement and comprehensive renovation and purchase of equipment for didactic facilities of the Katowice School of Technology” – (Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts) as well as “Restoration of the school building in Zabrze for the needs of the Katowice School of Technology as an opportunity for the educational, social, cultural, and economic development” – (new fields of study in development)*, KST has the opportunity to provide high quality didactic services on the level of higher education, in modern and functional facilities, which are owned by the school and which correspond to European standards. This leads to improvement in the availability and quality of education.

The “Silesia” Science and Technology Park is an integral part of the university, completed in the framework of an EU project, entitled *“The Construction and furnishing with specialist equipment of the “Silesia” Science and Technology Park – as part of the office and services center “Brynów Center II – providing services in innovation and transfer of technology.”*

The aim of the project is transfer of technology and innovativeness among regional entrepreneurs of the Silesian Voivodeship through strengthening the potential of the KST – which provides services in the transfer of innovation and technology⁷.

All of the abovementioned facilities are environmentally friendly and accessible for the disabled, which is in accordance with the horizontal policies of the UE.⁸

3 The impact of KST students on the local economy

One of the conditions for economic development of a city (as well as a country) is an increase in the share of highly educated workers. Higher education institutions (universities) play an active role in raising the level of education of future and current employees. Therefore, on the one hand, thanks to their activities, universities contribute to the development of the economy of the territory on which they are located. On the other hand, universities are economic agents who are directly involved in the formation of revenues of other economic agents operating on this territory (city, region, country).

In recent years the tendency of considering universities as full-fledged economic agents participating in the economic development of their location has been formed: employment in the university; income and expenses of the university; income and expenses of university employees; income and expenses of students.

In order to answer the question of the direct impact of university students on the city's economy, a study was made of the economic impact of the students of the Katowice School

⁷ Wierzbik-Strońska, M. – Ostenda A. (2013): Fundusze europejskie a możliwości rozwoju bazy dydaktycznej wyższych uczelni na przykładzie Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, p.67.

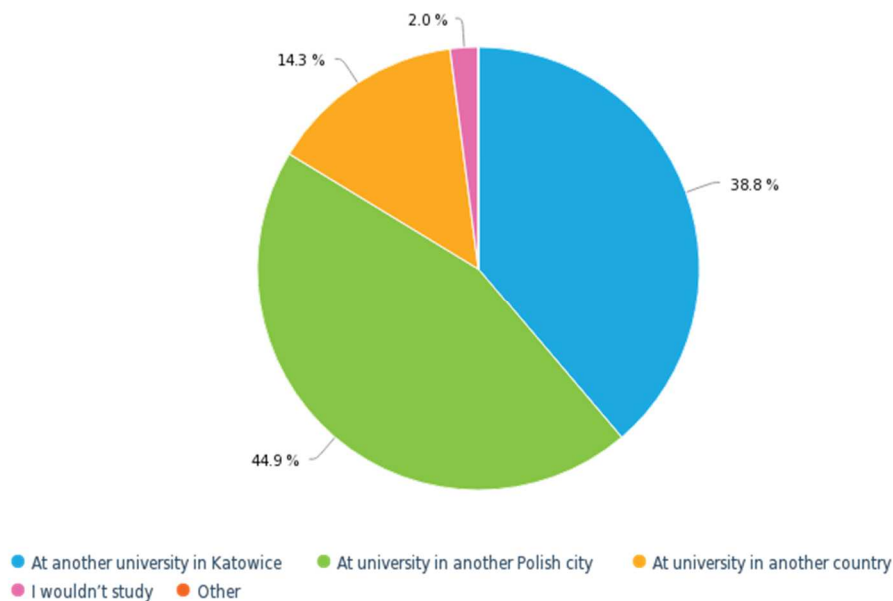
⁸ Archives of the Katowice School of Technology

Technology (KST).

In order to assess the impact of KST students on the economy of the city a survey was conducted among the students of this university on May 9-15, 2018. Students were asked to anonymously answer questions via online survey system Survio.com. The questionnaire consisted of 12 questions. The information gathered was confidential, and the answers were only processed as statistical observations. A total of 294 responses were received.

In the questionnaire we asked students to indicate where they would study if the KST did not exist. Of the 294 responses, 174 students noted that in this case they would study in another city in Poland or in another country. 120 students would have chosen another university in Katowice, or they would not have studied at all (Figure 4).

Figure 4: The structure of KST students' answers to the question "Where would you study, if the Katowice School of Technology (KST) did not exist?"

Source: Completed by authors

In order to study the direct impact of the KST students' incomes and expenses on the economy of the city, we took into account the answers of only those 174 people for whom the KST is the only possible place of study in Katowice. Among the survey participants, 81.7% were Polish students, 12.7% were students from Ukraine, students from Turkey (1.7%) and Syria (1.7%), students from Germany (1.1%) and Slovakia (1.1%).

On the basis of gender, students whose answers were taken into account in the study were distributed as male – 34.7%, female – 65.3%. 91.8% of students were single and 8.2% – married.

Students' age at the start of the academic year 2017/2018 was as follows: 18 and below – 18%, 19-20 – 36.7%, 21-22 – 18.4%, 23 and above – 42.9%.

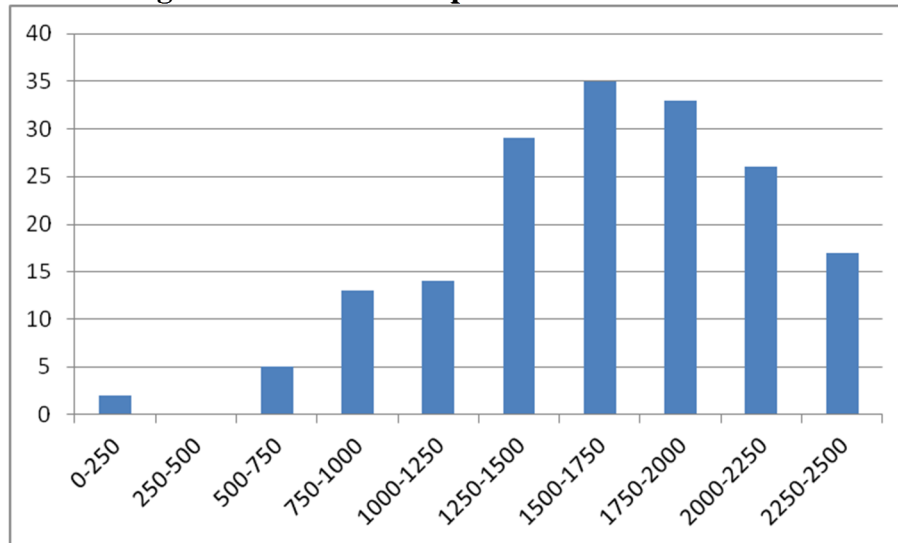
42.9% of students were students of Bachelor program, 46.9% – Engineer program and 10.2% – Master program.

Katowice School of Technology is private university. All students have to pay to study at KST. Thus, they form the income of the university as an economic agent. The average tuition fee per 2017/2018 academic year to study at the KST (in Euro) was 1654.07 euro.

From the sample of volume $n = 174$ we constructed the histogram of the observed frequencies (Figure 5). The minimum number of groups is determined by Sturges' Formula. From the analysis of the histogram it follows that two observations from the interval [0-250] are not characteristic (they are outside the general group of observations). The analysis of the

questionnaires showed that two respondents delivered 0 in the graph of the tuition fee. They were students of the program ERASMUS+. These two observations were excluded from the sample.

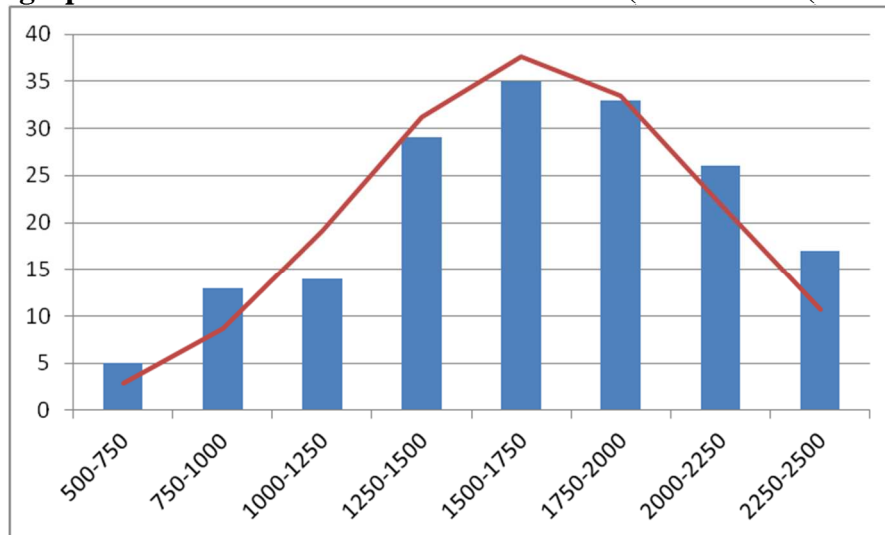
Figure 5: Histogram of observed frequencies of tuition fee of KST students

Source: Completed by authors

For the remaining sample of size $n = 172$, we constructed a new histogram of the observed frequencies (Figure 6). Based on the grouped sample, we found estimates of the main distribution parameters: the mean of the tuition fee per year is 1654.07 euro; the mean squared deviation is 456.31 euros.

Figure 6: The histogram of the frequencies of the corrected observations of the tuition fee and the graph of the theoretical normal distribution ($X \sim \text{Normal}(1654.07; 456.31)$)

Source: Completed by authors

Taking into account that the value of Student's t-statistics with 171 (172-1) degrees of freedom is 2.2613, we constructed a 95% confidence interval for the average of the general population: $m \in (1575; 1733)$. Since median is 1678.57 euros, it can be argued that for 50% of KST students the tuition fee is below 1678.57 euros.

Selective mode is equal to 1562.50 euros, which means that the most common tuition fee is about 1562.50 euros. Since the coefficient of variation is 27.6% (less than 33%), then we can talk about the homogeneity of the sample and the general population, respectively.

There are two hypotheses:

$H_0: X \sim \text{Normal} (m; \sigma)$ (general population is distributed according to the normal distribution)

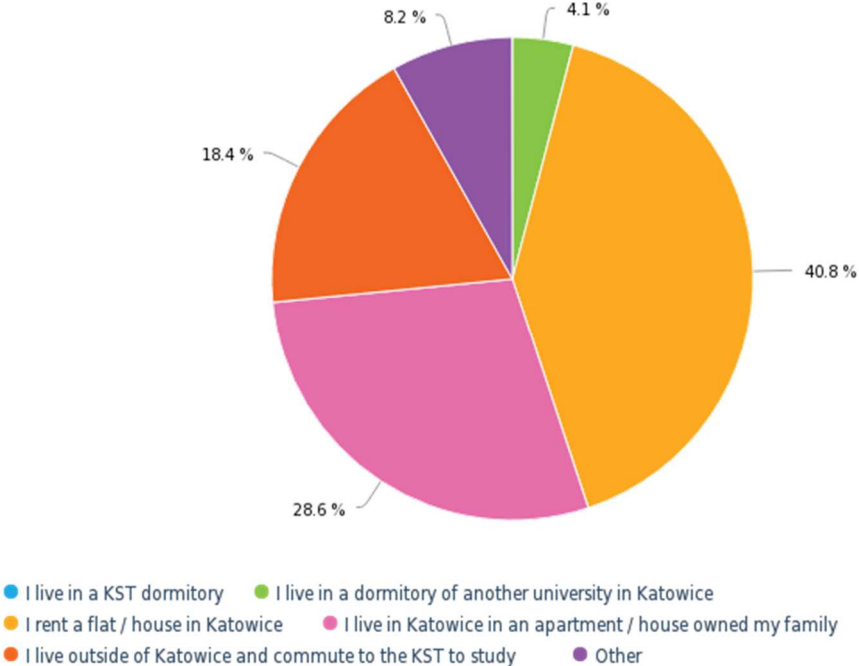
$H_1: X \neq \text{Normal} (m; \sigma)$ (general population isn't distributed according to the normal distribution).

Since, with 95% confidence, the sample value of the χ^2 -statistic 9.1992 is less than its theoretical value 9.4877, than according to the Pearson Criterion, we assume the hypothesis that the general population “The tuition fee of students studying at KST” is distributed according to the normal distribution with an average of 1654.07 euro and the standard deviation of 456.31 euros ($X \sim \text{Normal} (1654.07; 456.31)$) (Figure 6).

According to the rule of one sigma (σ), in 2017 68.3% (about 2/3) of KST students pay tuition fee in the amount of 1198-2100 euros. Therefore, we can extend the results of a survey of students to the general population – 1876. Since of the 172 of 294 interviewed KST students would not have studied in Katowice, if the KST did not exist (58.5% of the sample), then it can be argued that 1097 students of the general population (1876 students) study in Katowice only due to the presence of KST in the city and invest 1814.51 thousand euros into the economy of Katowice.

One of the main expenses of students is the cost of housing. About 45% of KST students rent housing or live in a dormitory, thereby increasing the income of the owners of the leased property (Figure 7). In 2017 the average payment for housing was 205.83 euro for KST student per month and 2058.3 euro per year. The owners of housing in Katowice receive 2257.96 thousand euros due to the fact that KST is located in the city.

Figure 7: The structure of KST students’ answers to the question “Where do you live during academic year 2017/2018?”

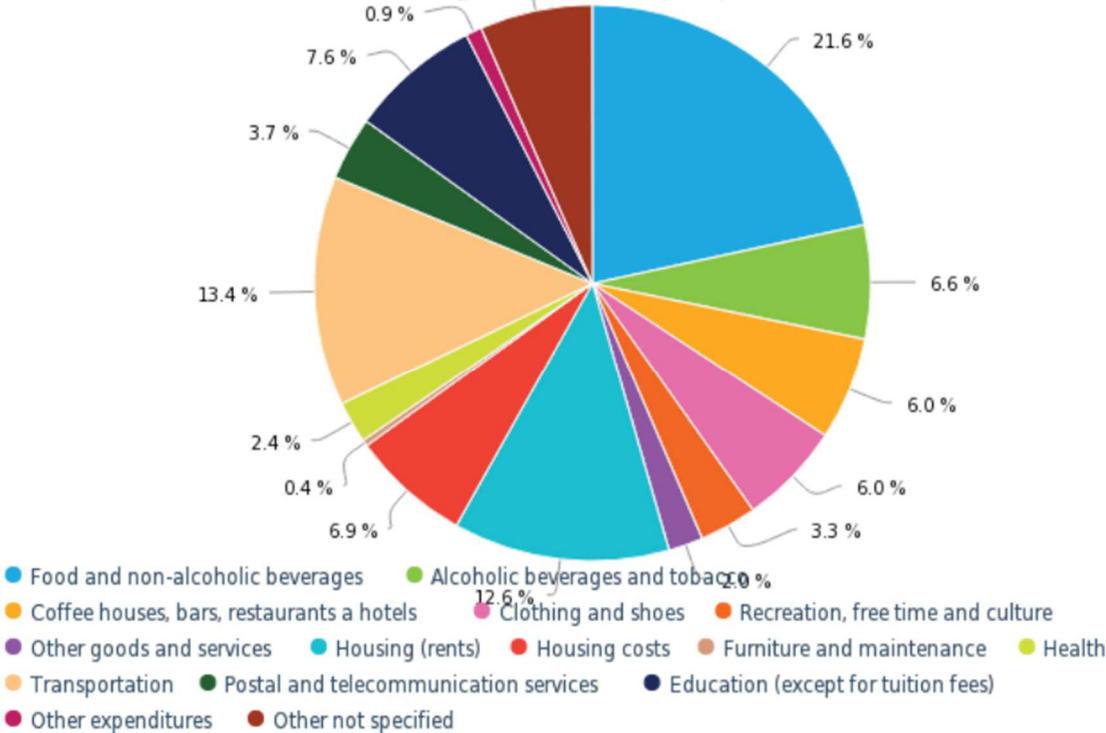

Source: Completed by authors

In addition to living expenses and tuition fees, students spend money on the purchase of goods and services of local producers, thereby stimulating local production. We asked KST

students to answer the question: “What is the amount and structure of your average monthly expenses in Katowice?” We asked students to try to assess their expenses per month (on average) during the academic year 2017/2018. Furthermore, we requested students to note that some of the expenses were spent each month (for example, costs of transport, electronics). We considered the duration of the school year at 10 months. The average total monthly student expenses in Katowice are 66.48 euro. The living expenses of the average student on goods and services of local firms and organizations (in annual terms) is approximately 664.8 euros. Its structure is presented on Figure 8.

Figure 8: The structure of average total monthly expenses of KST students in Katowice

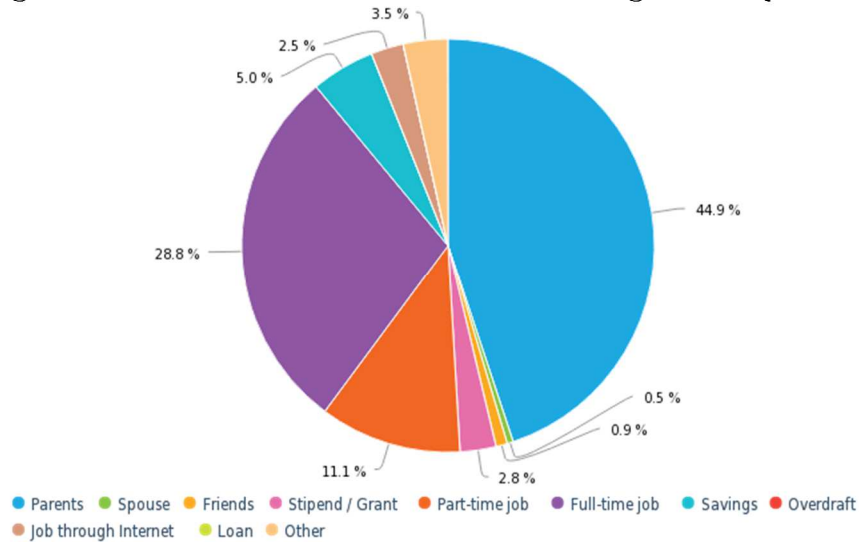
Source: Completed by authors

Total living expenses of KST students due to the location of KST in the city are 729.29 thousand euros for local goods and services.

The main source of student income is income from parents (44.9%), permanent work – 28.8% or temporary work – 11.1% (Figure 9). This source includes regular and irregular income after deduction of taxes. The average student income is 3270.3 euro (in annual terms).

Therefore, the various types of Katowice economic agents receive 4801.76 thousand euros thanks to the existence of the Katowice School of Technology in the city.

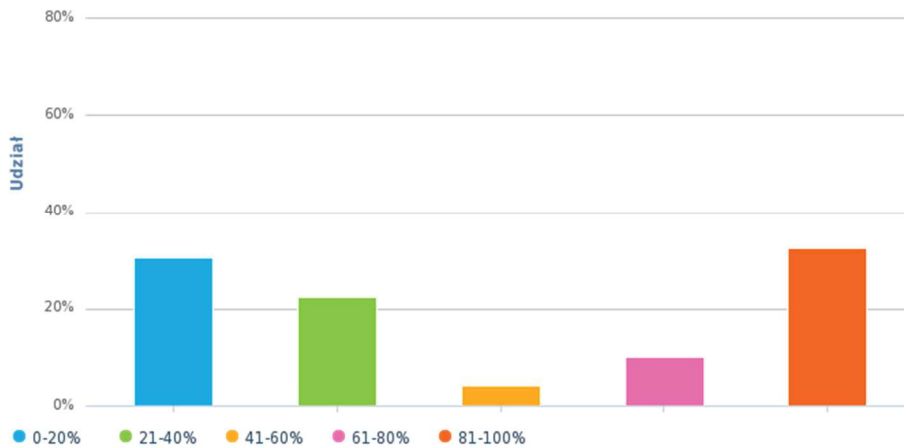
Figure 9: The structure of KST student's average monthly income

Source: Completed by authors

In order to assess the impact of KST students on the city's economy, it is important to estimate that part of the average student's income is generated by the receipt from outside the city (Figure 10). Almost a third of respondents (32,7%) indicated that they receive most of the income from outside Katowice. The incomes of 30.6% of the KST students are formed mainly due to income from Katowice.

Figure 10: The structure of KST students' answers to the question "What part of your income is income from outside of Katowice?"

Source: Completed by authors

It should be noted that the students of the KST with their direct expenses of renting housing, buying goods and services of local firms contribute to increasing the incomes of local economic agents. These agents, in turn, use the revenues received to purchase the services and goods of companies and organizations in Katowice, causing a multiplier effect of the city's economic development. Multiplier effects indicate that for every additional euro (zloty) spent, some fraction will be spent again by the next person.

Therefore, in 2017 the direct impact of KST students on the local economy was 4801.76 thousand euros. The biggest part of KST students' income was income from outside Katowice.

Conclusion

Cities notice the urgent need to cooperate with universities, treating them as one of the most important parts of the economic development of the city. Academic centers attract young people and stimulate city development.

The role of universities in regional and local development is unquestionable. At the present, universities are responsible not only for the production of knowledge, science and research activities, but also for the education of human capital meaning “knowledge employees”⁹ and “information”¹⁰. Academic centers are also becoming the main factors of economic growth, around which centers of technology, business and trade can be created. It is especially important in modern market economy, where knowledge is seen as a resource, which when effectively used can lead to achieving competitive advantage for both the city and the region.¹¹

The example of the Katowice School of Technology presented in the article confirms that “a young” barely fifteen-year old school can have a tremendous impact on the development of the city and the region. The school can without a doubt, be called an entrepreneurial university, which fulfills its role both as an economic entity, an institution educating human capital and a producer of knowledge and which is constantly planning and implementing ambitious projects.¹²

Thanks to KST, Katowice as an entrepreneurial city, has become home of one of the most modern buildings in Poland (“Silesia” Science and Technology Park), recognizable in the academic and economic community.

As economic agent KST plays an important role for city Katowice. In 2017 the direct impact of KST students on the local economy was 4801.76 thousand euros. The biggest part of KST students’ income was income from outside Katowice.

References:

1. Archives of the Katowice School of Technology.
2. Central Statistical Office (GUS). [online]. [Cited 2. 4. 2018.]. Available online: <http://stat.gov.pl/en/>.
3. CHUDZINSKI, M., red. (2012): *Szkolnictwo zawodowe i techniczne w Polsce*, Warszawa 2012.
4. Fenomen dwudziestolecia (2011): [online]. In: *Perspektywy*, 2011. [Cited 3. 4. 2018.]. Available online: http://www.perspektywy.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=4051&Itemid=875&limit=1&limitstart=1.
5. *Gospodarka Katowic obecnie* (2012): [online]. In: *Katowicki Modernizm*. [Cited 3. 4. 2018.]. Available online: <http://katowickimodernizm.pl/gospodarka-katowic/>
6. HANSZKE, E. (2014): *Najazd studentów na Opole i Nysę. Życie miast zaczyna się w październiku*. [online]. . [Cited 5. 4. 2018.]. Available online: <http://www.nto.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20141013/REPORTAZ/141019821>.
7. HANSZKE, E. (2009): *W Opolszczyźnie powinniśmy postawić na rozwój uczelni*. [online]. In: *Strefa biznesu*. [Cited 5. 4. 2018.]. Available online: <http://www.strefabiznesu.nto.pl/artykul/w-opolszczyznie-powinnismy-postawic-na-rozwoj-uczelni-19045.html>.

⁹ MOWERY, D.C. – SAMPAT, B.M. (2005): *Universities in national innovation systems*, p. 209 – 239.

¹⁰ SALTER, E. et al. (2017): *Education and civic engagement: a comparative study of the benefits of post-compulsory education in England and Germany*, p. 152

¹¹ PRZYBYSZEWSKI, R. (2007): *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, p. 98

¹² SZMIT, M. (2012): *Rola uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego: studium przypadku*, pp.228-235.

8. MOWERY, D.C. – SAMPAT, B.M. (2005): Universities in national innovation systems. In: *The Oxford Handbook of Innovation*, ed., J. Fagerberg, D. Mowery, R. Nelson, Oxford University Press, Oxford, pp. 209 – 239.
9. PRZYBYSZEWSKI, R. (2007): *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*. Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa, p. 98. ISBN: 978-83-7251-743-2.
10. SALTER, E. – KUEMMERLING, A. – BOND, R. – SABATES, R. (2017): Education and civic engagement: a comparative study of the benefits of post-compulsory education in England and Germany. In: *Longitudinal and Life Course Studies*, 8 (2). pp. 152-168. ISSN 1757-9597.
11. SZMIT, M. (2012): Rola uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego: studium przypadku. In: *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 2012, No. 28, pp.228-235.
12. WIERZBIK-STROŃSKA, M. – OSTENDA A. (2013): Fundusze europejskie a możliwości rozwoju bazy dydaktycznej wyższych uczelni na przykładzie Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach. In: *Szkolnictwo wyższe w Polsce i Rosji. Wybrane problemy*, red. Grzegorz Sroślak, Magdalena Wierzbik-Strońska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, Katowice 2013, p. 65 – 80.
13. WITEK, O. (2014): Coraz mniej mieszkańców województwa śląskiego. [online]. In: *Gazeta Uniwersytecka UŚ*, January 2014. [Cited 5. 4. 2018.]. Available online: <http://gazeta.us.edu.pl/node/275431>.

Contacts:

Aleksander Ostenda

Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
 Katowice School of Technology
 43 Rolna st.
 40555 Katowice, Poland
 e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

Tetyana Nestorenko

Faculty of the Humanities and Economics
 Berdyansk State Pedagogical University
 4 Shmidt st.
 71112 Berdyansk, Ukraine
 e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

Alexey Prokopenko

Engineering Faculty
 Luhansk National Agrarian University
 44 Alchevskykh st.
 61002 Kharkiv, Ukraine
 e-mail: lnau.prokopenko@gmail.com

DIGITÁLIZÁCIA A TRANSFORMÁCIA OBCHODNÝCH MODELOV V ENERGETIKE¹

Janka Pásztorová

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: janka.pasztorova@euba.sk

Vzhľadom na obrovské environmentálne a sociálne náklady súčasného energetického systému zohrávajú stále viac dôležitú úlohu obnoviteľné zdroje energie, ktoré spolu s digitalizáciou a vývojom nových technológií v nestabilnom, neistom, komplexnom a nejednoznačnom prostredí VUCA vytvárajú nové príležitosti pre podnikanie a zároveň predstavujú revolúciu ako na strane dopytu, tak na strane ponuky energetického hospodárstva, čo si vyžaduje adekvátnu transformáciu existujúcich obchodných modelov. Cieľom predkladaného príspevku je preskúmať a vyhodnotiť dynamické zmeny v energetike v kontexte digitalizácie a následne na základe existujúcich teoretických prístupov posúdiť kľúčové aspekty úspešnej transformácie obchodných modelov v energetike. Investície do obnoviteľných zdrojov energie a digitalizácie v zmysle využívania internetu vecí a inteligentnej analýzy údajov ako aj adekvátna transformácia obchodných modelov ponúkajú príležitosti na podporu rastu obnoviteľných energií v globálnom meradle a poskytovanie bezpečnej a udržateľnej energie pre všetkých.

Kľúčové slová: priemysel 4.0, obchodný model, digitalizácia, obnoviteľná energia

Given the enormous environmental and social costs of the current energy system, renewable energies play an increasingly important role. Together with digitization and the development of new technologies, they are creating new opportunities for entrepreneurship in a volatile, uncertain, complex and ambiguous VUCA environment, resulting into revolution of demand and supply in the field of energy supply side, which requires an adequate transformation of existing business models. The aim of the present paper is to examine and evaluate the dynamic changes in the energy sector, in the context of digitization and then assess key aspects of a successful transformation of business models in the energetics.

Key words: Industry 4.0, Business model, Digitalization, Renewable energy

JEL: N70, O32, Q42

Úvod

Súčasný svet je charakterizovaný trvalými a hlbokými zmenami spôsobenými technológiami, požiadavkami udržateľnosti a ľudského rozvoja ako aj nepredvídateľnými spoločenskými a politickými procesmi, čo platí i v oblasti energetiky. Neustále zvyšujúci sa dopyt po energii poháňaný celosvetovým populačným rastom, ako aj ekologické a spoločenské náklady súčasného energetického systému si vyžadujú čistejšie, energeticky úspornejšie a nákladovo efektívne zdroje energie za prijateľné ceny. Ponuka energií sa zásadne mení i pod vplyvom technológií priemyslu 4.0. Digitalizácia odvetvia energetiky je považovaná za spôsob boja proti klimatickým zmenám a udržateľného rozvoja, predovšetkým tým, že umožňuje integrovať potenciál obnoviteľných zdrojov energie. Digitalizácia prináša nové perspektívy, ktoré môžu zlepšiť produktivitu, účinnosť, bezpečnosť a udržateľnosť energetických systémov

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA No. 1/0897/17: „Význam projektu Európskej energetickej únie pre strategické zámery tohto zoskupenia v kontexte podpory konkurencieschopnosti slovenskej ekonomiky.“

na celom svete, a zároveň vyvoláva otázky bezpečnosti, súkromia a narušenia ekonomiky.² Nové energetické systémy spolu s neustále novými digitálnymi technológiami posúvajú svet do neznámych oblastí a diskontinuity. Uvedené zmeny v trendoch na trhu zintenzívňujú tlak na transformáciu obchodných modelov v kontexte rýchlej masovej personalizácie a priamej spätnej väzby pre zákazníka ako aj demokratizácie energetických systémov.³

Diskusia v literatúre o transformácii obchodných modeloch v energetickom sektore v kontexte priemyslu 4.0 je stále v počiatočnom štádiu vývoja, zatiaľ čo literatúra o obchodných modeloch a štrukturálnych zmenách v energetickom sektore sa rýchlo rozvíja. Cieľom predkladanej štúdie je preskúmať a vyhodnotiť dynamické zmeny v energetike v kontexte digitalizácie a následne na základe existujúcich teoretických prístupov posúdiť kľúčové aspekty úspešnej transformácie obchodných modelov v energetike.

Štúdia je výsledkom analyticko-syntetického pohľadu na skúmanú problematiku. Na základe revízie literatúry venovanej obchodným modelom Priemyslu 4.0 a digitálnym platformám, ako teoretické východisko pre vývoj výsledného konceptuálneho rámca vhodného pre energetiku bol zvolený šesťdimenzionálny transformačný obchodný model podľa Kavadias, S. et.al.⁴ Na základe analýzy energetického sektora v súčasnom VUCA⁵ prostredí bola vyhodnotená globálna energetická perspektíva, na základe ktorej boli identifikované kľúčové aspekty úspešnej transformácie obchodného modelu v energetike. Následne v prípadových štúdiách vybraných spoločností boli posúdené koncepcie transformácie obchodného modelu v energetike.

1 Digitalizácia a obchodný model

Priemysel 4.0 predstavuje marketingové označenie pre prirodzenú fázu technologického rozvoja smerom k robotizácii, automatizácii, digitalizácii, internetu vecí ai. Reálna aplikácia uvedených technológií spôsobuje narušenie tradičných podnikateľských procesov v nových podmienkach decentralizácie, rýchlosti a lokálnej produkcie. Narušenie sa stalo jedným z kľúčových termínov v diskusiách o inováciách, hospodárskej, spoločenskej a politickej zmene. Prepojiť novú technológiu s potrebou nových rozvíjajúcich trhov dokáže práve správny obchodný model.

Používanie digitálnych aplikácií na spojenie sa so zákazníkmi a aplikácia analytických nástrojov na predpovedanie potrieb zákazníkov umožňujú firmám sústrediť sa na dôležitosť individuálnych skúseností zákazníkov a zodpovedajúcim spôsobom prispôbiť svoj produkt pomocou globálnej siete dodávateľov. Spotrebiteľ a firma sa dôverne zapájajú do spoluvytvárania hodnoty, ktorá je jedinečná pre každého spotrebiteľa a udržateľná pre firmu.⁶ Digitálne platformy sa stávajú významným nástrojom na podporu inovácií a rastu na globálnom konkurenčnom trhu.⁷ Vo všeobecnosti je digitálna platforma považovaná za nový typ ekosystému podnikateľských modelov, kde sa používajú technológie cloud computing založené na internete ako infraštruktúre na prepojenie spolupracujúcich interaktívnych sietí dodávateľov a spotrebiteľov v reálnom čase na vytvorenie hodnotovej ponuky. Z teoretického hľadiska digitálne platformy predstavujú rušivé inovácie podľa Christensena,⁸ ktoré vyžadujú nové obchodné modely umožňujúce prístup k novým unikátnym riešeniam alebo službám jednoduchším a lacnejším spôsobom prostredníctvom sietí, ktoré zachytávajú nové trhy alebo trhy s nízkymi nákladmi.

² INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2017): Digitalization & Energy.

³ HEINONEN, S. - KARJALAINEN, J. - RUOTSALAINEN, J. - STEINMÜLLER, K. (2017): Surprise as the new normal -implications for energy security.

⁴ KAVADIAS, S. - LADAS, K. - LOCH C. (2016): The Transformative Business Model.

⁵ VUCA acronym - nestály (volatility), neistý (uncertainty), zložitý (complexity), nejednoznačný (ambiguity).

⁶ PRAHALAD, C.K. – RAMASWAMY, V. (2005): Budoucnosť konkurence, s10.

⁷ BOUWER, L. (2017): *Digital Platforms – The Embodiment of Innovation Management Theory*.

⁸ CHRISTENSEN, C.M. – BEVER, B. (2014): The Capitalist's Dilemma.

Za uvedených zmenených podmienok voľba medzi nízkymi nákladmi a diferenciáciou podľa Portera prestáva byť hlavnou strategickou voľbou. Konkurenčnou výhodou pre 21. storočie sa stáva spoluvytváranie hodnoty, čo si zároveň vyžaduje nový teoretický pohľad na existujúce podnikateľské procesy⁹. Inovácia podnikateľského modelu pre digitálne platformy spočíva v tom, že otvorená inovácia a hodnotová inovácií sa stretávajú a vzájomne sa prelínajú s cieľom rozvíjať nové hodnotové siete pre zákazníkov, ktorí sú ochotní zaplatiť.

Definície obchodného modelu v odbornej literatúre sa líšia, ale všeobecne obchodný model popisuje, ako spoločnosť vytvára a zachytáva hodnotu a zároveň vymedzuje najefektívnejší spôsob rozdelenia a riadenia zdrojov. Využívanie technológií zvyčajne spôsobí rozvrat pôvodného dominantného modelu a v prípade, že aj konkurenti prijímú nový podnikateľský model odvetvie sa transformuje.

Transformačný obchodný model zobrazený na obrázku 1 identifikuje a charakterizuje šesť potencionálnych kľúčových aspektov úspešnej transformácie obchodného modelu založenom na súčasných dlhodobých trhových potrebách a technologických trendoch, medzi ktoré zaradujeme i digitálne platformy. Uvedený transformačný obchodný model slúži ako rozhranie medzi tým, čo technológia umožňuje v súlade s technologickými trendmi a čo vyžaduje trh.¹⁰

Obrázok 1: Transformačný obchodný model

Prameň: KAVADIAS, S. - LADAS, K. - LOCH C. (2016): The Transformative Business Model.

Dlhodobé trendy boli vytypované na základe zverejňovaných analýz konzultačných spoločností McKinsey Global Inštitút, PwC, Economist Intelligence Unit a Harvard Business Review. V oblasti technológií jedným z piatich sledovaných trendov je vývoj senzorov, ktoré zabezpečujú lacnejšie a rozsiahlejšie získavanie údajov. Ďalším sú big data, umelá inteligencia a roboty, ktoré umožňujú spoločnostiam premeniť obrovské množstvo neštruktúrovaných údajov na pravidlá a rozhodnutia. Tretí trend reprezentujú prepojené zariadenia (internet vecí) a platformy vytvorené pre tieto zariadenia. Štvrtým sú cloudové technológie pre decentralizovanú a rozsiahlu manipuláciu a analýzu údajov. Za posledný relevantný trend je

⁹ PRAHALAD, C.K. – KRISHNAN, M.S. (2008): The New Age of Innovation: Driving Co-created Value Through Global Networks.

¹⁰ BUSINESS CONNEXION (2017): What Makes a Business Model That's Built for Innovation?

považovaný vývoj vo výrobe v súvislosti s nanotechnológiami a 3D tlačou, čo vytvára viac možností pre decentralizovanú a malosériovú výrobu.

2 Globálna energetická perspektíva

Samotná energetika je odvetvie, ktoré vo VUCA prostredí charakterizovanom neustále rastúcou volatilitou, neistotou, zložitou a neurčitou, čelí tlaku masívnych zmien¹¹ a to predovšetkým rastom dopytu v kombinácii s globálnymi otrasmi na trhoch s ropou a plynom,¹² náhlými zmenami politiky v jadrovej energetike, národnými mechanizmami realizácie cieľov Parížskej dohody o klimatických zmenách na ekonomickom základe, rýchlo rastúcim trhom obnoviteľných zdrojov energie a novými technológiami, čo je v rozpore s tradičným energetickým trhom, ktorý je konzervatívny a nemá rád riziko. Energetika už nie je len ekonomickou alebo technickou otázkou, ale čoraz viac sa stáva spoločenskou otázkou a dokonca bezpečnostným problémom.^{13, 14} Súčasnému energetickému trhu dominujú 3D a to digitalizácia, decentralizácia a dekarbonizácia.

Podľa McKinsey¹⁵ vďaka rastu populácie a zvyšovaniu bohatstva Indie, Afriky a ázijských krajín, nečlenov OECD (okrem Číny), sa zvýši dopyt po energii v rokoch 2015-2050, pričom každá z uvedených krajín v konečnom dôsledku prekoná Európu v absolútnom dopyte. Všetky regióny OECD zaznamenajú klesajúci pokles dopytu po energiách a čínsky dopyt dosiahne najvyššiu úroveň pred rokom 2050. Obnoviteľné zdroje energie budú predstavovať 80 % globálneho nárastu výroby energie odteraz až do roku 2050. Do roku 2050 bude tvoriť elektrická energia z nízko uhlíkových zdrojov energie, ako sú veterná a solárna energia, štvrtinu celosvetovej spotreby energie. V roku 2017 celosvetový priemer podielu obnoviteľných zdrojov energie na produkcii elektriny činil len 5 %, pričom medzi krajiny s výrazným podielom patrili Dánsko (53 %), Južná Austrália, (48 %), Uruguay (32 %), Nemecko (26 %), Írsko (25 %).¹⁶ Rast odvetvia obnoviteľných zdrojov energie podporuje predovšetkým prudké zníženie nákladov a lepšia politická podpora.

Krajiny v ázijsko-tichomorskom regióne, podľa odhadov budú predstavovať dve tretiny celosvetového využívania energie do roku 2040, pričom sa zaviazali urýchliť prechod na trvalo udržateľnú energiu zvýšením podielu obnoviteľných zdrojov energie. Rast obnoviteľných energií v celej EÚ je v súčasnosti o 40 % nižší ako v rokoch 2011 až 2016, pričom trh je brzdený slabším dopytom po elektrickej energii, nadmernými kapacitami a nedostatkom jasnosti v objemoch kapacít, ktoré budú predmetom aukcie. Navyše politická neistota v rámci bloku po roku 2020 zostáva vysoká. Jasnejšie sa zdajú byť len vyhliadky jednotlivých členských štátov EÚ. Napríklad od Dánska sa očakáva, že do roku 2022 bude svetovým lídrom a vyprodukuje 69 % svojej energie z obnoviteľných zdrojov, čím sa stane svetovým lídrom. Írsko ako druhé, bude tvoriť jednu tretinu svojich energetických potrieb z obnoviteľných zdrojov. V ostatných európskych krajinách, vrátane Španielska, Nemecka a Spojeného kráľovstva, podiel veternej a solárnej energie prekročí 25 % celkovej produkcie.¹⁷

V roku 2017 bolo inštalovaných 157 gigawattov obnoviteľnej energie v hodnote 279,8 miliárd USD, čo predstavovalo viac ako dvojnásobok 70 GW kapacity fosílnych palív pridaných v tom istom období. Od roku 2004 bolo investovaných do zdrojov zelenej energie

¹¹ BREYER, CH. - HEININEN, S. - RUOTSALAINEN, J. (2017): *New consciousness: A societal and energetic vision for rebalancing humankind within the limits of planet Earth.*

¹² BALÁŽ, P. et al (2016): *World Oil Market - New Challenges and Increasing Risks in the Context of Resulting Consequences for the Competitiveness of the EU.*

¹³ HEINONEN, S. - KARJALAINEN, J. - RUOTSALAINEN, J. - STEINMÜLLER, K. (2017): *Surprise as the new normal - implications for energy security.*

¹⁴ SCHEFFER M. et al. (2009): *Early-warning signals for critical transitions.*

¹⁵ MCKINSEY (2018): *Global Energy Perspective 2018.*

¹⁶ WYNN, G. (2018): *Wind and Solar Won't Break the Grid: Nine Case Studies.*

¹⁷ OECD/ IEA (2017): *Renewables 2017. Analysis and Forecasts to 2022.*

2,9 bilióna dolárov. Rok 2017 bol ôsmykrát za sebou, v ktorom celosvetové investície do obnoviteľných zdrojov presiahli 200 miliárd dolárov. Celkovo najvyššiu sumu – 126,6 miliárd dolárov investovala Čína, čo bolo o 31 percent viac ako v roku 2016. Európa preinvestovala 40,9 miliárd dolárov, USA 40,5 miliárd dolárov. Výrazný nárast investícií zaznamenali Austrália, Mexiko, Švédsko.¹⁸

Obnoviteľné zdroje energie sú v súčasnosti už schopné konkurovať na trhovej úrovni bez pomoci štátnych dotácií. Nová kapacita obnoviteľnej elektrickej energie v roku 2016 v hodnote hodnotu 138,5 GW, čo predstavovalo osem percentný nárast novej kapacity oproti predchádzajúcemu roku, si vyžiadala nižšie investície až o 23 %.

Do obnoviteľných zdrojov najprv investovali súkromné domácnosti, poľnohospodári a energetické družstvá a to predovšetkým z nasledujúcich dôvodov:

- nižšia návratnosť investícií bola postačujúca pre súkromných investorov,
- obnoviteľné zdroje predstavovali nový kľúčový element, ktorý zavedené produkty neposkytovali, a to decentralizovanú výrobu elektrickej energie s nulovými emisiami CO₂ (okrem emisií súvisiacich s výrobným procesom).

V priebehu prvých 15 rokov efektívnosť, kvalita a spoľahlivosť vyžadovali zásadne technologické inovácie, aby naplnili očakávania pre potreby masového trhu. V súčasnosti môžeme konštatovať, že obnoviteľné zdroje vytlačujú konvenčné zdroje z trhu.

Investície do obnoviteľných zdrojov energie so stabilnými vysokými výnosmi sa stávajú oveľa atraktívnejšími investičnými možnosťami ako rizikové odvetvia fosílnych palív, ktoré sú náchyľnejšie na politické a environmentálne zmeny prípadne tradičné investície, akými sú zlato a ropa, o čom svedčí nárast ukazovateľa volatility akciového trhu - indexu Fear VIX, ktorý po skončení druhého finančného štvrťroku roku 2018 v USA vzrástol o 81 %.¹⁹ Sektor obnoviteľných energií sa ukázal stabilný i pri zavedení amerických cieľ v apríli 2018 na viac ako 1000 čínskych výrobkov. Zatiaľ čo index S&P 500 zaznamenal pokles o 2,3 %, index Dow Jones pre obnoviteľné zdroje energie zostal stabilný a v nasledujúcom období vzrástol o 3,23 %. Úspešným príkladom je i spoločnosť BlackRock Inc., ktorá v priebehu roka 2017 vyhradila fond na obnoviteľné zdroje energie vo výške 1,6 miliardy USD a najmenej polovica tejto sumy už bola investovaná do obnoviteľných zdrojov energie. Návratnosť investícií spoločnosti BlackRock do obnoviteľných zdrojov dosiahla 10,83 %. Portfólio BlackRock New Energy Fund zahŕňa veľké spoločnosti, ako sú Enel, Kingspan a Vestas.²⁰

3 Digitalizácia v energetike

Energetický sektor býval skorým prijímateľom digitálnych technológií predovšetkým v oblasti prieskumu a spracovania ropy a plynu ako aj v oblasti riadenia a prevádzky siete. Súčasné tempo digitalizácie v energetike sa zintenzívňuje a investície do digitálnych technológií zo strany energetických spoločností v posledných rokoch prudko vzrástli. Od roku 2014 celosvetové investície do digitálnej elektrickej infraštruktúry a softvéru vzrástli o viac ako 20 % a dosiahli v roku 2016 sumu 47 miliárd USD, čo je hodnota takmer o 40 % vyššia ako investície do výroby elektrickej energie na plyn po celom svete (34 USD miliárd) a takmer sa rovná celkovej investícii v indickom elektrárskom sektore (55 miliárd USD).²¹

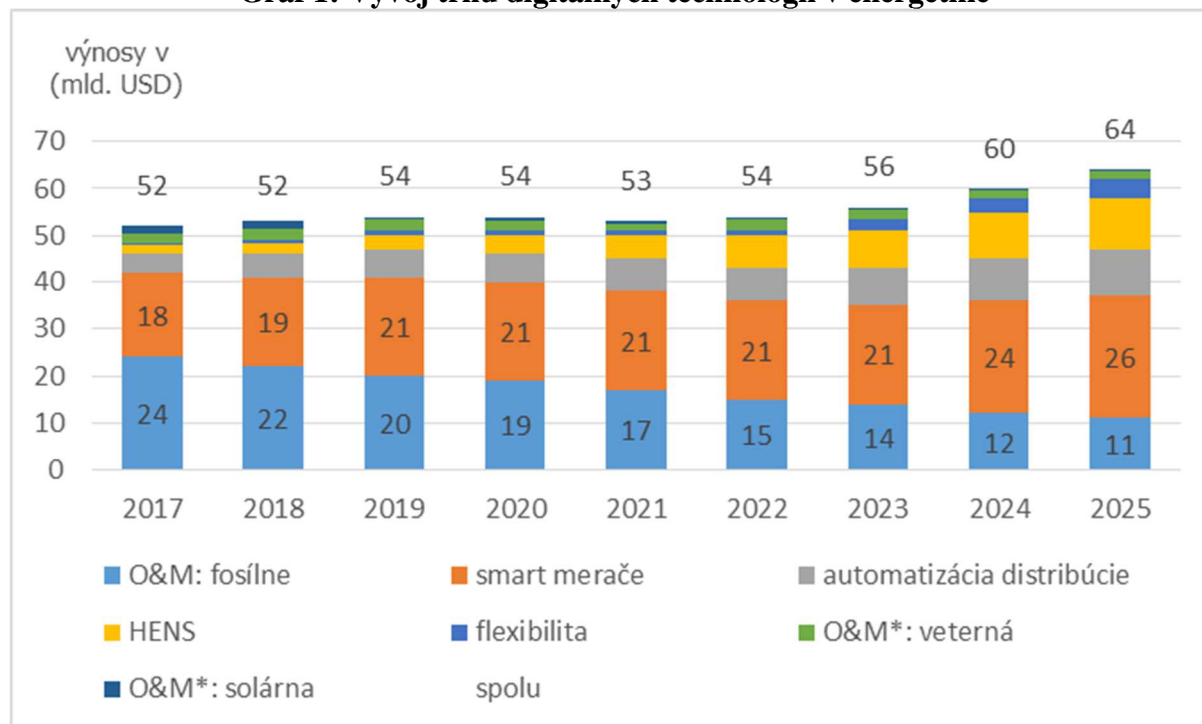
¹⁸ Frankfurt School-UNEP Centre/BNEF (2018): Global Trends in Renewable Energy Investment 2018.

¹⁹ FROESE, M. (2018): Renewables are the new gold.

²⁰ BLACKROCK (2018): New Energy Fund.

²¹ INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2017): Digitalization & Energy.

Graf 1: Vývoj trhu digitálnych technológií v energetike

Pozn.: O&M - prevádzka a údržba energie, HEMS - systémy riadenia energie v domácnosti.

Prameň: Henze, V. - Thomas, C. (2017): Market for Digitalization in Energy Sector to Grow to \$64BN by 2025.

Najvýraznejšia zmena v kontexte digitalizácie sa očakáva v oblasti technológií správy energie v domácnostiach, kde sa v roku 2025 očakávajú príjmy v hodnote 11 miliárd dolárov. Najväčší zdroj príjmov v roku 2025 má byť v oblasti inteligentných meračov a to 26 miliárd dolárov, čo predstavuje nárast o 44 % v porovnaní so súčasnosťou. Uvedené zvýšenie príjmov bude zodpovedať poklesu digitálnych výnosov z oblasti prevádzky a údržby fosílnych palív a to o 46 % počas tohto obdobia (graf 1).

Vyspelejšie technológie, ako sú inteligentné meracie prístroje na modernizáciu elektrárne vykazujú najväčšie výnosy na začiatku a služby, ktoré poskytujú flexibilitu siete, rastú najrýchlejšie. Zjednodušenie prevádzky a údržba poskytujú celkovo najväčšie úspory, ale prístup k novým trhom, patria ku kľúčovými stimulom.²² Umelá inteligencia predstavuje mozog budúcej inteligentnej siete. Technológia umožňuje neustále zhromažďovať, analyzovať a syntetizovať ohromujúce množstvo dát z miliónov inteligentných senzorov na celom svete. Za pomoci pokrokových algoritmov sa môžu navrhovať možné simulácie a následne prijímať včasné rozhodnutia ako najlepšie prideliť zdroje energie, čo napomáha maximalizovať výkonnosť portfólia obnoviteľných zdrojov energií a súčasne minimalizovať riziká. Digitalizácia umožňuje integrovať variabilné obnoviteľné zdroje energie predovšetkým zo slnka a vetra a lepšie prispôbiť dopyt po energii v sieťach v reálnom čase. V stratégiách sa zohľadňuje rastúci počet miest, podnikov a domácností, ktoré vyrábajú vlastnú energiu z obnoviteľných zdrojov a prebytky predávajú do siete.

Predtým, ako existovala technológia digitálnej platformy, nebol žiadny dôvod na zmenu obchodného modelu v energetike. Ale po jej zavedení sa dominantný obchodný model stal zraniteľným. Aspekty úspešnosti transformácie obchodného modelu uvedené na obrázku 1 možno v energetike charakterizovať nasledovne.

²² BLOOMBERG NEW ENERGY FINANCE (2018): Digitalization Could Provide \$38 Billion in Benefits to Energy.

➤ **Personalizácia produktov**

Na roztrieštenosť spotrebiteľských preferencií a výsledný dopyt po rôznorodnejších ponukách sa reaguje väčšou personalizáciou hodnotovej ponuky. Ponuka produktov a služieb je prispôbená potrebám zákazníkov, pričom digitálne technológie často umožňujú dosiahnutie tohto cieľa za konkurenčné ceny.

➤ **Uzavretý proces**

Proces lineárnej spotreby, v ktorom sa výrobky vyrábajú, používajú a následne likvidujú je nahradený uzavretým cyklom, v ktorom sú použité výrobky opätovne recyklovateľné, čo zároveň znižuje celkové náklady na zdroje.

Výroba energie sa decentralizuje, budovy sú vybavené novými inteligentnými technológiami, spotrebičmi a platformami. Digitalizácia môže umožniť aktívnu účasť spotrebiteľov zo všetkých sektorov dopytu v prevádzke energetických systémov. Do roku 2040, 1 miliarda domácností a 11 miliárd inteligentných zariadení by sa mohli aktívne zúčastňovať prepojených elektrických systémov, čo im umožní meniť, kedy čerpať elektrinu z rozvodnej siete. Táto inteligentná reakcia na dopyt by mohla poskytnúť 185 GW flexibility systému, čo je porovnateľné s aktuálne nainštalovaným systémom kapacity dodávky elektrickej energie v Taliansku a Austrálii a mohlo by ušetriť 270 miliárd USD investícií do novej elektrickej infraštruktúry, ktorá by bola inak potrebná na zabezpečenie bezpečnosti dodávok.

➤ **Zdieľanie aktív majetku**

Úspech niektorých inovácií je zabezpečený možnosťou zdieľať vybrané aktíva v rámci dodávateľského reťazca. Zdieľanie aktív sa zvyčajne realizuje prostredníctvom obojstranných online trhov, ktoré odzrkadľujú hodnotu pre obidve strany – dopyt ako aj ponuku. Zdieľanie zároveň znižuje prekážky vstupu ostatných priemyselných odvetví, pretože účastník nemusí vlastniť príslušné aktíva, môže iba konať ako sprostredkovateľ.

Internet vecí, ako ústredná téma v energetike znamená, že každé zariadenie sa potenciálne stane inteligentným senzorom. Energetickým spoločnostiam to umožní monitorovať elektrárne, decentralizované zdroje výroby energie, elektrické rozvody ako aj užívateľské zariadenia a následne pomocou prediktívnej analýzy optimalizovať procesy, čo povedie k novej hranici efektívnosti. Predpokladom pre túto realizáciu je dostupnosť vysokorýchlostných telekomunikačných sietí a kybernetická bezpečnosť. Paradigma energetického podnikania sa mení a posúvajú sa hranice odvetví energetiky, komunikácie, dopravy a spotreby.

➤ **Cena za použitie**

Zásadnou otázkou ostáva, ako spravodlivo účtovať užívateľov siete. Obchodné modely založené na digitálnych platformách a decentralizovaných zdrojoch, ktoré umožňujú výmenu služieb v rámci virtuálnych elektrární a peer to peer obchodovanie na virtuálnych trhoch sú už testované vo Francúzsku, Nemecku, USA, Dánsku. Niektoré modely účtujú zákazníkovi len používanie produktu alebo služby a nevyžadujú od nich priamy nákup. Zákazníci tak profitujú z toho, že vynakladajú náklady iba vtedy, keď ponuka prináša hodnotu a spoločnosť zároveň profituje, pretože počet zákazníkov pravdepodobne rastie.

➤ **Spolupracujúci ekosystém**

Nové technológie umožňujú zlepšenie spolupráce s partnerskými dodávateľskými reťazcami, zákazníkmi a tým adekvátne eliminovať obchodné riziko, čo zároveň prináša zníženie nákladov, ako aj významnú konkurenčnú výhodu k čomu prispieva i britská organizácia Climate Action, ktorá pracuje v jedinečnom zmluvnom partnerstve s Programom OSN pre životné prostredie (UNEP), v rámci ktorého vytvára a buduje partnerstvá medzi

podnikmi, vládami a organizáciami s cieľom urýchliť medzinárodný trvalo udržateľný rozvoj a podporiť ekologické hospodárstvo. Ďalším príkladom je globálne nezisková nadácia Energy Web zameraná na urýchlenie technológie blokov v celom energetickom sektore, s cieľom vyvinúť trhový štandard, ktorý zabezpečí interoperabilitu, zníženie nákladov a zložitosti ako aj uľahčenie zavádzania technológií prostredníctvom ľahko implementovaných aplikácií. Je potrebné vytvárať najlepšie možné technologické a obchodné partnerstvá s cieľom určiť najefektívnejšie technologické riešenia.

➤ **Agilita**

Integrácia množstvo rôznych individuálnych zdrojov z rôznych miest diktuje lokálnu diferenciáciu a rýchlo meniace sa podmienky, čo zvyšuje konkurenčný tlak a núti energetické spoločnosti aplikovať rôzne stratégie pre rôzne mestá v závislosti od počtu lokálnych zdrojov a obyvateľov. V rýchlo sa meniacom prostredí energetického podnikania bude agilita nie len kľúčom k úspechu, ale aj nutnou podmienkou prežitia pre existujúce nástroje.²³

Príkladom úspešnej digitálnej transformácie obchodného modelu v energetike je spoločnosť Kaiserwetter Energy Asset Management GmbH založená v roku 2012, ktorá je nezávislým a medzinárodne aktívnym poskytovateľom služieb pre správu veterných a solárnych aktív energetických spoločností. Jej digitálna platforma na správu portfólia – ARISTOTELES – zhromažďuje a koreluje údaje o výrobe a všetkých finančných aktívach s cieľom trvalo maximalizovať efektívnu výrobu energie v 28 veterných a 23 solárnych parkoch, ako aj všetky ostatné aktíva v oblasti obnoviteľných zdrojov energie a zároveň minimalizovať investičné riziká. Portfólio služieb pre správu aktív obnoviteľnej energie spája tradičné technické a obchodné riadenie aktív digitálnou integráciou všetkých procesov a dát, pričom sa spoliehajú na možnosti internetu vecí. Je to digitálne riešenie, ktoré spája možnosti internetu vecí, rozsiahle získavanie dát a inteligentnú analýzu údajov kombináciou technických a finančných údajov. Tieto digitálne pokroky sú jedným z dôvodov, prečo sú veterné a solárne elektrárne konkurencieschopnejšie, efektívnejšie a lacnejšie. Spoločnosť Kaiserwetter tak umožňuje investorom v energetickom sektore maximalizovať návratnosť investícií a minimalizovať riziko ich investícií do obnoviteľnej energie. Medzi klientov spoločnosti Kaiserwetter patria dodávatelia energie, ako aj inštitucionálni a súkromní investori. Kaiserwetter spravuje 498 MW v mene tretích strán v štyroch európskych krajinách pričom zamestnáva len 60 zamestnancov.²⁴ Ako vyplýva z uvedeného spoločnosť spĺňa nasledujúce aspekty úspešnosti transformácie obchodného modelu (obrázok 1) a to personalizácia produktu, zdieľanie aktív, cena za použitie, spolupracujúci ekosystém, agilnosť, čo je viac ako tri a tak transformovaný model spoločnosti Kaiserwetter možno považovať za úspešný.

Decentralizovaná výroba a skladovanie môže byť tiež veľmi atraktívnou metódou na zabezpečenie udržateľnej cenovo dostupnej energie pre viac ako miliardu ľudí vo svete, ktorí v súčasnosti nemajú dostatočný prístup k energiám vo všetkých oblastiach sveta. Príkladom je projekt spoločnosti Enel Green Power v Keni v okrese Kisii, ktorý kombináciou šírenia siete mobilných telefónov, udržateľnosti obnoviteľných zdrojov a výhod digitálnych technológií prekonal obmedzenia elektrickej infraštruktúry a zabezpečuje elektrickú energiu a lepšie životné podmienky, zdravotnú starostlivosť a vzdelávanie pre viac ako 100 tisíc ľudí. Spoločnosť vybudovala v Južnej Afrike tri solárne fotovoltaické elektrárne s nainštalovanou kapacitou presahujúcou 158 MW. Domácnostiam a podnikom ponúka riešenia na dosiahnutie energetickej nezávislosti a to integráciou malých solárnych fotovoltaických článkov do domácich energetických systémov. Projekt vychádzal zo skutočnosti, že 75 % obyvateľov Keni nemalo stabilný prístup k elektrickej energii, ale viac ako 70 % vlastní mobilný telefón. Mobilné telefóny umožňujú platiť cenovo dostupnú energiu, ktorú reálne spotrebávajú

²³ CLARK, J. et al. (2015): Are you a force that shapes the power markets, or do the forces shake you?

²⁴ KAISERWETTER (2018): Digitization made by Kaiserwetter.

prostredníctvom nezávislých malých rozvodných sietí. Každá dedina s vybudovanou mikro štruktúrou sa stáva nezávislou energetickou spoločnosťou, ktorá je zároveň mini entitou otvorenou pre ľudí, ktorí ju využívajú a zároveň ju vytvárajú. Realizovaný projekt spĺňa nasledujúce aspekty úspešnosti transformácie obchodného modelu uvedené na obrázku 1: personalizácia projektu, uzavretý proces, cena za použitie, spolupracujúci ekosystém a agilita. Uvedená radikálna zmena prístupu spoločnosti – integrácia digitálnych technológií a udržateľnosti pri výrobe energie, dokumentuje, že inkluzívny a otvorený prístup k inováciám prináša skutočný pokrok.

Záver

Samotná energetika je odvetvie, ktoré čelí tlaku masívnych zmien. Energetické trhy sú ovplyvnené významnou volatilitou, spôsobenou čiastočne novými technológiami, ale aj zmenami životného štýlu, čo na jednej strane vytvára príležitosti pre nových účastníkov na trhu a na strane druhej iné radikálne scenáre v oblasti energie, ako sú scenáre založené na obnoviteľnej energii a digitalizácii.

Tempo digitalizácie v energetike sa zvyšuje. Digitalizácia výroby energie a správy energetických aktív prostredníctvom využívania internetu vecí a inteligentných dátových analýz ponúka neočakávané príležitosti na integráciu variabilných obnoviteľných zdrojov energie do sietí. Investície do digitálnych technológií zo strany energetických spoločností v posledných rokoch prudko vzrástli a doterajšie výsledky preukazujú, že investície do aktív z obnoviteľných zdrojov sú dobrou podnikateľskou príležitosťou, ktorá maximalizuje návratnosť a minimalizuje riziká v globálnom meradle. Najväčší potenciál digitalizácie v energetike spočíva vo vyššej flexibilitě, integrácii a efektívnosti operácií v celom hodnotovom reťazci a to vďaka lepšej analýze, využívaniu virtuálnych zariadení, zavedeniu automatizácie a umelej inteligencie a kvantových výpočtových technológií, čo umožňuje nové prepojenia a interakcie medzi ponukou a dopytom po energii v reálnom čase, výsledkom čoho je rast decentralizovaných variabilných zdrojov energie, väčšia hodnota pre zákazníka pri nižších nákladoch pre podnik.

Digitalizácia zároveň na jednej strane už zvyšuje bezpečnosť, produktivitu, prístupnosť a udržateľnosť energetických systémov, na strane druhej digitalizácia tiež zvyšuje nové riziká v oblasti bezpečnosti a súkromia. Zainteresované strany čoraz viac čelia novým a zložitým rozhodnutiam často na základe neúplných alebo nedokonalých informácií, čo implikuje nutnosť progresívnych a flexibilných zmien regulačného prostredia.

Uvedené výzvy vyplývajúce z digitálneho narušenia v energetike menia ekosystém a základné pravidlá, čo si vyžaduje adekvátnu transformáciu existujúcich obchodných modelov od tradičných hierarchických modelov rozhodovania k decentralizovaným, pričom základnými faktormi úspechu obchodných modelov založených na digitálnych platformách sú: personalizácia, uzavretý cyklus, zdieľanie aktív, oceňovanie založené na používaní, spolupracujúce ekosystémy a agilita. Konečným výsledkom digitalizácie odvetvia energetiky a úspešnej transformácie obchodných modelov má byť poskytovanie bezpečnej a udržateľnej energie pre všetkých.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ, P. et al. (2016): World Oil Market - New Challenges and Increasing Risks in the Context of Resulting Consequences for the Competitiveness of the EU. [online]. In: *International Conference on European Integration 2016*. Ostrava VŠB – Technical University of Ostrava 2016. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: https://www.ekf.vsb.cz/export/sites/ekf/icei/.content/galerie-dokumentu/ICEI-2016_Sbornik_Komplet_Web_FINAL.pdf.

2. BLACKROCK (2018). New Energy Fund. [online]. Blackrock, 2018. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.blackrock.com/latamiberia/products/229298/blackrock-new-energy-a2-eur-fund>.
3. BLOOMBERG NEW ENERGY FINANCE (2018): Digitalization Could Provide \$38 Billion in Benefits to Energy. [online]. In: *Bloomberg New Energy Finance*, 29.1.2018. [Citované 30. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://about.bnef.com/blog/digitalization-provide-38b-benefits-energy/>.
4. BOUWER, L. (2017): Digital Platforms – The Embodiment of Innovation Management Theory. [online]. In: *The Digital Transformation People*, 23.1.2017. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.thedigitaltransformationpeople.com/channels/strategy-and-innovation/digital-platforms-the-embodiment-of-innovation-management-theory/>.
5. BREYER, CH. – HEININEN, S. – RUOTSALAINEN, J. (2017): New consciousness: A societal and energetic vision for rebalancing humankind within the limits of planet Earth. [online]. In: *Technological Forecasting and Social Change*, 2017, (114), s. 7-15. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.06.029>.
6. BUSINESS CONNEXION (2017): What Makes a Business Model That's Built for Innovation? [online]. In: *Business Connexion*, 10.12.2017. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.bcx.co.za/what-makes-a-business-model-thats-built-for-innovation/>.
7. CLARK, J. et al. (2015): Are you a force that shapes the power markets, or do the forces shake you? [online]. McKinsey, 2015. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Risk/Our%20Insights/The%20Age%20of%20Utility/The%20Age%20Utility.ashx>.
8. FRANKFURT SCHOOL (2018): Global Trends in Renewable Energy Investment 2018 [online]. Frankfurt School-UNEP Centre/BNE. 2018. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.fs-unep-centre.org>.
9. FROESE, M. (2018): Renewables are the new gold. [online]. In: *Windpower Engineering&Development*, 28.5.2018. [Citované 30. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.windpowerengineering.com/business-news-projects/research-reports/renewables-are-the-new-gold/>.
10. FROESE, M. (2018): The top 8 renewable energy funds. [online]. In: *Windpower Engineering&Development*, 26.5.2018. [Citované 30.5.2018.] Dostupné na internete: <https://www.windpowerengineering.com/business-news-projects/the-top-8-renewable-energy-funds/>.
11. FROESE, M. (2017): Digitalization key to sustainable energy. [online]. *Windpower Engineering&Development*, October 18, 2017. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.windpowerengineering.com/electrical/grid/digitalization-key-sustainable-energy/>.
12. HEINONEN, S. - KARJALAINEN, J. - RUOTSALAINEN, J. - STEINMÜLLER, K. (2017): Surprise as the new normal - implications for energy security. [online]. In: *European Journal of Futures Research*, 2017. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/s40309-017-0117-5>.
13. HENZE, V. - THOMAS, C. (2017): Market for Digitalization in Energy Sector to Grow to \$64BN by 2025. [online]. In: *Bloomberg New Energy Finance*, 7.11.2017. [Citované 30. 6. 2018.] Dostupné na internete: <https://about.bnef.com/blog/market-digitalization-energy-sector-grow-64bn-2025/>.

14. CHRISTENSEN, C.M. – BEVER, B. (2014): *The Capitalist's Dilemma..*: [online]. In MA: Harvard Business Review, June 2014. [Citované 12. 5. 2018] Dostupné na internete: <https://hbr.org/2014/06/the-capitalists-dilemma>.
15. International Energy Agency (2017): Digitalization & Energy. [online]. In: *International Energy Agency*, 2017. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/DigitalizationandEnergy3.pdf>.
16. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2017): Renewables 2017. [online]. In: *International Energy Agency*, 2017. [Citované 18. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.iea.org/publications/renewables2017/>.
17. KAISERWETTER (2018): Digitization made by Kaiserwetter. [online]. Kaiserwetter, 2018. [Citované 12. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://en.kaiserwetter.energy/asset-management>.
18. KAVADIAS, S. – LADAS, K. – LOCH C. (2016): The Transformative Business Model. In: *Harvard Business Review*, 2016, (10), p. 90-98.
19. KIM, W. C. – MAUBORGNE, R. (1997): Value innovation: The strategic logic of high growth. In: *Harvard Business Review*, 1997, č. 1 – 2, s. 103-112.
20. KURZWEIL, R. (2006): *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. London: Penguin Books. ISBN 0143037889.
21. MCKINSEY (2018): Global Energy Perspective 2018. [online]. In: *McKinsey*, 2018. [Citované 1. 5. 2018.] Dostupné na internete: <https://gep.mckinseyenergyinsights.com/>.
22. PRAHALAD, C.K. – RAMASWAMY, V. (2005): *Budoucnost konkurence*. Praha: Management Press, 2005. ISBN 97808072611263.
23. PRAHALAD, C.K. – KRISHNAN, M.S. (2008): *The New Age of Innovation: Driving Cocreated Value Through Global Networks*. New York: McGraw-Hill, 2008. ISBN 9780071598286.
24. SCHEFFER M. et al. (2009): Early-warning signals for critical transitions. In: *Nature*, 2009, (461) p. 53-59.
25. WYNN, G. (2018): Wind and Solar Won't Break the Grid: Nine Case Studies. [online]. In: *Institute for Energy Economics and Financial Analysis*, February 2018. [Citované 12. 5. 2018.] Dostupné na internete: http://ieefa.org/wp-content/uploads/2018/02/Power-Industry-Transition-Here-and-Now_February-2018.pdf.

Kontakt:

RNDr. Janka Pásztorová, PhD.

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/a

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: janka.pasztorova@euba.sk

THE IMPORTANCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN TERMS OF INTERNATIONALIZATION

Lucia Rafajová

Faculty of Economics and Business, Pan-European University in Bratislava, Tematínska 10,
851 05 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: rafajova.lucia@gmail.com

Cieľom príspevku je vymedziť právny a hospodársky rámec medzinárodného podnikania, ktorým je podmienené rozšírenie podnikateľských aktivít malých a stredných podnikov, ktoré tvoria predmet skúmania príspevku, za hranice domácej ekonomiky. Príspevok sa zároveň venuje internacionalizácii, ktorá je procesom, ktorý výrazne ovplyvňuje činnosť malých a stredných podnikov v medzinárodnom prostredí. V príspevku rozdeľujeme podniky podľa kvantitatívneho kritéria. Toto kvantitatívne vymedzenie je východiskom pre ďalšie skúmanie malých a stredných podnikov. V príspevku poukazujeme na domáce a zahraničné podnikateľské prostredie, na proces internacionalizácie a jeho dôvody. Tieto faktory majú vplyv na rozšírenie podnikateľských aktivít cez národné hranice. Stávajú sa tak novou hybnou silou malých a stredných podnikov a tak ich nemožno opomenúť.

Kľúčové slová: malé a stredné podniky, medzinárodné podnikanie, podnikanie, medzinárodný trh

The objective of the contribution is to define the legal and economic framework of international business, which serves as a basis to expansion of entrepreneurial activities of small and medium-sized enterprises. These types of businesses are the target of examination in this contribution. At the same time, the paper is devoted to internationalization, which is a process that significantly influences the activities of small and medium-sized enterprises in international environment. The enterprises discussed in this paper are distinguished according to quantitative criterion that determines the further discussion of the issue. The work focuses on the domestic and foreign business environment. The reason and process of internationalization is also discussed. These factors have significant impact on the expansion of business activities beyond the national borders. They gain importance as a new driving force for small and medium-sized businesses.

Key words: small and medium-sized enterprises, international business, business, international market

JEL: G23, G30, M21

Introduction

Small and medium-sized enterprises in Slovakia gained importance with the process of privatization and transformation of the economy in 1990. The restitution of assets and liberalization of trade relations in Slovakia during the process of first wave of privatization resulted in privatization of big state-owned enterprises. This process led to the emergence of small and medium-sized enterprises. They had managed to fill the gap on the market created by inefficient state-owned enterprises.

Small and medium-sized enterprises represent a strong economic potential for further economic growth of Slovakia and the European Union as well. SMEs and microbusinesses act as a driving force of national economies and the economy of the EU. These types of businesses contribute to increase in employment and create appropriate social environment in the regions. These businesses are primarily driven by their ability to respond to the changing economic

environment and an ability to specify customer needs quickly. Therefore, most of the countries should focus on supporting all forms of entrepreneurship, not only the entrepreneurial activities of multinational corporations. The support of SMEs during the economic crisis is an issue discussed by Tóth and Mura (2014).

Current trends in the world economy indicate that not only big and transnational corporations enter the field of international business. Small and medium-sized enterprises are also trying to make an attempt to be present internationally. Internationalization is a process that helps smaller types of enterprises to enter the international environment. Internationalization refers to entire economy, all types and forms of business entities, including smaller businesses as well.

Internationalization is linked to international trade, labour migration, accumulation of capital on international level and development of international markets. The global division of labour and internationalization of economic relations have intensified in the process of internationalization. The distance between markets, information and transport is gradually shrinking and the degree of interconnection between the economies and the international business environment is increasing.

1 The importance of SMEs in the national economy and the economy of the European Union

After 1990, Slovakia started to recognize the importance of small and medium-sized enterprises following the privatization process and transformation of the economy. Entrepreneurship has a key role in developed economies based on economic competition and represented by different types and ownership forms of businesses, as well as different size.¹ Slovakia is also characterized by these facts. The gradual growth of the economy was conditioned by numerous facts. The liberalization of business relations and the restitution of assets resulted in the disappearance of big state-owned companies during the privatization process.

According to Gozora (2014), small and medium-sized enterprises started to appear in the 1950s of the previous century in Europe. As a respond to this fact, the economists met in Bolton (1970) and prepared the document called “Bolton Report.” The Bolton Report characterizes the small and medium-sized enterprises as businesses managed by owners and not managers. These companies practically cannot have significant impact on the market and have relatively small market share. However, they can play a key role in smaller economies as they increase the probability of small and medium-sized businesses to enter the international market. The issue of small and medium-sized enterprises is discussed by Gajdová and Krechovská (2016) and Gavurová, Šoltés and Kováč (2017).

In the Slovak business environment, small and medium-sized enterprises have a specific market position. The categorization of enterprises is based on the number of employees, defined by the law no.100/1995 on state support of small and medium-sized enterprises. This law is categorizing the business on the basis of quantitative criterion. The legal specification of small and medium-sized enterprises was backed by the adaption of the mentioned law in 1995. According to number of employees, small and medium-sized enterprises fall into the following categories²:

- small enterprise (1 - 24 employees),
- medium-sized enterprise (25 - 500 employees),

¹ MURA, L. - MACHOVÁ, R. (2015): *Evaluation of the Innovation Performance of Business Networks*. In: CERS 2014: 5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings, 2015, pp. 634-642.

² SOBEKOVÁ-MAJKOVÁ, M. (2011): *Ako financovať malé a stredné podniky*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2011, pp. 88-97.

- large enterprise (500 and more employees).

The categorization of enterprises is defined by the EU Regulation No. 651/2014 and the Commission Regulation (EU) No. 2003/361/EC. They specify the size classification of small and medium-sized enterprises. Based on the mentioned EU legal standards it is possible to define and categorize the business entities that form a category of small and medium-sized enterprises (SMEs). The aggregate annual balance of these business entities does not exceed EUR 43 million; the annual turnover does not exceed EUR 43 million. These types of businesses employ fewer than 250 people.

Since 01.01.2005, based on the EU Directive No. 651/2014, small and medium-sized enterprises fall into the following categories:

- micro enterprise (0 – 9 employees),
- small enterprise (10 – 49 employees),
- medium-sized enterprise (50 – 249 employees).

The greatest strength of small and medium-sized enterprises is their ability to respond flexibly to market changes. These businesses can make business decisions flexibly and have high innovative creativity. As a weakness can be mentioned the inadequate source of finances. Restricted access to professionals, promotion and advertising are the most striking weaknesses due to lack of financial sources. Employees of small businesses have higher work intensity, but worse working conditions.³

The business management in the SME sector has its own specificities, which is also reflected in differences in the organizational structure.⁴ Large enterprises, opposed to SMEs are characterized by accumulation of activities within individual organizational units. The accumulation of activities is smaller in medium-sized businesses, while in large enterprises it does not reach the level of work distribution.⁵

The economic development of Slovakia is one of the priorities to back the development of the SME sector. The appropriate business environment is the most important factor. Transparent legislation, lower tax burden, support and strong infrastructure are expected to be important factors of the appropriate business environment. Slovakia entered the EU in 2014. A new era in the history of the Slovak economy and entrepreneurship started. The competition on the European market is fierce. Business entities compete for their position on the Slovak market and the EU single market as well. On the other hand, the single market enables a simpler positioning of Slovak businesses on the European market. The European market for Slovak businesses means both challenges and barriers. Direction of the SME sector is a key issue, because small and medium-sized businesses are the potential basis for the Slovak export. They can contribute to economic growth and increased prosperity of Slovakia.

Representatives of the European Union, as well as the Slovak Republic are aware that small and medium-sized enterprises represent a strong economic potential for further economic growth. Considering the numbers, a dynamic growth has been detected recently in the sector of micro businesses. Micro-enterprises employ the lowest number of employees (0-9 employees). Micro-enterprises, small and medium-sized enterprises represent the driving force of national

³ SOBEKOVÁ-MAJKOVÁ, M. (2011): Ako financovať malé a stredné podniky. Bratislava: Wolters Kluwer, 2011, pp. 88-97, KORÁB, V. – KOUDELKOVÁ, P. (2016): What Determines Innovation in Small and Medium Enterprises? A Case Study from the Czech Republic. In: *Transformations in Business & Economics*, Vol. 15, No 2 (38), pp.78-88.

⁴ SUELDO, M. - STREIMIKIENE, D. (2016): Organizational Rituals as Tools of Organizational Culture Creation and Transformation: A Communicative Approach. In: *Transformations in Business & Economics*, Vol. 15, No 2 (38), pp.89-110.

⁵ MURA, L. - KLJUČNIKOV, A. - TVARONAVIČIENĚ, M. - ANDRONICEANU, A. (2017): Development Trends in Human Resource Management in Small and Medium Enterprises in the Visegrad Group. In: *Acta Polytechnica Hungarica*, 2017, Vol. 14, No. 7, pp. 105-122.

economies in the EU.⁶ Micro-enterprises create an appropriate social environment in the regions, suitable conditions for increasing the employment and realization of innovation processes.

As the activity and influence of micro-enterprises has a regional character, it is a regional competence to support the business activity of enterprises falling into this business category. Act No. 503/2001 has become the basic instrument of the regional policy in Slovakia. The Ministry of Construction and Regional Development of the Slovak Republic is the consultative body for the regional policy. Following the year of 2001, self-governing regions became responsible for the regional development. Cities and municipalities of self-governing regions play an important role in the local development.

The business activity of small and medium-sized enterprises faces numerous risks. One of the major risks the entrepreneurs must face is the financial risk. Smejkal and Rais (2003)⁷ report, that the relationship between the business, capital and the expected income involves financial risk. The financial risk is influenced by the following factors: the possibility of loss business is facing. The reason of loss is the change or end of the ownership or threat of financial crisis.

Beside the possibility of financial loss the business entity has to face further risks. Financial risks, financial markets and financial instruments are considered to be complex risks small and medium-sized businesses face. According to Fetisovová et al. (2012)⁸ these risks fall into different categories. The business will not be able to realize its strategic goals unless it has enough capital. The credit risk is considered to be an inability, since the borrowed money should be returned to the creditor. Inflationary risk, currency risk, liquidity risk and default risk are considered to be different forms of financial risk.

In comparison to large enterprises, small businesses have an ability to respond to market changes more flexibly. This is considered to be their significant entrepreneurial advantage. The scientific literature provides two hypotheses regarding the future status of both types of business entities. One of the hypotheses emphasizes that the future will be about the big transnational enterprises. Financially strong, large enterprises will survive. The second hypothesis argues that small and medium-sized enterprises will operate globally, which ensures their strengthening position on the market.⁹

A quick response to change is the key to business success in the 21st century. According to competitiveness, businesses are not differentiated as small or big companies, but rather fast or slow businesses. Change management strategy is essential to build competitive advantage. Change is a determining factor in satisfying the customer need. Modernization, new technologies, innovation, creating opportunities and competitive advantage call for action in a global competitive environment. Small businesses find it easier to respond to these challenges.

2 Macroeconomic outcomes of small and medium-sized enterprises in Slovakia

The macroeconomic data used in this contribution reflects the macroeconomic indicators for 2016. The latest available data in databases is from 2016. The Slovak economy showed positive employment trends in 2016. The average number of employed in the national economy increased by 2,5% to 2 307 000 compared to results from 2015.¹⁰

⁶ HUTTMANOVÁ, E. (2009): *Súčasný stav, možnosti podpory a rozvoja malých a stredných podnikov na Slovensku*.

⁷ SMEJKAL, V. - RAIS, K. (2003): *Řízení rizik*. I. Praha: Grada Publishing, 2003, pp. 38-42.

⁸ FETISOVÁ, E. - HUCOVÁ, E. - NAGY L. - VLACHYNSKÝ, K. (2012): *Aktuálne problémy financií malých a stredných podnikov*.

⁹ UBREŽIOVÁ, I. - SEDLIAKOVÁ, I. - UBREŽIOVÁ, A. (2013): *Medzinárodný manažment a podnikanie*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2013, pp. 33-44.

¹⁰ ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. *Všeobecné informácie*.

From total number of employed (2 307 000) in the national economy 1 846 000 were employed in the profit-oriented sector. Natural persons employed 34,3% of the workforce in Slovakia. Micro businesses provided work for 12,3%, small businesses 12,4%, middle-sized businesses 15% and large enterprises 25,9% of the workforce in Slovakia.

Based on the results of quarterly corporate reporting of the Statistical Office of the Slovak Republic, small and medium-sized enterprises account for 74,1% of the corporate employment in 2016.

Considering the employment, the share of small and medium-sized enterprises grew by 0,5 percentage points in 2016 compared to data in 2015. Employment in the business economy increased compared to 2016, and the share of small and medium-sized enterprises has increased by 2,6 percentage points to 74,1%.

The employment in Slovakia increased by 2,7% (by 48 400 employees) in the profit-oriented business sector in 2016. The employment increased year-on-year by 3,5% (by 46 400 employees) in the SME sector to 1 368 782. The summary about the legal forms and size categories of businesses in relation to the employment ratio can be found below in Table 1.

Table 1 The number of employed based on the size of the business

Legal forms and size categories	2015	2016		Difference 2015 and 2016	index 2016/2015
		abs.	in %		
Natural persons (estimation)	634 500	634 500	34,3%	-500	↓ 99,9
Micro enterprises (0-9)	205 896	227 486	12,3%	21590	↑ 110,5
Small enterprises (10-49)	213 000	229 601	12,4%	16601	↑ 107,8
Medium-sized enterprises (50-249)	268 986	277 695	15,0%	8709	↑ 103,2
Large enterprises (250 and more)	475 231	477 200	25,9%	1969	↑ 100,4
Together SMEs (0-249)	1 322 382	1 368 782	74,1%	46400	↑ 103,5
Business entities (together)	1 797 613	1 845 982	100,0%	48369	↑ 102,7

Source: SBA, based on data of the Statistical Office of the SR

Micro-enterprises accounted for 45,3%, small businesses 13,5%, medium-sized businesses 15,3% and large enterprises 25,9% of employment in the corporate sector. The data were processed based on the results of the Statistical Office of the Slovak Republic in 2016 according to the size categories of enterprises.

The total number of employed in non-financial sector of the EU corporate sector was dedicated to small and medium-sized enterprises (66,8%) in 2014. The share of micro-enterprises in employment was 29,9%, small enterprises 20,1% and medium-sized enterprises 16,8%. Micro-enterprises, regarding the size categories of businesses have more dominant position in the EU than in Slovakia. The comparison backed by specific data is presented in Table 2.

Table 2 Comparison of employment according to size categories of enterprises in Slovakia and the EU countries

		size of the enterprise					Together
		micro	small	medium	large	SME	
		(0-9)	(10-49)	(50-249)	(250+)		
EÚ- (2014)	The number of employed in non-financial sector of the	40 491,2	27 225,1	22 800,0	45 065,9	90 516,3	135 582,2
	share of employment	29,9%	20,1%	16,8%	33,2%	66,8%	100,0%
Slovakia (2016)	the number of employed in corporate economy	836,6	249,5	282,6	477,2	1368,7	1845,9
	share of employment	45,3%	13,5%	15,3%	25,9%	74,1%	100,0%

Source: data for SR: Statistical Office of SR, conversion SBA

According to preliminary data of the Statistical Office of SR, the GDP was 80 958 mil. EUR. The Gross Domestic Product increased by 3,3% year-on-year.

Small and medium-sized enterprises account for almost half of the GDP in Slovakia, which represents 40%. They provide the most employment opportunities and play an important role in regional development. In 2016 small and medium-sized enterprises, including the self-employed as well provided employment for 71,5% of the employed population in the corporate sector. This share increased by 0,7 percentage points to 72,2% in 2010.

Industry accounts for 24,6% of the GDP. Warehousing, transport, repair of motor vehicles accounts for 19,4% of the GDP, social help and healthcare 12,1%, construction industry 6,8%, administrative services, technical and scientific activities 6,9% and real estate account for 5,8% of the GDP. Lower than 4% was represented by other sectors.

According to preliminary results, the Slovak economy in 2016 grew by 3,3%. The year-on-year comparison of GDP growth decreased by 0,5 percentage points. The increasing external demand of 4,8% is closely related to GDP increase. Domestic demand increased by 0,9. The household consumption increased by 2,9%, consumption of non-profit institutions serving households increased by 1,8% and the public administration by 1,6%.

According to preliminary data of the Statistical Office of the Slovak Republic, the share of small and medium-sized enterprises on GDP and the pre-tax profit increased in 2016 compared to the previous year. The added value of the share of small and medium-sized enterprises remained at almost unchanged level. A small drop of 0,1 percentage point was detected.

The share of micro-enterprises in different size categories of businesses levelled off at 10% in Slovakia, which shows an increase of 0,4% percentage point. Small enterprises accounted for 12,7% - increase by 0,2 percentage point; medium-sized enterprises accounted for 20,3% - decrease by 0,2 percentage point.

3 Internationalization of the international enterprise and entrepreneurship

International business represents the expansion of business activities beyond the national borders. We talk about business activity on foreign markets that is more challenging than the activities on the domestic market. Current trends in the world economy show that not only large corporations and companies enter the international markets, but small and medium-sized businesses as well. Smaller business entities are entering the international markets through the process of internationalization. They are expecting a higher level of return on investments, capital and all corporate resources. Internationalization concerns all types of business entities, including the smaller business as well.

The EU creates new business opportunities for the business sector. Domestic entrepreneurs operating in Slovakia are trying to succeed in the EU and third countries. Enterprises in Slovakia are trying to develop international business activity and exploit new opportunities. The process of internationalization assumes creation of sources in international management. The internationalization process can be achieved in accordance with the EU legislation and the national legal regulations of the Slovak Republic.¹¹

According to Chebeň (2009)¹², the process of internationalization and globalization creates an opportunity for enterprises. If an enterprise neglects some of the processes of preparation for internationalization and globalization, the entrance of the enterprise on international market will be endangered. Internationalization poses a threat of geographical expansion of the foreign market, but also an opportunity to provide business activity on foreign

¹¹ ŠIMO, D. - MURA, L. (2015): *Manažment organizácií*. Bratislava: Vydavateľstvo Wolters Kluwer s.r.o., 2015, p. 264.

¹² CHEBEŇ, J. (2009): *Strategický marketingový plán*. Bratislava: Ekonóm, 2009, p. 132.

markets. Increasing profit and extending product lifecycle are the main reasons for entering foreign markets.

According to Synek (2017)¹³, ensuring business goals is supporting the internationalization of business activities. The business activities are divided into domestic and foreign operations. The business activity of domestic entrepreneurs abroad or the export activity abroad might ensure the access to subsidies resulting from production or sales abroad.

The intense and fast-growing competition and the new successful businesses contribute to the internationalization of the market. Internationalization forces businesses to succeed and maintain their position on the market.¹⁴ The development of marketing communication, innovation and the properly defined business philosophy enable to achieve business objectives and realization of changes.

Business deals with companies in other countries are considered to be a process in which the companies will increase their influence to conduct international activities in the future.¹⁵ Expanding business activities abroad equals to internationalization of the business.

The internationalization is generally positive for the world economy. It is promoting the exchange of know-how and material values.¹⁶ Transnational decisions are taken, and it leads to coordination of the economic policies of individual entities. The economic, social and political conditions reflect the fact that internationalization brings some negative aspects e.g. the transfer of economic disruption and inflation. These negative aspects cannot be completely eliminated. The integration process and international cooperation can minimize them.

The internationalization of the economic activities defines the process of internationalization.¹⁷ The nation states, legal entities and other institutions are the elements of the world economic system. Relationships between the elements are referred to as links in the system of the world economy, e.g. international flow of capital, technology, goods and people.

Internationalization is a process of globalization of the world economy, resulting in the development of international economic relations and the interdependence of countries. To remain competitive in this business environment, small and medium-sized enterprises have to deal with the issue of internationalization. Internationalization creates opportunity to face the increasing competition. The need to research the opportunities of internationalization of small and medium-sized enterprises and their effort to identify factors influences the success of international activities of SMEs.

4 Internationalization of the business and its reasons

The global process of internationalization can be understood as a global corporate culture created by people. In the process of internationalization the national communities and economic systems become more homogeneous, more integrated and co-dependent. Secondary consequences of the internationalization process can be detected e.g. environmental change, changes of national economies, emergence of global culture. This aspect of internationalization also influences the human habits and the consequence is the migration of people to more developed regions of the world. The current labour market conditions enable the free flow of

¹³ SYNEK, M. (2007): *Manažérska ekonomika*. Praha: Grada, 2007, pp. 110-122.

¹⁴ HORSKÁ, E. - UBREŽIOVÁ, I. (2008): *Internacionalizácia agropotravinárskych podnikov SR*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2008, pp. 44-56.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ CIHELKOVÁ, E. (2012): *Aktuální otázky světové ekonomiky, Proměny a Governance*. Praha: Professional publishing, 2012, pp. 80-92.

¹⁷ OUTRATA, R. (2006): *K niektorým metodologickým otázkam internacionalizácie a globalizácie vo svetovej ekonomike*. Pracovné materiály, prognostický ústav SAV. Bratislava, 2006, pp. 5-9.

workforce in the European countries.¹⁸ The world is shrinking. This can be perceived not only in social but economic concept as well. In terms of international economy it is reflected in shorter distribution time of the products.

Domestic and foreign authors perceive internationalization in different ways. The activity conducted beyond the national borders is an abstract approach to internationalization, while the process is also defined as a choice to enter foreign markets.¹⁹

The internationalization of mainly the long-term business activities is connected to ensuring strategic goals of the business. The international environment serves to utilize the comparative and competitive advantage of the business. It is a unique opportunity for the company to enter the international business environment. The focus should remain on the competitive advantage.²⁰ Internationalization of the economic activity and the increasing interdependence of the markets, economies, regions and states is one of the most important issues of the world economic development nowadays.

Internationalization is linked to international trade, labour migration, flow of capital as well as the development of international markets. The first world economy and the world markets were established as a result of the geographical expansion of the capitalism.²¹

Zadražilová (2007)²² summarized the process of internationalization that is experiencing different phases of development as the following:

- establishing a subsidiary in a foreign country,
- integration of domestic divisions into the activities of international divisions,
- creating a global enterprise.

Globalization as a phenomenon was first discussed in 1985. The Encyclopedia of International Management defines the process of human civilization integration as a process of globalization. The issue of globalization cannot be discussed on national level, it should be addressed transnationally.

According to Ďulová Spišáková et al. (2017)²³, the individual regional entities are significantly determined by the economic, globalization, environmental and cultural pressure in the new millenium. Entrepreneurship is accompanied by internationalization. Businesses gain practical experience in the international environment.

Internationalization and globalization stimulates not only the interconnection of economies, but also the interconnection and creation of strong bonds in the society.²⁴ The business activity of SMEs depends on the interrelation of business performance and innovation.

The reasons why companies decide to extend their business activities beyond the borders of their domestic market²⁵ are the following:

¹⁸ MURA, L. - KLJUČNIKOV, A. - TVARONAVIČIENĚ, M. - ANDRONICEANU, A. (2017): Development Trends in Human Resource Management in Small and Medium Enterprises in the Visegrad Group. In: *Acta Polytechnica Hungarica*, 2017, Vol. 14, No. 7, pp. 105-122.

¹⁹ SRŠŇOVÁ, J A KOL. (2008): *Medzinárodné strategické rozhodovanie podniku*. Bratislava: Sprint, 2008, pp. 91-110.

²⁰ DVOŘÁČEK, J. (2006): *Medzinárodné podnikanie. Spoločné a nadnárodné podniky*. Žilina: PP Poradca podnikateľa, 2006, pp. 11-14.

²¹ BALÁŽ, P. A KOL. (2010): *Medzinárodné podnikanie. Na vlnu globalizujúcej sa svetovej ekonomiky*. Bratislava: Sprint dva, 2010, p. 546.

²² ZADRAŽILOVÁ, D. (2007): *Medzinárodné management*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. Praha: Oeconomica, 2007, p.160.

²³ ĎULOVÁ SPIŠÁKOVÁ, E. - MURA, L. - GONTKOVIČOVÁ, B. - HAJDUOVÁ, Z. (2017). R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. In: *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, Issue* , 51 (4), pp. 243 – 261.

²⁴ GRONUM, S. - VERREYNNE, M. L. - KASTELLE, T. (2012): The Role of Networks in Small and Medium-Sized Enterprise Innovation and Firm Performance. 2012. In. *Journal of Small Business Management* , 2012, 50 (2), pp. 257-282.

²⁵ BOBENIČ-HINTOŠOVÁ, A. (2010): *Medzinárodný manažment*. Bratislava: Ekonóm, 2010, p. 122.

- non-economic or economic reasons,
- defensive or offensive reasons,
- focus on production, resources and sales

The need to build image and exercise influence and power is connected to non-economic reasons. Business activity on the foreign markets serves the elimination of negative development in the home country. These are typically economic reasons. Technologies and qualitative advantages that might be utilized on international markets have an offensive character – the internationalization effort of the company. Defensive reasons are followed by the competitors abroad, e.g. stabilization of endangered sales on foreign markets.

According to Mura and Machová (2015)²⁶, conducting business activity on domestic market no longer provides sufficient capital return. Businesses are trying to establish their activities on wider markets. Slovakia's membership in the EU enabled the elimination of trade barriers – unification of standards and certificates to promote free movement of services, capital and the expansion of trade in Europe. Adapting to economic, cultural and political situation is essential when doing business on foreign markets. The degree of risk on foreign markets is higher than providing business activity on domestic markets. The risks in international business can be categorized based on the impact on the exporter and importer:

- currency risk,
- reliability of business partner,
- geopolitical risks,
- culture and customs,
- social diversity.

Small and medium-sized enterprises are trying to enter the foreign markets. The reasons and intentions of entering foreign markets are explained by Horská and Ubrežiová (2008)²⁷ as the following:

- Growth in sales is more likely in case of increased number of potential customers. In order to generate more profit and increase sales, the companies are focusing on national markets that are not available in the home country of the particular business.
- Diversification, tracking the state of the economy and subsequent response are the benefits of entering international trade. The supply of goods can be ensured from various countries. The company can avoid the shortage of raw materials and sharp change in prices.
- Globalization, combining the partial comparative advantages of individual elements, phases and processes into a global comparative advantage is the main goal of globalization activities.

In the internationalization process the company experiences development and goes through various levels of globalization that Ubrežiová (2013)²⁸ characterizes as the following:

- Market entry, utilizing the production models of the company. They enter the markets of new countries that are similar to domestic market.
- Manufacturing specialization – the complete manufacturing process of a particular product is transferred to another location with low production costs. Specialization on certain types of products has been started in different areas.

²⁶ MURA, L. - MACHOVÁ, R. (2015): Evaluation of the Innovation Performance of Business Networks. In: *CERS 2014: 5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings*, 2015, pp. 634-642.

²⁷ HORSKÁ, E. - UBREŽIOVÁ, I. (2008): *Internacionalizácia agropotravinárskych podnikov SR*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2008, pp. 44-56.

²⁸ UBREŽIOVÁ, I. - SEDLIAKOVÁ, I. - UBREŽIOVÁ, A. (2013): *Medzinárodný manažment a podnikanie*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2013, pp. 33-44.

- The companies revise their processes and tailor their cost savings to suit the local market conditions e.g. low-cost work for capital.

Conclusion

The small and medium-sized enterprises are a major issue discussed by each national economy. Small and medium-sized businesses create workplaces not only on domestic but foreign markets as well. They contribute to Gross National Product and increase the employment. According to statistical data, small and medium-sized enterprises employ most of the workforce in Slovakia. Similar tendencies are detected also in the EU. The statistical data also indicate an increasing impact of small and medium-sized businesses on the employment. A specific group of small and medium-sized enterprises is formed by micro-enterprises. The importance of micro businesses is increasing. It is reflected in the increasing number of this type of enterprises. Small and medium-sized enterprises are an important segment of the economy due to their innovation potential. Small and medium-sized businesses should be supported by the states with a particular focus on micro-enterprises.

The strength of small and medium-sized enterprises is the ability to respond flexibly on market changes. They are flexible in business decisions and have a high innovative creativity. Financial resources figure as a weakness of SMEs, so they are disadvantaged in the field of promotion and advertising due to lack of financial resources.

Slovakia's accession to the EU has brought significant advantages e.g. elimination of trade barriers, expansion of business activities in the EU. There is an intense competition on the European single market, where businesses are trying to establish their position. Their future perspectives depend on their current success on the EU single market. The single market enables a simpler entry of Slovak businesses on the European markets. Small and medium-sized enterprises have a great potential to boost exports, which can contribute to economic prosperity of Slovakia.

References:

1. BALÁŽ, P. A KOL. (2010): *Medzinárodné podnikanie. Na vlne globalizujúcej sa svetovej ekonomiky*. Bratislava: Sprint dva, 2010, p. 546. ISBN 978-80-89393-18-3.
2. BOBENIČ-HINTOŠOVÁ, A. (2010): *Medzinárodný manažment*. Bratislava: Ekonóm, 2010, p. 122. ISBN 978-80-225-2965-5.
3. CIHELKOVÁ, E. (2012): *Aktuální otázky světové ekonomiky, Proměny a Governance*. Praha: Professional publishing, 2012, pp. 80-92. ISBN 978-80-7431-104-8.
4. DVOŘÁČEK, J. (2006): *Medzinárodné podnikanie. Spoločné a nadnárodné podniky*. Žilina: PP Poradca podnikateľa, 2006, pp. 11-14. ISBN 80-88931-59-2.
5. DUĽOVÁ SPIŠÁKOVÁ, E. – MURA, L. – GONTKOVIČOVÁ, B. – HAJDUOVÁ, Z. (2017). R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. In: *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, Issue, 51 (4)*, pp. 243-261.
6. FETISOVOVÁ, E. – HUCOVÁ, E. – NAGY L. – VLACHYNSKÝ, K. (2012): *Aktuálne problémy financií malých a stredných podnikov*. Bratislava: Ekonóm, 2012, pp. 44-58. ISBN 978-80-22-53366-9.
7. GAJDOVÁ, D. – KRECHOVSKÁ, M. (2016): Possibilities of clusters and cluster initiative creation in selected sectors within Slovak and Czech Regions. In: *WSEAS Transactions on Business and Economics World Scientific and Engineering Academy and Society*, 2016, 13, pp. 104-118.
8. GAVUROVA, B. – SOLTES, M. – KOVAC, V. (2017): Application of cluster analysis in process of competitiveness modelling of Slovak republic regions. In: *Transformations in Business & Economics*, 2015, 16 (3), pp. 129-147.

9. GOZORA, L. (2014): *Regionálne disparity v malom a strednom podnikaní*. [online]. Bratislava: Merkury, [Cit. 06. 05. 2018.] Available at: <http://fbiw.uniza.sk/rks/2014/articles/Gozora.pdf>.
10. GRONUM, S. – VERREYNNE, M. L. – KASTELLE, T. (2012): The Role of Networks in Small and Medium-Sized Enterprise Innovation and Firm Performance. 2012. In: *Journal of Small Business Management*, 2012, 50 (2), pp. 257-282.
11. HORSKÁ, E. – UBREŽIOVÁ, I. (2008): *Internacionalizácia agropotravinárskych podnikov SR*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2008, pp. 44-56. ISBN 978-80-552-0136-8.
12. HUTTMANOVÁ, E. (2009): *Súčasný stav, možnosti podpory a rozvoja malých a stredných podnikov na Slovensku*. [online]. [Cit. 30. 04. 2018.] Available at: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic10/subor/11.pdf>.
13. CHEBEŇ, J. (2009): *Strategický marketingový plán*. Bratislava: Ekonóm, 2009, p. 132. ISBN 978-80-225-2752-1.
14. KORÁB, V. – KOUDELKOVÁ, P. (2016): What Determines Innovation in Small and Medium Enterprises? A Case Study from the Czech Republic. In: *Transformations in Business & Economics*, Vol. 15, No 2 (38), pp.78-88.
15. MURA, L. – MACHOVÁ, R. (2015): Evaluation of the Innovation Performance of Business Networks. In: *CERS 2014: 5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings*, 2015, pp. 634-642.
16. MURA, L. – KLJUČNIKOV, A. – TVARONAVIČIENĚ, M. – ANDRONICEANU, A. (2017): Development Trends in Human Resource Management in Small and Medium Enterprises in the Visegrad Group. In: *Acta Polytechnica Hungarica*, 2017, Vol. 14, No. 7, pp. 105-122.
17. OUTRATA, R. (2006): *K niektorým metodologickým otázkam internacionalizácie a globalizácie vo svetovej ekonomike*. Pracovné materiály, prognostický ústav SAV. Bratislava, 2006, pp. 5-9. ISSN 0862-9137.
18. SMEJKAL, V. – RAIS, K. (2003): *Řízení rizik*. I. Praha: Grada Publishing, 2003, pp. 38-42. ISBN 802-47-019-87.
19. SOBEKOVÁ-MAJKOVÁ, M. (2011): *Ako financovať malé a stredné podniky*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2011, pp. 88-97. ISBN 978-80-8078-413-3.
20. SRŠŇOVÁ, J A KOL. (2008): *Medzinárodné strategické rozhodovanie podniku*. Bratislava: Sprint, 2008, pp. 91-110. ISBN 978-80-969927-6-8 .
21. SUELDO, M. – STREIMIKIENE, D. (2016): Organizational Rituals as Tools of Organizational Culture Creation and Transformation: A Communicative Approach. In: *Transformations in Business & Economics*, Vol. 15, No 2 (38), pp.89-110.
22. SYNEK, M. (2007): *Manažérska ekonomika*. Praha: Grada, 2007, pp. 110-122. ISBN 80-8069-031.
23. ŠIMO, D. – MURA, L. (2015): *Manažment organizácií*. Bratislava: Vydavateľstvo Wolters Kluwer s.r.o., 2015, p. 264. ISBN 978-80-8168-242-1.
24. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. *Všeobecné informácie*. [online]. [Cit. 28. 04. 2018.] Available at: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf
25. TÓTH, Z. – MURA, L. (2014): Support for small and medium enterprises in the economic crisis in selected EU countries. In: *Hradec Economic Days 2014: Economic Development and Management of Regions*, 2014, pp. 424-429.
26. UBREŽIOVÁ, I. – SEDLIAKOVÁ, I. – UBREŽIOVÁ, A. (2013): *Medzinárodný manažment a podnikanie*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2013, pp. 33-44. ISBN 978-80-552-1109-1.

27. ZADRAŽILOVÁ, D. (2007): *Medzinárodný management*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. Praha: Oeconomica, 2007, p. 160. ISBN 978-80-245-1243-3.

Contact:

Ing. Lucia Rafajová

Faculty of Economics and Business

Pan-European University in Bratislava

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovakia

e-mail: rafajova.lucia@gmail.com

VYUŽITIE SYMBOLIKY EXTRÉMIZMU

Petra Rendková

Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: petra.rendkova@tuni.sk

Autorka sa v článku zaoberá nielen samotnou symbolikou extrémizmu ako takého, ale aj jeho praktickým realizovaním v aktuálnom dianí na Slovensku a v Európe. Symbolizmus extrémizmu je jedným z prvotných prejavov akými možno, nielen spoznať prejav extrémizmu, ale aj v druhej fáze bojovať proti jeho prejavom. Hlavným cieľom autorky je identifikovanie skupín symbolov extrémizmu a poukázanie na nevyhnutnosť poznať jednotlivé prejavy extrémisticky orientovaného člena. Extrémizmus je možné rozpoznať podľa jednotlivých skupín identifikovania. Symbolom sa môže stať gesto, pojem, štát, farba, zvuk, číslo, geometrický obrazec či zobrazenie určitej osoby. Na upevnenie mocenských ambícií sú pre extrémistov veľmi dôležité symboly, ktoré tiež udržujú kolektívnu identitu. V situáciách osobnej krízy sa človek upína k symbolike, aby tak zahnal strach a úzkosť. Upínanie sa na symboly potláča racionálne uvažovanie. Práve samotné identifikovanie v úvode je dôležité pre správne nastavenú komunikáciu a možnému vyvarovaniu, aby došlo k úplným extrémistickým prejavom.

Kľúčové slová: extrémizmus, symbolika, vzdelávanie, rasizmus, racionalita

JEL: Y8

In the paper, the author deals not only with the symbolism of extremism as such, but as well with its practical realisation in the contemporary situation in Slovakia and in Europe. The symbolism of extremism is one of the primary displays by which not only the displays of extremism can be recognized, but in the second phase also fight against its displays. The author's main objective is to identify groups of extremist symbols, and to point out the necessity to recognize individual displays of an extremist oriented member. Extremism can be detected according to individual groups of identification. The symbol can be a gesture, notion, state, colour, sound, number, geometrical pattern, or picturing of a certain person. Symbols maintaining collective identity are also very important for extremists in terms of strengthening their power ambitions. In situations of a personal crisis, people tend to hold on to symbolism, in order to get rid of fear and anxiety. Adhering to symbols suppresses rational thinking. The identification in the introduction is crucial for correctly established communication and possible avoidance to prevent complete displays of extremism from happening.

Key words: extremism, symbolism, education, racism, rationality

JEL: Y8

Úvod

V odbornom článku sa snaží autorka poukázať na významný faktor z oblasti extrémizmu a to nielen pre Slovenskú republiku, ale aj celkový európsky priestor. Symbolika extrémizmu má množstvo možností ako pomalými krokmi uviesť člena na cestu extrémistických prejavov. Využitie extrémizmu je v oblasti Európy postupne veľmi časté. Čoraz častejšie sa v krajinách Európskej únie stretávame, nielen s používaním symbolov extrémizmu či znakmi, ktoré sú z historických aspektov spájané s extrémizmom, ale aj so samotnou akceptáciou týchto prejavov od verejnosti. Práve toto je znakom pre vzdelanú časť populácie, že výrazne chýba vzdelanie a uvedomenie si, ktoré prejavy už možno považovať za nepripustné. Preto je nesmierne dôležité správne špecifikovanie, nielen samotných symbolov extrémizmu, ktoré sa neraz vyznačujú číslami, farbami či piesňami, ale aj opísanie dôvodov, prečo je dôležité neakceptovať tieto znaky verejnosťou.

So symbolikou extrémizmu, sme sa mohli stretnúť všetci, či už vo forme nenápadných nadpisov na budovách či piesňach, ktoré napodobňujú z historického hľadiska fašistické prejavy. Toto je, ale len zlomok toho, čo všetko predstavuje symbolika extrémizmu.

1 Symbolika extrémizmu

Na celkové chápanie extrémizmu nevyplýva len správanie extrémistov na verejnosti, prípadne ich kampaň či politický program, ale aj symbolika, ktorá je s extrémistickými skupinami úzko spätá a vychádza z väčšej miery z histórie. So symbolikou sa stretávame rovnako pri pravicovom aj ľavicovom extrémizme, a rovnako ide ruka v ruku s náboženským fundamentalizmom. Symbolika a symboly, ktoré extrémistické skupiny používajú je taktiež prepojená s obliekaním a takzvanou uniformnosťou extrémistických prívržencov.

Symbolom sa môže stať gesto, pojem, štát, farba, zvuk, číslo, geometrický obrazec či zobrazenie určitej osoby. Na upevnenie mocenských ambícií sú pre extrémistov veľmi dôležité symboly, ktoré tiež udržujú kolektívnu identitu. Využitie symbolov v extrémistických hnutiach neznamená, že ide o trestnú činnosť. Z hľadiska slovenského trestného práva je potrebné posudzovať celkový kontext použitia symboliky, čo býva občas problém. Na účely filmového natáčania chápeme využitie známeho nacistického symbolu hákového kríža ako beztrestné, ale verejné vyjadrovanie sympatií neonacizmu prostredníctvom symbolov môže byť trestné. V slovenskom súdnictve sú súdmi často využívaní znalci pri dokazovaní trestnej činnosti, ktorá súvisí s extrémistickou symbolikou.¹

V situáciách osobnej krízy sa človek upína k symbolike, aby tak zahnal strach a úzkosť. Upínanie sa na symboly potláča racionálne uvažovanie. Symbol sa stane ľahko modlou, na ktorú sa osoba upína, hľadá v nej záchranu, až sa symbol stane „životným cieľom,” ktorý nahradí reálny život.² Výsledkom vplyvu symbolizmu na osobnosť je postupná zmena osobnosti, zmena hodnotového rebríčka. Z neúspešných ľudí sa stáva skupina úspešných. U hnutia skinhead možno vidieť závislosť jedinca na symbolike. Život pre nich má razom presné pravidlá, ktorým sa chcú dobrovoľne podriaďovať. Významnú úlohu všeobecne v hnutí hrajú vodcovia, ktorí manipulujú s členmi práve pomocou symbolov. Symboly slúžia ako zdroj energie, vzor jednoty, vzor správania. Pomocou symbolov si budujú vlastnú identitu spoločenského rámca, v ktorom vládnu „Oni”.³

2 Delenie symboliky extrémizmu

Symbolika je úzko spätá a viditeľná najmä pri pravicovom extrémizme. Typickou farbou, ktorá v prejavoch extrémistov prevláda je biela, ale dominujú tu aj farby červenej a čiernej. Tieto farby boli prevzaté z fašistického Nemecka, v ktorom ich využíval Adolf Hitler a prehlásil ich za vtedajšie národné farby. Biela farba v tomto prípade predstavuje čistotu rasy, červená je symbolom ohňa a krvi a čierna predstavuje akési odhodlanie a smrť.

Symboliku farieb úzko dopĺňa symbolika čísiel. V jednotlivých publikáciách či textoch od extrémistických prívržencov sa stretávame s využívaním mnohých čísiel, ktoré sú taktiež spájané s fašistickým Nemeckom. Podobne ako pri farbe aj symbolika čísiel vychádza z historických dôb.

2.1 Symbolika farieb

Čierna, červená a biela sú dominantné farby pre hnutie skinhead. Táto kombinácia farieb bola typická pre fašistické diktatúry, hlavne pre nacistické Nemecko, v ktorom sa tieto farby stali národnými. Biela farba symbolizuje istotu, čistotu a nevinnosť. Pre hnutie skinhead, rovnako tak pre fašistické diktatúry, symbolizuje táto farba čistotu rasy a národa. Červená farba je symbolom ohňa, predovšetkým krvi a tiež revolúcie. Pre hnutie skinhead značí symbol

¹ MAREŠ, M.: (2000): Pravicový extremismus a radikalismus v ČR.

² CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

³ CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

pokrvného zväzku. Táto myšlienka je rovnako tak prevzatá z fašizmu. Čierna farba značí všeobecne smrť, ale tiež odhodlanie. Čierna tiež symbolizuje nenávisť ku všetkým, ktorí nepredstavujú ideál čistej rasy, a preto predurčuje ich zánik. Táto farba sa stala symbolom rasovej nenávisťi, symbolom boja proti „cigánom a všetkým čiernym.“ Kombináciu týchto farieb možno vidieť na mnohých fašistických symboloch.⁴

Nacizmus a neonacizmus je často označovaný za „hnedý“ fenomén. Táto farba sa stala identifikačným symbolom nacistov, a to vďaka noseniu hnedých uniforiem pre SA. Medzi ďalšie farby, ktoré sa stali symbolom fašizmu, patrí aj čierna farba. Čierna farba sa stala symbolom šíriaceho sa fašizmu.⁵ Táto farba sa stala dominantnou farbou uniforiem nemeckej mládeže a Hitlerovej mládeže. Najznámejšia sa však stala v prevedení uniforiem u jednotiek SS, tieto jednotky potom boli označované ako „Čierny zbor.“⁶

2.2 Symbolika čísiel

Kombinácia s číselnými symbolmi u konkrétnych hnutí vyjadruje vyznávanie ideálov Adolfa Hitlera, propagujú ideológiu fašizmu, nacizmu a neonacizmu. Jednotlivé čísla väčšinou predstavujú poradové číslo písmen v abecede. Najobvyklejšie kombinácií čísiel sú:

- 14 – vyjadruje 14 slov anglickej vety, ktorej autorom je David Lane (v roku 1985 bol odsúdený za propagáciu tejto vety na 190 rokov väzenia). V preklade ide o 10 slov „My musíme chrániť existenciu našich ľudí a budúcnosť bielych detí.“
- 18 – vyjadruje prvé a ôsme písmeno abecedy, písmeno „A“ a „H“, teda iniciály mena Adolfa Hitlera.
- 88 – vyjadruje 8. písmeno v abecede „H“, teda fašistický pozdrav „Heil Hitler“.⁷
- 4 a 20 – narodeniny Adolfa Hitlera 20. 4.
- 28 – Blood & Honour, neonacistická organizácia, a heslo Hitlerjugend.
- 311 – Ku Klux Klan, rasistická organizácia.⁸

2.3 Symbolika kríža

Za jeden z najstarších symbolov v dejinách ľudstva možno považovať znamenie kríža. V súčasnej dobe je používaný v kresťanstve a na druhej strane je využívaný, respektíve skôr zneužívaný náboženskými sektami s opačným významom, než symbolizuje kresťanstvo.⁹ Pre 20. storočie je typické zneužívanie kríža pre antinárodné, rasové a etnické účely.

Napríklad zneužitie svastiky ako hakenkreuzu nemeckými nacistami (symbol násilia). Od roku 1945 sa začína objavovať mnoho variantov náhrady hákového kríža, a to predovšetkým z mytológie, hlavne u severských národov. Typickou náhradou bol keltský kríž. Najmä extrémistické skupiny hľadajú inšpiráciu v starogermánskej a keltskej symbolike. Stručné objasnenia tohto symbolu možno zhrnúť takto: „Križ patrí k najstarším znameniam na Zemi. Všeobecne vyjadruje štyri smery priestoru a štyri základné živly: zem, vzduch, vodu a oheň, ktoré sa vzájomne stretávajú v jednom spoločnom bode. S príchodom kresťanstva nadobudol križ kultový význam a stal sa symbolom viery cnosti. V náboženstve križ pripomína obeť a utrpenie Krista za ľudstvo. Križe boli typickou symbolikou používané rytiermi, najmä symbolom križiackych bojovníkov na svojich výpravách do Svätej zeme a pod znamením križa zvädzali boj s pohanmi. Križ je ale aj symbolom zásluh, pocty, ale aj symbolom mŕtvych a

⁴ CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

⁵ MAREŠ, M: (2006): Transnational Networks of Extreme Right Parties in East Central Europe: Stimuli and Limits of Cross-Border Cooperation.

⁶ MAREŠ, M: (2006): Transnational Networks of Extreme Right Parties in East Central Europe: Stimuli and Limits of Cross-Border Cooperation.

⁷ CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

⁸ MAREŠ, M: (2006): Transnational Networks of Extreme Right Parties in East Central Europe: Stimuli and Limits of Cross-Border Cooperation.

⁹ CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

cintorínov. Je znamením mnohých rytierskych, svetských i cirkevných rádo, kde je využívaný v mnohých podobách.”¹⁰

Jednotlivé druhy krížov, ktoré klasifikuje história:

- Toulonský kríž – na Slovensku je vzácnosťou, využívali ho fašisti hlásiaci sa k Španielsku.
- Barličkový kríž, Jeruzalemský kríž – priaznivci hnutia skinheads ho užívajú na južnej Morave. V Rakúsku je používanie tohto kríža prísne trestané.
- Dvojitý kríž – používaný útvarmi Waffen-SS, v súčasnosti užívaný hnutím skinheads.
- Burgundský kríž – symbol priaznivcov hnutia skinhead v Prahe, Plzni a Liberci. Predtým symbol španielskych, francúzskych a belgických fašistov.
- Hákový kríž – všeobecný symbol fašizmu, zvyčajne využívaný priaznivcami hnutia skinheads na celom svete. Označenie pochádza zo slov: sú „dobré” a asti „jest”, ide o predmet prinášajúci šťastie a prosperitu. V Indii sa kreslí na dvere ako ochrana pred uhrnutím. U budhistov symbolizuje „kľúč raja.”
- Keltský kríž – náhrada za fašistickú svastiku, užívajú ho hnutia skinheads spravidla v kombinácii ešte s inými motívmi, napr.: zaťatá päť s nápismi.¹¹

2.4 Heslá, skratky, texty

Priaznivci rôznych extrémistických hnutí s obľubou používajú skratky, medzi tie pravicové patria napríklad C18 (Combat 18/18 Adolf Hitler), A.C.B.C. (All Corps are Bastards – Všetci policajti sú bastardi), Rahowa (Racial Holy War – Rasová svätá vojna), výroky, heslá a texty proti islamizácii Európy. Z literatúry sú najvýraznejšie Turnerové denníky.

Rahowa (Racial Holy War – Rasová svätá vojna) je slogan neonacistickej organizácie World Church of Creator (dnes Creativity Movement). Táto vojna by mala zbaviť svet židov a ich pomocníkov z radov nižších rás, zlikvidovať demokraciu, liberalizmus, humanizmus či komunizmus a nastoliť vládu árijcov zjednotených pod vládou vodcu. Pojem rahowa má vo svojich textoch mnoho neonacistických kapiel.

Román Turnerové denníky (prípadne Turnerové zápisky) vydal v roku 1978 Wiliam Luther Pierce (Pod pseudonymom Andrew MacDonald), ktorý bol až do svojej smrti roku 2005 hlavou prednej americkej neonacistickej organizácie National Alliance. Pojednáva o fiktívnom vojnovom konflikte medzi americkými neonacistami a federálnou vládou ovládanou židovskými sprisahanci. Vojna vedie k ovládnutiu sveta a likvidáciu všetkých židov a nebielych.¹²

2.5 Zvuky - heslá a skladby (verbálna symbolika)

Extrémisti používajú aj slovné spojenie a heslá, ktoré v sebe nesú symbolický význam. Pre neonacistov sú to, okrem už spomínaných: white power music skupín Blood and Honour (Odkazuje na Blut und Ehre, t. j. Krv a česť, heslo používané Hitlerjugend aj jednotkami SS), ďalšie heslá vzťahujúce sa k Tretej ríši: Meine Ehre heist Treue (Moja česť znamená vernosť) bola heslom SS, Sieg Heil (Vítazstvu zdar) v spojení so zdvihnutou pravicou je nacistický pozdrav.

Sem môžeme zaradiť aj niektoré piesne a melódie, napríklad hymnu Tretej ríše Deutschland, Deutschland über alles či Horst Wessel song. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj hudobné akcie R.A.C. – Rock against Communism, ktorú založil Ian Stuart Donaldson a R.A.R. – Rock against Racism organizované Antifa.

Príklad prekladu textu piesne Horst wessel song:

¹⁰ CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

¹¹ CHMELÍK, J.: (2000): Symbolika extrémistických hnutí.

¹² LEBEDA, D., GABALOVÁ, D. (2008): Symbolika extrémistických hnutí.

Zdvihnite vlajku! Tesne zomkne rady! SA pochodujú kľudným, pevným krokom. Spolubojovníci, zastrelení Červeným frontom a reakciou, v duchu pochodujú v našich radoch.

Uvoľnite ulice pre hnedé batalióny, urobte cestu mužom z SA. K hákovému krížu sa upiera zrak a nádeje miliónov, nadchádza deň pre slobodu a chlieb.

Bude sa naposledy trúbiť do útoku (k nástupu). Všetci už stojíme pripravení k boju. Hitlerovské vlajky už vejú nad každou ulicou (už čoskoro zavejú nad barikádami).

Poroba potrvá už len krátky čas. Zdvihnite vlajku! Tesne zomknite rady! SA pochodujú kľudným, pevným krokom. Spolubojovníci zastrelení Červeným frontom a reakciou, v duchu pochodujú v našich radoch.

3 Oblíbené odevné značky

Príslušnosť ku skupine je často vyjadrená nosením oblečenia konkrétnych značiek. Kým niektoré, ako napríklad Thor Steinar, Grassel, Eighty Eight, vznikli špeciálne pre neonacistickú komunitu, iné – napr. Lonsdale, Hooligans, Everlast, Umbro sú značky, ktoré si pravicová extrémistická komunita obľúbila, primárne však vznikli pre úplne iné skupiny väčšinou športových odvetví (Everlast, Lonsdale – box, Umbro – futbal). Tieto sa proti zneužitiu svojej značky často ohradujú, podporujú rôzne kampane proti rasizmu a násiliu na športových zápasoch. Od nosenia a propagácie značky Thor Steinar, ktorú získal arabský majiteľ, sa medzi neonacistami ustupuje.¹³

Priaznivci neonacizmu a fašizmu už dávno nenosia tradičné vojenské letecké bundy, takzvané bombery, maskáče a kanady. Ich súčasné oblečenie vyzerá celkom nenápadne. Logá na odevoch pritom odkazujú na nacistickú symboliku, nezriedka aj oslavujú Hitlera.

Eighty-Eight nazývaná osemdesiat osem. „Zasvätenie“, ale číslo rozumie inak. „V neonastickej prostredí sú tieto čísla používané ako kryptogram, ktorý vyjadruje nacistický pozdrav Heil Hitler!“ takto ho definuje Útvar pre odhaľovanie organizovaného zločinu. Písmeno H je totiž na ôsmom mieste v abecede. Firma síce na svojich stránkach tvrdí, že číslo 88 symbolizuje silu, energiu, sebarealizáciu. Odvoláva sa na významné letopočty, ktoré sú s touto číslicou spojené. Za firmou, ktorá oblečenie Eighty-Eight od roku 2005 vyrába, navyše stojí Rasto Rogel, spevák českých neonacistických skupín Krátky proces a Juden Mord. Keď v roku 1992 Krátky proces koncertoval v Bzenci, mnoho fanúšikov v prvých radoch hajlovalo. Spevák Daniel Landa vtedy v televíznom dokumente vyhlásil, že by chcel s Krátkym procesom zahrať na jednom pódiu. Majiteľom obchodov, kde sa oblečenie Eighty-Eight predáva nacistická symbolika nevedí. Vyjadrili sa, že: „počujem to prvýkrát a ani ma to nezaujíma, pre mňa je dôležitý obchod,“ takto sa vyjadril zamestnanec plzenského Original Store, ktorý odmietol povedať meno. Podobne sa vyjadril aj Michal Brichta, majiteľ karlovarského obchodníku Gang Shop: „Neverím tomu, tie čísla môžu znamenať čokoľvek.“¹⁴

Aj takéto sú postoje ľudí, ktorí svojím postavením a podporou práve odevného priemyslu môžu podporovať nosenie oblečenia s nacistickými či extrémistickými znakmi. Tento narastajúci trend môže za časté zviditeľňovanie značiek a symbolov, ktoré nepomáhajú k zastaveniu rozširovania extrémizmu medzi mladými ľuďmi. Práve aj ich dostupnosť na internete, či ľahký prístup aj v rôznych obchodoch naopak podporuje rozširovanie nenávisťi a hlavne podporuje mládež k uniformite a prihláseniu sa k istej skupine.

Radikálne výšivky sa rovnako spájajú s odevom so symbolikou extrémizmu. Medzi najznámejšie a najpopulárnejšie značky priaznivcov radikálnej pravice patrí Thor Steinar. Podľa serveru Antifa.cz ho vyrábajú dvaja aktívni nemeckí neonacisti. Oblečenie je k dostaniu v niekoľkých mestách, kam ho distribuuje Original Store. Vo firme, ktorá dováža značku Thor Steinar, sú dve osoby späté s neregistrovanou organizáciou Národný odpor. Tieto osoby tiež často navštevujú neonastickej koncerty. V Nemecku sa firma Thor Steinar pred dvoma rokmi

¹³ LEBEDA, D., GABALOVÁ, D. (2008): Symbolika extrémistických hnutí .

¹⁴ VEDRAL, (2006): Neonacisté v Česku snadno koupí „to pravé“ oblečení.

dostala do konfliktu so zákonom. Súdni znalci konštatovali, že logo obsahuje nacistické symboly a firma ho musela zmeniť. Po čase vyšetrovatelia prípad odložili a tovar sa v obchode predáva ďalej.¹⁵

Medzi ďalšie značky môžeme radiť aj aktivity bývalého člena hnutia Národný odpor Karel Hlaváč z Brna, ktorý vyrába a predáva značku Nibelung. Podľa serveru Antifa.cz súčasný hit medzi neonacistami je značka Consdaple. V značke je vyšívané aj tlačené na oblečení skratka NSDAP. V minulosti pravicoví extrémisti nosili aj oblečenie značky Fred Perry. Akonáhle zistili, že zakladateľ značky bol Žid, veci demonštratívne pálili. Zavedená firma Lonsdale, ktorej výrobky nosili extrémisti hojne, sa od radikálov dištancovala. Obe firmy v posledných rokoch dali vysoké čiastky na boj proti rasizmu. Umbro je značka, ktorú si obľúbili fanúšikovia futbalu a z ich radov tiež pochádza rad extrémistov. Firma však nemá s neonacizmom nič spoločné.¹⁶

4 Personifikovaná symbolika

Nielen v extrémistických skupinách sa niektoré významné osoby hnutia stávajú symbolom. U neonacistov k týmto postavám patria bezpochyby Adolf Hitler ako symbol silného vodcu, záštity nadradenosti bielej rasy a realizácie rasových zákonov v praxi. Z ďalších predstaviteľov nacizmu sa stali ikonami hlavne Rudolf Hess, predstavovaný ako ideál čistej árijskej rasy, mučeník mieru (na základe jeho neúspešného pokusu o vyjednanie separátneho mieru s Veľkou Britániou) a na jeho pamiatku sa každoročne usporadúvajú „mierové“ demonštrácie a pochody v mnohých európskych krajinách. Ďalším z predstaviteľov nacistických mučeníkov je Horst Wessel, ktorý bol v roku 1930 zavraždený pri bitke s komunistami. a je pripomínaný ako mučeník. K novodobým ikonám patrí Ian Stuart Donaldson, popularizátor neonacizmu medzi európskymi rasistickými skinheads, zakladateľ skupín Skrewdriver a Blood and Honour. Názvy týchto skupín tiež patria k symbolike často využívané neonacistami. Medzi ikony neonacistického hnutia patria aj známi popierači holokaustu David Irving, Ernst Zündel, David Lane, David Duke.

Svoje ikonické postavy majú aj ďalšie extrémistické zoskupenia. Pre anarchistov je to Michail Alexandrovič Bakunin, Alexander Kropotkin alebo pre českých anarchistov napríklad Jan Kučera, aktivista zo stredných Čiech, zabitý v januári 2008 neonacistami. Medzi trockistické ikony patrí Lev Davidovič Trockij, Che Guevara a Karol Marx. Ikonami komunistov zostávajú Vladimír Iljič Lenin, Karol Marx, Jozef Visarionovič Stalin.¹⁷

Neraz práve symbolika, postoje a prihlasovanie sa k extrémistickým skupinám, môže vytvoriť akýsi dojem správnej cesty a udržuje mladých ľudí na ceste k extrémizmu. Rôzne formy reklamy extrémizmu medzi občanmi nerobí dobre demokracii a ani postaveniu extrémizmu a akémusi rozumnému odmietnutiu tohto smerovania.

Záver

So symbolikou extrémizmu prichádzame do kontaktu často, neraz bez toho, aby sme si uvedomovali, že daná kombinácia čísel či melódia reprezentujú extrémistické správanie a postoje v spoločnosti. Je našou úlohou tieto skutočnosti odhaliť a snažiť sa na príkladoch poukazovať na nevhodné využívanie čísel, slov, melódie a textov. Historické vedomosti naučili spoločnosť, že pocit niekde patriť je taký silný, že niektorí občania sa neraz len z dôvodu patriť do nejakej skupiny zaraďujú aj medzi extrémistické skupiny.

V našej spoločnosti sa stretávame neraz s akceptovateľnými znakmi extrémizmu. Aktuálne môžeme spomenúť finančný dar predsedu ĽSNS – Mariána Kotlebu, ktorý venoval šek v sume 1488 eur sociálne slabším rodinám. Kombinácia čísel 14/88 je známym neonacistickým odkazom. Číslo 14 je odkazom na frázu 14 slov, ktorú radi opakujú neonacisti.

¹⁵ VEDRAL, J. (2006): Neonacisté v Česku snadno koupí „to pravé“ oblečení.

¹⁶ PECH, P (2007): Mladé láká móda extremistů.

¹⁷ LEBEDA, D., GABALOVÁ, D. (2008): Symbolika extrémistických hnutí.

Jej autorom je americký rasista David Lane, ktorý zomrel v roku 2007. Lanova veta znie: „My musíme chrániť existenciu našich ľudí a budúcnosť bielych detí.”¹⁸ Tento dar sa ale nespájal len so samotnou sumou, ktorú predseda LSNS daroval, spája sa aj s dňom, kedy tento dar odovzdával rodinám. 14. marca, keď Marián Kotleba odovzdal dar rodinám sa často v extrémistickej spoločnosti spája s vyhlásením Slovenského štátu slovenským snemom.¹⁹ Práve tento dátum sa pravidelne spája s bývalým prezidentom Tisom, ktorého verejne uznáva strana LSNS a aj jeho kroky, ktoré v čase Slovenského štátu vykonával.

Tieto a ešte omnoho závažnejšie skutočnosti sú jednoznačným poznatkom, že extrémizmus a jeho symboly v poslednom období rastú. Rovnako, ako sa zabúda na históriu, sa potvrdzuje skutočnosť, že obyvateľstvo sa približuje čím ďalej viac k prejavom, ktoré nemajú nič spoločné s demokraciou a ani so spolunažívaním v modernej Európe a krajine.

Použitá literatúra:

1. MAREŠ, M. (2003): *Pravicový extrémizmus a radikalizmus v ČR*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal Centrum strategických štúdií. ISBN 80-86598-45-4.
2. CHMELÍK, J.: (2000): *Symbolika extrémistických hnutí*. Praha: Armex. ISBN 80-86244-14-8.
3. MAREŠ, M. (2006): *Transnational Networks of Extreme Right Parties in East Central Europe: Stimuli and Limits of Cross-Border Cooperation*. [online]. In: 20th World Congress of the International Political Science Association (IPSA), Fukuoka, hosted by the Japanese Political Science Association [Citované 4. 6. 2018] Dostupné na internete: <http://ispo.fss.muni.cz/mares-fukuoka06?lang=2>.
4. LEBEDA, D., GABALOVÁ, D.: *Symbolika extrémistických hnutí*. [online]. In: Príručka [Citované 5. 6. 2018] Dostupné na internete: <http://aktinex.unas.cz/docs/extremisticka-symbolika.pdf>.
5. VEDRAL, J. (2006): *Neonacisté v Česku snadno koupí „to pravé” oblečení* [online]. In: Zpravy idnes 8. 8. 2006 [Citované 5. 6. 2018] Dostupné na internete: https://zpravy.idnes.cz/neonaciste-v-cesku-snadno-koupi-to-prave-obleceni-f7q-/domaci.aspx?c=A061006_150831_krimi_pei
6. PECH, P. (2007): *Mladé láká móda extremistů* [online]. In: Antifa [Citované 5. 6. 2018] Dostupné na internete: <http://wwry.antifa.cz/en/node/13>.
7. MIKUŠOVIČ, D. (2017): *Policajti obvinili Kotlebu za šeky s nacistickým symbolom*. [online]. In: Denník N. 28. 7. 2017 [Citované 3. 6. 2018] Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/836698/policajti-obvinili-kotlebu-za-seky-s-nacistickým-symbolom-1488/>.
8. PODOLEC, O. (2018): *14. marec 1939 – vyhlásenie Slovenského štátu slovenským snemom*. [online]. In: UPN [Citované 5. 6. 2018] Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/14-marec-1939-%E2%80%93-vyhlasenie-slovenskeho-statu-slovenskym-snemom>

Kontakt:

Mgr. Petra Rendková

Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: petra.rendkova@tnuni.sk

¹⁸ MIKUŠOVIČ, D. (2017): *Policajti obvinili Kotlebu za šeky s nacistickým symbolom*.

¹⁹ PODOLEC, O. (2018): *14. marec 1939 – vyhlásenie Slovenského štátu slovenským snemom*.

SOCIAL PROTECTION OF MIGRANT WORKERS AND UN SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Natalia Shchukina

Transnistrian Shevchenko University, Faculty of Law, 25th October St 107,
Tiraspol 3300, Moldavia, e-mail: nataliashchukina@gmail.com

The article deals with the problems of the normative consolidation of the migrant workers, provides options for classifying the social rights of migrant workers, based on subject-based criteria, and on a meaningful criterion. The analysis of the international legal acts regulating labor and social rights of migrants is carried out. Particular attention is paid to the work of the International Labor Organization to ensure decent work in relation to migrant workers. Proposals are formulated to introduce changes and additions to the national legislation regarding the implementation of the goals and objectives of the United Nations in the field of sustainable development.

Key words: social protection, migrant workers, decent work, labor rights, UN sustainable development goals

JEL: J80, K38

Introduction

Over the past decades, migration flows continue to be one of the factors affecting the socio-economic processes in the world. “By this moment, there has been a consensus among states on the significant potential for migration to achieve development goals.”¹ At least 8 out of 17 declared UN Sustainable Development Goals, approved by the UN Resolution on September 25, 2015,² to a greater or lesser extent refer to the person himself, his standard of living and ensuring a decent life. The preamble to the UN Summit Document states the determination of the participating States to “put an end to poverty and hunger in all their forms and manifestations and to ensure that all people can realize their potential in conditions of dignity and equality and in a healthy environment.”³ Migrants are listed in the document as one of the categories of persons requiring special attention and support (paragraph 23, paragraph 29 of the 2015 Declaration).

In 2015, the number of international migrants and refugees “reached 244 million people, which is 71 million, or 41% more than in 2000,” while their proportion in the world’s population increased from 2.8 to 3 in 15 years, 3%. “The world’s population is projected to continue to grow in the foreseeable future and is expected to reach 9.7 billion by 2050. If the proportion of international migrants in the global population remains constant, by 2050 the number of migrants worldwide will reach 321 million people,”⁴ the UN Secretary-General Pan Gi-Moon said in a report entitled “In conditions of security and dignity: addressing the displacement of large groups of refugees and migrants.”

The goal of the research is a comprehensive legal analysis of the provisions of legislation regulating the social protection of migrants in the context of the UN sustainable

¹ ABASHIDZE A.Kh. and others. Achieving the Goals of Sustainable Development (2016-2030) Bulletin of the RUDN University, series of Juridical sciences. 2016, № 1. c. 73.

² Transformation of our world: An Agenda for Sustainable Development for the period up to 2030. A/RES/70/1.

³ Transformation of our world: An Agenda for Sustainable Development for the period up to 2030. A/RES/70/1.

⁴ Report of the UN Secretary General on April 21, 2016. A/70/59.

development goals. A comparative legal method is used, and also analysis, synthesis, comparison, abstraction and specification.

1. Acts of the UN as the program documents of the migration policy in Moldova

Considering the Sustainable Development Goals as a guide for States to improve the situation of the population, raise the level and quality of life, most researchers, as well as representatives of states, tend to consider the issue of protecting the rights of migrants from the standpoint of achieving Goal 10 - Reducing inequality,⁵ as well as Objectives 2 - Elimination of hunger.⁶

At the same time, considering the problem of migration as complex, affecting many spheres of life and having a supranational character, and also based on the concept of priority of human rights protection, it seems expedient to consider the rights of migrants in the context of achieving the following Goals.

Goal 1. Eradication of poverty in all its forms.

Goal 2. Eradicate hunger, ensure food security and improve nutrition and promote sustainable agricultural development.

Goal 3. Ensuring a healthy lifestyle and promoting well-being for all at any age.

Goal 4. Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all.

Goal 5. Ensure gender equality and empower all women and girls.

Goal 8. Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all.

Goal 10. Reduce inequalities within and between countries.

Goal 16. Promote the building of a peaceful and open society for sustainable development, ensure access to justice for all and create effective, accountable and participatory institutions at all levels.

Goal 17. Strengthen implementation tools and revitalize the Global Partnership for Sustainable Development.

Since the Goals and Challenges for Sustainable Development are comprehensive, this study focuses on the rights of migrants related to their work activities, and generally on the rights of migrant workers and members of their families. This approach is also explained by the statistics that “the majority of international migrants, 150 million people, are migrant workers who make up 72.7 percent of 206.6 million working-age migrants (15 years and over).⁷ Almost half of international migrants in the world are women, and a third - young people aged 15 to 34 years.”⁸

The declarative nature of international instruments, including the UN Goals in the field of sustainable development, presupposes the activities of states with regard to the adoption of measures aimed at implementing the relevant provisions, as well as the achievement of the goals specified in the international agreement. According to paragraph 18 of the UN Resolution, approving the Goals, the obligations of states include commitments to undertake joint actions and efforts to implement the adopted strategic program, and affirms the right of states, taking into account the specific development of each of them, to take a set of their own measures to achieve the set goals.

⁵ ABASHIDZE A.Kh. and others. Achieving the Goals of Sustainable Development (2016-2030) Bulletin of the RUDN University, series of Juridical sciences. 2016, № 1. c. 73.

⁶ Report of the Director-General of the Organization of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Jose Graziano da Silva in Rome, on the event “Change the future of migration.”

⁷ International Labour Organization, “New ILO figures show 150 million migrants in the global workforce”

⁸ Report of the UN Secretary General on April 21, 2016. A/70/59.

Most states, recognizing the priority of international law at the level of the country's basic law, undertake to bring domestic national legislation into line with the provisions of ratified international instruments. At the same time, when speaking about the implementation and acceptance of the state's obligations regarding the observance of social rights, international legislation establishes certain limitations related to the economic situation and the state's capabilities. This follows from the contents of article 2, paragraph 1, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, which refers to the obligation of the State, "to take the maximum of available resources to ensure the progressive realization of the rights recognized in the present Covenant by all appropriate means, including, in particular, the adoption of legislative measures."⁹

Speaking about the rights of migrants and migrant workers in particular, it is advisable, in our opinion, to talk about the complexity in the legal regulation of relations with their participation, namely, the application of the norms of international law and national legislation, as well as the expansion of the scope of interstate agreements and bilateral treaties, the subject of which are the rights of migrants.

In the framework of the topic under consideration, let us dwell in more detail on the prospects for implementing the provisions set out in the Goals and objectives of development until 2030 with regard to the social rights of migrant workers, mainly rights in the field of social protection. The national development strategy "Moldova 2020," approved by the law Nr. 166 of 11/07/2012, as amended on 03.07.14,¹⁰ considers the mobility of labor between countries and the emigration of the able-bodied population, which require the coordination of social security systems, as an important component of the social policy of the state.

The document notes that "the negative consequences of migratory processes are of a long-term nature and are usually felt either after the return of migrant workers and members of their families who have worked abroad for some time, or when they move to the territory of other states, in both cases depriving these persons of the right to social insurance payments. In these circumstances, migrant workers and members of their families are often disadvantaged from an economic and social point of view compared with citizens of the country of destination, as their rights to social security, including the right to pension, are violated. Thus, migration processes have led to the acute need for concluding bilateral agreements in the field of social security with the main countries of destination of migrant workers."¹¹

One of the priority areas of action within the National Employment Strategy for 2017-2021¹² in Moldova is the use of migration potential for sustainable development (priority No. 4), which defines the following areas of action: strengthening the institutional and legislative framework necessary for better management of labor migration; diversification of opportunities for formal employment of migrants; recognition of the economic rights of migrants with a view to sending remittances as investments in the real economy and creating opportunities for employment / self-employment.

These measures have been reinforced at the level of the strategy, because external labor migration is considered as the factor that has the greatest impact on the labor market and the development of the Republic of Moldova as a whole. "Since 1998, international migration for employment has increased, so about 12.4% of the total population aged 15-64 (25.7% of the

⁹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966.

¹⁰ National development strategy "Moldova 2020". In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 245-247, 30.11.2012, art. № : 791.

¹¹ National development strategy "Moldova 2020". In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 245-247, 30.11.2012, art. № : 791.

¹² Decision of the Government of the Republic of Moldova Nr. 1473 dd. 30.12.2016 On approval of the National Employment Strategy for 2017-2021. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 109-118, 07.04.2017 art. №: 272

economically active population) currently live abroad” (section 2.2. №1).¹³ In this regard, the adoption of measures at the state level involves, among other things, the study of international and foreign experience with the aim of introducing it in the state and providing maximum support to migrants returning to their homeland. Considering the practice of returning migrant workers from a list of people with pre-retirement and retirement age, since they have achieved the goal for which they left, or faced medical or other problems,¹⁴ the issue of providing them with pensions and other types of social support remains urgent. About 11% of long-term migrants, mostly men living in rural areas, decided to return to the Republic of Moldova forever from Russia, Italy and Israel.

One of the important facts of migrants’ adaptation or their return to their homeland remains their integration into the society of the host country. The countries of Europe, as well as the Russian Federation, traditionally remain in priority for migrants from Moldova today declare a change in the policy of multiculturalism to another model – “civil” integration, which stipulates the conditionality of granting social and economic rights to migrants, a balance of their rights and obligations. According to the researchers, “The requirements to recognize the values of the host country, to know its language and culture formed the basis for the integration model used in Russia.”¹⁵

However, it is obvious that along with the need to observe the rights of migrants in all spheres of life, the implementation of this model requires comprehensive analysis and joint actions at the interstate level. From a legal point of view, “the differences are represented by the differences that exist in the social security systems of the Council of Europe member states, and this is an obstacle to ensuring effective social protection for various categories of migrant workers.”¹⁶

Migrant workers in the territory of the EU and not citizens of states, members of the Council of Europe gain access to the greatest amount of social rights, only in the event of the existence of relevant interstate agreements. In accordance with the European Convention on the Legal Status of Migrant Workers of 24 November 1977,¹⁷ States Parties undertake to provide these persons and their family members with a national treatment in respect of social security in accordance with the conditions provided for by national legislation and the provisions of bilateral and multilateral agreements (paragraph 1 of Article 18), ensure the retention of acquired and acquired rights in the field of social security, as well as the provision of benefits and benefits on the basis of relevant agreements (art. 18, para. 2).

In addition, migrant workers and their families legally residing in the territory of one of the Contracting Parties are able to receive social assistance on the same basis as the citizens of the host country in accordance with the international obligations accepted by the State concerned, in particular on the basis of European Convention on Social and Medical Assistance. With regard to migrant workers, in the context of sustainable development goals of the United Nations, the social rights of the category under consideration are grouped into several groups,

¹³ Decision of the Government of the Republic of Moldova Nr. 1473 dd. 30.12.2016 On approval of the National Employment Strategy for 2017-2021. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 109-118, 07.04.2017 art. №: 272

¹⁴ By 2013, about 44,000 migrants returned home according to the survey Nicolas de Zwaager, Ruslan Sințov, ”Inovații în migrația circulară, Migrație și dezvoltare în Moldova”, Studiu de piața . NEXUS Moldova intern. Agency for Source Country Information (IASCI) , Centrul de analize si investigatii, Soc iologice, Politologice ,Psihologice (C IV IS) Chisinau 2014.

¹⁵ Migration problems in Europe and ways to solve them [ed. N.B. Kondratieva (editorial editors), O.Yu. Potemkin]. - Moscow: Institute of Europe, RAS, 2015, p. 141.

¹⁶ SHCHUKINA N. Protection of the rights of migrant workers in the practice of the European Court of Human Rights. In: Policies and practices for regulating migration in the face of contemporary challenges. Materials of the international research conference. Tiraspol, January 27, 2017, Chisinau, International Organization for Migration, mission in Moldova, 2017, p. 185.

¹⁷ European Convention on the Legal Status of Migrant Workers, Strasbourg, 24 November 1977.

conditionally defining the content of the rights in question as a criterion. First, these are rights related to the realization of the right to work; secondly, the rights of migrant workers to social protection and social security in connection with work; thirdly, the rights of family members of a migrant worker.

Another criterion for the possible classification of the social rights of migrant workers is the subject category, features related to the personality of the migrant. This criterion allows grouping the rights of migrant workers into the following groups: the rights belonging to all migrant workers; the rights of migrant workers with disabilities; the rights of women migrant workers; the rights of underage migrant workers; rights of migrant workers of retirement age. In this case, social rights are considered in a broad sense, but the article focuses on the rights in the field of social protection and social security.

The impact of ILO instruments on the legal regulation of the social rights of migrant workers in Moldova

The International Labor Organization, as a specialized unit of the United Nations, whose goal is to ensure decent work for everyone, pays particular attention to achieving the goals and objectives of sustainable development and focuses on the need for States to develop effective strategies to achieve the eighth goal of sustainable development. There is a need to take actions that include measures to ensure employment and decent work, as well as to develop methods for determining the current situation, clear indicators, as well as willingness to compromise and understand the interdependence of various aspects of public policy.¹⁸

In 2005, the “ILO Multilateral Framework on Labor Migration: optional principles and guidelines for the development of a rights-based approach to labor migration” was adopted,¹⁹ which states that “in migration the labor force can contain many positive moments both for countries guiding and receiving migrant workers, and for the workers themselves” (paragraph 2). The multilateral foundations of the ILO adopted decades ago still represent an interest from the point of view of a comprehensive approach to the consideration of the problems of migrant workers as participants in social and labor relations. Through the prism of the migrant workers rights, the issues of decent work are addressed, some sections are devoted to forms of international cooperation in the field of labor migration (II), effective management of labor migration (III), protection against migration abuses (IV) and other issues.

With the development of society, new challenges and global trends are emerging that have significantly changed the picture of migration processes. At the same time, the experience of the Moth and other participants in the migration management process was taken into account in the formulation of the LRC. The ILO Plan for the implementation of the Sustainable Development Agenda for the period up to 2030, in particular, refers to decent work recognized as one of the main provisions of the Addis Ababa Program of Action,²⁰ which is an integral part of the 2030 year.²¹

These statements take on special significance in the context of objective 8.8 to achieve LRC 8 – “To protect labor rights and promote the provision of safe working conditions for all workers, including migrant workers, especially migrant women and those without stable employment.”

¹⁸ ABASHIDZE A.Kh. and others. Achieving the Goals of Sustainable Development (2016-2030) Bulletin of the RUDN University, series of Juridical sciences. 2016, № 1. c. 73.

¹⁹ ABASHIDZE A.Kh. and others. Achieving the Goals of Sustainable Development (2016-2030) Bulletin of the RUDN University, series of Juridical sciences. 2016, № 1. c. 73.

²⁰ The Addis Ababa Program of Action adopted by the Third International Conference on Financing for Development (13-16 July 2015) and endorsed by the United Nations General Assembly.

²¹ ILO Plan for the Implementation of the Agenda for Sustainable Development for the period up to 2030 (pp. 5-6)

In this regard, the list of ILO priorities is of interest, in relation to the process of achieving the eighth goal of sustainable development: full and productive employment and decent work; equal pay for work of equal value, regardless of gender; youth unemployment; the cessation of child labor in all its forms; regulation of the informal economy in accordance with formal requirements; promotion of entrepreneurship and the development of micro, small and medium-sized enterprises; protection of labor rights and creation of reliable and safe working conditions; work migration.²² The ILO refers to the means of achieving the LRC 8 as “enhancing support to developing countries under the Aid for Trade” initiative (8.a) and implementing the ILO Global Jobs Pact and the Global Youth Employment Strategy (8.b).”

Within the competence of the ILO, there are some other tasks, within the framework of achieving other goals. A number of tasks can be specified with reference to migrant workers, within LRC 1, LRC 10: The importance of social protection, including national minimum levels, is determined by task (1.3), abolition of extreme poverty (1.1) and poverty reduction (1.2) the goal of eradicating poverty and is mentioned, together with wages and fiscal policy, as an important means of reducing inequality (10.4).

Vocational training determines the content of the three objectives within the educational goal (4.3, 4.4 and 4.5). The universal elimination of all forms of discrimination against all women and girls has been identified as one of the objectives under Goal 5 (5.1). A number of tasks directly concern rural workers (2.3), health and education workers (3.c and 4.c), as well as unpaid care work and domestic work (5.4), cessation of discrimination and equal opportunities (10.3), directly to migrant workers (10.7), promoting industrial employment (9.2), integrating small and medium-sized enterprises into value chains (9.3), resistance to hazardous climate events and economic, social and environmental shocks and disasters (13.1), internationally oceans and water resources law (14.c), the rule of law (16.3) and fundamental freedoms (16.10).²³

Speaking about non-discrimination in its various manifestations, it should be noted that in the context of the aging population trend, the age composition of migrants, including migrant workers, also changes. In connection with which so-called age categories of migrants are also a vulnerable category of subjects. Director General of the International Labor Organization Guy Ryder noted that today the number of migrants has exceeded 244 million people. 150 million of them belong to the age category of migrant workers. Their contribution, both to the development of the host countries and to the economies of the countries of origin, largely depends on the guarantee of respect for their human rights and the creation of conditions for them not to be discriminated against and not to become victims of xenophobia.²⁴

The Global Compact on Migration

As stated in the materials of the UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers, presented in the analysis framework of the “Report on the Global Compact on Migration” of the UN Secretary-General, all activities related to the regulation of migration should be based on the Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their families as “the most reliable and comprehensive international instrument on human mobility since 1990, as well as on the Committee’s general comments, in addition to the structure of the human rights treaty bodies in its entirety.”²⁵

The provisions of the Convention are based on equality with nationals and assume that migrant workers enjoy equal treatment with nationals of the State of employment, in terms of

²² Parizotto, Aurelio Goal 8 - Analysis of the eighth sustainable development goal of providing “decent work for everyone.”

²³ ILO Implementation Plan - 2030 Agenda for Sustainable Development

²⁴ 10th Global Forum on Migration and Development.

²⁵ The official website of the National Social Insurance House of the Republic of Moldova.

remuneration and working conditions [overtime, working time, weekly rest, paid leave, security, health protection, termination of labor relations, minimum age of employment, restriction of home work, etc. (Article 25)]. They have the right to freely join any trade unions and associations and to participate in meetings and activities of trade unions and any other associations (Article 26).²⁶ The equality of migrant workers with nationals of the State concerned extends to access to emergency medical care (Article 28) 20 and social security (Article 27), although it is significant that the Convention links the right to social security with the fulfillment of requirements provided for by applicable law of this State and applicable bilateral or multilateral treaties. Every child of a migrant worker has a basic right to education on the basis of equality of treatment with nationals of the State concerned (Article 30).²⁷

The Convention has proved its effectiveness in those states participants that apply its provisions in legislation and when taking measures at the level of state policy in the field of migration. The Convention provides for the protection of the migrant workers rights and offers an integrated approach to meeting the needs of migrant workers and their families in countries of origin, transit and destination countries. However, by this moment, taking into account the experience of countries that have ratified the convention, and also committed themselves to a number of provisions of the Convention, it is not sufficient to recognize only the adoption of measures at the level of legislation on migration. Many provisions of the domestic legislation regarding regulation of social security relations require serious revision. With regard to labor rights, the emphasis in legal regulation is recommended to guarantee the labor rights of all migrant workers, including through labor inspections, and to ensure that observers are available to encourage reporting of migrant labor violations without fear that they will be brought to the attention of immigration authorities, as well as ensuring the state the right of migrant workers to join trade unions.²⁸

The Global Compact on Migration also proposes to include the state's obligations to ensure access to medical assistance for migrants and their families, as well as access to education for children, both documented and without documents, ensuring that there are guarantees for access to health care and education, not for fear of appealing to the migration authorities.

These comments and suggestions can be useful in the process of legislative changes in the context of the LRC.

At the interstate level, by concluding agreements on mutual recognition of the migrant workers rights, it would be useful to consolidate the obligations of states for the mutual recognition of documents on professional qualifications and the confirmation of the length of service received by migrants. Practical nature of this provision is in the context of the realization of the right to provide pensions on preferential terms, when it comes to the existence of a migrant worker's work experience in harmful, dangerous, difficult working conditions. In this regard, it is important to unify the provisions regarding the assignment of certain types of work (occupations) to categories of harmful (hard) work.

The issue of expanding employment opportunities abroad requires further study, for which it is necessary to develop a list of services and guarantees in the field of circular migration.

Taking into account the tendency towards return to the Republic of Moldova for permanent residence of elderly people "who have reached the goal for which they went abroad

²⁶ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990.

²⁷ Guidelines for the Ratification of the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families.

²⁸ Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (Approved by Committee on 7 September 2017).

or faced various problems in the course of migration,”²⁹ the possibility of providing financial assistance and support to these persons account of the republican budget as subjects who did not acquire the right to receive social support from the National Social Insurance Fund of the Republic of Moldova. According to the provisions of the current legislation, as well as the norms of bilateral agreements signed by the Republic of Moldova with 18 countries of the CIS and Europe, pension provision is carried out according to the legislation of the state in whose territory the pensioner lives (for example, Article 6 of the Agreement between the Government of the Republic of Moldova and the Government of the Russian Federation on guarantees of the rights of citizens in the field of pensions from February 10, 1995).³⁰ Most bilateral agreements were concluded in the 1990s, when the issue of pension provision for migrants was not so acute, and the number of migrant workers was not so great. After decades, people who worked outside the state, reached the retirement age, did not acquire the right to a labor pension. It is with respect to this category of migrants that the possibility of financial support should be considered, the more that financial income from abroad (labor incomes of migrant workers) was seen as a significant aid in the development of the economy (for example, the Program for Attracting Remittances into the Economy “PARE 1 + 1”).

Conclusion

In order to ensure the right to social protection, we consider it expedient to fix at the legislative level the prevention of expulsion of the migrant in the event of an employment injury or a disease related to work.

The proposal should be read in connection with the legalization of migrant workers’ equal rights for medical care and equal taxation, including payment of contributions to extra budgetary social funds.

The provision of a certain volume of social services and social support in most states depends on the availability of citizenship of the host country, and therefore it seems advisable to reduce the required length of residence for citizenship, in the case of migrant workers living together with the family and employed for a long time.

Particular attention should be given to the rights of migrants with disabilities. A joint statement by the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and the Committee on the Rights of Persons with Disabilities on the issue of solving the problem of disabled persons in the process of large-scale movements of refugees and migrants³¹ is devoted to the need to strengthen the attention of States to the problems of this category of migrants.

In particular, it is said that limited financial resources in some countries do not allow to provide the appropriate level of social services for migrants and refugees with disabilities. It is noted that among migrants there are common mental health problems and a marked post-traumatic stress disorder. For women, mental health issues are often associated with experiences of sexual violence. Recognizing such consequences for physical and mental health, the Committees pay attention to the state’s obligations to provide disabled people, including migrants, with access to all necessary support services on an equal basis with other citizens.³² Ensuring the realization of the rights of migrants and refugees with disabilities in accordance with their international treaty obligations in the field of human rights is of particular importance for States. Implementation of these legal obligations should be carried out within the framework

²⁹ Annex No. 1 to the Decree of the Government of the Republic of Moldova Nr. 1473 dd. 30.12.2016 On approval of the National Employment Strategy for 2017-2021 In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 109-118, 07.04.2017, art. №: 272.

³⁰ The official website of the National Social Insurance House of the Republic of Moldova.

³¹ European Union Agency for Fundamental Rights.

³² European Union Agency for Fundamental Rights.

of the Agenda for Sustainable Development until 2030, which recognizes the importance of empowering people in vulnerable situations, including disabled people, refugees and migrant workers.

Effective measure in modern conditions also appears to involve persons with disabilities through their representative organizations in policy development and their full and equal participation in decision-making. The UN notes that states, their leaders and the world community should recognize the contribution of migrants, including people with disabilities, to promoting more equitable, comprehensive and sustainable growth and human development in countries of origin, transit and destination. The design, implementation, monitoring and evaluation of the new international framework on migration, States would be useful to hear the voices of people with disabilities in situations of migration.³³

In the context of achieving the LRC 5 - Gender equality and LRC 3 Good health and well-being, the United Nations attaches great importance to the rights of women, including women migrant workers. States are tasked to “Ensure that migrant women have the capacity to exercise economic, social and cultural rights to the same extent as citizens in accordance with international law, human rights norms and standards, including the right to education, decent work, training, housing, social welfare and health services, including services for sexual and reproductive health and mental health.”³⁴

At the level of national legislation, it is necessary to consolidate the principle of equality of women in the implementation of labor and social rights, with regard to the terms and conditions of employment, including wages, working hours, rights at the workplace, including those provided for in private households and temporary hiring or agency agreements, health and safety, social dialogue, including freedom of association and collective bargaining, recognition of professional skills and as well as social protection, including social services and insurance. These measures need to be ensured by carrying out monitoring activities, the purpose of which would be to monitor the rights of migrant women.

The issue of the gender approach in providing migrant women with benefits and compensations for the social security system remains important. This applies to equal access to compensation payments to workers, disability benefits, chronic diseases and death, as well as additional insurance programs for work-related injuries and accidents that must be provided to migrant women, regardless of their migratory status or the presence of a species for residence.

The UN Committee on the Rights of the Child, as part of its efforts to achieve the LRC, initiated measures to improve the protection of the human rights of children who, in the context of international migration, are exposed to various risks. Specific objectives of this general comment include the development of guidelines for the development of policies on migration, childhood and related measures to protect and fulfill the rights of children in the context of migration; the provision to the UN Committees of a special instrument to facilitate their role in monitoring the implementation of relevant treaties in the participating States, as stipulated in the UN Conventions; Promote a clearly articulated interpretation of relevant international instruments on migration to facilitate the further implementation of conventions at the national level, both in law and in practice.³⁵

These initiatives are for States to guide the implementation of a policy of guaranteeing the rights of migrant children, regardless of the availability of appropriate status for parents or their substitutes.

³³ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990.

³⁴ Recommendations for the consolidation of women's human rights in a global treaty on safe, orderly and regulated migration. Results of the meeting of experts. November. 2016.

³⁵ CMW-CRC Joint General Comment on the Human Rights of Children in the Context of International Migration.

Despite the existing problems and difficulties in achieving the UN's goals in the field of sustainable development, the global nature and importance of the tasks set in the framework of achieving these goals is a priority in determining the policy of the state, including in the sphere of social support for the most vulnerable categories of the population and migrant workers. As the UN Secretary-General noted in his report, "migration is the norm of life in the conditions of global globalization, and thanks to it the world is getting better."³⁶ Migration plays a crucial role in ensuring economic growth and development, including because it meets the deficit in workers of all skill levels. The impact of migration is extremely positive - for both countries of origin and host countries.³⁷

References:

1. 10th Global Forum on Migration and Development. [online] Available at: http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=28194#.WfGTfNJI_cs (Visited: 20.10.2017).
2. ABASHIDZE A.Kh. and others. Achieving the Goals of Sustainable Development (2016-2030) Bulletin of the RUDN University, series of Juridical sciences. 2016, № 1. c. 73.
3. The Addis Ababa Program of Action adopted by the Third International Conference on Financing for Development (13-16 July 2015) and endorsed by the United Nations General Assembly. [online] Available at: <http://www.un.org/ru/development/surveys/migration.shtml> (Visited: 29.10.2017).
4. Report of the Director-General of the Organization of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Jose Graziano da Silva in Rome, on the event "Change the future of migration." 17.10.2017. [online] Available at: <http://www.trt.net.tr/russian/mir/2017/10/17>(Visited: 20.10.2017).
5. Report of the UN Secretary General on April 21, 2016. A/70/59 [online] Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/112/64/PDF/N1611264.pdf?OpenElement> (Visited: 20.10.2017).
6. European Convention on the Legal Status of Migrant Workers, Strasbourg, 24 November 1977. [online] Available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices> (Visited: 20.10.2017).
7. By 2013, about 44,000 migrants returned home according to the survey Nicolas de Zwaager, Ruslan Sințov, "Inovații în migrația circulară, Migrație și dezvoltare în Moldova," Studiu de piață . NEXUS Moldova intern. Agency for Source Country Information (IASCI), Centrul de analize si investigatii, Soc iologice, Politologice, Psihologice (C IV IS) Chisinau 2014.
8. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990. Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml (Visited: 20.10.2017).
9. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966. [online] Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (Visited: 20.10.2017).
10. Migration problems in Europe and ways to solve them [ed. N.B. Kondratieva (editorial editors), O.Yu. Potemkin]. - Moscow: Institute of Europe, RAS, 2015, p. 141.

³⁶ Report of the UN Secretary General on April 21, 2016. A/70/59.

³⁷ United Nations Development Programme. *Human Development Report 2009: Overcoming barriers—human mobility and development.*

11. ILO Multilateral Framework on Labor Migration: Optional Principles and Guidelines for Developing a Rights-Based Approach to Labor Migration. Geneva, International Labor Office, 2007.
12. National development strategy “Moldova 2020.” In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 245-247, 30.11.2012, art. № : 791.
13. The official website of the United Nations High Commissioner for Human Rights. [online] Available at: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CMW/Pages/CMWIndex.aspx> (Visited: 29.10.2017).
14. The official website of the National Social Insurance House of the Republic of Moldova [online] Available at: <http://www.cnas.md/public/files/Acord-RM-Rusiaru2752b.pdf> (Visited: 29.10.2017).
15. Parizotto, Aurelio Goal 8 - Analysis of the eighth sustainable development goal of providing “decent work for everyone” [online] Available at: <https://unchronicle.un.org/ru/article/1724> (Visited: 29.10.2017).
16. ILO Plan for the Implementation of the Agenda for Sustainable Development for the period up to 2030 (pp. 5-6) [online] Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/-sro-moscow/documents/publication/wcms_510727.pdf (Visited: 29.10.2017).
17. Decision of the Government of the Republic of Moldova Nr. 1473 dd. 30.12.2016 On approval of the National Employment Strategy for 2017-2021. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 109-118, 07.04.2017 art. №: 272 (Visited: 29.10.2017) [online] Available at: <https://documents-dds-y.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf> (Visited: 29.10.2017).
18. Annex No. 1 to the Decree of the Government of the Republic of Moldova Nr. 1473 dd. 30.12.2016 On approval of the National Employment Strategy for 2017-2021 In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 109-118, 07.04.2017, art. №: 272 (Visited: 29.10.2017).
19. Recommendations for the consolidation of women’s human rights in a global treaty on safe, orderly and regulated migration. Results of the meeting of experts. November. 2016. [online] Available at: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CMW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CMW_INF_8273_R.pdf (Visited: 29.10.2017)
20. Guidelines for the Ratification of the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. [online] Available at: http://www.migrantsrights.org/documents/Manuelrujune2012_000.pdf (Visited: 29.10.2017).
21. SHCHUKINA N. Protection of the rights of migrant workers in the practice of the European Court of Human Rights. In: Policies and practices for regulating migration in the face of contemporary challenges. Materials of the international research conference. Tiraspol, January 27, 2017, Chisinau, International Organization for Migration, mission in Moldova, 2017, p. 185.
22. CMW-CRC Joint General Comment on the Human Rights of Children in the Context of International Migration. [online] Available at: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CMWCRCContextofInternationalMigration.aspx> (Visited: 29.10.2017).
23. Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (Approved by Committee on 7 September 2017) [online] Available at: https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/stocktaking_cpmwf.pdf (Visited: 29.10.2017).
24. United Nations Development Programme, *Human Development Report 2009: Overcoming barriers—human mobility and development* (New York, Palgrave

- Macmillan, 2009 [online] Available at: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2009> (Visited: 29.10.2017).
25. European Union Agency for Fundamental Rights. [online] Available at: <http://fra.europa.eu/en/theme/asylum-migration-borders/overviews/focus-disability> (Visited: 29.10.2017).
26. ILO Implementation Plan - 2030 Agenda for Sustainable Development (Visited: 29.10.2017) Available at: https://www.ilo.org/moscow/information-resources/publications/WCMS_510727/lang--ru/index.htm
27. International Labour Organization, “New ILO figures show 150 million migrants in the global workforce”, 16 December 2015. Available at: www.ilo.org/global/topics/labourmigration/news-statements/WCMS_436140/lang--en/index.htm (Visited: 29.10.2017).

Contact:

Natalia Shchukina

Transnistrian Shevchenko University

Faculty of Law

25th October St 107

Tiraspol 3300

Moldavia

e-mail: nataliashchukina@gmail.com

EVALUATION OF THE EUROPEAN UNION'S DIGITAL AGENDA 'S LEVEL OF PREPAREDNESS

David Sklenar ^a – Kristina Cimova^b – Jacek Dworzecki ^c

^a Faculty of Economics, Paneuropean University, Tematinska 10, Bratislava, Slovak Republic, e-mail: davids@itcom.sk

^b School of Social and Political Sciences, University of Glasgow, Glasgow, UK, e-mail: k.cimova.1@research.gla.ac.uk

^c Police Academy in Szczytno, Szczytno, Poland, e-mail: j.dworzecki@wspol.edu.pl

The objective of the article is to assess the status of the digital agenda. In the assessed period of 2014-2017, the Digital Economy and Society Index (DESI) shows that the European Union (EU) as a whole is making progress. The values of all five subindices observed, as well as the DESI index are rising. There is however, still too large a gap between the most successful digital actors and the countries which achieve weaker results in the assessment. The Hopkins statistic was utilised to test this phenomenon. While the observed dataset of EU Member states is not significantly clusterable (Hopkins statistic value <0.5), we record an increase in the assessed period, ie the differences between individual countries are deepening. We utilised a hierarchical clustering algorithm, based on Ward's method, using a dissimilarity matrix based on Euclidean distances to create clusters of similar Member states, based on all five subindices of the DESI index. We compared the acquired results with the results produced by the European Commission, which also utilised a cluster analysis, albeit with different indicators for the respective years.

Key words: digital economy and society index, European union, cluster analysis

JEL: O30, C38

Introduction

Technological advancement, currently conceptualised as the fourth industrial revolution, maintains its status as an ongoing worldwide mega trend. Today's world brings in many new pulses for enterprises not to focus on well established performance management tools used in the past.¹ The development of the ICT sector is an integral part of the European Union's agenda. Following the action plans of eEurope 2002 and eEurope 2005, the i2010 programme took up its position as a part of the Lisbon strategy. The programme was aimed at the convergence of the respective ICT environments of member states and at the eventual formation of a unified information network for the European Union. This programme was replaced in 2010 by the Digital Agenda for Europe, a part of the Europe 2020 strategy. The European Commission adopted the strategy in 2010 in order to secure an intelligent, sustainable, and inclusive growth within the EU- ie the Europe 2020 Strategy. The ultimate objective of the digital agenda is to bring about a sustainable economic and social network which would stem naturally from the digital single market.

The general emerging service economy, as well as the upcoming software boom of the 1980s, changed the notion of innovation in order to include immaterial products, with the result

¹ RAJNOHA, R. – LESNIKOVA, P. – KORAUS, A. (2016): From Financial Measures to Strategic Performance Measurement System and Corporate Sustainability: Empirical Evidence from Slovakia.

of service industries also being gradually recognized for their measurable innovative potential². It is necessary to explore the impact of public policy on technological development, as well as the broadband infrastructure development of the respective EU Member states (MS). The traditional policy model and related empirical literature treat fixed capital units in networks as a measure of broadband infrastructure quality. However, relatively higher capital inputs do not necessarily translate into the development of relatively higher quality broadband networks³. The analysis suggests countries that have been more effective at promoting entry and competition in the provision of internet access services have developed relatively higher quality broadband networks.

There is the economic impact of digital technologies around Europe and distinguish among several stages of the digitalisation process. Digitalization may drive productivity and employment growth and that inclusive policies may effectively contribute to the bridging of the gap between the most affluent and the disadvantaged parts of the population, thus helping achieve the Europe 2020 targets⁴. However, it is possible to observe some common elements that have been formulated as integration criteria required by the European Union.⁵

Over the last decade, there has been an increasing focus on service across socioeconomic sectors coupled with transformational developments in information and communication technologies. Together these developments are creating dramatic new opportunities for service innovation, the study of which is both timely and important. Fully understanding these opportunities challenges us to question conventional approaches that construe service as a distinctive form of socioeconomic exchange and to reconsider what service means, and thus how service innovation may develop⁶.

Despite the development of the information society and the widespread diffusion of information technology, the disparities between groups of countries in terms of accessing and using information and communication technologies (ICTs) are still valuable⁷. This disparity is defined as the term of digital divide. Although there are several different views about measuring this digital divide, in this study, International Telecommunication Union's (ITU) key ICT indicators are utilised to measure the global digital divide.

The objective of the article is to assess the status of the digital agenda. In the assessed period of 2014-2017. We utilised a hierarchical clustering algorithm, based on Ward's method, using a dissimilarity matrix based on Euclidean distances to create clusters of similar Member states, based on all five subindices of the DESI index.

1 Digital economy and society index DESI

The European Commission established the Digital Economy and Society Index (DESI) in 2015. DESI is a compound index used as an analytical tool to measure the progress and "readiness" of the EU Member states with regards to their society and their digital economy. DESI's aim is to aid the EU Member states in identifying areas that need to implement priority investments and measures in the interest of creating a truly unified digital single market, one of the foremost priorities of the European Commission (press report of the

² BREČKA, S. – KORAUŠ, A. (2016): Innovation and Innovation Management in the Tourism Industry in the Context of Globalization.

³ RAJABIUN, R. – MIDDLETON, C. (2015): Regulation, investment and efficiency in the transition to next generation broadband networks: Evidence from the European Union.

⁴ EVANGELISTA, R. – GUERRIERI, P. – MELICIANI, V. (2014): The economic impact of digital technologies in Europe.

⁵ KORAUŠ, A. (2013): The comparison of European and Slovak insurance markets.

⁶ BARRETT, M. – DAVIDSON, E. – PRABHU, J. – VARGO, S. L. (2015): Service innovation in the digital age: key contributions and future directions.

⁷ MARDIKYAN, S. – YILDIZ, E. A. – ORDU, M. D. – SIMSEK, B. (2015): Examining the Global Digital Divide: A Cross-Country Analysis.

European Commission 2017). DESI combines several indicators relating to the current policy measures taken on a European level in the field of digitalisation:

1. Connectivity (weighted at 0,25)
2. Human capital (weighted at 0,25)
3. Use of internet (weighted at 0,15)
4. Integration of digital technology (weighted at 0,20)
5. Digital public services (weighted at 0,15)

The weightings reflect the EU's digital policy priorities. DESI scores range from 0 (worst) to 1 (best).

2 Material and methods

Data are from the European Commission's reports on DESI. We used selected statistical methods to evaluate the status of the digital agenda in the EU objectively.

The Pearson product-moment correlation coefficient we used to measure of the strength of the linear relationship between two variables.

Clusters are groups of similar objects inside a population. When the population of objects is separated into several clusters, it is not homogeneous. Clustering techniques have been exhaustively studied to date. Clustering methods require definitions of similarity. Here we use the Euclidean distance. The Euclidean distance between two objects is the square root of the average of the square difference between the attributes of the two observations. For hierarchical clustering we utilised Ward's method. Ward's minimum variance criterion minimizes the total within-cluster variance. Ward's minimum variance method aims at finding compact, spherical clusters. The results of the hierarchical clustering are presented as dendrograms.

The Hopkins statistic is a way of measuring the cluster tendency of a data set. The null hypothesis is that the data is uniformly and randomly distributed⁸. The Hopkins statistic compares the nearest-neighbor distances in the data-set with the nearest-neighbor distances in data-sets simulated from a multivariate normal distribution. By repeating the simulation several times, an estimate of the probability that the observed nearest-neighbor distances could have been obtained from the random distribution can be obtained. The values of the Hopkins statistic greater than 0.5 indicate clustering in the data. Uniformly distributed data will tend to result in values close to 0.

We calculated the optimal number of clusters using the NbClust() function in the NbClust R package⁹. It provides 26 indices for determining the relevant number of clusters. It can simultaneously compute all the indices and determine the number of clusters as the majority rule.

The calculations have been carried out in R.

3 The status of the digital agenda in EU

In the assessed period of 2014-2017, the Digital Economy and Society Index (DESI) shows that the European Union is making progress. The values of all five subindices listed, as well as the DESI index are rising. There is however, still too large a gap between the most successful digital actors and the countries which achieve weaker results in the assessment. The range of the individual indicators is wide. The range of the 'Connectivity' subindex decreases across the years assessed and the 'Human Capital' subindex has also shown a decrease in the last three years. The values of the 'Integration of Digital Technology' range have been

⁸ LAWSON, R. G. – JURIS, P. C. (1990): New index for clustering tendency and its application to chemical problems.

⁹ CHARRAD, M. – GHAZZALI, N. – BOITEAU, V. – NIKNAFS, A. – CHARRAD, M. M. (2014). Package 'NbClust'.

increasing steadily across the whole assessment period. A genuine digital economy is one in which companies make good use of opportunities and possibilities created by the digital technologies, in order to improve their own effectivity, productivity, and in order to gain customers and facilitate sales. The integration of digital technologies constitutes an essential driving force behind the growth of labour productivity, and as such it must be strengthened. The difference between the maximum and minimum values within the ‘Digital Public Services’ subindex had been increasing until 2016 and in its final assessment year of 2017 it has declined.

Table 1: The values of the DESI index and the individual subindices and their variation margin for EU28 in period 2014-2017

	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
1 Connectivity	0.1281	0.1380	0.1480	0.1578	0.1041	0.0980	0.0954	0.0918
2 Human Capital	0.1208	0.1268	0.1313	0.1364	0.1162	0.1215	0.1200	0.1148
3 Use of Internet	0.0601	0.0647	0.0680	0.0713	0.0630	0.0630	0.0538	0.0644
4 Integration of Digital Technology	0.0550	0.0616	0.0704	0.0747	0.0683	0.0740	0.0747	0.0875
5 Digital Public Services	0.0679	0.0715	0.0759	0.0824	0.0821	0.0870	0.0902	0.0859
DESI EU 28	0.4318	0.4627	0.4936	0.5225	0.3644	0.3721	0.3646	0.3746

Source: Author’s compilation based on data accumulated by the European Commission.

3.1 Dependence between index DESI and its subindices

The strongest linear correlation appears to exist between DESI index and the ‘Human Capital’ subindex. As of 2015 the differences between the correlation coefficient values of the DESI index and the ‘Human Capital’ subindex are minimal. Nevertheless, the intensity of the linear correlation between the two is still the most significant. The intensity of correlation between the DESI index and the ‘Digital Public Services’ subindex has been growing across the entire assessment period. On the contrary, the intensity of correlation between the DESI index and the ‘Connectivity’ subindex remained high, but gradually decreased.

In terms of the correlation between respective subindices; there are pairs of indices, whose linear correlation observed across the entire assessed period either grows (ie ‘Connectivity’ and ‘Use of Internet’; ‘Human Capital’ and ‘Digital Public Services’; ‘Integration of Digital technology’ and ‘Digital Public Services’), or equally declines (ie ‘Human Capital’ and ‘Integration of Digital Technology’). The direction of changes in correlational intensity among other pairs of subindices in the assessed period fluctuates. Overall, we can stress the correlational significance of the ‘Human Capital’ subindex. The ‘Human Capital’ subindex is divided into two sub-dimensions. The Basic Skills and Usage subdimension captures the digital skills level of the general population. The Advanced skills and Development sub-dimension concerns the workforce and its potential to sustain and grow the digital economy.

Table 2 : The values of Pearson’s correlation coefficient between the DESI index and the individual subindices for EU 28 in period 2014-2017

Indices		Year				2014-2017
		2014	2015	2016	2017	
DESI	Connectivity	0.8619	0.8578	0.8395	0.8349	
DESI	Human Capital	0.9128	0.8963	0.8955	0.8955	
DESI	Use of Internet	0.7907	0.8066	0.7825	0.8120	
DESI	Integration of Digital Technology	0.8128	0.8050	0.8005	0.8226	
DESI	Digital Public Services	0.6960	0.7344	0.7493	0.7749	
Connectivity	Human Capital	0.7428	0.7443	0.7103	0.7013	
Connectivity	Use of Internet	0.6251	0.6762	0.6995	0.6991	
Connectivity	Integration of Digital Technology	0.5742	0.5873	0.5856	0.5863	
Connectivity	Digital Public Services	0.4843	0.4551	0.4133	0.4681	
Human Capital	Use of Internet	0.6976	0.6988	0.6932	0.7122	
Human Capital	Integration of Digital Technology	0.7468	0.6569	0.6245	0.6335	
Human Capital	Digital Public Services	0.4688	0.5003	0.5457	0.5874	
Use of Internet	Integration of Digital Technology	0.6016	0.5513	0.4399	0.5319	
Use of Internet	Digital Public Services	0.4488	0.5122	0.4856	0.5294	
Integration of Digital Technology	Digital Public Services	0.4666	0.5710	0.6132	0.6514	

Source: Author’s compilation based on data accumulated by the European Commission.

3.2 Are Member states clusterable from the point of view of digital economy and society?

We were next interested in classifying countries in terms of the similarity of all five subindices. The Hopkins statistic for the assessed period of 2014-2017 (table 3) fluctuated within the range of 0.3567 (in 2015) to 0.3976 (in 2014). As of the year 2015, however, the statistic is slowly, but steadily rising. This is nevertheless not a positive indication since, as we had already established, the DESI index itself has been rising during the 2014-2017 period, which points towards the entire EU making progress as a whole. The observed dataset is therefore not significantly clusterable, however, if changes do not happen fast enough, it will become significantly clusterable soon. This means that it is necessary to take measures which would be able to overturn this trend. Since we have established that Europe is making progress as a whole, the differences in the values of subindices indicate a heterogenisation of the Member states in the fields of digital economy and society.

Table 3: The Hopkins statistic values in period 2014-2017

	2014	2015	2016	2017
Hopkins statistic	0.3976	0.3567	0.3701	0.3915

Source: Author’s compilation based on data accumulated by the European Commission.

According to the majority rule (table 4), the best number of clusters is 2 across the years 2014, 2016, 2017. Only in the year 2016 was the best number of clusters 2, ie 3. We have chosen the number 2.

Table 4: Best number of clusters in period 2014 - 2017

Best number of clusters	Year			
	2014	2015	2016	2017
0	2	2	2	2
1		1	1	
2	11	10	8	10

3	4	4	8	2
4		3	1	2
5	1			
6	3		3	4
8	1			
9		1	1	
10	4	5	2	6

Source: Author's compilation based on data accumulated by the European Commission.

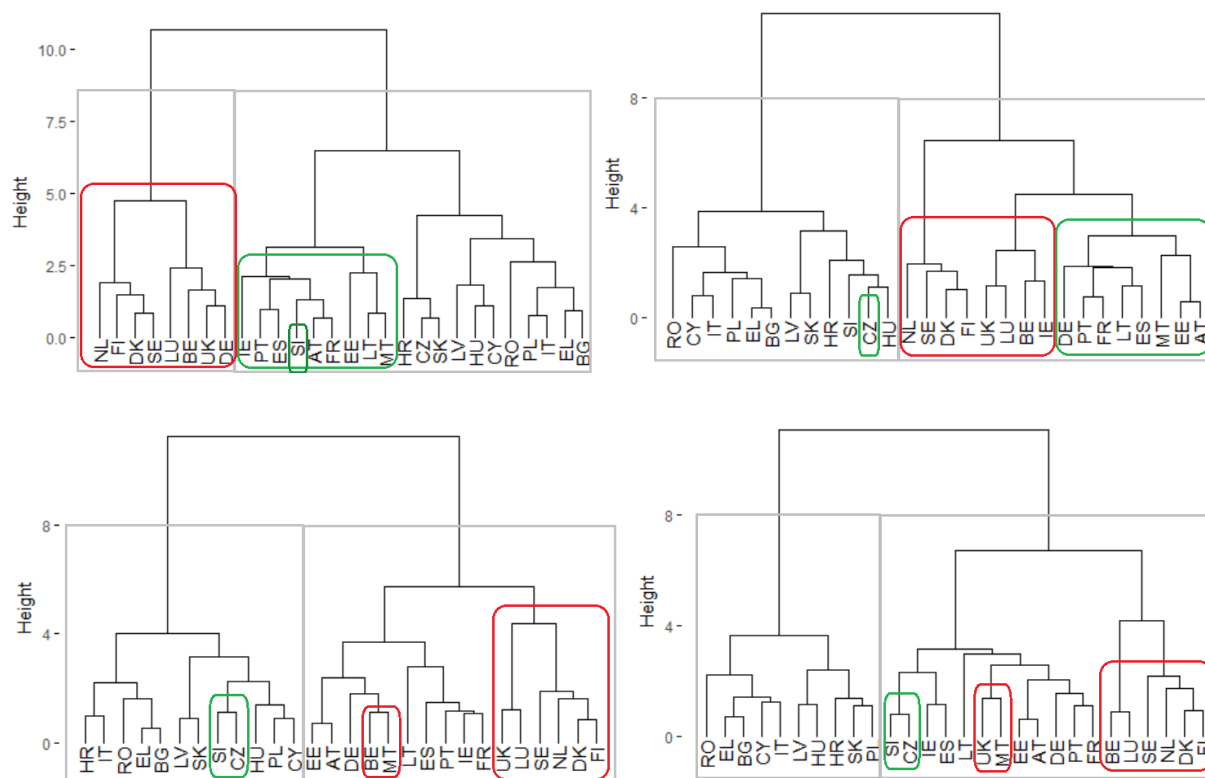
3.3 Results of the cluster analysis

In the year 2014 a cluster of eight Member states has delineated itself from the rest: NL, FI, DK, SE, LU, BE, UK, DE. These can be labelled as leaders in the assessed area; the remaining Member states find themselves grouped in another cluster (Figure 1). In the year 2015, a cluster of Member states performing less effectively in the assessed area has delineated itself: RO, PL, IT, CY, EL, BG, LV, HU, HR, CZ, SI a SK. Except for SI, these Member states are all part of a subcluster from the year 2014. In the year 2016 the delineation of the weaker Member states is again more pronounced: PL, IT, RO, EL, BG, LV, HU, CZ, SL, CY, SK, HR. In the year 2017 the weaker states cluster has shrunk by two Member states - SI and CZ, who moved to the other cluster. Member states LU, UK, FI, NL, DK SE are in their own subcluster of leader states in the years 2016 and 2017.

The DESI report equally utilises the cluster analysis. In the year 2015 countries were grouped in the DESI 2015 report into 3 clusters according to their performance in the five main DESI dimensions. The clustering algorithm used was a general agglomerative hierarchical clustering algorithm, based on Ward's method, using a dissimilarity matrix based on Euclidean distances. The number of clusters was selected using Mojena's¹⁰ method. Based on the values of the DESI index and progress recorded against the previous year, the European Commission groups the Member states into three separate groups. More specifically, the countries are grouped into clusters according to their DESI t score, and according to the growth their score registered between DESI t-1 and DESI t, compared to the score and growth observed for the EU average. In light of the scores and growth of the countries included in each cluster, the clusters were labelled as follows: *Running ahead countries* are those that score above the EU average and whose score grew faster than that of the EU average over the last year. These are the countries that perform well and that have been developing at a pace that allows them to further distance themselves from the EU average. *Lagging ahead countries* are those that score above the EU average, but whose score grew slower than that of the EU over the last year. These countries perform well, but their development is now very slow and, as such, they are lagging in comparison to the progress of the EU as a whole. *Catching up countries* are those that score below the EU average, but whose score grew faster than that of the EU over the last year. These countries are developing faster than the EU as a whole and are thus catching up with the EU average. *Falling behind countries* are those that score below the EU average and whose development over the last year was slower than that of the EU as a whole. These countries are already less developed than the EU average, and by showing anaemic growth, they are distancing themselves further from the rest of the EU.

¹⁰ MOJENA, R. (1977): Hierarchical grouping methods and stopping rules: an evaluation.

Figure 1: Results of the cluster analysis in period 2014- 2017

Note: Austria-AT, Belgium-BE, Bulgaria-BG, Cyprus-CY, Czech Republic-CZ, Germany-DE, Denmark-DK, Estonia-EE, Greece-EL, Spain-ES, Finland-FI, France-FR, Croatia-HR, Hungary-HU, Ireland-IE, Italy-IT, Lithuania-LT, Luxembourg-LU, Latvia-LV, Malta-MT, Netherlands-NL, Poland-PL, Portugal-PT, Romania-RO, Sweden-SE, Slovenia-SI, Slovakia-SK, United Kingdom-UK

Source: Author’s compilation based on data accumulated by the European Commission.

Our approach compared to the approach presented in the DESI 2015 evaluation differs mainly in the number of clusters (table 5). If you look at the dendrogram presented, the Member states classified as ‘High performing’ are in one subcluster. The inclusion of CZ into the countries of ‘Medium performance’ does not correspond with our delineation.

Table 5: Our classification and the DESI 2015 report classification

<i>Countries</i>	<i>1st cluster</i>	<i>2nd cluster</i>
High performance		DK, SE, FI, NL
Medium performance	CZ	BE, UK, EE, LU, IE, DE, LT, ES, AT, FR, MT, PT
Low performance	LV, SI, HU, SK, CY, PL, HR, IT, EL, BG, RO	

Source: Author’s compilation based on data accumulated by the European Commission.

In the year 2016 the countries were grouped in the DESI 2016 report in clusters according to their score in DESI 2016 and the growth their score registered between DESI 2015 and DESI 2016, compared to the score and growth observed for the EU average. Each cluster corresponds to one of the quadrants of the average EU 28 growth. The countries classified as the *Running ahead countries* belong to the second cluster with lower DESI values than those

which belong to the first cluster. The countries in the first cluster are those with the highest DESI values (table 6).

Table 6: Our classification and the DESI 2016 report classification

<i>Countries</i>	<i>1st cluster</i>	<i>2nd cluster</i>
Running ahead countries	NL, DE	AT,EE,MT,NL
Lagging ahead countries	BE, DK, FI, LU, UK, SE	IE,LT,
Catching up countries		ES, HR, IT, LV, RO, SI
Falling behind countries		BG, CY, CZ, EL, FR, HU, PL, SK

Source: Author's compilation based on data accumulated by the European Commission.

In the year DESI 2017 report, three clusters were created based on the DESI score. Neither the clustering algorithm utilised, nor the calculations of the dissimilarity matrix are disclosed. Only the classification of the Member state LV corresponds with our classification. The Member states of the second cluster are separated into subclusters of High and Medium performance. The DESI values are higher in the High performance subcluster (table 7).

Table 7: Our classification and the DESI 2017 report classification

<i>Countries</i>	<i>1st cluster</i>	<i>2nd cluster</i>
High performance		DK, FI, SE, NL, LU, BE, UK, IE, EE
Medium performance	LV	AT, DE, MT, LT, ES, PT, FR, SI, CZ
Low performance	RO, EL,BG, PL, IT, HU, HR, SK, CY	

Source: Author's compilation based on data accumulated by the European Commission.

As of the year 2017, DESI values are also recorded on a world-wide scale (I-DESI). Denmark, Finland and Sweden continue to lead the world-wide ranking, ahead of South Korea, Japan or the United States. According to the most recent DESI 2017 index, the EU recorded having more digital specialists than before, but the shortcomings in digital skill levels are ongoing and apparent. The EU recorded having more graduates in the fields of science, technology, engineering and mathematics in 2017 than before (i.e. 19 graduates per 1000 people, aged 20-29). There are also more ICT specialists employed in the EU in 2017 than in previous years (3.5% in 2015 as opposed to 3.2% in 2012). On the other hand, half of Europeans (44%) still lack basic digital skills such as using emails, content editing tools or installation of new devices, concludes the European Commission's DESI 2017 report.

Conclusion

As a result of globalisation worldwide, economies are forced to adjust to new trends and modernise their industries, trade models, and companies in order to stay competitive and make the most of technological advancement in the global market. However, getting the culture right is a lot more than just putting a different style into the sales force.¹¹ The European Union is not one to lag in this venture. Expert discussions on concrete measures to be taken in order to fully digitalise the EU industry and secure the EU's competitiveness are already underway. We utilised the DESI index in order to evaluate the readiness of the EU's digital agenda. The results confirm that the strongest linear correlation appears to exist between the DESI index and the 'Human Capital' sub index. Even though the results indicate progress of the EU as a whole, we must not get complacent in this process. Based on the cluster analysis we can conclude that the

¹¹ KORAUŠ, A. (1999): Bankassurance - The New Financial Trend in Journal of Economics.

following countries: LV, SI, HU, SK, CY, PL, HR, IT, EL, BG, RO still leave a lot to be desired in the assessed area.

For transparency it is important to point out that there are other indices that can be utilised for the evaluation of the preparedness of the digital agenda. Besides the DESI index utilised by us, there are also the Networked Readiness Index or the RB Index. The Networked Readiness Index (NRI) of the World Economic Forum analyses four key areas - network environments, readiness, usage and impact. These relate to the field of digital infrastructure, its usage within the public sector, the business sector, and the level of digital skills across the board. The Roland Berger readiness index for industry 4.0 (RB Index) classifies individual economies based on their industry digitalisation efforts and any progress achieved in this particular field. Country results are very similar to those of DESI.

References:

1. BARRETT, M. – DAVIDSON, E. – PRABHU, J. – VARGO, S. L. (2015): Service innovation in the digital age: key contributions and future directions. *MIS quarterly*, 2015, Vol. 39, No.1, pp. 135-154.
2. BREČKA, S. – KORAUŠ, A. (2106): Innovation and Innovation Management in the Tourism Industry in the Context of Globalization in 16th International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences University of Zilina, The Faculty of Operation and Economics of Transport and Communication, Department of Economics 5th – 6th October 2016.
3. CHARRAD, M. – GHAZZALI, N. – BOITEAU, V. – NIKNAFS, A. – CHARRAD, M. M. (2014). Package 'NbClust'. *Journal of Statistical Software*, 2014, No.61, pp. 1-36.
4. Digital Economy and Society Index (DESI) 2014 . [Cited 2.5.2018.] Available online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/>.
5. Digital Economy and Society Index (DESI) 2015[Cited 2.5. 2018.] Available online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/>.
6. Digital Economy and Society Index (DESI) 2016[Cited 2.5.2018.] Available online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/>.
7. Digital Economy and Society Index (DESI) 2017[Cited 2.5 2018.] Available online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/>.
8. DUĽOVÁ SPIŠÁKOVÁ, E. – MURA, L. – GONTKOVIČOVÁ, B. – HAJDUOVÁ, Z. 2017. R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, Issue* , Vol. 51, No. 4., pp. 243-261.
9. EVANGELISTA, R. – GUERRIERI, P. – MELICIANI, V. (2014) :The economic impact of digital technologies in Europe. *Economics of Innovation and New Technology*, 2014, Vol. 23, No. 8, pp. 802-824.
10. KORAUŠ, A. (1999): Bankassurance - the new financial trend in *Journal of Economics*, Bratislava : SLOVAK ACADEMIC PRESS, 1999. ISSN 0013-3035, Volume: 47 Issue: 6 Pages: 785-805.
11. KORAUŠ, A. (2003): The comparison of European and Slovak insurance markets in *Journal of Economics*, Bratislava : SLOVAK ACADEMIC PRESS, 2003. ISSN 0013-3035, Volume: 51 Issue: 10, Pages: 1201-1216.
12. LAWSON, R. G. – JURŠ, P. C. (1990) : New index for clustering tendency and its application to chemical problems. *Journal of chemical information and computer sciences*, 1990, Vol. 30, No.1, pp. 36-41.
13. MARDIKYAN, S. – YILDIZ, E. A. – ORDU, M. D. – SIMSEK, B. (2015) : Examining the Global Digital Divide: A Cross-Country Analysis. *Communications of the IBIMA*, 2015, pp. h1-11.

14. MOJENA, R. (1977): Hierarchical grouping methods and stopping rules: an evaluation. *The Computer Journal* 1977, Vol. 20, No. 4, pp. 359-363.
15. MURA, L. – MACHOVÁ, R. 2015. Evaluation of the Innovation Performance of Business Networks. *CERS 2014: 5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings*, pp. 634-642.
16. RAJABIUN, R. – MIDDLETON, C. (2015): Regulation, investment and efficiency in the transition to next generation broadband networks: Evidence from the European Union. *Telematics and Informatics*, 2015, Vol. 32, No. 2, pp. 230-244.
17. RAJNOHA, R. – LESNIKOVA, P. – KORAUŠ, A. (2016): From Financial Measures to Strategic Performance Measurement System and Corporate Sustainability: Empirical Evidence from Slovakia, *ECONOMICS & SOCIOLOGY* Vol. 9 No. 4, pp. 134-152.

Contacts:

Mgr. David Sklenar

Faculty of Economics and Business
Pan-European University in Bratislava
Tematinska 10,
851 05 Bratislava,
Slovak Republic
e-mail: davids@itcom.sk

Kristina Cimova, MA, MSc.

PhD candidate in Central, East European Studies;
School of Social and Political Sciences,
University of Glasgow
53 Hillhead Street
Glasgow, UK
e-mail: k.cimova.1@research.gla.ac.uk

prof. PhDr. Jacek Dworzecki, PhD

Police Academy
st. Marszałka Józefa Piłsudskiego 111,
12-100 Szczytno, Poland
e-mail: j.dworzecki@wspol.edu.pl

IMPLEMENTÁCIA AGENDY 2030 A JEJ CIEĽOV UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA V SR

Dagmar Sulejmani

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 354 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: dagmar.sulejmani@mzv.sk

Príspevok predkladá ucelený prehľad o prípravách SR na implementáciu udržateľných cieľov vrátane vytvárania vhodných inštitúcií k uplatňovaniu udržateľnej rozvojovej agendy. V článku je zdôraznený význam a potreba rozdelenia implementácie Agendy 2030 na dva základné smery, na externú implementáciu zameranú na rozvojovú spoluprácu s programovými a projektovými krajinami SR a na internú zameranú na implementáciu cieľov udržateľného rozvoja v rámci národného hospodárstva SR. Slovensko je pevnou súčasťou medzinárodnej komunity a ako člen významných medzinárodných organizácií sa bude aktívne podieľať na riešení globálnych výziev a priloží ruku k dielu aj pri implementácii medzinárodne spečatenej Agendy 2030 a jej cieľov udržateľného rozvoja.

Kľúčové slová: implementácia udržateľných cieľov rozvoja, Agenda 2030, rozvojová pomoc, globálne výzvy, miléniové rozvojové ciele, chudoba

The paper presents a comprehensive overview of the Slovak Republic's preparations for the implementation of sustainable development goals, including the creation of appropriate institutions for sustainable development agenda. The article emphasizes the importance and need to divide the Implementation of Agenda 2030 into two basic directions. External implementation will be focused on development cooperation with the priority program and project countries and on the internal implementation aimed at implementing the goals of sustainable development within the national economy of Slovakia. Slovakia is member of the international organizations and will be actively involved in solving global challenges. Slovakia will join implementation of the ambitious Agenda 2030 and its sustainable development goals.

Key words: Implementation of Sustainable Development Goals, Agenda 2030, Development Aid, Global Challenges, Millennium Development Goals, Poverty

JEL: O19, F02

Úvod

Cieľom článku je prezentovať doterajší prístup SR k implementácii Agendy 2030 vrátane schválených dokumentov a prijatých krokov k implementácii. Pri spracovaní článku boli využité metódy skúmania a analyzovania dostupných materiálov schválených Organizáciou spojených národov (OSN), ako vládou SR, ako aj rozhovory s expertmi v tejto oblasti. Rok 2015 bol prelomovým rokom vo svetle medzinárodnej rozvojovej agendy. Miléniové rozvojové ciele, dobre známe **MDGs (Millennium Development Goals)**, skončili „svoju platnosť v roku 2015.“ Boli sme svedkami, ako sa svet pretekal v poskytovaní rozvojovej pomoci, ale miléniová agenda nepriniesla želané výsledky v podobne odstránenia chudoby a dosiahnutia rovnosti. Urobila veľký pokrok a vytiahla množstvo ľudí z biedy, ale sa nedosiahla úplná eliminácia extrémnej chudoby. Chýbalo v nej prepojenie rozvojových cieľov na mier a bezpečnosť a spravodlivé vládnutie.

V roku 2015 prichádza na scénu nový pojem, ktorou je **Agenda 2030 a jej ciele udržateľného rozvoja**¹ (SDGs – Sustainable Development Goals). V globálnom kontexte, alebo v kontexte OSN, sa na rozvojovú agendu po roku 2015 používa výraz Agenda 2030. Súčasťou tejto agendy je 17 SDGs a 169 čiastkových cieľov. V istom zmysle slova možno hovoriť o synonymách, keď spomíname SDGs máme na mysli novú rozvojovú Agendu 2030. Členské krajiny OSN na **Summite OSN na prijatie udržateľnej rozvojovej agendy** v septembri 2015 schválili základný dokument novej rozvojovej agendy: „**Premena nášho sveta: Udržateľná rozvojová Agenda 2030.**”

Ide o novú rozvojovú agendu, ktorá sa svojou univerzálnosťou a komplexnosťou líši od predchádzajúcej miléniovej agendy hlavne svojím komplexným prístupom. Význam agendy vyplýva zo širšieho kontextu riešenia chudoby vo svete. Nová rozvojová agenda má za cieľ nielen eliminovať chudobu a nenechať nikoho bokom, ale aj podporiť všetky krajiny, aby svoje stratégie rozvoja realizovali v súlade so schválenou Agendou 2030.

1 Agenda 2030

1.1 Obsah a princípy Agendy 2030

Agenda 2030 je historickou agendou. Ide o rozvojový program OSN na obdobie rokov 2015 – 2030, ktorý nadväzuje na rozvojovú agendu MDGs.² Ciele udržateľného rozvoja sú *výsledkom trojročného procesu vyjednávania a prípravných rokovaní*, ktoré začali na Konferencii OSN o udržateľnom rozvoji v roku 2012 v Rio de Janeiro. Na formulácii SDGs sa podieľali všetky členské štáty OSN, zástupcovia občianskej spoločnosti, podnikateľskej sféry, akademickej obce a občania zo všetkých kontinentov.

Hlavnými princípmi novej Agendy 2030 sú *transformácia, integrácia a univerzálnosť*. Transformačnú silu Agendy 2030 predstavuje 17 SDGs a 169 čiastkových cieľov, ktoré majú za cieľ nastaviť politickú, ekonomickú a sociálnu premenu jednotlivých krajín sveta v reakcii na hrozby, ktorým ľudstvo dnes čelí. Integračný prvok agendy je daný prepojením všetkých troch dimenzií udržateľného rozvoja: *ekonomickkej, sociálnej a environmentálnej*.

Napriek tomu, že *ciele nie sú právne záväzné*, očakáva sa, že členské krajiny prijmú opatrenia na ich implementáciu. Medzinárodná rozvojová spolupráca hrá významnú úlohu pri odstraňovaní chudoby a má pozitívny vplyv na budovanie kapacít v rozvojových krajinách za účelom vytvorenia vlastného priestoru pri implementácii SDGs. Medzinárodná komunita musí byť pripravená *pomôcť najviac zraniteľným krajinám*. Existuje veľa spôsobov, ako pomôcť rozvojovým krajinám, ale Agenda 2030 vyzýva aj k väčšej zodpovednosti samotných rozvojových krajín za ich rozvoj.

„Business as Usual” nie je už postačujúci. Nestačí len počítať objem rozvojovej pomoci a pretekať sa v poskytovaní rozvojovej pomoci, ale treba využiť nástroje na to, aby sa využili aj domáce zdroje krajín na rozvoj. Agenda 2030 je tak pre chudobných ako aj pre bohatých, pre vyspelé, menej vyspelé a rozvojové krajiny.

Sme svedkami neustálych nepokojov, prírodných katastrof a rôznych foriem vojen a terorizmu vo svete. Udržateľný rozvoj sa musí zamerať aj na prevenciu a odstraňovanie negatívnych vplyvov prostredia spôsobených ľudským faktorom ale aj vplyvom prírody. Ľudstvo čelí mnohým hrozbám.

V zmysle cieľov SDGs bude snahou vyspelých krajín dosiahnuť poskytovanie oficiálnej rozvojovej pomoci na úrovni 0,7 % z hrubého národného dôchodku. Agenda 2030 vyzýva aj budovaniu *nového silného partnerstva na rozvoj*. Ide o výzvu k spolupráci založenej na vzájomnej zodpovednosti, spoločnom záujme a skutočnom národnom vlastníctve. Kľúčovú úlohu bude hrať aj zapojenie všetkých aktérov s cieľom mobilizácie ľudských zdrojov, financií, ako aj podpory širokej verejnosti do implementácie agendy.

¹ V podmienkach SR sa SDGs prekladajú ako „ciele udržateľného rozvoja.“

² UNITED NATIONS (2013): Millennium Development Goals.

1.2 Miléniové rozvojové ciele a Agenda 2030

Agenda 2030 a jej SDGs sa vyznačujú univerzálnosťou, čo ich najviac odlišuje od MDGs. Kým prvotným zámerom MDGs bolo odstránenie extrémnej chudoby a hladu v rozvojových krajinách, zámerom SDGs je dobre známy výrok „*nenechať nikoho bokom.*” Nová rozvojová agenda vlastne buduje na skúsenostiach MDGs, ale má zámer ísť oveľa ďalej a urobiť rozvojovú agendu inkluzívnou agendou. Agenda vyzýva všetky krajiny konať v záujme implementácie. Nielen národné vlády sa majú zapojiť, ale dokument vyzýva aj všetkých ostatných hráčov, vrátane súkromného sektora, aby priložili ruku k dielu a implementovali SDGs.

MDGs zachránili životy miliónov ľudí v rozvojových krajinách, ale chudoba zostala naďalej nedoriešená. Agenda 2030 je ambicióznejšia a ide ďalej. Je to akčne orientovaná agenda, je to aj návod na rozvoj v 21. storočí.

Základný rozdiel medzi novou Agendou 2030 a MDGs je aj v tom, že kým MDGs boli predovšetkým o rozvojovej pomoci vyspelých krajín (donorov) pre rozvojové krajiny, plnenie cieľov novej agendy udržateľného rozvoja sa vzťahuje na všetky krajiny, teda aj vyspelé. Popri odstraňovaní extrémnej chudoby a hladu vo svete a vytváraní dôstojných podmienok na život, v snahe „*nenechať nikoho bokom,*” snahou SDGs je aj prepojenie ekonomického rozvoja, sociálnej inklúzie a environmentálnej udržateľnosti s otázkami demokratických inštitúcií, dobrého vládnutia, rovnosti a dodržiavaniu ľudských práv. Plán rozvojovej pomoci sa musí spájať so štrukturálnymi zmenami v ekonomickej a sociálnej oblasti a premeny spoločnosti.

1.3 Základné dokumenty Agendy 2030

Dokument „*Premena nášho sveta: Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj,*” originálne nazývaná **Transforming our World - the 2030 Sustainable Development Agenda (Agenda 2030)**³ je doposiaľ najkomplexnejším súborom priorít na dosiahnutie udržateľného rozvoja. 17 cieľov udržateľného rozvoja jednohlasne schválilo 193 členských krajín OSN v rámci Summitu OSN na prijatie udržateľnej rozvojovej agendy v septembri 2015.

Materiál nie je právne záväzný, krajiny vnímajú agendu skôr ako morálny a etický záväzok. Oproti minulosti, ktorú reprezentovali MDGs sa tieto ciele zameriavajú na celý svet, nielen na rozvojové krajiny. OSN okrem tohto dokumentu publikovala aj tzv. zhrnutie summitu⁴.

Schváleniu dokumentu predchádzali medzivládne rokovania členských krajín k novej rozvojovej agende na pôde OSN:

- ✚ Medzivládne rokovania v rámci Otvorenej pracovnej skupiny (OWG - Open Working Group) v rokoch 2013 – 2014, ktorá sa sústredila na definovanie 17 SDGs a 169 čiastkových cieľov (targets).
- ✚ Medzivládne rokovania na základe správy Medzivládneho výboru expertov na financovanie udržateľného rozvoja (Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing)⁵, členom ktorého bolo aj Slovensko, k definovaniu záverečného dokumentu k financovaniu rozvoja.
- ✚ Medzivládne rokovania k definovaniu Agendy 2030 – výsledkom bol dokument – Agenda 2030.

³ UNITED NATIONS (2017): Transforming our World - the 2030 Sustainable Development Agenda.

⁴ UNITED NATIONS (2015): United Nations Summit on Sustainable Development: Informal Summary.

⁵ UNITED NATIONS (2015): Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing.

Graf č. 3 - Ilustrovaný zoznam cieľov udržateľného rozvoja:

Prameň: United Nations (2018): Sustainable Development Goals. Dostupné na internete: <https://sustainabledevelopment.un.org/>

OWG vznikla na základe záverov Rio + 20 konferencie v januári 2013. Prácu skupiny viedli dvaja spolupredsedia, stáli predstavitelia Maďarska a Kene pri OSN. OWG mala 30 členov, ako aj dvojčlenov zohľadňujúc geografické zoskupenia na OSN (dvaja členovia za geografickú skupinu s jedným hlasom), ktorí sa striedali na rokovaní. Výstupom skupiny bol *zoznam SDGs a čiastkových cieľov (targets)*,⁶ ktoré sa stali základom v rámci ďalších rokovaní k nastaveniu novej Agendy 2030. V rámci OWG sa prezentovali nielen členské krajiny ale aj zástupcovia „relevant stakeholders,” ako občianska spoločnosť, súkromný sektor, združenia, akadémia a ďalší. Rokovania sa konali na OSN v New Yorku a zúčastňovali sa na nich hlavne experti druhého výboru OSN (Ekonomický, finančný a rozvojový výbor), ale aj expertov z jednotlivých členských krajín.

Medzivládne rokovania k definovaniu záverečného dokumentu k financovaniu rozvoja vychádzali zo správy *Medzivládneho výboru expertov na financovanie udržateľného rozvoja*, ako neoddeliteľnej súčasť rozvojovej agendy. Rokovania sa konali na OSN v New Yorku s účasťou expertov druhého výboru OSN a expertov z krajín. Medzivládne rokovania na základe záverov z OWG sa sústredili na prípravu záverečného dokumentu na Summit OSN k schváleniu rozvojovej agendy po roku 2015.

Novú rozvojovú agendu dopĺňajú aj ďalšie dokumenty:

- ✚ *Parížska klimatická dohoda (Paris Climate Agreement)*,⁷ ktorú schválili hlavy štátov a vlád v decembri 2015 v Paríži.
- ✚ *Akčná agenda z Addis Abeba o financovaní udržateľného rozvoja (Addis Ababa Action Agenda on Financing Sustainable Development)*,⁸ ktorú schválili hlavy štátov a vlád v júli 2015 v Addis Abebe.

⁶ UNITED NATIONS (2015): Sustainable Development Goals – Open Working Group Proposal for Sustainable Development Goals.

⁷ UNITED NATIONS (2015): Paris Agreement, New York 2015.

⁸ UNITED NATIONS (2015): Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development.

✚ *Tretia konferencia OSN o znižovaní rizika katastrof (Third UN World Conference on Disaster Risk Reduction,*⁹ ktorý sa konal v Sendai v marci 2015.

2 Slovensko a udržateľná rozvojová agenda

2.1 Slovensko a Agenda 21

Slovensko začalo s uplatňovaním udržateľnej rozvojovej agendy hneď, ako sa schválila nová Agenda 2030 a konali ďalšie svetové konferencie OSN zamerané na rozvojovú agendu. Základným východiskovým a koncepčným materiálom udržateľného rozvoja bola *Deklarácia z Rio de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji a Agenda 21*,¹⁰ prijatá na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji v júni 1992.

SR súhlasila s prístupím k Deklarácii z Rio de Janeiro a k Agende 21 uznesením vlády SR č. 118 z 8. septembra 1992. Agenda 21 obsahovala princípy zamerané na udržateľný rozvoj. Vláda schválila Agendu 21 a uložila ministerstvám a ostatným orgánom štátnej správy zapracovať závery tejto agendy do svojich strategických dokumentov.

Ministerstvo životného prostredia SR (MŽP SR) bolo zodpovedné za implementáciu Agendy 21 zameranej na udržateľný rozvoj. Európska únia následne zadefinovala pre svoje členské krajiny základné ukazovatele k plneniu Agendy 21. MŽP SR prijalo opatrenia hlavne na ochranu ovzdušia, efektívne riadenie a využívanie vody a prírodných zdrojov a riadenie odpadového hospodárstva.

SR schválilo Agendu 21 s plnou zodpovednosťou. MŽP SR vypracovalo *Stratégiu, princípy a priority štátnej environmentálnej politiky* (uznesenie vlády č. 619/1993). Následne tento dokument schválila aj Národná rada SR. Opatrenia na dosiahnutie cieľov spomínanej stratégie sa zapracovali aj do *Národného environmentálneho akčného plánu* (uznesenie vlády SR č. 350/1996). Okrem tohto akčného plánu regionálne vlády vypracovali aj regionálne environmentálne a okresné akčné programy.

Všetky tieto dokumenty odrážali závery Agendy 21. Okrem environmentálnej agendy sa na Slovensku schválili aj strategické dokumenty zamerané na transformáciu v sociálnej sfére, rodinnej politike, zamestnanosti a rozvoja ľudských zdrojov. Všetky rezorty SR priložili ruku k dielu a prispeli k úspešnej realizácii opatrení vyplývajúcich z Agendy 21. Možno to hodnotiť ako *aktívny prístup SR a jej rezortov k plneniu Agendy 21*.

V roku 1996, pri príležitosti 5. výročia vzniku UNEP (Environmentálny program OSN), MŽP SR predložilo dokument, ktorý obsahoval ciele udržateľného rozvoja a zároveň sa vytvorila aj *Rada vlády SR na udržateľný rozvoj*. Nadväzne na schválenie Agendy 21 v systéme OSN vznikla *Komisia trvalo udržateľného rozvoja*, členom ktorej sa v roku 1996 stala aj SR. Komisia v tom istom roku prerokovala a prijala *ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja*, na základe ktorých členské krajiny, síce na dobrovoľnej báze, pripravovali každoročne správy o uplatňovaní Agendy 21 (Country Profile Implementation of Agenda 21). Na základe uznesenia vlády SR č. 655/1997 SR každoročne predkladala tieto správy o uplatňovaní Agendy 21 a vyhodnocovaní ukazovateľov udržateľného rozvoja v SR na odbor DESA. Gestorom tejto úlohy bolo MŽP SR. V nadväznosti na aktivity a dokumenty prijaté na svetovej a európskej úrovni v roku 2001 vláda SR a následne v roku 2002 Národná rada SR schválila *Národnú stratégiu trvalo udržateľného rozvoja*, ktorá bola základom dôsledného plnenia medzinárodných záväzkov SR v oblasti aktivít smerujúcich k udržateľnému rozvoju. Dokument stanovil smerovanie k fungujúcej, prírodu šetriacej ekonomike, založenej na princípoch efektívneho využívania a spravodlivej distribúcie zdrojov. Národná stratégia určovala orientáciu na *osem dlhodobých priorít (integrovaných cieľov) trvalo udržateľného rozvoja SR rozpracovaných do 28 cieľov a takmer 300 opatrení*.

⁹ UNITED NATIONS (2015) Sendai Declaration, United Nations Office for Disaster Risk Reduction.

¹⁰ UNITED NATIONS (1992): Agenda 21.

Na základe uznesenia vlády SR č. 271/2004 z 31. marca 2004 podpredsedovi vlády SR pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny vyplynula úloha vypracovať Akčný plán trvalo udržateľného rozvoja na roky 2005 – 2010. Samotná príprava akčného plánu prebiehala v gescii Úradu vlády SR, čo potvrdilo nadrezortný charakter problematiky udržateľného rozvoja.

Vláda SR ešte začiatkom roka 2005 schválila *Východiská Akčného plánu trvalo udržateľného rozvoja* (uznesenie č. 211/2005), pri vypracovávaní ktorých sa vychádzalo z Národnej stratégie pre trvalo udržateľný rozvoj SR. Spracovatelia súčasne vzali do úvahy aj také strategické dokumenty, ako je Lisabonská stratégia, Stratégia EÚ pre trvalo udržateľný rozvoj, Národný rozvojový plán a pod.

Akčný plán obsahoval 14 prioritných oblastí, o.i. v oblasti *hospodárskej politiky, podpory využívania proenvironmentálnych moderných technológií, využívania dostupných finančných možností pre podporu trvalo udržateľného rozvoja, urbánnej (mestskej) obnovy a regenerácie územia, redukcie odpadu a opatrení na redukciiu energetickej náročnosti ekonomiky, rozvoja informačnej spoločnosti* a pod. Priebežné hodnotenie plnenia akčného plánu bolo uskutočnené dva razy (2008, 2009), do ukončenia jeho platnosti. Hodnotenie Agendy 21v gescii MŽP SR pokračovalo ďalej. Rada vlády na udržateľný rozvoj sa zrušila v roku 2010 hlavne v dôsledku kompetenčných zmien na Slovensku.

Vláda SR podporovala aj schválenie záverečného dokumentu Rio + 20 „*Budúcnosť, ktorú chceme.*”¹¹ Keďže na konferencii OSN o udržateľnom rozvoji (Rio + 20) v júni 2012 sa členské štáty dohodli na vytvorení HLPF, Komisia udržateľného rozvoja stratila zmysel a zanikla. Posledné zasadnutie komisie sa konalo v septembri 2013.

2.2 Slovensko a Agenda 2030

V roku 2015 medzinárodné spoločenstvo schválilo na pôde OSN dokumenty, ktoré tvoria obsahový rámec udržateľného rozvoja na nasledujúcich 15 rokov. Máme na stole novú rozvojovú Agendu 2030 a vláda SR a ministerstvá sa musia ujať jej implementácie. Nová rozvojová agenda je pre všetky krajiny, nielen pre rozvojové krajiny. SDGs, ako súčasť Agendy 2030, sú definované ako komplexné, inkluzívne ciele. Implementácia SDGs si bude vyžadovať aktívny prístup nielen vlád krajín, vrátane SR, ale si vyžaduje zapojenie všetkých relevantných hráčov vrátane *občianskej spoločnosti a súkromného sektora.*

Krátko po schválení Agendy 2030 sa v rámci MZVaEZ SR uskutočnilo rokovanie *Koordinačného výboru pre rozvojovú spoluprácu SR*, ktorý je poradným orgánom ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí SR v oblasti rozvojových politík. Okrem rezortov sú členmi poradného výboru aj zástupcovia zahraničného výboru a výboru pre európske záležitosti NR SR, Platformy mimovládnych rozvojových organizácií, Asociácie zamestnávateľských zväzov a združení, Združenia miest a obcí Slovenska a Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory. Na jeho zasadnutí boli členovia požiadaní o *definovanie prioritných oblastí a indikovanie dobrovoľnej gescie rezortov a iných inštitúcií za jednotlivé ciele a úlohy Agendy 2030.*

Nadalej sa predpokladá veľmi úzka koordinácia prác medzi ministerstvami v záujme dôslednej prípravy implementácie. Potom nasledovali konzultácie k predkladaniu dokumentov na rokovanie vlády SR, ktoré súviseli s implementáciou novej agendy.

SR sa seriózne prihlásila k plneniu SDGs. Koordináciu implementácie Agendy 2030 má na starosti *Úrad podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu (ÚPPVII).*

Vláda SR doteraz schválila tri významné dokumenty v súvislosti s implementáciou Agendy 2030 a jej udržateľných rozvojových cieľov:

¹¹ UNITED NATIONS (2012): The Future We Want – Outcome of the Rio + 20 Conference, A/66/2012, New York 2012.

1. Východiská implementácie Agendy 2030 na udržateľný rozvoj.¹²
2. Konceptia implementácie Agendy 2030 v medzinárodnom prostredí.¹³
3. Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030.¹⁴

Po schválení rozvojovej Agendy 2030 v septembri 2015 Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (MZVaEZ SR) v marci 2016 predložilo na rokovanie vlády dokument: „*Východiská implementácie Agendy 2030 na udržateľný rozvoj.*”

Cieľom dokumentu bolo:

- informovať jednotlivé ministerstvá a ostatné orgány štátnej správy o Agende 2030,
- zaviazať vládu, ministerstvá a ostatné orgány štátnej správy k implementácii Agendy 2030,
- zaviazať vládu, ministerstvá a ostatné orgány štátnej správy vypracovať vlastné rozvojové stratégie implementácie Agendy 2030,
- rozdeliť implementáciu Agendy 2030 medzi rezortmi a prezentovať tzv. „shared management framework,”
- odporučiť vytvorenie rady vlády na udržateľný rozvoj alebo obnoviť už existujúcu radu vlády z roku 1996,
- vyzvať Štatistický úrad SR k vytvoreniu sady národných ukazovateľov udržateľného rozvoja.

Dokument bol schválený uznesením vlády č. 95/2016. Vláda SR súhlasila s *konceptiou delenej gescie za implementáciu Agendy 2030* v podmienkach SR medzi Úradom vlády SR a MZVaEZ SR. SR sa týmto dokumentom prihlásila k implementácii Agendy 2030. V zmysle záverov tohto materiálu sa zachová *gescia Úradu vlády SR (ÚV SR) nad vnútroštátnou implementáciou cieľov udržateľného rozvoja* (neskôr delegované na ÚPPVII). Zároveň ukladá, aby MZVaEZ bolo *gestorom implementácie v externom prostredí*.

Dokument je úvodným materiálom, v ktorom vláda SR potvrdzuje svoj zámer predstaviť ucelenú stratégiu implementácie Agendy 2030 v širokom kontexte vnútorných a vonkajších politík. Rok 2016 bol prechodným rokom. Rok 2017 je prvým rokom implementácie a monitorovania SDGs. Agenda 2030 zdôrazňuje potrebu budovania silných partnerstiev na rozvoj. Je výzvou na spoluprácu a vzájomnú zodpovednosť o spoločný záujem.

Konceptia implementácie Agendy 2030 v medzinárodnom prostredí obsahuje konkrétne kroky k realizácii SDGs a ich zavádzania do praxe.

Cieľom dokumentu bolo:

- uložiť podpredsedovi vlády pre investície a informatizáciu a rezortom zabezpečiť premietnutie obsahu a cieľom koncepcie do všetkých relevantných politík, aktivít, stratégií a iných koncepčných materiálov v gescii príslušných rezortov,
- vykonať vyhodnotenie koncepcie do konca roku 2023 vzhľadom na možné zmeny v medzinárodnom prostredí,
- vyvinúť úsilie postupne zvyšovať podiel oficiálnej rozvojovej pomoci SR na úroveň 0,33 % z hrubého národného dôchodku do roku 2030,
- zahnúť predloženú koncepciu do budúcej celonárodnej stratégie SR na implementáciu SDGs a naplniť princíp nedeliteľnosti vnútornej a vonkajšej implementácie Agendy 2030.

¹² VLÁDA SR (2016): Východiská implementácie Agendy 2030 na udržateľný rozvoj.

¹³ VLÁDA SR (2016): Konceptia implementácie Agendy 2030 v medzinárodnom prostredí.

¹⁴ VLÁDA SR (2017): Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030.

Vláda schválila tento dokument uznesením vlády č. 5/2017 z januára 2017. Agenda 2030 je doteraz *najkomplexnejším súborom priorít na dosiahnutie udržateľného rozvoja*. Nadväzuje na MDGs schválené v roku 2000, ktoré boli vôbec prvou spoločnou víziou a prvým široko akceptovaným rámcom globálneho rozvoja a tvorbu rozvojovej politiky. Agenda 2030 a jej SDGs sú komplexnou agendou, ktorá si vyžaduje integrovaný prístup pri implementácii. Nemožno oddeľovať internú a externú rovinu jej implementácie, no napriek tomu SR rozhodlo, že bude implementácia prebiehať v dvoch rovinách.

Možno predpokladať, že hlavným dokumentom na implementáciu SDGs bude *národná stratégia*, ktorá bude odzrkadľovať obidve roviny rozvojovej agendy, tak vnútroštátnu ako aj medzinárodnú aplikáciu. Pôjde o kombináciu vzájomne integrovaných, vyvážených a zosúladených vnútorných a vonkajších verejných politík, vo všetkých troch oblastiach udržateľného rozvoja.

V tejto fáze sa možno domnievať, že SR plní väčšinu cieľov a ukazovateľov rozvoja. Zatiaľ neexistujú presné hodnotenia zo strany Štatistického úradu SR, ktoré by dali komplexný obraz o doterajšom plnení cieľov udržateľného rozvoja. Existujú však hodnotenia Eurostat, v ktorých sa hodnotia, z dostupných informácií, pozície a pripravenosť jednotlivých krajín.

Pri implementácii Agendy 2030 bude vhodné sa prioritne zamerať na vybrané ciele, kde možno dosiahnuť *pridanú hodnotu*. Vhodnou alternatívou je zoskupenie cieľov udržateľného rozvoja do vzájomne súvisiacich súborov, podľa tém definovaných v závislosti od vízie Slovenska pri implementácii Agendy 2030 (ako napr. ľudia, planéta, prosperita, mier, partnerstvo). Tým by sa zjednodušilo vnímanie, pochopenie a implementovanie komplexnej spleti cieľov udržateľného rozvoja.

Slovensko sa v súčasnosti ešte profiluje v oblasti udržateľnej agendy a priebežne sa rozhoduje, akú víziu si stanoví k plneniu Agendy 2030. Musí pritom využiť národnú expertízu a vyprofilovať sa v oblasti, v ktorej má dobré skúsenosti. Treba pritom brať do úvahy komplexnosť a možnú pridanú hodnotu aj v doterajších výsledkoch zahraničnej politiky.

Na národnej úrovni bude koncepcia predstavovať *vstup do tvorby národnej stratégie na implementáciu Agendy 2030* v zmysle uznesenia vlády č. 95/2016. Aby sa zabezpečilo jej plnenie, všetky budúce národné politiky by mali vychádzať z vízie zadefinovanej národnou stratégiou a svojím spôsobom prispievať k napĺňaniu globálnych cieľov udržateľného rozvoja.

Táto koncepcia poskytuje prehľad o všetkých sedemnástich cieľoch udržateľného rozvoja a reflektuje pozíciu SR vo vzťahu k týmto cieľom. Znamená aj identifikovanie možných výhľadov a aktivít v budúcnosti, ktoré budú prispievať k plneniu cieľom Agendy 2030.

Navrhovaná koncepcia externej implementácie sa nezameriava len na rozvojovú spoluprácu, ale je definovaná v širšom ponímaní vonkajších aspektov rôznych politík. Vychádza z predpokladu, že rozvojová spolupráca je iba jedným z prostriedkov dosahovania vytýčených cieľov. Navrhované opatrenia vychádzajú z medzinárodného kontextu a berú do úvahy, že niektoré ciele sa efektívnejšie dosiahnu prostredníctvom medzinárodnej spolupráce, či už v globálnom prostredí OSN, OECD alebo na európskej úrovni.

Spoločná obchodná, klimaticko-energetická, zahraničná, bezpečnostná a rozvojová politika medzi ďalšími, sú silné nástroje EÚ, ktoré rozširujú možnosti SR v medzinárodnom prostredí. Časový rámec implementácie cieľov udržateľného rozvoje je stanovený do roku 2030.

Materiál *Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030* nadväzuje na Programové vyhlásenie vlády na roky 2016 – 2020, na základe ktorého bude vláda vytvárať alebo posilňovať vhodné inštitucionálne rámce kvôli národnej implementácii Agendy 2030. Obsahuje postupy, ktoré budú ministerstvá a ostatné orgány štátnej správy využívať pri implementácii agendy na vnútroštátnej úrovni.

Cieľom materiálu bolo:

- ✚ uložiť podpredsedovi vlády pre investície a informatizáciu v spolupráci s Radou vlády pre Agendu 2030 predložiť na rokovanie vlády návrh priorít implementácie Agendy 2030 do konca mája 2018,
- ✚ uložiť vypracovanie správy o dosiahnutých výsledkoch v národných prioritách implementácie Agendy 2030,
- ✚ uložiť Štatistickému úradu SR v spolupráci so všetkými zainteresovanými ministrami vypracovanie indikátorov k národným prioritám a spolupracovať na monitorovaní implementácie.

Vláda schválila tento dokument uznesením č. 350/2017 v júli 2017. V rámci konzultatívneho procesu zahrňujúceho vládu, samosprávy a odbornú verejnosť, sa vypracujú *národné priority implementácie Agendy 2030*, ktoré sa predložia na rokovanie vlády SR. K jednotlivým národným prioritám budú priradené *merateľné strategické ciele, príslušné národné indikátory a relevantné implementačné materiály a nástroje rezortov*.

V zmysle uvedeného materiálu sa SR bude zameriavať na nasledovné kľúčové princípy implementácie Agendy 2030:

- princíp trvalej udržateľnosti – vyplýva z celospoločenského mandátu, ktoré umožní dlhodobé efektívne strategické plánovanie rozvoja,
- princíp dlhodobej implementácie – implementácia Agendy 2030 sa má uskutočniť v dlhodobom horizonte počas viacerých vládnych období,
- princíp nedeliteľnosti – implementácia Agendy 2030 je neodlučiteľnou súčasťou všetkých verejných politík a má sa premietnuť do rozvojových a investičných plánov ústredných orgánov štátnej správy, ako aj regionálnej a miestnej samosprávy,
- princíp koherencie politík udržateľného rozvoja – implementácia má byť nástrojom na identifikovanie synergií medzi verejnými politikami a vyváženosti medzi ich ekonomickým, sociálnym a environmentálnym aspektom,
- princíp vertikálnych synergií – efektívna implementácia musí byť realizovaná v rámci správnej rovnováhy medzi kompetenciami a zodpovednosťami orgánov štátnej a verejnej správy,
- princíp komplexného vládneho princípu – implementácia je možná len v prípade intenzívnej medzirezortnej spolupráce. Koordinácia aktivít musí vyplývať z nadrezortnej úrovne v súlade s odporúčaniami OECD a Európskej komisie,
- princíp osvojenia si – obsah a záväzky vyplývajúcej z Agendy 2030 a jej SDGs sa musí prekonzultovať na rovni vlády, samosprávy, súkromnej a mimovládnej sféry, ako aj verejnosti,
- princíp otvoreného vládnutia – implementácia musí byť transparentná za účasti verejnosti,
- princíp rozhodovania na základe dôkazov – rozhodovanie o verejných politikách má byť založené na relevantných, overiteľných a porovnateľných dátach,
- princíp hodnoty – aktivity zamerané na implementáciu Agendy 2030 sa majú vyznačovať vysokou účinnosťou a hodnotou za vynaložené verejné financie.

„Efektívna a úspešná implementácia Agendy 2030 si vyžaduje zainteresovanosť širokej škály aktérov, vrátane štátneho, súkromného, akademického a mimovládneho sektora, ako aj širokej verejnosti. Zásadné je aj nastavenie funkčného mechanizmu financovania cieľov udržateľného rozvoja,“ konštatuje ÚPPVII v predkladacej správe.¹⁵

¹⁵ HLAVNÉ SPRÁVY (2017): Úrad vicepremiéra Petra Pellegriniho navrhuje vytvoriť Radu vlády pre Agendu 2030.

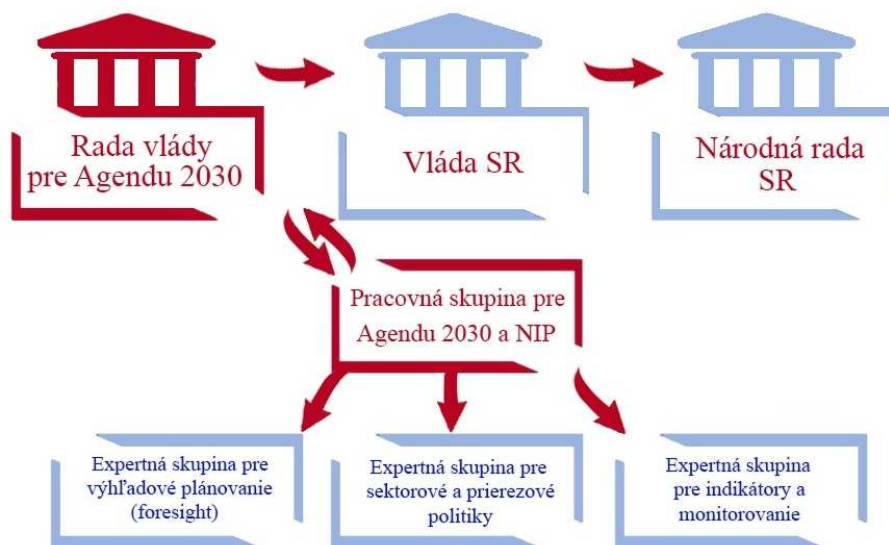
Implementácia Agendy 2030 bude v zmysle materiálu podliehať *monitorovaniu v dvojnásobných intervaloch*. Hodnotenie dosiahnutých výsledkov na konci každého vládneho obdobia posilní *zodpovednosť vlády za plnenie cieľov udržateľného rozvoja*. Monitorovanie má tvoriť predpoklad aj na vykazovanie výsledkov Slovenska na pôde OSN. *Ambíciou je uskutočniť prvú dobrovoľnú prezentáciu výsledkov v júli 2018*.

Materiál tiež navrhuje vytvorenie nového *inštitucionálneho rámca na implementáciu Agendy 2030*, ktorý má spájať všetkých relevantných aktérov, vrátane súkromného sektora a dáva priestor na zapojenie sa rôznych zložiek spoločnosti do implementácie.

Agenda 2030 je známa svojím integrovaným charakterom, čo znamená, že okrem expertov zo štátnej sféry, je dôležité zapojiť aj mimovládnu sféru, akademickú obec a súkromný sektor. Materiál zaväzuje aj k vytvoreniu *Rady vlády pre Agendu 2030 a udržateľný rozvoj*, ako koordinačného orgánu integrujúceho všetky dimenzie udržateľného rozvoja. Prácu rady vlády upravuje štatút¹⁶. Tejto rade bude priamo podriadená aj *Medzirezortná pracovná skupina pre Agendu 2030 a Národný investičný plán (NIP)*, ktorú zriadil Úrad podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu v zmysle uznesenia vlády SR č. 111 z 1. marca 2017 k návrhu Cestovnej mapy k Národnému infraštruktúrnemu plánu na roky 2018 – 2030. Hlavným poslaním pracovnej skupiny bude poskytovať technickú podporu Rade vlády pre Agendu 2030 pri definovaní národných priorit implementácie Agendy 2030.

Pracovná skupina postupne zriadi aj *expertné skupiny* zo zástupcov odborníkov zo štátneho, akademického, mimovládneho a súkromného sektora na otázky výhľadového plánovania, sektorových a prierezových politík, ukazovateľov na monitorovanie.

Graf č. 4 - Schéma inštitucionálneho rámca Agendy 2030:

Prameň: ÚRAD VLÁDY SR (2017): Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030.

V materiáli „Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030“ sa avizuje, že **Slovensko potrebuje novú dlhodobú víziu**, ktorá bude reflektovať Agendu 2030 a bude obsahovať aj jasne stanovený časový rámec implementácie.

Materiál navrhuje nasledovné kroky k implementácii Agendy 2030:

- Určiť národné priority implementácie;
- Vymedziť konkrétne merateľné strategické ciele pre každú národnú prioritu a vytvoriť indikátory (ukazovatele), ktoré umožnia hodnotenie pokroku implementácie;

¹⁶ VLÁDA SR (2017): Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre Agendu 2030 a udržateľný rozvoj.

- ✚ Zabezpečiť financovanie implementácie Agendy 2030;
- ✚ Zabezpečiť participáciu všetkých zložiek spoločnosti na implementácii;
- ✚ Monitorovať implementáciu Agendy 2030 a predkladať priebežné návrhy k implementácii.

Doterajšie skúsenosti s implementáciou cieľov udržateľného rozvoja vyžadujú prehodnotenie politického kontextu novej agendy a jej rozdelenie medzi rezorty. Otázky udržateľného rozvoja sa zakomponovali aj do *Programového vyhlásenia vlády* na rok 2017. Z dlhodobého pohľadu bude treba, aby SR stanovila dlhodobú víziu rozvoja v súlade s dlhodobým smerovaním spoločnosti. Dlhodobá vízia SR je predpokladom vypracovania strategických priorít k jednotlivým SDGs. Agenda 2030 a princípy, na ktorých je založená, sa musia stať východiskom na strategické riadenie SR. Takýto postup zdôrazňuje aj Cestovná mapa k **Národnému infraštruktúrnemu plánu SR na roky 2018 – 2030**, schválená uznesením vlády SR č. 111/2017¹⁷. Podľa tejto cestovnej mapy by dlhodobá vízia mala byť založená na záveroch Agendy 2030.

Doterajšia vízia a stratégia rozvoja SR schválená v roku 2010 nemohla ešte brať do úvahy Agendu 2030 a jej ciele udržateľného rozvoja. Navyše táto vízia nebola dostatočne rozpracovaná do prierezových stratégií a neobsahuje funkčný implementačný mechanizmus a nebol konzultovaný zainteresovanými aktérmi. Slovensko potrebuje novú dlhodobú víziu, ktorá bude reflektovať odporúčania Agendy 2030 aj s časovým rámcom dlhším ako je termín na vyhodnotenie agendy 2030.

V zmysle odporúčaní OECD, ktoré prezentovali v rámci spoločného projektu SR – OECD, by správna vízia rozvoja spoločnosti mala spĺňať tieto kritériá:

- ambiciózna ale dosiahnuteľná,
- explicitná a dostatočne jasná založená na analýze a dátach,
- inkluzívna s participáciou rôznych účastníkov a verejnosti,
- koherentná a súhrnná,
- dlhodobá.

Po stanovení vízie bude treba určiť aj národné priority, ktoré sa budú schvaľovať na pôde Rady vlády pre Agendu 2030. Národné priority musia v sebe integrovať regionálne, aj lokálne aspekty. Ich stanovenie si bude vyžadovať diskusiu s verejnosťou a intenzívnu spoluprácu s občanmi a ostatnými zložkami spoločnosti vrátane súkromného podnikateľského sektora.

Pri vypracovaní národnej stratégie bude vhodné využívať spoluprácu s OECD v oblasti plánovania, ktorá sa zameria na:

- pozícia SR v roku 2060 – kde by malo byť Slovensko v roku 2050 a ako sa tam dostane,
- opatrenia a priority, ktoré SR posunú čo najrýchlejšie dopredu,
- globálne trendy, výzvy a príležitosti, ktoré nás v budúcnosti čakajú a ktoré majú národné priority reflektovať.

Okrem toho sa môžu využiť štúdie OECD zamerané na hodnotenie pozície jednotlivých krajín v rámci pripravenosti na implementáciu SDGs¹⁸. Tu sa treba zamerať hlavne na oblasti, v ktorých SR zaostáva. Ide o oblasti ako udržateľná výroba a spotreba, vzdelávanie, zdravie a inkluzívnosť. Okrem Národného infraštruktúrneho plánu bude dôležité, aby SR pripravila aj Národnú stratégiu regionálneho a územného rozvoja do roku 2030, ako aj Stratégia

¹⁷ VLÁDA SR (2017): Návrh cestovnej mapy k Národnému infraštruktúrnemu plánu Slovenskej republiky na roky 2018 – 2030 – nové znenie.

¹⁸ OECD (2017): Measuring Distance to the SDG Targets: An Assessment of Where OECD Countries Stand.

hospodárskej politiky SR do roku 2030. Tieto dokumenty a budú návrh priorít k celoštátnej implementácii Agendy 2030 budú reflektovať potreby všetkých aktérov a verejnosti.

Agenda 2030 si bude vyžadovať aj prehodnotenie priorít bilaterálnej a multilaterálnej spolupráce SR v rámci Strednodobej stratégie rozvojovej spolupráce na roky 2014 – 2018. Implementácia SDGs bude potrebovať silnú politickú vôľu a účinnú mobilizáciu vlastných zdrojov na rozvoj. Rovnako tak bude treba nastaviť systém práce v oblasti multilaterálnej rozvojovej spolupráce, ktorá nateraz nemá určenú svoju stratégiu.

12. decembra 2017 sa uskutočnilo prvé zasadnutie novo koncipovanej **Rady vlády pre Agendu 2030**, ktoré otvorili spoločne podpredseda vlády SR P. Pellegrini a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí SR M. Lajčák. Na zasadnutí sa zúčastnila aj zástupkyňa generálneho tajomníka OECD M. Kiviniemi. Na zasadnutí sa diskutovalo o potrebe vytvorenia *vízie Slovenska do roku 2030*. Ide o snahu vytvoriť podrobnú stratégiu na ďalších pätnásť rokov. Pri vypracovaní vízie sa Slovensko bude riadiť závermi a odporúčaniami, ktoré vyplývajú z Agendy 2030. „Agenda 2030 je návodom na spravodlivý život v mieri odstraňovaním nerovností, hladu a chudoby. V konečnom dôsledku predstavuje aj konkrétny príspevok k národnej či svetovej bezpečnosti,“ povedal minister zahraničných vecí a európskych záležitostí SR na zasadnutí rady. Rada sa venovala aj otázke priblíženia Agendy 2030 občanom formou globálneho vzdelávania a snahe zapracovať otázky SDGs do školských osnov. Nemej dôležitou témou diskusie rady boli aj otázky zapájania mladých ľudí do diskusie a rozhodovania o implementácii Agendy 2030.

Pri formovaní vízie SR bude dôležité posudzovať tieto oblasti:

- 🚧 Strieborná a obehová ekonomika.
- 🚧 Vzdelávanie.
- 🚧 Zdravie, životné prostredie a kvality života.
- 🚧 Doprava, energetika a mestá v kontexte klimatických zmien.
- 🚧 Boj proti chudobe.

Na základe záverov zasadnutia Rady vlády pre Agendu 2030 ÚPPVII 20. 2. 2018 spustil tzv. participatívny proces zameraný na *verejnú diskusiu medzi štátom, akademickým, súkromným a neziskovým sektorom*. Diskusia dá odpoveď, či spomínané oblasti na formovanie vízie sú relevantné, resp. diskusia prinesie nové nápady do vízie. Participatívny proces bude identifikovať priority SR v oblasti udržateľného rozvoja vychádzajúc zo 17 cieľov udržateľného rozvoja Agendy 2030. ÚPPVII spolupracuje s mimovládnu organizáciou PDCS (Partners for Democratic Change Slovakia), ktorá má bohaté skúsenosti s participatívnymi procesmi.

Tieto priority by sa mali stať integrálnou súčasťou všetkých stratégií a verejných politík na Slovensku a prispieť tak k strategickému riadeniu krajiny a k silnejšej orientácii na výsledky. Na prvom stretnutí s predstaviteľmi kľúčových stakeholderov (zainteresovaných aktérov), ktoré sa uskutočnilo na ÚPPVII, bola predbežne ustanovená *Komora zainteresovaných aktérov Agendy 2030*. Patria medzi nich napríklad neziskové organizácie, samosprávy a záujmové združenia.

Participatívny proces nadviaže na prácu *Prognostického ústavu SAV*, ktorý, na základe analýzy, navrhol **päť predbežných priorítnej okruhov na udržateľný rozvoj SR**:

- Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii a v meniacom sa globálnom prostredí.
- Vzdelanie v oblasti udržateľného rozvoja.
- Zdravie a kvalita života.
- Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy.
- Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia.

Participatívny proces má tieto okruhy validovať a doplniť. V priebehu februára až mája 2018 sa uskutoční viac ako desať stretnutí so zainteresovanými aktérmi, z ktorých polovica sa bude konať v regiónoch mimo Bratislavy. ÚPPVII predloží na rokovanie vlády **Národné priority implementácie Agendy 2030**, v ktorom bude zapracovaný návrh vízie Slovenska v kontexte Agendy 2030. Okrem rokovania vlády SR sa tento dokument, ako aj vízia SR, budú prerokovávať aj v príslušných výborom Národnej rady SR. Bola zriadená medzirezortná pracovná skupina, ktorej členmi sú pracovníci analytických útvarov aj odborných sekcií z ministerstiev. ÚPPVII očakáva, že verejnosť bude mať záujem o diskusiu o vízii SR a prioritách pri implementácii Agendy 2030, čo sa musí dosiahnuť politickým a spoločenským konsenzom.

Záver

Slovensko sa veľmi otvorene a s veľkou vážnosťou prihlásilo k implementácii Agendy 2030. Musí zapracovať Agendu 2030 do národného programu rozvoja a rozpracovať záväzky jednotlivým sektorom a úrovňam riadenia. Slovensko sa hlási k základnému cieľu, ktorá spočíva v odstraňovaní chudoby a podpore prosperity v meniacom sa svete. Je zrejmé, že skúmané krajiny osadili svoje priority a implementačné kroky do kontextu 5P, ktoré sú akronymom piatich oblastí (Planet, People, Prosperity, Peace, Partnership), zachytených v záverečnom dokumente OSN pri definovaní Agendy 2030.

Sme si vedomí, že nie je času nazvyš a treba veľmi vážne začať s akčnými krokmi zameranými na implementáciu. Chápeme, že Agenda 2030 nie je právne záväzný dokument, ale SR cíti morálny záväzok pri plnení globálnych cieľov. Podobne aj v prípade prezentácie SR chápe, že dobrovoľnosť prezentácií je „morálnym záväzkom“ a odporúčame, aby Slovensko prezentovalo prvé oficiálne hodnotenie implementácie Agendy 2030 v podmienkach SR. Z dostupných informácií vyplýva, že do roku 2018 predložia svoje národné prezentácie všetky krajiny EÚ. O prípravách dobrovoľnej národnej prezentácie SR treba informovať aj verejnosť. Postupne treba zapracovať význam Agendy 2030 aj do školských osnov, hlavne pri stredoškolskom a vysokoškolskom vzdelávaní.

Vláde SR, ministerstvám a orgánom štátnej a verejnej správy sa postupne darí dosiahnuť zmenu myslenia ľudí s dôrazom na globálnu zodpovednosť pri plnení cieľov udržateľného rozvoja. Predpokladáme, že sa posilní zapojenie miestnych vlád do implementácie Agendy 2030 a posilní sa participatívny proces prípravy implementácie. Slovensko môže prezentovať, že si berie svoju časť zodpovednosti pri riešení globálnych problémov. Chce konať v duchu solidarity a pomôcť najviac zraniteľným krajinám a skupinám a zároveň sa podeliť o praktické skúsenosti z obdobia transformácie zriadenia na Slovensku. Slovensko chce zároveň dostať udržateľnú agendu do svojej stratégie hospodárskeho rozvoja a splniť ciele udržateľného rozvoja

Použitá literatúra:

1. HLAVNÉ SPRÁVY (2017): Úrad vicepremiéra Petra Pellegriniho navrhuje vytvoriť Radu vlády pre Agendu 2030, Hlavné správy, Dostupné na internete: <http://www.hlavnespravy.sk/urad-vicepremiiera-petra-pellegriniho-navrhuje-vytvorenie-rady-vlady-pre-agendu-2030/1070936>.
2. OECD (2017): Measuring Distance to the SDG Targets: An Assessment of Where OECD Countries Stand, OECD, Paris, Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/sdd/OECD-Measuring-Distance-to-SDG-Targets.pdf>.
3. POKU Nana K. a WHITMAN J. The Millennium Development Goals and Development After 2015. In: Third World Quarterly, 2011, ročník 32, č. 1.

1. UNITED NATIONS (1992): Agenda 21. Dostupné na internete:
<http://www.minzp.sk/dokumenty/strategicke-dokumenty/agenda-21.html>.
2. UNITED NATIONS (2012): The Future We Want – Outcome of the Rio + 20 Conference, A/66/2012, New York 2012. Dostupné na internete:
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E.
3. UNITED NATIONS (2013): Millennium Development Goals. Dostupné na internete:
<http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/topics/2013/mdg.html>.
4. UNITED NATIONS (2015): Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development, United Nations, Addis Ababa. Dostupné na internete: http://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2015/08/AAAA_Outcome.pdf.
5. UNITED NATIONS (2015): Paris Agreement, New York 2015. Dostupné na internete: http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php.
6. UNITED NATIONS (2015): Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing, A/69/2015. Dostupné na internete:
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/69/315&Lang=E
7. UNITED NATIONS (2015) Sendai Declaration, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, United Nations, New York, Dostupné na internete:
http://www.preventionweb.net/files/43300_sendaideclaration.pdf
8. UNITED NATIONS (2015): Sustainable Development Goals – Open Working Group Proposal for Sustainable Development Goals, United Nations, New York, Dostupné na internete:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1579SDGs%20Proposal.pdf>
9. UNITED NATIONS (2015): United Nations Summit on Sustainable Development: Informal Summary, New York. Dostupné na internete:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/>
10. UNITED NATIONS (2017): Transforming our World - the 2030 Sustainable Development Agenda, A/70/1, New York, Dostupné na internete:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/>.
11. VAN NORREN D. E.: The Wheel of Development: The Millennium Development Goals as a Communication and Development Tool. In: Third World Quarterly, 2012, ročník 33, č. 5.
12. VLÁDA SR (2016): Východiská implementácie Agendy 2030 na udržateľný rozvoj. Rokovanie vlády SR, Dostupné na internete:
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=25381>.
13. VLÁDA SR (2016): Konceptcia implementácie Agendy 2030 v medzinárodnom prostredí. Rokovanie vlády SR, Dostupné na internete:
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26175>.
14. VLÁDA SR (2017): Návrh cestovnej mapy k Národnému infraštruktúrnemu plánu Slovenskej republiky na roky 2018 – 2030 – nové znenie. Rokovanie vlády SR, Dostupné na internete:
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26305>
15. VLÁDA SR (2017): Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030. Rokovanie vlády S5, Dostupné na internete:
<http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26739>.
16. VLÁDA SR (2017): Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre Agendu 2030 a udržateľný rozvoj. Dostupné na internete:
http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-211022?prefixFile=m_.

Kontakt:

Ing. Dagmar Sulejmani

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR

Hlboká cesta 2

837 02 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: dagmar.sulejmani@mzv.sk

BELARUS: DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS

Liudmila Surma^a – Kristína Králiková^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: Liudmila.Surma@euba.sk

^b Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 8414/1,
835 17 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: kristina.kralikova@minv.sk

Throughout the world, each state strives to develop both its domestic and foreign policy as it plays an important role in its progress and progress of its international relations. This, in its turn, contributes to cooperation with other countries. The Republic of Belarus is no exception to this pattern. The leadership of the country closely watches the development of the foreign policy, consolidating its position in the international community and expanding the horizons of its development on the world stage. The goal of strategic international development of the Republic of Belarus is to get involved and participate in the following global areas: economy, politics, culture, and humanitarian institutions. Active participation in international organizations, development of external relations and cooperation not only with the neighboring countries, but also with and countries of the European Union, Asia, Baltic countries and others proves that Belarus integrates into the global economic system.

Key words: The Republic of Belarus, geopolitical situation, foreign policy, diplomacy, the state, the European Union, diplomatic relations, cooperation, policies

JEL: Y8

Introduction

In the context of the international communication and public relations already existing in the country on the national basis, international relations are their continuation and further development. Foreign policy cannot be excluded from politics in general or opposed to domestic policy, as it would be contradictory to objective development.

Foreign policy is a policy intended to regulate relations between states and peoples, agenda of a certain state and its representatives on the global stage aimed at achieving goals that express mutual interests of the dominant classes.¹

The independent foreign policy of Belarus is related to the adoption of the Declaration on State Sovereignty of the Belarusian Soviet Socialist Republic by the Supreme Council in 1990 which was later recognized as a constitutional law. It is 1991 when the Republic of Belarus was first recognized internationally. First states that recognized independence of Belarus and established diplomatic relations with it were Ukraine and the US.

The Republic of Belarus, like any other state, strives to turn its foreign policy into an important tool for strengthening its positions and achieving its class goals. Foreign policy of any civilized state is based on national interests. Thus, foreign policy expresses the national interests on the global stage choosing adequate means and methods to implement them.

As a citizen of the Republic of Belarus, the author of this article aims to reflect foreign policy of the country through the principles of its foreign policy and to show that it is a priority for multilateral development of Belarus. Besides, the author endeavors to demonstrate how much attention the country pays to the development of its foreign policy and how it develops

¹ Foreign policy. (2017): [online]. In: Political Studies.

its economic, political, and cultural relations with other countries, as it is most important for the integration of Belarus into the international community.

1 Objectives and principles of the foreign policy of the Republic of Belarus

Foreign policy of the country has its specific goals and objectives and is based on certain principles. The principles of foreign policy are directly connected to its goals and objectives. It is the principles that express the goals and objectives that the government sets to develop in this direction.

Goals, objectives and principles of the foreign policy are set forth in the law “On Approval of the Basic Directions of Domestic and Foreign Policy of the Republic of Belarus.”

In accordance with Article 24 of this law, strategic goals of the foreign policy of the Republic of Belarus are as follows:

- protection of the state sovereignty and territorial integrity of the Republic of Belarus;
- protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens, as well as public and state interests.²

In its foreign policy, Belarus prioritizes open, multilateral, flexible and constructive relations. And more importantly, it puts its adherence to principles first: foreign policy and interaction with other countries is arranged based on the above-mentioned principles, making it possible for the country to establish and support its relations on the global level. The country has proven its ability to engage in an active dialog with other countries and to respond adequately to modern challenges.

Due to the geographical location and export-oriented economy of the Republic of Belarus, its foreign activities are based on a multifaceted approach. Traditionally, they have three directions: Eastern vector, Western vector, non-CIS and Southern vector. The southern vector now accounts only for a small part of the Belarusian turnover, but there is a recent tendency of more active cooperation in this direction.³

The principles of the foreign policy, as it was mentioned before, are set forth in the law “On Approval of the Basic Directions of Domestic and Foreign Policy of the Republic of Belarus.” The author regards it as very important that consolidation of the principles on the legislative level proves high importance of the governmental approach to the development of the foreign policy, also showing high responsibility for compliance with them and commitment to this trend.

According to Article 23 of this law, the foreign policy of the Republic of Belarus is based on the following principles:

- compliance with generally recognized principles and norms of international law;
- adequacy of foreign political goals towards political, diplomatic, economic, defense, scientific, technical, and intellectual capacity of the state, ensuring their implementation for strengthening of international positions of the Republic of Belarus and its international standing;
- improvement of efficient political, legal, foreign economic and other tools to protect the state sovereignty of the Republic of Belarus and its national economy in the context of globalization;
- development based on generally recognized principles and norms of international law regarding comprehensive cooperation with foreign states, international organizations and intergovernmental institutions, mutual consideration of and respect for interests of all members of the international community;

² Law of the Republic of Belarus. (2005). On Approval of the Basic Directions of Domestic and Foreign Policy of the Republic of Belarus of November 14. No. 60-3.

³ Foreign policy of the Republic of Belarus. (2015): [online]. In: Pogovorim.by 2015.

- voluntary entering and participating in international organizations and intergovernmental institutions;
- commitment to the policy of consistent demilitarization of international relations;
- no territorial claims to neighboring states, no recognition of territorial claims to the Republic of Belarus.⁴

Belarus had to form its international course under difficult conditions. The world witnessed dramatic geopolitical, economic, social and other changes which were very intensive and dynamic. New centers of power were established, while competition among states and models of future development rose.⁵

Despite some objective difficulties, after gaining its independence, the Republic of Belarus managed to build relations with the rest of the world, still preserving its national interests, making it possible to promote and protect its foreign political interests and priorities confidently and efficiently.⁶

2 Priorities of the foreign policy of the Republic of Belarus

The key in determining main directions of a foreign policy course is the geopolitical position of a country and its economy. Choice of priorities also depends largely on the international situation and, first of all, relations with the neighboring countries.

Major methods of managing foreign policy are first of all diplomatic. There is a range of means for implementing these methods. Diplomatic means include political visits, negotiations, conferences, meetings, diplomatic correspondence and participation in various international organizations. Another important range of methods is power methods which include armed forces of a state: army and fleet with all material, technical and demographic resources. Important means of implementing foreign policy are economic ones: financial system of a state and its official reserve assets, industrial and agricultural potential, raw materials base, etc.

Modern concepts of the foreign policy of the Republic of Belarus are based on imperatives determined at the end of the 20th - beginning of the 21st century. The most important of them are ensuring territorial integrity and preserving sovereignty and independence of the state. During this period, the Republic of Belarus has improved its international recognition, expanded its participation in international organizations and secured its integration in the global economic system. Belarus based its international strategy on its further integration into common global political, economic, cultural and humanitarian institutions.⁷

Foreign policy of Belarus is multifaceted, pragmatic and principle-based.

To date, the Republic of Belarus maintains diplomatic relations with 168 states worldwide, with 48 embassies, 2 embassies/permanent missions to international organizations, 2 permanent missions to international organizations, 7 consulates general and 1 consulate opened in 50 of them. Moreover, there are 13 departments of Belarusian embassies abroad. Foreign states are represented in Belarus by 44 embassies, 3 departments of embassies, 1 commercial mission, 25 consulate institutions (including honorable consuls), while

⁴ Law of the Republic of Belarus (2005): On Approval of the Basic Directions of Domestic and Foreign Policy of the Republic of Belarus of November 14. No. 60-3.

⁵ Foreign policy of the Republic of Belarus. (2007-2017). [online]. In: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus. 2007-2017.

⁶ *Ibid.*

⁷ SHARAPO, A. V. (2006): Foreign Policy of the Republic of Belarus at the Present Stage.

international organizations are represented by 17 missions. 81 foreign diplomatic missions are accredited in the country concurrently.⁸

The Republic of Belarus is implementing about 3.5 thousand international agreements, of which more than 1900 are bilateral and about 1500 are multilateral.⁹

3 Results of the foreign policy

The key priority of the foreign policy of the Republic of Belarus is its neighboring countries. The Russian Federation remains a strategic partner of Belarus, as it is its major commercial and economic partner and supports the country on the global stage.

Over the last five years, the turnover between Belarus and Russia has grown 1.5 times and in 2011 reached 39.4 bn USD. In 2011, the share of Russia in the overall foreign trade of Belarus was 45.2%, with 35% in Belarusian export.¹⁰

One of the promising directions of the Belarusian foreign policy is Asian and African vector. Same as the countries of Asia, Africa and Middle East, Belarus is open for mutual cooperation which resulted into high- and highest-level contacts with China, Iran, Vietnam, Syria, Qatar, Egypt, the United Arab Emirates, Oman and South Africa consolidating agreements on implementation of specific projects.

Belarus is quite active in building its relations with the European Union. This partnership is based on the principles of respect, equality and pragmatism, the principle of mutual interest of two parties creating favorable atmosphere for trade and investment cooperation, contributing to stronger trans-border communication and development of strategic transit, as well as encouraging joint struggle against illegal migration, human trafficking and organized crime.

Trade of Belarus with the European countries keeps its positive trend. Since 2000, Belarusian export to the EU has grown more than 20 times. In 2012 the European Union accounted for 39% of total amount of all export from Belarus. Top-10 major trade partners of Belarus by turnover among the EU members include the Netherlands, Germany, Latvia, Poland, Italy, Lithuania, and Great Britain. Results of the first 6 months of 2012 have shown that share of Belarusian export to the EU countries accounted for 45.6% of the total amount of export.¹¹

Latin America: Belarus is actively developing cooperation with the countries of Latin America. This region is an important platform for integration into global trade and economic communications. The important partner of Belarus in this region is Venezuela.

In the short term, bilateral relations have been considerably strengthened and expanded. There are joint projects in oil production, oil chemistry, seismic survey and technology, gas distribution, architecture and construction, industry, agriculture and food supplies. Enterprises of MAZ load trucks and MTZ tractors assembly have been erected, as well as a plant for production of building materials which will be the largest enterprise of this kind in Latin America. Belarus also improves its multi-vector cooperation with Bolivia, Columbia, Mexico, Nicaragua, Peru, Ecuador and other countries of the region.¹²

US: cooperation with the United States of America complies with the national interests of Belarus at all directions. The US is one of the leading investors of Belarus ranking 6th by the number of joint and foreign enterprises established: as of January 1, 2012, 282 enterprises were registered.

⁸ Foreign policy of the Republic of Belarus. (2017). [online]. In: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus. 2007-2017.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

Special direction of the foreign policy of the Republic of Belarus concerns implementation of foreign economic objectives, expansion of trade contacts and promotion of Belarusian products abroad. Thus, Belarus strives to improve its participation in various international trade and financial organizations, bilateral and multilateral economic relations, and in the end involvement of Belarus into the system of economic communications. These activities can be demonstrated by contacts with the World Trade Organization (WTO), the World Bank, the International Monetary Fund (IMF), and the European Bank of Reconstruction and Development (EBRD).¹³

Conclusion

Modern concepts of the foreign policy of the Republic of Belarus are based on imperatives determined at the end of the 20th-beginning of the 21st century. The most important of them are ensuring territorial integrity and preserving sovereignty and independence of the state. During this period, the Republic of Belarus has improved its international recognition, expanded its participation in international organizations and secured its integration in the global economic system. International strategy of our country is based on its further integration into common global political, economic, cultural and humanitarian institutions.

Results of the foreign activities of the Republic of Belarus are a combination of success and failures, achievements and miscalculations. On the one hand, the country has gained international recognition, proved its ability to exist independently in the community of sovereign states, managed its relations with the neighboring states, with its policy contributed to nuclear disarmament and thus to strengthening of global strategic stability.

The author, however, deems it important that key decisive force of the development of Belarus as a state and ethnic territorial community should be Belarusian people including all its social and national structures. Its patriotic and civil position will determine the essence and directions of historical transformation of Belarus, its role and place in the international community and in future.

References:

1. Belarus Common Country Assessment (2001): Minsk: UNDP, 2002. P. 13.
2. Foreign policy. (2017): [online]. In: Political Studies. 2017. [Citované 4. 3. 2018.] Dostupné na internete: <http://all-politologija.ru/knigi/politologiya-uchebnoe-posobie-kruglova/vneshnyaya-politika>.
3. Foreign policy of the Republic of Belarus. (2015): [online]. In: Pogovorim.by. 2015. [Citované 2. 2. 2018.] Dostupné na internete: <https://pogovorim.by/5932-vneshnyaya-politika-respubliki-belarus.html>.
4. GAJDUKEVICH, L. (2007): Geopolitical Image of the Republic of Belarus: State and Prospects. Journal of international law and international relations, No. 3.
5. HOUSE OF REPRESENTATIVES (2001): Passes Military Doctrine. BelaPAN. 12 December.
6. Law of the Republic of Belarus. (2005): On Approval of the Basic Directions of Domestic and Foreign Policy of the Republic of Belarus of November 14. No. 60-3.
7. MICHEL, E. (1993): Brown Ethnic Conflict and International Security. Princeton: Princeton University Press, p. 18-20.
8. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF BELARUS, (2017): Foreign policy of the Republic of Belarus. (2007-2017): [online]. In: [Citované 2. 2. 2018.] Dostupné na internete: http://mfa.gov.by/foreign_policy/.

¹³ SHARAPO, A.V. (2006): Foreign policy of the Republic of Belarus at modern stage. Vestnik BSU. No. 3.

9. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF BELARUS. (2017): Multilateral Cooperation (2007-2017). [Citované 4. 3. 2018.] Dostupné na internete: http://belarusfacts.by/ru/belarus/politics/foreign_policy/.
10. NARTOV, N. A. (2007): Geopolitics. M.: Publishing Office of Political Literature, pp. 51-52, 70.
11. Order of the President of the Republic of Belarus No. 575 dd. (2010): "On the Approval of the National Security Concept of the Republic of Belarus."
12. PIMOSHENKO, I. (2002): Features of the Modern Geopolitical Position of the Republic of Belarus: State and Prospects. Journal of international law and international relations, No. 4.
13. ROGOVTSOV, D. A. (2005): Geopolitical Priorities of the Republic of Belarus. Materials of the scientific and methodological conference of teachers and employees. Mogilev. Mogilev State A. A. Kuleshov University.
14. SHARAPO, A. V. (2006): Foreign Policy of the Republic of Belarus at the Present Stage, BSU Bulletin. Ser. 3. History. Philosophy. Political Science. Psychology. Economics. Law. 2006. - № 3. P. 15-22.
15. VASILENKO, I. A. (2006): Geopolitics of the Modern World. M.: Gardariki, p. 90.
16. YEREMINA, N. (2017): Belarus and the European Union: What is Hidden behind Slogans? Eurasia Expert. <http://eurasia.expert/belarus-i-evrosoyuz-cto-za-shirmoy-lozungov/>.

Contacts:

JUDr. Liudmila Surma

Department of International Law
 Faculty of International Relations
 University of Economics in Bratislava, Slovakia
 Dolnozemska cesta, 1/b
 852 35 Bratislava
 Slovakia
 e-mail: liudmila.surma@euba.sk

mjr. doc. PhDr. Ing. Kristína Králiková, PhD., MBA

Academy of the Police Force in Bratislava
 Administrative Law Department
 Sklabinská 8414/1
 835 17 Bratislava
 Slovakia
 e-mail: kristina.kralikova@minv.sk

VYUŽÍVANIE VODNÝCH ZDROJOV NA VÝROBU ELEKTRICKEJ ENERGIE NA SLOVENSKU*

Natália Zagoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

Príspevok sa zaoberá postavením vody ako zdroja na výrobu elektrickej energie na Slovensku. Postavenie hydroenergetiky analyzujeme prostredníctvom skúmania výhod a nevýhod tohto energetického zdroja a jeho vplyvu na odobratie a spotrebu vody v porovnaní s inými typmi elektrární. V závere uvádzame pomery medzi aktuálne využívanými zdrojmi a technickým hydroenergetickým potenciálom Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: vodné elektrárne, hydroenergetický potenciál, odobratie vody, spotreba vody

The paper deals with the position of water as a source for electricity production in Slovakia. We analyse the situation by examining the advantages and disadvantages of this energy source and its impact on the withdrawal and consumption of water compared to other types of power plants. Finally, we present the ratios between the currently used resources and the technical hydroenergy potential of the Slovak Republic.

Key words: hydropower plants, hydroenergy potential, water withdrawal, water consumption

JEL: Q25, Q42

Úvod

Výroba elektrickej energie s využitím vodných zdrojov je často diskutovanou témou v súčasnej situácii, ktorá si vyžaduje pokrývanie zvýšeného dopytu po elektrickej energii a zároveň ochranu životného prostredia a zabraňovanie zhoršovaniu vplyvu klimatickej zmeny na planétu. Práve vodné elektrárne stoja na pomedzí týchto tendencií, keďže ich výstavba a prevádzka predstavuje riziko pre životné prostredie, ale sú šetrnou alternatívou k výrobe elektrickej energie z fosílnych palív.

Energia získaná z vodných zdrojov predstavuje významný podiel na energetickom mixe Slovenskej republiky. Vodné zdroje sú druhým najvýznamnejším zdrojom pri výrobe elektrickej energie na Slovensku, a to po absolútne dominantnej jadrovej energii. Za týmito dvoma zdrojmi nasledujú uhlie, zemný plyn, biopalivá, ropa a ostatné obnoviteľné zdroje energie (geotermálna, solárna a veterná energia).¹

Cieľom tohto príspevku je popísať význam a súčasné postavenie vodnej energie pri výrobe elektrickej energie a v energetickom mixe Slovenskej republiky. Využitelnosť vodnej energie hodnotíme na základe jej pozitívnych a negatívnych dopadov všeobecne, a tiež konkrétne na vodné zdroje. Následne popisujeme súčasný stav a perspektívy vývoja využívania vodnej energie v prostredí Slovenskej republiky. V závere príspevku hodnotíme aktuálne využívanie hydroenergetického potenciálu Slovenskej republiky a perspektívy budúceho vývoja.

Tieto skutočnosti skúmame na základe doterajších výskumov zaoberajúcich sa vplyvom využívania vodnej energie na životné prostredie, legislatívy Európskej únie a tiež legislatívy Slovenskej republiky. Aktuálny stav využívania vodnej energie a tiež perspektívy

* Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov, a doktorandov Ekonomickej univerzity v Bratislave s názvom „Environmentálne otázky a rozvoj v tranzitívnych ekonomikách s vysokou intenzitou použitia vodných zdrojov“ č. I-18-104-00.

¹ IEA (2017): Electricity generation by fuel: Slovak Republic.

rozširovania jej využitia spracúvame na základe údajov energetických spoločností a ministerstiev, a tiež na základe Stratégie pre implementáciu Rámcovej smernice o vode v Slovenskej republike.

1 Pozitíva a negatíva vodných elektrární

Výroba elektrickej energie z vody je najrozšírenejším obnoviteľným zdrojom energie, ktorý sa využíva po celom svete a v mnohých krajinách má dlhú históriu. Obnoviteľnosť je jednou z hlavných výhod výroby elektrickej energie z vodných zdrojov v porovnaní s inými rozšírenými zdrojmi energie, ako sú elektrárne využívajúce fosílna palivá ako uhlie, zemný plyn alebo ropu, či atómové elektrárne.

Pri porovnaní s tepelnými elektrárnami je veľkou výhodou vodných elektrární tiež prevádzka neprispievajúca k zvyšovaniu koncentrácie oxidu uhličitého v atmosfére. V súčasnosti sa práve boj proti produkcii oxidu uhličitého dostáva do popredia na medzinárodných fórach zameraných na boj proti klimatickej zmene, jednej z najväčších globálnych výziev súčasnosti. Proces výroby elektrickej energie bez produkovania skleníkových plynov tiež zmierňuje problémy smogu a kyslých dažďov.²

Na druhej strane však existujú zdroje, ktoré uvádzajú, že vodné elektrárne zvyšujú koncentráciu oxidu uhličitého a metánu v atmosfére.³ S výstavbou vodných elektrární je spojené tiež budovanie vodných nádrží, pri ktorom dochádza k zaplaveniu veľkej plochy. Zaplavený organický materiál sa potom rozkladá pod vodou bez prístupu vzduchu a produkuje uvedené látky škodlivé pre zemskú atmosféru.

Produkcia elektrickej energie z vodných zdrojov je v porovnaní s ostatnými obnoviteľnými zdrojmi energie veľmi spoľahlivá a dobre regulovateľná. Objem produkcie elektrickej energie fluktuuje iba minimálne a zároveň je flexibilný. Inžinierske riešenia umožňujú v prípade vodných elektrární regulovať tok vody a tým prispôsobovať produkciu aktuálnemu dopytu.⁴

Rizikom ohrozujúcim spoľahlivosť dodávok elektrickej energie z vodných elektrární, a tým aj cenu elektrickej energie, môže byť sucho. V čase, keď vodná elektrárňa nemá dostatok vody na výrobu elektrickej energie, môže jej cena výrazne stúpnúť, respektíve môže dôjsť k neschopnosti pokryť dopyt po elektrickej energii v danom regióne.⁵

Prevádzka vodných elektrární je pomerne nízko nákladná. V porovnaní s niektorými inými typmi elektrární, ako napríklad jadrovými elektrárnami, sú vodné elektrárne konštrukčne menej náročné a vyžadujú si preto aj menej náročnú údržbu. Aj v prípade rýchleho technického pokroku sú staršie vodné elektrárne stále využiteľné a využívané, takže počiatočná investícia prináša úžitok po veľmi dlhé obdobie, a to 50 až 100 rokov.⁶ Prevádzka vodných elektrární si tiež nevyžaduje žiadne neobnoviteľné palivo pre svoju prevádzku, čo tiež výrazne znižuje prevádzkové náklady vodných elektrární. Tento fakt prispieva tiež k bezpečnosti dodávok elektrickej energie v širšom zmysle, keďže ceny palív využívaných v iných typoch elektrární sú typické volatilitou.

Budovanie vodných elektrární je však spojené s finančne náročnou počiatočnou investíciou, čo však platí v prípade väčšiny typov elektrární.⁷ Vodné elektrárne sú náročné na materiály, ktoré musia odolať dlhodobému vystaveniu vode. Okrem toho sa vodné elektrárne v porovnaní s inými typmi elektrární častejšie stavajú v náročných horských terénoch, čo stavbu ďalej predražuje. Dodatočné náklady môžu byť spojené tiež s potrebou presídlenia

² RINKESH (2018): What is Hydroelectric Power?

³ *Ibid.*

⁴ MAEHLUM, M. A. (2014): Hydroelectric Energy Pros and Cons.

⁵ RINKESH (2018): What is Hydroelectric Power?

⁶ ConnectUs (2015): 10 Advantages and Disadvantages of Hydroelectricity.

⁷ *Ibid.*

obyvateľov zaplavených oblastí. Samotné vysídlenie obyvateľov má negatívne psychické, sociálne a ekonomické dôsledky na postihnuté komunity.⁸

Okrem spoľahlivosti a cenovej stability sa vodné elektrárne spájajú tiež s pojmom bezpečnosť, keďže ich prevádzka nie je spojená s rizikom havárií, ako je tomu najmä pri jadrových elektrárnach. Vodné elektrárne, hoci sú primárne budované za účelom produkcie elektrickej energie, môžu prinášať regiónu a jeho obyvateľom aj ďalšie výhody. Vodné elektrárne predstavujú obrovské zásobárne vody, ktorá môže byť využívaná na rôzne účely, najčastejšie na zavlažovanie poľnohospodárskej pôdy, či na turistické účely. V mnohých krajinách sú nádrže pri vodných elektrárnach obľúbenou destináciou turistov aj domácich, ktorí ich využívajú na rybolov, športové aktivity či plávanie. Zadržiavanie vody plní tiež v niektorých regiónoch dôležitú úlohu pri zabraňovaní povodňam a suchám.

Podľa iných zdrojov však môžu vodné elektrárne a s nimi spojené veľké priehrady prispievať k vzniku povodní.⁹ V prípade náhleho vypustenia väčšieho množstva cez vodnú elektrárňu, môžu byť ohrození obyvatelia žijúci v okolí dolného toku rieky. V tejto situácii im hrozia straty na životoch, ale najčastejšie ekonomické škody. Obmedzovanie prietoku vody pri jej nedostatku môže tiež spôsobiť suchá na dolnom toku rieky a potenciálne viesť ku konfliktom.¹⁰

Najčastejšie spomínaným problémom v súvislosti s vodnými elektrárnami je ich negatívny vplyv na životné prostredie. Vodné elektrárne narušajú prirodzený tok vody a tým aj rastliny a živočíchy žijúce v tejto vode a jej okolí. Medzi negatívne environmentálne dôsledky vodných elektrární môžeme zaradiť narušenie migrácie a pohybu rýb,¹¹ zníženie podielu kyslíka vo vode¹² a šírenie organizmov netypických pre daný tok.

Ako poslednú nevýhodu vodných elektrární môžeme uviesť nedostatok vhodných oblastí na ich výstavbu.¹³ Najmä v rozvinutých krajinách sú totiž najvhodnejšie miesta na veľké vodné elektrárne už využívané a potenciál pre ďalší rozvoj je výrazne obmedzený.

2 Vplyv elektrární na vodné zdroje

Vodné zdroje a voda všeobecne sú dôležité elementy pri výrobe elektrickej energie, a to nielen v prípade vodných elektrární. Takmer všetky ostatné typy elektrární, vrátane niektorých typov elektrární využívajúcich obnoviteľné zdroje, prispievajú k odobratiu vody a spotrebe vody v procese výroby elektrickej energie. Odobratie vody je definované ako objem vody odobratej z pozemných alebo povrchových vodných zdrojov a dopravenej na miesto použitia, a to buď natrvalo alebo dočasne. Údaje o odobratí vody zahŕňajú odobratie pre verejné zásobovanie vodou, zavlažovanie, priemyselné procesy a chladenie elektrární. Zahrnuté sú aj ťažobné a drenážne vody, zatiaľ čo voda používaná na výrobu elektrickej energie je zvyčajne vylúčená. Tento ukazovateľ sa meria v m³ na obyvateľa.¹⁴ Na druhej strane, spotreba vody je časť odčerpanej vody, ktorá sa natrvalo stratila z jej zdroja. Táto voda už nie je dostupná, pretože sa odparila, transpirovala,¹⁵ bola využitá rastlinami, alebo bola spotrebovaná ľuďmi alebo dobytkom. Zavlažovanie je zďaleka najväčším spotrebiteľom vody.¹⁶

Základným procesom, ktorý sa v prostredí výroby elektrickej energie podpisuje pod odobratie a spotrebu vody je tvorba vodnej pary. Väčšina elektrární vytvára paru na pohon

⁸ HLAVOVÁ, N. (2016): Development-induced displacement: The case of Chinese investment in Africa.

⁹ RINKESH (2018): What is Hydroelectric Power?

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ ConnectUs (2015): 10 Advantages and Disadvantages of Hydroelectricity.

¹² U.S. Department of Energy (2005): Advantages and Disadvantages of Hydropower.

¹³ MAEHLUM, M. A. (2014): Hydroelectric Energy Pros and Cons.

¹⁴ OECD (2018): Water withdrawals.

¹⁵ Transpirácia = vylučovanie vody povrchom tela, dýchanie povrchom rastlinného alebo živočíšneho tela

¹⁶ GLEESON, T. (2017): What is the difference between 'water withdrawal' and 'water consumption', and why do we need to know?

turbín ktoré vyrábajú elektrickú energiu. Potom, čo para prejde turbínou je schladená, kondenzovaná a opätovne použitá. Chladenie pary predstavuje prakticky všetku vodu, ktorú väčšina elektrární využíva. Túto vodu elektrárne často čerpajú z riek, jazier alebo hydrologických kolektorov. Koľko vody elektrárne používa závisí od toho, akú používa technológiu chladenia. Jednorazové chladiace systémy odoberajú veľké množstvo vody, ale väčšinu z nej vrátia do zdroja. Recirkulačné systémy odoberajú oveľa menej vody, ale môžu spotrebovať viac ako dvojnásobok toho, čo jednorazové chladiace systémy, pretože veľká časť vody sa odparí.¹⁷

Podľa *Union of Concerned Scientists*¹⁸ majú rôzne typy elektrární odlišný podiel na odobratí vody a na spotrebe vody, pričom tieto závisia aj od systému chladenia, ako bolo uvedené vyššie. V prepočte na 1 MWh¹⁹ odoberajú najviac vody elektrárne s jednorazovými chladiacimi systémami, a to v poradí jadrové elektrárne, uhoľné elektrárne, elektrárne spaľujúce biomasu a elektrárne spaľujúce zemný plyn. Spotreba vody v týchto elektrárnach je však oveľa nižšia ako v prípade elektrární využívajúcich recirkulačné systémy. V prepočte na 1 MWh najviac vody pri tomto type chladenia spotrebujú solárne koncentračné termické elektrárne, nasledujú uhoľné elektrárne, jadrové elektrárne a elektrárne spaľujúce biomasu. Technológia vodných elektrární si nevyžaduje chladenie, a teda pre výrobu elektrickej energie vodu nespotrebuje, a obyčajne sa prietok vody cez vodnú elektrárňu nezapočítava ani do odobratia vody.

Do uvedených výpočtov však nie sú zahrnuté objemy vody odobraté a spotrebované pri získavaní paliva pre tieto elektrárne, prípadne na ich výstavbu. Práve tieto objemy započítali vo svojom článku Fthenakis a Kim,²⁰ a to na príklade elektrární v USA. Odobratie vody a spotrebu vody merali v piatich etapách výroby elektrickej energie: získavanie paliva, príprava paliva, konštrukcia elektrárne, produkcia elektrickej energie a likvidácia paliva. Z ich výsledkov vyplýva, že na odobratí vody sa v pomere k vyprodukovanej elektrickej energii najviac podieľajú elektrárne spaľujúce biomasu z oblasti juhozápadu USA (štáty Arizona, Colorado, Idaho, Kalifornia, Nevada, Nové Mexiko, Oregon, Utah, Texas a Wyoming).²¹ V tejto suchej oblasti si totiž poľnohospodárska produkcia vyžaduje zavlažovanie. Ďalej nasledujú elektrárne s jednorazovým systémom chladenia, a to jadrové, uhoľné elektrárne a elektrárne spaľujúce ropu a zemný plyn. S výnimkou biomasy majú obnoviteľné zdroje energie pomerne nízke objemy odobratej vody. Najviac odoberajú vodu solárne elektrárne, po ktorých nasledujú veterné elektrárne a vodné elektrárne.

Energetický mix Španielska a jeho plánované budúce smerovanie ohodnotili vo svojom článku Carrillo a Frei²² na základe využívania vody. V závere konštatujú, že aktuálne plány počítajúce s vyšším podielom biomasy v energetickom mixe Španielska povedú k vysokému nárastu odobratia vody. Autori preto odporúčajú prehodnotiť aktuálne plány a do budúcnosti zvýšiť podiel veternej energie v energetickom mixe, pretože si vyžaduje oveľa menej vody ako obnoviteľný zdroj biomasa.

Najnovšie štúdie sa však začínajú zaoberať aj otázkou spotreby vody pri prevádzke vodných elektrární. Aj keď samotná výroba elektrickej energie nevyužíva vodu, veľké vodné nádrže spôsobujú zvýšené vyparovanie vody. Vodné elektrárne sú hodnotené na základe množstva odparenej vody, ktorá predstavuje spotrebu, na jednotku vyprodukovanej energie. Tento prístup však naráža na niekoľko metodologických problémov, ktoré popísali Bakken,

¹⁷ Energy and Water in a Warming World Initiative (2011): Freshwater Use by U.S. Power Plants, s. 9.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Megawatthodina.

²⁰ FTHENAKIS, V. – KIM, H. C. (2010): Life-cycle uses of water in U.S. electricity generation.

²¹ The American Southwest (2018): Maps of Southwest and West USA.

²² CARRILLO, A. M. R. – FREI, C. (2009): Water: A key resource in energy production.

Killingtveit a Alfredsen.²³ Základný ukazovateľ, teda množstvo odparenej vody, má dve verzie, hrubá a čistú. Pri čistom objeme sa od odpareného objemu odráta objem, ktorý by sa odparil v prípade, že by neexistovala priehrada, čiže odparený objem pred výstavbou. Vo vykazovaní neexistuje jednotnosť, ktorý ukazovateľ je primárny. Veľké rozdiely sú tiež spôsobené rozdielnymi klimatickými podmienkami. Najvyššiu spotrebu vykazuje teda Čína, najnižšiu Rusko. Autori teda navrhujú zakomponovať aj tieto premenné do vykazovania, rovnako ako viacúčelovosť niektorých vodných nádrží.²⁴

Nadmerné odobratie vody a následné ohrozenie dostupnosti vodných zdrojov bolo aj predmetom jedného z najcitovanejších sporov riešeného na Medzinárodnom súdnom dvore v Haagu. Spor medzi Slovenskou republikou a Maďarskom sa týkal plánovaného spoločného projektu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros, kde práve maďarská strana namietala ekologické aspekty tohto projektu, od ktorého výstavby odstúpila.²⁵ Medzinárodný súdny dvor vo svojom rozhodnutí priznal zodpovednosť oboch strán a rozhodol, že krajiny „musia rokovať v dobrej viere a vo svetle prevládajúcej situácie a musia prijať všetky potrebné opatrenia, aby dosiahli ciele Zmluvy 1977 v takej forme, na ktorej sa môžu dohodnúť“²⁶ a „Pokiaľ sa strany nedohodnú inakšie, musí byť dosiahnutý spoločný prevádzkový režim v súlade so Zmluvou 1977.“²⁷

Z uvedených skutočností môžeme konštatovať, že vodné elektrárne môžu prispievať k vyššej spotrebe vody, avšak nie priamo pri výrobe elektrickej energie, ale nepriamo, zvyšovaním vyparovania. Metodológia, podľa ktorej by bolo možné objektívne ohodnotiť spotrebu vody vodnými elektrárnami, je zatiaľ v procese formovania. Z doterajších publikácií však možno konštatovať, že v porovnaní s inými typmi elektrární, vrátane niektorých elektrární využívajúcich obnoviteľné zdroje, vodné elektrárne spotrebujú na jednotku elektrickej energie pomerne málo vodných zdrojov.

3 Vodné elektrárne na Slovensku

V Slovenskej republike a jej energetickom mixe sú vodné elektrárne veľmi dôležitou súčasťou. Spomedzi obnoviteľných zdrojov energie je vodná energia na Slovensku najviac využívaná, pričom je snaha rozširovať kapacity a zvyšovať počet najmä malých vodných elektrární. Podľa Aktualizácie koncepcie využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov SR do roku 2030²⁸ je celkový hydroenergetický potenciál vodných tokov na Slovensku 13 682 GWh/rok. Technický hydroenergetický potenciál je 6 700 GWh/rok. Tento je ďalej obmedzený do podoby ekologického hydroenergetického potenciálu, ktorého hodnota ale nie je známa, keďže lokality sa z tohto hľadiska posudzujú jednotlivo na základe projektov.

Hydroenergetický potenciál v SR je aktuálne využívaný na 57,5 %.²⁹ Zo 609 technicky využiteľných profilov je v prevádzke 262, pričom rezervy sú najmä v oblasti využívania malých vodných elektrární, kde sa nevyužíva až 343 profilov. Najviac využívaným vodným tokom na výrobu elektrickej energie je rieka Váh.

²³ BAKKEN, T. H. – KILLINGTVEIT, A. – ALFREDSEN, K. (2017): The Water Footprint of Hydropower Production - State of the Art and Methodological Challenges.

²⁴ BAKKEN, T. H. et al. (2013): Water consumption from hydropower plants – review of published estimates and an assessment of the concept.

²⁵ FÜRST, H. (2003): The Hungarian-Slovakian Conflict over the Gabčíkovo-Nagymaros Dams: An Analysis.

²⁶ Splnomocnenec vlády pre výstavbu a prevádzku sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros (1997): Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora z 25.septembra 1997.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Ministerstvo životného prostredia (2015): Aktualizácia koncepcie využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov SR do roku 2030.

²⁹ Slovenské elektrárne (2018): Vodná elektrárňa.

3.1 Veľké vodné elektrárne

Na území Slovenskej republiky sú je aktuálne v prevádzke 24 veľkých vodných elektrární. Spoločný výkon týchto elektrární je 1713,20 MW a vyrábajú 4447,60 GWh/rok. Všetky veľké vodné elektrárne na Slovensku prevádzkujú Slovenské elektrárne, a. s., s výnimkou VE Gabčíkovo, ktorá je od roku 2015 v správe Vodohospodárskeho podniku, š. p. Najväčšie vodné elektrárne na Slovensku sú PVE³⁰ Čierny Váh (735 MW), VE Gabčíkovo (720 MW), PVE Liptovská Mara (198 MW), VE Mikšová (93,60 MW) a VE Nosice (67,50 MW).³¹ Medzi veľké vodné elektrárne sú zaradené aj vodné elektrárne s výkonom menej ako 10 MW, hoci je táto hranica uvedená ako definícia malej vodnej elektrárne. Tieto elektrárne sa nachádzajú v katastrach obcí Trstená (6,10 MW), Kráľová nad Váhom (5,32 MW) a Vlačky (4,46 MW).

Vodné elektrárne sú často súčasťou vodných diel a nádrží, ktoré zvyčajne plnia okrem výroby elektrickej energie aj ďalšie úlohy. Niektoré z ostatných funkcií vodných nádrží sú pozitívnou externalitou, často sú však primárnym dôvodom výstavby takejto vodnej nádrže. Jednou z najdôležitejších funkcií vodných nádrží je ochrana obyvateľov pred povodňami. V tomto smere patria k najvýznamnejším nádrže pri vodných elektrárnach Gabčíkovo, Orava či Liptovská Mara. Práve v prípade Oravskej priehrady existovali úvahy o výstavbe vodnej nádrže ako ochrany pred povodňami už v roku 1813.³²

V prostredí Slovenskej republiky bolo ďalším dôvodom výstavby vodných diel zabezpečenie dodávok pitnej vody pre obyvateľov. Toto bol hlavný dôvod vybudovania vodnej nádrže Nová Bystrica, na ktorej sa dnes nachádza aj vodná elektrárňa. Podobnú primárnu funkciu plní aj sústava troch vodných diel na juhu stredného Slovenska Hriňová – Klenovec – Málinec.³³

Poslednou významnou funkciou, ktorá však nebola pri výstavbe vodných nádrží primárnou, je ich využitie na rekreačné účely. Toto platí najmä pre najväčšie vodné diela, ako sú Liptovská Mara, Zemplínska Šírava, Oravská priehrada či Ružín. V prípade niektorých vodných nádrží, ktoré sú zásobárňami pitnej vody, je rekreačná aktivita obmedzená. Toto platí napríklad pre Novú Bystricu.

Tak ako vo všeobecnosti, aj na Slovensku platí, že veľké vodné elektrárne predstavujú bezpečný a stabilný zdroj elektrickej energie, ktorý je navyše flexibilný. Množstvo vyprodukovanej elektrickej energie teda spravujúce firmy regulujú a prispôbujú aktuálnemu dopytu.

3.2 Malé vodné elektrárne

Malé vodné elektrárne na Slovensku sú podľa dokumentu Aktualizácia koncepcie využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov SR do roku 2030³⁴ vodné elektrárne s výkonom menej ako 10 MW. Práve tento dokument, spolu so Stratégiou energetickej bezpečnosti SR, určil podporu a rozvoj malých vodných elektrární za cieľ do roku 2030. V roku 2030 by mali malé vodné elektrárne na Slovensku produkovať až 850 GWh/rok. Aj keď celkovo je technický hydroenergetický potenciál Slovenska využívaný na viac ako 50 %, toto číslo je zvyšované najmä veľkými vodnými elektrárnami. Technický hydroenergetický potenciál malých vodných elektrární sa využíva iba na 25 %.

Malé vodné elektrárne sa podľa veľkosti rozdeľujú do troch podskupín: malé vodné elektrárne s výkonom od 1 MW do 10 MW, malé vodné elektrárne s výkonom od 0,1 MW do

³⁰ Prečerpávacía vodná elektrárňa

³¹ EnergiePortal (2016): Vodné elektrárne v SR.

³² BEDNÁROVÁ, E. (2011): Nádrže a priehrady od minulosti po súčasnosť – a ako ďalej?

³³ *Ibid.*

³⁴ Ministerstvo životného prostredia (2015): Aktualizácia koncepcie využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov SR do roku 2030.

1 MW a malé vodné elektrárne s výkonom do 0,1 MW. Najväčší počet malých vodných elektrární je v kategórii do 0,1 MW, a síce 134. Nasleduje kategória od 0,1 MW do 1 MW, v ktorej je 77 elektrární. V kategórii od 1 MV do 10 MV je 27 elektrární.

Technický hydroenergetický potenciál malých vodných elektrární je však omnoho vyšší. V kategórii s výkonom do 0,1 MV sa ešte nevyužíva 171 profilov, v kategórii od 0,1 MV do 1 MV je voľných 106 profilov a v kategórii od 1 MV do 10 MV sa nevyužíva ešte 66 profilov. Najväčší potenciál rozvoja podľa technického hydroenergetického potenciálu je v kategórii malých vodných elektrární s výkonom medzi 1 MW a 10 MW, kde sa v súčasnosti využíva iba 29 % profilov. Nasledujú malé vodné elektrárne s výkonom medzi 0,1 MV a 1 MV s využitím na 42 % a elektrárne s výkonom do 0,1 MV sú využívané na 44 %.

Hoci dokumenty uvádzajú malé vodné elektrárne ako dôležitú a žiadúcu súčasť energetického mixu Slovenskej republiky do budúca, ich výstavba je spojená s rizikami. Tie sú rovnaké ako v prípade veľkých vodných elektrární. Preto je nutné každý projekt posúdiť po ekologickej stránke. Získanie povolenia pre stavbu malej vodnej elektrárne je teda napriek deklarovanej podpore veľmi náročné a stanovené ciele do roku 2030 samotná Aktualizácia koncepcie využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov SR do roku 2030 označuje ako veľmi ambiciózne.

Záver

V príspevku „Využívanie vodných zdrojov na výrobu elektrickej energie na Slovensku“ hodnotíme aktuálny stav využívania hydroenergetického potenciálu Slovenskej republiky a perspektívy jeho ďalšieho rozvoja.

Produkcia elektrickej energie z vody predstavuje obnoviteľný zdroj, ktorý je najpoužívanejším v Slovenskej republike. V úvodnej časti článku predstavujeme výhody a nevýhody spojené s týmto energetickým zdrojom, a to najmä v porovnaní s inými zdrojmi energie využívanými na Slovensku.

V druhej časti sa venujeme otázkam vplyvu jednotlivých typov elektrární na využívanie vodných zdrojov, a to na odobratie vody aj spotrebu vody. Rôzne typy elektrární sa výrazne líšia v spotrebe a odobratí vody, pričom vodné elektrárne spotrebujú v porovnaní s inými typmi minimum vodných zdrojov. Najmä v oblasti posudzovania vodných elektrární však nastáva metodologický posun smerom k presnejšiemu posudzovaniu vplyvu vodných elektrární na využívanie vodných zdrojov.

Slovenská republika využíva svoj technický hydroenergetický potenciál najmä vo forme veľkých vodných elektrární, pričom vo využívaní malých vodných elektrární zaostáva za potenciálom. Strategické dokumenty do budúca počítajú práve s vyšším využívaním malých vodných elektrární, avšak s dôrazom na ich ekologickosť.

Použitá literatúra:

1. BAKKEN, T. H. – KILLINGTVEIT, A. – ALFREDSSEN, K. (2017): The Water Footprint of Hydropower Production—State of the Art and Methodological Challenges. In: *Global Challenge*.
2. BAKKEN, T. H. et al. (2013): Water consumption from hydropower plants – review of published estimates and an assessment of the concept. In: *Hydrology and Earth System Sciences*.
3. BEDNÁROVÁ, E. (2011): *Nádrže a priehrady od minulosti po súčasnosť - a ako ďalej?* [online]. 2017. [Citované 22. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.uzemneplany.sk/sutaz/nadrze-a-priehrady-od-minulosti-po-sucasnost-a-ako-dalej>.
4. CARRILLO, A. M. R. – FREI, C. (2009): Water: A key resource in energy production. In: *Energy Policy*.

5. ConnectUs (2015): *10 Advantages and Disadvantages of Hydroelectricity*. [online]. 2015. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://connectusfund.org/10-advantages-and-disadvantages-of-hydroelectricity>.
6. EnergiePortal (2016): *Vodné elektrárne v SR*. [online]. 2016. [Citované 22. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.energie-portal.sk/Dokument/vodne-elektrarne-v-sr-100207.aspx>.
7. Energy and Water in a Warming World Initiative (2011): *Freshwater Use by U.S. Power Plants*. [online]. 2011. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.ucsusa.org/sites/default/files/attach/2014/08/ew3-freshwater-use-by-us-power-plants.pdf>, s.9.
8. FTHENAKIS, V. – KIM, H. C. (2010): Life-cycle uses of water in U.S. electricity generation. In: *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, roč. 14, č. 7, s. 2039-2048.
9. FÜRST, H. (2003): The Hungarian-Slovakian Conflict over the Gabčíkovo-Nagymaros Dams: An Analysis. In: *Intermarium*, roč. 6, č. 3.
10. GLEESON, T. (2017): *What is the difference between 'water withdrawal' and 'water consumption', and why do we need to know?* [online]. 2017. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://blogs.agu.org/waterunderground/2017/06/26/difference-water-withdrawal-water-consumption-need-know/>.
11. IEA (2017): *Electricity generation by fuel: Slovak Republic*. [online]. 2017. [Citované 28. 05. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.iea.org/stats/WebGraphs/SLOVAKIA2.pdf>.
12. MAEHLUM, M. A. (2014): *Hydroelectric Energy Pros and Cons*. [online]. 2014. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://energyinformative.org/hydroelectric-energy-pros-and-cons/>.
13. Ministerstvo životného prostredia (2015): *Aktualizácia koncepcie využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov SR do roku 2030*. [online]. 2015. [Citované 22. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.hydrol-earth-syst-sci.net/17/3983/2013/hess-17-3983-2013.pdf>.
14. OECD (2018): *Water withdrawals*. [online]. 2018. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: https://www.oecd-ilibrary.org/environment/water-withdrawals/indicator/english_17729979-en.
15. RINKESH (2018): *What is Hydroelectric Power?* [online]. 2018. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.conserve-energy-future.com/pros-and-cons-of-hydroelectric-power.php>.
16. Slovenské elektrárne (2018): *Vodná elektráreň*. [online]. 2018. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.seas.sk/vodna-elektraren>.
17. Splnomocnenec vlády pre výstavbu a prevádzku sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros (1997): *Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora z 25.septembra 1997*. [online]. 2018. [Citované 03. 09. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.vvb.sk/gabcikovo.gov.sk/index.php?page=Rozsudok-MSD>.
18. The American Southwest (2018): *Maps of Southwest and West USA*. [online]. 2018. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.americansouthwest.net/map.html>.
19. U.S. Department of Energy (2005): *Advantages and Disadvantages of Hydropower*. [online]. 2005. [Citované 20. 06. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.envirothonpa.org/documents/19bHydropowerAdvantagesandDisadvantages.pdf>.

Kontakt:

Ing. Natália Zagoršková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

ÚROVEŇ DÔVERY OBYVATEĽOV UKRAJINY K POLITICKÝM INŠTITÚCIÁM

Tetyana Zubro^a – Vitalii Asotskiy^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

^b Národná univerzita civilnej obrany Ukrajiny, Chernyshevska, 94, 61023 Charkov, Ukrajina, e-mail: asotskiy@nuczu.edu.ua

Článok sa zaoberá problematikou výskumu dôvery k politickým inštitúciám a politikom. Význam tohto fenoménu ako politologického javu a spoločenského mechanizmu spočíva v tom, že ide o jednu z najdôležitejších zložiek, ktorá zabezpečuje stabilitu a legitimitu politického systému a spoločenský poriadok. Dôveru možno interpretovať ako emocionálny postoj jednotlivcov k inštitúciám a osobám, ktorý sa vyjadruje v podpore, resp. identifikácii jednotlivca alebo konkrétnej sociálnej skupiny so zvolenými zástupcami. Cieľom článku je charakterizovať úroveň dôvery občanov Ukrajiny k politickým inštitúciám a politikom a na základe prieskumov verejnej mienky ukrajinského obyvateľstva ukázať úroveň dôvery k prezidentovi, vláde, parlamentu a k iným inštitúciám politického systému a občianskej spoločnosti.

Kľúčové slová: politické inštitúcie, dôvera, politická aktivita, orgány, vláda, prezident, parlament, Ukrajina

The article deals with the issue of trust research in political institutions and politicians. The importance of this phenomenon as a political phenomenon and social mechanism lies in the fact that it is one of the most important components that ensures the stability and legitimacy of the political system and the social order. Confidence can be interpreted as an individual's emotional attitude towards institutions and individuals expressing themselves in support, identifying them with an individual or a particular social group and perceiving them as their representatives. The aim of the article is to characterize the level of confidence of citizens of Ukraine in political institutions and politicians, and on the basis of public opinion polls of the Ukrainian population to show a level of confidence in the president, government, parliament and other institutions of the political system and civil society.

Key words: political institutions, trust, political activity, government, president, parliament, Ukraine

JEL: F50, F59, H79

Úvod

Dôvera je jednou z najdôležitejších tém výskumu v sociálnych a politických vedách, lebo je považovaná za základ pre štandardné a stabilné fungovanie sociálnych a politických inštitúcií. Fluktuácia úrovne dôvery sa prejavuje v rôznych sférach a často má rozhodujúci vplyv na priebeh udalostí. Na scéne politického boja je dôvera základným strategickým a taktickým nástrojom, ktorý je schopný ovplyvniť rôzne vnímanie konkrétnej osobnosti, skupiny ľudí alebo inštitúcií.

V rôznych spoločenských sférach môže dôvera pôsobiť v určitých formách, ako napríklad politická, ekonomická, kultúrna a ideologická dôvera. Niektoré prístupy k výskumu dôvery (filozofické, ekonomické, psychologické, sociologické) poskytujú definíciu pojmu z rôznych perspektív, pričom každý z týchto prístupov je jedinečný, má svoje výhody aj

nevýhody. Výskum v rámci každého konkrétneho smeru však dáva určité obmedzenia. Sociologický a politologický prístup poskytuje možnosť syntézy viacerých prístupov a možnosť preskúmať poňatie dôvery v teoretických a praktických aspektoch.

V súčasných konceptoch sa zdôrazňuje, že pokiaľ ide o blahobyť a udržateľný rozvoj spoločnosti, je potrebné zachovať vzťah dôvery na všetkých úrovniach organizácie spoločnosti. Inštitucionálna dôvera sa považuje za jeden z dôležitých komponentov v politickom systéme každého štátu. Zmeny na Ukrajine za posledných 27 rokov mali veľký vplyv na politickú kultúru obyvateľstva, ktorá zahŕňa dôveru, orientáciu, postoje a nálady vo vzťahu k politike. Snaha o tvorbu demokratického politického systému, radikálna transformácia ekonomických inštitúcií, dynamika udalostí, ideológií a názorov, to všetko sa odráža aj v úrovni dôvery k inštitúciám politického systému a k politikom. Cieľom článku je preto charakterizovať úroveň dôvery občanov Ukrajiny k politickým inštitúciám a politikom a na základe prieskumov verejnej mienky ukrajinského obyvateľstva ukázať úroveň dôvery k prezidentovi, vláde, parlamentu a k iným inštitúciám politického systému a občianskej spoločnosti.

1 Dôvera ako indikátor

Dôvera je jeden z najdôležitejších ukazovateľov v politickom systéme. Vo svojej fundamentálnej práci David Easton tvrdil, že akýkoľvek politický systém potrebuje legitimitu, ktorú získava, ak obyvateľstvo krajiny podporuje jednotlivé inštitúcie a systém ako celok.¹ Koncepcia legitimacy predpokladá, že masová podpora politického systému a dôvera v jej špecifické inštitúcie, poskytujú politickému systému legitimitu potrebnú pre efektívne fungovanie štátu.

Existuje aj prístup, ktorý sa riadi tradíciami školy občianskej kultúry a ktorého hlavnou tézou je, že pre budovanie fungujúcej demokracie jednoduchej dôvery v jej inštitúcie a uprednostňovanie demokratického systému vlády nestačí, lebo je potrebný širší súbor občianskych hodnôt. Na druhej strane, úroveň dôvery vláde nemožno považovať za univerzálny ukazovateľ pripravenosti spoločnosti riešiť sociálne problémy, ktoré sa objavujú. Dosť často sa slepá masová dôvera stáva zdrojom kolapsu spoločnosti. Hoci platí aj téza, že opačnou stránkou mnohoročnej nedôvery v efektívnosť moci je strata sociálnej perspektívy a rast nespokojnosti s demokraciou a trhovým hospodárstvom. Medzi najznámejších autorov, ktorí sa venovali konceptu dôvery patria napríklad N. Luhmann, F. Fukuyama, A. Giddens alebo P. Sztompka.

Podľa odborníkov, ktorí sa zaoberajú procesmi demokratizácie vo svete, sú najdôležitejšími premennými a predpokladmi pre demokraciu také komunitárne hodnoty, ako je dôvera v štátne inštitúcie, politická účasť a aktivita v rôznych združeniach.² Je dôležité poznamenať, že zahraniční výskumníci už dlhé roky operujú s informáciami týkajúcimi sa dynamiky dôvery, široko sa používajú ratingy, analytické správy a štatistické monitorovania. Dôvera je významná ako premenná, pretože sa na jej základe tvoria preverené korelácie, ktoré sa dajú použiť ako dôkazy na preukázanie existencie väzieb (alebo ich absencia) vo vzťahu k akýmkoľvek dynamickým javom v tej oblasti, ktorá ich v praxi vyžaduje.

Dôvera v politické inštitúcie predstavuje súbor normatívnych a hodnotových orientácií občanov o činnosti politických inštitúcií a politických lídrov. Tieto orientácie sa sformovali v dôsledku socializácie a porovnávaní výsledkov práce inštitúcií a politických lídrov, pravidiel fungovania inštitúcií a očakávaní ohľadne realizácie záujmov občanov. Inými slovami dôvera k politickým inštitúciám a politikom, to sú aj očakávania občanov, že politické inštitúcie a politici budú v budúcnosti prijímať opatrenia a rozhodnutia, ktoré budú pre občanov prijateľné a ktoré budú zodpovedať ich požiadavkam. Zároveň by sa malo brať do úvahy, že

¹ EASTON, D. (1965): A Systems Analysis of Political Life.

² INGLEHARD, R., WELZEL, CH. (2011): Modernizacia, kulturnye izmeneniya i demokratia: Posledovatelnost čelovečeskogo razvitiya, s. 25.

normatívna a hodnotová orientácia občanov, pokiaľ ide o činnosť politických inštitúcií a politických lídrov, sa vytvárajú pod vplyvom viacerých faktorov. Ich výskum uľahčuje vysvetlenie vlastností formovania dôvery k politickým inštitúciám v rôznych krajinách a regiónoch. Najčastejšie je dôvera v politické inštitúcie vnímaná ako dôsledok, a nie ako príčiny efektívnosti existujúcich politických inštitúcií, pretože efektívne politické inštitúcie generujú dôveru a neefektívne generujú nedôveru v spoločnosti. Ak politické inštitúcie a ich zástupcovia dodržiavajú vyhlásené programy, ich činnosť je účinná, transparentná, legitímna a výsledky prispievajú k realizácii záujmov občanov, potom občania dôverujú politickým inštitúciám a politickým aktérom.

Dôveru k politickým inštitúciám je možné označiť ako jav, ktorý dopĺňa skúmania politického systému na individuálnej úrovni. Okrem toho, zohľadňovanie subjektívnych faktorov, ku ktorým náležia aj dôvera, popri klasickej inštitucionálnej analýze, je špecifickým smerom politického výskumu. Dôvera slúži ako predpoklad pre akceptovanie rozhodnutí politických aktérov a inštitúcií zo strany verejnosti. Dôvera je potrebná na vytvorenie združení, ktoré sú základom demokracie a komplexných spoločenských organizácií.³ Politická dôvera v inštitúcie je dôležitá, pretože demokracia je založená na inštitucionálnych mechanizmoch, ktoré zabezpečujú správanie politikov zodpovedajúce požiadavkam spoločnosti.

2 Dôvera v inštitúcie na Ukrajine

Súčasná ukrajinská spoločnosť sa nachádza v nestabilnom období politických, hospodárskych a sociálnych kríz, ktoré spôsobujú krízy dôvery v politické inštitúcie. Pod politickými inštitúciami by sa mali chápať tradičné základné inštitúcie politického systému – prezident, vláda, parlament, súdy, politické strany, štátny aparát a iné inštitúcie. Na Ukrajine je problém dôvery v inštitúcie politického systému jednou z kľúčových otázok vo vzťahu medzi štátom a občianskou spoločnosťou. V tejto fáze vývoja krajiny dôvera v politické inštitúcie je dôležitou podmienkou pre vytvorenie efektívnej komunikácie medzi občanmi a vládou, bez ktorej je takmer nemožné nájsť východisko z krízy a vytvoriť sociálnu stabilitu.

Na Ukrajine dôležitú úlohu pri formovaní dôvery k politickým inštitúciám zohrávajú normatívne a hodnotové orientácie občanov Ukrajiny. Autori, ktorí sa špecializujú na analýzu prieskumov verejnej mienky zaraďujú medzi najvýznamnejšie: hodnotenie toho, ako vláda a politická elita vykonávajú svoje funkcie a hodnotenie vlastnej finančnej situácie respondentov, ako aj prognózy o budúcom vývoji ekonomiky v krajine, skutočnej úrovne materiálnych podmienok obyvateľstva, posúdenie stavu ekonomiky v minulosti.⁴ Je potrebné poznamenať, že ukazovateľ dôvery je jedným z najcitlivejších na zmeny v politickej, ale aj ekonomickej sfére, preto má pri posúdení situácie významné miesto.

Prieskumy verejnej mienky na Ukrajine ukazujú veľmi komplikovanú situáciu v otázke dôvery Ukrajincov v politické inštitúcie alebo inštitúcie občianskej spoločnosti. Väčšina prieskumov už mnoho rokov zaznamenáva čísla, ktoré naznačuje, že stav nedôvery ukrajinských občanov k hlavným štátnym inštitúciám je charakteristickou črtou ukrajinskej spoločnosti.⁵

³ FUKUYAMA, F. (2008): *Doverie: social'nye dobrodeteli i puť k procvetaniu*.

⁴ KUZINA I. (2014): *Endogennyye i ekzogenyye faktory doveria političeskim institutam Ukrainy*. In: *PolitBook*, 2014, № 4, s. 175.

⁵ VORONA, V. M., ŠULHA, M. O. (2016): *Ukrajinske suspil'stvo: monitorynh social'nyh zmin*. Vypusk 3 (17).

Tab. 1: Úroveň dôvery v inštitúcie na Ukrajine (%)

	Vôbec nedôverujem	skôr nedôverujem	skôr dôverujem	úplne dôverujem	Je ťažké odpovedať	Rovnováha dôvery/nedôvery ⁶
Prezident Ukrajiny	39,3	32,6	19,6	2,4	6,1	-49,9
Najvyššia Rada Ukrajiny (parlament)	46,8	39,8	8,5	0,5	4,4	-77,6
Vláda Ukrajiny	44,6	37,3	12,0	0,8	5,3	-69,1
Štátny aparát /Úradníci	49,8	37,2	7,5	0,4	5,2	-79,1
Ozbrojené sily Ukrajiny	16,6	20,9	45,3	10,6	6,6	18,4
Národná polícia	20,8	32,8	28,9	4,8	12,8	-19,9
Bezpečnostná služba Ukrajiny (SBU)	26,2	30,4	25,1	4,4	13,9	-27,1
Prokuratúra	51,1	32,2	8,5	1,0	7,2	-73,8
Súdy	56,9	29,7	6,5	0,5	6,3	-79,6
Národný protikorupčný úrad Ukrajiny (NABU)	35,1	29,7	19,1	2,2	13,9	-43,5
Národná banka Ukrajiny	44,8	36,7	10,5	1,2	6,7	-69,8
Politické strany	46,4	37,1	7,6	1,0	7,9	-74,9
Mimovládne organizácie	16,8	24,5	38,9	4,7	15,1	2,3
Cirkev	11,7	15,2	42,0	21,3	9,8	36,4
Dobrovoľnícke hnutia (územná obrana)	13,5	18,5	37,2	8,0	22,7	13,2
Dobrovoľnícke organizácie	7,7	16,1	49,7	16,3	10,2	42,2

Prameň: Centrum Razumkova⁷

Pri analýze úrovne dôvery budeme vychádzať z údajov prieskumov verejnej mienky, ktoré uskutočnilo jedno z najvplyvnejších analytických centier Ukrajiny – Centrum Razumkova v roku 2017.⁸ Medzi inštitúciami štátu a občianskej spoločnosti najväčšiu dôveru občanov majú dobrovoľnícke hnutia a organizácie, cirkev a armáda (Tab. 1): dobrovoľníckym organizáciám dôveruje 66 % respondentov, cirkvi – 63,3 %, armáde – 55,9 %, dobrovoľníckym hnutiam územnej obrany – 45,2 %, čiže počet respondentov, ktorí dôverujú týmto inštitúciám na štatisticky významnej úrovni prevyšuje počet tých, ktorí im nedôverujú.

Naopak, najnižšiu úroveň dôvery malú politické inštitúcie a orgány legislatívnej a výkonnej moci v ukrajinskej spoločnosti: prezidentovi Ukrajiny dôveruje iba 22 % respondentov a nedôveruje – 71,9 %, vláde dôveruje len 12,8 % respondentov a nedôveruje 81,9 %, parlamentu dôveruje 9 % a nedôveruje 86,6 %, prokuratúre 9,5 % respondentov dôveruje a 83,3 % respondentov nedôveruje, súdom dôveruje len 7 % respondentov a nedôveruje 86,6 %, Národnému protikorupčnému úradu Ukrajiny dôveruje 21,3 % respondentov a nedôveruje 64,8 %.

Extrémne nízku úroveň dôvery majú tiež politické strany. Len 8,6 % opýtaných dôveruje politickým stranám, ale 83,5 % opýtaných politickým stranám nedôveruje. Táto tendencia sa vysvetľuje absenciou ideologickej zložky straníckej činnosti a existenciou individualizovanej motivácie pre politické správanie. Podľa názoru ukrajinskej spoločnosti, je najčastejšie zamerané predovšetkým na získanie moci, ktorú potom zástupcovia politických strán konvertujú na vlastné ekonomické záujmy a na kontrolu finančných tokov. Príčinou je aj stav neistoty v reformovanom politickom systéme, v ktorom sa úsilie obyvateľstva o demokratizáciu spoločnosti zmenilo na zneužitie moci politickou elitou na najvyšších

⁶ Rozdiel medzi podielom tých, ktorí dôverujú a podielom tých, ktorí nedôverujú.

⁷ CENTR RAZUMKOVA. (2017): Stavлення громадян України до суспільних інститутів, електораліні орієнтації, с. 3.

⁸ CENTR RAZUMKOVA. (2017): Stavлення громадян України до суспільних інститутів, електораліні орієнтації

stupňoch, na korupciu a nesúlad straníckych cieľov so skutočnými záujmami ukrajinskej spoločnosti. Podľa prieskumov verejnej mienky 67,8 % respondentov považuje korupciu na Ukrajine za najbolestivejší a nevyriešený problém. Na druhom mieste je nespokojnosť s ekonomickou situáciou a taktiež nevyriešený konflikt na východe krajiny. Občania krajiny sa tiež domnievajú, že štátna moc a orgány politického systému by mali posilniť bezpečnosť Ukrajiny a lepšie bojovať proti kriminalite, rozvíjať infraštruktúru atď.⁹

Z tabuľky č. 1 je zrejmé, že indikátor dôvery v mimovládne inštitúcie a nepolitické združenia (cirkev a dobrovoľnícke hnutia a organizácie) je omnoho vyšší ako indikátor dôvery v politické strany a inštitúcie štátnej moci (okrem armády). V prvom rade je to spojené s nízkou efektívnosťou práce oficiálnych politických inštitúcií, sociálnou diferenciáciou, šírením korupcie a tieňovej ekonomiky, existenciou rozdielov medzi hodnotami spoločnosti a právnymi prostriedkami ich dosiahnutia.

Spoločnosti s nízkou dôverou charakterizuje nízka efektívnosť spoločenských vzťahov. Rastúca nedôvera voči politickej elite stiera hranice medzi demokraciou a autoritarizmom, čo vedie na národnej úrovni k nekontrolovateľným procesom v moderných spoločnostiach. Vo väčšine demokratických krajín sa tiež oslabuje dôvera v štát a jeho inštitúcie.¹⁰ Ale ukazovatele nedôvery nie sú tak extrémne ako na Ukrajine. Je to spôsobené tým, že na Ukrajine sa vládnuca elita rýchlo naučila manipulovať s volebnými procedúrami a vytvorila mechanizmy určené na zabezpečenie ich nepretržitého vládnutia a dominancie v politike. Týmto elitám sa podarilo odstrániť alternatívne politické sily od súťaže o moc. Monopolizácia moci a koncentrácia kontroly nad základnými aktívmi národných ekonomík v rukách privilegovaných skupín spojených s vládou sa stali základom pre vznik nových systémov vo väčšine krajín postsovietskeho priestoru vrátane Ukrajiny. Z tohto dôvodu je veľmi ťažké implementovať princípy právneho štátu. Politická elita získala neobmedzenú autonómiu a odpútala sa od spoločností, čo v politickej praxi sťažilo realizáciu kľúčových zásad demokracie – zodpovednosti politickej elite a vlády za svoju činnosť a verejnej kontroly nad vládnymi inštitúciami zo strany spoločnosti. To je jeden z dôvodov nedôvery verejnosti voči politickej elite a inštitúciam. Uvedený proces spôsobil vážne obmedzenia procesov demokratizácie. Vládnuce elity na Ukrajine v takýchto podmienkach využili krízu dôvery v demokraciu a začali postupne obnovovať autoritárske režimy. V iných prípadoch hlboké rozdiely a rozpory v rámci vládnucich elít zabránili ich konsolidácii, a tým aj konsolidácii demokracie.

Záver

Dôvera k demokratickým inštitúciam a volebným procesom neustále klesá. Stav nedôvery ukrajinských občanov k hlavným štátnym inštitúciam je charakteristickou črtou súčasnej politickej situácie. Ukrajinská spoločnosť považuje politickú elitu za skorumpovanú, pretože sleduje predovšetkým ciele osobného obohatenia. Nespokojnosť s demokraciou rastie. V súčasnosti pozorujeme na Ukrajine dysfunkciu štátnych štruktúr, ktorú čiastočne nahrádza činnosť občianskej spoločnosti. Pre ďalší demokratický vývoj Ukrajiny je nevyhnutné posilnenie inštitucionálnej dôvery v orgány legislatívnej, výkonnej a súdnej moci Ukrajiny, čím sa zvýši úroveň sociálneho kapitálu.

Použitá literatúra:

1. INGLEHARD, R., WELZEL, CH. (2011): *Modernizacia, kulturnye izmenenia i demokracia: Posledovatel'nost' čelovečeskogo razvitiaja*. Moskva: Novije izdatel'stvo, 2011. 464 s.

⁹ POLITEKA (2017): Nazvani pryčiny nedoviry Ukrajinčiv do vlady.

¹⁰ DALTON, R.J. (2000): Value Change and Democracy. In: *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Ed. by S.J.Pharr, R.D.Putnam. Princeton: Princeton University Press, 2000, pp. 252-269.

2. CENTR RAZUMKOVA. (2017): Stavlenia hromadian Ukrainy do suspil'nykh institutiv, elektoral'ni orientatsii. [online]. In: *Centr Razumkova*, 2017. [Citované 28. 4. 2018.] Dostupné na internete: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf>.
3. FUKUYAMA, F. (2008): *Doverie: social'nye dobrodeteli i pu' k procvetaniu*. Moskva: Izdatel'stvo ACT, 2008.
4. DALTON, R.J. (2000): Value Change and Democracy. In: *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Ed. by S. J. Pharr, R. D. Putnam. Princeton: Princeton University Press, 2000.
5. EASTON, D. (1965): *A Systems Analysis of Political Life*. N. Y.: Wiley, 1965.
6. KUZINA I. (2014): Endogennye i ekzogennye faktory doveria politicheskim institutam Ukrainy. [online]. In: *PolitBook*, 2014, № 4, c. 158-177. [Citované 28. 4. 2018.] Dostupné na internete: <https://cyberleninka.ru/article/v/endogennye-i-ekzogennye-faktory-doveriya-politicheskim-institutam-ukrainy>.
7. POLITEKA (2017): Nazvani pryčiny nedoviry Ukrajinčiv do vlady. [online]. In: Politeka. [Citované 28. 4. 2018.] Dostupné na internete: <https://politeka.net/ua/news/396803-nazvany-prichiny-nedoveriya-ukraintsev-k-vlasti-infografika/>.
8. VORONA, V. M., ŠULHA, M. O. (2016): *Ukrajinske suspil'stvo: monitorynh social'nykh zmin*. Vypusk 3 (17). Kyjev: Instytut sociologii NAN Ukrainy, 2016. s. 550.

Kontakty:

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Vitalii Asotskyi, PhD.

Národná univerzita civilnej obrany Ukrainy
 Chernyshevska, 94
 61023 Charkov
 Ukrajina
 e-mail: asotskiy@nuczu.edu.

Názov/Title:

Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2018

Zborník vedeckých prác

Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2018

Volume of Scientific Papers

Zostavovatelia zborníka/editori:

Ing. Adam Cibul'a, Mgr. Martin Karas, Mgr. Michal Klenka, Mgr. Eva Vlková

Rozsah/Range:

443 strán/pages

Formát/Format:

Vydané vo forme elektronického zborníka/Published in an electronic form

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM

Rok vydania/Year:

2018

Vychádza jedenkrát za rok./Is published once a year.

ISBN 978-80-225-4506-8

ISSN 2585-9404